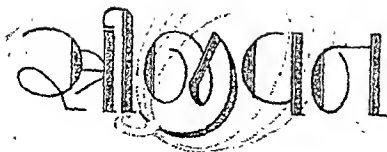

ચંદ્રા અને ચાંદની

[શ્રી રમેશ કાશરી

તંત્રી : મનુભાઈ જોષાજી

અંક ૭ મે

મે, ૧૯૪૮

વૈશાખ ૨૦૦૪

જહાંગીર મીલ :

દોસ્તી અને હુવાય

વસ્ત્રમ મીલ :

કેમી અને સાડીઓ

ન્યુ જહાંગીર મીલ :-

કાઠિયાવાડમાં ખૂબ વપરાયું

ઝાપેટ કાપડ

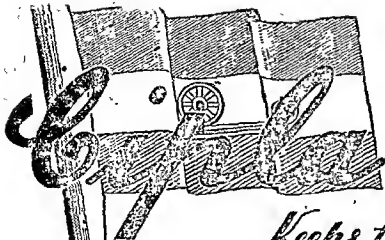
નવજીવન મીલ

પોષાકો અને સાડી

ચીજ્જનચીજ્જન ખડેદોશી

[દુબ્બા ખરી

જહાંગીર વહીલ ગ્રૂપનું કાપડ વાપ

*Keeps the Flag
Flying*

**EQUAL
WORLD
STATUS**

The uniform good quality of its products have won for CIPLA a high place in the esteem of the medical profession. The scrupulous choice of ingredients, careful processing, strict control and constant research have helped CIPLA to gain **EQUAL WORLD STATUS** in the production of pharmaceuticals.

Use

Cipla

REMEDIES

and be proud

OF SUPREME QUALITY

‘નેપથ્યુન’

આને લગભગ ચાલીસ હજાર
પોલીસીઓ ધરાવનારાઓની
માતબર સંખ્યા હિંદ અને
આફ્રીકાના લુહા લુહા ભાગો-
માં ધરાવે છે.

‘નેપથ્યુન’ પોતાના દોઢ દાયકાના
સંકલિતકાળમાં જ નિંદગીના વીમા
રૂંડ ખાતે રૂ. ૪૦,૦૦,૦૦૦ થી
વધારે દર્શોવના ભાગ્યશાળી નિર્ધરી છે.

અને

ઈ. સ. ૧૯૪૬ માં
રૂ. ૮૦,૦૦,૦૦૦
થી વધારે નિંદગીના
વીમાનું કામકાજ
મેળવીને વીમાક્ષેત્ર-
માં પોતાની સર્વ-
શ્રેષ્ઠ પ્રવૃત્તિનો પૂરાવો
આપી રહે છે.

એન્જ-સી અને વીમા સંબંધીના
દોઈપણ કામકાજ મારે
—લખો અગર મળો—

ધી નેપથ્યુન

એસ્થુરન્સ કું. લી.

દોઢ એપ્રિલ:- મુંબઈ

ખાંચ:- પંચકુત્તા-અમદાવાદ

અીનો સાથે શણુગાર શું ?

આ વાર્તાસંમદ

એનો જવાબ વાળે છે

શીલ, સૌંદર્ય ને સ્વમાન

સુંદરીઓનો શણુગાર

લેખક : શ્રી. મનુભાઈ જોધાણી

એકત્રીય વાર્તાઓ દ્વારા એ અત્રે રમૂ
ચાપ છે. પ્રત્યેક વાર્તા નાની બાળિકાઓથી
લખને ભણેલ કે ઓછું ભણેલ દરેક અીને
મમી લખ તેવી છે. જ્ઞાન, ગમ્મત ને ઉપદેશ
એમ ત્રિવિધ પદ્ધતિથી રચાયેલી આ કથાઓ
દરેક ધરનો અને શૃદ્ધિથીનો શણુગાર બને તેમ છે.

કિંમત : ૪-૦-૦

ગૂર્જર ગ્રંથરત્ન કાર્યાલય
ગાંધીરસ્તો : અમદાવાદ

સ્ત્રીઓ અને કન્યાઓમાં ગૃહલક્ષ્મીના સંસ્કાર પૂરતું માસિક

ચન્નાદપિ કઠોરાણિ, મૃદૂનિ કુણ્માદપિ

વર્ષ નવમું : વૈશાખ ૨૦૦૪ : મે ૧૯૪૮ : અંક ૭ મે

તમારું ઘર*

દુમકેનુ

મહાલયો છે, હવેલીઓ છે, બંગલાઓ છે,
... પણ ઘર, ઘર ક્યાંય નથી.

અને પછી શિલ્પીઓ, કારીગરો, મજૂરો ત્યાં આવ્યા; અને નમ્રપણે
એને કહ્યું: 'શુરદેવ ! આજ તો અમને ઘર વિશે કાંઈક કહો !'

અને એણે કહ્યું 'તમે શહેરમાં તમારૂં મકાન બાંધ્યું તે પહેલાં, કલ્પનામાં
કોઈ દિવસ, કોઈક વેરાન જંગલમાં, નાની નિદ્રાસ્થ નિદ્રોપ બાલિકા હોય તેવી,
'લિયાદાદાની બુંપડી' ક્યારેય બાધી છે ખરી ? કલ્પનામાં ! એ બાધી હશે
તો તમે આ સમજી શકશો.

* ખલિન નિબંધન ઉપરથી. એક ભાઈ વળી આવો ઉચ્ચાર જુદાન હોવાનું લખે
છે આ શ્લોકમાં ફેરફાર થયે છે.

ત્યક્તામાંથી સ્વાવલંબી બનેલી

મંજુલા

લેખક :

શ્રી. ગુણવંતરાય આચાર્ય

એની માતા કહેતી: 'મંજુને પંદર વર્ષ થયાં.' પાડોશીઓ કહેતાં: 'મંજુલાને સત્તર વર્ષ થયાં.' એની ખરી ઉંમર ગમે તે હો, પરંતુ પંદરથી આગળથી વર્ષ સુધીમાં તમે એની નેટલી વધ કર્યો એના કરતાં એ તમને સહેજ મોટી લાગે એવી હતી.

એનું એકવડું 'ઉંચું' ઘરીર ગુલછડી જેવું હતું. એનો ચહેરો ધાટીશો અને હાલવાર હતો. એના બદનમાં જુવાનીની તાજ કુંપળો ફુટતી હતી. એ મનોહર હોય કે નહિ, એ કદરૂપી તો નહોતી :

ઠાઈ દિવસ એણે ધરની બદાર પત્ર નહોતો મૂક્યો. માત્ર સવારે સાત વાગે એ પોતાના છજી મકાનની ટેલીનું એક બારણું બંધ કરી એના ઉપર પોતાની કાપા ટેકરી ઉભતી. સાંજે ચાર વાગે પણ એવી જ રીતે એ ઉભતી. વિવાદભરી ત્રણે કે ચાચામૂર્તિ !

શા માટે એ એમ ઉભી હતી! ખોંચામાં પોલીસખાતાના એક રજપૂતમાઈ રહેતા.

માતાના મંદિરનો પૂજારી રંગીશો બ્રાહ્મણ રહેતો; પરંતુ રજુ માલની દુકાન ચલાવતો એક ફેફડ વાણિયો વસતો હતો; ને બીજા અનેક વૃદ્ધી ને વૃદ્ધાઓ વસતાં હતાં. એ સહુને રોજરોજ એ સવાલ પેદા થતો: 'શા માટે એ સવારે સાંજ આમ ટેલીમાં આવીને છબી જેવી ઉભી રહે છે?'

એ ઉભી રહે છે ઠાઈને માટે નહિ. એની આંખમાં ઘેરાયેલું વાંદળ ઠાઈનાથી વે નથી વિખરાતું. એક માત્ર ટપાલી આવે ત્યારે ત્રણે કે એ વાદળમાં વીજ ગળુકી જળ છે.

'બાઈ, અમારો કંઈ કામળ છે?'

'ના.' રોજ માઇલનો ધાંચીના એક જેવો પ્રવાસ ખેંદારો દૂબળો ને ચીડિયો ટપાલી બોલ્યો: 'હોય તો તારે ઘેર આવીને ન નાખી જઈએ?'

મંજુલા એ ઉપેશામયો જવાબને ગળી જઈને ફરીથી કહે છે: 'બાઈ, કામળ આવે તો ખ્યાન રાખીને જી જુઓ આ મારું ઘર.' 'આવશે તો સંધરીને શું અમારે અથાણું કાંતું છે?'

ચાર ચાર વર્ષથી રોજરોજ આ સવાલ જવાબ થાય છે. વગમાં કંઈક ટપાલીઓ આવ્યા ને કંઈક ચાલ્યા ગયા. મંજુલા એની એ રહી. કામળની આરા પછુ એની એ રહી. સ્ત્રે કે ધીમે ધીમે મંજુલાની આંખ અને મંજુલાની આંધાને ફરતી કાળી દાઝયો પડતી જતી હતી.

[૨]

ચાર વર્ષથી મંજુલાને ત્યાં ઠાઈ કામળ નહોતો આવ્યો. મંજુલાને પરવડે સાતેક વર્ષે સ્વાં દર્શા દર્શા, બાર તેર વર્ષની વધ સર્ધ ત્યારે એ સાસરે ગયેલી. સાસરે પતિની સાથે વરસ વરોળ રહી ને પછી એક દિવસ એ પોતાની વિધવા માતાને ત્યાં આવી. પરવડે પાંદેઘ ચામ્યો ગયો.

‘ મંજુ, કહે તો ખરી, તું આમ ખગર-ખત વગર જોડાએક કેમ આવી ? કેટલા દિવસ રહીશ ? ’ માતાએ મંજુલા આવ્યા પછી ત્રીજે કે ચોથે દિવસે એક વાર પૂછ્યું.

જવાબમાં મંજુલા માતાને વળગી પડી ને ખૂબ રોઈ. માતા મંજુલાને વળગીને સાંભી રોઈ. મંજુલાના અકસ્મિત આગમન વિશે માતા અને પુત્રી વચ્ચે આટલો જ ખુલાસો થયેલો. ને ત્યાર પછીથી તો માતા ચોક્કસદાર બની: પુત્રી નજરકેદી બની.

પહેલો મહિનો માતાએ પાડોશમાં ખુલાસો કર્યો: ‘ છોકરી આવી છે સુવાણે. મહિનો માસ રહીને જશે. ’

ત્રીજે મહિને માતાએ પાડોશમાં ખુલાસો કર્યો: ‘ આ છોકરીનો ઘણી પરમામ નોકરીએ ગયો છે. ત્યાં રહેઠાણ વગેરેનહો કરશે પછી છોકરી જશે. ’

ત્રણ મહિના સુધી પાડોશીઓએ ખુલાસાઓ કબૂલ રાખવા માંડ્યા. છ મહિને પાડોશીઓ ઈરાદાપૂર્વક અગ્નિન બતાવવા લાગ્યા. પછી તો પાડોશીઓએ પૂછવાનું છોડી દીધું. માતાએ કહેવાનું છોડી દીધું. ને મંજુલાની રિયતિ સહુએ સાબિત અને સ્થાપિત થયેલી જોઈ. મંજુલાને એના ઘણીએ કાઢી મૂકી હતી. મંજુલા છંડાયેલી હતી.

એક વાર લોકવાનના પડદા આમ તૂટી ગયા અને માતાને અને જગનમંદીરી પાડોશીઓના અભિપ્રાયનો ડર લેડી ગયો. પછી તો મંજુલાના કંચની, મંજુલાના સસરા ને મંજુલાના સાસરિયાની નિત્ય નવી વાતો પાડોશીઓને જણવા મળી. છંડાયેલી જુવાન છોકરીની વિધવા માતા દુખીયારી હતી. જગત માત્ર એના દુઃખથી, એની આપદાથી વાકેફ થાય એ એક માત્ર હકીકત એના મગજના, એના હૃદયના તારિતારમાં સીંચાઈ હતી.

પાડોશીઓએ જાણ્યું કે છેક ધોડિયાનાં

વેદના

ચિત્તે રમે છે મારા સૂર એ અનાદિ,
હેયે ઝણે છે સિતાર;
રામ રામ ઢાલે છે અંતરના સૂરમાં,
આવે નહીં વાણમાં અપાર:
મારી આવે નહીં વાણમાં અપાર.
જોઈ છું આકૃતિ અવ્યક્ત ચિત્તને નથી,
હૃદયનામાં આવે આકાર;
જોઈ જોઈને નંદ જાગે રામ રામથી,
આંખમાં ન માય અંબાર:
મારી આવે નહીં વાણમાં અપાર.
ઝીંતું છું ચાંદની પીયૂષ તણી પ્રેમના,
માણું સ્નેહવર્ષાની ધાર;
મારો લીંબઈ તરબોળ દેહ થાય તોય
હર હર રહે કિરતાર:
મારી આવે નહીં વાણમાં અપાર.

સુરેશ

સમયથી ચર્ચાં હતાં. મંજુલા ત્રણ વર્ષની ને રામલાલ સાત વર્ષના હતાં ત્યારના ચાંદલા ચઈ ગયેલાં. મંજુલાનું સાસરું ખાનદાન લેખાતું, નાતમાં આગળપડતું લેખાતું ને એ વખતે તો મંજુલાને આવા કુટુંબમાં રચાન પામવા માટે જાડાગી જણવામાં આવેલી.

દશમે વર્ષે - લગ્ન થયાં ને બારમે વર્ષે મંજુલા સાસરે ગઈ, ત્યારે રામલાલની વય હતી સત્તર વર્ષની. ચરમાં ત્રણ ચાર માસ પતિપત્નીને સાથ રહ્યું. એકબીજાથી જરા ચે વિખુટાં પડવાનું ન ગમે એવું. પણ પછે તો મંજુલાની દેવમૂર્તિના પગમાંથી માટી ખરવા માંડી. રામલાલને માતા તો હતી નહિ. બાપ બેપરવા હતો ને રામલાલ રજળતો હતો. હોટેલો ને બીડીઓ માટે ચોરી કરતો. ને એક રાત્રે ઘરમાંથી કાંઈક હાથ મારીને એ નાસી ગયો. બાપે એકાદ માસ પુત્રની રાદ જોઈ. અને પછી મંજુલાને પિયર વળાવી દીધી.

એ વાનને ચાર વર્ષ થઈ ગયાં. માતાએ સસરાને કહેવરાવ્યું : 'હું ગરીબ વિધવા, મહે-રજાની કરીને તમારા માણસને લઈ જાઓ.' સસરાએ જવાબ આપ્યો : 'મારા પરમાં જગ્યા નથી. છોકરી ન સચવાતી હોય તો પાંચદાપોળમાં મૂકી આપો કે બીજે પરણાવી દો.' ખાનદાન કુટુંબની ખાનદાની એ જવાબમાં ઝગમગતી હતી !

ચાર વર્ષ થઈ ગયાં. હજી મંજુલા રોજ રોજ સવારે સાંજ મકાનની ડેલીના એક બારણાને અડેકોને પતિના કાંઈ સપાટ્યાની, કાંઈ કામગીરી, કાંઈ કાપણીની રાદ જુઓ છે !

'ટપાકીબાઈ ! અમારો કાંઈ કામગ છે ?' ટપાકી જુઓ નથી, નવો છે. એક છુઝર્મ મુસલમાન છે. એના જવાબમાં કંટાળાની બેપરવાઈ નથી : 'રોજ બીજાની આંખે, રોજ હસતે ચહેરે એ જવાબ દે છે : 'ના, દીકરી, આજ તો નથી. કાલ તો જરૂર આવશે.'

[૩]

એક દિવસે સવારે હજી તો મા દીકરી હાથમાં પણ નડોનાં, ત્યાં જુદા મિયાંએ ડેલીની સંકેત ખડખડાતી : 'બેટા, બારણું ઉઘાડ.'

મંજુલાએ ઝટપટ ઉઠીને કપડાં સરખાં કરી બારણું ઉઘાડ્યું. 'બેટાં લે, આજ તારો કામગ

આવ્યો છે. ટપાકીનો ઘેલો તોડતાં વેંત જ પડેલો દેખ્યો. માતર સાહેબને કહીને હાથે ન હાથેને ઘેલો મૂકીને તને દેવા દોડતો આવ્યો. બેટા, લે આ કામગ ને હું હવે જઈ છું.'

એ છુઝર્મ મિયાંના રૂકા ને રૂકાર ચહેરા ઉપર સાચી હમદર્દી ઝગમગ રહી હતી. આવો દેહિયમાન ચહેરો મા-દીકરીએ જાંજીભર નહોતો જોયો : 'માઈ, જરા તો ઉશ્કારો ! જરાવાદ તો પીતા જાઓ' માતાએ આમ કહ્યો.

'અરે મા, મારાથી મિનિટ પણ ન રોજાવાય. ટપાકા મૂકીને માતરને માથે બેસારીને આવ્યો છું. હું તો જઈ છું,' ને છુઝર્મ મિયાં ઉતાવળો ઉતાવળો ચાલ્યો ગયો : 'કેવો અચ-રાહ માણસ !'

માતાને લખવા વાંચવાનો મદાવરો નહોતો. મંજુલાએ કામગ દોઝો : વાંચ્યો. માથે વીળળી પડી હોય એમ એ હાપરાને તમતમતી આંખેથી દીકરી ઉભી રહી-કોઈ મદાદગીનો રામ થરી-રમાં એકાએક થીજ ગયો હોય એવી.

માતા ટેન્નાઈ ગઈ. 'શું છે ? મંજુ શું છે ? કોનો કામગ છે ? શું કામગ છે ?'

લખજે હાથ મૂકીને બેસી ગયેલી મંજુલાએ જવાબ ન આપ્યો. એની આંખો જાણે કે આ અવનિ પાર કરી ગઈ હતી.

'મંજુ ! મંજુ !' માતાએ રડતે અવાજે મંજુલાને બોલાવવા માંડી. કંપને હાથે હલાવવા માંડી : 'મંજુ, મંજુ, આમ શું કરે છે ? મને કહે ને ?'

એકાએક વિકરાળ દારૂ એ નાના મકાનમાં મિત્રીપણ પડેડા પાડી ઉઠ્યું. 'હા-હા-હા-હા-હા-હા.'

માતા અમળીને બે કદમ પાછી દડી ગઈ. 'જાણે આ બધાનક ને ધોર દારૂ ક્યું ? આ છોકરીએ !'

મંજુલા ઉભી થઈ ગઈ. એની શરી ગયેલી આંખો કામગ ઉપર જાણે કે ચોરી ગઈ. એનો

ચહેરા તપેલા પીળા રંગનો અપારિવ્રજ્ય એને
શમ જેવો બની ગયો. ને એના મુખમાંથી વીજ-
ળાના કડાકા જેવું અરદ્ધાચ નીકળવા-ત્રાડવા
માંડ્યું : 'હા-હા-હા-હા-હ...હા...આ...'

ને માતાએ ડેલીએ દોડીને ઝીસ પાડી :
'દોડો રે દોડો ! મારી મંજુને કાઢકે ચઢ
ગયું.' માતાની એકલીની ધરના હિંબરમાં પગ
મૂકવાની છાતીએ નડોતી રહી.

ને પાડોશમાંથી પચીસ 'માણસ નીકળ્યા
આવ્યું. તેઓ જ્યારે ધરમાં ગયા ત્યારે તો
મંજુલા બેઠાન બનીને બોંય ઉપર ઢગલો ચઢીને
પડી હતી.

તેઓએ મંજુલાને પથારી ઉપર સુવાડી ને
કપાળે પાણી છાંટ્યું. મંજુલાની માવજત કરી
ને માતાને આશ્વાસન આપ્યું. મંજુલાના હાથમાં
કાગળ હજી પકડાયેલો હતો. માતાએ એ
લઈ લીધો.

મંજુલા બાનમાં આવી ને દીવાલ તરફ
માથું નાંખી પડી રહી. નવખંડનો નવો બોજ
જાણે એની કાયા ઉપર પડ્યો હતો. બધા ગયા.
એક-આપ્તજનને જેવો બની ગયેલો કોલેજીયન
માત્ર ત્યાં રહ્યો : 'આ કાગળ, જુઓ તો
ખરા એમાં છે શું ?' માતાએ એને કાગળ
વાંચત્રા આપ્યો.

એ પત્ર હતો. આફ્રિકાથી એક જાણુનો-
મંજુલાની માતાના એક દૂરના સંબંધીનો. પત્રમાં
લખ્યું હતું : 'સંપ્રતોલ રક્ષણતો આફ્રિકામાં અપી
ચડ્યો છે. સીજીના સંગમાં પચ્યો રહે છે.
એને ચાંદીનો રોગ થયો છે. જાળખાય એવો
રહ્યો નથી. હમણાં ચોરી કરવાના અપરાધ માટે
એ ત્રણ વર્ષની સજા જેલમાં ગયો છે. મંજુ
મારી દૂર દૂરની તો પણ બાણેજ થાય છે માટે
તમને લખ્યું છું. સમલાલ રક્ષણતો પાછો ત્રણ-
ચાર વર્ષે ત્યાં આવે ત્યારે છોકરીનો એની
સાથે પનારો પાડતો વિચારજો.'

બધું પચે છે એમ આખરે આ દુઃખદ
સમાચાર પણ માતાને ને દીકરીને પચી ગયા.

ગીત

વનવન કે કુંજ કુંજ ભમતો હું શોધ મહી,
એકાદો સૂર મળી જાય રે;
જેનો અંકાર ઝીલી જીવનનું બીન પછી,
મંદ મંદ ગીતડાં ગાય રે;
મને એકાદું ગીત મળી જાય રે.

ધબકંતા જીવનની લીતરમાં શું જતો,
વાસ્તવનો સૂર મળી જાય રે;
વા, તો આકાશતણી મોટી અટારી પરે,
કદપનના આભમાં ઉડાય રે;
મને એકાદું ગીત મળી જાય રે.

આકાશી તારકના તેજ મહિં નાનકડી
લીટી એકાદ મળી જાય રે,
આખા પ્રદ્યાંત તણું ગીતડું વિરાટ, મારા
નાનકડાં અંતરે સમાય રે;
મને એકાદું ગીત મળી જાય રે.

અંતરના નહાનકડાં સરવરિયે સ્વપ્ના
પાણીડાં અનંત છલકાય રે,
આકાશે તેજબરી ચમકંતી ચાંદની,
મીડું મીડું તે ગીત ગાય રે;
મને એકાદું ગીત જડી જાય રે.

હરીન્દ્ર દવે.

માતા તો હતી તેવી રહી. પુત્રીમાં પરિવર્તન થઈ ગયું.

હવે એ ઠોઈ દિવસ પણ રામલાલને સંભારતી નથી. માતાને સંભારવા થે રેતી નથી. હવે એ ઘરકામમાં વધારે રસ થયે છે, રાધે છે ને જગરમાં પણ ખરીદવા જાય છે.

પહેલે દિવસે માતાએ એને જગરમાં જતાં અટકાવી.

‘શું દુઃ કાચની ઠોઈ છું ?’ મંજુલાએ માતાને જવાબ આપ્યો: ‘કે દોરો વાગતાં મારામાં તડ પડી જશે ? શું સમજે છે તું મને ?’

તે દિવસથી માતાની ચોક્કા હાડી ગઈ. માતાની સત્તા આશયી ગઈ.

[૪]

‘મા, હવે ઘરમાં તો દર રૂપિયા જ છે. એ થઈ ચડેશે ત્યારે શું કરશું આપણે ?’

માતાએ નિષ્વાસ મૂક્યો: ‘હવે તો મારી પાસે કાગીનોય નથી રહ્યો. એ તો કાની હેઠી જંગમી હતી એ તારા મંદિરામાં પડાવી નાંખી.’

પુત્રીએ નિષ્વાસ મૂક્યો. એના ચહેરા ઉપર ચિંતાનું વાદળ ધેરાયું: ‘ત્યારે આપણે શું કરશું ?’

‘હવે તો ઘરમાં કંઈ વેચવા-સાટવાનું થ નથી રહ્યું.’

મંજુલાએ એ કંજાળ ઘરમાં નજર નાખી. માબા નેતી આછીપાનળા ધરવખરી ઉપર નજર નાખી, ચોડીવાર એ ચૂપ રહી. એના ચહેરા ઉપરની રેખાઓ કંઈક બદલાઈ ને પડી એ ત્યાંથી હાડી ગઈ.

એવાર દિવસ વીતી ગયા. માતીની ચિંતા એ ઘરમાં જાય છે તો દેખાતા કાગી દની. એક દિવસે મંજુલાએ માતાને કહ્યું: ‘મા, મારે ફરીને પરણવું છે. મારે પુનર્લગ્ન કરવું છે.’

માતા સત્કળ બેઠી થઈ ગઈ. ‘શું કહે છે હો ફરી ?’ એના અવાજમાં ગુસ્સાનો કંપ હતો.

‘વાણિયા ખાણલુમાં વળી ધરવખરું થાતું હતો ? નાત પીંખી નાંખો.’

‘મારે ને નાતને શું ?’

‘કેમ ? તારે ને નાતને કેમ કંઈ નહિ ?’

‘જે નાત-મારા એક ધણીને સાચવી દો નહિ એ નાત મને દા મારે બીજાને ધણી મેળવતાં અટકાવે ?’

‘હવે ગાંડો યા મા ગાંડી, ઉધળા જઈને કુંડુંબનું નામ બેળવું છે ?’ માતાનો રોષ માઠા મૂકતો જતો દેખાયો.

સ્વસ્થ ચિત્તે ને કંઈક બેપરવા અવાજે મંજુલાએ જવાબ આપ્યો: ‘લાખ વાનની એક વાત, તું મને તેમ કહે ને મને તેમ કર, દુઃ ફરીને પરણવાની પરણવાની ને પરણવાની જ.’

કોણપનાદ પ્રત્યે બેપરવા બનતી પુત્રી પ્રત્યે મૂત્તાને કંઈક તિરસ્કાર આવ્યો. ચાર વર્ષ સુધી માતાએ પુત્રીને નહિ આપેલું મેલું તિરસ્કારના ઉમરા સાથે બદાર નીકળી આવ્યું: ‘હવે તને છડેલોને તે વળી ઠોણ નરરો સંધરેલો હતો ?’

મંજુલા જરા હસી. ‘એ પણ મેં શોધી કાઢ્યા છે.’

માતા હવે ખરખર ચમકી: ચારચાર વર્ષથી ચાચવેલો આ સાપનો ભારો શું સહનર દાઢથી ગયો ? ‘ઠોણ છે એ ! મને એનું નામ તો હતું.’

‘આપણા પાંચાઈમાં સુમનભાઈ—સુમનલાલ રહે છે તે.’

સુમનલાલ અવજો જીવાન હતો. એનો કુશળ સરસ ચાલની હતી. માતાએ મંજુલાને પૂછતાં ખજાર પડી કે એ મંજુલાસાથે પુનર્લગ્ન કરવા તૈયાર હતો. જરૂર પડે તો આ મામમાંથી કુશળ ઉપાડાને બીજા કોઈ મામમાં પણ નાંખવાને એ તૈયાર હતો.

માતા જ્યારે પુત્રીને મનાવી મનાવીને વાંકી, અને જ્યારે પુત્રીના દામપદને ચગાવવાનો ઠોણ

સંભવ એને ન દેખાવો, ત્યારે એણે સુમનલાલ-
લને પોતાની પાસે બોલાવ્યો. એ જુવાન હતોઃ
બોળો હતોઃ ગભરૂ હતો. મંજુલાની માતા કહે
એમ કરવાને તૈયાર હતો. એ ત્રણ દિવસના
સહવાસે માતાને લાગ્યું કે છોકરીએ જો પર-
જુવાનો નિશ્ચય જ કર્યો હોય તો બીજા કોઈને
પનારે પડે એના કરતાં સુમનલાલ સાથે પરણે
એ હીક છે.

લમ્ પહેલામાં વહેલાં સમેટવાં એ મંજુ-
લાનો આગ્રહ હતો. ગામમાં ને ગામમાં તો
આ વાત બને એમ નહોતું. મંજુલા, એની
માતા ને સુમનલાલ બહારગામ જઈને ક્યાંક
વિધિસર લમ્ કરી લેવા માટે નીકળ્યાં.

સુમનલાલનો એક પરિચિત મિત્ર એક
દૂરનાં શહેરમાં રહેતો હતો. એ શહેરમાં ત્રણે
જગ્યાં ગયાં. સુમનલાલે પોતાના મિત્રને વાત
કરી. એ મિત્રે બીજાને વાત કરી. બીજાએ
ત્રીજાને કરી. એમ કરતાં ગામમાં વાત ફેલાઈ.
સાથી એ ત્રણ જગ્યાં બીજા રથજે ઉપડ્યાં.
બીજાથી ત્રીજે રથજે ગયાં. ત્યાં જય ત્યાં
લમ્ની વાત ચૂંચાતી હતી. ને એમ ને એમ
ત્રણ ચાર માસ નીકળી ગયા. માતા હવે
પુત્રીને માટે અસ્વસ્થ બની હતી. પુત્રી હવે
લમ્ને માટે આંધળી આતુર બની હતી ને
સુમનલાલ મંજુલાની માતા કહે તેમ કરવા
તૈયાર હતો.

[૫]

એક કસ્ટોમાં તેઓ આવી પડ્યાં હતાં.
કોઈ કોઈ માર્ગ બતાવતું ન હતું, ને એક બે
ઝોરતના વેપારી જેવાં : ગીધડાં એમને લીટ-
ળાતાં હતાં. એક દિવસે મંજુલા બિમાર પડી.
ખૂબ તાવ આવ્યો. સુમનલાલ દાકતરને તેડી
લાવ્યો.

‘દાદા’એ મંજુલાને તપાસી. સુમનલાલ
સામે બેઠું. માતા સામે બેઠું : ‘તમે મને

રશ્મિઓ ઢળે

અવનીને ચોક ચંદ્ર-રશ્મિઓ ઢળે,
ચંદ્ર-રશ્મિઓ ઢળે.

આજની અટારીએથી રશ્મિઓ ઢળે.
જમુનાનાં નીર આ ઉછળે ઉછાસમાં,
જળના તરંગ મારું મનડું હરે, આજની.
દોલકના તાલ આ વાગે વૃન્દાવને,
વેણુના ચૂર કંઠાના મુખથી સરે, આજની.
નૂપુર ઝંકાર રાસઘેલી ગોપી તણા,
રશ્મિથી રસેલ રાસ રમણે ચઢે, આજની.
લાનભૂલી ગોપીઓ ને પ્રેમઘેલો કાનુડો,
રસની તે છોળ આજ કેવી જીટે!-આજની.
રાધા ને કૃષ્ણ આજ રસમાં તહીન બની,
દિવ્ય રનેહ સંગીતની સૃષ્ટિ રચે, આજની.
દામોદર શાહ.

પ્રતિજ્ઞાપૂર્વક કહો છો કે આમાં તમારો કંઈ
હાથ નથી ?

આ સવાલ કોઈનાથી સમજાયો હોય એવું ન
દેખાતાં દાકતરદાદા વધારે સ્પષ્ટતાથી બોલ્યા :
‘તમે જાણો છો કે આ બાઈને ગર્ભ છે ?
આ બાઈની આ બિમારીમાં એનો ગર્ભ પડી
જશે. એ ગર્ભપાત કરવાને તમે તો કંઈ
પ્રયોગ નથી કર્યો ને ?’

માતા અને સુમનલાલ બંને એકબીજાની
સામે બેઠે રહ્યાં. દાકતરદાદાએ કહ્યું : તમે
આ ગામમાં પરદેશીઓ છો; અજાણ્યા છો.

તમે નાહકના હેરાન ન થાઓ એ જોવાની મારી ફરજ છે. '

દાકતરના હમદર્દી કાનમાં માતાએ પોતાની આખી વિતક કથા રેડી. દાકતરે કહ્યું: 'જો મંજુલાને આ ગર્ભ સુમનલાલથી જ રહ્યો હોય અને જો આ ગર્ભ પાતની પાછળ ધરાદા-પૂર્વકનો પ્રયાસ ન હોય તો હું તમને જરાજર મદદ કરું. '

દાકતરને ત્યારે જોઈતી ખાતરી મળી ત્યારે એમણે કહ્યું: 'તમે આ દવા લ્યો. દવા મારે ત્યાંથી રોજ લઈ જાઓ. બાઈ સાગન થાય ત્યારે મારે ઘેર એમને લખને તમે આવજો. '

ત્યારે મંજુલા સાજ થઈ ત્યારે ત્રણે જણાં દાકતર પાસે ગયાં:

દાકતરે કહ્યું: 'તમારા પ્રવાસમાં તમને ધણી મળ્યા હશે, પણ તમને ઠાકાએ સીંધી સલાહ આપી નથી લાગતી. હું તમને-ખાસ કરીને બાઈની માતાને અને સુમનલાલને એ બોલ કહેવા માગું છું. '

માતા અને સુમનલાલે કાન મંડવ્યા. મંજુલા ધરતીને અંશુકા વતી ખજુતી નીચે જોઈને બેસી રહી.

'તમે કહેા છે કે પુનર્લમ કરવાનો આ છોકરીને ઉપાયો મળ્યો છે. એ ઠાકનું માનતી નથી: ઠાકનું માનવાની નથી. એ કહે છે કે સુમનલાલને મેં પસંદ કર્યો છે. બીજા ઠાકને હું નથી પરજુવાની. એમણે શરીરને બોગે સુમનલાલ પાસેથી ઠાક લીધો છે, કે ઠાકને બરોસે સુમનલાલને શરીર અપ્યું છે એ ને હોય તે. મારે એ તકરારમાં નથી ઉતરવું. સુમનલાલ એ ઠાકને વળગી રહે છે એ એમને માટે શોખાની વાત છે. '

દાકતરનો નજર મંજુલા ઉપર ફરી. મંજુલાના ગાલ રાતા થતા એમણે જોયા એમણે આમજ મલાખ્યું:

'હવે મારે મંજુલાખડેને કહેવું છે. ખડેન,

હું તને એમ પૂછું છું કે, બાર બાર વર્ષથી જોયેલો એક પતિ આવો નીકળ્યો તો માર માસનો જોયેલો પતિ સારો નીકળશે એની તને શી ખાતરી? સુમનલાલ સત્તમન દશે. હું એમને નથી જોળખતો ને તું ખડેન એને પૂરા નથી પિછાનતી. કદામ ખડેન, એમ ધાર કે સુમનલાલ પણ રામલાલ જેવા જ નીકળ્યા તો ત્યારેય તારે તો ફરીને આવો જ અગંધા કરવાના કે ? '

મંજુલાએ નીચેથી ઉઘે ન જોયું.

'ખડેન, તારી વાત આખી યે સાંભળી. મને એમાં એક તત્ત્વ સમજાયું છે. તને આર્થિક ચિન્તા પેડી છે. જે ધણી ઉપર આશા રાખી હતી, એ આશા નિર્મૂળ થઈ. નવા લગ્નની એમની તાલાવેલી પાછળ રહેલી આર્થિક ચિન્તા પહેલાં નિર્મૂળ થવી જોઈએ. હું પોને એમ માનું છું. મારી સલાહ છે કે સૌથી પહેલાં મંજુલાખડેને પ્રમાણિક ભત્રમદેનતનો શટલો રજવો જોઈએ. સૌથી પહેલાં એમણે એ આત્મચક્રા ડેળવવી જોઈએ કે એ લગ્ન કરે કે ન કરે તો પણ એમને રોટલાની ચિન્તા નથી. '

માતા એકાએક બોલી ઉઠી: 'હા દાદા, તમારી વાત સાચી છે. વારંવાર એ એમ જ કહે છે કે, મા, આપણી પાસે પૈસા ઘણ રહેશે ત્યારે ચું કરચું ? આપણે ક્યાંથી ચું ખાઈ ? '

'જરાજર છે, પડેલાં એમની એ ચિન્તા ટાળો: પડેલાં એમને આર્થિક નિર્ભરતા આપો. એમને લગ્ન કરવાં હોય તો કરે, વધીલની સલાહ લખને કાપવાની રિલિન જરાજર સમજીને ઉપાડી આંબે કરે; પણ પડેલાં એમણે આ કરવું જોઈએ. મંજુલાને લગ્ન કરવાં હોય તો તમારે એને વારવી નહિ. એને સુમનલાલ સાથે જ કરવાં હોય તો બીજા ઠાક સાથે પણ ન કરવાં. પણ હું માનું છું કે, એમણે સ્વાચ્છંદન શીખવું: રજનાં ચવું. બીજા લગ્નમાંથી

આર્થિક તરત આદર લાવી પછી જ એમને લગ્નની જરૂર લાગે તો જ લગ્ન કરવું.

‘પણ સુમનલાલ ?’ મંજુલાએ પહેલી જ વાર સવાલ પૂછ્યો.

‘સુમનલાલ જે સગ્ગન હોય તો એ બાર માસ રાહ જોશે. જે એવી રાહ જોવાને એ ના પાડતા હોય તો તમારે લગ્ન કરવા યોગ્ય એ પુરુષ નથી એમ સમજજો.’

‘હું તો મંજુલા કહે એમ કરવા તૈયાર છું.’

‘આપ કાંઈ અમને માગો—’ માતા બોલી.

‘હા. જરૂર. હું તમને ચિઠ્ઠી આપું. એ ચિઠ્ઠી લખને.....ગામની ઇસ્પીતાલમાં તમે જાઓ. મંજુલાને વીસ રૂપિયાની શિશ્યવૃત્તિથી નર્સીંગ ક્લાસમાં દાખલ કરશે. બાર માસનો અભ્યાસ પૂરો થયા પછી ચાલીસ પચાસની નોકરી મળશે. એ નોકરી મળી ગયા પછી જ મંજુલાની ઇચ્છા હોય તો ભત્રે પરણે. તે દિવસે મને લખે. હું આવીને ગમે તે રાહે એમનો માગ સરળ કરી દઈશ.’

[૬]

બરાબર બાર માસ વહી ગયા ને..... ગામની મોટી સાર્વજનિક ઇસ્પીતાલમાં સુમનલાલ જન્મને ઉમે.

‘મારે નર્સ મંજુલાને મળવું છે’ એણે એક પરિચારિકાને કહ્યું. પરિચારિકાએ એને નર્સ મંજુલાનું નામું ધર બતાવ્યું. સરેદ પોષાકમાં સગ્ગન ચયેલી મંજુલા સામે આવી: ‘આવો સુમનલાલ.’ એણે એને ગૌરવથી આદર આપ્યો.

‘હું બાર માસ રાહ જોઈને આવ્યો છું.’

મંજુલા કાંઈક હાથબર અસ્વસ્થ બની. પછી સ્વસ્થ થઈને સુમનલાલનો હાથ પકડીને બોલી: ‘સુમનલાલ, તમે અમારે માટે ને કશું તે માટે તમારો ઉપકાર હું કદિ ન બૂલું. તમે મારે માટે આટલી રાહ જોઈ એ ઝણુ ન બૂલું. પણ તમે જાણો છો ને, કે હવે હું

વસન્તના વધામણા

ઝીલજો ઝીલજો, રે,

વહાલી વસન્તના વધામણા.

વનવગડે ખોત્રે મોર, કાચલ મચાવે શોર,
ઉપવનમાં પુષ્પો સોહામણાં-ઝીલજો ઝીલજો રે.
મંદમંદ સમીર વાય, હૈકું હેતે ભરાય,
ખુલ્લાં છે જીવનનાં બારણાં-ઝીલજો ઝીલજો રે.
વનગ્રી ખીલી અમેલ, પંખી કરે કહીલ,
સાંભરશે આજના સંભારણાં-ઝીલજો ઝીલજો રે.
ચાંદની ને ચંદ્રમા, રમતા આનંદમાં,
સંગે છે તારલા સોહામણા-ઝીલજો ઝીલજો રે.
દીપાવે જગ-અનંત, આવી નવલી વસંત,
શોભાવે આજે જગ આગણાં-ઝીલજો ઝીલજો રે.

મનમુખ મણીયાર

સ્વતંત્ર ને પ્રમાણિક કમાણી કરી શકું છું.’

‘એટલે ?’

‘આપણા લગ્નમાંથી રોટલાની ચિન્તા ટળે પછી બાકી શું રહે છે એ હજી મને નથી સમજવું. સુમનલાલ, એ સમજાવશે ત્યારે જ હવે હું લગ્ન કરીશ. ને-ને તમે મારે માટે રાહ જોઈ છે એ માટે હું તમારો ઉપકાર નહિ બૂલું. ખીજું તમને હું શું કહું ?’

‘સુમનલાલ મંજુલા સામે જોઈ રહ્યો. એનું હૃદય આજે કાણુ જાણે પણ એને સુખી ને સ્વસ્થ. જોઈને સંતોષ પામ્યું: ‘હું તો જીંદગીભર તમારી રાહ જોઈશ, મંજુ !’

મંજુએ માથું નમાવ્યું: ‘જો અને જો દિવસે હું લગ્ન કરીશ, તો ને તે દિવસ તમારી સાથે જ કરીશ. ખીજું હું તમને શું કહી શકું ?’

‘બસ, મારે એટલું જ બાકી છે.’

મશહૂર અભિનેત્રી

શ્રી.લીલા ચીટનીસ

ચિ. ત્રપટ જગતની મશહૂર અભિ-
નેત્રી શ્રી. લીલાબેન જન્મ ધારાવાડમાં થયો
હતો. એમના પિતા શ્રી. બક્ષરતરાવ નગરકર
ત્યાં આવેલ મિશન સ્કૂલના પ્રિન્સિપાલ હતા.
લીલા માતા પિતાનું ચૈત્ય બાળક અને ત્રીજી
પુત્રી જન્મ્યાં હતાં.

લીલા આઠ વરસનાં હતાં તે વખતે એમનાં
માતાપિતા પૂના આવ્યાં. ત્યાં તેઓ લશ્કરમાં
રહેતાં હતાં. શ્રી. નગરકર બલસમાજ હોવાથી
એમને ઘેર દેવ-મંદિરની પૂજા થતી નહિ; પણ
એમના સામા ઘેર દેહલોક જાણજી દેખાવો
રહેતો હતો તે લીલા સાથે રમવા આવતી
અને તેમના દેખાવથી-સદવાસથી લીલાને
દેવપૂજા, ઉપવાસ, વન નિષ્ક્રમ વગેરે કરવાનો
શોખ લાગ્યો, પરંતુ તે જોઈ એમના પિતા
ગીર્ધા જતા. એકવાર તો તેમણે દેવને દેહ
ઈ લીલાને ખૂબ જ ધમકાવ્યા હતાં.

ધારવાડ છોડી પૂના દરીામ થયા ત્યાં
સુધીમાં નાગપુર, રાયપુર, નેઆખલી અને
કાદિઆવાડ વગેરે રહેલે આમેગામ કુટુંબસદ
રતાં રહેવાથી બાળકોનાં બળનરનો ધનડો
જન્મો. પૂનામાં લીલા પ્રેક્ટીસિંગ સ્કૂલમાં

બાળકા સાગ્યાં. પણ વરસ દોઢ વરસમાં જ
પૂના છોડીને એમનું કુટુંબ મુંબઈ આવ્યું,
કારણ કે લીલાના પિતાની એફિન્ટરન કોલે-
જમાં અંગ્રેજના પ્રાઈસર તરીકે નીમણુંક
થઈ હતી.

મુંબઈમાં લીલા એમેન્યુઅલ સ્કૂલ નામે
એક મિશન શાળામાં દાખલ થયાં, પરંતુ
અભ્યાસમાં પૂરતું એમનું હસ ન હતું. એ
સતત મરાઠી વાતોઓ, નવલકથાઓ વાંચતાં.
તે વખત જિ. વા. હાઇ અને અ. બ. કોલેજ-
ટકરનાં લખાણ ખૂબ જ પ્રસિદ્ધ થતાં; પરંતુ
છાત્રો તે વાંચે તે શ્રી. નાગરકરને મમતું
નહિ. વાતોઓ વાંચવાની પિતા તરફથી પર-
વાનગી ન હોવાથી લીલા રાત્રે અંધારી ઓર-
ડીમાં બેસી બહારથી આવતા મંદ પ્રકાશમાં
બાર વાગતો સુધી વાંચતાં; એનું પરિણામ
એ આવ્યું કે દસ વર્ષની ઉંમરે એમની
આંખો બગડી. નિરાશામાં કાગા પાડીઆ પર
એમને દેખાતું નથી-એવી સિદ્ધિ તરફથી
ફરિઆદ આવી અને દશમે વર્ષે જ લીલાની
આંખે ચક્રમા ચડ્યાં.

ગરરીનાં નાટકો અને દ્રવિતાનો પણ
લોલાને મોહ લાગ્યો. એમણે કોઈક લખવાની
ચક્રઆન કરી. અદારનવાર એ દ્રવિતા પણ
લખતાં. એમની એક દ્રવિતાનું નામ રજી
તછતી તર-અચોત્ 'બાદ ન દોન-તો' હતું.

આ ઉંમરે લીલા બહુ રમતિયાળ અને
ડીખળી હતાં. પાછળથી માયાના વાળ દોઢ
પર લાવી તેની ઝાંઝ બાંધીને લાદી ગુછો
બનાવતાં. છોકરાઓઠાઈ પોતાક પડેરવાનું
એમને ખૂબ જ ગમતું.

એમના ઘેર આવતા કોઈક માણસની
એ આગાહ નહત કરતાં. એમને ત્યાં એક
ખંખાશ અનેડી આવતા. તેમણે તો લીલાનું
નામ 'રોમ મોખ' પાડ્યું હતું. બીજા એક
મિત્ર એમની હસવાની દેવનાં કોરણે એમને

લાઈંગ ગેસ (હાસ્યવાયુ) કહી બોલાવતા. શાળામાં લીલાનું સંસ્કૃત, મરાઠી અને અંગ્રેજી ઉત્તમ હતું. પણ એ બુદ્ધિયુક્તિ પછી અંગ્રેજીમાં બોલતાં નહિ, કારણમાં એ માતૃ-ભાવાનું અપમાન જ આમળ ધરતો.

લીલા મેટ્રીક પાસ થયાં ત્યારે એમના પિતાને ઘણું આનંદ થયો, કેમ કે એમના ઘરમાં મેટ્રીક પાસ થનાર એ પહેલો જ કેન્સ હતો. ખી. એ. થયા પછી તત્ત્વજ્ઞાનમાં પી. એચ. ડી.ની ડીગ્રી લેવા માટે તેમને અમેરિકા મોકલવાનો એમના પિતાનો વિચાર હતો. પણ કમભાગ્યે તેમની એ આચા પૂરી થવા નેટલું તે છુટ્યા નહિ.

લીલા સેન્ટએલિયર કોલેજમાં હતાં ત્યારે એમના પિતાની તબીબત ઘણી નાકુરસ્ત હતી. તેઓ ખીમાર હતા તે વખતે તેમને મળવાને પ્રાર્થના સમાજમાં ઘણા માણસો આવતા; અને થોડા વખત પર ઓફરફાંથી પી. એચ. ડી. થઈ આવેલા પ્રાર્થના સમાજના યુવાન મિશનરી ડો. ચિટનીસ પણ તેમને મળવા વારંવાર આવતા; કારણ કે તેઓ પણ જ્ઞાતો સમાજના મિશનરી તરીકે શિક્ષાગોત્રી પહેલો ધાર્મિક પરિવર્તમાં સ્વામી વિવેકાનંદ સાથે જઈ આવ્યા હતા; અને આ અરસામાં જ લીલા અને ડો. ચીટનીસને પરસ્પર પરિચય થયો. તે જ વરસે ઓગસ્ટ માસમાં દરદરું જરે વધી જતાં પ્રો. નાગરકર અવસાન પામ્યા.

પાછળથી ડો. ચીટનીસ અને લીલાની મૈત્રીનું પ્રેમમાં પરિવર્તન થયેલું, એની માની નજરે પડ્યું. આ વખતે લીલાની ઉંમર લગભગ સોળે વરસની હતી; એમનો અભ્યાસ હજી ચાલતો જ હતો, તેમ જ એમની મોટી બહેન પરણવાનાં બાકી હતાં, તેથી લીલાના લગ્નનો વિચાર માને પસંદ ન પડ્યો; અને આ લગ્ન માટે માની ખાસ સંમતિ ન હતી. એથી નિરાશામાં લીલાએ એક દિવસ કેમિસ્ટને ત્યાંથી

આયોડિન લાવી પીધું. સદ્ભાગ્યે તાત્કાલિક ઉપાય લેવાથી એ બચી ગયાં.

તે પછી માંએ કંટાળાને લીલાને લમ માટે રજા આપી, અને તે ઈન્ટર આર્ટ્સના વર્ગમાં હતાં તે વખતે તેમનું લગ્ન થયું. વાર્તાવિક રીતે માને આ લગ્ન ખરા હૃદયથી પસંદ ન હતું; તેના બીજા પછી એક બે કારણ હતાં. ડો. ચીટનીસ ઉંમરમાં લીલા કરતાં ઘણા મોટા હતા. એ વિધુર હતા અને તે ઉપરાંત ધ્યેયવાદી હોવાના કારણે તેમણે પ્રાર્થનાસમાજમાં તદ્દન નજીવા પગારે નોકરી સ્વીકારી હતી. આ બંધી બાજતો વ્યવહાર કુશળ, છતાં જૂના વિચારની માતાના મનને અનુકુળ ન હતી.

લગ્ન થયા પછી પણ લીલાએ કોલેજમાં જવાનું ચાલું રાખ્યું. પણ લગ્ન પછીના અભ્યાસમાં કેવી કેવી સુરક્ષાઓ નડે છે તેના તેમને પડેલે જ વરસે અનુભવ થયો; અને એમની ઈન્ટરની પરીક્ષા રખડી. ખીજા ટર્મમાં મુંબઈની વિસ્તર કોલેજમાંથી એ ઈન્ટર પાસ થયાં.

પરીક્ષા પછી ચાર મહિને એમના બેબે પુત્ર અન્વિતને જન્મ થયો. તે પછી એમના અભ્યાસમાં ઘણી અડચણો નડી. પોતાનાં ત્રણ બાળકો અને ઘરસંસાર તેમ જ બહારની આર્થિક જવાબદારી પણ તેમના માથે પડી. એમણે કાલજાહેરીના એક વિદ્યાલયમાં આસિસ્ટન્ટ પ્રિન્સિપાલનો નોકરી સ્વીકારી. વચલા ગાળામાં એમના પતિએ રાજ્યદારી ક્ષેત્રમાં ઝુકવર્તા પ્રાર્થના સમાજ સાથે તેમને અણુ-બનાવ થયો, અને ત્યાંના હોદ્દાનું તેમણે રાજીનામું આપી દીધું.

લીલા ઘરની તેમ જ બહારની જવાબદારી સંભાળી પોતાના પતિના રાજ્યકીય કાર્યોમાં પણ તેમને મદદ કરતી. તેમને આટલું કષ્ટ અને ત્રાસ વેઠવો પડતો હોવા છતાં તે

પતિને એ ચળવળથી અજાણ કરવાનો પ્રયત્ન કરી કરતાં નહિ. ઉલટું તેમના કાર્ષમાં પ્રેતસાદન આપતાં. આ જોઈ લીલાની બાને ધણો ગુરસો ઉપજતો.

૩૧. ચીટનીસ 'ઈન્ડીપેન્ડન્ટ ઈડિયસ' પત્રના સંપાદક હતા, તેમનું ધણુંખૂં કામ પણ લીલા કરી આપતાં. અને સ્વતંત્ર લેખ પણ લખતાં, એટલું જ નહિ, પણ ઇન્ડિપેન્ડન્ટ ઇન્ડિયાની નક્કો ડેટલાઈક દિવસ તો તે પોતે રસ્તા ઉપર ઉભાં રહીને લેખતાં. આ જોઈ છોકરીઓને રાવે તેટલું બહાનીએ છતાં દરેક બાબતમાં તે પોતાના પતિના પગને જ ચાલે છે, એવો લીલાની બાબતમાં એમનાં માતાને પ્રત્યક્ષ અનુભવ થયો.

લીલાનાં લગ્ન થયાં ત્યારથી એમની માના બાબતમાં એક વાત ચોક્કસ આવી ગઈ હતી કે તે સંપૂર્ણ રીતે પતિની મુઠીમાં જ હતી. ડોક્ટર ઉંમરમાં અને જીવિયાં લીલા કરતાં પણ ચિકિત્સાતા હોવાથી તેઓ તેમની સાથે ડોક્ટર અજીધ-નાનકરી બાલિકા માફક વર્તતા.

તેમને અગાઉ જે વાતની ધાસ્તી હતી તે સાચી પડતી હતી. 'અને અતિશય લહેરી, બેપદવા, બેદદ ખર્ચાળ, બ્યવહારશૂન્ય અને કેવળ પ્યેવવાદી હતા. એમનો સંસાર સારી રીતે કેમ ચાલી શકે?'

લીલાનું લક્ષજીવન સુખી થવાનું એના બાના મત પ્રમાણે તો એક જ કારણ હતું-અને તે એ કે પ્રથમ તે ધણાં વરસ મુઠી પતિના હાથનું રમકડું રાજીખુશીથી બન્યા હતાં.

પછીથી તેમનામાં આટલા વર્ષ મુઠી દાબી રાખેલી સુમુખ અવસ્થામાં રહેલી સ્વતંત્ર જીવન અને સ્વતંત્રતા સદા તદ્દ મળતાં એટલાં જોરથી ઉછળા આખ્યાં કે હાલને તે અસલ થઈ પડ્યાં.

લીલાને પાંચ વરસ અભ્યાસમાં જાંજ પડ્યો હતો. ચાર બાળક હતાં. ધરસંસારની

તેમજ આર્થિક જવાબદારી તેમના માથા પર હતી. રાજદારી ક્ષેત્રમાં બાગ લેવાની ધમકા હતી; છતાં તેમને અભ્યાસ કરવાની હોંસ હતી. ઇ. સ. ૧૯૩૩ના ઓક્ટોબરમાં એમને સદા જ વિચાર આપ્યો.

એમણે ક્યાંકથી સાંભળ્યું હતું કે નાગપુર યુનિવર્સિટીમાં ઓએને બાનગી વિદ્યાર્થી તરીકે ટર્મ બધાં વિના પરીક્ષામાં બેસવાની છૂટ મળે છે. લીલાએ તે યુનિવર્સિટીમાં પત્ર લખી માહિતી માંગી; અને પરીક્ષાની તૈયારી માટે પ્રસંગ વગેરે ખરીદ કર્યાં. અભ્યાસ કરવાની શરૂઆત કરવાની તૈયારીમાં હતાં એટલામાં એમની એકની એક અડી વરસની દીકરી મુખા ન્યુમોનીઆમાં પડકાર પડી આ બીમારીમાંથી મુખા સાજ થઈ; પણ પછી થોડા જ દિવસે એને ડિપથેરિયા લાગુ પડ્યો અને ત્રણ જ દિવસમાં એ ચાલી ગઈ. આ દુઃખથી લીલાની ધીરજ ખૂટી ગઈ. એ ચિત્ત-કુસ હતાય થઈ ગયાં. ઘરમાં સૌને લાગ્યું કે દરે લીલાના બહુવરનો પાર આવી ગયો; પરંતુ વાસ્તવિક રીતે તેમ ન થયું. એકાદ મહિના પછી લીલાએ ચિત્ત દર્દ અભ્યાસ શરૂ કર્યો. એમણે પરીક્ષા માટે અર્થશાસ્ત્ર અને રાજકારણના વિષયો લીધા હતા. તે વખતે નાનો પુત્ર ચિત્તકુમાર ચારપાંચ માસનો હતો તેને ઉઘાડીને રાત્રે એક દોઢ વાગ્યા મુઠી લીલા અભ્યાસનું વાંચતાં અને માર્ગમાં આટલી મુશ્કેલીઓ નડવા છતાં તે જ વરસે બી.એ. થયાં.

એ જ અરસામાં ડોક્ટરની તબીબી પદ્ધતિથી બગડી. તેમને આરામની જરૂર હતી. અને પોતાના લેખનકાર્યથી જે થોડી ધણી કમાણી તેઓ કરતા તે પણ બંધ થઈ.

સદાએ એ જ વરસે લીલા બી. એ. થયાં હતાં તેથી એમને નોકરી કરવાનો બમણો ઉત્સાહ આપ્યો; અને એમણે ડોક્ટરને પૂરતો આરામ આપવાની હઠા પ્રદર્શિત કરી.

બટવાયી બજલથેલી

પરંતુ આ જ વખતે થાય જાણે કેમ પણ હિમચના મગજમાં ફિદમ કંપનીના વિચાર ધોળાવા માંડયા. ઘરમાં સૌને આ બાબત આશ્ચર્ય ઉપજ્યું. લીલાની માને આ વાત જરાયે, પસંદ ન હતી. તેમણે અને બીજા માણસોએ પણ તેમને પોતાના વિચાર જણાવ્યા. મા તે કદાચ જૂના વિચારનાં હતાં તેથી તેમને આ વાત ન ગમે-પણ બીજા સૌની પણ ખાતરી હતી કે લીલા આ ધંધા માટે બીજાકલ લાયક ન હતાં.

કારણ કે તેઓ બહુ યરમાળ અને ડરકણ હતાં. વળી ચિત્રપટને માટે આવશ્યક સોન્દર્ય અને શારીરિક બળિયો પણ ન હતાં-એમ સૌએ

તેમને ચોક્કસ જણાવી દીધું. એ ઉપરાંત પણ ચિત્રપટ વિરૂદ્ધ રૂઢ થયેલાં અનેક કારણો બતાવવામાં આવ્યાં; પણ એ સર્વની કાંઈ જ અસર થઈ નહિ.

રોયમુખમાં રહેતાં શ્રી. મણીમેન કારાની મદદથી સાગર ફિદમ કંપનીના શ્રી. ચુનીલાલ દેસાઈની મુશાકાત લઈ લીલાએ ફિદમ કંપનીના વાનાવરણનો અભ્યાસ કરવા માટે પ્રથમ થોડુંક ઓફિસનું કામ માથે લીધું. કયાનક, સીનેરિયો વગેરે વાંચી તેના પર ચર્ચા કરવાનો એ કામમાં સમાવેશ થતો હતો.

શ્રી. દેસાઈ લીલા સાથે માનથી વર્તતા અને કામ માટે બરપૂર પગાર આપતા. લીલા પણ

પોતે બધાં ને પોતાનું કામ બહુ-એરી જ નીતિથી રહેતાં. એ પોતાના કામ વિના બીજા કોઈ પણ ખાતલમાં ધ્યાન જ આપતાં નહિ. ખાસ આમદ જ યાય તો કોઈ કોઈ વાર શુદ્ધિગ લેવા સેટ પર જતાં.

એ જ વખતે એક પ્રસિદ્ધ નટીનું ચિત્રપટ ત્યાં ચાલતું હતું. તે નટીની મા હંમેશાં સેટ પર હાજર રહેતાં. તે લીલાને દરરોજ જોતાં અને તેમને તેમના વર્તન માટે આશ્ચર્ય ઉપજતું. આખરે તેમણે પોતે જ તેની સાથે વાતચીત કરવાની શરૂઆત કરી.

એક દિવસે તેમણે લીલાને સ્પષ્ટ શબ્દોમાં જણાવી દીધું: 'અહો, તમારે સ્ટાર થવું હોય તો તદ્દન છૂટથી વર્તવું જોઈએ. તમે તો બહુ શાંત, ચરમાળ અને બીડે લાગે છે. આવી રીતે તમારાથી સ્ટાર રહિ શકવાનું નથી.'

આને લીલાની ખ્યાતી સંભળીને એ માજીને કેવું લાગે? કારણ કે લીલાના વર્તનમાં અને સ્વભાવમાં જરા પણ ફેર પડ્યો ન હોવા છતાં તે ક્યારના સ્ટાર બની ચૂક્યાં છે. તે હંમેશાં કહે છે કે 'મારા જીવનમાં હું કેમ વર્તું છું તેના પર એટલી જ મારા અભિનયનો કુશળતા આધાર રાખે છે? અભિનય પૂરતું તે મુજબ વર્તતાં આવડે એનું જ નામ સાચી કલા છે.'

સાગર ફિલ્મ કંપનીમાં લીલાએ એકાદ બે મહિના જ કામ કર્યું; પછી નાટ્યમંત્ર-તરમાં એમણે કેટલાક મહિના કામ કર્યું. તે બંધ પડ્યું તે અરસામાં જળણપુરના શેઠ ગોવિન્દ-દાસે ધણું સુશિક્ષિત માણસોને જેજવી 'આદ્ય' ચિત્રપટ સિમિટેડ.' નામે કંપની ચાલુ કરી.

તે લોકોએ ડોક્ટરને વિનંતિ કરી કે આ કંપનીમાં બધાં જ માણસો સુસ્મરૂપ હોવાથી લીલાને તેમાં જોડાવા દેવાં. ડોક્ટરે તદ્દાન તેમાં સંમતિ આપી. તેમનો 'પુ'વાધાર' એ જ લીલાનું પહેલું ચિત્રપટ.

લોકોને 'હાથ'માં લીલાનું કામ થતું જ

પસંદ પડ્યું. તે પછી જનસમાજને તેમજ ચિત્રપટ તૈયાર કરનારાઓને, લીલાની કામ-શક્તિ માટે ખાત્રી થઈ અને તેમનાં ભાવિ માટે સુંદર વ્યાથા ઉપજી.

પરંતુ ખરેખર સ્ટાર પદ તો તેમને 'તુલસીદાસ' પછી જ મળ્યું. તે પછી 'કંગન'થી માંડીને તેમનો વૈભવ અને 'મદદતા' આખા હિંદુસ્તાનમાં પ્રસિદ્ધ છે.

લીલાની ચોમેર પ્રસારેલી કીર્તિ, તેમની કળાનાં આખા હિંદુસ્તાનમાં મવાતા યશોમાન, તેમણે પ્રાપ્ત કરેલી પ્રસિદ્ધિ અને વૈભવ એ સર્વ માટે તેમનાં માતૃમીને બારે બારે ઉપજે છે.

લીલાના જયજયકારથી આશ્ચય ગાજી ઉઠતું જોઈ, તેમના પર પ્રશંસાની પ્રુષ્પ વૃદ્ધિ થતી જોઈ, માતાનું હૃદય આનંદથી ઉમરાઈ ભર્યું છે; પરંતુ એમનાં માતૃહૃદયને એક તદ્દન અરુદ્ધ આતંત્ર સંભળાવે છે. એમની આંખે તેમના આનંદી, પ્રકુસિત, ગર્વિષ્ઠ ચહેરા પર એક સદગ્ધ અસ્પષ્ટ લપાઈ રહેલી દુઃખની છાયા જણાય છે.

આને લીલા વૈભવના અતિ ઉંચા સિખરે ચડેલા છે, પરંતુ તેમના લગ્નજીવનનું શોભણું બેરતી સંગીતના કણ આલાપ કાનમાં ધંમેલા ધૂમના રહે છે, એનું માનને સંપૂર્ણ બાન છે. પણ તે સાથે જ તેમનો પીરમ અને લીમતની પણ તારીફ ક્યાં વિના માગી રહેવાતું નથી.

લીલાએ આવો જ દિન માગે ખીલકમ એકલા જ રહીને કોઈની પણ મદદ વિના પસંદ કર્યો છે; અને તેમાં આવતી આશ્ચર્ય અને દુરોલીઓ સામે એકલાએ જ ટક્કર ખીલી છે. તેમના ઉત્સાહનો બંગ કરવા લોકોની ટીકા-ઓને નહિ ગજાકારતા પોતાનાં ચાર ખાળોની જરાજવારી સાચવીને તેમણે આને જ હૃદય રચાન પ્રાપ્ત કર્યું છે, તે જોઈ માને તેમનો માતા થવા માટે બારે બારે ઉપજે છે.

ચિત્રપટ સૃષ્ટિમાં કોઈના પણ આધાર વિના

નામના મેળવવી સ્ત્રીઓ માટે મુશ્કેલ જ હોય છે-ઠાણક બાપ, ઠાણક દિતચિંતક અગર ચોવીસ કલાક તેની સાથે રહેતી ઠાણક માતા વિના સ્ત્રીને આ ધંધામાં પોતાની કાર્યશક્તિ અને પ્રતિભા બતાવવાની તક મળતી નથી.

લીલાને આમાથી ઠાણની જ મદદની જરૂર પડી નથી; પરંતુ તેમના ગૌરવ પ્રસંગે તેમના માતૃશ્રી અને બાપભાંડુ હાજર હોય એવી તેમને હંમેશાં ઇચ્છા રહે છે.

તેમનાં દરેક ચિત્રપટના પહેલા શોમાં તે માને પોતાની સાથે હાથ પકડીને લઈ જઈ પોતાની તફન નજીક બેસાડી દિશ્મ જુએ છે.

લીલાને પાંચ માણસોમાં જવાનું બહુધા પસંદ નથી. તફન નિકટના પરિચયના માણસો વિના તેમનાથી ઠાણની સાથે ખુલા દિલથી વાર્તાચીત જ થઈ શકતી નથી.

બાપભાંડુ અને પોતાના બાળકો ભેગાં બેસી કલાકના કલાક સુધી લીલા વાતોલાપ કરે છે. રજાના દિવસે સૌ મળી આવે. દિવસ સાથે સહેલ કરવા જવાની તેમને ઇચ્છા થાય છે. ત્યાં તે ખુલા દિલથી હસે છે, રમે છે, આનંદ વિનોદ કરે છે-તે વખતે તે પોતાનું મોટાપણું તફન વીસરી જાય છે. બાપભાંડુમાં એકસંધી હોય-અરસપરસ દઢ પ્રેમ હોય એ બાબતને લીલા ખાસ મહત્વ આપે છે, અને તે માટે તેઓ નિરંતર પ્રયત્ન કરે છે.

હજીપણ લીલાનો સ્વભાવ અગાઉના જેવો જ ડરકણ અને શરમાળ છે; અને તે માટે તેઓ અભિમાન લે છે, એવો ધણા લોકોને ભ્રમ છે. લીલાને પુષ્કળ પૈસા મળે છે; પણ તેમનો સ્વભાવ પણ બહુ લહેરી અને ખચીળ છે. કુરસદ મળતાં જ તેઓ કાંઈને કાંઈ ખરીદી કપો જ કરે છે. તફન ખીનજરૂરી વસ્તુઓ પણ મમે તે કિંમત આપી તે ખરીદે છે. એમનાં માતૃશ્રી એક મંત્ર એમને હંમેશાં કલા કરે છે: 'ખર્ચનું' પ્રમાણ ઘટાડી છોકરાં માટે પૈસાની

અચત કરો.' પણ એ ઉપદેશનું લીલા ઠાણ દિવસ પાલન કરી શકતાં નથી.

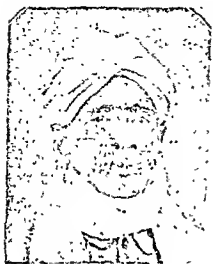
માતાને પોતાનાં બાળકોના દોષ વસતા નથી એમ કહે છે, પણ લીલાની માતૃશ્રીનો બાબતમાં એ કહેવત ખોટી ફરે છે. એમની લીલાની ભાવનાશીલ વૃત્તિ, તેમની વ્યવહાર શક્તિ, બેદરકારી અને ઉતાવળો સ્વભાવ એ દોષો માનવ સ્વભાવ મુજબ તેમનામાં પણ છે એમ માતા કબૂલ કરે છે; અને કહે છે કે 'તેમ ન હોત તો મારી લીલા મનુષ્ય નહિ પણ દેવ જ બની હોત.'

(પાછલે પાનેથી ચાલુ)

દક્ષિણ એન્ડુકેશન સોસાયટીમાંથી પ્રો. કર્વે ૧૯૧૫ માં નિવૃત્ત થયા, બાદ ૧૯૧૬ થી ૧૯૨૮ સુધીનાં વરસો દરમિયાન સ્ત્રી ડેળવણી અંગેના પોતાના કાર્ય અંગે દેશ બરમાં ફરીને ફાળો ઉધરાવવાનું કામ કર્યું. તે પછી ૧૯૨૮ માં જીનીવામાં બેસાડેલી એક ડેળવણી પરિવદમાં તેઓ ગયા ને એ સુરોપની સફર દરમિયાન પણ તેમણે ફાળો ઉધરાવ્યો. ત્યાંથી તેઓ અમેરિકા મયા અને જપાન ચક્રને પછી હિંદ પાછા ફર્યા હતા. ચીન અને મલાયાનાં કેટલાક નગરોની પણ તેમણે મુલાકાત લીધી હતી. ૧૯૩૦ માં તેમણે પૂર્વે દક્ષિણ આફ્રિકાની પણ સફર કરી હતી, ને એ મુસાફરી કરીને મહિલા વિદ્યાપીઠ માટે રૂ. ૫૦ હજારનું ફંડ એકત્ર કરી લાવ્યા હતા.

શ્રી. કર્વેએ મામ ડેળવણી માટે પણ એક નાની સંસ્થાની સ્થાપના કરી છે ને તે દ્વારા મામકાની પ્રગ્નને શિક્ષણ આપવાની ઠાણીવ થઈ રહેલી છે. બનારસની હિંદુ યુનિવર્સિટી તરફથી મહાત્મા ગાંધીજીને હસ્તે પ્રો. કર્વેને ડોક્ટર ઓફ લીટરેચરની અને અલાહાબાદ યુનિવર્સિટી તરફથી એલ. એલ. ડી.ની ડીમી આપવામાં આવી છે.

શ્રી-કેળવણીના મશાલચી.

પ્રો. કર્વે

શ્રી. મોડા કેળવણી ક્ષેત્રેના જન્મ સન ૧૮૫૮માં કોઠણમાં શેરોલો નામના ગામમાં થયો હતો. તેમણે પ્રાથમિક શિક્ષણ મુરદ નામના ગામમાં લોધું હતું અને પંદર વર્ષની નાની વયે તેમનું લગ્ન થયું હતું. સન ૧૮૮૧ની સાલમાં તેમણે મેટ્રીકની પરીક્ષા પસાર કરી અને બી. એ. માં ગણીતનો ખાસ વિષય લઈને તેઓ પાસ થયા. તેમની સાથે બજાનારાઓમાં શ્રી. ગોપાલકૃષ્ણ ગોખલે પણ હતા.

૧૮૯૧ માં તેઓનાં પત્ની અવસાન પામ્યાં ત્યારે તેઓ કોઠણમાં પોતાનાં સગાંસંબંધીઓની સાથે રહેને શિક્ષક તરીકેનું કાર્ય કરી જીવનનિર્વોધ કરતા હતા. પરંતુ પત્નીના અવસાન પછી ગુરત જ શ્રી. ગોપાલકૃષ્ણ ગોખલેના નિમંત્રણથી પ્રો. કર્વે ૧૮૯૧ ના નવેમ્બરમાં પુનાની સરચુસન કોલેજમાં ગણિતશાસ્ત્રના અધ્યાપક તરીકે નોડાયા. ૧૮૯૨ના એપ્રિલમાં તેઓ દક્ષિણ એન્ગ્લોઇન સોસાયટીના આજીવન સભ્ય બન્યા. ત્યાર પછી તેમણે એક વિધવા બહેન સાથે પુનર્લગ્ન કર્યું. આવા લગ્નથી તેમને નાત બહાર મૂકવામાં આવ્યાંને ગામમાં બધાએ તેમનો અધિષ્ઠાર કર્યો. પોતે વિધવા સાથે લગ્ન કર્યું ત્યારે તેમને વિધવાઓ ઉપર પડી રહેલાં દુઃખોનો ખાસ આવેશ. એટલે તેમણે વિધવાઓને કેળવણી આપવાનો નિર્ધાર કરી, તેઓનાં કૌટુંબ માટે ૧૮૯૬માં એક મંદિરા શરૂ કરી. આરંભમાં તો તેઓ આ સંસ્થાદ્વારા વિધવાઓને બજાર માટે માત્ર આવૈક સડાય કરતા, પરંતુ ૧૮૯૬માં તેઓએ વિધવાઓને રહેવા માટેની વ્યવસ્થા પણ કરી.

૧૯૦૭માં પ્રો. કર્વેએ મદિલા વિદ્યાલય નામની સંસ્થાનો આરંભ કર્યો ને તેમાં તમામ સ્ત્રીઓને શિક્ષણ આપવાનો પ્રયત્ન કર્યો. આ સંસ્થાદ્વારા કાર્ય કરતાં કરતાં તેમને લાગ્યું કે સ્ત્રીઓ માટે એક અમમ વિદ્યાપીઠ ઠેકાની જરૂરી છે, એટલે ૧૯૧૬ ના જુનમાં સર રામકૃષ્ણ બાંદરકરના પ્રમુખપરવાને મળવામાં આવે છે એવા જ પ્રકારની એક મદિલા વિદ્યાપીઠની સ્થાપના કરી. આ મદિલા વિદ્યાપીઠના કાર્યથી સંતોષ પામીને મુંબઈના ધનિક શેઠ શ્રી. વિક્રમલાલ દાદરસીએ મદિલા વિદ્યાપીઠને રૂ. ૫૦૦ લાખનું દાન આપ્યું છે. દાનાના મતુશ્રીનું નામ મેટ્રીકે એ સંસ્થાનું નામ શ્રી. નાથી-બાઈ હોમોદર દાદરસી મદિલા વિદ્યાલય પડ્યું. આ મદિલા વિદ્યાલયમાંથી આજ સુધીમાં ૯૮૭ બહેનો ઉત્તીર્ણ થઈ છે.

શ્રી. કર્વેએ પોતાની આત્મકથા લખેલી છે. તે પાંચનાં એક ખાસ દર્શકન એ જણવા મળે છે કે, મળી મુશ્કેલીઓ વચ્ચે પણ તેમણે પોતાની ખેવનિકા સાથેની રાખી હતી. તેથી તેઓને કાર્યમાં હેરફેર સજગતા જ મળતી હતી. તેઓએ આરંભેથી સ્ત્રીશિક્ષણનું કાર્ય આગે એટલે સજગતા પામ્યું છે કે તેમની મદિલા વિદ્યાપીઠને સરકારે પણ દવે માન્ય કરી છે.

શ્રી. કર્વેએ પોતાની આત્મકથા લખેલી છે. તે પાંચનાં એક ખાસ દર્શકન એ જણવા મળે છે કે, મળી મુશ્કેલીઓ વચ્ચે પણ તેમણે પોતાની ખેવનિકા સાથેની રાખી હતી. તેથી તેઓને કાર્યમાં હેરફેર સજગતા જ મળતી હતી. તેઓએ આરંભેથી સ્ત્રીશિક્ષણનું કાર્ય આગે એટલે સજગતા પામ્યું છે કે તેમની મદિલા વિદ્યાપીઠને સરકારે પણ દવે માન્ય કરી છે.

મારી મા ક્યાં હતો ? માર્છ શોધી
આપશો એને ?" એક નાનકડા બાળકે આત્રીના
નિર્વાસિતોની છાવણીના સંચાલક પાસે આવીને
પ્રશ્ન પૂછ્યો.

"તારી બાને અમે શોધી આપીશું, તું
અહીં જ રહેજે." હિંદી સરહદ ઉપર આવેલા
એ રેશન ઉપર એ બાળકને સમજાવીને
પાકીસ્તાન તરફ આગળ જતાં રોડી લેવામાં
આવ્યું તે બાળકેના મુઠમાં તેને રાખ્યું. એ
બાળક ખૂબ ઉત્સુકતાપૂર્વકે માતાની રાદ જોઈ
રહેલું છે, તે તેનાં સગાઓની સાથે ચાલી
જવાનો પણ તેણે ઇન્કાર કર્યો છે.

એક મુસ્લીમ માતા પોતાની એકનીએક
પુત્રીને. પૂર્વ પંજાબમાંથી પાછી મેળવવા માટે
ઘેર ઘેર ફરીને મહદ માગી રહેલી છે. બીજી
એક માતા ચર્ચા કરે છે, આજીજી કરે છે,
દલીશો કરે છે કે મારી પુત્રી મૃત્યુ પામે એમ
હું માનતી જ નથી. એ માતા કહે છે: 'મારી
પુત્રી એટલી તો લાવણ્યમયી હતી કે પથ્થરના
દિલવાળો માનવી તેને મારી નાંખવા જાય તો
તેને પણ પોગળાવી નાંખે.' એક હિંદુ યુવતીએ
પોતાની અંધકૃત હાલતમાં છૂપેા પત્ર લખીને
જણાવ્યું છે: 'અમારે પાછા આવવું છે, પરંતુ
તમે સફળ થવાનાં છો એની પૂરી ખાતરી કરી
લોધા વગર અમારી વડારે ન ચડશો; નહિ-
તર જે તમારો પ્રયાસ નિષ્ફળ જાય તો
અમારી જિંદગી ખરબાદ થઈ જશે. એટલે
અમને છીએ ત્યાં જ રહેવા દો.' પૂર્વ પંજાબ
અને ત્યાંના રાજ્યોમાંથી મુસ્લીમ સ્ત્રીઓએ
અને પાકીસ્તાનમાંથી હિંદુ તથા શીખોએ
માંધીજી ઉપર સંદેશાઓ મોકલીને સહાય માગી
હતી. સામુદાયિક સ્થળોત્તર આરંભના દિવસોમાં
ખિનમુસ્લિમો તથા મુસ્લિમોના લાંબા કાફલાઓ
ચાલી નીકળતા હતા ત્યારે તેઓની સાથે
બાળાઓ અને યુવાન સ્ત્રીઓ જોવામાં આવતી
ન હતી. અને સર્વત્ર એવી ફરીઆદો આવતી

અપહૃત મહિલાઓ

લેખિકા

શ્રી, મુહુલાબહેન સારાલાધ

*
કે 'કાફલાઓ ઉપર માર્ગમાં દુમલા થાય છે
તે વખતે માર્ગમાં જ યુવાન સ્ત્રીઓ, દોર અને
બીજી સ્ત્રીઓ લૂંટી જવામાં આવે છે.'

મુસલમાનો હિંદુઓ અને શીખો-એ બધા-
યની વ્યથાનું કારણ એક જ છે. તેઓની
માગણી પણ એક સરખી જ છે. બન્ને પ્રદે-
શોમાં સમાન પરિસ્થિતિ પ્રવર્તે છે, નાનાં
બાળકો, માતાઓ, પુત્રોઓ, બહેનો, પત્નીઓ
પિતાઓ, માર્છઓ, પુત્રો તે પતિઓ પોતા-
પોતાનાં વડાધાંજનોની શોધમાં બટકી રહેલાં
છે. તેઓની અધીરાઈ અને વ્યથાએ તેઓને
ફેટલીફવાર ઉતાવળાઓ બનાવી મૂકેલાં દેખાય
છે. તેમને સમજાવવામાં મુશ્કેલી પડે છે,
કારણકે તેઓ ખૂબ જ લાગણીપ્રધાન બની
ગયેલાં છે. અને જેઓ આ ક્ષેત્રમાં કામ કરી
રહેલાં છે તેઓ પણ જે હાકતરની કે નર્સના
જેવી દૃષ્ટિ ન ઠેગવે તો આ કાર્યમાં રહેલી
કામજતાના ભાર નીચે એ પણ હારી જવાનો
ભય રહે છે.

જે હિંદુ, મુસ્લીમ કે શીખ સ્ત્રીઓને પાછી

મેળવવામાં આવે છે તેમની વીતક કથા લગભગ એક સરખી જ હોય છે. એક વખતે આ પાછી મળી આવેલી ત્રણેય કામની બહે-
નેને એક જ છાવણીમાં એક સાથે રાખવામાં
આવી હતી. એ બધી બહેનો ન્યારે પોતપોતાની
વિતકકથા પરસ્પરને કહી સંભળાવતી હતી
તે વાતો હૃદયદ્રાવક હતી. તેઓ કિંદુ, મુરલીમ
કે શીખ હતી તે પ્રશ્ન ગોણુ હતો. તેઓ સ્ત્રી
જાતિના ધવાએલા ને અપમાનિત થએલા
ગૌરવ વિષે એક સ્ત્રી તરીકે મુઝાએલી ને છેક
હારી મએલી સ્થિતિમાં પોતાના બવિધ્ય વિષે
ચિંતા કરી રહેલી હતી. તેઓ શા માટે પિતાય
વૃત્તિવાળાઓની ભોગ બની હતી તેનો વિચાર
જ તેમને મુઝની રહેલો હતો. તેઓ સમુદાયમાં
પોતાના એકસરખા કુખને પિછાની લઈ જ્યાં
એકબીજાની વધુ ને વધુ નિકટ આવતાં હતાં.

અપહૃત સ્ત્રીઓનાં વેચાણ ચનાં હોવાની
અશ્વાઓ ફેલાયા જ કરે છે. આ અંગે તપાસ
કરતાં પૂરતી માદિતી નથી મળી શકતી; પરંતુ
બંને પક્ષે આવા ઠિરસા બને છે એ શંકા
વગરની વાત છે. આ કુખ્ય કેટલા મોટા
પાયા ઉપર ફેલાએલું છે તેની કલ્પના કરવી
પણુ કઠિન છે.

કેટલાક એવાં તોફાની તરવો પણ છે,
જેઓ લોકોને શાંતિ મળે તેવું નથી હમ્મજા,
કારણ કે તેઓ માનવ ચાનનાઓને ઉપયોગ
પોતાનો સ્વાર્થ સાધવામાં કરવા મગિ છે.
જાતજાતની અશ્વાઓ ફેલાવીને અને લોકોની
વેરવાંતને જગાડીને આ આખાય પ્રજાના ઉઠ-
લમાં અંતરાયો ઉમા કરી રહેલ છે. જે
અપહૃત સ્ત્રીઓને સામસામી પાછી સોંપી ર્ધ
શકાય તો બંને સંસ્થાનો વચ્ચેના સંધર્ષને
અંત આવી જાય. તેથી મુદતની શક્યતા પણ
ઓછી ઘર્ષ જશે. એટલે, તેઓ આ કાર્યનો
ખૂબ જ અવરોધ કરી રહેલા છે. આ બદલે
તેવાની ને વિનાશ કરવાની વૃત્તિને ક્યાં મર્યાદા

નથી રહી, તેથી આ પ્રજાનો હોલ કરવા માટે
માત્ર એ સંસ્થાનો વચ્ચેના મુદ્દા તરીકે નહિ,
પરંતુ એક સ્વતંત્ર પ્રશ્ન તરીકે જ તેનો હોલ
ચોધાવો જોઈએ.

બંને સંસ્થાનોમાં અપહૃત સ્ત્રીઓને પાછી
મેળવવા માટેની ખૂબ જ ધૃતિભરી પ્રવર્તે છે.
છતાં પ્રશ્ન તો એ ઉપસ્થિત વાય છે કે : 'તો
પછી આટલી બધી દીસ શાને ?' આના
ઉત્તરમાં સામસામા પક્ષ ઉપર દોષારોપણ કર-
વામાં આવે છે એક સામાન્ય માન્યતા એવી
પ્રવર્તે છે કે, અપહૃત સ્ત્રીઓને પાછી મેળવવી
એ તો એક સામાન્ય કાર્ય છે. 'રાજ્ય પોલીસ
અને સરકારની મદદથી અપહૃત સ્ત્રીઓને પાછી
મેળવી શકે છે તો પછી તે એ પ્રમાણે કેમ
નથી કરતું ?' એવા પ્રશ્ન પૂછાઈ રહ્યો છે.

બળ વાપરીને ઘોડી સ્ત્રીઓ મેળવી શકાય
ખરી, પરંતુ બહુ મોટી સંખ્યામાં તો તેઓને
ખતમ જ કરી નાંખવામાં આવે. એટલે જાહેર
પ્રજામત આ દિશામાં જામત કરીને તેઓને
સમજાવીને સહકાર મેળવીને જ સારા પરિ-
ણામો લાવી શકીએ. કેટલાક ધણા સારા
ગણાય તેવા માણસો કેવળ ધર્મને નામે અપ-
હૃત સ્ત્રીઓને રાખી રહ્યા છે. તેઓને તો
આપણે માનવતાને નામે જ સમજાવીને આ
પ્રશ્ન હોલી શકીએ.

કેટલાક લોકો અપહૃત સ્ત્રીઓને 'બાન
તરીકે રાખે છે, ન્યારે કેટલાક વળી એવી
ફીલ કરે છે કે "દલે એ સ્ત્રીઓ નવા
વાતચરણમાં રિચર ઘર્ષ ગર્ભ છે. તેના જીવ-
નમાં વળી નવા પ્રશ્નો ઉમા કરવાનો શો
અર્થ છે ?" ખીખઓ વળી કહે છે : "અમે
એ સ્ત્રીઓને પૂછી જોઈએ છીએ કે તેઓ દલે
પાછી કરવા તૈયાર નથી. એ વિચાર જ
તેઓને દલે રુચતો નથી."

જેઓ બંધનમાં પડેલા માનવીનું માનમ
સમજે છે તેઓ જાણે છે કે, આ પ્રશ્નમાં

આવી રીતે વિચાર કરી જ ન શકાય. હવે તો સ્ત્રીઓનાં દરજ્જા કરવાનાં કાળાં કૃત્યોને લગભગ પશ્ચિમ માસ થવા આવ્યા છે, અપહૃત સ્ત્રીઓએ વિરોધ કરવાનું હજી એ જારી રાખ્યું છે અને ચાતકની માફક વરસાદની રાહ જોઈ રહેલી છે. ખીજી તરફ ઉપરાઉપરી નિરાશાઓ સંપાડવાથી જીજીવિષાની માનસ વૃત્તિથી પ્રેરાઈને ડેટલીય સ્ત્રીઓ હતાસ ધર્મને નવી સ્થિતિ બરદાસ્ત કરી રહી છે. પરંતુ તેનો અર્થ એવો તો નથી જ કે તેઓએ એ સ્થિતિ આવકારી લીધી છે. જ્યોત્સે રાજકીય ક્ષેત્રમાં કામ કરેલું છે તેઓ અપહૃત સ્ત્રીઓની મનોદશાને બરોબર સમજી શકશે. બ્રિટીશ રાજઅમલ દરમ્યાન પ્રજા રાહ જોતી બેસતી ન હતી ? અંગ્રેજોએ એમ નહોતા કહેતા કે આ બધી ચળવળ તો ધાંધલ કરનારા થોડા માણસોની જ છે ને પ્રજા તો તેમની સાથે જ છે ? પરંતુ એ હકીકત ડેટલી જુડી હતી ! એવી સ્થિતિ અપહૃત સ્ત્રીઓની છે.

એક વાત સાચી છે કે, અપહૃત સ્ત્રીઓ પોતાના ભાવિ વિશે સાશંક અને નિરાશ રહે છે. પરંતુ તેઓને ખબર નથી કે તેઓના પ્રિયજનો તેમની ડેટલી ઉત્સુકતાથી રાહ જોઈ રહેલાં છે. માતૃભૂમિનો અવાજ તેઓને તેમની બંધનની સ્થિતિમાં હજી પહોંચ્યો નથી. વેર અને ધિક્કારની આ વેરાન ભૂમિ ઉપર માનવતા અને બંધુતાની ભાવના વ્યક્ત કરે એવાં ઉદાહરણો પણ છે. અમૃતસર અને નજીકનાં જીહાઓમાં હિંદુ અને શીખ ભાઈઓએ સ્વપ્રપત્નરી અપહૃત સ્ત્રીઓને તથા બાળોને પોતાના પ્રદેશમાંથી રોકીને પાછી સોંપવામાં સાથ આપેલો છે ને એવા જ વિરલ દાખલા પાકિસ્તાનમાં પણ બનેલા છે. થોડા મહિના પહેલાં જ અમને ગુજરાનવાલા જીલ્લાની અગીનાબાદ મુસ્લીમ લીગ તરફથી એક સંદેશો મોકલવામાં આવ્યો હતો કે, તિઓએ ડેટલીક

શ્રદ્ધાંજલી

સ્વર્ગ ગયો નરવીર હુલાસો,
જગતનો મહા જ્વલંત તારો,
આત્મપ્રકાશે રહ્યો પ્રકાશી,
અબ્ર રહ્યો ચમકી (૨)
તારી અમર ભાવના અમર રહી.
સત્ય, અહિંસા, કંયાની મૂર્તિ,
જગત તણી તું મહાન વિભૂતિ,
પ્રેમ ત્યાગની પૂનીત મૂર્તિ,
અમર રહી કીર્તિ (૨)-તારી.
જગતવંધ તું પૂજ્ય ગાંધીજી,
ભારતનો નરવીર ગાંધીજી,
માનવનો તું પૂજ્ય બાપુજી,
વિરમી ગયો ચીર કાળ,
ધન્ય જગત જોગી (૨)-તારી.
સૌ. અદિકા બક્ષી

અપહૃત સ્ત્રીઓને એકત્ર કરી છે, તેમને અમે અમારી હાવણીમાં લઈ જવાની વ્યવસ્થા કરીશું કે કેમ ?' ભાવધુરથી પણ એક મુસ્લીમનો પત્ર હતો કે 'તેણે પોતાના એક હિંદુ મિત્રની પુત્રીને સાચવી રાખી છે તો તેને હાવણીમાં લાવી શકશે ?' ખીજા એક મુસ્લીમભાઈ પાસે તથા શીખ બાળકો હતા તેમને પણ તેઓ અમને સોંપવા ઈચ્છતા હતા. ડેટલીક અપહૃત હિંદુ બહેનોને અમે અમારી હાવણીમાં લાવ્યા પછી તેમણે સ્પષ્ટ એકરાર કર્યો હતો કે, તેઓને પુત્રીઓ તરીકે લઈ રક્ષણ આપવામાં આવેલું હતું. એવો જ એકરાર 'પૂર્વ' પંજાબમાંથી આવેલી મુસ્લીમ બહેનોએ પણ અમારી સમક્ષ કર્યો છે.

આમ જ'ને પ્રદેશોમાં જે પ્રજામત જામત કરવામાં આવે તો અપહૃત સ્ત્રીઓને સ્વેચ્છાથી પાછી સોંપનારા ધણા મળી આવે. પરંતુ આમાં સૌથી મહત્વની બાબત સમયની છે.

મેળામાં

શ્રી. ગજરાયેન મ. નાયક

*

ગામડા ગામની એક અતિ સુંદર કન્યા મેળામાં આવી. તેના વદનમાં કમળ અને શુભાશ્રિ હતાં, તેના ફેશમાં સૂર્યોસ્ત હતા અને તેના ઓઠ પર સૂર્યોદય હતા.

આ સુંદરીને જોતાં જ યુવાનો તેની પ્રથંસા કરતા તેની ફરતા બમવા લાગ્યા. ડોઈ તેની સાથે નાચે, તો બીજો મિદાઈ ખાય. દરેક યુવાન તેને યુગ્મન આપવા માગતો હતો, કારણકે તે અતિ ખુબસુરત હતી.

પણ સુંદરી આથી ફરી અઈ, ચમકી અને દરેક યુવાનો તેને અસંખ્ય લાખ્યા. તેણે તેમને કપડો આપ્યો; એક બેને તો તેણે તમાચા પણ ચોડી કાઢ્યા. અને પછી તે ઉતારણે ત્યાંથી ચાલી અઈ.

રસ્તે જતાં તેને વિચારો આવ્યા: 'હું તો કંટાળા અઈ. કેવા અસંખ્ય અને જંગલો શોધો! મારી તો ધીરજ ખૂટી અઈ'.

એક વરસ પસાર થયું. તે દરમ્યાન તે છોકરીને મેળો અને યુવકો વારંવાર યાદ આવ્યા. વદનમાં કમળ અને શુભાશ્રિવાળો, ફેશમાં સૂર્યોસ્ત અને ઓઠ પર સૂર્યોદય વાળો તે છોકરી પાછી ફરી મેળામાં આવી.

પણ હવે તો યુવાનો તેને જોઈને ખસી જતા. આખા દિવસમાં ડોઈ પણ યુવક તેની પાસે ન આવ્યો.

સાંજે ઘેર પાછી વળતાં તે રડી પડી: 'હું તો કંટાળા અઈ; યુવકો કેવા જંગલો અને અસંખ્ય છે! મારી તો ધીરજ ખૂટી અઈ'.

[ખસી જતાંની રૂપકથામાંથી]

રસીલના પહેલા સ્ત્રી સંખ્ય થવાનું માન પણ તેમને જ મળ્યું હતું. ૧૯૭૩માં તેઓ સમર-સેટમાં જન્મ્યાં છે ને તેર વર્ષની વયથી તેમણે આશુવિકા રણવા માંડી છે. તાજેતરમાં જ જાહેર સેવાઓ માટે તેમને ચેમ્પીયન ઓફ ઓનર નીમવામાં આવ્યાં છે.

*

પશ્ચિમ બંગાળની શીવપુર એન્જનીયરીંગ કોલેજમાં બે સ્ત્રીઓને દાખલ કરવામાં આવી છે. મુંબઈમાં પણ આ ક્ષેત્રમાં થોડીક સ્ત્રીઓએ પ્રવેશ કર્યો છે, એમ જણવા મળે છે. વધારામાં જણવા મળે છે કે, કલકત્તા યુનિવર્સિટીમાં હવેથી મદિસાઓ માટે એન્જનીયરીંગના જુદા જુદા અભ્યાસક્રમો નિયત થશે. આ બે યુવ-તીઓના નામ કુ. ઈલા મઝુદાર અને કુ. અંજના શુદા છે. તેમને તો આ ક્ષેત્રમાં પ્રવેશ કરવાની તક મળી ચૂકી છે અને બન્ને જણીઓ સીરીસ એન્જનીયરીંગના અભ્યાસક્રમોમાં પ્રથમ વર્ષની વિદ્યાર્થીનીઓ તરીકે દાખલ થઈ ચૂકી છે.

કુ. ઈલા મઝુદાર મીદનાપુર જિલ્લાના પેટા વિભાગીઓશીસર થી. જતીન્દ્રકુમાર મઝુદારનાં મુપુત્રી છે. એમણે કલકત્તાની આસુતોજ કોલેજમાં ઈન્ટરની પરીક્ષા પસાર કરી છે. એ યુનિવર્સિટીમાં તેઓ છટ્ટે નંબરે પાસ થયેલાં. એમને મોટર દ્રષ્ટતા, થોડેસ્વારી કરતાં, સાય-કલ ચલાવતાં અને બરફ ઉપર રોડીંગ આવડે છે. રાંધ અને સંગીતમાં પણ તેઓ પ્રવીણ છે.

શ્રી. સુભોધચંદ્ર શુદાના સોથી નાનાં પુત્રી અંજનાના આગળ પડનાં વિચારો અને સતત પ્રયત્નોએ અન્ય જાણાઓને કલકત્તાની બીજી કોલેજાઓમાં એન્જનીયરીંગની તાલીમ મેળાની પ્રેરણા આપી છે. તેઓ માત્ર સોળ વર્ષની ઉમરનાં જ છે. તેમણે રોડીંગ થઈ કોલેજમાં અભ્યાસ કર્યો છે. તેઓ કસરતખાન છે અને તરવાનું, સાયકલ ચલાવવાનું અને થોડેસ્વારી કરવાનું એમને મળે છે, એટલું જ નહિ, પણ એ ત્રણેમાં પારંગત છે.

(નર્તકી ચાલુ)

• દ્રશ્ય ઉજ્જ્વલ

(સ્થળ : રસ્તા. રસ્તા પર પડતું એક

ધરતું બારણું. હિમતા પ્રભાતનો સૂર્ય પોતાના કામળ ફિરંગો ફેલાવી રહ્યો છે. આ એક મરીખ લાતો છે. રસ્તાને એક ખુણે એક ધરતું બારણું છે, બારણું બંધ છે. કાશિક પ્રવેશ છે. તેના એક હાથમાં લાંબી પાતળી ડાંગ છે. તેના ખભા પર બગલથેસો છે. તેમાં તેના કપડાં વિગેરે હશે.)

કૌશિક :

ઓહ ! ખૂબ ફૂંચી, પણ દેવતીના ધરનો પત્તો જ નથી. જ્યાં જ્યાં ગયો ત્યાંથી નકાર જ સાંપડ્યો.—અહિં દેવતી કામ નથી. ચાલ જોઉં કદાચ અહિં હોય તો— (બારણાની સાંકળ ખખડાવે છે. થોડીવારે બારણું ઉઘડે છે અને દેવતીને મરીખ લેખાસમાં પણ લાલિત્યભરે મોઢકે દેહ દેખાય છે.)

દેવતી :

ઓહો ! કૌશિક ! તમે ક્યાંથી જૂલા પડ્યા ?

કૌશિક :

જૂલો નથી પડ્યો! માંડમાંડ તોડું ઘર જડ્યું (દેવતીના મુખ ઉપર રિમત ફરકી ઉડે છે)

દેવતી :

(કૌશિકના સમસ્ત દેહ ઉપર અને ખાસ કરીને તેના હાથમાં રહેલી ડાંગ અને ખભા પર બેરવેલા બગલથેસો પર નજર નાખી) આ સવારી ક્યાં ઉપડે છે કૌશિક ?

કૌશિક :

દેવતી, મેં બહુ સંભળ્યું છે. તું તારા કુખને છુપાવવા- મથે છે. વાંદીની વાત પ્રગટ થઈ-અથવા કહે કે તે પ્રગટ કરી, ને તારા પિતાએ તને રાજ આપી. કેમ બોલ, સાચું કે નહિ ?

દેવતી :

(કેમકે સોમથી) હા પણ એનું જ્ઞાનું શું છે ? ત્યાર પછી હવે તો આ મારા મરીખ

સૂતેલા પથ્થર

મૂળ વાતોત્તેખક
શ્રી. ધૂમકેટ

નાટિકા લેખક
શ્રી. શંકરલાલ બેપી

*

ધરમાં હું સુખી છું. તમે ક્યાં જાઓ છો એ વાત તો કરો.

કૌશિક :

હું તને એક વાત કહું, લે સંભળ. જો મારી મરીખી અમિષ્ટ છે. તું એક કામ કરીશ ?

દેવતી :

શું... ?

કૌશિક :

(પિતાના હાથપરની વીંટી કાઢી) આ પાછી લે. તારા પિતાનું મન મનાવી લે. તું ઘેર જા અને સુખી થા.

દેવતી :

આખી દુનિયા તમને મરીખ માને ત્યારે હું તમને શ્રીમંત માતું છું. આમ જુઓ, મારી પાસે તમારા તપને ચોગ્ય બીજું શું છે ?

કૌશિક :

દેવતી ! તું સુખી થવા પ્રયત્ન કર. તારા પિતા પાસે પાછી જા.

દેવતી :

હવે મારી પાસે એક જ અમૂલ્ય વીજ હવી અને તે આજ તમને સોંપું છું. જન્મ

બધું ધિક્કારે ત્યારે તમે આંદિ ખૂંદે જારણે
ચાલ્યા આવજો. ત્યારે ત્યારે તમને આશ્વા-
સનની-આરામની નજર લાગે ત્યારે આંદો
આવજો. પણ તમે ક્યાં ઉપડો છો ?

દોશિક :

ઠાણ જાણે છે ક્યાં ! હું એવી પ્રતિમા
શોધવા જઈ છું કે જેના કરતાં વધારે ઉત્તમ
કંપના પણ ક્યાંય ન હોય.

દેવતી :

એવી પ્રતિમા ઠાણ જાણે ક્યારે તમને
મળે ને તમારી મુશ્કાલીનો અંત પણ ઠાણ
જાણે ક્યારે આવે ? કેટલી-

દોશિક

(વચ્ચે) દેવતી ! હું તો ઠાણ જાણે ક્યારેય
આતું ? એ કેમ કહેવાય ? પણ આ શોધ
કેટલી મુશ્કેલી ? (રેવતી ધણુખર કંઈક અર્થ-
ભરી રીતે દોશિક સામે જોઈ રહે છે.) દેવતી !
તું નહિ માને ?

દેવતી :

(એ રિશ્તર ઉભી છે. એની આંખો પણ
રિશ્તર છે. એની નજર દર દર મિનિટ ઉપર
છે.) દર દરના પ્રદેશમાંથી તમે આ ધર તરફ
એક વખત નજર તો ફેરવજો. આંદિ ઠાણ
નહિ હોય તો પણ હું તો તમારી હોશિયાર.
(સદસા તે દોશિક તરફ ફરે છે. એની હાથ
એકલા મીડે છે) દોશિક ! તારાથી વધુ મારામાં
જ નથી. પણ જો ને દો, આ મરીન
જો તારા નિઘાન તો એકસ રાખજો.

દ્રશ્ય ચોધું

(રંગમૂર્તિનો પડો હલ ઉંચકાયો નથી.
વાતાવરણ તદ્દન યાંત છે. એક પશાદમૂર્તિથી
અવાજ આવે છે.)

અવાજ :

દોશિક અને રેવતી તે દિવસે મળ્યા...
એ વાતને આજે સાત વર્ષ થઈ ગયા. સાત
સાત શિયાળાઓ આવ્યા અને ગયા. આજે
સાનમો શિયાળો પણ જઈ રહ્યો છે. દોશિક
પોતાની મનઃ પૂર કરી છે. કાઠડીની કાંડી પડી
રહી છે અને.....

(રંગમૂર્તિનો પડો હલકાય છે. એક ત્રીજા
પ્રવેશનું દ્રશ્ય. એ જ મરીન હતો એ જ, રેવતીનું
મરીન ધર, એ જ રસ્તા પર પડતું જારણ.
વાતાવરણ તદ્દન યાંત છે. એક બીજાની જેવા
માણસ પ્રવેશ કરે છે. એ દોશિક છે. તે
પોતાનો હાંમે એકરંગીટ શરીરને વધારે ને
વધારે લપેટતો જાય છે. તેની હાડી વધી ગઈ
છે. તેના વાળ વધી ગયા છે. તેના પગલામાં
ઠાઈને મળવાની ઉત્સુકતા છે.)

દોશિક :

(દરવાજા આગળ (આવીને) રેવતી... !
(ચીડીવાર પડી) રેવતી...! રેવતી...!(જારણ
ઉપડે છે. એક પુરવ બહાર નીકળે છે.

પ્રશ્ન :

રેવતી ! અરે પણ તું ઠાણ છે !

દોશિક :

હાં હું, દોશિક. રેવતી !

સાત સાત વર્ષ પહેલાના અને અત્યારના મુનીમથમાં ઘણો ફેર પડી ગયો છે. તેનો એક એક વાળ તદ્દન સફેદ થઈ ગયો છે. તેમની ચાલ કંઈક મંદ પડી ગઈ છે. ગ્હેરા ઉપર પેલી ત્રણ કરચલીઓ પણ આછી આછી દેખાય છે.

કૌશિક :

(મુનીમથ તરફ જોઈ) કોણ મુનીમથ....!

મુનીમથ :

(કૌશિક તરફ ધારી ધારીને જોઈને) કોણ માથ....!

કૌશિક :

જોહો! મને ન જાણખો મુનીમથ! હું કૌશિક, રેવતી ક્યાં છે ?

મુનીમથ :

(એમના ચહેરાપરની રેખાઓ સખ્ત થઈ જાય છે.) રેવતી મરી ગઈ. જા એની પાછળ નફરત ! (અને ગુસ્સામાં ગુસ્સામાં મુનીમથ ચાલ્યા જાય છે. કૌશિક આવાશીય બની ઉભો રહે છે.)

કૌશિક :

રેવતી મરી ગઈ....! ના ના. એ જાને જ નહિ. એ તો કહેતી હતી: 'જ્યારે જ્યારે તમને આશ્વાસનની, આરામની જરૂર લાગે ત્યારે આંદો ખૂલે બારણે ચાલ્યા આવજો અને... અને... આંદો કાઢ નહિ હોય તો પણ હું તો તમારી જ હોઈશ.' જોહ રેવતી તું ક્યાં છે....! (અને સચકતે પગે એ રેવતીની શોધમાં ચાલ્યો જાય છે.) (પડો પડો છે.)

દ્રશ્ય પાંચમું

(પડો ઉઘડે છે. એ જ ખંડિયર. એ જ ટણું બની અચેલો ખંડ. ખંડને ઝાંખુ અજવાળું આવરી રહ્યું છે. એ જ સ્તંભિકાઓ એ જ પ્રતિમાઓ, માત્ર બે નવી સ્તંભિકાઓ

વધારે ધ્યાન એચે તેવી રીતે નજીક નજીક પોતાની તવારિખને વ્યથાના સર બધી છે તે પોતાના બુના આસન ઉપર આવી ને બેસે છે. જોહરકોટના ખીસામાંથી એક અર્ધા બજેલી મીઠુખતી કાઢી તે પ્રગટાવે છે. અને તેની નજર પેલી સ્તંભિકાઓ પર પડે છે. કંઈક મોંઘ લખી છે. "જન્મ... મરણ..." એવું છેલ્લે નીચે લખવામાં આવ્યું.)

કૌશિક :

(સ્થંભ પરનો લેખ વાંચી) જોહ ! ગુરુ-દેવ ! તમે... તમે... મારી રાહ જોઈ ન શક્યા ? મારી-તમારી આ શિષ્યની-પુત્રની-પ્રવાસકથા સાંભળવાને તમે ન શક્યા....! સાત સાત વર્ષ ગુરુદેવ, સાત વર્ષ હું મટક્યો. જોરાસાન, સમરકંઠ-ટિબેટ-જાવા, પણ... (અને અચાનક તેની નજર નજીકમાં જ જોહાએલી નવી નાની સ્તંભિકા પર પડે છે. કૌશિક તેના પર લખેલો લેખ વાંચે છે. તેનાથી એક ધીમી ચીસ પડાઈ જાય છે.) રેવતી....! રેવતી તું પણ મથ....! તે જ ગુરુદેવની સંભાળ લીધી હતી. અને... અને... પણ તને આ શું સૂઝ્યું ? મારી રાહ તો જોવી હતી ગાંડી ! રેવતી ! રેવતી....! તું તો ત્યાં પણ મારી સાથે જ હતી. જોરાસન-ટિબેટ-જાવામાં-પણ. રેવતી, તે આ શું ક્યું ? (કૌશિક ઉભો થઈ જાય છે. મીઠુખતીનું ઝાંખુ અજવાળું પેલી નાની અવશેષ સ્તંભિકા પર પોતાનું તેજ પાથરી રહ્યું છે.) હું તો તને કહેવા આવ્યો હતો રેવતી ! કે જેના કરતાં ઉત્કૃષ્ટ કલ્પનાની મૂર્તિ પણ ક્યાંય ન હોય એવી પ્રતિમાની શોધમાં હું નિકળ્યો હતો અને દર દરના અનેક ખંડેરા ખુંવા પછી મને ખજાર પડી કે એવી સર્વોત્તમ કલ્પાનિક મૂર્તિ તો છેક મારી પાસે જ હતી-તું જ એ હતી. એ તું નહિ કે જે તું હતો, પણ એ તું કે જે મારા અંતરમાં વસી રહી હતી. સૌથી સુંદર તું હતી અને તું મારામાં હતી અને

શરીરને બાંગી નાખનાર મહાવ્યાધિ

દમ

: લેખક :

વૈદ્યરાજ શ્રી. બાપાલાલ ગ. શાહ

મુદવિ ચરક કહે છે કે, જીવલેણ તો પચાવ દહી છે, પરંતુ આસ (દમ) અને દિક્ષા (દેહી) નેવાં આશુ પ્રાણુદર દરદો બીજાં નથી. અર્થાત્ આસ અને દમ-અને કુશિલિત્વ છે; પરમ કુશલ રોગો છે.

દમ નેણું કુખદાયક દરદ બીજું એકેય નથી. આ એક 'મહાવ્યાધિ' છે. એ મુરંજીતીયો મટે એવો અતિ ત્રાસદાયક રોગ છે. દમવાળાનું આશુ લ'ખાય છે, એવી માન્યતા સમાજમાં છે તે તદન પાયા વખરની છે. જે રોગમાં હૃદયને અનદદ શ્રમ પડે છે તે રોગમાં આશુ થી રીતે વધુ દહેડો દમનું દરદ જોઈને તો બલમલાને દવા છૂટે છે.

દમની બે જાતો છે. (૧) ફેફસાં અથવા આસમાર્જની વિકૃતિથી ઉત્પન્ન થયેલ. (૨) અમક ખાસિવતોથી ઉત્પન્ન થયેલો. દમ વાર-માર્માં ઉતરે છે એમ મનાય છે, પરંતુ તે બીજી માન્યતા વિરોધી છે. ન્યુમેનિઆ, પ્લ્યુરસી, વરાધ, કે સપ્ષળીનો પૂર્વ ઇન્દિદાસ હોય તો જદુધા એ ફેફસાના દમની જાત મુગવેરે; જ્યારે અનિસાર, મરડો કે શીગવાનો પૂર્વ ઇન્દિદાસ હોય છે તો જદુધા બીજા પ્રકારનો હોય છે. ત્રીસ વર્ષ પછી દમ થયો હોય અને ચોમાસામાં કે શીયાળામાં જ જો દમના

દુમલા આવતા હોય તો તે પહેલા પ્રકારનો જ હોવાનો સંભવ છે. બીજા પ્રકારના ફેફસા જદુધા નાની ઉંમરમાં જોવામાં આવે છે. ઋતુ વિષ-કાય સાથે એને કંઈ સંબંધ હોતો નથી અને અમુક જગો કે અમુક ખોરાક સાથે દરદનો સંબંધ જણી શકાય એવો હોય છે.

જનરમાં 'ઈફેડીન હાઇડ્રોકોર્ટીસ' નામની ઝોળાઓ અને પાઉડર વેચાતાં મળે છે અને દમના દરદીઓ મોટે ભાગે આ વાપરતા પણ હોય છે. પરંતુ જદુ વખત લાગલાગટ એનો ઉપયોગ દિનાવહ નથી. લાગી વખત સેતું હોય તો ઈફેડીના ઓડનું ચૂર્ણ જ વાપરતું દિનાવહ છે. ઈફેડીના ઓડો દવે બખરોમાં મળે છે અને આનું ચૂર્ણ જ ૧ થી ૨ વાલ દમના દુમલા વખતે મધમાં ચાટવાથી ઠીક ચડત મળે છે. ઝોળાઓનો ઉપયોગ ફક્ત દુમલા વખતે જ કરવો, અન્યથા નહિ જ. દમ મોટે ઘણી જાતના પાવડરો અને ખીડીઓ પણ આવે છે, પરંતુ આ બધાનો ઊપયોગ વિવેકી માણસે જ કરવો-બધાએ નહિ. ન છૂટે જ આવી દમ દવાવનાર દવાઓ લેવી જોઈએ, નહિ તો હૃદય બમડરો; અશક્તિ વધુ આવશે.

દમના દરદીઓએ ખાવામાં જદુ જ સાવધ રહેતું જોઈએ. પોતાને શું મારક આવે છે એ દરદી જાને જ નક્કી કરી લે એ જ ઈષ્ટ છે. ડોઈને ખાતરો, તો ડોઈને જીવાર, તો ડોઈને બાજ મારક આવે છે. ખોરાકમાં દરદી જાતે નિર્જીવ કરી લે, પરંતુ ખોરાક એવો લેવો જોઈએ જે જલદીથી પચી જાય અને પેટમાં જરાપણ બાર ન લાગે. જદુ તેલ, મસાલા,

મિષ્ટાન્ન, મધુરરસ ત્યજ્યાં ન જોઇએ. આઈસ-ક્રીમ, પીપરમિન્ટ વગેરે ન જ ખવાય. ખજારનું ખાવાની ટેવ છોડવી જોઇએ. ફરસાણુ ન ખાવું અને ખાવું હોય તો ઘેરે ખનાવકાષીને જ ટૂંકે ખાવું. હું દમના દરદીને ખાવા માટે એક જ સલાહ આપું છું કે પેટ નેટલું હલકું અને સાફ રહેશે તેટલે અંશે દમના દુમલા નરમ અને કમી આવશે. રાત્રે પેટ સાફ લાવવા માટે દરડેની ફાટી મારવી હિતાવહ છે. ખીજી રચક દવાઓ ન લેવાય તો હીક. દમના દુમલા, વખતે દરદીએ ફક્ત મરમ પાણી જ પીવું. મરમ પાણીમાં થોડો સોડા બાઇ કાર્બ નાખીને થોડે થોડે તે પીધા કરવું, અથવા સાજખારના માંગડાઓને અંગારા ઉપર તપાવી પાણીમાં ઇંચકારી પાણી ગ્રામીને પીવાથી પણ ઘણી રાહત મળે છે. હુંડે પાણી તો ન જ પીવું.

બોયરિંગ્સ અથવા બોટિંગ્સ કન્ટકારી નામના છોડવા સર્વત્ર થાય છે. ઘણાખરા આ છોડને ઝોળખે છે. એના ગોળ કુસો કાચાં હોય છે ત્યારે લીલાં અને સફેદ રેખાઓવાળાં હોય છે, અને પાકે છે ત્યારે પીળાં થઇ જાય છે. આખા છોડ ઉપર કાંટા હોય છે. આ છોડ સર્વત્ર જોવામાં આવે છે. એમાં કફન શક્તિ છે. શ્વાસ અને ખાંસમાં આનો અવરોધ (ચાટણ) 'કન્ટકારી અવરોધ'ના નામથી ફાર્મસીવાળાઓ વેચે છે. આ છોડને મૂળ, પાંત, કુલ્લજ સહિત લાવવો, ખરાબર ઘોઈ કાઢવો, અને પછી કુદાડી વડે નાના નાના ટુકડા કરી નાખવા. આના પંચાંગને ઘરમાં એક કથરાટમાં પહોળું કરી રાખવું. આમાંથી રોજ ચારથી પાંચ રૂપિયાબારને આસરે પંચાંગ લેવું અને એક સ્વચ્છ વસ્ત્રના કડકામાં તેને પોટલીમાં બાંધવું. મગ બાફવા મુકતી વખતે આ પોટલી અંદર નાખી દેવી. મગમાં પાણી બરા વધારે રાખવું અને ભેતણુ કલાક સુધી ઉકળવા દેવું. મગ બ્યારે ફાટી જાય ત્યારે

પોટલી બહાર કાઢી નાખી દેવી. અને મગમાં આદુ લસણ; નાખવા તથા હિંગ વગેરેનો વધાર મૂકીને સ્વાદિષ્ટ બનાવવા. પાણી વિશેષ બાકી રહે એમ કરવું અને એ પાણી પી જવું અથવા માત સાથે ખાવું. બોયરિંગ્સનો સ્વાદ મગમાં નથી ઉતરતો. એથી કન્ટાળો ચડે એવો મગના પાણીનો સ્વાદ થતો નથી. દમ વાળાને મારી સલાહ છે કે, આપણા આંગણમાં ઊમતી આવી અમૂલ્ય વનરપતિઓનો રોજ ચીવટ રાખી ઉપયોગ કરવો. એ મૂતલ છે, શ્વાસહર છે, કાસદ્ર છે, જૂની ખાંસીમાં પણ આ પ્રયોગ અજમાવી જોવા સોને મારી બલામણુ છે, થોડા જ વખતમાં આનો પરચો જણીશે. મગમાં ન ઉકાળવી હોય તેમણે કન્ટકારીનો ક્વાથ કરી પીવો પણ હિતાવહ છે.

મૂળાની મુકવણીનો ક્વાથ, ધૂપ, હંમેશાં ખાવાથી શ્વાસમાં લાભદાયી થઈ પડે છે. આ માટે વળી ખીજ દવા પણ છે.

સેક્ટો (સરખેલો. શિશુ સંસ્કૃત) સો ઝોળખે છે. એની લાંબી 'શીંગો' શાક તો બધા જ ખાય છે. આનાં પાનની બાજ ખાવી હિતાવહ છે. આનાં પાનમાં વિટામીન 'એ' પ્રુકળ છે. સેક્ટાના મૂળમાં 'ઇફેડ્રીન' છે, આ સેક્ટાની બાજ રોજ ખાવી, એ દમવાળા માટે ખૂબ જ લાભદાયી છે. હું પોતે તો મૂળનો તોલા ૨ નો ઉકાળો જ દરદીને લેવા કહું છું. સેક્ટાનાં મૂળ કાળજ (લીવર)ના સોળને, લીવરની જુદીને ઝોળાં કરે છે. લીવરના દરદો ઉપર સેક્ટો એક રામખાણુ દવા છે એમ કહીએ તો ચાલે. સેક્ટો શોધક છે. અંદરના બાગમાં સોળો હોય તો તે હણે છે અને પિત્તને છૂડે કરે છે. આ મૂતલ છે, શોધક છે, શ્વાસહર છે, પથરીને હરતાર છે, વાતકન છે. દમવાળાઓનું લીવર, મોટે ભાગે, ખરાબ હોય છે. ઘણા દમના રોગીઓમાં દમની દવાઓ કરવા-કરતાં લીવરની દવાઓ કરવાથી વધુ

લાભ યાચ છે એમ મને તો લાગે છે. એટલે મારી તો દમના દરદીઓને બલામણુ છે કે તેમણે સેકટાની બાજીને થયે રાજ ખાવો કે મૂળની હાથનો ઉકાળો પીવો. હોડા જે નાનો હોય તો સરસ કંદમૂળ નીકળે છે. મોટા જાડ ઉપરથી હાથ જ લેવી. સેક્ટો ગરમ છે. એનું હોડું ધસીને બદાર સોજા ઉપર લગાવવામાં ધણી સોજો મામડામાં વાપરે છે. હાનીમાં ચસક કે ચક્ર મારી આવે છે ત્યારે મામડાનાં સોજો સેકટાનું મૂળ અને સાખરસીનું ધસીને બદાર લગાવે છે, અને એથી ચક્ર બેસી જાય છે. અને ખરેખર આ પરમથુ ધસાજ સાચીય છે. સરમવાની સીંચો આપણે ખાઈએ છીએ, પરંતુ સીંચોને સારી રીતે ચાવીને ખાઈ જતી નેહએ. રવગ મસાસો ચાટી જઈએ છીએ એમ નહિ. સરમવો આપણું, કેટલાક ઉપયોગી રહેશે પૈંઝીમાંનું અમલનું જાડ છે. એનો વપરાશ વ્યાપક બનાવવો નેહએ. દમવાળા મારે સુકા મૂળનો થા અને કાચુંદી (કામસર્દ નહીં)ના પાનનો થા અત્યંત દિનાવડ છે એમ મારા અનુભવમાં આવ્યું છે. દમના દરદીઓ મારે અત્યંત સસ્તી અને છતાં અમૂલ્ય એવી આ બાજીઓ છે.

આ મારે જીને ઉપાય પણ છે.

કારમીરમાં કુદ કુદ (ગુજરાતીમાં એને કંદ અથવા ઉપરેટ કહે છે) નામની વનસ્પતિ યાય છે. એ ખુબ સુમધીદાર હોય છે. એની મોટી આવક કારમીર રોટને છે. એના સુમધી મૂળીઆ ગાંધીઓને ત્યાં વેચાય છે. આ લાની, સુદમ ચૂર્ણ બનાવી દમવાળા દરદીએ સવાર બપોર રાત્રે બખ્ખે આની બાર મધમાં ચાટવાથી દમમાં ખુબ સારો ફાયદો યાય છે. લાંબો વખત સેવન કરવાથી જ લાભ થાય છે. તે પોતે કંદનું ચૂર્ણ તો, ૦૧, સોમ (ઈંદો)નું ચૂર્ણ વાલ ૨, સાખરસીગાની ભરમ વાલ ૨, આ મિશ્રણનું તણ પડીકા બનાવી દમના દરદીને દિવસમાં ત્રણવાર મધમાં ચાટવા આપું છું અને યોગ્ય આધાર વિહાર સાથે નિષ્ઠાપૂર્વક આ દવાઓ સેવે છે તો દરદીને ફાયદો પણ સારો જણાય છે.

કારમૂળ (કા રહેણાં મૂળપાં)નો ફાયદો દમમાં ખુબ જ દિનાવડ જણાયો છે. અંદર પુષ્કરમૂળ, બારંમૂળ, બોરિંગમૂળનાં મૂળ, કાચરણ વગેરે નાખીને રાજ તાજે કવાય પીવાથી ઠીક રાહત મળે છે.

આ લેખને પોતાની મર્યાદા છે અને દમના વ્યાપિ ઉપર નોટસ લખીએ તેટલું આપું છે. પરંતુ આટલા ઉપરથી દમના દરદીઓને કંઈક માર્ગદર્શન થશે. (પ્રતાપ)

આશ્રય

કોઈ એક આજા બધું વદાણ લંખારવાની તૈયારીમાં હતું. વદાણ કિનારેથી થોડે અંતરે જ દૂર હતું. ત્યાં એક નજીવું તોશાન થયું. એને જાણી શકા મારે કુચળ ખલાસી દના; પણ એક આશ્રય! કુચળ ખલાસી ન તો વદાણને ઉમારી સેવાની મર્યાદા કરે છે, ન તો તોશાનની છાંનિની રાહ જુવે છે. કુચળ એ તો વદાણને કુચળી દેવાની સલાહ આપે છે.

કુમાર વચમાં લામ મર્યાદા જેણે મર્યાદા ખાજીનું જીવન પીરે પીરે યુવાવસ્થામાં પ્રવેશ કરે છે. એક નજીવું તોશાન તેના જીવનમાં ચાય છે—અને ને વેધવ્ય. એને જાણી શકા પણ આજા યુવાનોમાં પ્રશ્ન છે, છતાં એને જાણી શકામાં તેઓ સમર્થ થના નથી ઉત્તા એને એનાં રવાન પરથી બધું દરવાના થતો કરે છે. કેટલું આશ્રય!

(મર્તાકથી ચાલુ)

ગુર્જર નારીની

ગીત-સમૃદ્ધિ

લેખક :

શ્રી. સંવાઇલાલ ધ. પંડ્યા

*

શિશુને ઉછેરવું એ દ્વાવો તો છે જ, પણ સાથોસાથ એ દસોડી પણ છે. એના જન્મ-સિદ્ધ પ્રાણીપણામાંથી એને માનવતા તરફ લઈ જવું એ ક્રિયા તપ માગી લે છે. બાળઉછેર એ બચ્ચાના કાલાકાલા વાસસ્ય ખેંચનારા સખ્દો સાંભળવાનો દ્વાવો માત્ર નથી, એના ઉલ્લાસ મનોરથ યત પૂરવાનો ધન્ય હસ્ત કેવળ નથી. એની જિજ્ઞાસુ ઇદ્રિયોને વૈવિધ્યભરી સુંદર સૃષ્ટિના સદંશોનો પરિચય કરાવીને એના મનને પ્રકાશિત કરવાનો એકલ પૂરવાનો નથી, એ તો છે એક ધણા મોટા આપખુદ સત્તાધીયને રીઝવીને એની પાસે ઉચિત કાર્યકરારવાની જવાબદારી. જાણીતી વાર્તામાં બિરબરે બાદચાહને એથી જ કહ્યું લાગે છે કે, સૌથી મુશ્કેલ કામ, નામદાર, બાળકને રીઝવવું એ છે. અને છતાંયે એ કટકર વ્યવસાય જીવનનો દ્વાવો છે ને એ દ્વાવો લેવાની પહેલી અધિકારિણી છે જનની. આડે ચડી અએલા લાડકવાયાના ચિત્તવ્રતને વમુંધરાના નાના મોટા વેઠવોના, સૃષ્ટિની અવનવી સામગ્રીનાં પ્રલોભનો આપીને તે ઠેકાણે લાવી દે છે.

અમાકિ આપણે જોઈ ગએલા સુરદાસના નામાચરણવાળા આડો નામના હાલરડાના અનુસંધાનમાં આ હાલરડું મવાય છે.

આ સંસારના સમગ્ર સુખોને સાર થું ? પ્રશ્નનો ઉત્તર મુશ્કેલ છે અને અવરથા બેઠે કરીને અને સંયોગોના બેઠે કરીને. વ્યક્તિઓ એના જુદા જુદા જવાબ આપવા પ્રેરાય એવો, પૂરેપૂરો સંભવ છે. છતાં વિશ્વમાન્ય ઉત્તર તો એક જ છે કે, સંતતિ. સંતાન માટે અમા-હિના રાજર્ષિઓએ ઉમ તપ કયોનું, સંતાન માટે નારીઓએ કદિન પ્રતો આચયોનું સાંભળાએ છીએ. આમ બાળક મારેની પ્રબળ વાસના માનવહૃદયમાં પ્રકૃતિએ રૂપી છે. દરેક મનુષ્યને એવી અંખના રહે છે કે, અનિવાર્ય એવા મૃત્યુના કાળા પડદા પાછળ પોતાને સમય થતાં બલે ધકકેલાઈ જવું પડે, છતાં જન્મતની આ મળતી રંગભૂમિ ઉપર સુપુત્રરૂપે પોતાની હયાતિ અખંડ રહે તો સાર. પોતાનામાંથી પ્રમદેલા સંતાનમાં માનવી પોતાની અમરતાની તુષિ અનુભવે છે. ધડીયે ધડીયે ધસાતું જવું સરીર રૂપાન્તરે સૃષ્ટિમાં શાશ્વતરૂપે રમશે એનો જ માત્ર એમાં સંતોષ નથી, એ તુષ્ટિ છે- પોતાની ભાવનાઓના અમરપણાના બાનમાંથી જન્મત થતા સમુદ્ધાસની. પિતાનાં આદરેલાં અધુરાં રહેલાં પૂરાં કરે એ પુત્ર. એ કથન અનુસાર સંતાનવર્તા દંપતી સાર્થક ખુમારીમાં રહે છે કે, પોતે સંસારમાં આદરેલું કોઈ દલાણુકારી કામ પોતાના મૃત્યુથીયે વિચ્છેદ નહિ પામે, કેમકે એ પરંપરા જળતી રાખનારી સંતતિ. જીવતી જગતી દશે. માતાપિતાના શ્રદાના વિષયોને પુષ્ટ કરીને પુત્ર એમનું પ્રતિ-સંવત્સરે શ્રાદ્ધ કયો કરતો દશે. પશુઓને પણ પોતાનાં બચ્ચાઓ ઉપર સ્નેહ દેખાય છે. એમને ઉછેરવામાં તેઓને પણ તત્પરતા દેખા-જતાં જોઈએ છીએ, પરંતુ એમની એ ક્રિયા કોઈ અજ્ઞાત પ્રેરણાને બળે થાય છે: જ્ઞાનપ્રકટ સ્નેહથી શિશુને ઉછેરવાનો દ્વાવો તો માનવીને જ મળેલો છે.

આડો

પ્રભુ સાડી ચોખાનો ભાત રંધાવીને ગાવડીઓ દોવરાવું,
ખોળસિયે તમને ખાંડ ધિરસાવીને મોહન મનાવું રે,
બાળા આડો ન લીજે રે, કાનડ આડો ન લીજે.

પ્રભુ કાચા ચણાનો છોડ મગાવીને ઝોળો પડાવું,
તેની કાનાને ખોઈ બરાવીને મોહન મનાવું રે બાળા—
પ્રભુ શુદ્ધગળીનો સાંઠો મગાવીને છોઈ છોલાવું,
એવી કાનાને ઠાળી બરાવીને મોહન મનાવું રે, બાળા—
(રાજ જલ્લાયો)

આડો લીધો રે અતિ ઘણો, મા મને હાઉં દેખાડ,
હાઉં છે રાવણ લકેશરી, હાઉં છે મથુરાનો ભૂપ;
આપણુ માણસ રે માનવી.
રાડય ન કરીયે રે, પુત્ર રાડયે રાવણ રાજિયો,
કાળંદરીને રે કાંઠે ઉભલા વાયે છે વેણ્ય,
જાડય જેવારે, નીસરી.

મીઠકાં મીઠકાં છે વેણ્ય, નાના સરખા થી નાથજી.

માતા મનાવી રહી છે કે કાનડ ! બાળા !
આડો ન લેવાય દો ! જ્યો પ્રભુ, તમારે સાર
સાડી ચોખાનો ભાત રંધાવું. દાસ પડીએ
ગાવડીઓ દોવરાવીને શેડપટ્ટુ દૂધ આપું અને
ઉપર પીરસાવું ખોળસિયા બરીને ખાંડ. આડો
છોડી દો.

વળી પ્રભુ, કાચા ચણાનો છોડ વાડીએથી
મગાવીને તમારે માટે ઝોળો પડાવું. એની તમને
બરાવું ખોઈને જાઓ રમવા. આડો છોડી દો.

અથવા તો મંજાવીએ પ્રભુ શેરડીનો સોઠો.
મગાવી છોડ ઉતારી પનીકાં બનાવીને મારા
કાનને ઠાળી બરાવું. આડો છોડી દો.

બાળા ઇંદુ વેન લેશે એનું કાંઈ દેખાવું
છે ! એક વખત ઘણો આડો લીધો. કે મા
મને દાઉં દેખાડ. બાપણ, દાઉં તો લોકેરી
રાવણ દોરવાય કે મથુરાનો ભૂપ કેસ દોરવાય
આપણે તો રજા માનતી માણસ.

બેટા, રાડય ન કરીએ. રાડય કરતાં તો
રાવણ રોજાઈ જાયો. મનાઈને પ્રસન્ન થઈને
જએલા પ્રભુ કાંઈકરી પમુનાને કઠિ ઉભા વેણ્ય
વાતા દના. પછી જનની તેવા જાડવજીને દેનથી
જેવા નીકળે છે. અને મીઠકાં વેણ્યવાળા નાનકા
ધીનાવજી ત્યાં શોભી રજા દોષ છે.

માતાનો કેવો મોટો અધિકાર અને કેવી
મોટી જવાબદારી અહીં આં આમેંબાઈ છે !
ફતના પૂરમાં જ મમ્મ થઈ જવા મામતા સિયુને
વત્સલતા અજુવાળા પ્રપત્ને રીત્રીને, જમાડીને
રમાડીને કાલંદરીને તીરે વેણ્ય વગાડનાં ફરવાનો
એનો જે રવામાવિષ્ ધર્મ છે એમાં મોક્ષથી
આપે છે. આ મુશ્કાર ગીતમાં બાળકની મર્ના-
રતિ પેઠે રાજ પજુ પડેલો લે છે. પદેલા
બાળમાં "બાળા"ના મનને એક બાવમાંથી
બીજમાં બગપૂરક જેવે છે; બીજમાં એના
અધિન ચિત્ત પર પીરસ વર્ણવતી જલ્લે શાંતિ
રસાવે છે.

આપણે જીવનમાં પરીક્ષા પાસ કરીને મોટી મોટી ક્ષિપાધીઓ પ્રાપ્ત કરીએ, એટલે આપણે સંસ્કારી ને ચારિત્રશીલ થઈ શકતા નથી. ચારિત્રશીલ ને સંસ્કારી બનવા માટે સંયમની ખાસ જરૂર છે. ચારિત્ર ને સંસ્કારી મનુષ્ય સામા મનુષ્યનાં જીવન ઉપર અનેખી ભાત પાડી શકે છે. ધણીવાર આપણા સામાન્ય જીવનમાં જોવામાં આવે છે કે, ભણેલા ગણેલા મનુષ્ય કરતાં અમળજુ ને ગરીબ મનુષ્યમાં સંસ્કાર, ચારિત્ર ને જાવના વધારે જોવામાં આવે છે. ભણેલા મનુષ્યમાં સંસ્કારની કિલુપ જ હોય છે તેવું કહેવાની મ્હારી લેસ માત્ર કૃતિ નથી.

આપણા જીવનમાં સંસ્કાર ને ચારિત્ર

લેખક

શ્રી. કમલકાંઈ બે. ચિનાઈ

સંસ્કાર ને ચારિત્રનું ધડતર નાનપણથી, એટલે કે બાળક ત્યારે માતાના ઉદરમાં હોય છે ત્યારથી જ થાય છે. શિવાજી મહારાજનાં જીવનનું ધડતર જીજીબાઈએ નાનપણથી જ ક્યું હતું. જીજીબાઈએ તેમનામાં સંસ્કાર ને ચારિત્રનું સિંચન કરી તેમને સંસ્કારી બનાવ્યા ને તે જ સંસ્કારનાં બળે તેમણે યુગમાં સારા દિન્દુસ્તાનને બળમળાવી મુક્યું હતું. એ તો વાત થઈ શૂતશાળની. હવે આપણે પતંગમાનકાળ ઉપર દષ્ટિ નાંખીએ. આજે આપણી સમક્ષ અસંખ્ય દાખલાઓ છે. સારા દિન્દુસ્તાન નહિ બચકે જગતને મુગ્ધવનાર મહાત્મા ગાંધી જીવે, પંડિત નહેરુ જીવે.

ગાંધીજી બાલ્યાવસ્થામાં સંસ્કારી તો હતા, પણ તે ચોરી કરતા, જુકું ભોજતા, પણ તેમના જીવનમાં તેમની માતાએ સંસ્કારનાં જે બી રાખ્યાં, વખત જતાં તે રૂઢ કુટુંબ કુટુંબ, ગાંધીજીને પોતાની શૂલ જણાઈ આવી ને તેમના જીવનમાં મદાન પહોંચે આવ્યો. ગાંધી બન્યા સંસ્કારી. આજે સાઈ જગત તેમના એક ચન્દ્ર પાછળ પડાવડો કરે છે. તે શાને આભારી છે? ગાંધી રવચંદી ને ચારીત્રદીન દેખત તો આજે

જગત તેમના સામે જોત ખડે માંધીજી કયા ખુણામાં જન્મ્યા ને મરણ પામ્યા તેની ટાઈ ને ખચર પણ ન પડત.

પંડિત નહેરુને નાનપણથી સારા સંસ્કાર ને ચારિત્રથી નવાજવામાં આવ્યા હતા. તેમના જીવનના ઉપાકાળ વખતે તેમણે વૈભવ ને મોજ શોખને ઠોકર મારી, દાઘમાં આવેલી વસ્તુનો ઉપભોગ ન કરતાં તિલાંજલી આપી, ત્યાગ દીક્ષ લીધી. તે નાની સુતી વાત નથી. આજે પંડિત નહેરુએ સંસ્કારના બળે તેમના જીવનને કિર્તિનાં શિખરે મુક્યું છે, ને સાઈ જગત તેમને પૂજે છે.

સંસ્કાર અને ચારિત્ર વિકસાવવાનાં ત્રણ અંગ છે (૧) માતા-પિતા (૨) શાળા (૩) મૈત્રી.

આજની શાળામાં શિક્ષક ભક્તિ શીક્ષણ આપતો નથી. શિક્ષક શિક્ષણ આપે છે એ તેના પેટને ખાતર—નહિ કે બાળકનું માનસ ધડવા. શિક્ષક તો સારા રાષ્ટ્રનો ધર્મવેશ છે. શિક્ષક ટયુશન ગરી રાખવા ચોરી કરાવીને બાળક નાપાસ થાય ત્યારે વધુ માર્કસ સુકાવી ઉપલા વર્ગમાં ધોલી દે છે, ત્યારે તે જુલે છે કે બાળકના કુમળા મનજ ઉપર કેવા પ્રત્યાઘાત પડશે! ન્યાં શિક્ષણ આપનાર જ ચારિત્ર

અટ ઢોય લાં ચારિત્ર ક્યાંથી આવે ?

માતા પિતા બાળકને જન્મ આપે છે ત્યા-
રથી તેમની જવાબદારી વધે છે. તેમણે બાળક
પાછળ સુમધુર વાનાવરણ ઉત્પન્ન કરવું જોઈએ.
બાળક ગંદો બાપા ન બોલે, ગંદા કપડાં ન
પહેરે, ગંદું ખાવાનું ન ખાય, તેમજ ઘરમાં
સારો વિવેક વિનય ને સભ્યતા ફેલી શીખવે
છે ? જાણે જ થોડા માતાપિતા તેમના બાળ-
કના જીવનમાં અત્યંત રસ ભે છે. જો બાળકને
સારા વાનાવરણમાં રાખશે તો જરૂર તે કુમળા
મનજા ઉપર ન બુસાય તેવી સારી છાપ પડશે.

સંસ્કાર ને ચારિત્ર એ તો જીવનનાં તાજા-
વાણ છે, જેમ કાપડમાં તાણાવાણો ઘર્ષ કાપડ
વાણાય છે તેમ જીવન વણાય છે. સંસ્કાર ને
ચારિત્રમાં કળા પણ સમાઈ જાય છે. જેને
સારા નરસાનો ખ્યાલ છે તેજરૂર કળાને મદલ
કરશે. કળાથી જીવન રંગારંગ ને જીવન એક
મુદર રંગિણ ઘર્ષ જાય છે ને તે રેઢિપ્પમાન
લાગે છે. ચારિત્ર ને સંસ્કાર એ તો જીવનની
મદાન ઈમારતના પાયા છે. તેના ઉપર અભ્ય
ને મજબૂત ઈમારત રચાશે. પણ જો તે ઈમા-
રતના પાયા મજબૂત નહિ હોય તો તે કશુંક
ઘર્ષ નીચે પાશે. તેવી રીતે મનુષ્યે તેમના
બાનિ જીવનની મદાન ઈમારતો રેતીમાં ન
બાંધતી જોઈએ.

સંસ્કાર ને ચારિત્ર એ તો સિદ્ધાંતો બે
બાજુઓ છે. સંસ્કાર ખેંચી લાવે છે ચારિ-
ત્રને. મનુષ્ય ધરડો ઘાય છે, જીવનની સંધ્યાએ
તે પહોંચે છે, પણ તેના આત્મા માટે તો જીવ-
નો જીવજાળ તેના જીવનની પ્રત્યેક પગે ને
આસેઆસમાં હોય છે. સંસ્કાર જીવન મહે-
કાવે છે. ચૌરન સંધ્યમ વડે શોભે છે તેમ જીવન
પણ સંસ્કારોથી શોભે છે.

ચારિત્ર પ્રત્યેના અણગમો ને સુમનું કારણ
એ હોય છે કે, ચારિત્રજન્ય માણસ ધણી વખત
દુનિયામાં સજા થતો દેખાય છે. એ ધન પ્રાપ્ત
કરે છે, દુનિયાની મોજમગ્ન માણી કરે
છે. ચારિત્રનું બળ બ્યારે મોટાં યુદ્ધો ઘાય છે
ત્યારે ધરી જતું લાગે છે. જૂની કહેવત છે કે
Fair in love and war પણ આ વાત
ખોટી છે. જુના જમાનામાં ધર્મયુદ્ધો લાગતાં
મદાનમારતકાર કહે છે કે, મદારાજ યુદ્ધિધિરે
ચારિત્રને ખાતર બને સદનક ધર્મ, પણ છેવટે
વિજય તો તેમનો જ થયો, મુઠી નેટલા પાન્ડવો.
દોરવોના મદાન બળ સામે વિજય પામ્યા.
એટલે ચારિત્રજન્ય દરદરેય લાભે બાળે વધારે
વરસિ ને ચિરંજીવ બને છે. અધીજની સત્યા-
મદની ચળવળ પણ સત્યના પાયા ઉપર આ
રીતે જ ચલ્યાયેલી હતી. આમ ત્યારે આપણે
યુદ્ધમાં શ્રેય અને ચારિત્રને મદત આપવાનું
સૂચીએ છીએ એ જ આપણી દિલ્લી સંસ્કૃ-
તિની મદાન કહેડ છે. આપણે જીવે છીએ
અંધાર યુગમાં. એનું કારણ એ છે કે, આપણા
કવિ મુનીઓએ આપણી સંસ્કૃતિ ચારિત્ર ને
સંસ્કાર ઉપર જ મૂકી છે. તમે કહેશો કે ચારિત્ર
એટલે શું ? તેના રપટ જવાબ એ છે કે, યુદ્ધ
સારો દેવોનો સમુદ. ચારિત્ર વિષે મંત્રણ પ્રજા-
નમાં અધીજ આ દેવોને મુદર રીતે સમજાવે
છે, એટલે આપણે જેમ કશું તેમ ધન મળતું
નથી. તેથી લોહા આઘોંવ છે, પણ પન લાજીક
છે ત્યારે સંસ્કાર ને ચારિત્ર ચિરંજીવ છે.

આમંત્રણ....

સૂતા આ હિપવને આવો વસંતરાજ !

સૂતા આ હિપવને આ...વો.

આજ સુકા કંઈ જમને સગવો વસંતરાજ !

સૂતા આ હિપવને આ...વો.

પુષ્પે પરાગે નથી, દિલડામાં રંગ નથી,

આત્મ ફૂલડને પ્રેમે પ્રરાગો હો રાજ !

આજ સૂતા આ...

નવસૂજન સંદેશ વિશુ-બ્રહ્મકુંજ કરમાય,

પુષ્પ પોચા નહિ પાંખરે, તરવર વન સુકાય,

ભવ્ય સૂજન સંદેશ કંઈ લાવો હો રાજ !

આજ સૂતા આ...

દોયલ સ્વર કુંજે નથી, નંથી મયર લલકાર,

જમવનમાં કલરવ નથી, નથી નુપૂર ઝંકાર.

સૂતા સૂતા આ ગીતને ગમવો હો રાજ !

આજ સૂતા આ...

અધધેરી છે આંખડી, અધધોલ્યા છે બોલ,

વનદેવી જીએ વાટડી, તલસે વસંત કલોલ:

આજ આજ કંઈ રિમતને વહાવો હો રાજ !

આજ સૂતા આ...

સરવર સૂતા તરંગ વિશુ, તરંગ સૂતા અરવિંદ,

અરવિંદ ભ્રમર વિશુ સૂતા, ભ્રમર અમીરસ વિશુ:

એના બ્રમણમાં બ્રહ્મરસ લાવો હો રાજ !

આજ સૂતા આ...

યૌવન પનઘટ તટ પટે, અમીજળ ભરવા કાગ,

હિમી સૂતા કંઈડે રે, જેતી વસંતની વાટ:

આત્મ ગાગરને છલછલ છલકાવો હો રાજ !

આજ સૂતા આ...

પચરંગી પાલવ નથી, નથી કુસુમ કળી ફેરા,

મૂખ-વદને શોભા નથી, ઝાંખી નયનની ન્યોત:

ઝીણી ઝીણી એ ન્યોતને જગાવો હો રાજ !

આજ સૂતા આ...

હિમી સખિયો એકલી, રિકત છાંય ધરી હાથ,

મન-મૂખડાં મલકે નહિ, નહિ ઠેરા કમકાર:

એની છાંયોમાં ઝડેક ઝડેક ઝડેકે હો રાજ !

આજ સૂતા આ...

ભાભૂતિ.

એકને કોઈ હુંડી જશે ત્યારે ખીજમાં હુંડવાનો પ્રયત્ન કરનાર જરા ધનવાન બનતો નથી ને ચારિત્રશીલ તો બ્યારે તે હુંડ ચતી જીવે છે સારે જોમ કુશોનો પરિમલ પવન હુંડી જાય છે ને અસંખ્યોના મનને બહેલાવે છે તેમ આ ચારિત્રની હુંડ ચારિત્રશીલને ગરીબ બનાવતી નથી, પણ ખીજના જીવનને હિતેષ્ટ કરી શકે છે.

અંધીજી આ એટમ યુગના જમાનામાં અહિંસક જીવનની હિમાયત કરતાં તે જરાય દાંસીપાત્ર નથી, પણ આપણે મન તો ખુશી થવા જેવી વાત છે, કે યુગો જીતી આપણી આ ભાવના આપણી પાસે પડી છે. એટલે ધનનો શોખ કે સત્તાનો શોખ આપણે ન ફેળવીએ પણ ચારિત્રનો શોખ ફેળવીએ. ચારિત્ર આપોઆપ એની પાછળ એક મહાન સંસ્કારિક બળ લઈ આવશે, ને એમાં વિખવાદો

નહિ હોય. આપણે મન આ વસ્તુ નવી નથી. અશોકે સામ્રાજ્ય સ્થાપીને પણ છેવટે સત્ય લાખું કે છુદનો મંત્ર ને ચારિત્ર ને સંસ્કારની પરાકાષ્ટા છે, તે સ્વીકારીને પ્રગતિ બહુ કરી શકશે.

ખરૂં રાજવી હૃદય તો તે કહેવાય ને કહણા અહિંસા ને મોદથી બર્ધું હોય, અને તે ચારિત્ર સિવાય ક્યાંથી આવી શકે? આપણા રાષ્ટ્રજનમાં પણ ને અશોકના જમાનાનું ચિહ્ન છે તે શું આપણને ફરીથી સંસ્કાર તરફ દોરી જતું નથી? હિંદને અત્યારે પશ્ચિમની ચારિત્રદીન નામચુડમાંથી-કે ને નામચુડે જમતને અસંસ્કારી અને ટોળી બનાવ્યું છે તેમાંથી-નિકળવાનો મજબુત પ્રયત્ન છે.

ચારિત્ર ને સંસ્કાર પુસ્તકિયા માનતી? આપણે ન બનવાં જોઈએ; પણ તેને જીવનમાં વણી લેવા જોઈએ.

ઉધોગ

સંપાદિકા :- અ. સી. લેડો રતનગાઈ મધુરાદાસ

(ગર્ભાંશી ચાલુ)

નમુનો ઉમે

આ નમુના વાસ્તે ૪ ટાંકા મીડિલ ધારી
મોટે ૪ ટાંકા વધારે મીડિલ.

૧લી તથા પાંચમી લાઈન-૧ ટાંકા
સેરવે. ૧ સારો, ૨ સાદા, ૨ જખીઆના
પાણું * આ નીચાનીયી યુથો. હેલા બે સાદા.

૨જી તથા ૮મી લાઈન-૧ ટાંકા સેરવે.
૧ સારો * ૧ સારો ૨ જખીઆના ૧ સાદો.
પાણું * આ નીચાનીયી યુથો. હેલા ૨ સાદા.

૩જી તથા ૭મી લાઈન-૧ ટાંકા સેરવે.
૧ સારો * ૨ જખીઆના ૨ સાદા. પાણું
* આ નીચાનીયી યુથો. હેલા ૨ સાદા.

૪થી તથા ૬ઠી લાઈન-૧ ટાંકા સેરવે.
૧ સારો * ૧ જખીઆનો, ૨ સાદા, ૧
જખીઆનો. પાણું * આ નીચાનીયી યુથો.
હેલા ૨ સાદા.

પાણું પડેલી લાઈનથી ઉપર પ્રમાણે ઘર કરે.

નમુનો ૪થો

આ નમુના મોટે ૪ ટાંકા મીડિલ. ૫ ટાંકા
ધારી મોટે વધારે મીડિલ.

૧લી લાઈન-૧ ટાંકા સેરવે. ૧ સારો.
* ૧ સારો. ૩ જખીઆના પાણું * આ
નીચાનીયી યુથો. હેલા ત્રણ સાદા.

બીજી લાઈન-૧ ટાંકા સેરવે. ૧ સારો
* ૨ જખીઆના, ૨ સાદા, પાણું * આ

નીચાનીયી યુથો. * હેલા ૧ જખીઆનો.
૨ સાદા.

ત્રીજી લાઈન-૧ ટાંકા સેરવે, ૧ સારો.
* ૧ સારો. ૧ જખીઆનો. ૨ સાદા. પાણું
* આ નીચાનીયી યુથો. હેલા ૭ સાદા.

ચોથી લાઈન-૧ ટાંકા સેરવે. ૧ સારો.
જખા જખીઆના, હેલા ૨ સાદા યુથો.

પાણું પડેલી લાઈનથી ઉપર પ્રમાણે ઘર કરે.

નમુનો પાંચમો

આ નમુના મોટે અગ્રીઆર ટાંકા મીડિલ.
પાંચ ટાંકા વધારે ધારી મોટે મીડિલ.

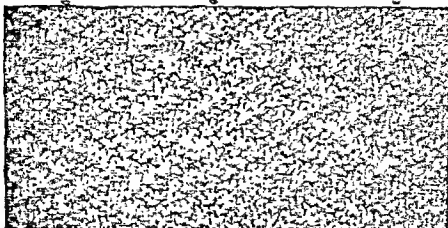
પહેલી લાઈન-૧ ટાંકા સેરવે. ૧ સારો.
* ૩ સાદા, ૨ જખીઆના સાદા ૨ જખીઆનો
૨ સાદા, પાણું * આ નીચાનીયી યુથો. હેલા
૩ સાદા.

બીજી લાઈન-૧ ટાંકા સેરવે. ૧ સારો,
* ૩ જખીઆના, ૨ સાદા, ૨ જખીઆના, ૨
સાદા, ૨ જખીઆના, પાણું * આ નીચાનીયી
યુથો, હેલા ૧ જખીઆનો, ૨ સાદા.

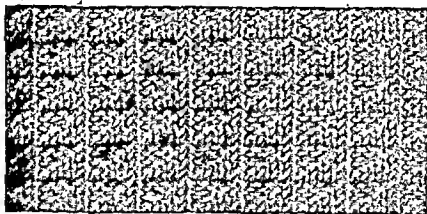
ત્રીજી લાઈન-૧ ટાંકા સેરવે, ૧ સારો,
* ૫ સાદા, ૨ જખીઆના, ૪ સાદા, પાણું *
આ નીચાનીયી યુથો. હેલા ત્રણ સાદા.

ચોથી લાઈન-૧ ટાંકા સેરવે, ૧ સારો,
* ૫ જખીઆના, ૨ સાદા, ૪ જખીઆના. પાણું
* આ નીચાનીયી યુથો. હેલા ૧ જખીઆનો
૨ સાદા. પાણું પડેલી લાઈનથી ઘર કરે.

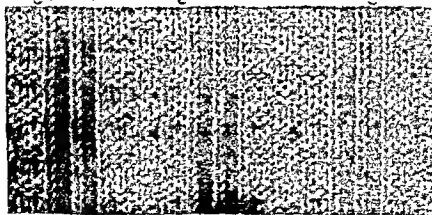

નમુનો ૩ નો

નમુનો ૪ થો

મહાત્મા ગાંધીજી

અને

નારીજાગૃતિ.

મેખર

શ્રી. લીમિલ

ઓના ગુણો છે, એ પ્રકારે 'સાદસ, સૌર',
વિવેક, દુરદર્શિતા તેમ પરિચયશીલતા એ
પુરુષનો વિશેષ ગુણો છે. તોયે આથી એમ
સમજવાનું નથી કે, પરરપરના એ ગુણોનો
પરરપરમાં નિલકુલ અભાવ છે, આ અભાવ
હોવો જોઈએ. માત્ર નિત્યજીવનમાં અભવવાની
શરતેના બેઠોથી એ ગુણો સ્ત્રી-પુરુષમાં થયા
યોગ્ય વિકસે છે.

પ્રાચીન ભારતવર્ષ ઓએ પ્રત્યે ખૂબ
શ્રદ્ધાવાન હતું. તેણે તો મનુષ્ય છે કે નહીં
ઓએનો આદર થાય છે ત્યાં દેવતા નિવાસે છે.
હિંદુધર્મે તો સ્ત્રી-પુરુષ બન્નેના સામાજિક
અધિકાર સમાન જ માન્યા છે. બન્ને સમાજનાં
સરખાં મહત્વનાં અને પ્રતિષ્ઠાપાત્ર અંગો છે.
આધુનિક સ્ત્રી-સન્માનરૂઝિના કરતાં આપણા
પૂર્વજોની સ્ત્રી-સન્માનરૂઝિ અનેક રીતે ચડી-
ચાલી હતી.

પ્રાચીન આર્યોએ સ્ત્રી-પુરુષની શ્વેદમૂલક
સંબંધતા પર જ ભારતીય સમાજની રચના
કરી હતી. ઓ એ પુરુષની અધીંગિની મનાતી.
ઠોઠ પશુ થઈ બનેલા સદયોગ વિના મંપાદન
ન થતો. બળવાન રામચંદ્રજીએ નિજ ધર્મપત્ની
સીતાના અભાવમાં તેમનીજ મુવચું પ્રતિમાની
પ્રતિષ્ઠા કરી હતી અને ત્યારે જ તેમનો
અપમેય થઈ પૂરો ઘર્ષ ટાક્યો હતો. પ્રાચીન
ભારતમાં પુરુષો પ્રત્યે સ્ત્રીઓની આત્મસમર્પણ
ભાવના ખજૂ અંતિમ સીમા સુધી પહોંચી
ચૂરી હતી. પ્રેમની પવિત્રતામાં જ ભારતીય
નારી પોતાના નારીજનમતી સાર્વજનિક માનતી.
ભારતીય સ્ત્રીના અંતસ્તત્ત્વમાં ઉત્તમત્વનું આદ-
ર્યું જ પવિત્રતાનો વિચાર સદૈવ વિદ્યમાન
રહ્યો છે. ભારતમાં સ્ત્રીપુરુષ પરિજન બંધન
એ કેવળ શારીરિક-શરીર સંબંધ જ નહિ, ખજૂ
તેને ગિરરજાપી અદ્વિત્યપ્રેમ માનવામાં આવતું.
કુટુંબ ભારતીય સંસ્કૃતિમાં સ્ત્રી એ પુરુષની

પ્રતિસ્પર્ધા યા પ્રતિકન્ધિતા નહિ, પણ બંનેના કર્તવ્યમૂલક સહયોગ પર જ વધુ ધ્યાન આપ્યું છે. બંનેની વચ્ચે એવા આદર્શ સંબંધની યોજના આજ સુધી ખીજ કોઈ માનવજાતિએ કરી નથી.

પરંતુ સમયની જટિલ ગતિના કારણે ભારતના ભાગે પણ પડેલા ખાધો અને હિંદુ સમાજની સમ્બંધિતા કાલાન્તરમાં શિથિલ બની રહી. ભારતવર્ષ પતનના પંથે વધ્યું અને એ અધોગામિની ક્રિયા સદીઓ સુધી ચાલુ રહેતાં ભારતની સામાજિક વ્યવસ્થામાં સડો પડેલો. છેલ્લા સૈકાઓમાં સ્ત્રીઓ પ્રત્યે પોષાયેલો તુચ્છ ભાવ એ હિંદુ સમાજનો મોટો સડો જ છે. એ તુચ્છભાવ હિંદુ ધર્મનું અંગ નથી જ. ધાર્મિક પુરૂષો પણ એવા તુચ્છ ભાવથી મૂકા નથી, એ તે સંજનાં મૂળ કેટલાં હોડાં ગયાં છે એ જ બતાવે છે. નિર્બળતા, કુસંપ આદિના કારણે આવેલી પરાધીનતા, તેમ પરદેશી સંસ્કૃતિનાં અનિષ્ટ તત્ત્વોના સહયોગે સ્ત્રીપુરૂષ વચ્ચેની ભારતવર્ષીય રતેહમૂલક સંબંધતાના સૂક્ષ્મ રનાપુ ટીસા પડી જતાં ક્રમશઃ પરિણામ એ આવ્યું કે, બળ-પુરૂષ પોતાને ઉચ્ચ માની નમ્ર સ્ત્રીની ચિરપોષિત આત્મ-સમર્પણ છુદ્ધિનો દુરુપયોગ કરવા લાગ્યો. ગાંધીજીના શબ્દોમાં કહીએ તો ‘પુરૂષ સ્ત્રીજાતિને એક બાજુથી દબાવે છે, અસ્તાન રાખે છે, અવગણે છે અને નિંદે છે અને ખીજ બાજુથી એને પોતાના ભોગોને તૃપ્ત કરનાર કેવલ સાધન ગણે છે અને તે હેતુથી એને ટીંગલીની જેમ પોતાની ઇચ્છા મુજબ સજે છે તથા તેની પુરામત કરે છે અને એ રીતે એની ભોજ-વૃત્તિને ઉચ્ચસ્થાનો જ પ્રયત્ન કરે છે.’ આ બેઉ પ્રકારેથી કેવળ સ્ત્રીજાતિનો જ નહિ, પરંતુ પોતાનો અને આખા સમાજનો ભારે અધઃપાત થયો છે. બાળકોના લાલનપાલનમાં આવશ્યક શિક્ષણના અભાવે બાવી સુયોગ્ય

નામરિકો નિપજાવવાના પોતાના પ્રધાન કર્તવ્યમાં પણ સ્ત્રીજાતિ વિફલ બની રહેતાં એનું પરિણામ સમાજ અને રાષ્ટ્રને માટે મંદાન ધાતક જ બની રહે એમાં પણ નવાઈ નથી. માહરશજીવન એ જ કેવલ એક એવું સ્થાન છે, જ્યાં સ્ત્રીપુરૂષ સમાન રૂપે રહી શકે છે, તેમ ત્યાંની ઉભયની શક્તિઓનું સામંજસ્ય સંભવિત હોવાથી ઉભયના હૃદયમાં સમાન અનુરાગ ઉદ્ભવી શકે છે. પરંતુ અસમાનતાના કારણે ઉભયનો પારસ્પરિક વ્યવહારનો આનંદ સૂકાતાં શૃદ્ધજીવનમાં કલુષિતા પ્રવેશી અને શૃદ્ધકાર્યમાં ગુલામીનું એક છુંદ પણ ન અનુભવતી અને પરિણામે એક પ્રકારનું સૌંદર્ય ઉપજાવતી નારી, હૃદયચ્છન્ન તથા અતિવિકાસપ્રિય પુરૂષ રચિના અનુભવે ક્રમશઃ દુઃખી બની રહેતાં, તેના દ્વારા જળે અગ્નિ જે ઉપજેલું શૃદ્ધકાર્ય સૌંદર્ય પણ નષ્ટ બની રહ્યું અને પરિણામે જીવન એક દુઃખાન્ત નાટકના રૂપમાં પરિણત થવા લાગ્યું. આજકાલ આપણા આર્થ સંસારમાં એવા નાટકોની મજબની વિપુલતા છે.

આટલું છતાં પણ, પોતાની હીનાવસ્થામાંય ભારતીય નારી આદરણીય છે. પોતાની છુદ્ધિનો તે પુરૂષોના પક્ષપાતના કારણે યથાર્થ વિકાસ સાધી શકી નથી, છતાંય તેનું હૃદય હજીય સ્વચ્છ સુંદર છે. હજીય સદ્ભાવના પરિપૂર્ણ છે. તેની આત્મસમર્પણ ભાવનાના કારણે હજીય તે નૈતિક બળમાં પુરૂષથી ઉચ્ચતર છે. સ્ત્રીમાં રહેલી તીવ્ર ધર્મશ્રદ્ધા, ભાવનાનો વેગ તેમ અત્યંત ત્યાગ, શક્તિના કારણે જટિલ જીવનમાં પણ તે ઝડપથી અજાણતી સંબળાવી શકે એમ હોઈ, પૂજ્ય ગાંધીજીએ તેમના જીવનમાં પ્રવેશી તેમની એ ભાવનાને ઉત્તેજતાં ભારતનું સ્ત્રીત્વ અધૂના ખીલી જાણ્યું છે. ગાંધીજીના રાજકીય ક્ષેત્રમાં પદાર્પણ કરતા પહેલાં સ્વરાજ્ય આદેશનમાં યા સામાજિક પ્રધાન કાર્યોમાં : સ્ત્રીઓનો કોશ જ યોગ ન હતો,

સ્વરાત્મ્ય એટલે શું અને તે પ્રાપ્ત થનાં શું સાબ થશે એનો ખ્યાલ સરખો અધિકારીઓએ ન હતો. પરંતુ રાજનૈતિક ક્ષેત્રમાં ગાંધીજીના નેતૃત્વ હેઠળ શાબ્દિક પિતૃ-અવાદ નષ્ટ જતી રહેનાં, કર્મશીલતા જ ન્યાં યોગ્યતા પ્રદર્શક મનાવા લાગી ત્યાં સહૃદય તેમ સદનશીલ માનવીઓ જ પરમાર્થ દેશમત્ત જતી રહ્યા. સહૃદયતા તેમ સદનશીલતા એ તો ભારતીય સ્ત્રીઓનો જન્મગળ ગુણ દોષ ગાંધીજીનો સ્વદેશ તેમના હૃદયને વધુ ઝડપથી રૂપથી ગયો અને અગળ રીતે નારી જનશ્રુતિ જવલંત જતી રહી. છેલ્લા એ સત્યાગ્રહ યુદ્ધમાં ભારતીય નારીઓએ પોતાના નિષ્ક્રિય તેમ ક્રિપાત્મક સત્યાગ્રહદારા જે સ્વાભિમાન શુદ્ધિનો પરિચય આપ્યો છે, તેમ જ જે શરોમિન દડના દર્શાવી છે તે જનમતમાં અદ્વિતીય છે. અનેક પ્રકારના અત્યાચારોની ઝડીઓ વચ્ચે ભારત વર્ષની અધિકારીઓ અમળ પરંતુ ધર્મપ્રાણ નારીઓએ બતાવેલી દડના અને દિંમને તો જનમતને ચક્રિ બનાવી મૂક્યું હતું. માતાપિતાને તેમ પતિપુત્રને તથા દસના મુખે દમરોની સંખ્યામાં કુખ્ય જન્મ-સંકલનમાં ગયેલી એ સ્ત્રીઓની જનશ્રુતિ

ભારતની લલનાના હૃદયમાં જાડું કામ કરી મઠી હતી. આમ તો સમસ્ત ભારતવર્ષ ધર્મપ્રાણ દેશ છે, પરંતુ ભારતીય સ્ત્રીઓ તો ધર્મના જ નામ પર જીવી રહી છે. ભારતીય સ્ત્રીઓની સમગ્ર તો રીતો અને સાવિત્રીનો આદર્શ ખડો દોષ, અનેક વખતે ધર્મના નામ પર કષ્ટ પર-પરાઓ સદન કરીને ધર્મતેરફા કરવાની અપ્રતિમ શમતા તેમજે દર્શાવી છે. સ્વાર્થ મૂલક નદિ, પરંતુ પરમાર્થ મૂલક જેનું ખોય વિદ્યાસિના નદિ, પણ સેવા હોય તેમજ નેથી સદા-નુમૃતિ સંપ્રીણ નદિ, પણ વિસ્તીર્ણ વહ શકે એવી હૃદયપૂર્વકની આવશ્યકતા જણાતાં ભારતીય નારી ધર અને કુટુંબની બદાર પડી જ છે. પ્રેમ અને ધર્મ એ ભારતીય સ્ત્રીનો આદર્શ દોષ, એના માટે તે સદૈવ યાતના સદન કરવાને તત્પર રહે છે. અન્ય દેશની સ્ત્રીઓ પણ યાતના સહે છે, પરંતુ તેમની યાતના અને ભારતીય સ્ત્રીની યાતનામાં મદદતર છે. ભારતનાર દેશોની સ્ત્રીઓ શક્તિને માટે યાતના સહે છે જ્યારે ભારતીય લલના આદર્શને માટે યાતના સહે છે-અને ખાસ કરીને એથી જ એનામાં યાતના સદન કરવાની શમતા રહેલી છે. સાન-

આ કોટ લગભગ એકથી દોઢ વર્ગના
માપકને શીટ થશે.

જોઈતી ચીજો-૩ ઓસ ઉત, નં. ૧૨
ના સુયા, જોડ ૧ તથા નં. ૧૦ ના સુયા
અને જોડ ૧ ત્રણ નાના છીપનાં બટન.

કોટનો પાછળનો ભાગ

નં. ૧૨ ના સુયા પર ૮૮ ટાંકાં મારી.

૧ લી લાઈન-૪ ૧ સાદો, ૧ ઉંધો ૪ આ
નીચાનીથી આખી લાઈન ચુંથી જવ.

૨જ લાઈન-૪ ૧ સાદો, ૧ ઉંધો ૪ આ
નીચાનીથી આખી લાઈન ચુંથી જવ.

આ જ પ્રમાણે ૧ લી તથા ૨ જ લાઈન
મળાને કુલ ચરઆતથી ૮ લાઈનો થાય ત્યાં
સુધી ચુંથો.

હવે નં. ૧૦ ના સુયાથી નીચે પ્રમાણે ચુંથો.

૧ લી લાઈન-સાદી; ૨જ લાઈન-ઉંધી.

આ પ્રમાણે એક વખત સાદી તથા બીજી
વખત ઉંધી તેમ બન્ને મળાને ૫૦ લાઈનો
થાય ત્યાં સુધી ચુંથો.

હવે બાંધના કટ વાસ્તે નીચે પ્રમાણે ચુંથો.

૧ લી લાઈન-પાંચ ટાંકાં બંધ કરો તથા
આખી લાઈન સાદી ચુંથો.

૨જ લાઈન-પાંચ ટાંકાં બંધ કરો તથા
આખી લાઈન ઉંધી ચુંથી જવ.

પછી જ્યાં સુધી સુયા પર ૬૪ ટાંકાં
રહે ત્યાં સુધી દરેક લાઈનની ચરઆતમાં એક
એક ટોફા ધટાડવો. પછી ૬૪ ટાંકાં પર બીજી
૨૬ લાઈનો ચુંથો.

હવે ખભાનાં કટ વાસ્તે નીચે પ્રમાણે ચુંથો.

૧ લી લાઈન-૧૦ ટાંકાં બંધ કરો તથા
આખી લાઈન સાદી ચુંથી જવ.

૨જ લાઈન-૧૦ ટાંકાં બંધ કરો અને
આખી લાઈન ઉંધી ચુંથી જવ.

હવે ફરીથી ૧ લી તથા બીજી લાઈન, એક
વખત ચુંથી જવ પછી સુયા પર જે બાકીનાં
૨૪ ટાંકાં રહ્યા છે તે બંધ કરી દો.

નાના બાળકો માટે

કોટ

[ગૂંથણકળા]

કે. પુષ્પાદેવી

કોટનો આગળનો જમણી બાજુનો ભાગ

નં. ૧૨ના સુયા પર ૪૪ ટાંકાં મારી.

૧ લી લાઈન-૪ ૧ સાદો, ૧ ઉંધો, ૪ આ
નીચાનીથી ચુંથો.

૨જ લાઈન ૪ ૧ સાદો, ૧ ઉંધો ૪ આ
નીચાનીથી ચુંથો.

આ પ્રમાણે ૧ લી તથા ૨જ લાઈન મળાને
ચરઆતથી કુલ ૮ લાઈનો થાય ત્યાં સુધી ચુંથો.

હવે નં. ૧૦ના સુયાથી નીચે પ્રમાણે ચુંથો.

૧ લી લાઈન સાદી; ૨જ લાઈન ઉંધી; આ

પ્રમાણે એક લાઈન સાદી અને એક લાઈન
ઉંધી-બન્ને મળાને ૩૪ લાઈનો થાય ત્યાં
સુધી ચુંથો. હવે ગળાના કટ વાસ્તે નીચે

પ્રમાણે ચુંથો. હવે જ્યાં સુધી સુયા પર ૩૬

ટાંકાં રહે ત્યાં સુધી ગળાની બાજુએથી દરેક
સાદી ચાર લાઈનનાં અંતરે એકએક ટોફા ધટા-
ડવો. પછી બાંધનાં કટ વાસ્તે નીચે પ્રમાણે ચુંથો.

૧ લી લાઈન-૫ ટાંકાં બંધ કરો તથા
આખી લાઈન ઉંધી ચુંથી જવ.

હવે બાંધનાં કટ તરફથી દરેક સાત લાઈ-
નની ચરઆતમાં એક એક ટોફા ધટાડવો તથા

ગળાની બાજુએથી પણ દરેક ચાર લાઈનના
અંતરે એક એક ધટાડવું જવું જોઈ કરીને

સુયા પર ૨૦ ટાંકાં રહેશે.

હવે ૨૨ લાઈનો ૨૦ ટાંકાં ઉપર ધટાડવા
વખર ચુંથો.

પછી ખભાનાં કટ વાસ્તે નીચે પ્રમાણે ચુંથવું

૧ લી લાઈન-૧૦ ટાંકાં બંધ કરો તથા

આખી લાઈન સાદી ચુંથો.

હવે જે ૧૦ ટાંકાં બાકી રહ્યા છે તે બંધ
કરી દો.

કોટનો આગળનો દોઢો બાલુનો ભાગ
 નં. ૧૨ ના સુધા પર ૪૪ ટાંકાં મારો.
 ૧ હી લાઈન-૪ ૧ સારો ૧ ઉંધો x આ
 નીચાનીથી ગુંથો.

૨ છ લાઈન-૪ ૧ સારો, ૧ ઉંધો, x
 આ નીચાનીથી ગુંથો.

આ પ્રમાણે ૧ હી તથા ૨ છ લાઈન
 મળીને શરૂઆતથી કુલ ૮ લાઈનો થાય ત્યાં
 સુધી ગુંથો.

હવે નં. ૧૦ સુધાથી નીચે પ્રમાણે ગુંથો.
 ૧ હી લાઈન-સાદો, ૨ છ લાઈન-ઉંધી.
 આ પ્રમાણે ૧ લાઈન સાદી તથા ૧ લાઈન ઉંધી
 બને મળીને ૩૪ લાઈનો થાય ત્યાં સુધી ગુંથો.

હવે ગળાનાં કટ મારે નીચે પ્રમાણે ગુંથો.
 હવે ન્યાં સુધી મળાની બાલુએથી દરેક
 ઉંધી ચાર લાઈનનાં અંદરે એક-એક ટાંકાં ઘટાડ-
 ડવો, પછી બાંધનાં કટ વાસ્તે નીચે પ્રમાણે ગુંથો.

૧ હી લાઈન-૫ ટાંકાં બંધ કરો તથા
 આખી લાઈન સાદી ગુંથો.

પછી બાંધનાં કટ તરફથી દરેક સાત લાઈન
 ની શરૂઆતમાં એક એક ટાંકાં ઘટાડવો. તથા
 મળાની બાલુએથી પછુ દરેક ચાર લાઈનનાં
 અંતરે એક એક ટાંકાં ઘટાડવું જવું નેથી
 કરીને સુધા પર ૨૦ ટાંકાં બાકી રહેશે.

હવે ૨૧ લાઈનો ૨૦ ટાંકાં પર ઘટાડવા
 વખત જ ગુંથવી.

પછી ખબાનાં કટ વાસ્તે નીચે પ્રમાણે ગુંથો.
 ૧ હી લાઈન-૧૦ ટાંકાં બંધ કરો તથા
 બાકીનાં ઉંધાં ગુંથો.

પછી ને સુધા પર ૧૦ ટાંકાં બાકી રહ્યા
 છે તે બંધ કરી દેવા.

કોટની બાંધ (બને સરખી)
 નં. ૧૨ ના સુધા પર ૪૫ ટાંકાં મારો.
 ૧ હી લાઈન-૪ સારો, ૧ ઉંધો x આ
 નીચાનીથી ગુંથો.

૨ છ લાઈન-૪ ૧ સારો, ૧ ઉંધો x આ
 નીચાનીથી ગુંથો. આ જ પ્રમાણે શરૂઆતથી
 ૧ હી તથા ૨ છ લાઈન મળીને કુલ ૮ લાઈનો
 થાય ત્યાં સુધી ગુંથો.

હવે નં. ૧૦ નાં સુધા પર નીચે પ્રમાણે ગુંથો.

૧ હી લાઈન-સાદો, ૨ છ લાઈન-ઉંધી.
 આ પ્રમાણે સાદી તથા ઉંધી બને મળીને ૮
 લાઈનો થાય ત્યાં સુધી ગુંથો.

હવે દરેક છ લાઈનનાં અંતરે બને બાલુ-
 એથી એક એક ટાંકાં વધારવા નેથી કરીને
 સુધા પર ૬૨ ટાંકાં થશે.

પછી ટાંકાં વધાર્યા વખત ૧૭ લાઈનો ગુંથો.
 હવે ઉપરનાં ઘાટ વાસ્તે દરેક લાઈનની શરૂ-
 આતમાં ન્યાં સુધી સુધા પર ૩૪ ટાંકાં બાકી
 રહે ત્યાં સુધી ઘટાડવું જવું. પછી ને સુધા પર
 ૩૪ ટાંકાં રહ્યા છે તે બંધ કરી દેવા.

મળાની તથા બટનની પટ્ટી સાથે નં. ૧૨
 ના સુધા પર ૧૦ ટાંકાં મારો.

૧ હી લાઈન-૪ ૧ સારો, ૧ ઉંધો x
 આ નીચાનીથી ગુંથો. આ પ્રમાણે ૬ છ બીજી
 તથા લાઈનો ગુંથો. ૫ શી લાઈન-૧ સારો, ૧
 ઉંધો, ૧ સારો, ૧ ઉંધો. ૨ ટાંકાં બંધ કરો.
 તથા હેલા ચાર ટાંકાં ૧ સારો, ૧ ઉંધો, ૧
 ૧ સારો, ૧ ઉંધો. ૧ હી લાઈન-૧ સારો,
 ૧ ઉંધો, ૧ સારો, ૧ ઉંધો. ૨ ટાંકાં વધારો
 તથા હેલા ચાર ટાંકાં ૧ સારો, ૧ ઉંધો, ૧
 સારો, ૧ ઉંધો. ૬ છ ૧૬ વખત ૧ હી લાઈન
 પ્રમાણે ગુંથો. તથા હેલી બહાર લાઈનો કરોથી
 બે વખત ગુંથો. તથા પટ્ટી મળીને તથા જમણી
 બાલુનાં આગળનાં બામને પુરી થાય ત્યાં સુધી
 ગુંથો પછી ટાંકાં બંધ કરી દો.

શીવવાની રીત

પહેલાં સ્વચ્છ વસ્ત્રને પલાળવું તથા ને
 બધાય ભાગે ગુંથેલા છે તેના પર પલાળેલા
 વસ્ત્રને મુકવું તથા પછી ઈંચી કરવી પછી
 ખબાને સીવવા તથા બોંધને ટાંકી. પછી બને
 બાલુનાં પડખાં સીવવાં તથા ને પટ્ટી ગુંથી
 છે તેના માજ ગાળી બાલુએ આવે તેમ સીવવી
 તથા જમણી બાલુએ પટ્ટી સીવ્યા પછી મામતી
 બરાબર સમીતે મામમાં બટન ટાંકવાં.

કોટ તૈયાર

મારા દર નેહ છે અને તે બધા કમાવ
છે, પણ મારા પતિ, બેરીકરા થઈ દૂર છે ને
કમાતા નથી. એને પરિણામે મારે દેરાણી
નેહાણીના મહેણાં ટાણાં ખાવાં પડે છે ને
નોકર પેઠે એમની ચાકરી કરવી પડે છે. ધણી
મુંઝાઈ છે, પણ શું કરું? તમે કોઈ માર્ગ
સૂચવશો? —કમળા

તમારે બાળબચ્ચાં છે કે નહિ તે તમે
લખ્યું નથી. બાળબચ્ચાં હોય તો તે કાલ
સવારે મોઢાં થઈ જશે, એટલે તમારી મૂંઝવણ
ટળી જશે. ત્યાં સુધી સહન કરી લેવું. દર-
મ્યાન જો તમારા પતિ ઘેરે વંજગી જશે તો
એ મુશીબતનો વહેણો એત આવશે. જો બાળ-
બચ્ચાં ન હોય તો તમારા પતિને સમજાવો
કે મેઠા મેઠાં આપને તાગડધિખા કરવી એ
જોરવની વાત નથી; શરમની વાત છે. જો
પતિ કંમાય જ નહિ, તો પછી તમે જુદા રહો
ને તમે કોઈ સંસ્કરણમાં જોડાઈ, કમાતા
શીખો. જીંદગીભર કોઈને માથે પડી મુશ્કરાત
હાલું તે ઇચ્છનીય નથી.

મારા ધરમાં કોઈ વાતની કમીના નથી.
પરંતુ મીઠીજીના આદેશ મુજબ સેવાતું કાંઈ ને
કાંઈ કામ કરીને, હું મારા પગ ઉપર ઉભી
રહેવા માથું છું. પણ એવું કોઈ કામ કરવું છે
કે ધરમાં એથી કોઈ મુશ્કેલી ઉભી ન થાય.
એ માટે તમે માર્ગદર્શન કરાવશો? —બધેતરનું

—વિનોદિનીબહેન

તમારે બાળબચ્ચાં છે, ધર કુડુંબ છે.
એની જ સેવા કરો ને! ધર મૂકીને બહાર
સેવા કરવા જવાનું તમને મન કેમ થાય છે? તેમની સેવા કરો, નોકરો સાથેના ઉચ્ચતીચનો
બેદબાવ દૂર કરો. એથીએ વધુ સમય આપી
શકો તો નોકર ચાકરનાં બેરાં છોડરતિ આજી-
બાજીથી બેમાં કરી એમને બજાવો. એમની
પાસે સારી સારી વાતો વાંચી, એમને રાત

પુણ્યપર

આપો. એમને નહાઈ ધોઈ સાફ રહેવા, સાચું
બેલવા, ચોરીચાકી ન કરવા શીખવો, નવ-
રાશમાં કાંતો, અચવા ભરતમૂંથણ કરી એની
કમાણી કોઈ સંસ્કરણમાં આપો. આ રીતે
ધરમાં જ રહી તમે ધણું કરી શકશો. એ
બધી દેશસેવા જ છે.

મારા મોટાબાઈએ આંતરગાતિય લાભ
ક્યું ત્યારે મારા ધરમાં સફુ રાજી હતું. કોઈએ
એ લગ્ન તરફ ઇતરાજી બતાવી ન હતી. પણ
ન્યારે મેં બીજી ગાતિના યુવક સાથે લગ્ન
કરવાની ઇચ્છા બતાવી ત્યારે પિતાજીના ક્રોધનો
પાર ન રહ્યો. લગ્નની નોટીસ કોઈમાં રજી-
સ્ટર કરાવી છે ને મિત્રો સંબંધીઓને આ
લક્ષની ખબર પડી છે, પણ મારા પિતા એ
લગ્ન રદ કરી અમારી ગાતિમાં જ લામ કરવા
આમ્રક કરે છે ને એ માટે તેમણે એક યુવ-
કને શોધી કાઢ્યો છે. મારે કયો માર્ગ લેવો
તે બતાવશો? —બધેતરનું

તમારા કુડુંબને અંધારામાં રાખી તમે
જે લામ કરવા તૈયાર થયા છે. એ અનુચિત
છે. તે સંબંધી તમારે તમારા ધરમાં ચર્ચો
કરવી જરૂરી હતી ને વડિલોની સંમતિ મેળ-
વવી જરૂરી હતી. એમ ક્યું હોત તો આ
પ્રસંગ ન આવત. હવે જો તમે લગ્ન માટે
તૈયાર હો અને જેની સાથે લગ્ન કરવા તૈયાર
થયા છો એનો સંપૂર્ણ પ્રેમ પામ્યા હો તો
તમારે બીજા લગ્નની સાફ ના કહેવી, અને જેને
તમે હૃદય આપી ચૂક્યા છો તેની સાથેનું લગ્ન
પણ મુલતવી રાખી એ સંબંધ બંધ રાખજો.
એથી તમારા લક્ષમાં જે ઉતાવળને કારણે
કોઈ પણ બૂધ ચલી દશે તે સમજશો. ધરમાં

સ્વચ્છ વાતાવરણ થશે અને તમે ખીજ સાથે લગ્ન કરવા તૈયાર નહિ હો, અને તમારા અંતે વચ્ચે ત્યાગ અને તપશ્ચયોની તૈયારી જોતાં ઘરમાં તમારી છાપ પડશે અને એ જ લગ્ન વડિલો કરાવી આપશે.

*
હું એક નિર્વૃત્તિ કન્યા છું. મામાપ-માઈએનું બધાંને ગુમાવીને આવી છું. મન ઉપર દુઃખનો બોલો છે. એવી રિયતિમાં લગ્ન કરવાનો ઉમંગ ક્યાંથી હોય? મિત્રો અને જાજ્ઞાતા બધાં કહે છે કે હું લગ્ન કરી લઉં તો આ બધું દુઃખ બૂધી જવાય. આપ શું રસતો બતાવો છો? —યમુના

જો તમે સ્વતંત્ર રીતે તમારો જીવનનિર્વાહ ચલાવી શકતા હો તો ઉતાવળે લગ્ન કરવાની સલાહ ઠાઈ પણ ન આપે. લગ્ન માટે તો ચિત્તની સ્વચ્છતા જોઈએ. પણ જો ઠાઈ જ સાધન ન હોય તો લગ્ન કરી લેવાં હિતાવશ છે. પણ એથી એમ ન માનવું કે લગ્ન સિવાય ખીજે ઠાઈ રસતો જ નથી. નિર્વૃત્તિ માટે સરકાર તરફથી બધા પ્રયત્નો થાય છે. જીવન-નિર્વાહ માટે ખાનપાન અને નોકરીઓ પણ આપાય છે. સરકારને આજે માણસોની જરૂર છે તેમાં નસોની ધણી જરૂર છે. તમે નસોમ-કલાસમાં જોડાયા છો એ તજ દેવું નહિ. એથી નમે આજીવિકા અને સેવા બંને પામશો. હ મહિનામાં તો તમે તમારા પગ ઉપર ઉભા રહો સ્વતંત્ર રીતે જીવી શકશો. લગ્નનો પ્રયત્ન તો તમે પછીથી પણ વિચારી શકશો ને યોગ્ય સાથે મળી જતાં લગ્ન કરવા માટે તૈયાર થશો તો એ મોડું નહિ ગણાય.

*
મારા પત્નીને સુવાચ આવી ગયાને છ માસ વીતી ગયા. તે પછી તેને પેટનો બાગ ફૂટેલો જણાય છે અને પાંચ છ માસનો ગર્ભ હોય એવું દેખાય છે. ડાક્ટરોને પૂછ્યાં સોજો

હોવાનું અને હવા ભરાઈ ગયાનું કહે છે. દવાઓ કરી પણ કાપડો જણાવો નથી થયેલી પણ રહેજૂ ફૂલનું જાય છે. બુડેજી કુટુંબ હોવાથી ઘરકામનો બોલો ખેંચવો પડે છે. અશક્તિ ખૂબ લાગે છે ને માયાનો દુઃખાવો રહ્યા કરે છે. આ માટે ઘરગથું ઉપાય હોય તો મુચવશો. —કાન્તી.

સામાન્ય રીતે સુવાચ વખતે જો સારી સંભાળ અને સારવાર ન થઈ શકી હોય તો આમ થઈ આવે. આને સુવાચની નજગાઈ કહેવાય. અને આવા વખતે અનુભવી લેડી ડાક્ટર કે ડોશીઆર નક્કીની સલાહ લેવી જરૂરી છે. આવા દર્દીને સામાન્ય રીતે નજગાઈ, પેટમાં દુઃખાવો, પેટ ભારે લાગવું, બંધકોષ અને અશક્તિ હોય છે. તમે લખો છો તેમ હવા ભરાઈ ગયાનું કહેવાય નહિ, પણ નજગાઈને કારણે સોજો હોય છે.

આવા દર્દીને પૂરતા આરામની જરૂર છે. તેથી જો તેટલું જોખું કામ કરવા દેવું, ને પેટ-પેટું ઉપર મરમ પાળીનો શેક કરવો, અને પેટ સાફ રહે એટલા માટે એરંડીયાનો જીવાળ આપવો.

આવા દર્દીને શક્તિ માટે પીટામી-સવાગા પદાર્થો-એટલે પાકા ટમેટાં, અને રાતે પક્ષાગી રાખવાથી કોળમાં ફજાળા ફૂટમાં ધાન્ય આપતાં. એ બધું પૌષ્ટિક ગણાય છે.

હવામાં ખાસ કરીને શોદ, લીવર અને અને પીટામી-સવાગી દવાઓ આપવી જોઈએ. તીખાં તમનમનાં અને તલોષ પદાર્થો ખાવા નહિ.

આ માટે જનતાના હોંમાં સુવાચમાંથી થતા દર્દી સંબંધી ને ચર્ચા કરવામાં આવી છે ને તેમાં જ દવાઓ સૂચવી છે તે પ્રમાણે કરવાથી કાપડો થશે. —પંડ્યા.

હરદોઈ જીભામાં હથોરાના રાગ સ્વામ-
કુંવરસિંહે કાથીપુરના રાગના કુંવરી શ્રી.
સુભદ્રાદેવી સાથે ૨૧-૪-૨૭ના રાગ પોતાની
એક રાણી હયાત છતાં બીજું લગ્ન કર્યું હતું.
લગ્ન પહેલાં બન્ને પક્ષ વચ્ચે લેખીત કરાર થયેલા
કે રાગએ રાણી સુભદ્રાદેવીને માસિક એક હજાર
રૂપીઆની જીવાઈ આપવી અને ઓછામાં ઓછા
દશ વર્ષ સુધી તેમણે બીજું લગ્ન કરવું નહિ.
આ લગ્ન થયા પછી સુભદ્રાદેવીના નાના

ન્યાયની

અદાલતમાં

*

૨૫ મી જાન્યુઆરી : 'નાની બહેન
સીતાના લગ્ન હથોરાને બદલે કપુરથલામાં થયાં.
એને કારણે હું એમનો નજરમાંથી ઉતરી ગઈ છું.
હવે સામુજી એને બદલે શેરા છોનેગર બન્યાં
છે. રાગસાહેબ પણ કોઈ કોઈ વાર ગુસ્સો
ફાલે છે.'

૨૬મી માર્ચ ૧૯૨૮ : 'રાગમાતા કહે
છે કે તે મારી સાથે દાંતી જેવું વર્તન રાખશે.
રાગસાહેબને તે કહે છે કે બહાર મોઝમગનદ
કરવી, ને ઇંછામાં આવે એટલી રખાતો રાખે
પણ મારો ત્યાગ કરે !

૨૭મી માર્ચ ૧૯૩૦ : 'રાગસાહેબ
અને તેમના માતા વારંવાર કહે છે કે, હું
મરી જાઉં. મારે રથાને એક વેશ્યાને આશીને
બેસારો છે ને મારાં કપડાં ઘરેણાં એને પહે-
રવા આપવા મારી ઉપર જોરજુમ્મ કરે છે.'

૧૮ મી ઓક્ટોબર ૧૯૩૦ : 'મારા લગ્ન
વખતે માસિક એક હજાર રૂપિયા જીવાઈ
આપવાનો કરાર થયો છે તે મુજબ મેં જીવા-
ઈની માગણી કરી. પૈસા માટે મારે મુંઝવણનો
પાર નથી એમ પણ જણાવ્યું. તેના ગદલામાં
તેમણે પીરતોલ જતાવીને 'કહ્યું કે : હજાર રૂપી-
આને બદલે હજાર ગોળા ખાવી છે ? જો ફરી
પૈસાની માગણી કરી તો ગોળાએ દઈશ.'

૧૬મી જૂન ૧૯૩૧ : 'મારા જીવનના
હે પશુ દિવસો નથી. ખજાર નથી ક્યારે મને

બહેન સીતાદેવી આવતા જતાં એક દિવસ રાગ
સ્વામકુંવરસિંહની નજરે પડ્યાં. તેમણે ૩૫ ને
મોવન જોઈ તેમની સાથે લગ્ન કરવાની રાગ
સ્વામકુંવરને ઈચ્છા કરી આવી. સુભદ્રાદેવી આ
સાબળાને મુંઝાયાં, પણ ધીરજથી એમણે એ
વાતનો વિરોધ કર્યો અને એ વાત ઉપર ઢાંક
પીછોડા કરવા પ્રયત્નો કર્યા અને એ લગ્ન ન થાય
એટલા માટે છાંનાછાના પ્રયત્નો કરવા માંડ્યા.
અતે સીતાદેવીનું લગ્ન માલાખનીના રાગ સાથે
કર્ષ ગયું.

આ લગ્નથી રાગ સ્વામકુંવરની માતાએ
સુભદ્રાદેવી વિરૂદ્ધ રાગસાહેબના હૃદયમાં વિષ-
સિંચન કરવા માંડ્યું. એથી તેમની વચ્ચે જાહેર
રોતે અણબનાવ યશ થયો, અને તેમના તર-
ફનું વર્તન એટલું ખરાબ બન્યું કે રાણી સુભ-
દ્રાદેવીએ પોતાની જાતે જ નોંધ કરી તે ઉપ-
રથી સમગ્ર થયે.

૨૦ મી માર્ચ ૧૯૨૯ : 'ન્યાયથી રાગ
સાહેબે મારી બહેન સીતાદેવીને જોઈ છે ત્યારથી
મારાં સામુ ઇંછે છે કે રાગસાહેબ અને સીતા-
દેવીનું લગ્ન હું જાતે મહેનત કરીને કરાવી આપું.
તેઓ કહે છે કે, લગ્ન થઈ ગયા પછી અમારો
બન્ને વચ્ચે જાગીર અડો અડધ વહેંચી
આપશે. કોઈ કોઈ વાર મને ધમકી પણ આપે
છે કે જો આ લગ્ન હું કરાવી આપું નહિ તો
મારો ત્યાગ કરશે.'

જોળીએ દેવામાં આવે. '

૬ હીસેખર ૧૯૩૧ : તેમણે પોતાની માતાને એક પત્ર લખ્યો હતો : ' માતા, મને એ લોહો મારી નાખે એવું તું ઇચ્છતી ન હો તો એક ઉપાય છે. મને તારી પાસે તેજવી લે. મરતા પહેલાં માતાપિતાના દર્શનની મારી આત્મિક ઇચ્છા છે. '

વાત ધીમે ધીમે આમળ વધી ને બે વચ્ચેનો અણગનાવ ઊંચ રૂપે ભરૂણી ઉઠ્યો. ૧૯૩૩ના સપ્ટેમ્બરમાં સુભદ્રાદેવીએ રાજ સામે ભરજીપોષણ માટે દાવો માંગ્યો. રાજાએ સુભદ્રાદેવી સામે પતિ તરીકેના અધિકાર માટે કેસ દાખલ કર્યો.

૧૯૩૪ના જૂનમાં બે દાવાઓનું સમાધાન થયું અને અંદરો અંદર સમજૂતી થઈ કે રાજ સાહેબે સુભદ્રાદેવીને આજીવન દળર રખાયા રોકડા અને વાર્ષિક રૂ. નવ હજાર જીવાઈના આપવા.

પછી સુભદ્રાદેવી ઉનાળામાં નૈનિતાલ કે હેડરાફન અને શીયાળામાં પોતાની નાની જડેન માલામનીના રાણી સાહેબ સીતાદેવી સાથે રહેવા લાગ્યાં.

૧૯૩૪ માં રાજ સાહેબે ત્રીજું લગ્ન કર્યું. પણ એ નવાં રાણી એકાદ વર્ષ પછી અવસાન પામ્યાં. એટલે ૧૯૩૭ માં રાજસાહેબે ચોથું લગ્ન કર્યું.

૧૯૩૮ માં સુભદ્રાદેવી નૈનિતાલમાં રહેતાં હતી ત્યારે માર્ચ મહિનાના બ્રેક દિવસોમાં અહીં નામના માણસ દ્વારા ચાર માણસોને તેમનું ખૂન કરવા માટે તૈયાર કરવામાં આવ્યા પણ તેઓ તેમના જડેન સાથે રહેતા હોવાથી એમાં હાથ નહિ.

તે પછી અહીં નાનું પાસેથી એક પીરતોલ ખરીદી. આ અરસામાં સુભદ્રાદેવી ૧૩૬ મોડલ હાઉસ, લખનૌમાં રહેતાં હતાં. ૧૧ મી જુન-આરી ૧૯૩૬ ના રોજ ન્હાનું અને પુખ્ત

સુભદ્રાદેવીનું ખૂન કરવા અહીં મોકલ્યા. લાગ્યો એક તેમણે રાણી સુભદ્રાદેવી ઉપર પીરતોલ ચલાવી. રાણી મર્થો તો નહિ, પણ માથલ થયાં. તેથી ઓપરેશન અને સારવાર માટે તેમને દોસ્પીટલમાં દાખલ કરવામાં આવ્યાં. ડાખી માથુ તરફથી જોળી કાઢી લેવામાં આવી ને સુભદ્રાદેવી જમી ગયાં.

૧૨ મી ફેબ્રુઆરી ૧૯૩૬ ના રોજ સવારમાં પુખ્તની ધરપકડ થઈ, અને તે સાંજે અહીં. અને પણ પકડી લીધો. ન્હાનું પણ પકડાઈ ગયો. નન્દુએ અપરાધ કયુલ કર્યો ને માજીસ્ટ્રેટ સમક્ષ કયુલાલ આપી. તે પછી નન્દુ એપ્રિલ બન્ધો અને સરકારે એને ગુન્ડો માફ કરવાની કયુલાલ આપી. નન્દુની જુઝાની ઉપરથી રાજ શ્યામમકુંવરસિંહ અને તેની વૃદ્ધ રાજમાતાને પકડવામાં આવ્યાં, અને લખનૌની સેસન ટ્રાઈમાં તેમના ઉપર ખૂનનો આરોપ સાબીત થતાં તેમને ચોદ ચોદ વર્ષની સજા થઈ. પુખ્ત અને અહીંને કાળા પાણી મળ્યાં. આ સામે અપીલ થતાં અયોધ્યાની ચીફ ટ્રાઈ કોર્ટે કોર્ટે સજા કાયમ રાખીને અપીલ ઠાકી નાખી.

*

અંબઈમાં લલીતા ઉર્ફે શાલીની નામની ૨૨ વર્ષની મોતેજમાં બજુતી કન્યા સાથે લગ્ન કરનાર કારીનાથ મંજરેકર સામે એ કન્યાનું અપહરણ કર્યાની ફરીયાદ હોકરીના બાપ ખંડેરાવ તરફથી થઈ હતી ને કેસ ટ્રાઈમાં ચાલતાં, જરી કીતારની લીધી સાંકી, ટોંગા ઉપર રીરે વોચ અને ફિશ્મીએના રિવાજ મુજબ નવ-વધુના સીલાએ ચિદરૂપ લીધા રંજની બાર બાર જંગમીએ જમે દાથમાં પડેરીને એ કન્યા ટ્રાઈમાં હાજર થઈ હતી.

ઓ. મંજરેકર આ પહેલાં જેલ ભોગવો આવેલ હોવાથી અને રહે જતી હોકરીએનાં અડધાં કરનાર તરીકે મળીને હોવાથી મેજ

રોટે-કન્યાને આ બધું બૂસી જવાની શીખત-
મણુ આપી હતી.

પણ કન્યાએ કહ્યું કે 'એ જોલમાં જઈ
આવ્યો છે તે હું જાણું છું, તે મારે ત્યાં મને
બણાવવા માટે કાયમ આવતો જતો ને હું એની
સાથે પ્રેમમાં પડી છું. હું તેને ખરા દીકરી
ચાહું છું ને તેની સાથે મેં લગ્ન કર્યાં છે તેથી
તેની સાથે રહેવા ખુશી છું.'

પણ મેજરોટે એને હિતેજીત કામવાસનાનું
સ્વરૂપ માંની છોકરીને તેનાથી જુદી રાખવા
૧૪ દિવસ માટે અદાનંદ હોલમાં રાખવા અને
માંજરેકરને પાંચ હમરના જામીન ઉપર છોડવા
હુકમ કર્યો, પણ તેનો કોઈ જામીન ન ચલાથી
તેને જોલમાં મોકલ્યો છે.

મુબઈના મીસીસ કુસુમ મડગાવકરે તેમના
પતિની અશક્તિને કારણે છુટાછેડા માટે અરજી
કરેલી તે ઉપરથી ન્યાયમૂર્તિ શ્રી. કોપાજીએ
એમને છુટાછેડાનું હુકમનામું કરી આપેલું.

પછી મીસીસ કુસુમ મડગાવકરે પોતાના
બરણુપોષણ માટે તેના પતિ સામે જવાબનો
દાવો કર્યો હતો. તેના બચાવમાં તેમના પતિ
તરફથી એવું કહેવામાં આવ્યું હતું કે, લગ્ન રદ
થવા પછી પત્નીને કાયમ બરણુ પોષણ આપવા
પતિને ફરજ પાડવાની હાઈકોર્ટને સત્તા નથી.
પણ ન્યાયમૂર્તિ શ્રી. કોપાજીએ ઈન્ડિયન ગર્લ-
વોર્સ એક્ટની રૂએ તેવા કેસોમાં ધણીઆણીને
કાયમનું બરણુપોષણ આપવાનો કોર્ટને હક્ક
છે એમ જણાવી હુકમનામું કરી આપ્યું હતું.

તે સામે અપીલ થતાં હાઈકોર્ટના નામ-
દાર જજેન્ના. ચીફ જજ, ના. તેન્ડોલકર અને
સરેયાએ દરાવ્યું કે ઈન્ડિયન ગર્લવોર્સ એક્ટ
(કિંદી છુટાછેડાનો કાયદો)ની ૭ મી કલમ મુજબ
આ હાઈકોર્ટ લગ્ન રદ થાય તેવા કેસોમાં બરણુ
પોષણ અપાવી શકે છે, એમ જણાવી અપીલ
ખર્ચ સાથે કાઢી નાખી હતી.

નાની નાની ચોરીઓ કરવાના ગુન્હા માટે
પકડાયેલી ૧૬ વર્ષની એક મારવાણુ યુવતી
પકડાઈ હતી, તે ત્યાંથી સત્તાવાળાઓને ચાપ
આપી નાસી જતી હોવાથી તેને સરકારે સજા
કરી સુધારવા માટે ચાર વર્ષ સુધી વિકાસગૃહ
(અમદાવાદમાં) રાખવા હુકમ કર્યો અને તેને
વિકાસગૃહમાં ૧૯-૧૦-૪૬ ના રોજ સોંપી.

બારેક મહિના ત્યાં રહ્યા પછી આ યુવતી
૧૯-૧૦-૪૭ ના અરસામાં વિકાસગૃહમાંથી
નાસી છૂટી. તપાસ કરતાં જાન્યુઆરી મહિ-
નામાં તે બાઈકાજુપુરમાં એક મુસ્લીમના ઘરમાં
રહેતી હોવાનું જણાયું. ત્યાંથી તેનો કબજો
પોલીસે મેળવ્યો.

વધુ તપાસ કરતાં પોલીસને ખબર પડી
કે આ યુવતી સાથે સિંધ હૈદરાબાદ તરફથી ૧૮
વર્ષની રતન ઉર્દે લક્ષ્મી નામની બીજી યુવતી
પણ વિકાસગૃહમાંથી ચાલી બધી છે એટલે તેને
પણ મીરજાપુરમાંથી એક મુસ્લીમ કન્ડક્ટરને
ત્યાંથી પાછી મેળવી.

આ બંને છોકરીઓ વિકાસગૃહમાંથી નીકળી
મહીનગરમાં તેમની એક ઝોળખીતી ગંજા
નામની બાઈને ઘેર જઈને રહી હતી. ને ત્યાંથી
મુબઈ ચાલી જવાની ગોઠવણ કરી તેઓ જમા-
લપુરમાં પંસાર થતી બસમાં બેસી રોડેશન જતી
હતી ત્યારે તેમની વાતચીત ઉપરથી તેઓ
અજાણ હોવાનું જાણી પોપટીઆવાડમાં રહેતા
અબ્દુલ સતાર અને જમાલપુર માછોવાડમાં
રહેતા એહમેદ અવલ તેમની પાછળ પડ્યા ને
રોડેશન ઉપર ધસારા કરી તેમને બેળગી, આશ્ચ
આંખી મુખી કરવાનું કહી, જોમતીપુર છુમીઆ
મહાદેવની ચાલીમાં લઈ ગયા. અને પછી રોજ
તેમને ઠેકઠેકાણે ફેરવી છુપાવવાનો પ્રયત્ન કરતા.

આ ઉપરથી પોલીસે બધાની સામે ફરી-
આદ કરી ધરપકડ કરી હતી.

કેટલાક કિસ્સાઓ

ગુજરાત મેલના બીજા વર્ગના રૂબામાં બે બહેનો અને એક અડી વર્ષની બાળકી સુસાદરી કરી રહ્યા હતાં. તેમની શારદા શાન્તિલાલ નામની એક બહેન સગર્ભા હતી. તેનો પતિ શાંતિલાલ ત્રીજા વર્ગમાં હતો. તે દરેક રોજને તેમની સંભાળ સેવા આવતો હતો.

બીજા બહેન પન્ના નટવરલાલ ચીનાઈવાળા મુંબઈથી મેટ્રોકની પરીક્ષા આપીને અમદાવાદ આવતી હતી.

સન્ધીન હોડયા પછી તેમના રૂબામાં બે છોકાનીધારી બદમાસો ઘૂસ્યા ત્યારે આ બહેનો ઉંપતી હતી. બદમાસો સામાન ફેંદતા હતા તેવામાં બાળકી જાગી ઉઠી અને રડવા લાગી તેથી બદમાસોએ તેને ચાલતી ટ્રેને બારીમાંથી બહાર ફેંકી દીધી.

બાળકીની ચીસો સાંભળી શારદા જાગી ઉઠી. બદમાસોએ તેને પણ નિર્દયપણે બહાર ધોલી દીધી. તે પછી કુ. પન્ના જાગી ઉઠી ને બદમાસોનો સામનો કર્યો. પણ હેરે એ બહાર ધોવાઈ ગઈ. આમ છતાં એણે બહારના સળિયા પછી રાખ્યા પણ દુમલાખોરાએ માર મારી એના હાથ હોડાવ્યા ને પન્ના પુરપાટ દોડતી ગાડીએ નિર્જન રસ્તા પર પહોંચી પડી. સહુભાએ એ જાંડી જતા પામી. લોહીપ્રવાહ હાલતમાં એ ઝડી ને ચાલતી ચાલતી અડધી એક માર્મિલ દૂર આવેલી મુંબઈએ પહોંચી. એમાં રહેતા માખુસોમાંથી એક માખુસ એને પાસેના સન્ધીન રોજને પહોંચાડી આવ્યો.

તે બાદ રિલ્વી એક્સપ્રેસ આવી અને એમાં પન્નાને સુરત લાવવામાં, આવી અને સુરતની દેરપીટલમાં દાખલ કરવામાં અહીં ક્યાંથી પોલીસ અમલદારે રેલિફેનદારા મુંબઈમાં

પન્નાના સંબંધીઓને જનાવની જાણ કરી હતી.

સગર્ભાબહેન શારદા આમ ફેંદતા તત્કાળ જ મરણ પામ્યા હતાં. અને કુ. પન્ના તથા બાળકીને કેટલોક ઈન્જલ લઈ હતી.

ગુજરાત મેલને મરુચ રોજને અટકારી તપાસ કરવામાં આવી હતી. લૂંટાએલી પેટીઓ રૂબામાંથી મળી આવી હતી ને થોડો સામાન વેરાએલો પડ્યો હતો. બે એક દબરની કિંમતના હાગીના અને શેરૂક લઈ બદમાસો નાસી ગયા હતા.

ટ્રેનના માર્ડ કે ડ્રાઇવરને આ જનાવની ખબર પડી ન હતી. મરુચ રોજન પર શારદાના પતિ શાંતિલાલને આ જનાવની ખબર થઈ હતી.

બહેન શારદાનો અમિસરેકાર સુરતમાં અધિનીક્રમાર આવેલે કરવામાં આવ્યો હતો.

થોડા દિવસ અમાઠ નાનો નામની એક દિંદુ મુવતી ધંધુકા મેઈલમાંથી એક્સપ્રેસ રોજને ઉતરી એક થોડામાડી બાંહે કરી રખીયાલ જતી હતી.

રખીયાલ જતાં રસ્તામાં થોડામાડી દાંકનાર ઠાગીદાસ કુબેરદાસની દાનત જગડી હતી અને આ અળખી મુવતીની સાથે લુંટવાના ધરાણથી થોડામાડીને ભોરડી મીલના પાછળના બાગમાં ઉભી રાખી તેણે બાઈની હેડતી કરવા માંડતાં બાઈએ છુમાછુમ કરતાં આળુઆળુના લોહા ભેગા થઈ ગયા હતા. તેમજ ઠાગીદાસ પોલીસ પણ જઈ પહોંચી હતી અને માડીવાગાનો ધરપકડ કરી હતી.

મુંબઈમાં પોનાના મકાનમાં ખાલી પડેલ એરડીઓ બાંહે આવતા માટે બાહુત પાસે રહીયા દર દબરની પાપડી લેવાના આરોપસર જાણીના કાર્યકર અને મુંબઈ ડેપોરેસનના સબ ધીમની ડે. માલનીબહેન મુખતનકરને ૨ માસની સાડી ૩૬ અને રૂ. ૧૦૦૦ ને દંડ કરવામાં આવ્યો છે. ધીમની મુખતનકરે આ પાપડી એક ડોક્ટર પાસેથી લીધી હતી.

મહાવીની પોળમાં આવેલી કંસારાની પોળમાં રહેતો મનહરલાલ નામનો યુવાન બાળાઓની મસ્કરી કરતો હોવાનું કહેવાતું હોવાથી દેવની શહેરીમાં રહેતા મુરેશ્વરંદ્ર, બીપીનચંદ્ર અને કુંજવિહારી નામના ત્રણ શખ્સોએ એને ઠપકો આપ્યો હતો આથી ઉરફેરાઈને મનહરલાલે એ ત્રણ જણા પર ચાકુ વડે હુમલો કર્યો હતો અને તેમને ઈર્ષ પહોંચાડી હતી. પોલીસે મનહરલાલની ધરપકડ કરી હતી.

હીરા ભગા નામનો શખ્સ એની પત્ની લક્ષ્મી સાથે શાકભાજી લેવા બોરડી મીલનાં પાછળના વિસ્તાર આગળથી જતો હતો ત્યારે તેના એક અદાવતીયા ચમન નામના શખ્સે તેની સાથે ઝડપો કરી તેના પર હુમલો કર્યો હતો. હુમલાનો ભોગ ચર્મ પડેલ પતિને બચાવવા તેની પત્ની લક્ષ્મીએ વચ્ચે પડવાનો પ્રયાસ કરતાં હુમલાખોરે બાઈના હાથ પર તેમજ કેડમાં ચપ્પાના ધા કર્યો હતો. પોલીસે હુમલાખોરની ધરપકડ કરી ઈર્ષ પામેલા પતિ-પત્નીને હોસ્પીટલમાં મોકલો આપ્યાં હતાં.

પુરુષો અત્યારે ત્રીજા વિશ્વયુદ્ધની શોષણાએ અગ્રવી રહ્યા છે ત્યારે મહિલાઓએ પરિસ્થિતિને ધ્યાનમાં લઈને પડવાની શુભ શરૂઆત કરી દીધી છે. થોડા રોજ પર સર જહોન એન્ડરસન ગ્વિટિશ પાર્લામેન્ટમાં અભ્યુષણ સામે બચાવની તૈયારી અંગે ચર્ચા કરતા હતા ત્યારે લી મેનીંગ નામની બાતુ સભ્ય પોકારી ઉઠી હતી કે, પુરુષો દિવાના ચર્મ બચા છે. તેણે ફુનીયાબરની મહિલાઓ જોગ એક મેનીફેસ્ટેશન હાર પાડી, સ્ત્રીઓ પુરુષો કરતાં સારી રીતે કામ કરી શકે તેમ છે એમ બતાવી આપવા હાકલ કરી છે. બીજા બાળુ અમેરીકામાં શ્રીમતી મેલાબર્ન ઉઠીએ જાહેર કંઈ છે કે તે પોતાની વહવાઈની આવક પરના વેરાના

સૌરભ

૬૫.૪ ટકા જ ભરશે, કેમકે બાઈની રકમ યુદ્ધ માટે છે અને અભ્યુષણના આવા વાદિયાતે યુદ્ધ સાથે તેને કંઈ લેવાદેવા નથી. પુરુષો સ્ત્રીઓ જેટલા જ યુદ્ધથી ભડકે છે છતાં તેને તેઓ અનીવાર્ય લેખી રહ્યા છે ત્યારે સ્ત્રીઓએ કરેલી આ પહેલ પ્રશંસનીય છે.

મિસિસ લી મેનીંગ રડીને બેસી નથી રહ્યાં. તેમણે સમસ્ત જમતની સ્ત્રીઓને યુદ્ધવિરોધી સંમતન કરવા આહવાન આપ્યું છે. તેમજ ૧૦૦ સ્ત્રીઓનું એક ડેપ્યુટેશન રશિયા અને વિવિધ દેશોમાં લઈ જશે. તેમણે પોતાના નિવેદનમાં જણાવ્યું છે કે, "આપણે સ્ત્રીઓએ ગમે તેમ કરી બતાવી આપવું જોઈએ કે આપણે ફુનિયા વધારે સારી ચલાવી શકીએ છીએ. સર્જન-કાળથી પુરુષો ફુનિયા ચલાવે છે અને પરિણામ શું આવ્યું છે? યુદ્ધ ઉપર યુદ્ધ! પુરુષો રથૂળ સિદ્ધિતા પાછળ દોડે છે ત્યારે સ્ત્રી પ્રત્યક્ષ હકીકતો ધ્યાનમાં લે છે. એ જ બે વચ્ચે ફરક છે."

મિસિસ મેનીંગે પુરુષો ન સમજે તો આખી ફુનિયાની સ્ત્રીઓને અસહકાર કરવાની વિનંતી કરી છે. યુદ્ધ અટકાવવાનો આ જ રસ્તો છે. પશ્ચિમમાં પુરુષો રણાંગણે ગયા ત્યારે સ્ત્રીઓએ જ સમાજરચના ટકાવી રાખી હતી અને

અનેક પ્રયત્નોથી યુદ્ધને સંકાયતા કરી હતી. એટલે સ્ત્રીઓ અસહકાર કરવાનું જાહેર કરે તો યુદ્ધ ખેલાય જ નહિ. ન કોઈ ધાયલોની સારવાર કરે, ન કોઈ યુદ્ધસરંજામનાં દારૂખાનાંમાં કામ કરે. સ્ત્રીઓ વગર પુરૂષોને બદલે ટ્રેનો અને ટ્રામ ખસે દોડાવવાનું કે સરકારી ઓફિસો, બેંકો કે પ્રચાર સમિતિઓનું કામ કોણ કરશે? યુદ્ધ જાહેર થાય તો પુરૂષો સાથે કુટુંબવ્યવહાર પણ રાખવા સ્ત્રી ઈર્નકાર કરે. અને આવા અસહકારનું પરિણામ વિશ્વશાંતિ જ આવે.

*

ઇંગ્લાંડમાં ત્યજ્જોલાં, અનાથ, શુદ્ધિની ખામીવાળા બાળકો કે જેઓ ગૃહજીવનના લાભથી વંચિત રહેતાં હોય તેમને સરકારી સંભાળ નીચે રાખી બાળકોને માટે સરકારે એક ખાતું ખોલ્યું છે તે ગૃહમંત્રીની દેખરેખ નીચે કામ કરે છે તે સરકાર અડધી મદદ પોતાની તીજેરીમાંથી કરે છે.

આર્વા બાળકોની સંભાળ રાખવા સ્ત્રીઓની પસંદગી કરવામાં આવે છે અને તે સ્ત્રીઓની નીમણુંક ગૃહખાતું અને રથાનીક સત્તાવાળા કરે છે. એવા બાળકોના કેન્દ્રોના મુલાકાતી અમલદારો તરીકે કામ કરવા માટે દાલ ૬૦ સ્ત્રીઓ તાલીમ લે છે. તેમને એક વર્ષ સુધી વિખ્યાત પ્રિટિય વિદ્યાલયોમાં શિક્ષણ આપવામાં આવેલ છે અને બાળકોની સંભાળના ક્ષેત્રમાં પણ યોગ્ય શિક્ષણ અપાયું છે. તેમના ચારિત્ર્ય તથા સ્વભાવ વિશેની યોગ્યતાને લીધે જ તેમને આ જગ્યાએ માટે સ્ત્રી ઉમેદવારોની ધણી મોટી સંખ્યામાંથી વીજીવીજીને પસંદ કરવામાં આવેલ છે અને પછી ગૃહખાતાએ બાળસંભાળમાટે 'અખવતિ' શિક્ષણ સમિતિ' નીમી છે તેમની રજૂર બોલાવી યોગ્ય તપાસ કરીને પસંદગી અપાઈ છે. આવી સ્ત્રીઓની બીજી દુકાની બાળગૃહોમાં 'માતા' તરીકેનું કામ કરવા માટે શિક્ષણ લગ્ન રવી છે.

આર્વા બાળકોને દત્તક લેવાનો કાયદો પણ સરકાર વિચારે છે.

*

વડી ધારાસભામાં તેના એક સભ્ય બી. શિવરાવે નાણાં સંબંધી ફરીયાદ કરી હતી કે પરદેશ જતા સરકારના પ્રતિનિધિઓ ખુબજ ઉડાઉ ખર્ચો કરે છે. આ અંગે દાખલો આપતાં તેમણે જણાવ્યું હતું કે એક અફસરે લંડન જઈને દિંદી દાર્ઝિંગીમરની ક્યોરી પાસે એક રેનોમાફર (શોર્ટહેન્ડ ટાઈપીસ્ટની) માંગણી કરી હતી. ત્યારે તેમને એક ૪૫ વર્ષની ઉંમરની સ્ત્રી રેનોમાફર તરીકે આપવામાં આવી હતી. એક અઠવાડિયા બાદ તે અફસરે તે સ્ત્રીની વય ધણી મોટી છે એવા બહાના હેઠળ તેને લંડન પાછી મોકલી. અને જીનીવાથી એક યુવતિ પસંદ કરી અને સરકારને ખર્ચે દવાઈમાર્ગે તેને વોશિંગ્ટન મોકલી આપી.

*

મુંબઈ સરકારે ૧૯૪૬માં પસાર કરેલા એક ધારામાં દિંદુ કામમાં એક સ્ત્રી કરતાં વધુ સ્ત્રી કરનારને અથવા એક પુરૂષ કરતાં વધુ પુરૂષ કરનારને ગુન્દો ગણવામાં આવ્યો હોતો અને એવા ગુન્દેમાર સામે કેસ માંડવામાં દિંદી પીનલ ધારાની ૪૯૪ કલમ પ્રમાણે કામ લેવાનું નક્કી થયું હતું. આ કલમ પ્રમાણે, પત્ની અથવા પતિએ પોલીસમાં ફરિયાદ કરવાનો રહેતો હતો. એ પછી જ પોલીસ પત્રમાં લખી શકતી. અનુભવમાં એ જણાયું કે આવો દિન ધરાવતો પણ ફરિયાદ કરતો નહિ અને પોલીસના લીધેલાં પત્રમાં અદાલતમાં નકામાં જતાં. આથી આ ફેજદારી ધારાની કલમ હેઠળ જ ગુન્દો ગણવાનો સુધારો મુંબઈ ધારાસભાએ તાજેતરની બેઠકમાં બદલ રાખ્યો હતો અને આ ધારામાં રહેલી કેટલીક ખામીઓને દૂર કરી હતી.

જનતાની ગર્હસ્ રકાઉટ અને ગર્હ ગાઈડ એસોસીએસનની એમેરીકન ગર્હસ્ રકાઉટસ'રયા સભ્ય છે. તેણે તેની છત્રીસમી જન્મતિ હમણું જ ઉજવી. આ સંસ્થામાં દશ લાખ કન્યાઓ અને ૨૫૬૦૦૦ મોટી ઉંમરની સ્ત્રીઓ દાખલ થયેલી છે. આ સંસ્થા કન્યાઓને આદર્શ નાગરિક અને ઉત્તમ ગૃહિણી થવાની તાલીમ આપે છે.

ઉપરાંત આ સંસ્થા પરદેશોમાં પર્યટનો ગોઠવે છે, અને એવી તેત્રીશ હુકડીઓ આજે દુનિયાબરમાં મુસાફરીમાં છે.

આ વર્ષે આ સંસ્થાએ મિત્રો માટે કાપડ એકઠું કરી ૪ થી ૧૪ વર્ષની જરુરિયાતવાળી કન્યાઓને આપવા માટે એક લાખ ગાર્સડી કાપડ ભેગી કરવાનો નિર્ણય કર્યો છે.

*

ટેલીફોનિયા યુનિવર્સિટીની સંગીત શાખાની સભ્ય મીસીસ લોરાસી પ્રોફેસર હમણું જ આફ્રિકાનાં જંગલોમાં બાર હજાર માઈલની મુસાફરી કરીને પાછા આવ્યાં છે, અને ત્યાં પોતાના નાનકડા મશીન ઉપર લગભગ બાર જનતા દેશી હજસીઓ મારફત જુનાં ગીતો મેળવીને પાંચસો રેકૉર્ડો ઉતારી છે. મીસીસ પ્રોફેસરની છેલ્લા ઓગણીસ વર્ષમાં આ યોદ્ધા મુસફરી હતી. તેના ઘણાં ખર્ચ ગીતો સંસ્થાઓ મારફત અને ખાનગી પેટીઓ મારફત રેકૉર્ડોમાં સંભાલે છે. આ વર્ષને અંતે તેના આ છેલ્લાં નવાં ગીતો જનતાને સાંભળવા મળશે.

*

દુનિયામાં મોટામાં મોટી અને ખૂબ દાગ-વગવાળી સ્ત્રીઓની પ્રચાર સભા અમેરિકામાં 'જનરલ ફેડરેશન ઓફ વીમેન્સ કલ્ચર' નામે જાણીતી છે. તેની સાથે બીજી સત્તર હજાર કલ્ચર એડાયેલી છે, અને ત્રીસ લાખ સ્ત્રીઓનું પ્રતિનિધિત્વ ધરાવે છે. યુનાઈટેડ સ્ટેટસના દરેક રાજ્યમાં અને બીજા એકત્રીસ દેશોમાં તેની

શાખાઓ છે. રાજકીય કે ધાર્મિક પણ પક્ષના વાદવાળી સ્ત્રીને તેમાં સભાસદ તરીકે દાખલ કરવામાં આવતી નથી. આ સંસ્થાનો હેતુ કેળવણી અને તેના પ્રચાર માટે જ છે. આ ઉપરાંત નાગરિક હક્કો, ગૃહ કેળવણી, ચિત્રકળા, પરદેશના સંબંધો, જાહેર સુખાકારી, અને કાયદાનું જ્ઞાન આપવામાં આવે છે. આ સભાની લાયબ્રેરીમાં છ હજાર પુસ્તકો છે, અને દેશ પરદેશના તમામ સામયિક મંગાવવામાં આવે છે. પરદેશની કલ્ચર સાથે પત્રવ્યવહારથી સંબંધ કેળવાય છે, અને જરુરિયાતવાળાને મદદ આપવામાં આવે છે, એટલું જ નહિ, પણ પરદેશથી અમેરિકા ભણવા આવેલી ૯૦ કન્યાને સ્કોલરશીપ આપવામાં આવે છે. અત્યારે આ સંસ્થા યુનાઈટેડ પ્રજાના ધડતરમાં કેળવણી અને કાયદાનો અને જ્ઞાનનો પ્રચાર કરે છે.

*

અમેરિકાની મતદાર સ્ત્રીઓની લીગનો હેતુ બદલીને સરકારમાં નાગરિક તરીકે ભાગ લેવા અને રાજકીય જવાબદારીઓનો પ્રચાર કરવા તરફ આમળ વધે છે. યુનાઈટેડ સ્ટેટસની ૫૫૦ જાતોની બોત્તેર હજાર સભાસદોવાળી આ સભા ૧૯૨૦ માં નેશનલ અમેરિકન વીમેન સફરેઈ જ એસોસીએશનના આશ્રયે મીકાગોમાં શરૂ કરવામાં આવી હતી, અને તેણે આજ સુધીમાં ઘણી સારી પ્રગતિ કરી છે. આંતરિક સહકાર એ એનો મુખ્ય હેતુ છે. એણે લેન્ડલીઝમાં સારો ફાળો આપ્યો છે. ઉદ્યોગોમાં સ્ત્રીઓને નોકરી આપવા માટે અને બાળ-મજુરોના કાયદામાં તેણે સરકાર પાસે સુધારા કરાવ્યા છે. દરેક સ્ત્રીને આ સંસ્થાના મેમ્બર થવાની હાકલ કરી છે, અને રાજકીય ક્ષેત્રમાં કામ કરવા માટે દરેક સભાસદને ચાલુ પ્રવાહની તરફેણ અને વિરુદ્ધ દલીલો સાથે સંપૂર્ણ જાણકાર કરવા માટે એક પત્ર પણ ચલાવે છે ને વહેંચે છે.

*

શરીરના બેંધારણનો આધાર ખોરાક પર છે. ખોરાકમાંથી શરીરને ઝરમી મળે છે. માણસની ઉંમર પ્રમાણે ઝરમી કેટેરીજના માપમાં નીચે પ્રમાણે જોઈએ છે.

ઉંમર વરસ	કેટેરીજ
૪ થી ૫	૧૦૦૦
૬ થી ૭	૧૩૦૦
૮ થી ૯	૧૬૦૦
૧૦ થી ૧૧	૧૮૦૦
૧૨ થી ૧૩	૨૧૦૦
૧૪ થી ૧૫	૨૬૦૦ પુરુષને માટે
૧૪ થી ૧૫	૨૧૦૦ સ્ત્રી વર્ષ માટે
ધરત્રાવતી માનાને માટે	૩૦૦૦ અને હલકું
કામ કરનારને દર કલાકે ૭૫ વધારે જોઈએ.	
મધ્યમ કામ કરનારને દર કલાકે ૧૦૦થી	
૧૫૦ વધારે.	

સખત કામ કરનાર દર કલાકે ૩૦૦થી વધારે. એક માણસને દર રોજ ૬૦ થી ૮૦ ગ્રામ પ્રોટીન, અને દરરોજ દોઢ ઓંસ ચરબીની જરૂર છે. માણમાંથી સોડ, ફોસ્ફરસ અને ફેલ્સીયમ મળે છે. —ચંદુલાલ વ્યાસ

*

કોઈને વિના કારણ અને વારે વારે લાંબા લાંબા અને કંટાળા ઉપજાવે એવા કામગો લખવા, વગર કારણે વારે વારે મળવા જવું. મોઢામોઢ કોઈનાં યુજુગાન ગાવાં અગર ખુટામત કરવી, સામા માણસના પ્રતિરૂપી, વિરોધી કે યુનુની વિના કારણ નિંદા કરવી; પોતાના અભિપ્રાયોની જોરશોરથી અને આગ્રહપૂર્વક બતાવવાં રજૂઆત કરવી; બીજાનો મત કે વિચાર શાંનિથી સ્વીકારવાને બદલે તેને તોડી પાડવો કે બોલવાનો અવકાશ ન આપવો; સ્ત્રીઓની વિના કારણ નિંદા કરવી; કોઈ ગ્રાંતિ કે કામ માટે પૂર્વદમદવાગી અને સર્વસામાન્ય ટીકા કરવી; બીજાને અડચણ થાય તેવી રીતે મોટેથી વાંચવું; બીજાની સાથે વાતચીત કરતી વખતે તેના

ટેન્શન પર કે તેની પાસે પડેલી ચીજો ઉપાડીને તેની સાથે રમન કર્યા કરવો; પોતાનાં કપડાં કે શુભાગરની ચીજોની કિંમત કંઠી બનાવવી; પોતાના ઘરના બહોળા ખર્ચ વિશે અર્થથી વાતો કરવી; પોતાની ખરીદી રીતિ અને ખર્ચમાં પડતી વૃદ્ધિ વિશે ફરિયાદ કર્યા કરવી; પોતાની તંદુરસ્તી અથવા બળતું અભિમાન કરવું અથવા અશક્તિ, રોગ કે મંદવાડનાં રોઢાં રડવાં; પોતાનાં વડીલ અગર સગાવહાલાની મોટાઈ વણુવવી અગર તેમની ખોડો રજૂ કરવી; કોઈના ખાનગી દેવાતેજીની - વાત જાહેર કરવી; રસ્તે ચાલવાના નિયમોનો જાણી જોઈને ભંગ કરવો; ધરમાં, રસ્તામાં, મેળાવામાં, હસનાં ફરતાં, અથવા કામકાજ કરતાં ધાંધલ, ધોંધાટ કે ધમાલ કરવી; મળવા આવેલ માણસ સમક્ષ અગર તેનાથી આડું જોઈને અથવા તેના મુખ પછી તરત જ તેની મસ્કરી કરવી; કોઈની લાજથી દુખાય તેટલી દલ સુધી તેની મસ્કરી કરવી; વારેવારે વાદવિવાદ કે દલીલોમાં ઉતરી પડવું; કુટુંબમાં કે સમાજમાં જે જુદા અને પ્રતિષ્ઠા પામેલું હોય તેની સાથે ઉદતાઈ કે બેપરવાઈથી વાતચીત કરવી; પોતાની આવડત કે બળતર અથવા નિદ્રાતાની પ્રત્યક્ષ કે આડ-કતરી રીતે જણ કરવી એ અને આવી અનેક પ્રકારની રીતમાતને અસભ્ય મણાવી શકાય.

*

પરજોશી બેવકા નીચડેલી પત્નીઓની ઉપયોગિતા ધંધાદારી રીતે શિષ્યા આના પાઈમાં કોંમત આકારીને જેની સાથે તેણે સંજંધ બાંધ્યો હોય તે પુરુષ પાસેથી તે વસુલ કરી તેના કાપડેસર પાંતિને તે અપાવવાની અદાલતી પદ્ધતિની વિરુદ્ધ ક્રિદનમાં પરજોશી સ્ત્રીઓના મંડળના ૨૦૦ સંખ્યોએ મોડું આંદોલન જમાવ્યું છે. દરેક પક્ષે આ કાવ-દાની નજરે પુરુષની ખાનગી પ્રિયકન છે એવું પુરવાર કરનારી આ પદ્ધતિ સામે સ્ત્રીઓનો

તિરસ્કાર તો વ્યક્ત થતો રહ્યો જ છે, પરંતુ
‘ગયાં થોડાંક અફવાડિયાં દરમ્યાન એક પ્રસ-
ંગમાં અદાલતે એક એવકા નીવડેલી પત્નીના
પતિને ૧૦૦૦ પાઉન્ડ અને બીજા એક
પ્રસંગમાં ૭૫૦ પાઉન્ડ વળતરના અપાવ્યા
તેથી તે તિરસ્કારે સંગઠિત આંદોલનનું રૂપ
ધારણ કર્યું છે. છટાછેડા પામ્યા વિનાની
સ્ત્રીઓની ઠંડે કલેજે રૂપિયા આના પાછમાં
કોમલ - આંકવાની ન્યાયદાનની આ રીત
સ્ત્રીઓને ખારે અપમાનકારક લાગે છે.

પોતાની અત્યંત રૂપાળી પત્ની, જે બહુ
સારું રાંધી બાળતી હતી અને ઘર સંભા-
ળવામાં પણ કુશળ હતી તેને ગુમાવવા માટે
તેના પતિને ૧૦૦૦ પાઉન્ડનું વળતર છટા-
છેડા મારેની ખાસ અદાલતે અપાવ્યું હતું.
ઉપર મણુવેશ પત્નીના ગુણો ધંધાની દૃષ્ટિએ
જોયા મૂલ્યવાળો થાયલો છે, એમ પણ એ
પ્રસંગે ન્યાયાધીશે ટોકાર કરી હતી.

પોતે જ્યારે લસ્કરમાં કામ કામ કરતો
હતો ત્યારે પાડોશીના ગ્રેમમાં પડી મએલી
પોતાની પત્નીને જોવા બદલ એક કડિયાને
અદાલતે ૨૦૦૦ પાઉન્ડ અપાવ્યા હતા, કેમકે
એ બાઈ કરકસરિયણ અને કુશળ ગૃહિણી
હોવા ઉપરાંત માંયાળુ સોજાતણ પણ હતી.

૨૬ વર્ષના એક જુવાનની ૨૩ વર્ષની
સ્ત્રી ૫૦ વર્ષના એક ખાનસામા સાથે બાગી
મઠ હતી તે બદલ અદાલતે જુવાનને એ ડોસા
પાસેથી ૭૫૦ પાઉન્ડ અપાવ્યા હતા, કેમકે
એ જુવાનની પત્ની ‘હિનવાઈ’ મઈ હતી !

જે સોડા-સ્ત્રી—પુરુષ સંબંધમાં કેવળ
પ્રણયને જ મહત્વ આપવાના મતના છે તેમને
વળતરની વાતથી સૂઝ આવે એ સ્વાભાવિક
છે. જે સંબંધમાં પ્રણયનું તત્ત્વ જ નથી તે
સંબંધ જ નથી. પ્રણય પહેલાં હોય ને હવે
ન રહ્યો હોય તો પણ પ્રણય પરવારે કે

સંબંધ પણ પૂરો થયો ગણાય. આ દૃષ્ટિએ
જોતાં સ્ત્રી કે પુરુષનું એકબીજા પરથી મન
ઉઠે કે તરત તેમને નિર્વિધને એકબીજાથી મુક્ત
થવાની વ્યવસ્થા થવી ઘટે.

સ્ત્રીની દૃષ્ટિએ આપ્રમતો વિચાર કરીએ
તો વળતરની પ્રયાનો કોઈ બચાવ થઈ શકે
એમ નથી. પોતાને રુએ ત્યાં સંબંધ બાંધવાનું
સ્ત્રીનું સ્વાતંત્ર્ય સ્વીકારવાનું હોય ત્યાં વળતરનો
પ્રશ્ન જ થી રીતે ઉપરિચિત થઈ શકે ? પણ
પશ્ચિમના દેશોએ સ્ત્રીનું વૈયક્તિક સ્વાતંત્ર્ય
એક સિદ્ધાંત તરીકે માન્ય રાખ્યું હોવા છતાં
અવકારમાં એનો પુરેપુરો અનુચલ થતાં થોડાંક
વખત વીતે એ સ્વાભાવિક છે. મિત્રે ‘સખ્ત-
કશન ઓફ વીમેન’ લખ્યાને કંઈ બહુ વર્ષો
વીત્યાં ન ગણાય, અને વર્તમાનમાં જૂતની
થોડીક દંબલગીરી તો રહેવાની જ.

સ્ત્રીના સ્વતંત્ર વ્યક્તિત્વનો સ્વીકાર અને
દામ્પત્યનો શાહ એ બે વસ્તુઓ અલગ છે
અને અલગપણે વિચારવી જોઈએ એમ જો
કોઈ કહે તો એની યથાર્થતા સ્વીકારવા છતાં
ન્યા એ બે અલગ ન હોય ત્યાં એમનો
બેજો વિચાર કરવો જોઈએ. સ્ત્રીના સ્વતંત્ર
વ્યક્તિત્વનો સ્વીકાર એટલે મનુષ્ય તરીકેની
તેની અપૂર્ણતામાંથી-દુર્લભિ, મોહ, અસંયમ,
સ્વેચ્છા, વગેરેમાંથી પરિણમતાં અનિષ્ટોનો
પણ સ્વીકાર. આદર નહીં પણ સ્વીકાર.
સ્વતંત્રતામાં જુલો કરવાની સ્વતંત્રતા પણ
આવી બંધ છે. આ વસ્તુ દામ્પત્યની સ્થિતિ-
તાની ધાતક નીવડશે એ બંધ સકારણ છે.

છતાં એ બંધનો સામનો કરીને પણ
દંબરે વિદાય આપવી જોઈએ. પ્રણયને વિશુદ્ધ
રાખવા માટે પણ પ્રણયને મુક્ત રાખવો
જોઈએ. કાળે કરીને મુક્ત પ્રણય જ દામ્પ-
ત્યની સ્થિરતા સાધી આપશે. એટલું થતાં
‘એવકા’ શબ્દનો ઉપયોગ કરવાની પણ જરૂર
નહીં રહે.

‘ફોટો ન્યુઝ’ અને દક્ષિણ આફ્રિકાના જુલેબોર્ડ તરફથી યોગ્યતામાં આવેલી સૌન્દર્ય દરિદ્રાઈમાં રંગબેદના પ્રથમ અંગે રસદાયક ખીના જાણવામાં આવી છે. આ દરિદ્રાઈમાં ફ્રી રોટ તરફથી ભાગ લેવા આવેલી એક રૂપવતી રમણી પર દક્ષિણ આફ્રિકાના વડા પ્રધાને ‘મીસ સાઉથ આફ્રિકા’ નો તાજ ઓઢાડયો હતો. જે ન્યાયાધીશે દરિદ્રાઈમાં ન્યાય તોળવા એકા હતા તેઓ સમગ્ર ૪૮ રૂપગર્વિતાઓએ એક પછી એક આવીને તેમનું સૌન્દર્ય દેખાડ્યું હતું, જેમાં મીસ અમેરિકા, મીસ ક્રાન્સ, મીસ ઇંગ્લાંડ વગેરેએ ભાગ લીધો હતો. તેઓ આ પ્રસંગે ખાસ દક્ષિણ આફ્રિકામાં આવી હતી. ભાગ લેવા આવેલી બધી રૂપમુંદરીઓ હતી અને અગ્રજ પ્રતિભા પાડતી હતી, એટલે ન્યાય આપનારાઓએ પણ દંગ બનીને દરેકની છટા, પ્રતિભા જુદી, અને દેહની બાંધણીની પરીક્ષા કરવાનો નિર્ણય કર્યો. ‘મીસ સાઉથ આફ્રિકા’ નો તાજ સર્જ મહેલો રમણી મીસ એવલીન મેક-સ્કીલની જુદી પરીક્ષા કરતાં એક ન્યાયાધીશે પ્રથમ પૂછ્યો: ‘જો તને હિંદના વડા પ્રધાનના રથાને બેસાડવામાં આવે તો વર્તમાન હિંદના પ્રથમેા ઉદ્ધેશ તું કેવી રીતે લાવે?’ રમણીએ એ પ્રથમ અંગે પાંચ મિનીટ મુધી પોતાનું મંતવ્ય દર્શાવ્યા પછી પેલા ન્યાયાધીશને લાગ્યું કે હિંદ અંગે પોતે ભારે અજ્ઞાન ધરાવે છે! ઠેર ઠેરથી સૌન્દર્યની રાણીઓની આવી દરિદ્રાઈઓ સામે મુગ બનાવાય છે, તેમ આ મુગ દક્ષિણ આફ્રિકાના ડેટલાક વિસ્તારમાં પણ વખતથી પ્રસરી ચૂકી છે, એ ખ્યાનમાં સર્જને દક્ષિણ આફ્રિકાના કવિ ટોટીઅસ-જેલે બાઈબલનું ભાષાંતર કરેલું છે તેજે-મદાત્મા ગાંધીજીના નીનિનાય સામેના મોરચા અંગેનો ઉત્તેજ કરીને કર્યું કે, ‘અત્યારે ત્યારે આટલી બધી નગ્ન ઓઢો આપણી સમક્ષ

આવી રહી છે અને આપણે મીસ સાઉથ આફ્રિકા ઠાણ, અને મીસ અમેરિકા શોધી કાઢવાના પ્રયત્નનમાં પડ્યા છીએ ત્યારે આપણે ક્યાં આવીને હમા છીએ?

*

ગાંધીજીનું સ્રી-પુરુષ સહચાર સંબંધીનું વલણ આપણને ધણીને ચોખલીયું લાગે છે. ગાંધીજી સ્રી-પુરુષ સહચારના વિરોધી કે દુરમન નથી. એમના આશ્રમજીવનમાં સૈદ-જીવન એટલે કુટુંબજીવન એ એનો મૂળભૂત પાયો હતો અને છે. એમની શિક્ષણ સંસ્થાઓમાં સદશિક્ષણ વખર સૌંદર્ય અપાયું. માત્ર ગાંધીજી સ્રીપુરુષ સહચારમાંથી નિષ્પન્ન થતાં અનિષ્ટોથી સજ્જમ રહેવાની આપણને ચેતવણી આપે છે, અને એમની ચેતવણી એમના Human attitude નું દારણ છે. સ્રીને સમાજને સર્વ રીતે સજ્જ એવા પુરુષે દરેક રીતે અજ્જ બનાવી છે. પુરુષે પોતાની શારીરિક સર્વોપરિતાને કારણે સ્રીને એના જાતીય જીવનમાં Sexual life માં અજ્જ બનાવી દીધી છે. તેજે તેના જાતીય જીવનમાં પણ તેની ધૃઢતા અનિષ્ટાની અવગણના કરી છે, એટલું જ નહિ, પણ તેની જાતીય વાસનાની દમ્ભેશાં લૂંટ ચલાવી છે. દક્ષિતોના સદાયક ગાંધીજીએ આ સામે ‘રક્તવ’નો પોકાર કર્યો છે. આપણા પ્રાચીન મનવાદીઓની જેમ ગાંધીજીએ સ્રીઓનો જુદો દરિજનવાસ (બંગીવાસ) રચ્યો પણ કદાચ નથી. સ્રી-પુરુષની પરસ્પરની બાવનામાં તેમનું સમગ્ર જીવન ઉચ્ચમાં ઉચ્ચ દર્શાત પૂરું પાડે છે. કસ્તુરબાનું એક બોલ્ય-માંથી માનુભાવની સર્વોત્તમ ઉચ્ચ ભૂમિકાનું તેમનું વલણ, Sublimation જાતીય બાવનાના સંસ્કરણનું સર્વશ્રેષ્ઠ દર્શાત છે. સદશિક્ષણમાં જાતીય વૃત્તિઓનું સંસ્કરણ Sublimation થાય એ ગાંધીદષ્ટિ છે, માત્ર

સમાન શિક્ષક એ પરિસ્થિતિ-પ્રયત્ન કરે તો-
ન નિર્માઈ શકે એવું કંઈ નથી.
(શિક્ષણમાં દષ્ટિ) —અનુભાઈ

*

અમેરિકામાં ૮૦ વર્ષ પહેલાં મજૂરીના
ધંધામાં ને સ્ત્રીઓ કામ કરતી તેના કરતાં
પાંચગણું પ્રમાણ સ્ત્રીઓનું મજૂરીના ધંધામાં
આને વધુ છે એવું સ્ત્રીઓના પ્રચાર વિભા-
ગના પ્રમુખ થીમતી ફેડા એસ. મીલરે જાહેર
કયું છે. ૧૯૦૦ ની સાલમાં ૫૦ લાખ સ્ત્રીઓ
અમેરિકામાં મજૂરી કરતી અને તેનું પ્રમાણ
તે વખતે ૧૮ ટકા હતું. આને સ્ત્રીપુરવની
મજૂર સંખ્યામાં જમણા અંકેડો થયો છે.
૧૯૩૬માં મજૂર કેળવણી, દરજ્જાકામ, ધંડીઓમાં,
ફેસેલર, ધરમજૂરી અને કારખાના એમ
સાત જ ધંધામાં કામ કરતી. આને અમેરિ-
કામાં ૪૫૧ ધંધા છે તેમાંથી માત્ર ત્રણ સિવાય
૪૪૨ ધંધામાં સ્ત્રીઓ કામ કરતી થઈ ગઈ
છે. ૧૯૪૭માં તો વિમાનોમાં, રેડીઓમાં અને
માનસવિજ્ઞાનમાં પણ કામ કરતી થઈ છે અને
પાંચ ટકા સ્ત્રીઓ દાકતર, એન્જનીયર, ફીસ્ટ,
સિલ્વપ્રશાસી, વકીલાત, અને જાહેર હિસાબી
ખાતામાં પણ કામ કરવા મંડી છે.

*

સુરેતના નાણાવટના રહીશ કીકુભાઈ
દાકારદાસ અને તેમના પત્ની રેહેલતા સામે
એ જ લક્ષ્મીના હનુમાન પોળમાં રહેતા બાહિ
તુકારામની સારત બાઈ તુળશીએ મટમાં ફરિ-
યાદ નોંધાવી છે કે પોતાની પરજીવેલી પુત્રી
બાઈ શાન્તાનો ધણી બાબાજી બદારગામ રહે
છે. તે શાન્તાને સદરદુ કીકુભાઈ દાકારદાસ
અને રેહેલતા એ બન્ને પતિપત્ની તેને બદ-
કર્મ કરવા તેમ જ કરાવવાના નીચ હેતુથી
રણોલા તરફ ભગારી ગયા હતા. આ બાદ
આરોપીઓને ત્યાં ધરકામ કરવા જતી હતી

એ દરમિયાન આ બનાવ બનવા પામ્યો હતો.
અને જણાય છે કે હાલ શાન્તાને ગર્ભ રહ્યો
છે અને તેને પાંચમો કે છઠ્ઠો મહિનો જાય છે.

*

કેનેડાના ઓન્ટારીઓમાં આવેલા એન્ટા-
રેડની એક સ્ત્રીનું શરીર મહેનત મજૂરીથી
છેક લસાઈ મથું હતું અને તેને આવી તબીયતે
કામ નહિ કરવાની સલાહ આપવામાં આવતી
હતી ત્યારે તે જવાબ દેતી કે, મારી પાસે
પૈસા ભેગા થશે પછી હું કામ કરવાનું છોડીશ.
એ સ્ત્રી થોડા વખત રહીને મૃત્યુ પામી ત્યારે
તેની પથારીમાંથી ૨૦૦૦ પૌંડ નીકળ્યા હતા. તે
પૈસા એના બાપે બચાવીને પથારી નીચે રાખી
મૂક્યા હતા. એનો બાપ મૃત્યુ પામ્યો ત્યારથી
એ પથારીમાં ૨૦૦૦ પૌંડની નોટો ભરી છે
તે જણ્યા વગર એ સ્ત્રી એ પથારી પર વીસ
વરસથી સૂતી હતી.

*

ચીનમાં સામુદાયિક લખોની પ્રથા વધતી
જાય છે. આવા લખો પ્રતિવર્ષે એક દિવસે
મોટાં શહેરોમાં જોડવાય છે. પ્રત્યેક પરજીનાર
વ્યક્તિને લખનું પ્રમાણપત્ર મેળવવા માટે
૨૫૦,૦૦૦ ચીની ડોલરો આપવાના હોય છે.
આ ડોલરની કિંમત આશરે પાંચ રૂપિયા
ન્ટેલી થવા જાય છે. બુદ્ધને લખને શરૂ થયેલો
આ રિવાજ હવે ચીનમાં કાયમી થઈ પડ્યો છે.

આપણા હિંદમાં ખોળ ગાંધિમાં આવો
રિવાજ ચાલુ છે. તેમાં શી આપવાની હોતી
નથી, પરંતુ ગાંધિમેળો કે એવા મોટા પ્રસંગે
પરજીનાર વરકન્યા ભેગાં થાય અને બધાનાં
લખો ઓળામાં ઓળા ખર્ચે ત્યાં કરી
આપવામાં આવે છે.

*

કુનાઈડ રેટ્ટેનાં બાળકો માટે ન્યુયોર્કમાં
એક બીનધંધાદારી 'ગેર ફ્રી મેન્ડર થીએટર'
૨૫ વર્ષથી નાટકો ભજવે છે. તેને માટે મીસીસ

આપણી સ્ત્રી-સંસ્થાઓ

અમદાવાદની ગર્લ્સ' એન હાઈસ્કૂલના પારિ-
તોષક પ્રદાનના મેળાવડા પ્રસંગે આચાર્ય શ્રી.
દવેએ કહ્યું હતું કે—

સ્ત્રી—ફેળવણીના ઉદ્દેશની ચર્ચાએ દરેક
જમાનામાં થઈ છે. 'આદર્શ' ગૃહિણી' એ ઉદ્દેશ
આ શાળાએ સ્વીકાર્યો છે. નારી જીવનના વિકા-
સની સર્વોચ્ચ સ્થિતિ તે આદર્શ ગૃહિણીની છે.
માન્યવર ફેળવણી પ્રધાન ખેર સાહેબે આજ
ઉદ્દેશ ધારાસભાની ગઈ એકઠામાં જણાવ્યો હતો.
અને હજી ગમે જ અહવાડિયે દિલ્હીની લેડી
ઈન્સ્ટીટ્યૂટ ડાયેક્શનની રનાતક યુવતીઓ સમક્ષ,
આપણા હિન્દના રાજગૃહી જવનરંજનરસ લોડ
માઉન્ટબેટને આ ઉદ્દેશ રજુ કર્યો હતો. તેમણે
ચોક્કસ આ બે સમજા છે—Domestic
science and mothercraft—ગૃહવિજ્ઞાન
અને ગૃહિણીની ભાવના. આ હકીકતના અનુ-
સંધાનમાં એક અમેરિકન ગૃહિણીની વાત જણવા
જેતી છે. મીસીસ ક્રામ્પટને પોતાનાં બાળકોને
સંસ્કારી ફેળવણી આપીને તેમના વિકાસ માટે
બધી તક આપી; અને તેને ચોખ્ખું કુટુંબનું
વાતાવરણ તેણે જાળવી રાખ્યું. પરિણામે તેના
એક પુત્રે નોબેલ પ્રાઈઝ મેળવ્યું, અને બીજા
પુત્ર પુત્રીઓ પણ ઉત્કૃષ્ટ ક્ષયોમાં જોડાયાં છે.
આ કારણે મેમેયુસેટસની યુનિવર્સિટીએ મીસીસ
ક્રામ્પટને એલ. એલ. ડી ની માનદ પદવી જણી
અને તેણે જાળવેલી સમાજ સેવા અને દેશસેવા

માટે યુ. રોટના પ્રમુખે પત્ર લખીને તેનું બહુ-
માન કર્યું. સ્ત્રી ફેળવણીના ઉદ્દેશ "આદર્શ
ગૃહિણી"ના જ હોવા 'નોંધ' એ. આ ઉદ્દેશને
પરોક્ષવા ફેલીક પ્રવૃત્તિઓ આ શાળા યોગ્યતી
આવે છે—જેને (Extra curricular) અભ્યા-
સક્રમ બહારની પ્રવૃત્તિઓ કહીને યોજાયેલા
ફેલીકો આપે છે, તેને આ શાળાએ અભ્યા-
સની જ પ્રવૃત્તિઓ તરીકે અપનાવી છે.

આ મેળાવડાના પ્રમુખ માનનીય ખેર
સાહેબે કન્યાઓને સંબોધી કહ્યું હતું કે—

"આપણા સ્વતંત્ર ભારતમાં અમે પુરોષો
જે બાળ ભગ્વતી શકીએ તેનાથી વધુ સારો
બાળ સ્ત્રીઓ ભગ્વતી થઈ એમ છે એમાં માફ
માનવું છે.

આ સાથે, સ્વતંત્ર મન્યા પછી જે દુઃખદ
બનાવો બન્યા છે તે આપણે ન ભૂલવા નોંધ' એ.
દુઃખીઓનું દુઃખ આપણું બનવું નોંધ' એ. અધી-
જની પ્રાર્થનાના એક સ્તોત્રમાં એમ કહ્યું છે
કે 'મારે સ્વર્ગ કે મોક્ષ-કાંઈ જ નેતું નથી,
પણ આ દુનિયાના દુઃખી માણસોની સેવામાંથી
મને દુઃખ મળતું હોય તો હ તે મારે મારે
સ્વર્ગ' એ. આમ આંધીજીએ તો દરિદ્રનારા-
યણી સેવા ઇચ્છી અને એમાં જ એ મળી.
આજે તો 'યુક ક્રામ્પટ'ને સીધેં તમારી શાળામાં
રજા છે. પણ શા માટે?—એનો તમે વિચાર
કર્યો? જન-યુઆરીની ૩૦મી આપણે મારે જેમ
અત્યંતી છે એવું જ આ ક્રામ્પટનું છે. એ દિવસે
કાઈરટને કોસ ઉપર ચડાવવામાં આવ્યા હતા.
દરિદ્રમાં દરિદ્ર માણસને પણ સુખ અને
શાંતિ મળે, એ આંધીના સર્વોદયનો આદર્શ
હતો. માણસે માણસની સાથે કેવું વર્તન રાખવું
તે સ્ત્રીઓ બહુ સારી રીતે શીખતી થઈ તેમ છે."

ખેર એક તાલીમ રકૂલ ચાલાવે છે અને
કેરોડો બાળકોને મારે લગભગ દબાર નાટકો
બજાવે છે. મીકાગોમાં ૧૫ વર્ષથી 'યુએન

બાળશીક્ષક' નાટકો બજાવે છે તેના દીરેદર
મીસીસ ચાર્લોટ ચેરપેન્ડીશ છે.

સ્ત્રી-જગત

સમાચાર

મલાયામાં કમ્બ ગામમાં ૩૭ વર્ષની એક દિંદી વિધવા બહેન ગાંધી બક્ત છે. ગાંધી-જીના ખૂનના સમાચારથી તેને આઘાત થયેલો, તેથી તેણે ઉપવાસ શરૂ કરેલા. ૪૮ દિવસના ઉપવાસ પછી ગાંધીજીની બરમ મલાયામાં લઈ ગયા હતા તેનાં દર્શન કર્યા પછી તેણે પારણું છૂટું. પોતાની હવે પછીની જીંદગી તેઓ ગાંધી-સન્ધ્યાસિની બની વિતાવવા ઇચ્છે છે.

*

ગ્રીળ પાસે ચાલી આવતી ટ્રેનના એન્જિન આગળ પડતું મૂકીને શૂદ્ધચેશથી કંટાળેલ સવિતા નામની છાલણુ-બાળાએ આપઘાત કર્યો,

*

પાટણુ લીંબાચીઆ વાળંદ યુવક પ્રતિમંડળના અધિ-વેશન પ્રસંગે બાળિકાઓના સંમીનને કાર્યક્રમ યોજાયો હતો અને બાળાઓને છનામો અપાયાં હતાં.

*

દામ્પીમાં બનાવરી સોનું વેચતી બે ગુજરાતી સ્ત્રીઓ પકડાઈ છે.

ન્યુયોર્ક પાસે સાયરેકયુઝ ગામમાં ૪૦ વર્ષની ઉંમરની માધીલ વોકર નામની સ્ત્રીએ ૧૯૪૩ માં 'એકો સાથે ત્રણ' બાળકોને જન્મ આપેલો અને ફરી આ વર્ષે પણ તેણે એકો સાથે ત્રણ બાળકોને જન્મ આપ્યો છે.

*

અમેરિકાની સુયોજિત માતૃત્વ સંઘના પ્રમુખ મીસીસ જોન્સ એકફસને એકો સાથે ત્રણ બાળકો અવતર્યાં.

*

અમદાવાદમાં શાહ પુર બવાનપુરામાં રહેતા ચંદુલાલ મહેતાલાલની યુવાન પત્ની બહેન સરસ્વતીને તેનો અજણ પતિ નહિ મનવાથી પોતાના ચરીર પર ગ્યાસતેલ છાંટી બળી મરી.

*

અમદાવાદ માંડવીની પો-ળમાં રોહની પોળમાં રહેનાર કાન્તીલાલ રજુછાલાલની પત્ની કમ્પીલા રટવ પર હુમલો કરતાં દાગી મરી ગઈ.

*

જૂનામહાના નવાબની એક ભેગમ દીવમાં આવીને વસેલ દોવાનું કહેવાય છે.

મુંબઈમાં ચોપાટી ઉપર થયેલ આગને કારણે રાધા-બાઈ શાહ નામના બહેને મકાનમાંથી પડતું મૂકવાથી તેને ઇજા થઈ હતી અને ઇન્સ્પેક્ટર સ્વામીનારાયણના પત્ની દાગી મર્યાં હતાં.

*

વડોદરા રાજ્યના સરકારી નોકરો દડતાળ ઉપર મળ્યા હતા ત્યારે ફેટલીક સ્ત્રીઓએ પણ તેમાં લામ લીધો હતો. તેમાંની ફેટલીક સ્ત્રીઓને પકડવામાં આવી હતી પરંતુ થોડે દૂર લઈ જઈ છોડી મૂકવામાં આવી હતી.

*

પૂર્વ આફ્રિકાથી શ્રી. શારદાબેન રાજગોરના નથુ-વવા સુજા મોઆસા (વીમેન્સ એસોસીએશન) સ્ત્રી-મંડળ તરફથી બાપુના અવસાન નીમિત્તે શોકસભા મળેલી. એ રીતે કંપાલા મહિલામંડળ, યીકા, નેરોબી, જીજી વગેરેના મહિલા મંડળોએ શોક દરાવો પસાર કર્યો હતા, ને બાર દિવસ મુધી શોક પળાયો હતો.

*

અમદાવાદમાં ગોમતીપુર-
માં ખાંડની શેરીમાં રહેતી
શાન્તા નામની હિંદુ યુવતીએ
છંદગીથી કંટાળી ધાંસલેટ
છાંદી અભિરનાન થયું.

*

શેનાન પાસે વિમાન વૂટી
પડતાં લાહોરના જાણીતા
પાકીસ્તાની નેતા, લોકસભાના
સભ્ય અને પંજાબ ધારા-
સભાના સભાસદ બેગમ
શાદનવાઝનાં પુત્રી કુ. મુમતાઝ
શાદનવાઝનું અવસાન થયું.
કુ. મુમતાઝ કવયિત્રી અને
અખબારનવેશ હતી.

*

મુંબઈમાં પી. ઇ. એન
સંસ્થા તરફથી થયેલ સભામાં
મીસીસ કુલમુમ સયાનીએ
આંધીજીની સેવાનો ખ્યાલ
આપ્યો હતો અને શ્રી. સોશીઆ
વાડીઆએ 'જનતાની સંસ્કૃતિ-
માં ગાંધીજીનો ફાળો' એ
નામનો નિબંધ વાંચ્યો હતો.

*

સુરતમાંથી એક પારસી
યુવતીને નસાડવાની બાઈ
જરબાઈ પીરોજશા દરગારીની
ફરીઆદથી પોલીસે પાલ
આમના હાજીખાન મદમદ-
ખાનની ધરપકડ કરી છે.

*

કુ. શાનમા જીજ્ઞાએ
દાદાની મુલાકાત લીધી હતી
ત્યારે રાક્ષની વચ્ચે રંજન
કાશંકમ ગોહવાલા હતા.

દેશબાદ (નિઝામ)માં
રાજ્યમાં અચાનકી અને
અસહ્ય વાતાવરણ સાથે પોકાર
ઉઠાવી એક દગર બહેનોએ
૨૪ કલાકનો ઉપવાસ કર્યો હતો.

*

સુરતમાં મુંબઈના ગવર્ન-
રના પત્ની લેડી રાણીશ્રી
મુખ્યવંતી મદારાજશીંનું સ્ત્રી-
સંસ્થાએ તરફથી સ્વાગત
કરવામાં આવ્યું હતું.

*

૧૯૪૨ની લડતમાં બાઈ
દારીયાબેને અસહ્ય મારે મારી
ગર્ભપાત કરાવી નાખનાર
પોલીસ ઇન્સ્પેક્ટર મી. ઇમા-
નહેને દાખોટે પાંચ માસની
સજા ને આ ૬ સો ૨ પી આ
૬૩ થયો.

*

બોટાદમાં રોક નેદાસાલ
સંધ્યાએ તેમના માનાનું નામ
જોડીને પ્રચલિત હોવાવા
માટે રા. અગીઆર દગર
સોરાષ્ટ્ર સરકારને સોંપ્યા.

*

રાજકોટની જી. ડી. ગર્લ્સ
હાઈસ્કૂલ સારાપ્ટ એકમની
ખુશાલીમાં બધી બાળાઓને
ઉપલા વર્ગમાં ગડગી દેશે.

*

રાજકોટમાં શ્રી. નાના-
બાઈ બદના પાલીમેન્ટરી
સેક્રેટરી તરીકે કોંગ્રેસીથી
આવેલ શ્રી હર્મિલાબેને દેવે
નીમાર્પા છે.

ધોળા અને ઉજળાવા
વચ્ચે ચાલતી માડીએ એક
છાંદરી પડી જતાં તેની માએ
સાંકળ ખેંચી, પણ સાંકળ
વૂટી જતાં માતા જાતે જ
નીચે કુટી પડી. મા-દીકરીને
દવાખાનામાં રાખેલ છે.

*

*

મુંબઈ રેડીઓ ઉપર
'મહિલા મંડળ' રજુ થયું.
અને 'દત્તકપુત્ર' નાટીકા
બજવાઈ હતી.

*

ન સો ની ઇન્ટરનેશનલ
કોન્ફરન્સના કાર્યકર મંત્રી
તરીકે બ્રીટીશ નર્સ આગેવાન
કુ. કેમી ફેરોલીન બોજીસની
નીમણુંક થઈ. બારીશ દેશના
સદકારવાળી આ સંસ્થામાં
૩ લાખ સભ્યો છે.

*

દિંદના પ્રધાન મી. ગાડ-
ગીલનાં પત્ની શ્રી આનંદીબાઈ
માડગીસનું અવમાન થયું.

*

અમેરિકામાં લેવીરટોનમાં
શીમતી દુયસીન ગોખરેજ
નામની ૨૧ વર્ષની બાઈએ
મગજન બાળકને જન્મ
આપ્યો છે. બાળક પાંચ
દિવસનું થયું ત્યારથી તે તેની
આંખો ખાલી જાગીને ૩૫૨
નાના ડમરે ચાલે છે અને
જન્મવા પછી કદી રડ્યું નથી.

*

હાસમીરમાં ૫૫ વર્ષની એક ડોસી છંદુકની તાલીમ લે છે. તેમને પૂછતાં તે કહે છે કે 'હું આ રીતે મારા દેશની સેવા કરું છું.'

*

અઠવા(છ સુરત)માં સૌધી પ્રાથમિક શાળા ખુલ્લો મુકાબ તેમાં એક સૌધી શિક્ષકાબડેન કામ કરે છે.

*

દિંદી સરકારના કાયદા-ખાતાના પ્રધાન ડો. બીમરાવ આંબેડકરે મુંબઈના ડોક્ટર કુમારી લક્ષ્મી કબીર બોડે લગ્ન કર્યા છે. કુમારી લક્ષ્મી કબીરની ઉંમર ૪૦ વરસની છે, તેઓ એમ. બી. બી. એસ. પાસ થયા છે અને મુંબઈના નર્સિંગ હોમમાં કામ કરે છે. ડો. આંબેડકર પોતાની સારવાર માટે તે નર્સિંગ હોમમાં રહેલા ત્યાંથી તેમને એળખાણ થયું હતું. અત્યારે ડો. આંબેડકરની ઉંમર ૫૬ વરસની છે અને તેઓ ૧૫ વરસ પહેલાં વિધુર થયા હતા. કુમારી લક્ષ્મી સારસ્વત બ્રાહ્મણ છે અને ડો. આંબેડકર હરિજન છે.

*

અંદલેશ્વરની બાઈ રવાએ તેના પુત્ર નગીનદાસ સાથે પોતાની અસહાય પરિસ્થિતિને કારણે ધર્મોત્તર કરેલું, પણ પાછળથી પસ્તાઈ એણે સુરત આપ સમાજ મંદિરમાં શુદ્ધિ કરાવી દિંદુ ધર્મ સ્વીકાર્યો.

છંદુકના રાજકુમારી એલીકાબેય પોતાના લગ્ન પછી પહેલી વખત કાંસની મુસાફરીએ ઉપડ્યાં છે.

*

મોરકોની સાતથી અઠાર વર્ષની કન્યાઓ માટેની અંગ્રેજી શીખવતી કન્યાશાળાની શીમતી વિન્યાલક્ષ્મી પંડિતે દિંદી એલચી ખાતામાં કામ કરતી પોતાની પુત્રીઓ અંદ્રેખા અને તારા સાથે મુલાકાત લીધો હતી.

*

ન્યુ દિલ્હી મધ્યમ ધારા-સભામાં એક પ્રશ્નનો ઉત્તર આપતાં સરકારે જાહેર કર્યું કે દિંદુસ્તાન અને પાકીસ્તાનની સરહદ ઉપર આવતાં જતાં ઓ મુસાફરો ઉપર પાશ્ચિ અત્યાચારો મુજબ દતા.

*

રાજકુમારી શ્રી અમૃત-કુંવર મદ્રાસના મવનર નીમાય એમ અંગણાય છે.

*

બીરીસ પાલોમેન્ટે પરણેલાં કુંડુબોને વાર્ષિક ૧૦૦ થી ૧૮૦ પૌંડ સુધીની આવકને વેરામુકત કરાવી છે.

*

સુરતની બાઇ સવિતાએ તેના ઘણી મોહનલાલ નરોતમ-દાસ સાથે ભરણપોષણનો દાવો માંડ્યો છે.

*

આમ્રાની અદાલતમાં એક પુત્ર સામે તેની સાવકી માતાનું અપદરજી કરવાના આરોપ માટે ફરીઆદ નોંધાઈ છે. પુત્ર એ પિતાની પહેલી પત્નીનો પુત્ર છે ને માતા એ પિતાની ત્રીજી વારની પરણેતર ચોરત છે.

*

બીખલી તાલુકાના એક ગામમાં એક સગીર બાળા સામે તેના પતિના ખોરાકમાં ઝેર આપવા માટેની ફરીઆદ અદાલતમાં ચાલી ગઈ, તેમાં કોર્ટ આરોપી સગીર બાળાને છોડી મૂકેલ છે.

*

જપાનમાં પરદેશીઓ વસ્થા હોવાથી હલકી જાતનાં બાળકોનો જન્મ થતો અટકાવવા તથા સગર્ભા ઓંઓનું રક્ષણ કરવાના ધિરાદે જપાની પાલોમેન્ટે તેના ઇતિહાસમાં પહેલી જ વખત નર્મપાતને કાયદેસર કરાવતું બીલ પસાર કર્યું.

*

સીનેાર મુસોલીનીની વિધવા પત્ની ડોના રીચેલ દાલમાં નેપેક્ષ પાસે ધરાના ટાપુ ઉપર રહે છે. તેણે હવે પોતાના પુત્ર અને પુત્રી સાથે અમેરિકામાં જઈને રહેવા દેવાની માગણી કરી છે.

*

દિલ્હી પ્રાંતમાં અપહૃત તેમજ નિર્વાસિત અંગ્રેજોમાં અનીતિનો વેપાર ચાલતો હોવા સંબંધે ધારાસભામાં પૂછાયેલ પ્રશ્નના જવાબમાં સરકારે જાહેર કર્યું કે તેવાઓને પકડી લેવામાં આવેલ છે.

*

મુખ્ય કારપોરેશન એવર પદ માટે ઉમેદવારી કરનાર શ્રીમતી એલીસ બાસ્વારીજને માત્ર ૨૮ મત મળવાથી તેઓ હારી ગયાં.

*

અમદાવાદમાં યજ્ઞરાત ભેડીઝ કલગના ઉપપ્રમુખ સ્વ. દીનનાથ સોરાજી લાલકાકાનું તૈલચિત્ર ભેડીઝ કલગમાં ભેડી વિદ્યાભોરી નીલકંઠના દાયે પ્રસ્તુત મુકાયું.

*

એલીસબીજીમાં રહેતા શ્રી બસુભાઈ અચરનલાલે તેમના પત્ની શ્રી. ઉર્મિલા જોરધનદાસ ચિનાઈ સાથે અને અસારવામાં રહેતી શ્રી. કમળાએ તેના પતિ શ્રી. મંજુદાસ હનનલાલ સાથે હુંટાહા માટે દરેલી અરજીઓ આદાલતે માન્ય રાખી છે.

અમદાવાદ ગર્લ્સ ઓન હાઈસ્કુલનો વાર્ષિક મેળાવડો પ્રેમાભાઈ દોલમાં થી. ખેર સાહેબના પ્રમુખપદે ઉજવાયો.

*

દિલ્હીના પોલીસ ખાતાએ શ્રી-પોલીસ વિભાગની રચના કરી છે. અને એક સળ્પન્ડે-કટરના દાય નીચે ૧૮ શ્રી કોન્સ્ટેબલ રાખી તેમને બંદુ-કની અને બ્રિનગનની ગોળા છોડવાની તાલીમ અપાવ છે.

*

હિંદી પાલીમેન્ટમાં ફેરફાર અને સુધારા કરતું બીલ શ્રી. આંબેડકરે રજુ કર્યું છે તે સીલેક્ટ કમીટીને સુપ્રત થયું છે. આ નવા સુધારામાં પુત્રીને અર્ધો દિશો વારસામાં મળવો જોઈએ, ને તેના ઉપર તેના સંપૂર્ણ હક્ક રહેવો જોઈએ, તે ઉપરાંત એક પત્નીત્વ અને છૂટાછેડાના સિદ્ધાંતનો સ્વીકાર કરવાનું થી. આંબેડકરે જાણીયું છે.

*

અમદાવાદમાં કુમુંબા નામની બાઈએ પોતાના બાકે-આન પાસે બાકુ માનતા બાકુઆતે હોસો મારી બે રાંત તોડી નાખ્યાની શ્રીઆદ વર્ષ છે.

*

અખિલ હિંદ મદિલા પરિષદના બહુચાપાના પ્રમુખ તરીકે ડૉ. મંજુજીવન અને ઉપપ્રમુખ તરીકે ડૉ. સુદેરાજાનું પદમજી સુંટાયું છે.

વડોદરાના રાજકુમારી શ્રી. મૃણાલિનીદેવી પ્રતાપસિંહ રાવ ગાયકવાડનું સમયજી ધારના મહારાજા સેફ. કર્નલ શ્રી. આનંદરાવ પતાર સાથે થયાની સત્તાવાર જાહેરાત થઈ છે.

*

હિંદની મદિલાઓને શિક્ષણનો જ્યોતિ પ્રકાશ આપનાર શ્રી. ઘોડા દેવવ હર્વેની હરમી જન્મ તીથી તા. ૨૬મી એપ્રિલે ઉજવાઈ.

*

જી.જી. (આફ્રીકા) માં આર્થ સમાજ ખીલ્ડીઓના પાયો કે. સવિતાબેન નાનજીભાઈ કાળાદાસના દાયે નંખાયો.

*

જી.જી. મદિલા મંડળનું ખાતમુદ્દત શ્રી. સવિતાબેન નાનજીભાઈનું દાયે થયું.

*

દાકોરામાં રાજાવાવના રવીશ શેઠ મુજબાઈ પ્રસુદાસ માધવાણીનું સાકરનું દારખાતું છે તેમાં હિંદના દોહસો કુટુંબો કુટુંબ સંદિત રહે છે. એમનાં બાળકો માટે પ્રાથમિક શિક્ષણ આપતી શાળા છે. આ દોહસો કુટુંબોની ઓગ્રામાં હિંદની તમામ પ્રાંતની બંદોનો વસે છે. તેઓ એક મદિલા મંડળ સ્થાપી શ્રીપ્રતિપાયા કરે એ હિંમતવા યોગ્ય છે.

*

અમરેલીમાં સેવાજીમાં ટેલીક બંદોનાએ તાલીમ લેવાનું શરૂ કર્યું છે.

જીવ્યાંના રાગ છઠા
જ્યોત્ના પીળા કુંવરી પ્રિયેસ
માંગોરેટ ૧૭ વર્ષનાં છે. તેમનું
સગપણ કે-માકેનાં ૨૭ વર્ષના
પ્રિય-જ્યોત્ સાથે થવાની
અશ્વા ખેડી હોવાનું કહેવાય છે.

*

શ્રીમતી સુખાલકમી
અમ્મલના પુત્ર મેળર એ. કે.
રામસ્વામીનું કાશ્મીર મોરેએ
અવસાન થયું. શ્રીમતી અમ્મલે
પોતાના પુત્રના અવસાનથી
આંસુ સારવાને બદલે દેશ માટે
સેવા કરતાં પોતાના પુત્રનું
મૃત્યુ થવા બદલ આઠોભાગ્ય
માન્યાને સરક્ષણ પ્રધાનને
પત્ર લખ્યો છે.

*

પલ સાધુ તાલુકાના
પીસાદ ગામે એક હળપતી
સુવતીનું ખૂન થયું. તેની બા-
ળુમાં એક હળપતી સુવક
બાંધલ ચઢને પડ્યો હતો. તે
સુવક આ સુવતી સાથે પ્રેમમાં
હતો. પણ સુવતીને તેના પિતા
બીજા પરણાવી દેવાના હોવાથી
સુવતીનું ખૂન કરી પોતે પણ
આપઘાત કર્યો હતો પણ
નિષ્ફળ ગયો. તેને દવાખાના-
માં ખસેડ્યો છે.

*

સીંચમાંથી આવેલ નિવો-
સિત વિધવાઓ અને બાળકો
માટે કુટીઆણામાં આશ્રમ
ખોલવાની યોજના વિચારાય છે.

*

નવસારીમાંથી એક હિંદુ
યુવાન બાઈ ગૂમ થવાની
પોલીસમાં ફરિયાદ નોંધાઈ છે.

*

સુરતમાં વરીઆવી બા-
ગેલે રહેતા મોહનલાલ અને
તેની સ્ત્રીએ પોતાને ત્યાં
તેમની ભત્રીજાને ઉછેરવા
રાખેલી, તેને કામ બરાબર ન
દરવા માટે હિતા તાવેલાના
ગમ દેવાની ફરીઆદ થઈ છે.

*

કતારગામ કન્યાશાળાનું
મકાન શ્રી કનૈયાલાલ દેસાઈને
દાંધે ખુલ્લુ મુકાશે.

*

બામલપુરના જળીતા
વેપારી થી કૃષ્ણપ્રસાદ સહા-
નીતા પત્નીનું કોઈ અજણ્યા
બદમાસે ખૂન કરી દાગીના
વગેરે હાલતી ગયો.

*

દિંદી સરકારના ખેરાક-
ખાતાની ક્યોરીમાં એક દક્ષિણી
સુવતીએ એક મદારી કારકુન
ઉપર ગોળાબાર કરવાની કા-
શીય દરતાં પકડાઈ ગઈ. તે
ગોળા છોડે તે પહેલાં જ તેને
પકડી બેઠામાં બારી હતી. તેને
સેસન કમીટ દરી છે.

*

જામનગરમાં થી કરેલુરગા
ગ્રામ- વૈદકિય સહત માટે
સેવિકાઓ તૈયાર કરવાનો
વર્ષ શ્રી. સરલાજીદેવની મુલા-
કાત પછી ચર્ચ થવાનો છે.

રાગ છઠા જ્યોત્ના
લગ્ન રાખ મહોત્સવ ૨૬ મી
તારીખે ઉજવાયો.

*

મુંગમની મહીલામંડળની
સભામાં રાજકુમારી શ્રી.
અમૃતકુંવરે કંઈ કે સ્ત્રીઓ
સુદને કડી ટેકા નહિ આપે,
કેમકે સ્ત્રી એ સર્વે છે,
સંદારક નથી.

*

દિંદીમાં માણ નોકરી-
આત મહિલાઓના મધ્યસ્થ
તાલીમ કેન્દ્રમાં ૫૩ જેટલી
હીનરતી સ્ત્રીઓ ટાઇપીંગ,
રેતોમાશી અને શીવણની
તાલીમ લે છે. અને કાંતણ,
પીળણ અને કેશીકા પ્રીટીંગ
માટે વ્યવસ્થા થવાની છે.

*

સને ૧૯૩૧ માં લશ્કરી
સત્તાવાદીઓએ જમીન જપ્ત
કરી હતી એના જાંસીના
લશ્કરી કેન્દ્ર બાબીનાના
કાસાનો અને ખેડૂત સ્ત્રીઓએ
જમીન પાંડી સોંપવા માગણી
કરી દેખાવો કર્યો હતા.

*

નામપુર પ્રાંતમાં હવનત
ખેડામાં એક સ્ત્રી થોડા દિવ-
સથી સાતેક મોટા સાપો
પોતાની સાથે લઈને ફરે છે
ને દૂધ પાઈ સાપને ઉછેરે છે.
તેને ઘણી વખત સાપે દંડ
હીધા છે પણ તેના ઉપર
કંઈજ અસર થઈ નથી.

મેરથી ગદ્ગદ દાઢરુલનો
પામે નંખાયો.

*

સુરતમાંથી મણીગામ
નામની એક સ્ત્રી ૧૪-૧૫
વર્ષની એક છોકરીને નસાડી
મુંબઈ લઈ ગઈ હતી અને
ત્યાં કુટુંબજીવનમાં વેળા દીધી
હતી તે સંબંધમાં મુંબઈમાં
અને તાન્યામ નામની સ્ત્રી-
ઓની પોલીસે ઝડપી કરી છે.

*

દિંદી સરકારે નિરાશ્રીત
વિધવાઓ અને અનાથ સ્ત્રીઓ
માટે કુરસા કેમ્પ બનાવવામાં
નારી સેવાસંઘન શરૂ કર્યું છે.
ત્યાં ત્રણ દળર ખડેનોનો
સમાવેશ થશે અને શ્રી કૃષ્ણ-
બેન લાલરાણી એના સુપ્રી-
ન્ટેન્ડન્ટ નીમયાં છે.

*

સિંધ રજપૂતાના મેલમાં
ઓએના ૩૦૦માં બેરીને
પ્રવાસ કરતી લક્ષ્મીબાઈ
નામની એક નિરાશ્રિત બાઈની
પાસેની મોટા તેમજ પરચુ-
રજની ચોરી કરવા માટે
મંત્રા નામની એક વામનપુત્રી
મુદામાલ સાથે સુરતની રેલ્વે
પોલીસે ધરપકડ કરી છે.

*

મુંબઈમાં રામનીથ યોગા-
યમ તરફથી મહન ચાલના
યોગાભ્યાસ વર્ગનો ૪૫
મદિને ૧૧૫ માણસોએ લાભ
લીધો હતો.

સુરતના મુમલોસરા સતા-
નો દુબળા કોમનો એક
બાળાને આ અકવાડિયે વાસણ
માંગવાને બદલે પોતાને ત્યાં
બોલાવી તેનો સાથે બદકાર્ય
કરવાના ધરાદે બીજા ચોર.
ડામાં હિંમતી જવાના આરોપ-
સર શહેર સુધરાઈના બંબા-
વાળા રામદુસારા સરગુની
ધરપકડ થઈ હતી.

*

દિંદી મદિલા વિદ્યાપીઠના
રયાપક પ્રો. કવેની દરમી
વર્ષમાં પ્રસંગે પૂનાની સમા-
માં મદારાપૂત્રી ૭૫ સંસ્થાઓ
તરફથી માનપત્ર અપાવું. મુંબા
છત્રી મદિલાઓ તેમને એક
લાખ રૂપિયાની થેકી અર્પણ
કરશે.

*

બણીના ચિત્રધાર શ્રી.
લખનાથ નામચંદ્રે જર્મન
બામ શ્રીમતી એડના સાથે
લગ્ન કર્યું છે તેમના ચિત્રોનું
પ્રદર્શન વિલાયતમાં યોજાયું
હતું.

*

બનારસમાં (નવાજમંદ) શ્રીમતી સુમિત્રાદેવી શાસ્ત્રી-
બાઈએ આઝાદ દિંદ પત્ર
સીડીકેટ શરૂ કરી બણીના
લેખકોના લેખો વર્તમાનપત્રોને
યોગ્ય વેનથી પત્રોચારવાનું
શરૂ કર્યું છે.

*

મદારાપૂત્રી વિદ્યારોચનાં
પોત્રી કુ. રેલેનાનું લંકનમાં
અવસાન થયું.

દિંદી નજીક શ્રીધારનાં
રામકુમારીએ આપવાત કપોના
સમાચાર મળે છે. ૧૯ વર્ષનાં
આ રામકુમારીએ પોતાના
હાથે ગોળા મારીને આપવાનું
કર્મ કર્યું હતું. આપવાતનું કારણ
બજાયું નથી.

*

અલ્હાબાદની વરિષ્ઠ
અદાલતે જનરલ કે. એમ.
કરીઆપ્પાની પોતાની પત્ની
સાથે છૂટાછેડા મેળવવા માટે
કરેલી અરજ માન્ય રાખી છે.
શ્રીમતી મુશામ્મા કરીઆપ્પા
તેના સાથીદાર મેજર એલન
સાથે દેવતાઓ આડે બચકાર
રાખતી હોવાથી તેમણે આ
પગલું લીધું છે.

*

અપહત મએકી મુસ્લીમ
ઓએ પુનઃ મેળવવા અંગે
દુપરથલાને ફરીકોટ રાજ્યોએ
પાકિસ્તાન સાથે મળીને કામ
કરવા એક સંયુક્ત સંસ્થા
રચવા નક્કી કર્યું છે.

*

પશ્ચિમ પંજાબની ધારા-
સમામાં ખોસાના અબ્દુલ
સનારખાન નિઝામીએ પદો
વિના કરતી મુસ્લીમ ઓએને
એકે વરસની સગા અને
દસ દળર રૂપિયા દંડ કર-
વાની બલામજબૂ કરતો ખરડો
રજી કર્યો. પણ રૂપિયારે તે
રજી કરવાની પરવાનગી જ
આપી નહિ.

ગાડીઓમાં સ્ત્રીઓના
ડાખમાં પુરુષો, મુસાફરી કરતા
કોવાથી મુંબઈ ઇલાકાની બે
ગોડી ગાડીવાળાઓએ આવા
મુસાફરોને પકડી સજા કરવાનું
નક્કો કર્યું છે. કાયદામાં આવા
મુસાફરોનો રા. સો દંડ કર-
વાની જોગવાઈ છે.

કન્યાઓ સમક્ષ ખાખચુ કરતાં
કહ્યું કે, દરેક યુવતીએ લગ્ન
કરતા પહેલાં શિક્ષિકા અથવા
નર્સ તરીકે સેવાભાવથી કાર્ય
કરવું જોઈએ અને લગ્ન પછી
તેમના પતિ રજા આપે તો
પોતાનો કાળો દેશસેવામાં
નોંધાવવો જોઈએ.

ની અને તેમના હસ્તક આવતા
ખાળમંદિરનો મુલાકાત લઈ
સંતોષ દર્શાવ્યો હતો.

વેલાણાના અરવાળામાંથી
એક રાત્રિયુત યુવતી પોતાનો
પાંચ વર્ષનો પુત્ર મૂળીને ઘેરથી
ગૂમ થયાનું કહેવાય છે.

કાલોડમાં (પંચમહાલ)
અડેનોને કપડા ધોવાની અગ-
વડ દૂર કરવા નામરિકો તર-
ફથી વોટર વક્સે થયું, તેની
ઉદ્ધાટન કિયા રાણી લેડી
મહારાજતીએ કરી. તેમણે
કાલોડના જમિની સેવામંડળ-

મુંબઈમાં શ્રી હંસાબેન
મહેતાના પ્રમુખપદે બરાયેલ
અડેનોની સમામાં ૫૦ નહેર
અને મોલાના આગ્રહે અડેનોને
દેશનાં રાજકીય અને સામાજિક
કાર્યોમાં એક્ટીવી અને સંપ-
માટે કામ કરવા હાકલ કરી
હતી, તેને સહકાર આપવાનો
પ્રમુખ રથાનેથી શ્રી. હંસાબેનને
ખાતી આપી હતી.

દાલ્દીની લેડી ધંરવીન
કોલેજમાં લોડ માઉન્ટબેટને

કાલોડના જમિની સેવામંડળ-

દુર્ગંધ મારતું મોઢું!

તમારા જીવનમાં કેટલું નુકસાન કર્તા છે
તે તમે જાણો છો? સામાજિક સમારંભોમાં
લોકો તમારી સાથે વાત કરતાં મુગ ઘાબવે છે?

પતિની નજીક જતાં તમારા પતિને
કંઠાળાજનક લાગે છે?

તમારા મોઢાની દુર્ગંધ બહાર ફેલાતી
અરાકાવવા મઠે હસીને વાત કરતાં રાગમા-
ઓ છે?

તમે પાચેરીઆથી પીડાઓ છો? તમારા
દાંતની અંદર સડો પેડો છે? તમારા અવળા સૂત્રી
બધ છે?

જો આ બધાને તમારે દૂર કરવા હોય તો રાજ

પ્રાંત:કાળે તમે સનટોન ઉપર જ

તમારું લક્ષ કેન્દ્રીત કરો.

સનટોન
દાંત સાફ કરવા
રોગવાપરો
કેલસોડેયોક
નથી

SANTON
THE PEPPAL
MOUTH-TOKE

નથી દ્રષ્ટિ સાથે જૂની વાતોને ગૂંથી લઈ ઓ. ધૂમોતુએ થોડામાં ઘણું આપવાની દ્રષ્ટિ રાખી છે. એટલે આ પુસ્તક સિખનાર અને શીખનારને ખૂબ જ ઉપયોગી બની રહેશે. આ પુસ્તક ગૂર્જર મંથરલ કાર્યોલયે પ્રગટ કર્યું છે.

શ્રી નવજીવન કાર્યોલય તરફથી મહારાષ્ટ્ર સ્વામીનો આચાર્ય ધર્મ (સેખક ઓ. ગોપાળદાસ જીવાભાઈ પટેલ પૃ. ૧૮૦ કિ. પોણામે) ની બીજી આવૃત્તિ ઓ. પૂનભાઈ જેન મંથમાળાના ૧૧ મા પુસ્તક તરીકે પ્રગટ થઈ છે. આચાર્યગણે ઉપરથી તૈયાર કરેલ આ પુસ્તક સામાન્ય જનતા પણ સહેલાઈથી સમજી શકે તે રીતે અહીં રજુઆત કરવામાં આવેલ છે. પહેલા ખંડમાં પં. બેચરદાસે કરેલ સંપ્રદાય: અનુવાદનો આ. પુસ્તકમાં ઉપયોગ કરવામાં આવેલ હોવાથી સાધુજનના માટે આ પુસ્તક માર્ગદર્શક જેવું બન્યું છે.

એ જ સંસ્થા તરફથી સંભૂતી કાંતિ (સેખક: શ્રી. કિશોરલાલ મણરાવાળા, પૃ. ૧૬૪ કિ. દોઢ રૂપિયા) નામનું પુસ્તક પ્રગટ થયું છે. દેશના અનેક રાજકીય, સામાજિક વગેરે પ્રશ્નોની હજારો કરતું આ પુસ્તક રવરાજ્ય પ્રાપ્તિ પછી દેશમાં જે રીતે ફેરફાર કરવાનું જોઈ છે તે ઉપર અર્થાત્મક મુદ્દાઓ ઉપર વિચારકની દ્રષ્ટિએ લેખકે બાપા, લોપી, અર્ધજુદિ, ચાત્રિનિમીલ, વાદ, રાજકીય ચળવળો અને બહાર નોકરી અને હેદાઓ ઉપર તેમના મંતવ્યો રજુ કર્યા છે, તે નવા રાજકીય વાતાવરણમાં માર્ગદર્શક થઈ પડે તેવા છે.

આફ્રીકામાંથી સંસ્થાનવાસી પારીદાર નામનું નવું ત્રીમાસિક ચર થયું છે જેનો પહેલો અંક મળ્યો છે. વાર્ષિક સવાજમ શીર્ષક પાંચ. (પો. બો. નં. ૩૮૦ મોઝાસા) આફ્રીકામાં પારીદાર બંધુઓની મોટી વસ્તી વચ્ચે બાત-બાત જોવાય અને જાનનો પ્રચાર થાય એ દ્રષ્ટિએ સામાજિક પ્રશ્નો અર્થતંત્ર આ ત્રિમાસિક આદરણીય બની રહેશે એમ લાગે છે.

આપણા બધીતા સાક્ષર ઓ. ગુણવંત-રાય આચાર્યના તંત્રીપદે જામનગરથી સૌરાષ્ટ્ર સમાચાર નામનું દૈનિક થોડા વખતથી ચર થયું છે. આ પત્રે સારાપ કાઠિયાવાડમાં મળ્યા-મળ્યા દિવસોમાં સારી લોકપ્રિયતા મેળવ્યાનું બધી રાખ્યું છે. આજે સૌરાષ્ટ્રનું એકમ થયું છે ત્યારે સૌરાષ્ટ્રની રાજનીતિ સંબંધે ચર્ચા કરતું આ પત્ર પત્રકારધર્મ પ્રમાણે પ્રમ્લ અને વહીવટ કરનારાઓને સાચી દ્રષ્ટિ માટે માર્ગદર્શન આપશે. અમે એ પત્રની સંજ્ઞા ધન્ય છે.

મુંબઈથી શ્રી. નંદલાલ મોદનલાલ દક્ષરના તંત્રીપણા નીચે 'મનોરંજન' નામનું એક માસિક આ માસથી ચર થયું છે. તેનું વાર્ષિક સવાજમ ૧-૧૨-૦ છે. નાના વાર્ષિકોમાં મોટી જુદો મુખી બધા એક સરખી રીતે વાંચીને હસી શકે. તે રીતે કુચક, રમુજ અને પ્રસંગો રજુ કરવામાં આવ્યા છે. એટલે શિષ્ટ સંસ્કારી માસિકોમાં એની ગણના નહિ થાય, છતાં સામાન્ય જનમણમાં એ રસપૂર્વક વંચારી

તમે સ્ત્રીજીવન મસિકના આહક નથી ? આજેજ આહક બનો. સ્ત્રી-જીવન માસિકનું વાર્ષિક સવાજમ હેશમાં રૂ. ૬૫ છે.

વાર્ષિક સવાજમ: દેશમાં રૂ. સો હ. પરદેશ માટે તેર શીર્ષક.

સ્ત્રીજીવન ઓફીસ, અવેરીવાડ, અમદાવાદ

શ્રી. ધુમકેતુનાં
નવાં પ્રકાશનો

આકાશદીપ

[૩-૦-૦]

પરિશેષ

[૩-૦-૦]

જ્ઞાનગોષ્ઠિ

[૧-૦-૦]

વનછાયા

(છપાય છે.)

શ્રી. કતુદેસાધના .
નવાં આદ્યમો

રંગાવલિ

[૨-૮-૦]

ગીત-ગોવિંદ

[તૈયાર થાય છે]

ગુજરાત ગ્રંથરત્ન કાર્યાલય અને બીજા
દરેક પુસ્તકલેખર વેચે છે.

પહેલું સુખ

જો આપણે હંમેશા માંદગીની
ફરીઆદ કરતા હોઈએ તો
સ્વર્ગનું સુખ પણ ગમતું નથી.

આજે

ધરે-ધરમાં બહેનો અનેક રોગથી
ખીડાતી હોય છે.

અને

કદર, લોહીવા, કમ્બુવાવક, સગર્ભ-
વસ્થામાં હેજ, સોજા અને ઉબકા,
બાળકોના નાના મોટા રોગો અને
બીજા અનેક સ્ત્રી રોગો સંબંધે

વૈદરાજ શ્રી. જદુસાઈએ

ધરમશુ ઉપાયો બતાવ્યા છે.

જનેતાનાં દર્દો

કિં ર. સાઠાત્રણ (પોરબેન છ આના જુદા)
દરેક ધરમાં આ પુસ્તક વસાવવું જોઈએ.

સ્ત્રીજીવન કાર્યાલય - જવેરીવાડ,
અમદાવાદ.

ગુજરાત ગ્રંથરત્ન કાર્યાલય

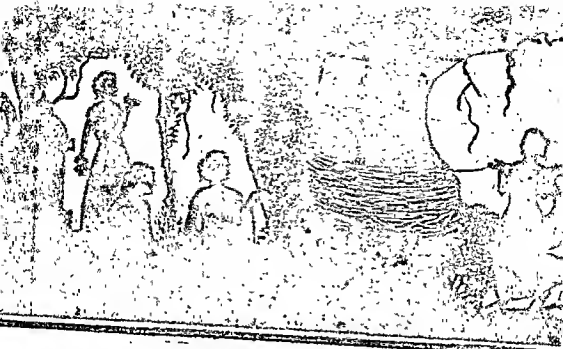
ગાંધી રસ્તા, અમદાવાદ.

સૌરાષ્ટ્રનાં નરનારીઓની યશગાથા

કિંમતે રૂ. સવા બે (પોસ્ટેજ સાત આના છુડું)

ગુજ્જર ગ્રંથરત્ન કાર્યાલય : ગાંધી રસ્તો : અમદાવાદ

વડ સાવિત્રી મત

ચિત્રકાર : શનિથા

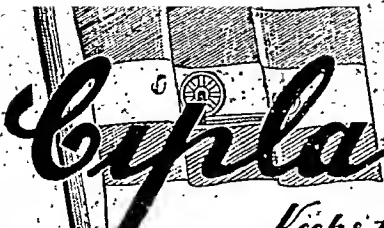
સુ, અંક ૮૩

: સંપાદક :

અનુભાઈ નેધાણી

જેઠ, ૨૦૦૪ : જૂન, ૧૯૪૮

શ્રી-શુભ

*Keeps the Flag
Flying*

The uniform good quality of its products have won for CIPLA a high place in the esteem of the medical profession. The scrupulous choice of ingredients, careful processing, strict control and constant research have helped CIPLA to gain EQUAL WORLD STATUS in the production of pharmaceuticals.

Use

REMEDIES

and be proud

REMEDIES OF SUPREME QUALITY

રામતીર્થ પ્રાણી તેલ

સ્પેશીઅલ નં. ૧

મગજના રોગો તુલ્યો બળવાન બને છે. માઠ
નિદ્રા આવે છે. ધોળા વાળ કાળા થાય છે. વાળ
ખરતા અટકે છે. ટાલમાં વાળ ઉગે છે. ખોટા મટે
છે. ચાદશક્તિ અને આંખની દૃષ્ટિ વધે છે. હરેક
ઋતુમાં બહેનો, પુરુષો અને બાળકો માટે મહાન
ફાયદો કરનાર છે. માથાનો દુખાવો મટે છે.

મોટી બોટલી કિંમત રૂ. ૩-૮-૦

નાનો બોટલી કિંમત રૂ. ૨-૦-૦ બધે મળે છે.

શ્રી રામતીર્થ યોગાશ્રમ

૪૪૮, સેન્ટ્રલ રોડ, મુંબઈ-૪.

કાઉન

શાપ

એલ્યુમિનિયમ

તથા પિત્તળનાં વાસણો

તેમ જ ઔષ્ધોગિક, વૈદ્યુતિક, રસાયણિક તથા ઘરઉપયોગની
હરેક બતની ચીજો તથા સાધનો માટે મળે અથવા લખે

જીવનલાલ [૧૯૨૬] લિં.

કલકત્તા, મુંબઈ, મદ્રાસ, રાજમહેન્દ્રી, દિલ્હી, રંગુન, એકન.

દુર્ગંધ મારતું મોઢું!

તમારા જીવનમાં કેટલું શુક્રશાન કર્તા છે તે તમે જાણો છો? સામાન્ય સમારેલો માં લોકો તમારી સાથે વાત કરતાં મુગ દાખવે છે?

પતિની નજીક જતાં તમારા પતિને કંટાળાજનક લાગે છે?

તમારા મોઢાની દુર્ગંધ બહાર દેસાતી અચાકાવા માટે હસીને વાત કરતાં શરમાઓ છો?

તમે પાથેરીઆરી પીગાઓ છો? તમારા દાંતની અંદર રહે છે? તમારા અગળા સુગ્રી બધ છે?

જો આ બધાને તમારે દૂર કરવા હોય તો રોજ

પ્રાત કાળે તમે સનટોન ઉપર જ

તમારું લક્ષ કેન્દ્રીત કરો.

એ
નવાં
નાટકો

૧-૪-૦

૨-૦-૦

ગુજરાત અંચરતન કાર્યાલય : ગાંધી રસ્તા : અમદાવાદ

ગુર્જરીનો નવો ગ્રંથ-ફાલ

નવજીવનનાં નવાં પુસ્તકો:-

આધુનિક ભારત	૬-૦-૦
માનવ અર્થશાસ્ત્ર	૬-૦-૦
જગતના ઇતિહાસ	
રેખાદર્શન ભા. ૧-૨-	૧૧-૦-૦
મંદિર પ્રવેશ અને શાસ્ત્રો	૩-૦-૦
મુંડકા પત્રિકા	૨-૦-૦
રાષ્ટ્રભાષા હિંદુસ્તાની	૨-૮-૦
આત્મચરિત્રના અથવા આશ્રમી જીવણી	૪-૦-૦

શ્રી. મનુભાઈ જોષી

ગામના ગોંદરે ખાંભીઓ, પાળીઆઓ ને ખડેરો નીચે દટાએલી પ્રેમ-શીર્ષભરી સાહસકથાઓના સુંદર સંગ્રહો.

સોરઠી વિભૂતિઓ (નવી આવૃત્તિ)	૨-૪-૦
સોરઠી જવાહીર	૩-૦-૦
સોરઠી શૂરવીરો	૦-૧૨-૦
શીર્ષનાં તેજ	૨-૮-૦
કુમારોની પ્રવાસકથા	૧-૮-૦
કાળીઆર અને બીજા પ્રાણીકથાઓ	૨-૮-૦

ગુર્જર સભારીઓના હંધામાં રમી રહેલી મેઘાવી પુત્રવધુઓની શુદ્ધિપ્રમાના ઓળસથી ઓપતી વાર્તાઓનો સંગ્રહ.

સુન્દરીઓનો રાજગાર	૪-૦-૦
ખાટીમીઠી બાળવાતો : પ્રાથમિક શાળા-ઓમાં લોકપ્રિય થઈ પડેલી વાર્તાઓ. કિ. ૧-૪-૦	

શ્રી. ગુણવંતરાય આચાર્ય

શ્રી. સુભાષચંદ્ર બોઝ :

જન્મથી મોઢી આજસુધીની તવારીખ આપતો સુંદર જીવનપરિચય. જોને બે બે ચિત્રકારોએ સજ્જાર્ગ્ય છે. શ્રી. સનિતાં અદ્-જીન સુંદર ચિત્રો સાથે. કિંમત રૂ. ૨-૮-૦
પુનઃજન્મ (નવી આવૃત્તિ) ૪-૮-૦

શરદખાલુ

સમાજનાં પ્રશ્નોને છણતી આ વાર્તાઓએ ફરેકના હૃદયને સ્પર્શ કર્યો છે.

સુંદર નવલકથાઓનો સેટ

પદ્મીસમાજ નવી આવૃત્તિ	૨-૮-૦
પરિણીતા	૧-૦-૦
શ્રીમાત ભાગ ૧ થી ૪	૧૧-૮-૦
ચંદ્રનાથ	૧-૮-૦
છત્રી	૧-૮-૦
સ્વામી	૨-૪-૦
કાશીનાથ	૨-૮-૦
દેવદાસ	૨-૦-૦
રમા (નાટક)	૨-૦-૦
શરદખાલુની બાળવાતો	૨-૪-૦
લક્ષ્મીની પરીક્ષા (રાજાર.)	૨-૦-૦
પહેલો ફાલ (ધનસુખલાલ)	૪-૦-૦

શ્રી. વા. વિ. જોષી કૃત

કળેઠાં : આજના સમાજનાં ધૂંધવાતા પ્રશ્નો: જ્ઞાન, વય અને રહેણીકરણીના તફાવતે હિમા થતાં મનદુઃખને લીધે છૂટાછેડા તરફ નજર મોડતાં પાત્રોની મનોવેદના. કિ. ૨-૦-૦

જીવન સંબારણાંનું સાહિત્ય

કદપના હત્તાનાં સંસ્મરણો	૧-૧૨-૦
સ્વામીરાવ (સરદાર પૃથ્વીસિંહ)	૩-૮-૦

જનેતાનાં દરો (જુબાહ વેદ) ૩-૮-૦
વોદ્યાથી ગંગા (રાહુલજી) પશ્ચિમથી પૂર્વ તરફ આપણને દોરી જતી વાર્તાઓનો સુંદર સંગ્રહ. કિ. ૬-૦-૦

ગુર્જર ગ્રંથરત્ન કાર્યાલય : ગાંધીરસ્તા : અમદાવાદ

‘નેપચુન’

આજે લગભગ આઠીસ હજાર
પોલીસીઓ ધરાવનારાઓની
માતખર સંખ્યા હિંદ અને
આફ્રિકાના જુદા જુદા ભાગો-
માં ધરાવે છે.

‘નેપચુન’ પોતાના દોઢ દાયકાના
સંકલિતકાળમાં જ ગિંદગીના વીમા
ફંડ ખાતે રૂા. ૪૦,૦૦,૦૦૦ થી
વધારે દર્શાવવા બાબતોની નિવડી છે.

અને

કુ. સ. ૧૯૪૬ માં
રૂા. ૯૦,૦૦,૦૦૦
થી વધારે ગિંદગીના
વીમાનું કામકાજ
મેગવીને વીમાક્ષેત્ર-
માં ધાતાની સર્વ-
ત્રેષ પ્રવૃત્તિનો પૂરાવો
આપી રહ્યો છે.

એન્જ-સી અને વીમા સંબંધીના
કોઈપણ કામકાજ માટે
—લખો એગર મળે—

ધો નેપચુન

એસ્થુરન્સ કું. લી.

હેા એશીયન સ્ટ્રેચર્સ
અધિ:— પંચિકુલા-અમદાવાદ

ડોક્ટરો વાપરવા ભલામણ કરે છે
પ્રકાશ પ્રકાશ
લાભકને તંદુરસ્ત રાખે છે
દરેક રૂપાવાળા ધામેથી મળશે
પ્રકાશ પ્રકાશ

ઓનો સાચો રાજગાર શું ?
આ વાનોસંમદ
એનો જવાબ વાળે છે
શીલ, સૌંદર્ય ને સ્વમાન

સુંદરીઓનો રાજગાર

લેખક: શ્રી. મનુભાઈ એવાણી
એકત્રીય વાનોએ દ્વારા એ અને રજૂ
કાય છે. પ્રત્યેક વાનો નાની બાળિકાઓથી
લગ્નને બહેન કે જોખું બહેન દરેક ઓને
મળી જાય તેવી છે. જ્ઞાન, મુશ્મત ને ઉપદેશ
એમ ત્રિવિધ પદ્ધતિથી રચાયેલી આ કથાઓ
દરેક ધરનો અને શુદ્ધિઓને રાજગાર બને તેમ છે.

કિંમત : ૪-૦-૦

ગુજરાત અંતરરત્ન કાર્યાલય
ગાંધીરસ્તો : અમદાવાદ

યજ્ઞાદપિ કઠોરાણિ, મૃદ્નિ ક્ષુમાદપિ

વર્ષ નવમું : જોડ ૨૦૦૪ : જુન ૧૯૪૮ : અંક ૮ મો

ના રી

સ્વ. મહર્ષિ સ્વીન્દ્રનાથ ટાગોર

*

તે (પ્રકૃતિ) એકલી, અખંડ, સંપૂર્ણ, નિશ્ચિન્ત અને ઉદ્દેગ સહિત છે. તેના અસીમ નીલ લલાટ ઉપર યુદ્ધિની રેખા સુદાં નથી; કેવળ પ્રતિભાતું તેજ સદા ઝળહળતું હોય છે. જેટલી સહેલાઈથી કોઈ સર્વોગચ્છુદર પુખ્ત-મંજરી ખીલી બેઠે છે તેટલી જ બેપરવાઈથી એકાદ તોફાની વાવાઝોડું આવીને સુખસ્વાનની ચેટે બધું ભાંગીતોડીને ચાલ્યું જાય છે. બધું જાણે ઇચ્છા માત્રથી થતું હોય, કેમ જાણે પ્રયત્નની જરૂર જ ન પડતી હોય એમ લાગે છે. તે ઇચ્છા કોઈ વાર હેતુ વરસાવે છે, કોઈ વાર આઘાત કરે છે, કોઈ વાર પ્રિય અપ્સરાની ચેટે ગીત ગાય છે, કોઈ વાર ભૂખી રાક્ષસીની ચેટે ગર્જના કરે છે.

ચિન્તાપીડિત સંશયગ્રસ્ત મનુષ્યને એ દ્વિધાશૂન્ય અન્યવસ્થિત ઇચ્છા-શક્તિ પ્રત્યે એક જખર આકર્ષણ છે. રાજભક્તિ, પ્રભુભક્તિ તેવું એક ઉદાહરણ છે. જે રાજ ઇચ્છા ચતાં વેંત પ્રાણુ દઈ કે લઈ શકે છે, તેને માટે જેટલા માણસોએ પોતાની ઇચ્છાથી પ્રાણુ આપ્યા છે, તેટલા માણસો આજના જમાનાના નિયમપાશબદ્ધ રાજાને માટે સ્વેચ્છાએ પ્રાણુત્યાગ કરવા તૈયાર થતા નથી.

જેઓ માનવજાતના નેતા થઈને જન્મ્યા છે, તેમને મન હોય એમ લાગતું નથી. તેઓ શા માટે, શો વિચાર કરીને, કઈ દલીલ પ્રમાણે, કયું કામ કરે છે, તેની તે વાસ્તવે કશી જ સંમજ પડતી નથી, અને માણસો સંશયરૂપી

નિશ્ચળ સ્થિતિને પામે છે. એટલા માટે તેનામાં આવી સહજ બુદ્ધિ, સહજ શોભા અને અશિક્ષિત પટુતા જોવામાં આવે છે. મનુષ્ય સમાજમાં સ્ત્રી બહુ લાંબા વખતથી સરળચેલી છે; એટલા માટે તેના સંસ્કારો આટલા દૃઢ અને પુરાતાન હોય છે. તેનું બહુ કામ તે લાંબા વખતથી ટેવાયેલી હોય તેમ સહેલાઈથી કરે જાય છે. પુરૂષ આ ક્ષણની જરૂરિયાતની શોધમાં સમયના પ્રવાહમાં ક્ષણે ક્ષણે પલટાતો જાય છે; પરંતુ એ બધા ચંચળ પ્રાચીન પરિવર્તનનો ઇતિહાસ સ્ત્રીમાં જઈને યરે યરે કાયમને માટે એકઠો થયા કરે છે.

પુરુષ આંશિક વિચિત્ર અને સામંજસ્ય વગરનો છે, અને સ્ત્રી એક એકું સંગીત છે જે સમ ઉપર આવીને સુંદર સુગોળ બાવે સંપૂર્ણ બને છે. તેમાં ઉત્તરોત્તર ગમે તેટલાં ચરણ જોડા અને નવી નવી તાન ઉમેરા તો જે પેલા સમ આવીને બધાંને એક સુગોળ સંપૂર્ણ દ્વાંજામાં ઘેરી લે છે. વયમાં એક સ્થિર દેન્દ્રને આધારે વૃત્ત પોતાનો પરિધ વિસ્તારે છે, તેથી જે કંઈ હાથવશ હોય તેને તે આટલી સુનિયુજ અને સુંદર રીતે ખેંચી લઈને પોતાનું કરી લઈ શકે છે.

કવિ જે રીતે કાવ્ય રચે છે, તાનસેન જે રીતે તાન લય છંદમાંથી એક એક ગીત સર્જતો હતો, તે જ રીતે સ્ત્રી પોતાનું જીવન રચીને ખડું કરે છે, તેવા જ અચેતન બાવે અને તેવા જ માયાતંત્રના બળથી પિતા-પુત્ર, ભાઈ-બહેન, અતિથિ અલ્યાગતને સુંદર બંધનથી બાંધીને તે પોતાની આસપાસ ગોઠવીને શોભાયમાન બનાવી દે છે. ભાતભાતની સામગ્રી લઈને ભારે નિયુજતાથી એક ઘર નિર્માણ કરે છે. માત્ર ઘરમાં જ નહિ, સ્ત્રી જ્યાં જ્યાં જાય છે ત્યાં ત્યાં પોતાની આસપાસની બધી વસ્તુઓને એક પ્રકારના સૌંદર્ય અને સંયમથી બાંધી દે છે. પોતાના હલન ચલન, વસ્ત્ર આભુષણ, વાતચીત, હાવમાવ બધાંને એક પ્રકારનો અનિર્વચનીય ઘાટ આપે છે. તે શ્રી કહેવાય છે. એ કંઈ બુદ્ધિનું કામ નથી, અનિદેશ્ય પ્રતિભાનું કામ છે; એ કંઈ મનની શક્તિ નથી, આત્માની અભાંત ગૂઢ શક્તિ છે. આ જે ખરો સૂર ખરી જગ્યાએ જઈને ગોઠવાઈ જાય છે, ખરો શબ્દ ખરી જગ્યાએ આવીને બેસી જાય છે, ખડું કામ ખરે વખતે સધાઈ જાય છે, એ આખા જગતના મહાં રહસ્યમય દેન્દ્રમાંથી સ્વાભાવિક સ્ફટિક ધારાની પઠે વહી નીકળતા એક ઝરણા જેવું છે. તે દેન્દ્રસ્થાનને અચેતન ન કહેતાં અતિચેતન કહેવું જોઈએ.

પ્રકૃતિમાં જે સૌંદર્યરૂપે વસે છે તે જ મહાન અને શુભી પુરુષોમાં પ્રતિભારૂપે વસે છે અને સ્ત્રીઓમાં તે જ શ્રીરૂપે સ્ત્રીત્વરૂપે વસે છે.*

વાળ હોવા છે ને આ લટ ફરફર છે. ને પમમાં જોડા પડેલા છે. ને ટટટટ અંગ્રી ખોલે છે. ગચ્છિકા જેવી લાગતી હતી. '

'હા. બા. આપણે ક્યાં કમાવા જઈએ છીએ. નાનાં હોઈએ ત્યારે બાપ, ને પરણીએ ત્યારે ધણી કમાનાર છે આપણે માટે. '

'ને રાંડીયે ત્યારે !' એક છોકરીએ સવાલ પૂછ્યો. અણગમતા સવાલ પૂછનાર સદાકાળ સમુદાયના રોપના ભોગ બને છે. અણગમતા સવાલના જવાબો ઉઘાડી દેવાનાં કંઈ કંઈ અર્થહીન સૂત્રો પણ ગોઠવાઈ ચૂક્યા છે. 'લે હવે રાખ' પડેલી પ્રોડાએ આંખો ફાડીને કહ્યું : 'એવું અપશુકનિયાળ શું કામ બોલે છે ?'

'રાસરાના ધરમાં સમાતા રહીએ ને ?'

'કોઈ નથી સસરાના ધરમાં સંધરતું. ને પિયરમાં યે : કોઈ નથી પોષતાં.' છોકરીએ પોતાનો મત પકડી રાખ્યો.

'કામ કરીયે તો પોસાઈએ શું કામ નહિ? પણ હરામનાં હાકડાં કરોએ તો ન પોષાઈએ.'

'બસ કામ કરો ને કામ કરો. તમારે ડોસીએને અમારા જેવડી પાસે ધરકામ કરાવીને અમારાં હાડમાંસ ચૂસી જવા છે, પણ જો કામ કરોને જ પેટીયું મેળવીને પરવશ રંડાપો કાઢવાનો હોય તો શું કામ જાતંકમાણી કરોને ધરતું ધર બાંધીને ન રહેવું ?'

'હો, 'આ તમારું સરસતી મંદિર !' પ્રોડાએ આંખો ફાડીને એ છોકરીને દબાવવાનો નિષ્ફળ પ્રયાસ કરતાં કહ્યું : 'બહુલીને પછી તો છોકરીને દટાવવી જ કે ખીંટું કાઢી'

[૨]

સરસતી મંદિરના જલસાએ જેમ સ્ત્રી વર્ગને શુષ્ક કરી હતો તેમ પુરુષવર્ગને સેદાન્તિક સંતોષ આપ્યો હતો. તમાચખીનની અદાથી પુરુષોએ બાળાઓના કાર્પક્રમને નિહાળ્યો હતો. અને બહુ પૂરું થયા પછી. 'એકંદર

કામ સારું છે.' એવો અભિપ્રાય બહાર કઢી હતો.

પરંતુ એક તમાચખીનના હૃદયમાં આ ઉત્સવે સ્ત્રીઓ જેટલો જ ક્ષોભ જન્મ્યો હતો. એનું નામ હતું સારાબાઈ. એમની પુત્રી નિર્દૂષણને એમણે સરસતી મંદિરમાં મોકલવા માંડી હતી. સારાબાઈને જૂની માન્યતાઓ સામે ખાસ વિરોધ ન હતો. સુધારા તરફ ખાસ પક્ષપાત પણ નહોતો. કન્યાગ્રાણવણી પરત્વેના એમના ખ્યાલો ખાસ મુકરર સ્વરૂપના ન હતા. આજની લગ્નની બજારમાં ડેળવાયેલી કન્યાની માંગ વધારે છે અને આજના જુવાનો ડેળવાયેલી પત્ની પાસે જ સીધા નેતર જેવા રહે છે એમ જ્યારે એમણે જોયું ત્યારે એમણે નિર્દૂષણને નિશાળે મોકલવા માંડી હતી. ત્યાં શું શીખવાય છે, શા માટે શીખવાય છે અને શા હેતુથી શીખવાય છે એની એમને ખાસ માહિતી નહોતી, અને એવી માહિતી થોડે રાખવી જોઈએ એમ પણ એમને સ્પષ્ટ ન હતું. એમની નજરમાં તો એક વાત હતી કે નિર્દૂષણ શાળાની શેરી-માંથી લગ્નબજારના રાહ ઉપર પગ બેસતી હતી. નિર્દૂષણના અભ્યાસ-કાળની મુદત એમણે એના લગ્ન નકડી થયાની તિથિ સુધીની પડેલેથી જ ઠરાવી હતી. અને એમાં કશો ફરકાર કરવાની કે એ વિચાર કરવાની એમણે જરૂર નહોતી જોઈ. એવા એ સારાબાઈ હતા.

મહેદિલમાંથી પાછા ફરતાં સારાબાઈને એમ થયું કે પોતે એ જલસામાં ગયા એ એમણે ધણું સારું કયું હતું. પોતે આજ દિવસ સુધી નિર્દૂષણના શિક્ષણનો પ્રકાર ન જાણવામાં ચોક્કસ મદદલત બતાવી હતી, એનો એમને પશ્ચિમશુદ્ધિનો ખેદ થયો. એ ખેદને કારણે એમને શિક્ષણ ઉપર વધારે રોષ ઉપજ્યો. 'આવી તે વળા ડેળવણી હોતી હશે ! આ માંદાની માવજત ને આ બાલ-શિક્ષણ, આ'

આવોહ

આવોહ.....આવોહ.....આવોહ

મમ મનમંદિર બિરાજેહ.....આવોહ....આવોહ.

તમ વતસલ પ્રભુ પ્રેમ પિપાસુ પ્રિતથી નેહ લગાયોહ,
તન, મન, એક કરી અન્તરમાં ગાન અહર્નિશ ગાયોહ;
આવોહ....આવોહ.

અમ અન્તરનાં દરદ, દુઃખો, તમ કૃપાનિધિ પ્રભુ કાપોહ,
પતિત હૃદયના અલિત ચિત્તને સ્થિર કરો, ઉદ્ધારોહ;
આવોહ...આવોહ.

દીન દયાળુ દયાનિધિ ભગવાન્ ભવ ભવ બંધન ટાળોહ,
ચિતલ શરણે ચરણ કમલમાં દાસ પડ્યો પ્રભુ, તારોહ;
આવોહ....આવોહ.

મમ મનમંદિર બિરાજેહ....આવોહ.

પ્રતાપરાય દયે.

ચિત્રકામ ને આ ગાવા બળવાનાં, આ દિસામ-
ક્ષિતામ એ તે કાંઈ કેવળી કહેવાય ? એમને
તો ધરકામ આવડે, બાલ-ઉછેર આવડે, રસોઈ
આવડે ને શીવણ યુગલ આવડે ને કાંઈક
વાંચતાંલખતાં આવડે એટલે થયું થયું. એને
વળી દસરત ને લાઠી ને એવું તોશાન સા
સારું જોઈએ ?

સારાભાઈને નિદ્રૂંપણાને આપવામાં આવતી
શારીરિક ને માનસિક તાલિમની પોતાને
મજેલી માલિતીને આધાર લાગ્યો હતો.

‘સારું થયું કે દુઃખ ગયો.’

[૩]

નિદ્રૂંપણા આવી. તરવરતા હાથે લેરેરાતા
વાળ સમારતી, આનંદ ચમકતી ને સંતોષથી
ચમકતી. પહેલી જુવાની પોતાને જોરો
પાલવ ધીમે ધીમે ઉઘડતી દયાંક દયાંક નીચેનાં
તેમ બતાવતી હતી. એને સ્વરૂપવાન કહેવાય
એમ ન હતું. એને કાંઈ કદાપી પણ કહે એમ
ન હતું. જનજામમાં ચોક્કસ ખીજનાં ફૂલોની

જેમ એ પણ એક વિશિષ્ટનું ફૂલ હતું. ને
પવનમાં જેમ ફૂલ ડોલે એમ આનંદ વાણી
ડાલતી એ આવી.

એણે લીધેલી કેવળી સારાભાઈએ જોઈ
હતી. પોતાની પુત્રીને એના સાચા કન્યા
સ્વરૂપમાં સારાભાઈએ પહેલી જ વાર જોઈ.
એને રોષ આવ્યો એકાએક વધી ગયેલી આ
છોકરી ઉપર. છોકરીની કેવળીની બાજુમાં
પોતાની હેતરામજીનો. જાપ ઉઘે. નિદ્રૂં-
પણા ગાલ ઉપર એણે એક રોડોડી તમાચો
લગાવી દીધો. બાલ ઉપર પાંચે આંગળાં
ઉડી રતાં.

જેનામ ગયેલી પુત્રી સામે ડોળા દાડીને
સારાભાઈ તરફથી : ‘શરમ ન આવી છોક-
રાના કપડાં પહેરીને નાટકમાં નાચતાં ? શું
દુઃખ તને આટલા મોટે બણાવું છું ?’

પોતે પોતાની પુત્રીને દા મોટે બણાવે
છે એ વાત સારાભાઈ જરાજર સમજતા હતા.
પરંતુ એમની માન્યતા અને શાળાના સંચા-

લોકોની માન્યતામાં એકરાગ ન નીકળ્યો. પોતાની પુત્રી પોતાની માન્યતા સંમતી નથી એ જોધને સારાભાષને પોતાની પોતાની પુત્રી કુળદોષી દેખાઈ.

નિર્દોષણ ત્રાસી ગયેલી આંખે પિતાને જોઈ રહી. પિતાના ડોપને એમના ચહેરામાં સાલ કાળા રંગ પૂરતો જોયો. હોઠ પીસીને સારાભાષએ ફરમાન ક્યું : 'કાલથી બધુંવા નથી જવું, સમજી ને ? ખજરદાર જો હવેથી બહાર પગ મૂક્યો છે તો, આમ નાટકમાં નાચે છે તે માથાપની હાલતનો કાંઈ વિચાર આવે છે કે નહિ ?'

લગ્નની બજારમાં લાપક બનવાને સારાભાષએ મૂળ તો નિર્દોષણને મોકલેલી. આજ એને દેખાયું કે આવી રીતે ણવાયેલી છોકરીનો ઠાઈ કરતા ઠાઈ હાથ કાલશે નહિ.

સારાભાષએ નિર્દોષણને તમાચો માર્યોની વાત ઘરમાં પ્રસરી રહી. છ સાત બાજે ટપાલીનું કામ કરનારાં હોય ત્યાં આવે અચૂતપૂર્વ પ્રસંગ એની માતાથી જરાયે અજાતો રહે એ ન બને એવી વાત હતી. માતા રસોડામાંથી દોડી આવી : 'શું છે ? શું છે ?'

'કાંઈ નથી. પછી વાત કરીશ.' સારાભાષએ હંકમાં પતાવ્યું : 'હું તો તને કહેતો હતો કે છોકરીને આ મંદિર કંદિરમાં મોકલવામાં સાર નથી, પણ તું જ મને વળગી હતી. હ્યો કાઢો સાર.'

પોતે ઠાઈ દિવસ સારાભાષને નિર્દોષણને બધુંવા મોકલવાનો આગ્રહ તો શું પણ વાત સરખાપે ક્યોનું સારાભાષની પત્નીને યાદ ન હતું. પણ સારાભાષના વર્તમાન રૂપ સ્વરૂપમાં એવી ચચો કરવામાં કરી લાભ નથી એમ એને સમજાવું ને પછી બ્યાજ સાથે ક્યાં આ ઉતાવળા રાપનો બદલો નથી લેવાતો ? સારાભાષના પત્ની ગમ ખાધ ગયાં. યોગ્યેક દિવસ પછી નિર્દોષણને અક-

સ્માત ખજર પડી ગઈ કે એનાં લગ્ન કરી નાખવાની માતાપિતા ખૂચખૂચ ઉતાવળ ને તળવીંએ આચરી રહ્યાં છે. તે દિવસે નિર્દોષણને પિતાના હાથેના જૂનો તમાચો નવે-સરથી વેદના કરતો લાગ્યો. પોતાની બધી હિંમત એકી કરીને એ છોકરીએ પોતાની માતાને કહ્યું : 'મારે પરણવું નથી.'

હજીબર તો માતા ચમકી ગઈ. પોતે સાંભળ્યું તે ખરું છે કે પોતાને કાંઈ ભ્રમ થયો છે એની એને ખાતરી ન રહી. આવડી અંચુડા જેવડી છોકરી અને આટલી બેમરજા ?

'મુંગી મર હવે બહુ ફારી હો તે. નથી પરણવું તે શું મારે મારા ઘરમાં કાંઈ ઘોડા કુદાવવા છે ?'

'પણ મારે હમણાં નથી પરણવું.'

'એમ ?' માતાએ હોઠ પીસીને ચોપાસ નજર નાખી. વેલણ નજરે જડ્યું. ઉપાડીને નિર્દોષણના માથામાં માથું. એણે નિર્દોષણને ચોરડામાં પૂરી દીધી. એને લાગ્યું કે છોકરી સાચેસાચ હાથથી ગઈ. આટલી બેમરજા ! લગ્ન જેવી બાબતમાં એને સમજ શું પડે ? શું કાંઈ પછી નાક કપાવવા છે ?

[૬]

નિર્દોષણને પૂરી હતી એ ચોરડાની બારી શેરીમાં પડતો ને એની બરાબર સામેના મકાનમાં એક જીવાન રહેતો હતો. પોતે પરણે નહોતો. ફક્ત ઘણને રહેતો ને પોતાની ખુશ-સુરતી વિષે એને ધણો જ ઉંચો ખ્યાલ હતો. વાળ હોળતો ને કાંડે ઘડિયાળ બાંધતો. રોજ નવાં કપડાં પહેરતો ને ઘોળીને રળાવતો. એનું નામ હતું મદનભાઈ. એણે નિર્દોષણને બીજે મહોંએ બારીમાં બેઠેલી જોઈ. પાડાશનો પરિચય હતો ને સાધારણ રીતે નિર્દોષણ બીજી છોકરીઓ નેટલી ચરમાળ નહોતી એટલે કાંઈક બોલવાનો વડેવાર પણ હતો. તેણે પ્રશ્ન : 'કેમ કાંઈ આજે લિલાસ છે ?'

‘હાલ તો શું ? મને મારી માએ પૂરી મૂકી છે.’

‘પૂરી મૂક્યાં છે ? તમને ? કેમ કંઈ બન્યું છે ?’

‘બન્યું તો શું હોય ખીજું ? મારી મા મને પરણાવવા માગે છે ને મારે નથી પરણવું. જુઓ આ મારું માથું.’

મદનભાઈ જરા નજીક આવ્યો. માથાની ઠેક જેમ.

‘અર ! તમને તો બહુ વાગ્યું છે. લોહી પણ નીકળ્યું છે ને શું ?’

‘લોહી તો ઠીક. મને એની ચિન્તા નથી. મને ચિન્તા તો એ છે કે એ લોહી આંદો મને પૂરી રાખીને, મારો જીભ બંધ કરીને, મને ક્યાંય પરણાવી દેશે તો ! તે અમારે હોઝરી-એને તો આમ કમળે જ રહેવાનું !’

મદનભાઈ થોડોવાર વિમારમાં પડ્યો. એ બોલ્યો. ‘એમ કર્યો ? તમે આ ધરમાંથી ચાલ્યાં જાએ.ને ! ક્યાંક ખીજે જઈને રહો. રહેવાય એકું છે કે નહિ ?’

‘હા, શું કામ નહિ ? પણ એકલું કેમ જવાય ?’

‘એકલું ન જવાય તો હું આવું મૂકવા તમે કહો ત્યાં.’

‘તો તો મળનું.’

નિર્દોષજા મનમાં દસી. મદનભાઈ મનમાં દરયો. અને મોડી રાતે નાસવાનું નહોતું થયું.

મદનભાઈ તો મોડી રાતે તૈયાર થયા, અને નિર્દોષજા પણ મોડી રાતે બહાર નીકળ્યા. માતાએ રાત રતા એને બહાર ઠાડી હતી. ને ફરીવાર જો એ કંઈ બોલશે તો એના બાપને કહી દેવાની ધમકી આપી હતી. માતા સમગ્ર કે નિર્દોષજાને માતાપિતાના દહોતા મોખવા-નું પ્રકરણ પૂર્ણ થયું છે-નિર્દોષજા સમગ્ર કે

હવે જ એનો આરંભ થાય છે.

મોડી રાતે આ હોઝરી પોતાના માતા-પિતાના ધરમાંથી નાહો. રાત આખી એ અને મદનભાઈ ચાલ્યાં. વળતે દિવસે સવારથી એમની શોધખોળ રાત્રે થશે એમ એ બંને જાણતાં હતાં. એમણે સવારથી મોટર ભાડે કરી. ત્યાંથી દરેકરુડું-જંકશન-સર ક્યું. ત્યાંથી ટ્રેન પકડી, ને ટ્રેન દ્વારા તેઓ એક મોટા સ્ટેશનમાં આવ્યાં.

ચિરાગ એવા એ ધીકતા સ્ટેશનમાં તેઓ ધમ્પણામાં દાખલ થયાં. એમને મગેડી ઓરડીમાં પ્રવેશ કરતાં વેંત જ નિર્દોષજાએ કહ્યું : ‘મદનભાઈ, હવે પ્રણામ. તમે મારા માટે ખૂબ તકલીફ લીધી.’

મદનભાઈ તાજુથ થયો. આ સાદમને અંત એણે આવો નડોતો કહ્યો.

‘પણ આ એકલા સ્ટેશનમાં-તમે-મેં આમ નડોતું ધાર્યું.’

નિર્દોષજાએ જવાબ આપ્યો : ‘ભાઈ, તમે તો મારા ભાઈ જ. મારા બાપાપના જામામાંથી નાસી જનાર હું મારા પગ ઉપર લખવાને સમર્થ છું. આ ધીકતા સ્ટેશનમાં હું મારા માટે મારું રોજગારી લોપી લઇશ, ને મારા સ્વનંત જીવન દરમિયાન હું તમારો સદાપત્ર નહિ બૂધ.’

મદનભાઈને શું કહેવું એ ન સૂઝ્યું. નિર્દોષજા તો પાપી કરતાં વધારે સ્વાયત્ત દેખાઈ. એ તીચે મુખે ચાલતો થયો. આંદો વધારે વખત રોકવામાં એને ઠંઠો લાભ ન દેખાયો.

‘ભાઈ, જાઓ. હું બાળે સ્વનંત જતી છું ને સ્વનંત જ રહેવા માગું છું. તમારો સદાય મારે ઉપકાર.’

ઉપકાર બતાવવાની આ રીત મદનભાઈને પસંદ ન આવી. ‘પરંતુ એનો કંઈ ઉપાય’

સ્ત્રી-જીવન માસિકનું વાર્ષિક લવાજમ દેશમાં રૂ. ૬૦

૬૨ સંસ્કાર વર્ષ પહેલાંની વાત હશે. બોલ
કનિષ્ઠા રેડિયોનું મથક તે વેળા કવીન્સ રોડ
પર નહેાતું, પણ બેલાડે એરેટેટમાં ધરવિન
હાઉસમાં હતું. હમણાંના નેટલું અમલદારી અને
લાલપટ્ટીનાં બંધનોથી બંધાયેલું ન હતું, તે વેળા
દીનાં ગાંધી નામની નાની યુવતી ઘણીવાર
રેડિયો ઉપર પોતાના કંઠથી કાવ્યો અને ગીતો
ગુંજતી, એટલું જ નહિ, પણ બંગાળી કાવ્યો
—ગીતો પણ મીઠા હલકથી ગાતી. ‘મીરાં’
અને રવીન્દ્રનાથનાં એક કરતાં વધુ નાટકોમાં
માર્મક આગેજ તે વખતની દીના ગાંધીએ કામ
કરેલું અને તે ખૂબ વખણાયેલું.

આ દીનાનો જન્મ કાઠિયાવાડમાં અમરેલી
મુકામે તા. ૨૪ મી માર્ચ ૧૯૨૨ ને દિને કાળા-
દાસ નંદવજી ગાંધીને ત્યાં થયેલો. માતાનું નામ
શિવલક્ષ્મી. પિતાને નાટકોનો સોખ પણ ભારે
અને શાસ્ત્રીય સંગીતની ધૂન પણ જાગરી.
તેઓ મુખ્ય સરકારના જાહેર બાંધકામ ખાતામાં
એન્જનીયર પદે હતા, તે પેન્શન મેળવ્યું છે.
મોટી બહેન શાંતા ઉદયશંકરના વૃત્તકેન્દ્ર અલ-
મોડામાં એક ઉનાળાની મોસમના વર્ષમાં
તાલીમ લેવા ગયેલી. અત્યારે તે ‘સરકાર’
માસિકના તંત્રીમંડળમાં કાર્યકર છે. નાની બહેન
તરલા ગાંધી શીક્ષીય સંગીત ક્ષેત્રે છે, રેડિયોમાં
અનેક વાર ભાગ લે છે અને રંગમંચ ઉપર પણ
કામ કરીને તેણે સારી નેવી ખ્યાતિ પ્રાપ્ત કરેલી
છે, ગયા જન્યુઆરીમાં જ સુન્દરગાઈ હોલમાં
‘ધુમસેર’ના લાંબા નાટકમાં નાટિકાની ભૂમિકા
લઈ તરલાએ સારો અભિનય કર્યો હતો. આ
પ્રમાણે ત્રણ બહેનો શાંતા, દીના અને તરલાને
રંગમંચનું અદ્ભૂત આકર્ષણ છે અને એ ક્ષેત્રમાં
કીર્તિ મેળવવા નેટલે નૈસર્ગિક શક્તિઓ પણ
છે. પિતાને નોકરી અંગે વારંવાર બહાર ફરતું
પડતું હોવાથી તેમની પ્રાથમિક શૈક્ષણિક જૂના-
ગઢમાં પૂરી થઈ. તે પછી રાજકોટ અને
કોમ્પોઝિટન મુખ્યમાં ગણેલું. તેઓ સેન્ટ્રેલીઅર

રંગભૂમિની સફળ અદાકાર શ્રીમતી

દીના સંઘવી

સંપાદક :

શ્રી. ધનસુખલાલ કૃ. મહેતા

*

કોલેજના વિદ્યાર્થીની હતાં. તેમનાં લગ્ન રાજ-
કોટના શ્રી. રમેશ સંઘવી સાથે ૧૯૪૦ માં
થયાં છે. શ્રી. સંઘવી અમેરિકા જઈ પત્રકારિત્વ
શીખી આવ્યા છે.

આજે ૬૨મા વર્ષ પછી, જે કંઠે બંગાળી
ગીતો અને અર્વાચીન ગુજરાતી કવિઓનાં
કાવ્યોના ગુંજારવથી સારી નેવી લોકપ્રિયતા
પ્રાપ્ત કરેલી તે કંઠ આજે જાહેરમાં આવે નથી,
પણ હિન્દુસ્તાન વડે અનેક ભાવોનું કલામય
પ્રદર્શન કરીને પ્રેક્ષક અને શ્રોતાઓ પાસે
વાહવાહ કહેવાયું છે. દીના ગાંધી-હવે દીના
સંઘવીના પોતાના જ શબ્દોમાં કહીએ તો

‘સનત નૃત્યકાર્યક્રમોમાં ભાગ લેવાથી હું ગણું ગુમાવી બેઠી હતી.’ પરંતુ ગુજરાતને એથી એકદમ ખોટ અમ નથી. ગાયક કલાકાર જતાં અભિનયકાર-અને તે પણ ઊંચી કક્ષાની-ગુજરાતને સાંપડી છે.

દીના સંઘની મુગ્ધ યુનિવર્સિટીમાં ઇનિ-દાસ-અર્થશાસ્ત્ર લખેને બી. એ થયેલ છે. સમા-જસેવા લખેને થીમીસ લખીને એમ. એ. થવાની તૈયારીમાં હતી એટલામાં એ યુવાન કલાકાર અમદાવાદ અમ અને એની પોતાની વાણીમાં કહીએ તો ‘રંગભૂમિના પ્રિય આર્ટિસ્ટથી હું આડે રવાંડે થઈ ગયું અને એમ. એ.ની થીસીસ અધૂરી જ રહી ગઈ.’

નાનાં નાનાં નાટકો જાદુ કરીએ તો એમની ખરી પ્રતિ સોહનાટપ સંઘના આરંભથી કંઈ અણુવ. એ સંઘના પહેલા દિવો નાટક શે દિવસા રૂન હે (નાટક જપાનીઝોની વિરૂદ્ધ પ્રચારાર્થે રચનામાં આવ્યું હતું) તેમાં સહાનાંની મુખ્ય ભૂમિકા દીના સંઘનીએ ભજવેલી.

ત્યાર પે કોહનાટપ-સંઘે ગુજરાતી વિભાગ છર કોં જોમાં દીના સંઘનીએ ખૂબ ઉત્સા-હથી ભાગ લીધો. ચન્દ્રવદન મહેતા ફૂન “નર્મદ” “આગમઝી” અને બટાચાર્ય ફૂન “અનિમ અભિલાષ” એ ત્રણ નાટકો આ ગુજરાતી નાટકવિભાગે ૧૯૩૬ માં ભજવ્યાં અને તેમાં ‘નર્મદ’માં અંગારીકાણી, ‘આગ-મઝી’માં રૂખી અને ત્રીગ્ન નાટકમાં હુડી માની મદરની ભૂમિકાઓ આ કલાકારે સફળતાથી ભજવી.

લોકનાટ્યસંઘ પોતાની પ્રતિજ્ઞા વાઙ્મય વપારે જતો દેશે અને નેમની અપરચ નૃત્ય રોગીએ ત્રણ નૃત્યનાટિકાઓ તેવાર કરી આખા દિવસનામાં પર્વદન ક્યું. આ ત્રણ નૃત્ય-નાટિકાઓ ને “અંગારીકા સાઃ”, “ભારતને અન્ના” અને “અમર દિવ” આ ત્રણેમાં આ કલાકારે વજારી ભાગ ભજવેલો દેશે.

તે પછી એમણે પોતાની પ્રતિજ્ઞાને ક્ષેત્ર મુખ્ય હતું તે બદલી અમદાવાદ રાખ્યું અને ત્યાં તરત જ તેમણે જનતાનું ઘર ખેચ્યું. ઇંગ્લેન્ડનાં એ નાટકો “હરો” અને “દીમલી-ધર” અને ગુણવંતરાય આચાર્યનું “અધાનેલો” એમ ત્રણ નાટકો જનતા સમક્ષ સોહનાટપ સંઘે રજૂ કર્યા અને તેમાં ત્રણેમાં દીના સંઘનીએ નાવિકાની ભૂમિકા પોતાની વિદિષ્ટ શક્તિઓનો સુદર ઉપયોગ કરી રીપાવી. ‘દમી’ માં મેનાની ભૂમિકા, ‘અધાનેલો’માં દેવજાઈની અને “દીમલી”માં નીરાની ભૂમિકા દીનાએ ભજવી. આ ત્રણે ભૂમિકા અમદાવાદમાં ખૂબ ખૂબ પ્રશંસા પામી; પણ તે ત્રણમાંથી પણ “દીમલી”ની નીરાએ પ્રેક્ષક જનતાને ગાંઠી જનારી રીધી. જેમણે એ નાટકમાં દીનાને કામ કરતાં જોષ છે તેઓ મુક્ત કંઠે કંઠે છે ‘ગુજરાતી અવેતન નટીઓમાં દીના જેવી અભિનેત્રી બહુ થોડી છે.’

પણ કલાકાર દીનાનો આત્મા આટલેથી તૃપ્ત થાય એમ ન હતું. એને તો દિનપ્રતિદિન નવાં ક્ષેત્રોમાં ધૂમ્બું હતું અને એમાં યથ મેજા વનો દેશે. ‘પીપ્પસ થીએટર’ની ફિલ્મ “ધરતી કે લાલ”માં એક નૃત્યમાં દીના બેઠી હતી, તે પછી ત્રણ ચાર દિવો ચિત્રોને ગુજરાતીમાં ઉતારવામાં પણ એણે ભાગ લીધો હતો એમ જાણવામાં છે. ત્યાર બાદ દમણમાં જ એણે ‘રોળી-વિભાજન’માં રોળી તરીકે કામ કર્યું છે.

અવેતન રંગભૂમિ ઉપર કામ કરનારાના કાષ્ઠક્ષેત્ર વિશે, તેમની જવાબદારી વિશે, તેમની લાવણ્ય વિશે આ કલાકારે ઘણું ચિંતન કર્યું છે. માત્ર કલ્પિત આનંદ ખાતર એ કલાકાર રંગમંચ ઉપર ઉતરી નથી. અમુક મેવાખાવ, અમુક ઉચ્ચ આલસથી પ્રેરાઈને એમણે પોતાની ટકિઓ રંગભૂમિના ઉત્કર્ષ માટે અર્પી છે.

કેટલીકવાર બહારથી સારાં દેખાતાં કુટુંબોમાં અંદર ખાને ખીખાં કહ્યાબોર કુટુંબો જેવા જ કહ્યા ચાલતા હોય છે. એટલે કેાષપણ કુટુંબ કે વ્યક્તિ માટે માત્ર ઉપરછલા પરિશ્રમથી જ અભિપ્રાય બાંધવો બ્યાજબી નથી. કેમ કે સો એ એ'શી ટકા દાખલાઓમાં તો એ ઉપલક્ષ્યા અભિપ્રાય ફેરવવા જ પડે છે. ધણા દાખલાઓમાં તો એવું જોવાનું મળે છે કે, બહારથી શાંતિપ્રિય લાગતા કુટુંબોનું આંતરિક જીવન હળાહળ વેરઝેર અને કહ્યા કંકાસથી ભરેલું હોય છે, અને કુટુંબમાં રહેતા પ્રત્યેક સભ્યની રહેણી-કરણી, ખોલચાલ, વર્તન અને પિયાર એવાં હોય છે કે જેથી હંમેશાં કહ્યાનાં મૂળમાં ખાણી સીંચાંયા જ કરે, વળી કહ્યાપદ્મ ખૂબ ઝડપથી ફૂલી શકે અને સમાજને વધારે જલદી ઉપયોગી થઈ પડે તે માટે કુટુંબની પ્રતિસ્પર્ધા વ્યક્તિઓની સ્પર્ધા પણ અજબની હોય છે. વળી તેમનો ત્યાગ પણ એવો કે તેમની આ અવેતન કાર્ય પ્રવૃત્તિ પાછળ સર્વસ્વનો ભોગ આપીને તેને તેઓ આગળ ધપાવે છે, એમાં કેટલાંક તો આજીવન એક-લક્ષી રહીને મરતાં સુધી પોતાનું કાર્ય ક્યો જાય છે અને તેમાંએ જે વધારે દીર્ઘદષ્ટિ વાળા હોય છે તે તો મરતાં મરતાં પણ કુટુંબના નાનેરાઓને એમના કાર્યની સમજ અને સમય મળે તો તાલીમ પણ જરાજર આપતા જાય છે. જે કે તેવા માણસો જીવન-ખર પોતાના વર્તનથી—"Example is better than precept"—ના ન્યાયે નાનેરાઓને તાલીમ આપતા જ રહ્યા હોય છે. પણ આતો જતાં જતાં કંઈક મેટા શુરુમંત્ર આપવાની ઉદારતા કેટલાંકમાં હોય છે તેની વાત.

હવે પ્રતિસ્પર્ધાઓની વાત કરીએ તો

સાસુનો હોદ્દો

: લેખક :

પ્રોફે. ડૉ. ડી. ગાંધી

*

સામાન્ય રીતે તે લોકોને જોડાંમાં વહેંચી નંખાય; દાખલા તરીકે સાસુ-વહુ, નણુંદ-ભોગાઈ, દીએર-ભોગાઈ, દેરાણી-જેઠાણી વગેરે. આનો અર્થ એમ નથી કે આમ એ એના વિભાગો પડી જવાથી તેમની કાર્ય પ્રવૃત્તિ પણ તે જોડાંમાં જ મર્યાદિત થતી હોય છે. સમય અનુસાર ઉપરના ગમે તે વિભાગો અને વ્યક્તિઓ એકબીજાની સાથે જોડાઈ શકે છે. પણ તેમાં જે અમુક છુટછાટ તો ભાગ્યે જ લેવાય. દાખલા તરીકે સાસુ અને વહુ મળીને નણુંદ સામે ઝડપો જમાવે અગર નણુંદ-ભોગાઈ સાસુ સામે. પણ એવું બને ખડું કે નણુંદ અને સાસુનું જોડાણ વહુ સામે થાય, સાસુ અને દેરાણીનું જેઠાણી સામે અગર સાસુ અને જેઠાણીનું દેરાણી સામે વગેરે. આના વધારે દાખલા વાંચકો પોતાના અવલોકનમાંથી મેળવી શે.

આ પક્ષો અને પ્રતિપક્ષો તો જોયા, પણ એવું થવાનું કારણ શું ? તેને માટે તેનું મૂળ

બૂત દારણુ ગણવું નેહએ. હું તો સામે જ પ્રજા પૂછું કે હીટલરને બીજું વિશ્વયુદ્ધ શરૂ કરવાનું કદમ્બું શું? અને હીટલરે તો યુદ્ધ ક્યું પણ તેમાં ચર્ચા અને રૂઝવેટને જોડવાનું દારણુ શું? મુગોલિનયે એમાં ન કંપલાનું દોષ તો? કોષ્ટને આ પ્રજા અપ્રવૃત્ત લાગશે, પણ તેવું નથી, આ બધા જ પ્રશ્નોનો એક જ વાક્યમાં જવાબ મળે છે અને તે બીજું કંઈ નહિ, પણ સત્તાનો લોભ અને શોખ. અને આપણા બધા કોટુમિક કલ્પનાનું મૂળ પણ સત્તાના શોખ અને લોભમાં જ સમાયેલું હોય છે.

હવે આપણે મૂળ વિષય ઉપર આવીએ. સાસુ યજ્ઞ સમાજમાં એટલે જ મધે પ્રચલિત છે કે તેની વ્યાખ્યા આપતી જરૂરી નથી. વળી કોઈ આદિવાસીઓમાંથી કે ઉત્તરધ્રુવના રહેવાસીઓમાંથી એવી વ્યક્તિઓ મળી આવે કે જેણે તેમની આજીવનના પ્રદેશમાં ચાલતો સિંહો ન જોયો હોય, પણ ખેતી કાંઈ વ્યક્તિ નહિ મળે કે જેણે પોતાની નદિ તો ખીખની પણ સાસુ ન જોઈ હોય, અને તેને વિષે કંઈક ખાસ માદિતિ ન હોય. આ ઉપરથી જ સાસુની વ્યાપકતાનો ખ્યાલ આવશે.

સાસુઓ ખાસ કરીને જન્મની નથી, પણ તેમનું તો ઘનતર કુટુંબની એરખ ઉપર સામાજિક માન્યતા અને રૂઢિઓના દબોડાથી થાય છે. હજી સુધી કોઈ સાસુ જન્મી સાંજગી નથી. જન્મે છે તો બાળકી જ, પણ પછીથી જેનું જેનું બાળ્ય તે પ્રમાણે મોડા વડેલાં સાસુ થઈ જવાય. કોઈ વધારે બાળકગણી હોય તો નાની ઉંમરમાં સાસુ થાય, તો કોઈ કમબાળ્ય કુંડલીનર સાસુ થઈ શકી નથી.

સાસુ જનના પ્રાણીને ખીખજો ઉપર મોઝ મેસાગાનો વિચાર દર્શેલાં દગ્ગર રસો છે, જ્યાં સામાજીકો ડુનિયામાં અજ્ઞ પામ્યાં અને પામ્યાં જાય છે પણ આ એક એવું

સામાજ્ય છે કે જે વાચકદ્ર દિવાકરી હોય તેવું લાગે છે. સાસુ એટલે ઘરના મદિલા-મંડળના ઉપરી. અને ઉપરી તરીકેની જોખમ-દારી અદા કરતાં કરતાં તેને શરૂઆતથી કે થોડા સમય પછીથી બધાં ઉપર સત્તા લોભ-વવાનો મોહ ઉત્પન્ન થાય છે. અને એક વાર મોહ ઉત્પન્ન થયો એટલે ગીતાજીમાં ક્યું છે કે 'મોહથી રમૂતિમાં ભ્રમ થાય છે, રમૂતિ ભ્રમથી જુદિનો નાશ થાય છે અને જુદિનાશથી અધોગતિ થાય છે.' તે પ્રમાણે તેનામાં જાત જનનના લક્ષણો પેસતાં જાય છે અને જે મધ દાલ મુથી સાસુ નડોતી અગર ઘરમાં વડુ તરીકે જ સંબોધાતી હતી તે સાસુ થતાં જ પોતાનું વર્તન, સંબોધન, રહેણીકરણ, અને બાવા એટલી ઝડપથી ફેરવી નાખે છે કે જાણે તેનો કાપાકપ જ થઈ ગયો સમજે. એવાં બધાં કુટુંબો જેવાને મળશે કે ત્યાં સાસુ-વડુ હોય અને પડોશી કે સગાને ત્યાં કોઈ દિવસ સાસુ-વડુનો કપોડો થયો હોય તેની મચી શકાવિક રીતે જ તેમનામાં નીકળી હોય, પણ જોતજોતામાં એ મચી એવે તજણે પડોશવાની કે તટરથ રીતે ઝગમગું દારણુ વગેરે જાણવાની તરતી લીધા સિવાય વડુ એમજ કહેવાની કે 'પાડોશીની વડુ તો જિયારી ગરીબ માય જેતી છે પણ એની સાસુ જાણી જુડી છે. તે જિયારીને ખૂન ફેગાન કરે છે અને હરદમેશ કમડો કરે છે.' ત્યારે સાસુ કહેવાં એમજ કહેવાની કે : 'તેમના ઘરમાં વડુ આવી છે ત્યારથી આનું જ ચાલ્યા કરે છે. જાણી સાસુ તો સવારના પડોશનું નામ છે, પણ કોણ જાણે આ કેવા કુટુંબમાંથી આવી છે તે જિયારી કોશીને નિરાંતે જાગરાનું નામ જ લેવા દેતી નથી અને દેરાન કપો કરે છે. છોકરો પણ અત્યારસુધી મા, મા, કરતો હતો ને હવે પરણ્યો એટલે વડુનો કપ મળે. શું કળિયુગ આવ્યો છે:

પ્રવાસી

[રાગ-તીલકકામોદ. તાલ-ધ્રુમણી, કહેરવા]

પુષ્પ પરિમળ પ્રવાસી પમરે....

પરિમળ પૂર પમરે.

કુસુમ કુસુમ કળી કળીની કામળ પરાગ પાંદડી પમરે,
વાટે નતારા શુષ્ક હૃદય સર સૌરભ ભીનાં કરે,

પરિમળ પૂર પમરે—પુષ્પ૦

મધુકર મધુ કુંજે શુંજે મધુપ મધુરી મંજરી મહોરે,
માનવ મન મીઠડી હરે મહુ મલયાનિલ મંદ લહરે;

પરિમળ પૂર પમરે—પુષ્પ૦

વસંત વન ઉપવન વિહરતો વેણુ વાજતી વગડે,
હુંડું હુંડું હુંડુંકે ચિત્તાડાં હરે, કાકિલા આગ્રે કલ્લોલ કરે,

પરિમળ પૂર પ્રમરે—પુષ્પ૦

રાસ રસિક રસેશ રસિલા રસ રાતલડી પ્રસરે,
પૂછું નહુ 'નવલંત ન્યોતિ' ધરે રાસ રમજટ રસ ભરે;

ધીરે...ધીરે સમીર સરિત્ તીર સરે, પરિમળ પૂર પમરે,

પુષ્પ પરિમળ પ્રવાસી પમરે, પરિમળ પૂર પમરે.

સો. હસુભતિ ધી. દસાઈ

અમે તો નાનાં છતાં ત્યારે તોયેથી ઉંચું
ભેતાં નહોતાં અને સવારના ચાર વાગ્યામાં
જળવા વગેરે કામમાં લાગી જાય એ તે રાતના
અગીયાર વાગે પંચવારીએ અને છતાંયે ઉંચે
સાદે કાષ્ઠ દિવસ બોધ્યાં નથી. અને હવે તો
આ આજકાલનીઓ આવે છે તે વાત જ
જવા દે ને !

આ પ્રમાણે ધણીવાર તો પાડોશીની ચર્ચા
કરતાં કરતાં આ બેઠે જાય પોતપોતાની બંધ
બેસતી રોપી પહેરી લઇને પારડો જગડો ઘરમાં
પેસાડી રહેને પાડોશીએને તમામો પુરો પાડે છે.

પણ આમળ ચાલતાં ઉપરની રૂઢિચુસ્ત
(Orthodoxe) વડુ બે સાસુ થઈ કે તરત

જ તેના વર્તન અને વિચારોમાં ફેરફાર થવાનો
જ. સાસુ થયા પછી બે ઉપરના જેવી ચર્ચા
સર થાય તો તે અચૂક સાસુનો જ પણ લેવાની.
કેટલાં જુથો વિચિત્ર પલટો ? જે થોડાક દિવસ
ઉપર જ સાસુવિરોધી હતી તે હવે વડુવિરોધી
થઈને બેસી જાય છે. દુનિયાની આજની વડુઓ
જાંદગી સુધી વિચારોમાં વડુઓ જ રહે તો
સમાજજીવન કેટલું પલટાઈ જાય ? બે કે એ
થઈ અશક્ય જ છે. એ થાય તો સાસુનું
સિદ્ધાંતન કેમ ટકે ? હવે પ્રશ્ન એ થાય છે કે
આ માનસ પલટો થવાનું કારણ શું ? અને તે
આટલો બધો સર્વવ્યાપી અને નિયમિત કેમ ?
કારણ બહુ જ સહેલું છે. એક પ્રશ્ન પૂછો ?

આપણા મવર્નર જનરલ ૧૯૬ ઉપર શાસન ચલાવતાં ચલાવતાં માત્ર વિચારે દતાં જ દિંદના સારા સારા નેતાઓને જેલમાં પૂરતા હતા, અમુક જગ્યાએ જવાની બંધી કરતા હતા અને અનેક રીતે તેમને હેરાન કરતા હતા; તે જ મવર્નર જનરલ આજે તેમનો જ દુઃખ માને છે અને હવેનું તેમનું શમકાજ તદ્દન જુદી કુનેદથી ચાલે છે. એવું શા માટે? કારણ કે પદેસાનો તેમનો હોદ્દો અને તેનું બંધારણ અત્યાર કરતાં જુદી રીતનાં હતાં, અથવા વધારે સ્પષ્ટ રીતે કહીએ તો, તેમનો પદેસાનો હોદ્દો અત્યારના કરતાં જુદી જાતનો હતો. એટલે વ્યક્તિ તે જ છે, છતાં જેવા હોદ્દા ઉપર હોય તેવી રીતે તેના બંધારણ પ્રમાણે તે વર્તે છે તેમાં આપણને કંઈ જ આશ્ચર્ય લાગતું નથી. તો પછી એક વખતની વડુ સામુ થાય એટલે તે વડુને બદલે સામુના જેવા બંધારણીય માનસથી વર્તે તેમાં નવાઈ પામવા જેવું શું છે?

દેશમાં મવર્નર જનરલનો જેવો દેહો છે તેવો કુટુંબમાં સામુનો પણ છે, અને જે વ્યક્તિ એ માદી ઉપર બેસે તે તેમજ વર્તવાની અને એવી ખરેખરા આત્મા કરે તેથી સામુનું સિદ્ધાસન અને તેની હકુમત અવિચળ રહેવાની. તેમાં વ્યક્તિ જિયારી શું કરે? હા, ટેલક રાજ્યો માદી ત્યાગ કરે છે ખરા, પણ તે તો ત્યાગી લોહો હતો! અને હું તો માનું છું કે, તે લોહો પણ જો સામુ-માદીએ હોય તો કદાચ ન પણ હોડી સક્યા હોત. આ માદીનો મોહ જોને ન થાય! ભોમવવાની સર્વ સઘા, જોખમદારી થઈ જ નહિ, અને હોય તો તે એક જ. દરેકના હામમાં સાં કે ખગળ તત્ત હોય તો પણ બૂધ તો કાઢી જ. પેલી એક જમાના જૂની વાર શક જાહે છે. એક બેન નદી ઉપરિને નુજાના મામમાં એક જાળને ત્યાં બેસે તેમજ અર્થ ત્યાં જોયું તો ધરતી વડુ હતી, તેને કહ્યું કે 'પરમા' બેસ નથી' પેલાં

બેન પાછાં ફર્યાં. રસ્તામાં નદી આગળ જોને ત્યાં છાશ લેવા ગયાં હતાં તે ધરતી સામુજ મગ્યાં, ખખર અંતર પૂછ્યા અને કહ્યું કે 'તમારે ત્યાં છાશ લેવા મધ હતી અને તમારી વડુએ કહ્યું કે નથી એટલે પાછી જાણી છું.'

બસ, ડોશી મોડી ઉઠી: 'વડુએ ના કહી! એ ના કહેનારી ડોશી! ચાલો મારી સાથે પાછાં આપણે ઘેર. એ શું સમજે છે એના મનમાં! પેલાં બહેનને ખાતો થયો કે વડુએ તેમને જુદી જગ્યા આપ્યો, ત્યારે આ ડોશી જિયારી બધી બાધ છે તેથી આમક કરીને મને છાશ આપવા માટે પાછી લઈ જાય છે. તે બેન ફરીથી ડોશી સાથે તેમને ઘેર ગયાં, અને ઘેર પહોંચ્યા પછી વડુના સાંમગતા ડોશીએ પેલાં બેનને કહ્યું કે: 'એ વડુ આજ કાલની તમને ના કહેનારી ડોશી! જાવ હું તમને કહું છું કે જાણ નથી, ફરીથી ડોશીવાર આવજો.' પેલી છાશ લેવા જનાર બાધની રીયતિ કદી લેવાની જ રહે છે.

આમાં બોડું શું થયું? જે ને હોદ્દા ઉપર હોય તે જ તેને યોગ્ય સલાહ જવાબ કરી શકે, નહિ તો પછી એ હોદ્દાનો મોભો કેમ જળવાય! અને એકવાર એ મોભો જાય તો પછી સમાજ કેમ જીવી શકે? જિયારી સામુને આપણાથી દોગ કેમ દેવાય? એ તો એનો હોદ્દો નેત્રીપૂર્વક સંભાળે છે. બાકી મધ કાષે તો તે નીચેના એટલે કે વડુના ક્રેમાં હામ કરતી હતી ત્યારે તેનું વર્તન આવું થોડું હતું!

શીકુજી બગવાને પણ મીનાજીમાં સ્વમુએ ગાયું છે કે 'સ્વધર્મે નિષ્ઠા ત્રેયઃ પર ધર્મો બાધારકઃ.'

કદાચ આ વાંચીને વાંચક વડુઓ ખુશ થઈ જશે, પણ ઉતાવળ કરશો નહિ, તમારે માટે પણ કોઈક વાનગી હવે પછી પીરસવાનો વિચાર છે.

‘આ’ રમ નં. ૬. અહીં એક વિચિત્ર સ્ત્રી રહે છે.’ શ્રી. નિરાશ્રિત મહિલા આશ્રમના મંત્રી કુ. ઇન્દુ કે. દવેએ નવા નિમાયેલા વ્યવસ્થાપક પીયૂષ જોષીને રમ નં. ૬ આગળ આવતાં કહ્યું.

‘કેમ ?’ પીયૂષ જોષીએ આશું સિમત વેરતાં કહ્યું.

‘એને અહીં આવે એક મહિનો વીતી ગયો અને આજે તે એક ૨૦ દિવસની બાલિકાની માતા બની છે, છતાં તેની પૂરેપૂરી ઓળખાણ તે આપતી નથી. વળી...’ ચોરડામાં પ્રવેશતાં કુ. ઇન્દુ દવે આ પ્રમાણે બોલી રહ્યા હતાં, પણ જાણે વિદ્યુત સ્પર્શ થયો હોય તેમ તે સ્ત્રીને જોઈ પીયૂષ ચમકીને વચમાં જ બોલી હાથો : ‘કાશું હિવા ? તું અહીં ?’

‘હા સાહેબ...’ પરાણે મુખ પર દાસ્ય લાવીને તે બોલી હકી. જે કોઈની સાથે કામ સિવાય બોલતી નહિ-હસતી નહિ તે આમ નવા નિમાયેલા વ્યવસ્થાપકને હસીને જવાબ આપતી હતી એ જોઈ સૌ આશ્ચર્ય પામ્યાં.

પીયૂષ હજી આ વર્ષે જ એન્યુએટ થયો હતો. ગયા વર્ષે જ્યારે તે જુનિયર બી. એ. માં હતો ત્યારે હિવાને બજાવતો. ધનવાન-કુળવાન કુટુંબની પુત્રીને આજે આ દાલતમાં જોઈ તે નવાઈ પામ્યો. તેની આંખ સમક્ષ ગયા વર્ષનું એક રમરણ તાજું થયું.

એ વખતે હિવા પરીક્ષામાં પ્રથમ નંબરે પાસ થઈ હતી. મારતરની સારી કાળજી અને મહેનતથી પુણ્ય થકેને હિવાના મા-જાણે એક સુંદર બેટ આપવા માંડી હતી, પણ તેણે તે રિતકારી ન હતી. જ્યારે તેના મા-જાણ પીજી ચોરડામાં ચાલ્યાં ગયાં ત્યારે હિવા બોલી હકી : ‘સાહેબ, મારી એક વરતુ ના સ્વીકારો ?’

‘કઈ ?’

‘સ્વીકારો તો કહું.’ હિવાએ સ્નેહથી કહ્યું.

‘તમે જે આપશો તે ચોક્કસ સ્વીકારીશ.’

નિરાશ્રિત બનેલી કન્યાના

દિલનો ઉભરો

લેખક :

શ્રી. કનૈયાલાલ જોષી

‘તો તમારી આ પ્રિય સિબ્યાની યાદ તાજી રહે તે બદલ આ પુષ્પ નહીં, પણ પુષ્પ-પાંખડી...’ અને તેણે એક સુંદર પણ નાનકડો રમાલ તેના હાથમાં સરકાવી દીધો.

એ હિવાની આજે આ રિશ્તિ જોઈ પીયૂષ નવાં હિનો હતો ત્યાં ને ત્યાં ફરી ગયો.

‘સાહેબ, કેમ આમ ફરી ગયા ? અહીં બેસો. આજે મારે દિલનો ઉભરો હાલવવો છે.’ અને પીયૂષ ચંત્રવત તેના પલંગ પર બેસી ગયો. થોડી વાર પછી માથા પરના અસ્ત-વ્યસ્ત રહેલા કેશ સમારીને, પોતાની બાલિકાને સુચારીને તેણે બોલવું શરૂ કર્યું :

‘હું અંગ્રેજી પાંચ ચોપડીઓ બણી એટલે મારી શાલિમાં કોઈ મને પરજુલા તૈયાર ના થયું. સાપના બારા વધુ સમય સુધી ઘેર રાખવા એ માથે પાંખડી મૂકી સમાજમાં ફરતા મારા પિતાને થોડા ના લાગ્યું. એ રહે પણ શું ?’ હવે તમે જ્યારે મને બજાવવું મૂકીને ચાલ્યાં ગયા ત્યાર પછી બીજા મહિને મારાં લમ થયાં. મારો પતિ જે કે બજાવે ન હતો, પણ મારા

પૃથ્વીનું ગીત

('નિરાટની' પગથી 'નો રાગ')

આને મેઘે કયો છે મંડાણ, મારે ઉર હૃદય. અતિ,
ત્યારે લેજો વિદાય રે ભાણ ! ફૂલે નસ ચેતનથી !
મારી તાપે તપી ખૂબ કાચ, હું તો અકળાઈ મરી,
રે, હજુ મેઘ ન ગીત કાં ગાવ, ધાકયું મન પ્રશ્ન કરી !
ત્યારે મેઘના મંડાણ ધાય, અંધાર—પછેડી પડે,
ઓલા ભાનુ—બ્રમર જેવાય, આડા અંધાર પડે !
ઝીલી ઝાલકે વીજની રાજ, મને કેમ આજ અરે ?
એક બાલુ કરે જલ-ધાર બીજી દોર તેજ સરે !
સદા સુખથી ન અરે, લય, આવા ગગડાટ, પતિ !
આદી એકલો રનેહની ધાર, આવી બીક કદપી ન'તી.

ભૂપત વડોદરીયા.

માટે પ્રાણ પાવરતા તિવાર થાય તેવા હતો.
પણ મારા ભાગ્યમાં તેનું સુખ ક્યાંથી લખ્યું
દોષ ? મારા ઉદરમાં તેની રમ્મનિનાં બીજ
નાખીને આજથી ૭ મહિના પહેલાં તે અચા-
નક મૃત્યુના શરણે ચલે !

તેની આંખોમાં અશ્રુ હલકાવતા માંડ્યાં.
તે રહેજ બોલનાં બોલનાં અટકી ગઈ અને
આંસુ લૂછી પૂનઃ બોલવા માંડી:

'મામતા રામગ પુનેહિતના ભેગમાં એવું
આમું કે, મારા દુ-પગલાંને લીધે મારા પતિનું
મૃત્યું થયું. મારા સાસુ-સસરાના મને આ
વાન જાતી હતરી મર્દ. જે મુખ નેહને મારા
જદ મસરા અડધા અડધા રઈ જતા તે મુખ
દવે તેમને અપશુનિવાજ લાગવા માંડ્યું. જે
સાસુ 'વદ મા' કહેતાં મંડાણેમાં જતી જનાં
તેમને માઈ નામ સુદા દેતાં પાપ લાગતા માંડ્યું.
અને... અને અતે એક દિવસે મારે પરાણે
મૃત્યુના શરણે પડ્યો. પિતાના ઘેર નહું અને
મોત ના લાગ્યું. હું અમે માને અને પીડાએ
મરીએ બદલા લાગી, પણ માઈ ઉદર/નેહને

લોકો મોં દેશી હતા. મારી પછવાડે ત્યાં ત્યાં
દું જાઉં ત્યાં ક્યવાટ જ સાંભળું. રાતે
સુતા માટે મને ઝોટલો આપવો એ પણ જાણે
પાપ દોષ તેમ માનીને ત્યાં ત્યાં દું જાઉં
ત્યાં ઠોડી અવેલા ફતરતને સો દાંડી કાટે નેમ
સો અને તાંડી કાઢતા માંડ્યા. અને પછી...
પછી દું અહીં આવી.'

પીપ્પલી આંખો આ સાંભળી આંસુથી
ભરાઈ ગઈ. ખીરસામાંથી રમાલ કાઢી ને
આંસુ લૂછી બોલી ઉઠ્યો: 'ઉવા ! ખદેન !
પ્રભુએ આતા સંકટ મમયે તને મારી પાદ
ન આપી એટલું માઈ કમનસીત !' તે તો તારી
પાદ કાચમ રહે. તે જાલ અને રમાલ પણ
આખો દનો, પણ મેં તો... અને તે
આમગ ના બોલી રાખ્યો. આંખો ઝેરારો જાણે
અક્કર અક્કર રહેતા દોષ નેમ તેને લાગતા માંડ્યું.

આને એ નિરાશિન મહિલા આશમના
અવરણપરના પરમાં કાલા કાલા ઠોઈ નાની
જાળાના રાખે રમી રવા છે. 'મામા, મામે
રમાલ નેહમે મેં...'

‘આ’ પાંચ દિવસ પૂરા થયા. દિવાની જ્યોત નાની કરી, ધીમા સ્વરે ગૌરીએ પોતાના પતિને કહ્યું.

‘શું કરીશું? રમણનો કાગળ પણ ના આવ્યા.’ ગૌરીના પતિ મોહને જોડા નિઃશ્વાસ સાથે કહ્યું.

ગૌરી અને મોહન-બન્ને એક ખીખના સહકારથી પોતાનું સંસાર-ખાડુ આગળ મથાવતા હતા. ગરીબીના આળા તેમના જીવન માથે પર પથરાયા હતા, છતાં સતોષ અને સહનશીલતા જેવા ઉત્તમ ગુણોથી કદી તેમણે નિરાશા અનુભવી નહોતી.

જ્યારે ગૌરીના સાસુ મૃત્યું પામ્યાં ત્યારે બધાંને થયેલું કે, આખા ઘરનું ભારણ આ ચોદ વર્ષનાં બાળા દેવી રીતે ઉપાડશે? પણ ગૌરીએ તેમની બધાની ધારણા ખોટી પાડી. પત્નીના મૃત્યુથી અને વૃદ્ધાવરણથી દુઃખી થતા સસરાની સેવા આકરી કરવામાં તે પાછી પડી નહિ. વાલ્મીકીએ ત્યાં ગુમાસ્તી કરતા પોતાના પતિના જીવનમાં તે દિવ્ય રત્નેશ્વરી વાદળા વરસાવતી. નાના લાડપેલા દિવસને ઊછેરવામાં તેણે પોતાની જાત નીચીવી નાંખી.

‘હવે રમણને કંઈ ચઢાવવું છે.’ જ્યારે પોતાના નાનાભાઈ રમણે ગુજરાતી સાત ધોરણનો અભ્યાસ પૂર્ણ કર્યો ત્યારે મોહને પોતાની પત્નીને કહ્યું.

‘કંઈ? હજી કંઈ રમણભાઈ કંઈ ચઢે એટલી તેમની જામર ચર્ધ નથી.’

‘ત્યારે એ કરશે શું?’

‘કેમ? શહેરમાં અંગ્રેજી બજવા મોકલીએ.’ મોહન આ સાંભળ્યા ત્યાં ને ત્યાં કરી ગયા. એ જાણતો હતો કે રમણ માટે ગૌરી દાળખાત તરુને શાક અને રોટલા ખાવા તૈયાર થાય એવી હતી. અને થયું પણ એવું. મહિને વીસ રૂપિયાની આવકમાંથી દસ રૂપિયા શહેરમાં બજવા રમણ માટે તે મોકલાવતી, અને

જ્યાં સ્ત્રીનું હૃદય ઠરીને ઠામ થાય છે

ગૌરીનું ઘર

લેખક :

શ્રી. કનૈયાલાલ બેધી

ખાકીના દસ રૂપિયામાં પોતાનું, પોતાના પતિનું, સસરાનું અને પોતાના એ વર્ષના બાળકનું ગુજરાત ચલાવતી.

‘મોહનના પિતા આ બધું જાણતા અને તેઓ માનતા કે તેમના ઘરમાં સાક્ષાત્ લક્ષ્મી દેવી જ પુત્રવધુના સ્વરૂપે આવ્યાં છે. ઠાઈ ઠાઈ વખતે જામની ભાગેળ આવેલા મંદાદેવના એટલા પર શામળ પુરાણી સાથે ગર્ખાં મારતાં તેઓ કહી દેતા કે ‘મારી પુત્રવધુ તો મારા ઘરની સાક્ષાત્ લક્ષ્મી દેવી છે.’ અને ત્યાર પછી તેમની છાતી ગજ ગજ કૂચાતી.

રમણે જ્યારે મેટ્રિક સુધીનો અભ્યાસ પૂર્ણ કર્યો ત્યારે ગૌરીએ તેના લગ્નની તૈયારીઓ શરૂ કરી દીધી. તેના કાકાની પુત્રી રંભા રમણને યોગ્ય છે એમ જ્યારે એને લાગ્યું ત્યારે વિના સંમતિ તેણે પોતાના કાકા પાસે રંભાના હાથની માનણી કરી. પોતાની પુત્રીને યોગ્ય વર મળતો હોવાથી તેના કાકા ના કહી શક્યો નહીં અને આખરે જ્યારે એ માથે

મોઢ મૂળીને એ નરદંપતિને પોખવા ગઈ ત્યારે તેના હૃદયમાં આનંદ માતો ન હતો.

★

આજે ગૌરીના સસરાને મૃત્યુ પામે પૂરા પાંચ દિવસ થયા હતા. સમાજમાં ઉત્તન યસ્તક રાખવા માટે બારમું તો કરવું જ જોઈએ ને ! ઘરેરમાં હમાના રમણ પાસે પૈસાની માગણી કરતો પત્ર મોઢને લખ્યો હતો, પણ તેનો હજી સુધી પ્રત્યુત્તર આવ્યો ન હતો. સમય અને સાગરની ભરતી ઝોઢી ઢાઢની રાદ જોવા થોભે છે ! સાન દિવસો પૂરા થયા, પણ રમણનો જવાબ ના આવ્યો તે ના આવ્યો. મોઢનનો હવ પણ દાવમાં આવી ગયો.

‘ગૌરી, હવે શું કરીશું ! બારમું તો કરવું પડશે.’ મોઢને અંબીરતાથી હતું.

‘નાથ, એક રસ્તો છે.’

‘હો ! હો રસ્તો છે !’ એકદમ આતુરતાથી મોઢને બોલી ઉઠ્યો. એ જાણતો હતો કે ગૌરી પાસે નિરાશાના અંધારમાં આશાની જ્યોતિ પ્રગટાવવાની દિવ્ય શક્તિ હતી.

‘તમે એ સ્વીકારો તો હજી.’

‘ગૌરી, આમ છા માટે જોડે છે ! કઈ તારી વાત મેં ના સ્વીકારી ?’

‘તો તમે આ મારા દાગીના વાણિયાને ત્યાં મૂળીને પેલા લાવો !’

‘ગૌરી...’ તે અગ્રજ ના બોલી શક્યો. તેને ગૌરીના વલન પર અવનવું તેજ દેખાયું. બીજા દિવસે તેજે ગૌરીના કન્ઠા પ્રમાણે કબુ અને પોતાના પરતી લાગ રહે એવી રીતે બંધી કિયાઓ પતારી.

કમાં સજ્જ થયેલ રમણ અને તેની પત્ની રંભા આવ્યાં.

‘જોડાબાઈ, હું એક મોટાં કાથ માટે આવ્યો છું.’ થોડી વાર પછી રમણે કહ્યું, ‘અને એ કે હવે આપણે બધું વહેંચી લઈએ.’

‘તારી જે મરજી હોય એ પ્રમાણે કરવા હું તૈયાર છું.’ મોઢને પોતાના મુખ પરના ભાવ બદલ્યા વિના કહ્યું.

આ વાત સાંભળી જાણે સર્પદંડ થયો હોય તેમ ગૌરીને લાગ્યું. તેણે બાઈ બાઈમાં અંતર ના વધે એ માટે આકાશ પાનાળ એક કબુ, પણ તે નિષ્ફળ ગઈ.

‘ગૌરી, રમણ નાનો બાઈ એટલે આ ધર આપણે તેને સોંપવું જોઈએ.’ મોઢને કહ્યું. પણ ગૌરી નિષ્તર રહી. જાણે કંઈ અયોગ્ય થઈ રહ્યું હોય તેમ તેને લાગવા માંડ્યું.

‘રમણ, પિતાના કારજમાં.....’

‘એક પાઈ પણ હું નહિ આપું.’ રંભાણનો જવાબ સાંભળી મોઢને એકદમ થોડી વાર માટે ધંત જોવા જડ જતી ગયો, છેરે તે મુગ્ધતા રવરે બોલી ઉઠ્યો: ‘પણ એ તો તારી બાળીના દાગીના.....’

‘તે મેં ક્યાં કહ્યું હતું કે તમે એ દાગીના વાપરજો.’ રમણે કંટાળો દર્શાવના કહ્યું.

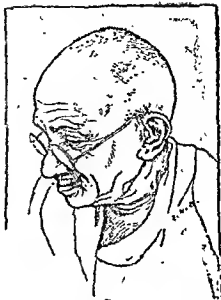
‘નાથ...’ પરના ખૂણે મોઢનને બોલાવોને ગૌરીએ કહ્યું, ‘દાગીના મેં આપ્યા એમાં શું થઈ ગયું ! તમે નાદક ઝમઝો કરો નહિ. આપણા પરતી લાગ જાય. કાલથી આપણે જુદા રહીશું.’

યુ

ગાંધીજીનું

જો યુગે જ અવતાર ધારણ કરે એવા પુરૂષ આપણી વચ્ચેથી હમણાં જ આવ્યો ગયો છે. એમના સ્મારક માટે ઘણી યોજના વિચારાય છે. હાલતો 'મહાત્મા ગાંધી સ્મારક ફંડ' શીલ્પ કરાય છે. આ ફંડના નાણાં મેટે ભાગે ગાંધીજીના રચનાત્મક કાર્યને વેગ આપવામાં વાપરવાના છે. ગાંધીજીને આપણામાં જીવંત રાખવા માટે આ બધું જરૂરી છે. આપણે તો ગાંધીજીના યુગમાં જ જીવ્યાં અને નજરે ગાંધીજીને ઘણી વાર જોયા, પણ હવે પછીની પેઢી આ દેવી અને અવતારી પુરૂષને જાણ શકવાની નથી. ફક્ત એના કાપે પરથી કિંમત આંકશે. એટલે એમનાં જીવનની જોડણી પ્રવૃત્તિને આપણે મૂર્તિમંત બનાવીશું તેટલું જ આપણી પેઢી જાણી શકશે. એટલે ગાંધીજીની ઇચ્છા મુજબનું હિંદ કરવા માટે આપણે બિવિધ્યમાં અમુક વિચારસરણીવાળાં નાગરીકો તૈયાર કરવાનાં છે અને એ માટે જુદી જુદી યોજનાઓ પણ કરવી પડશે. પણ ગાંધીજીના આત્માને શાંતિ થાય અને એમનું અધુરું સ્વપ્ન સિદ્ધ થાય એવું સ્મારક કરવાની વિશેષ જરૂર છે. આ માટે નીચેની માહિતી જલ્દ જ ઉપયોગી થઈ પડશે.

ગાંધીજીનું જીવન એટલે રચનાત્મક પ્રવૃત્તિ. રાજકારણ જોવાં મહન મંદા વિષયમાં પડ્યા છતાં એમણે એમનાં જીવનની પ્રત્યેક પળ

સાચું સ્મારક

લેખિકા

શ્રીમતી હર્ષોતા પેઠ

રચનાત્મક કાર્યમાં જ વાપરી છે, તે ઘડપણ હોવા છતાં ભાગ્યે જ આપણી માફક આરામ ભોગવ્યો હશે. આ રચનાત્મક પ્રવૃત્તિમાં ગાંધીજી જાહેવતે અંશે દરેકમાં ફેરેડ થયા છે, ખાદી, દાઢગંધી-હરીજન બિહાર-મામોદાર-હિંદુસ્તાની

સાચું કાલ થયો. પાણીઆરે તે ધીતો દિવો પ્રગટાવવા અર્ધ, પણ જાણે તેના અંગમાંથી શક્તિ હજાર્ધ ગઈ હોય તેમ તેને લાગવા માંડ્યું. દિવાસગીની પેટી ઉઘાડતાં જાણે મહા શ્રમ પડ્યો હોય તેમ તેનામુખ પરથી લાગવા માંડ્યું. દિવાસગી સળગાવીને તે દિવો પ્રગટાવવા અર્ધ, પણ... પણ એકાએક તેના મળામાંથી ચીસ નીકળી અર્ધ.

ચીસ સાંભળ્યા મોહન બ્યારે દોડતો દોડતો

ધરમાં આવ્યો ત્યારે ગોરી બેભાન અવસ્થામાં ભોંય પર પડી હતી. તેના એક હાથમાં દિવાસગીની પેટી હતી અને બીજા હાથમાં સળગીને હોહાઈ અથેલી દિવાસગીની સળી હતી. મોહને એકદમ તેની પાસે દોડી જઈ તેનું મસ્તક પોતાના બોળામાં લેધું, અને ત્યાર પછી વિના વિચારે તેણે તેની આંખો કપાવી દીધી. થોડી વાર પછી ગોરી બળપતી હતી: 'માફ-ધર ?...ના ના ! ને ધર માટે મેં મારી જાત નીચેની નાંખી એ આ ધર નહિ.....'

આ તો દાયકાઓ પહેલાંની વાત-
તકથા જેવી. એટલે 'ક્યાંક સાચું' હોય ને
ક્યાંક વંધારે પડતું હોય.

આજથી સવાસો વર્ષ પહેલાં જેઠા પર-
તુના કુળમાં એક લખખોપતિ તુળશી શેઠ થઈ
યા, તેમના વખતની વાત. તુળશી શેઠને
મેકનો એક દિકરી રૂપો-સાચે જ નામ પ્રમાણે
રૂપાબી હતો. તેનો વિવાહ નાના વણસીની
દીકરી સુજ સાચે થયો હતો.

રૂપો તો તુળશી શેઠનું ઘડપણનું એકનું
એક ફરજદ. પૈસે ટો જોડોજલાલી, પછી
પૂજનું શું ? રૂપાનાં લગ્ન ખૂબ જ ધામધુમથી થયાં.

સુજ પરણીને સાસરે આવી. સુરજને
જોઈને તો આપું ગામ મોંમાં આંગળા નાખી
મથું. સૌ કહેવા લાગ્યાં: 'વાદરે રૂપાનાં લાગ્ય !
શું જોડ જામી છે ! આવી લખખી જેવી વડુ
આ ગામે તો કોઈ દિ' નથી ભાળ્યા. આ
સુરજના રૂપ આગળ તો સુરજ દાદા ય ઝાંખા
પડી જાય.'

આમ હોવા છતાં સુરજના બાપમાં
મુખ નહોતાં લખખાં. 'સાસરે આવી તે જ
દિવસથી રૂપાને તાવ આવ્યો. તાવ પછુ જેવો
તેવો નહિ. દીઘ તો એવું ધણે કે જરૂરો દાણો
ચરીર પર પડે તો ધાણી ફૂટી જાય. સવાસો
વર્ષ પહેલાંનો જમાનો. એટલે રૂપાની પધારીને
ધેરીને ધેરો એક માણસ બેઠેલાં હોય, એટલે
સુરજ તો રૂપાનું મોં પછુ ન જોઈ શકે.

સુરજ તો મનમાં ને મનમાં લણું ય
મુંઝાય, 'પછુ શું કરે ? સુરજ એને પીયરથી
જમદંબાની બક્તિ પોતાની સાથે લાવી હતી.
મન મુંઝાય ત્યારે માતાજીને યાદ કરી બે
આંસુમાં પાંડીને દૈયું દલકું કરતી.

સાસુજી તો છડે ચોક કહેવા માંડ્યાં કે
'વડુ રોડ નેશ પમલાંતી કે મારો રતન જેવો
દીકરી મોઠો પડ્યો.' વાતે સાચી કે સુરજે આ
પરમાં પમ મૂક્યો ને રૂપો પધારી બેઠો થયો.

સતીનો પંજો

લેખિકા

સૌ કપિલાગોરી વિમળકાન્ત-ત્રિવેદી

*

આજકાલ તો રૂપાને માટે ગામ પરગામથી
વેલો ને દડીમો, જૂવા ને જતી આવે છે ને
જાય છે પશુકોષની ટીકી લાગતી નથી. આજ
તો રૂપાને સુંઝારાના લણણો વરતાવા લાગ્યાં,
અને આપું ગામ કકળી ઊંચું કે, 'અરરર...
વડુને ઘાટડીએ મંગળ હતો તો પહેલાં કાં ન
કહ્યું. રડિ આવતાં વેંત જ ધણીને બરખી લીધો.'

આંવી આવી તો અનેક વાતો સુરજ
સાંભળે છે, પછુ બારે દેવે બધી ય વાતોનો
ધુંટડા ગળા જાય છે, પછુ જ્યારે તેણે સાસુ-
જીને જ રૂપાને મોટે આવી વાત કહેતાં સાંભળ્યાં
ત્યારે તો તેને પૃથ્વી ફાટતી દેખાવા લાગી.
માથે જાણે દુઃખના કુંગર વટ્ટી પડતા દેખાયા.

સુરજ પોતાના. ઝોરડામાં આવી. ઘીનો
દીવો ક્યો. હાથમાં માળા લીધી. જગદંબાના
નામના જપ જપવા માંડ્યા. એ નાની હતી
ત્યારે એણે એના બાવિક પિતા પસેથી સાંભ-
ળ્યું કે જગદંબાને તો જ્યારે સંભારીએ ત્યારે
ત્યારે એ હાજરાદગુર છે.

સુરજ જપ જપે છે ત્યાં તો સાસુજીનો
કોષબયો અવાજ આવ્યો: 'કાં રોડ શું કરજ ?
હજી રોના મંતર જપજ ? એ તો મરશે જ.
મરણના જપ હવે ઝાઝા નહિ જોઈએ.' સુરજ
સાસુજીને પગે પડી-કરમરવા લાગી કે 'મા !
આ શું બોલો છો ? મારે ને તમારે બન્નેને
દેવે. આજ સરખી હોળી સળગે છે.'

સામુદ્ર તો કંઈ પણ સાંભળ્યા વગર સીધા ઉપડ્યા રૂપાની પધારીએ. કોથભૂખાં એ તો જરાડી ઉઠ્યાં: 'રૂપા ! જો હું તને રોજ કહેતી હતી તે સાચું છે કે ખોટું છે ? હું મરવા સૂતો છો છતાં તારી વડુ હતુ તેના મંતર જંતર નથી હોતી. રાંડ કેણ જાણે શું થ કરીને જંપશે ?'

રોજની અંબેરજીથી કે કાણ જાણે રાધી પણ રૂપો ખાટલાની ધૂસ જાલો એકદમ ઉભો થયો. મા દાં...દાં...કરતી રદી ને રૂપો દાઢમાં લાકડી લપને ઉપડ્યો સુરજને ઓરડે. સુરજ ઉપર લાકડીનો છટો ધા કરીને બોલ્યો કે 'રાંડ દહે તો હોડ. મેં તારૂં શું જમાડ્યું છે ?'

ધરનાં બધાં માણ્યો દોડતાં દોડતાં સુરજને ઓરડે આવ્યાં. જુએ છે તો સુરજ ફાટી આંખે કશુંક જોઈ રદી છે. ફરી રૂપો જરાડ્યો: 'રાંડ, ડોળા ડમખાવીને હતુ શાં કામણ કરજ ?' પણ દહે તો દહ આવી હતી.

સુરજના મોં પર લોદી ચડી આવ્યું. આંખો તો જાણે દોંગણેક નેચી ધર્મ મર્મ. આખું ચરીર ધ્રુજવા લાગ્યું. મોઢા ઉપર ફેરી તેજ પથરાય ગયું. દાઢની દબેગાંબા કંઠુરજી ધધ મધ. સુરજે દાય જોડ્યા. ચીસ પાડીને બોલી: 'મા ! મા ! જો હું ખોટી હોઉં તો હું ફાટી પડું. નહિ તો...'

હજુ તો તેનું મોઢનું પૂરું ચાથ ત્યાર પહેલાં તો તેના મોં ઉપર માતાજીનો દાઢ પડ્યો. જાણે અંતરીક્ષમાંથી અજાણ આવતો દોષ તેમ માતાજી બોલ્યાં: 'માડી ! સતિ કીધ આપ ન દે.'

'પણ...માતાજી ! સુરનાં વ પારખાં તો થતાં જ નેધએ ને !'

'સુરનાં પારખાં તો જાત પર જ દોષ.' માતાજી જ મોલી માતાજી તો અણેષ થઈ ગયાં. આ તો ગયું એક કણમાં જ થઈ ગયું. કેટલું હતુ વસ્તુરિશ્તિને સમજે ત્યાં તો

સુરજના જોડેલા દાઢમાંથી કંકુ ઝરવા લાગ્યું. આંખો બેમાડગી બની ગઈ. મોઢા ઉપર કાંઈક અપારિચિત તેજ ઝગઝગ લાગ્યું. આખી દાઢા યરથર યરથર ધ્રુજવા લાગી. તેના મુખમાંથી 'જય અંબે ! જય અંબે !' નો જાપ શરૂ થયો.

સામુદ્ર સમય વતી ગયાં. વડુની આમજ બેભો પાથર્યો અને રિનવવા માંડ્યાં: 'માડી ! ખમૈયા કરો ! ખમૈયા કરો ! બલ ધધ માડી ! બૂધ ધધ ! બેટા રૂપા ! માતાજીને પગે લાગ.'

રૂપો પગે પડવા ગયો પણ સુરજે રોડી લીધે. સામુદ્ર ફરી કાલાવાકા કરવા માંડ્યાં. 'માજી ! કાંઈક આંધિસ આવો. માજી ! હોઈ કહેઈ ચાલ પણ કાંઈ મારીતર જલ્લાય માડી !'

સુરજે કંકુ ઝરતા દાઢે ધરની બીંત પર ઘાપા દીધા. 'સુરજ...માતાજી...આજથી આ ધરમાં કાંઈ વડુઆર માથે ખોટો ત્રાસ ન કરે, નહિ તો માતાજી સાંખશે નહિ. જાણે માજીની આંધિસ છે કે આજથી તેરમે દિવસે તમારો દિવસો સાળે થઈ જશે. દહે મારે માટે ચિન્તા ખડકાવે. દહે આ ધરમાં મારાથી નહિ રહેવાય.'

સુરજને પીયેર માણસ દોડ્યાં અને ચિયેરથી સુરજનો નાનો બાઈ બધીંઆ આવવા નીકળી ચૂક્યો.

બધીંઆ તો દોલ તાંસાં અને ચરજામ્ જોતો અજાણ ગગન ભેદી રહ્યો હતો. માતાજી પધારીના આ માગે કણાય દાખલા જોએલા, પણ આ તો એક અનોખો જ પ્રસંગ હતો. આખું ગામ હેમે ચઢ્યું હતું. સુરજને આ ગામમાં આ ધરમાં આવે હતુ તથા મદિનાવ થયા નથી ત્યાં તો આ વખત આવ્યો છે. આમજ આખું ગામ છે; પાછળ સુરજ એનાં સર્માવદાસની સાથે ધીમાં પણ મહમ ડમકાં બસતી આવે છે. રસ્તે જતાં કેડલાંવ સ્ત્રી પુરો માતાજીને પગે પડી આંધિચોંદ મેળવે છે. સુરજ કેડ ચિન્તા આમજ આરો પડેમી છે.

ફરથી દોડતો દોડતો સુરજનો નાનો બાઈ

[દાળ-જનનીની જોડ સખિ, નહિ મળે રે].

દિલના દરિઆવે અમે જોતીએ રે લોલ !

અમેને ઉધાડે ઉરકુંજ જો !

નયને અમી, હરે પ્રીતિ ઝરે રે લોલ !

હૈયાં તમે તેજપુંજ જો ! દિલના.

રગરગ રસામૃતોને સિંચતો રે લોલ !

નયને ભરીદે ઘેરાં ઘેન જો !

વચને વેરાય પુષ્પ પાંખડી રે લોલ !

ફારે પ્રેમના પરાગ દિન રેન જો ! દિલના.

રચુલને શૂલાવે આત્મા ઓળખે રે લોલ !

જગવે પ્રભૂતાં રસજ્યોત જો !

જીવનનાં સ્હાંણુ લઈ અર્પતો રે લોલ !

કરી દે નિમ્લત્ત આતપ્રાત જો ! દિલના.

દિલનો પૂનરી અર્મના મહેરે લોલ !

હૈયાં હિંચોળવાના ડોડ જો !

સાધે સદચાર પ્રાણ પ્રાણના રે લોલ !

શોધે ન વાસનાતી સોડય જો ! દિલના.

મહાખળ હઠાવે ફોજ કામની રે લોલ !

ખેલાવે ચેતનના રાસ જો !

સાચો પુરુષ વજ્ર દેહનો રે લોલ !

દયા દેશ ધર્મ પ્રેમ દાસ જો ! દિલના.

કુમારીકાના ડોડ

લેખક

શ્રી પાઠશાલકર

*

વિધને વિસારી વિશ્વે જીવતા રે લોલ.

સાચા ચેતન અમકાર જો !

મૃતિ પરમ પ્રેમ ખઝની રે લોલ !

કર્મચોગી શાની અવતાર જો ! દિલના.

પગલી પ્રભુનામાં પાડતા રે લોલ.

દુ-દુના ભેદ કરે દૂર જો !

દિલની ન્યોછાવરી તે દિલને રે લોલ.

‘મણિ’ કરશું બનીને લેલાં તૂર જો. દિલના.

આવતો દેખાયો. બાઈને ખીયારાને કાંઈ ખોલ-

વાનુંય સુઝતું નથી. હૈયું હાથ રહેતું નથી.

હોડતો આવી બહેનના પગમાં પડ્યો. બેને

બાઈની પીઠ પર હાથ મૂકી બાઈને ઉભો કર્યો.

કંકુત્રાજા હાથની છાંય બાઈના અંગરખા ઉપર

પણ પડી. બાઈ રડતો રડતો એટલું જ બોલ્યો:

‘...બહેન...! આશિશ આપો.’

બહેન-સૂરજે કહ્યું: “આશીશ...આશીશ

ખીજ તો શી આપું ? પણ આજથી નાનાં

વણસીના કુળની ડોઢ પણ દીકરી સત નહિ

ચૂં. એને માથે ડોઢ ખોટા આજ નહિ ચઢાવે.

માતાજીમાં શ્રદ્ધા રાખી ભક્તિ કરજો.”

સૂરજ-સૂરજની સાથે ચિતા પર ચઢી.

ન તો મોટા પગના ભાવ બદલાયા, કે ન તો

જળ અંબેનો જળ ધીમે પડ્યો. અગ્નિદેવને

ખોળે ચઢી સતીનો દેહ આ નશ્વર દુનિયા

છોડી આલ્યો ગયો. પણ અમર આત્મા આજ

સવાસો વધે પછી પણ એવાને એવા જ

ઉભય કુળમાં ગુંજ રહ્યો છે.

જેઠા પરજીને ઘેર નવવધુને પહેલાં સતી-

માના પંજને પગે લગાડી પૂજા કરાવાય છે

અને નાના વણસીના ઘરમાં હજુ પણ નાના

ભાઈનું અંગરખુ માતાજીની પ્રસાદીના રવરપે

પૂજાય છે.

પારવતીજી શંકર વર પામી, પામી મારા અંતરના લામી, પારવતીજી—

આદિતે આનંદની હેલી, સાચું કહું સાંભળ સાહેલી,

પૂરવની પ્રીત હતી પહેલી, પારવતીજી—

સોમવારે સુખની કહું સજની, વાલા સાથે રાસ રમ્યાં રજની,

લાગી મને લોખાશું લગની, પારવતીજી—

મંગળવારે સરવે મંગળ સરખું, શંભુજીને નૈષ્ઠ્ય ભરી નિરખું,

એવું જોઈ હૈયામાં હરખું, પારવતીજી—

બુધવારે બહુતામી બળિયા, આવી મને એકાંતે મળિયા,

શંભુજી વાલો અઢળક બહુ ઢળિયા, પારવતીજી—

ગુરુવારે ગોરા છો અંગે, સદાય રેવું શિવજીની સંગે,

રાચી હું તો લોખાને રંગે, પારવતીજી—

શુક્રવારે સ્વામી છો મારા, સદાશિવ લાગો છો સારા,

શંભુજી મારા પ્રાણધરી પ્યારા, પારવતીજી—

શનિવારે સુખ સંપત્તિ દીધી, બુઢતાં મારી બાંધ ગ્રહી લીધી,

શંભુજીએ પોતાની દીધી, પારવતીજી શંકર વર પામી.

પારવતીજી શંકરને વર તરીકે પામ્યાં. અને એ વર પણ કેવા ! સામાન્ય નહિ, મારા અંતરજામી. આદિત્યવારે આનંદના મેઘની ધારાઓ વરસી. સખી, સાચું કહું હું સાંભળી લે. પૂર્વજન્મની બંધાએલી પહેલી પ્રીત હતી હો ! સોમવારના સુખની સગની તને વાત કહું. વાલા સાથે રજનીભર રાસ રમ્યાં અને મને એ ભોળા સાથે લગની લાગી. મંગળવારે નયન ભરીને નિરખું છું; ત્યાં સઘળું મંગળમય છે એવું જોઈને હું હૈયામાં હરખ પામું છું. બુધવારે એ બળવત બહુતામી મને એકાંતમાં આવીને મળ્યા. વ્હાલા શંભુજીએ મારી ઉપર અઢળક પ્રેમ વરસાવ્યો. ગુરુવારે જોઈ હું તો અંગે ગોરા ગોરા ચોમે છો. એવા શિવજીની સંધાતે મારે સદાય રહેવું છે. ભોળાને રંગે રંગાએલી હું તો રાચી છું. શુક્રવારની વાત કહું ? સદાશિવ, તમે મારા સ્વામી છો. સારખથી તમારો વતીવ છે. શંભુજી, તમે મને પ્રાણથી ચે અધિક પ્રિય છો.

અઢવાડિયું પૂર્ણ કરનાર વાર શનિવારે મને સુખ અને સંપત્તિ આપી છે; હું છુટી જાત એ પહેલાં મને કરાવજાન આપી દીધું છે અને શંભુજીએ મને પોતાની કરી લીધી છે.

અહીં આવેખાએલા શિવ કપાળમાં પ્રલયકર પાવકજવાળા વાળા, ભુજંગરાજના ભૂષણોવાળા, હલાહલનું મળે લાંછન ધારણ કરનારા સંહારમૂર્તિ મહાકાળ રૂદ્ર તથા. એમનો દેવભાવ પણ પાપજૂમાં આડેરો જાણે વિદ્યાસ્તી રહ્યો છે. કવિએ 'અહીં' માનવ સદગ્ધ બાવ ગાયો હોય એમ લાગે છે. ધણીએ ગુન્જરાતી પારવતીઓએ પોતપોતાના ઘરમાં પૂરેપૂરું અઢવાડિયું નિજના ઉપાસ્ય શંકરને નેહ ભરીને નિરખ્યા હશે એવા ખતિ ગીતમાં ધોરો ધોરો ગુંજ રહ્યો છે. માનવીને દિન દિનના જીવનમાં મળેલો વૈભવ ગોપવવા પ્રગટાવવાનું રહસ્ય એક નાનકડા ગીતના ગાયકની કળાની સ્વાભાવિક રમણીયતામાં ઝણપી જાય છે અને આ જીવનની કમનીવતાની આપણી પ્રતીતિ દઢ કરે છે.

દેશને ધડનાર સોવિયેટ સંઘની

શ્રીશક્તિ

રશિયા આજે દુનિયાના મુખ્ય દેશમાંનું એક ગણાય છે. એની મદદતાનું મુખ્ય કારણ ત્યાંની શ્રીશક્તિ છે. એ વાત રશિયાના નેતાઓએ વારંવાર જાહેર કરી છે. રશિયન નેતાઓએ શ્રીશક્તિના મદદને પીઠાણીને જ વખતોવખત કાનૂની અધિકારો દ્વારા શ્રી અને પ્રશ્ન વચ્ચે સમાનતા અર્પી છે.

એ પહેલાં અન્યત્ર જે દોષ કસકે એવામાં આવે છે તે બધા જ રશિયામાં પણ દેખા. રશિયન શ્રીઓ પહોંચીને હતી. જેને પહેલજ કહેના એ જુરખાથી પણ વધુ દુઃખદાયક પ્રથા હતી. યોગાના કાળા વાગમાંથી એ બનાવવામાં આવેલો. એ ખૂબ મરમ અને તંદુરસ્તીને દાનિકારક હતો. ત્યાંની શ્રીઓની આવી દયા દોષ ત્યાંના રાજકીય, સામાજિક હક્કોની કલ્પના કરતી નહોતી. પુત્રોનો જન્મ એક કમનસીબી લેખવામાં આવતી હતી, એટલું જ નહિ, પણ શ્રી મરી જાય તો જરા પણ દુઃખ લાગતું નહિ. સમાજની આ દયા હતી. આ બન્યેાર અધિકારમાંથી મુક્ત થઈને રશિયન શ્રીશક્તિ મામંદશાંક બની છે.

રશિયાની મદદન ક્રાંતિ પછી રશિયન નેતાઓ બરાબર સમજ ગયા કે નવેમ્બરની સાલ ક્રાંતિમાં ત્યાંની શ્રીઓને પણ સંગીન રાજો દેના. એના રજ રજરે સોવિયેટ સંઘના બંધારણની ૧૨૨મી કલમમાં શ્રીઓને પ્રશ્નો સરખા જ દેખે આપવામાં આવ્યા છે. એમને સામાજિક, રાજનૈતિક, અર્થિક વગેરે દરેક પ્રકારની સર્વજન આપવામાં આવી. એ જ કલમમાં પ્રશ્નની રજ વગેરે પણ આપવામાં આવી.

એ જ બંધારણની કલમ ૧૩૭માં એ પણ

૨૫૪ કલમમાં આવ્યું કે શ્રીઓને પ્રશ્નો માફક જ મનઆપવાનો ને સુટણીમાં ઉમેલવાર તરીકે બીજા રહેવાનો પણ સંપૂર્ણ હક્ક છે.

આ નિયમોનો અમલ થતાં પણ વાર ન લાગી. દસ વરસના ગાળામાં તો શ્રીઓએ દેશના સર્વોચ્ચ જીવનમાં પ્રવેશ ક્યો અને દેશને નવજીવન આપ્યું.

૧૯૨૮ થી ૩૭ સુધી કામ કરનારી શ્રીઓની સંખ્યા ૩ લાખથી ૯ લાખ સુધી થઈ. શ્રીઓએ પોતાના કામકાજમાં પણ પ્રગતિ સાધી. ધર, ખેતી, કચેરીઓ, સર્વત્ર એમણે પ્રવેશ ક્યો. એ પ્રગતિ યાત્રુ રહી અને ૧૯૩૬માં ૩૯ ટકા શ્રીઓ સોવિયેટ સંઘમાં કામ કરવા લાગી. હવે ૧૫૦ ટકા કુકાનોમાં, ૨૦૦ ટકા વૈવધીય અને શિક્ષણ વિભાગમાં શ્રીઓ કામ કરતી હતી. શ્રીઓએ વિજ્ઞાનમાં પણ પ્રગતિ સાધી.

કારખાનાઓમાં તો એમની સંખ્યા એટલી બધી વધી મઈ કે સેનીનક્રેડના બૂટ બનાવવાના સૌથી મોટા કારખાનામાં ૬૦૦ ટકા શ્રીઓ કામ કરતી હતી.

શ્રીઓની આ પ્રગતિ જોઈને સોવિયેટ સરકારે બાજકો માટે કારખાના અને તેમને રાખવા માટે, રમન-ઉદ્ધર માટે અનેક રથાને બનાવ્યાં. શ્રીઓ ત્યાં પોતાના બાજકોને સુરક્ષિત રાખી રાકે અને દેશનું બાવિ પણ ધાર્ધ રાકે.

૧૯૩૭માં લગભગ ૨૬ લાખ બાજકો એ રથાનેમાં ઉતરના હતા. જે શ્રીઓના બાજક નાનાં દોષ તેને દર વજુ કલાકે પોતાના બાજકને જોવા-સંભાળવા માટે રજ મળે છે, ત્યારે તે બાજકને દૂધ પાવ છે. ખેતીમાં કસકને વખતે બૂટ શ્રીઓ કામ કરે છે. એ માટે એ રથને પણ બાજકોની સંખ્યા વધી જાય છે.

સોવિયેટ સંઘમાં લગભગ બધા જ સાવ કલાક કામ કરે છે. કપાક કપાક શ્રીઓ આ કલાક પણ કામ કરે છે.

જ્યારે રશિયન સ્ત્રીનાં જીવન અધકારમય હતાં તે સમયે રહેલે ખાતામાં સ્ત્રીઓને માટે કંઈ રથાન નહોતું. પરંતુ ક્રાંતિ પછી ત્યાં ૪૦૦ રેશન મારતર સ્ત્રીઓ છે. લગભગ ૧૪૦૦ આસીરટન્ટ રેશન મારતર સ્ત્રી છે. એ રીતે હજારો સ્ત્રીઓ જુદા જુદા ખાતામાં કામ કરે છે.

આજના સોવિયેટ સંઘની સ્ત્રી ઈજીનીઅર, પાયલેટ, વિદ્યાની અને ધારાશાસ્ત્રી પણ છે. લગભગ એક લાખ બત્રીસ હજાર ડોક્ટરો રશિયામાં છે, તેમાં અરધાં તે સ્ત્રી ડોક્ટરો છે.

સ્ત્રીની સ્ત્રીશક્તિમાં આ પહેલાં શાથી આવ્યો એ વિચારવા જેવું છે. એનું મુખ્ય કારણ એ છે કે, દેશના સુત્રધારોએ જરૂરિયાત જોઈ અને સ્ત્રીને ઉત્તેજન આપ્યું. આપણા દેશના સુત્રધારોએ સ્ત્રીને ઉત્તેજન આપવા તો ઠરાવ્યું પણ હિંદી સ્ત્રી આને પણ જાગૃત નથી.

લગ્ન સમાજનું મુખ્ય અંગ છે, એમાં સંપૂર્ણ રીતે બે વ્યક્તિનો પ્રેમસંબંધ હોવો જોઈએ. લગભગ બધા જ લગ્ન ત્યાં ઠાટમાં થાય છે. કાયદા વિના ત્યાં બાગે જ લગ્ન થાય છે, કેમકે લગ્નમાં પણ વ્યક્તિસ્વાતંત્ર્યનું સંપૂર્ણ ધ્યાન આપવામાં આવે છે.

રશિયામાં આને સર્વ પ્રકારની જાગૃતિ છે. આપણે ટેલીફ વાતોમાં એ મહાન દેશનું અનુકરણ કરીએ છીએ. સ્ત્રીઓના વિકાસ અંગે-સ્ત્રીશક્તિ અંગે જો એ મહાન દેશનું અનુકરણ કરવામાં આવે તો હિંદમાં ટેલીફ વિન્યાસક્ષમી, સરોજની, હંસા મહેતા પેદા થઈ શકે.

આને અહીં હિંદમાં મધ્યસ્થતંત્રના મંત્રી-પદથી માંડી રાજદૂત, ગવર્નર, ધારાસભા વગેરે સર્વ સ્થળે સ્ત્રીઓને નીમીને પ્રશરણ પાડ્યું બહુ છે. છતાં પણ આપણે એ કામ ઓરવ સાથે પાર પાડી શકીશું કે કેમ? એ એક પ્રશ્ન છે.

પાર્ટીની મોજ

લેખિકા :

શ્રી. શારદાબેન રાજગોર

સારામાં સારી જરીની છુદીવાળી સાદી કાઢીને પહેરી, ઉંચી જાતના એરીંગ, પેલાંકને બળતી બંગડી, સોનેરી પરીવાળા ચપલ વગેરે પહેયાં અને ગર્વથી ફુલાતી બહાર નીકળ્યા. પણ બહાર નીકળતાં જ મારી બેચી સામી મળી. 'બા ક્યાં જાય છે?' કહી એ ઉભી રહી. 'ક્યાંય જતી નથી હો બહેન! હમણાં આવું છું. જવ તમે આથા સાથે ફરવા જાવ.' એમ મેં કહ્યું. મારા પેલાંકનો ભંપકો જોઈ બેચી સમજી ગઈ. 'હં! અમને ખબર છે. પટાવીને તું પાર્ટીમાં જાય છે, એની મને ખબર પડી ગઈ. મને લાઈ જા. હું ઘેર નહિ રહું. તમે મજા કરો. ને અમને કંઈ નહિ.' 'જો મેં તમારે માટે નારતો બહાર કાઢ્યો છે. આથા તમને પી પી અપાવશે, નવાં કપડાં પહેરાવશે. બહાર ફરવા જઈ લહેર કરો. ત્યાં તારાથી ન અવાય.'

'મારે પી પી નારતો કે કપડાં કંઈ નહિ જોઈએ. બસ આજ તો તારી સાથે જ આવવું છે. મને જોવા તો દે. હું ત્યાં તોફાન નહિ કરું. કાઢી ઘડને બેસીશ' બેચીએ હઠ પકડી.

‘પણ બેબી, જો ફરીવાર સ્ત્રીમનકાકાને ઘેર જઈશ ત્યારે સર્થ જઈશ. આજે તો પાર્ટી છે. વળા લેડી ગવર્નરે હાજર રહેવાનાં છે. ત્યાં તો હાકરાંથી અવાય જ નહિ. માટે તું ખેડી જઈ કર નહિ. જા માટે મોડું થાય છે’ પણ બીજી જ પગે મને થયું કે આ શું ગોટાળો ! બેબીને ઘેર લાવવાની જ નહોતી ત્યાં ક્યાંથી સામી મળી ! મેં આપા તરફ કરડી નજર કરી અને કહ્યું (વે વે નમનામાની. દયાના સીક્રીયા.)

‘તને ખજર નહોતી ! શા માટે વહેલી લાવી ?’ બેબીએ દયામણે અવાજે કહ્યું : ‘હ’ બા. આજે બાપુજીએ કહ્યું હતું તે મેં સાંભળ્યું હતું કે સાંજે પાંચે પાર્ટીમાં જયું ને હું તને તેડવા આવીશ. બેબીને સાડાચારે તૈયાર કરીને મોઝી આપશે.’ હું ધડીબર મુંજવણમાં પડી, શું કહ્યું ! હાકરીને સર્થને જવાય નહિ. ન જઈ તો બીજાને કેવું ખરાબ લાગે ! આજની પાર્ટી તો બંધ છે. ૧૫ શીશીંગ તો દીક્રીટ છે. બધા સદ્ગુરુદરથોને જ તેમાં આમંત્રણ છે. મારી વિચારમાળા વડી. બહાર દોનું વાગ્યું. બેબી દોડી. ‘બાપુજી મને આજે સર્થ જાવ. હું જઈશ નહિ હરૂં.’ ટાકમ ખરાબર ચક્ર મયો હતો. વિચાર કરવાનો વખત ન હતો. તેઓ મારા પર ખીળયા : ‘તમે તો બેરીસોક કેના છે તમે ! વખત જોતા નથી ! હાકરાને કરવા ન મોકલ્યાં ને અદિં રાખ્યાં ! જા, બેબી, તારે અદિં રહેવાનું છે. ત્યાં ન અવાય.’ પણ બેબી તો મોટરમાં ચડી બેઠી હતી. હું મુંજતે પગે મોટરમાં બેઠી. તેમણે કહ્યું : ‘ચાલો બેબીને ત્યાં ન સર્થ જવાય. તમારી દીક્રીટ લીધી છે માટે તમારે આવવું જ જોઈએ. બેબીને આવાને સોંપી લો, અને દેડો કે આજે આઠ વાગ્યા સુધી ત્યાં રોકાય.’ બેબીને રાવાનું થાણુ રાખ્યું. તેમણે ઉતાવળા બારણું ઉઘાડ્યું અને બેબીને નીચે ઉતારી મૂકી. આવાને કહ્યું : ‘કાળ કમાડા હી બેબી !—જાવ બેબીને પકડી રાખ’

અને મોટર ચાલી. મારા કાનમાં બેબીનો ચર્ચાનાદ ગાજી રહ્યો હતો. મારા હૃદય ઉપર જાણે પથરો પડ્યો. મને આજની પાર્ટી અકારી લાગી. જાણે બેબી વારંવાર દડી રહી હતી—‘હ’ હું બધું સમજું છું. અને છેતરીને વધી ગઈ.’

પાર્ટીમાં બધા ગોઠવાઈ ગયા. ખાવાનું પીરસાઈ ગયું. બાપુજી થયા, દાર. પહેરાયા, જમવાનું ચાલ્યું. સૌ આનંદમાં મસ્ત હતા. પાર્ટી તો ધણીવાર થાય છે. હુંયે ધણીવાર જાઉં છું, પણ આજ મારા મનમાં અનેક વિચારો ઘોળાયા હતા. ખાવાનું મોઢામાં મૂકતાં આંસુ આંધ્યાં. પડખે બેઠેલા બહેને પૂછ્યું : ‘કેમ બહેન ! કંઈ નરમ છે ! તબીબત સારી છે ને ?’ મને તો તમારી સાડી બદલ મને છે. હવે તો દેશમાં જાવ ત્યારે મંઠાંબે જ છુટકો. મને એ બધું મને છે.’ સૌ ખાવામાં તક્તીન હતા, વાતોમાં મચતુસ હતા. મને તો થયું : ‘અરે કેટલાં ય કુમળા બાળકોનાં—એક બેબીનો નહિ પણ ૫૦ બેબીઓના—હૃદય આજે ઘેર માં વિહોળા થયાં દશે ?’ અમે તેને પટાવી ફેસ લાવી અધારામાં મૂકી દોષ કે આવાને સોંપી આંધ્યા દશે, પણ બાળક જાણે તો જરૂર તેને કુઝ થાય. મને પરનાવો થયો. અરે, હું તો માતા—જનની ! મેં શું કહ્યું ! મારા બાળકને તરછોડી રહતી મૂકી મંગલ કરવા આવી !

મેં નિર્ણય ક્યો કે બાળકોને અજમા કરી, રકારી, આવી પાર્ટીમાં જલસા કરવા તે બાળકના ક્રોધ સમાન છે. હું ઘેર જવા તલપાપડ ચક્ર રહી. ક્યારે બેબીને મળું ને કહું કે બહેન હવે હું કદી નહિ જાઉં. અને એ રીતે મારા મનનો સાર ફગવો ક્યો.

નોંધ : ‘૫૧’ આદીસમાં પણ જુદે જુદે પ્રકારે પાર્ટીઓને વધુ પ્રકાર છે. આરે વખતે જાણકારે ઘર મૂકીને જવું પડે છે ત્યારે ખાવાને કુઝ થાય છે, જ્યાં નિવસ દોઈ ગયા વિના થાકે નહિ અને જાણકારે લઈ જવાય નહિ એવી કુઝ થાય છે

ગુજરાતી બહેનો

૧ ક્રિષ્ણકા :

શ્રી. શાન્તાબાઈ દેવજી આસર

ચડી નાચ તેવી છે.

મારી ગુજરાતી બહેનો હજુ જુના રીત-રિવાજ પાળવા ટેવાએલી છે અને કુટુંબ-મર્યાદાને માનનારી છે.

મારી ગુજરાતની બહેનોમાં હજુ મરણ પ્રસંગે રોવા અને કુટુંબનો રિવાજ છે. તે રિવાજ હવેના જમાનામાં ઇચ્છવા જોગ નથી, પણ મારે એટલું તો કહેવું જરૂરી છે કે, આમ કરવામાં આવડત અને હીંમતની જરૂર છે. ઠાઈ એવા અકાળ અને અણધરતા મૃત્યુ પ્રસંગે મારી ગુજરાતી બહેનોને રોતાં અને કુટુંબ જીવે તો, તમારું દીલ પણ પીમળી નાચ અને તમારી ઠોરી આંખો પણ બીની ચર્મ નાચ તેવી કરજી તો તેમની જગાંની ચોં છે- અને તે એક લાગણીનો જિભરો છે.

આ સિવાય પડકારો રિવાજ પણ મારી

બહેનો, ત્રીચીનાપક્ષીના રંગિયોધર ઉપરથી તોમીજનાડની મારી બહેનોને ગુજરાતી બહેનોના રીતરિવાજ અને રહેણીકરણી બાજ-તમા વાનોલાપ આપવાનું અને આમંત્રણ મળ્યું, તે સ્વીકારી તમને મારી ગુજરાતી બહેનોના પરિચય આપું આપું છું. આ તક અને આપવા બદલ રેડીયોધરના સત્તાવાળા-ઓની હું આભારી છું.

રીતરિવાજ અને રહેણીકરણી એ બન્ને વિષયો સાથે સંકળાએલા છે અને બન્ને વિષય ઉપર અલગ અલગ કહેવા જતાં દાષ્ટાગને બધા થવા સંભવ છે તેથી હું બન્ને વિષય ઉપર એક સાથે લઈશ.

મારી ગુજરાતી બહેનો વસ્ત્ર પરીધાન અને અલંકાર મદ્ય કરવામાં કળાની દૃષ્ટિએ હિતમ ગણાય છે.

મારી ગુજરાતી બહેનો ખાસ કરીને ઓઝાઓઢો, હસમુખી, સ્વભાવે મળતાવડી અને માયાળુ હોય છે.

મારી ગુજરાતી બહેનો મહેમાનમતી કરવામાં હિસાર અને પાકશાસ્ત્રમાં પ્રવિણ હોય છે અને પોતાનું ઘર હંમેશા કાળજીપૂર્વક રાખ્યું છે અને સ્વચ્છ રાખે છે.

મારી ગુજરાતી બહેનો ણવણી અને બાળઉછેરમાં પડાત છે અને ણવણીના અભાવે સામાજિક કાર્યોમાં ઓછો ભાગ લઈ શકે છે.

સ્વભાવે મળતાવડી હોવા છતાં બાવાની મુશ્કેલીએ મારી ગુજરાતી બહેનો આ તરફની બહેનો સાથે છુટથી લગીમળી રાકતી નથી.

મારી ગુજરાતી બહેનો એક કણવાળી પત્ની નહીં, પણ પતિને નમતું આપવામાં માનનારી એક આદર્શ મૃદુલી છે.

મારી ગુજરાતી બહેનો શાસ્ત્રોક્ત સંગી-તમાં પડાત છે, પરંતુ આમજીવનમાં ગુપ્ત ભાગ ભજવતા રાસ અને ગરબા તાલ સાથે ગાવામાં તે કોઈપણ પ્રદેશની બહેનો કરતાં

સ્નેહલગ્નના સ્વામિને

લલનાનો પત્ર

મૃતકાળના પ્રેમ-ભિખારી,

આ પત્ર તારા હાથમાં આવશે તે પહેલાં તો હું બીજી કુનિયાની મહેમાન જતી સુખી હર્ષિય. આ પત્ર હું તારા સુખી જીવનમાં કુઝળેલા રાવાનગ સજાવવા કે તને ડામવા નથી લખતી, પણ મારાં કુઝળ-હેવાવરાગને પત્રપટ પર દાઢી શાંતિથી આ લોકોને મોહ તજી પરશેઠમાં સુખે સંચરવાના અભિલાષે તને આ પત્ર પાહું છું. હામા કરતે કે હું તને તારા મૃત્યુના એવારા સુધી સદારો ન આપી શકી.

જડેનોમાં છે. હવે દેશ પરદેશ વસવાટી આ રિવાજ જડુ એહો દહ મયો છે; પણ હજી છે અને તે એક મરકરી રૂપ જતી મયો છે.

ભરત યુવજની કળામાં યુગ્મતાતી જડેનો સારો રસ ધરાવે છે અને આ કળાને જારી રીતે અપનાવી છે.

રતિયા, નાટક, જલસા મારી યુગ્મતાતી જડેનો જડુ એહો જીવે છે, પણ કુટુંબ જીવનમાં પોતાનો વખત પસાર કરી જાતે માણે છે; દેવન અને આગમનમાં તે માનની નથી.

કુઝામાં કરકસરથી પર ચલાવનારી તે કુટુંબ મુલકી છે. તે દયાળુ છે અને

યાદ કર તે દિવસ કે જ્યારે મેં મારી રાજપુતીથી મારો હાથ તારા હાથમાં મૂકી તને મારી અટુલી જીંદગીનો સાથો સુકાની બનાવ્યો, મારા બાળ્યનો નિર્મોહ બનાવ્યો. મારા મરદ સુખને ખાતર પણ મારા જીવન સાથી! મારું અનિષ્ટમાં અનિષ્ટ પણ તારા હાથે જ થયું છે. વેલી જેમ વૃક્ષને વીંટાછ શાંતિનો ઉંડો શ્વાસ લે છે તેમ મેં તારામાં શાંતિની આશા રાખી હતી; પણ ઝંઝવાના નીર કદી મોહની તૃષા છીપાવે છે ખરા!

તમે પ્રત્યેક પત્રના અંતે લખો છો કે "તારા પ્રેમનો ભિખારી..." પણ જરા વિચાર તો કરો ખરા કે પ્રેમ તો મેં ક્યો દતો. મારું સર્વસ્વ આપને ચરણે સમર્પણ કરી પ્રેમની ભિખારણ તો હું જતી હતી. હું તમને શીથો સવાલ કહી છું કે તમે મારા પ્રેમને ખાતર અગર તેના બદલામાં શું ભોગ આપ્યો? તમારા કુટુંબની પ્રેમની વેડી પર તો મારું જલિદાન અપાયું; મારો ભોગ ધરાવાયો. તમે મારી ખાતર શું સદન ક્યું? કાનો ભોગ આપ્યો? મારા 'આદર્શ', 'વિશ્વાસ', 'પ્રેમ'નો પગેપગે દોડ કરનાર મારા હૃદયસાઠ! શું હાથીના દાંતની માફક દેહ અને આત્માનો પ્રેમ જુદો હોય છે?

ધર્મને માનનારી છે.

રાષ્ટ્રપિતા પુલ્કય મહાત્મા માંધી અને શીયુત વક્ત્રમાઈ પટેલ જેવા મહાન દેશપ્રેમીઓના જન્મ યુગ્મતાતી માતાના કુખે થયેલ છે. અને હાલ પણ પુલ્કય મહાત્મા માંધીજીના આદર્શ અનુસરી સમાજ અને દેશપ્રેમ માટે ભેખ લીધેલ દેહલોક જડેનો પેટી શીમતી અન-સુષાબ્દેન, શીમતી મૃદુલાબ્દેન સારામાઈ, શીમતી મંત્રામાઈ પટેલ, શીમતી લીલાવતી મુનશી. શીમતી મીડુબ્દેન પીટીટ, એ સદુ-યુગ્મતાતી જડેનો છે.

• વામીલનાદ રેડીના હાથસના સોજનશી.

તારા માતૃપિતા; બાઈબડેન વગેરે સમસ્ત જગતની જવાબદારી સ્વીકારી બેઠેલા એ મહાત્માવ ! ને તારામાં નૈતિક હિંમત ન હતી તો ત્યાં માટે તે 'મારું' પાણિમહણ કરી તારી જવાબદારીમાં વધારો કર્યો ને સ્વદસ્તે 'ધર્મસંકટ' ઉજ્જી કર્યું ? ને હવે તે 'ધર્મસંકટ' માટે ત્યાં માટે કપાળે હાથ ઈઈ દેવ અને દેવને દોષ દે છે ?

ધર્મસંકટ ? કહ્યું ! આજની યોગ્ય દિવસ પહેલાં તમારી જનેતાએ મારા ચારિત્ર પર અણજાનતા આક્ષેપ કરી પગર પોંચે અને ન બંધાય તેવી નહારી ગણા બાંધી ને મેં તેમને બરાબર તત્કાલ્યા. એટલે તમારી જનેતાને સત્ય કહેવા કે સચળવવાને બદલે 'ધર્મસંકટ' ના ઝોલા હોદળ, મને મળ્યા સિવાય, જાનામાના મરનો ત્યાગ કર્યો, નાશી ગયા. વાહ ! મારા વહાલા વીર અર્જુન !

મારી સરચાષ, મારી નિખાલસતા, મારી નિઃસ્વતા, નિર્જીવતા, પરિવ્રતા, મારો અખંડ પ્રેમ કંઈ જ આડે ન આવ્યાં તે વખતે તારા 'ધર્મસંકટ'માં ? કે તારા કુટુંબના મસ્તાની માથેસાં મારા પર સ્વાર થઈ જેસે તેટલી હદ સુધી તે 'તેમને' તારી કરજ સમજી પોષ્યા ? તે હિપરથી 'અમીમય પ્રેમકપાદીમાં' અરીજ ના યોગશો, બાપુ ! ની સિખામણ ઈઈ મારા માથે રૂંધ્યા ? દેવ !

અપરાધીઓના કંઈ શું નિપરાધીઓને દેવાના હોય છે ? તમારા ખીરસાથી કંકાઈ, તમારી કાપરતા-શીતસુશીની હેતરપીંડીનો ભોગ શું અને નિર્હોષને ખગાવી ?

ભોગ ! હા, મારો જ ભોગ !! તમારા હાથે જ અપાપો...

કારણકે તમારા જ્યાં જ કુટુંબીજનોમાં ફક્ત હું જ પરચું લોહીને ! એટલે ભોગ તો પરાપાતો દેવાય, ઝોહો કંઈ આત્મજનોનો દેવાય !

પણ દેવ ! મારા પરિવ્ર પ્રેમના સોમન ઈઈ આવશે વિનંતું છું કે, તમારા માતૃપિતા,

મેહુલિયા રાણા

આવ રે મેહુલિયા રાણા હો આવ રે !
તારી ધરતી કરતી ચોઝર રે, આવ રે !
વાટલડી જેઈ જેઈ તારી એ શાકી,
હુઆમાં એના ના હામ રહી બાકી;
હૈયું એતું બળી બળી લાય રે,
મેહુલિયા રાણા ! આવ રે.
ફંક્યા શણગાર એણે તોડી માળાઓ,
રોઈ રોઈ લાલ એનાં નમણાં નયણાંઓ;
કારણો વિયોગ ના સે'વારે,
મેહુલિયા રાણા ! આવ રે.
ધીરા ગંભીરા હો મેહુલિયા રાણા !
ઘેલો એ ધરતીથી શેણે રીસાણા ?
આટલીક વાર તો મનાવ રે,
મેહુલિયા રાણા ! આવ રે.
આવને મેઘધતુ સુંઢલડી લાવ રે
અમઝમ અમકંત એના ઝાંઝરીઆ લાવને;
ઝોલી નળુદંડ વીજળીને લાવરે,
મેહુલિયા રાણા ! આવ રે.
રમેશ મ. ભટ્ટ.

બાઈબડેન કે બીજા જગાંવહાલોએ મોહામોહ સત્ય કહેવાની ને તમારામાં નૈતિક હિંમત ન હોય તો સ્વદલનના યોશ નીચે પુનઃજન કરી, બીજી કોઈ કુમારીઓને બાવ જમાડતાં પહેલાં બરાબર વિચાર કરજો. તમારો રૂપ, સિદ્ધિ, લક્ષ્મી વગેરે જોઈ પ્રેમ કરનારી તો બીજી અનેક આવશે, પણ પરણીને પોતાની કરવાની તમારામાં કેટલી સક્તિ છે તેનો ક્યાસ કાઢજો. નહિંતર કુટુંબી વેદી પર એક પછી બીજીનો ભોગ ન અપાય તેનો ખ્યાલ રાખજો. તમારું સુખ સદાયે રાખતું હોયતી, હું છું આપની અમાગી લક્ષના.

કર્તવ્ય

: લેખિકા :

કે. સુશીલા દેસાઇ

*

કુંભંદીન, ઉદાસ, બપોરે જ્યારે અર્ધ દિવસનું કાર્ય સમાપ્ત કરી માનવી પોતાના કાર પર આનન્દિત થઈ બેસે છે, એ વખતે કપિથાના નૃપતિને વિદિત થયું કે સમસ્ત રાજ્યના વિશ્વવત્નો રક્તરંજિત હિંસક આર-ભાર્ગ મયો છે. રાજપક્ષના માનવીઓના નિર્દોષ રક્તકુવારાથી ધારિત્રી ક્ષંકિત બની રહી છે; અને મહાન દુર્ગો માટીના ધરતી મારક પ્લે-પલે બરમીજન કરી દેવાય છે. આ નૃસેસ તાવડવની જનની છે-નાગ્નમકત સેના.

નૃપતિ એક દુખભર્યો નિઃશ્વાસ નાખી અનન્યપુર તરફ ધીમે ધીમે ચાલી ગયો. તે એકાકી હતો. જ્વેતજ્વેતામાં સમસ્ત રાજ્ય પ્રજાના શાસન-અર્થમાં આવી અયુ. આ વિદોદનો પ્રમુખ હતો એક બીલ જે દિમાલપના તરાણ વનમાં રહેતો હતો.

૨

નાગાધિરાજની નિર્જન જોડમાં એક પરમ મુદરી નવબેવના સન્ધ્યાસિની ફરતી ફરતી પ્રકૃતિ ચોક્કસનું નિરીક્ષણ કરી રહી હતી. પૃથ્વી પર પથરાયેલી દિમશિલામાં એનો પડ-

છાયો પડતો હતો. જાણે શોભા સ્વયં એના મર-લોમાં આલોટતી હતી. કેટલું માલક દસ્ય હતું!

અચાનક પ્રકૃતિ વીણાના અંકારથી મુંઝ હી. સ્વર્ગમાં જાણે બગવતી વીણાપાણિ વીણા જગતી રહી હતી. પર્વતરાજની ઉચી ઉચી શિલાઓ પરથી નીકળતી સરિતાઓના કથરવમાં મળીને એ અંકારે અભિનય સ્વર્ગની સૃષ્ટિ રચી. ચક્રિત દરિણીની જેવી તપસ્વીની જેવા લાગી. એના હૃદયે રમ્પતિ રાત્ર આલાપ્યો એ વીણાના અંકારમાં મળી જતો હતો.

*

થોડે દૂર માનસરોવરના પ્રધાન્ત તટ પર બેસીને એક ઘોર સ્થાપ વણી નવયુવાન બીલ વન્મથતાપૂર્વક પોતાની વીણા વગાડતો હતો. તપસ્વીની મંત્ર-મુગ્ધ બનીને એને જેવા લાગી. સંધ્યાના પાલવમાં બયબીત બાગજની મારક મોં છુપાવી અંશુમાલી સિતિજ તરફ ચાલી ગયા. અન્ધકારની ગાળ બીજાવી નિરા-હિરા-તિની શિદારની પ્રતીક્ષામાં બેસી મર્ધ.

અન્ધકારમાં પણ તપસ્વિનીની આંખોને એ બીલકુમારની મૂર્તિ આકર્ષી રહી.

પ્રજુપ-પ્રકાશ-પર અન્ધકારનો પ્રભાવ નથી પડતો. બે અપરિચિત હૃદયો એકબીજાને દુલાઈ. દુહાર-પ્યારના પ્રસંગમાં પરિચયની આવસ્થા નથી.

૩

તપસ્વિનીના પિતાની અનુભવી આંખોએ અધુ જેવું. પ્રજુપી યુગલનાં હૃદય એક રંગમાં મોળાઈ ગયાં. આ રંગ પ્રાણેની લાલસાની ધકધકની ચિના પર ચડાવીને પ્રવલનપૂર્વક ઉતા-રવામાં આવ્યો.

માનસરોવર સાફી ખન્ધુ; અને વત્તેરીઓ કન્ધાપક્ષની કાર્યકર્તાઓ. પશુઓએ જાનવા-ઓનો અભાવ દૂર કર્યો, અને ઠાકનદના લાલ પરામથી 'ઓદાગ-સિન્દૂર' લગાવ્યું.

પ્રજુપદેવ પુરોદિન બની વિરાજ્યા. આ પ્રમાણે નિષાગ્નરના મદાપ નીચે

વિવાહવિધિ પૂરી થઈ. વસન્તે આવી નવ-
વિવાહિતો પર અધખીટ્યા પુષ્પોલી વણી કરી,
સમ્મન્ધની રીતકૃતિ તપસ્વિ પિતાએ આપી,
આ પ્રમાણે 'મહિ-હાટક'નો સંયોગ થયો.

દિવસ રાત્રી રૂપી સમય બે સિતાસિત
ધોડાના રવમાં બેસી બાગ્યે જતો હતો. એ
રચના ચઢેલી હિતી ધૂળથી સંધ્યા મહિન
બની ગઈ. અસાવધ સંસારને પાછળ છોડી
રથ આગળ નીકળી ગયો.

એક દિવસ દિમાલયનો પૂરો પ્રાન્ત
સૈનિકોથી ભરાઈ ગયો. અસોના અણકારથી
પાશુમણ્ડ મુખ બની ગયું. વનરાસીઓનો
કેમળ દેખાં ધમકવા લાગ્યાં.

જામાતા અને પુત્રીને લઇને તપસ્વિ કુંપ-
દીની બહાર આવ્યો.

એણે જોયું કે કપિશાની વિદોદી સેનાનો
અપાર સાગર હિમડી રહ્યો છે. જોતજોતામાં
એક ચર્મધારી ભીમકાય યોદ્ધાએ આગળ વધી
કહ્યું: 'કપિશાના પ્રજાપીડક વૃષતિ! પ્રજાની
આજ્ઞા છે કે તારો સપરિવાર વધ કરવો.'

૬ યોદ્ધો ચાંત બની ગયો. એનો ગંભીર
કપકરવર પહોડોમાં સરાઈને હવામાં વિલીન
થઈ ગયો. આ વિદોદીઓનો પ્રમુખ ભીલ-
નેતા હતો.

તપસ્વિ મૂર્છિત બનીને ઢળા પડ્યો-જેમ
પ્રજાજનના પ્રયત્ન ધક્કાથી વિશાળ વૃક્ષ પડે.
એ હોશમાં આવ્યો ત્યારે એણે જોયું કે એનો
જામાતા-એ ચર્મધારી વિદોદી ઢળના સેનાપ-
તિની પાસે નતમરતક હોમો હતો. અને સમરન
સેના એને "નેતા-પુત્ર" કહીને અભિવાદન
કરતી હતી.

શ્વેતરમાં તપસ્વિ અને એની કન્યાના
હિષ્ણુ રક્તથી ધરિત્રીનો પાલવ રંગાઈ ગયો.
નવયુવક ભીલની આંખોને ખુલ્લે બે અશ્રુપુરો
ચમકાવેને પ્રભાતના તારાની માફક અરત
લગ્યાં.

આમંત્રણ

આવજો, આવજો, આવજો; માત,
આંગણીએ મારા આવજો.

લાવજો, લાવજો; લાવજો દે, સાથ
ચોસક બહેનોને લાવજો.

ધર ધોળાલું મા, શમ, દમ, ચૂને,
રીઝવોશ બાપનાં નાદે હું માતને,

આ રંકની ખૂંપડી દીપાવજો દે, માત,
આંગણીએ મારા આવજો.

બાવનાલું રૂકું આસન બનાલું,
શ્રદ્ધાલું સુંદર છત્ર ધરાલું;

પ્રેમ પુષ્પવડે, સ્વાગત સોહાવજો દે, માત,
આંગણીએ મારા આવજો.

દીપ સુકાલું રથળ રથળે વૈરાગનાં,
ધૂપીયાં રખાલું, મા; શાન્તી સંતોષનાં;

'મકું'મ પગલે પધારજો દે, માત
આંગણીએ મારા આવજો.

પ્રેમની પ્રસાદી માત પ્રીતથી ધરાલું,
હેમ કળશનો ગરબો ડોરાલું.

અરણ્ય તમ આટલી સ્વીકારજો, દે, માત
આંગણીએ મારા આવજો.

આવજો, આવજો, આવજો, દે માત,
આંગણીએ મારા આવજો.

ધં-હુબહેન વ્યાસ

દિમાલયની નિર્ભય તરાર્ધ જનકીન બની
મઈ, ભીલ-યુવક હંમેશની માફક વીણા વગા-
ડવા લાગ્યો. વીણાનો અંકાર માનસરોવરની
ચાંત છતાં પર કમ્પન હિત્વન કરીને ચન્દ્રમાં
મળી ગયો. ચન્દ્રદેવ તારાઓની આરતી સંજન-
વીને નિત્ય યુગચાપ વમુધાને પ્રજ્ઞામ કરી
સિધ્ધાતી જતા.

રક્તની ધારા તો અલ્પ સમયમાં સુકાઈ
મઈ, પણ રમૃતિની ધારા પતિતપાવની સૂર-
ધૂનીની ધારામાં મળીને અમર બની મઈ.

આપણી સ્ત્રી-સંસ્થાઓ

(૧) ભગિની સમાજ

ગુ

જરાતમાં અને મુંબઈમાં સ્ત્રીજનિ
અર્થે ચાલતી અનેક સંસ્થાઓ છે. એમાંની
ધણીખરી સ્ત્રીઓ અને પુરુષો ભેગા મળીને
ચલાવે છે. સ્ત્રીઓ જ નેનો સંપૂર્ણ રીતે વહી-
વટ ચલાવતી હોય એવી પણ થોડી સંસ્થાઓ
છે. એવી સંસ્થાઓમાં મુંબઈની ભગિની સમાજ
મહત્વનું સ્થાન ધરાવે છે. એ સંસ્થાનો વહી-
વટ સર્વ રીતે સ્ત્રીઓ દસ્તક છે એ જ એનું
મહત્વનું કારણ નથી, પરંતુ એ સંસ્થા તર-
ફથી જે વિવિધ પ્રવૃત્તિઓ સફળ રીતે ચાલે
છે તે કારણે સંસ્થા આપણું ધ્યાન ખેંચે છે.

ભારતસેવક સ્વ. ગોપાલકૃષ્ણ ગોખલેના
રમારક તરીકે તેમની પ્રથમ પ્રવૃત્તિઓ છે તા.
૧૯ મી ફેબ્રુઆરી ૧૯૧૬ ને રાજ ભગિની-
સમાજની સ્થાપના થઈ. ભગિનીસમાજની
સ્થાપના દિને મદદમાં આંધીજીએ સફેદો મોક-
લ્યો હતો કે “કૃષિ કૃત્રિમતા પેસી ન જાય
એ તપાસજો. અત્યારે બધાં કાર્યોમાં કૃત્રિમતા
પેસી જાય છે ને પછી જ કોઈ પ્રાપ્ત થતાં
નથી. પોતાના કાર્યો વિષે તકીદ કરી શકે એવા
મનુષ્યોની દિલ્લે બારે જરૂર છે. એકનિષ્ઠાથી
કામ કરનારને બીજી ને વિશ્વતિઓની જરૂર પડે
તે પ્રાપ્ત થશે એવું ઈશ્વરી વચન છે ને ગોખ-
સેજનું જીવન તેનો મદદન પુરાવો છે.” સને

૧૯૨૭ માં-માત્ર એક વર્ષ પછી જ ગાંધીજીએ
આ સંસ્થાને એક બારે કામ સોંપ્યું. તે કામ
તે શીજી બેટમાં ગીરમીટિયા હિન્દી બહેનો ઉપર
થતા અત્યાચારો અટકાવાનું હતું. ભગિની
સમાજ દ્વારા ચળવળ ઉપાડી, શહેરની ઓળખ-
તાને જાગૃત કરી, સરકારને કાને આવાત કહી
બઈ તેનો ઉકેલ લાવવાનો હતો. શ્રીમતી જાઈજી
ખીટીની આગેવાની નામે સ્ત્રીઓનું એક ડેપુ-
ટેશન વાર્ષિકરોય પાસે મોકલવામાં આવ્યું અને
એ ડેપુટેશને વાર્ષિકરોયને મળી પૂરેપૂરી દાદ
મેળવી. સને ૧૯૨૬માં આંધીજીએ ભગિની
સમાજ સેવાશ્રમનું ખાતમુહૂર્ત કર્યું. આ સંસ્થા
મુંબઈમાં વીલેપાર્સેમાં છે. સને ૧૯૩૧ માં
ભગિની સેવા સંઘ સ્થાપનામાં આવ્યો. ભગિની
સમાજને હવે પોતાનું મકાન છે. તે મકાન
થી રાજકુમારી અમૃતકુમારીએ તા. ૨૦-૨-
૪૮ ને રાજ ખુલ્લુ મૂક્યું હતું શ્રી. ચંચળ-
બહેન ઘીઆએ પોતાના સ્વર્ગસ્થ પતિની યાદ-
ગીરીમાં પચાસ દબર રૂપિયાની ઉધાર રકમ
આ મકાન ખરીદવા માટે ભેટ આપી છે.

શરૂઆતમાં ભગિની સમાજનું સંચાલન
શ્રી હરસનદાસ ચીનગીઆ કરના દત્તા, પરંતુ
સને ૧૯૩૨ ના આશરેટની વીસમી તારીખથી
આ સંસ્થાનું સંચાલન સ્ત્રીઓએ પોતાને
દસ્તક લીધેલું છે. દાસ થી જયશીમહેન રાયજી
આ સંસ્થાનાં પ્રમુખ છે, શ્રી લીલાવતીમહેન
બેન્કર અને ચંચળમહેન ઘીઆ મંત્રીઓ છે.
અને ૧૩ સભ્યોના કારોગારી મંડળમાં છે.
‘ભગિની બાવે સમાજ સેવા કરતી અને બીજાને
તેમ કરવા ઉત્તેજન આપી અનુકૂળતા કરી
આપતી’ એ સંસ્થાનો મુખ્ય ઉદ્દેશ છે.

આ સંસ્થાની પ્રવૃત્તિઓ અત્યારે સેવા
મંદિર, બાળમંદિર, ઉદ્યોગમંદિર, ક્લબ,
શિક્ષણવર્ગો, પુસ્તકાલય, ભગિનીસમાજ પરિષદ,
તાલીમીન્દ્ર, સ્વયંસેવિકા દળ, અને શિષ્યવૃત્તિ
ફંડ જેવા ચોદ વિભાગમાં વહેંચાયેલી છે.

અત્યારે—ભગિની સમાજની વ્યવસ્થા સભ્યો તરફથી ચૂંટાયેલી, તેર સભ્યો, પ્રમુખ અને બે મંત્રીઓ મળી પંદર સભ્યોની વ્યવસ્થાપક સમિતિ દ્વારા ચલાવવામાં આવે છે. વ્યવસ્થાપક સમિતિ તરફથી ચોદ વિભાગ માટે દરેકની જુદી પેટાસમિતિઓ ચૂંટવામાં આવે છે. સમાજની કેટલીક પ્રવૃત્તિઓ માટે જુદાં જુદાં દાતા તરફથી ૧૦,૦૦૦ રૂપીઆ મળેલા છે. દાંતની ચરત મુજબ દાતા તરફથી એક સ્ત્રી પ્રતિનિધિ તે પ્રવૃત્તિની પેટા સમિતિમાં સભ્ય હોય છે. એ સભ્યોનો કારોગારી સમિતિમાં નીમવાનો અધિકાર નથી. પેટા સમિતિમાં પણ એકથી વધારે પ્રતિનિધિ રાખવામાં આવતા નથી. કોલેજમાં બહુતી કન્યાઓ માટે એક દાતાએ રૂ. ૨૦૦૦ વગર ચરતે આપ્યા છે. આ રકમના વ્યાજ ઉપરાંત બેટા ઉધરાનો કારોગારી સમિતિએ નીમેલી પેટા સમિતિ શિષ્યવૃત્તિઓ આપે છે.

પચાસ હજાર રૂપીઆની સામગ્રી બેટ આપનારના સ્ત્રી પ્રતિનિધિ કારોગારી સમિતિમાં સભ્ય નીમવામાં આવ્યાં છે.

ભગિની સમાજની સ્થાવરજંગમ મિલ્કતનાં દરદીઓ બધાં સ્ત્રીઓજ છે, અને સમાજની બધી આંતર વ્યવસ્થા સ્ત્રીઓજ કરે છે. સેવામંદિરના સ્ત્રી વિભાગનું બધું કામ સ્ત્રીઓજ ચલાવે છે. ખજાનચીજડેન હજારો રૂપીઆની સેવકસેવકો દ્વિસાત લખાવે છે અને તપાસે છે. થોડા વખતથી અનાજ વગેરેનો રોટર પણ સ્ત્રીઓ માટે ખોલવામાં આવ્યો છે. આ રોટર સદકારી ધોરણે ચાલે છે અને તેની વ્યવસ્થા પણ સ્ત્રીઓજ ચલાવે છે.

આ રીતે આ સંસ્થા કેવળ સ્ત્રીઓને જ હસ્તક સફળતાથી ચાલે છે. દાતાઓ બહુ પુરો છે, પરંતુ તેમણે સંસ્થા ચલાવવાનો લોભ કે મામણી કદી કરી નથી. સ્ત્રીઓ અને બાળકોમાં કામ કરવાનું હોય તેમાં સ્ત્રીઓજ રસ-

પૂર્વક કામ કરી શકે. વેપારી દાતાઓને આવી સંસ્થાઓમાં વડીવટમાં રથાન હોય નહિ એ સંસ્થામાં દાન આપનાર સમજે છે.

સર્વ રીતે સ્ત્રીઓના સંચાલનથી ચાલતી આ સંસ્થા જે કુશળતાથી ચાલે છે તે ખીજી સ્ત્રીસેવાની સંસ્થાઓના વડીવટદારોને દષ્ટાન્તર છે.

(૨) આર્થ કન્યા વિદ્યાલય : પોરબંદર

પોરબંદરમાં આર્થ કન્યા ગુરુકુલમાં પ્રાર્થના મંદિરની ઉદ્ઘાટનવિધિ વખતે જામ-સાહેબને કન્યાઓ તરફથી વિંદીમાં માનપત્ર અને રત્નમંજૂષા આપવામાં આવેલી, થી. સવિતાજીડેન નાનજીભાઈ મહેતાએ વિંદીમાં એ માનપત્ર વાંચ્યું. તે પછી જામસાહેબે સરસ્વતી મંદિરને ખુલ્લું મૂક્યું.

શ્રી. નાનજીભાઈ કાલિદાસે ગુરુકુલની સ્થાપનાનો ઇતિહાસ કહ્યો પછી થી. નાનાભાઈ બહે કહ્યું કે, 'આ સંસ્થા હિંદુસ્તાનમાં એક પ્રયોગ રૂપે છે. આપણા વિચારો ટકાવામાં ઉઠે છે. આપણે તેનો ધાટ ઉતારવો છે. હું આ પ્રયોગનો જીડો અભ્યાસ કરીને તેનો માનસદાસ્ય દષ્ટિકોણથી ઉઠેલ કરી, પછી તેના પર મહોર મારવા માણું છું. મારી માન્યતા એવી છે કે, શિક્ષણથી રક્ત આધ્યાત્મિકતા આવતી નથી. ધાર્મિકતા ધોધિધામાંથી રહ ચાય છે. મદાપુરોના મૂળ તપાસો તો માણુમ પડશે, કે તેમણે મા પાસેથી હાથર-ડાંમાંથી કેળવણી લીધી હતી. આપણું ગૃહજીવન સુકાયું છે; અને યાજ્ઞ પાસેથી તેની આશા સંપૂર્ણ છે. આપણા આર્થિક અને આર્થસંસ્કૃતિ પર કોલેજનો સંક્રાંતિથી જુએ છે. આ પ્રાર્થનામંદિર બંદારથી જેમ આર્થિક છે તેમ અંદરથી પણ એવું જ આર્થિક બને! સાધુ પુરોના સંગ વગર જીવનમાં આધ્યાત્મિકતા ઉત્પન્ન ન થાય. એવો સંગ

એ ધાર્મિક જીવનની અનિવાર્યતા છે. એ અંતઃકરણની કામગીરી આપશે.

‘જન સમાજમાં માનાઓને જીવે લાવશું તો જ સંસ્કારિતા આવશે. શ્રી. નાનજીભાઈને એનો શોખ છે. તેઓ ખડતલ જીવનના અનુયાયી છે. કેળવણીમાં નૃત્ય, અને સંગીત ઉપરાંત ખડતલતા, ખાસ જોઈએ. આવતી કાલ માનવ સંસ્કૃતિની છે. આર્થસંસ્કૃતિનો અર્થ એ, કે અનેકને એકા કરીને એમાંથી એકતા ઉત્પન્ન કરવી. માનવ સંસ્કૃતિને ઉત્પન્ન કરવાનો યશ હિંદને છે.’

એ પછી જમસાહેબે માનવરત્નો જ્ઞાન આપનાં કહ્યું, કે ‘પહેલાં તો હું સવિતામહેનને જ્ઞાન આપું. સવિતામહેન ડિપેન્ડેન્ટ (મુલસહી) થઈ ગઈ છે ને હવે તો હું પંડિતજી (જવાહરલાલ)ને મળીશ ત્યારે કહીશ કે ત્રીઓને એકત્રી બનાવવાનું પણ સૌરાષ્ટ્રમાં તેમજે શરૂ થયું છે. એ જરૂરે કહ્યું કે, ‘મારી પાસે અર્ધવા મોનું-ચાંદી નથી.’ પણ મને સોના-ચાંદીનો શોખ હોત તો નવાનગરનું રાજ મૂકું ન હોત. મને શેની પણ જૂખ હોય તો તે એ છે કે દીકરા-દીકરીઓના હૃદય ચાલવાની.

(અનુસંધાન ૫૯ પર ૨ થી)

આખી રાત વિચાર કર્યો હતો.

‘એટલે તમને મારાં સ્વપ્નાં નડતાં ?’ મેરીએ મજાક ઉઠાવી. ‘હમના દિવસની આમલી રાતે ગંધાવી જાગરી યુગના વિચાર!’

‘ના, સામાન્ય યુગના નહીં; પણ ખાસ આના જ. મેરી, તને ખબર છે, આથી કેવી રીતે આવે છે ?’

‘બોક્સ. મે’ લમની ઈર્ષક કેવી સરસ બંધાવી છે તે હમણાં તમે જોશો.’

‘ના, હું પૂછું છું કે આથી કેમ આવે ? આંધું એ રાસાયનિક ક્રિયા છે.’

‘નિશાળો ને મંદિરો એમાં આત્મા હોય તો જ એ સાચાં સંસ્કારના ધામે બને છે, નહિ તો માત્ર પાણીના ઢમલા જ રહે છે.

‘આ મંદિરમાં જે દિકરીઓ આવે તેના આત્મા ચોખ્ખા અને ઉચ્ચ થાય કે જોના પ્રતાપે તે અવિધ્યની પ્રતાપી માતા થાય ! આ જૂમિ કૃષ્ણ અને તેના બાઈજીવની છે. તેમાં પ્રુતઃ એ પ્રકાશ આવે અને આ જૂમિ જેમ વધે આમજ હતી તેમ તે ફરીથી પણ આમજ રહે; અને પરમેશ્વર પાસેથી જન્મર-હસ્તીથી પણ સત્યગ લાવે.

‘પોસમી સડીના પહેલા દશકમાં દીકરા એટલા બધા આમજ હતા કે તેને લાયક શ્રી નહોતી. પણ હવે ત્રીઓ એટલી બધી આમજ છે કે તેને માટે પતિ ગોતવા, રૂકશે કરવી પડે છે. ત્રીઓનું સ્થાન આર્થસંસ્કૃતિમાં ‘દમેલાં’ આમજ પડતું છે; શીનારામ, રાધાકૃષ્ણ-એવા ઈશ્વરજનનમાં શ્રી પહેલી છે. પુરુષને કાઈએ પહેલા નથી મૂક્યા. આપણી પુત્રીઓ દુનિયામાં આમજ વધે ને સાવિત્રી જેમ પોતાના પતિને પાછા લાવી ઉચ્ચતર ગતિએ લઈ ગઈ એમ આપણી ત્રીઓ પુરુષને આમજ દોર.’

લૂઈ તો આશ્ચર્યના રસાયનમાં ઊતરી ગયો અને મેરીને એના પર મોટું બાપજી આપવા માંડ્યું.

ગારી અટકી. લૂઈ કૂદી પડ્યો અને જીવાડું ખારલું પકડી રાખી પોતાની પ્રિયતમાને ઉતારી.

‘મને એક દલાક જતા દેને, એક જ દલાક !’ ગુનેગારની માફક મેરીને ધીમેથી કાનમાં કહ્યું. મેરીએ નિસાસો નાખી કહ્યું, ‘આ વૈદ્યાનિકની પત્ની થતું એ સહેલું નથી.’

• આ લેખના લખેલમાં પ્રકાશ થયેલ ‘લૂઈ પારસર’માંથી.

રવિવારનો દિવસ. બપોર લગભગ

જગતનો મહાન વજાનિક

બંધ હતાં. બપોરના બાર વાગ્યા. ધોડામાડી-
વાળાઓની દાર સરિયાં રસ્તાની બાજુએ
નીકળી. કોયમેનોએ ધોળાં હાથમેળાં ચડાવેલાં

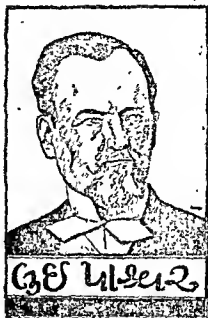
આ સરખસ દેવળ તરફ ચાલું. સતોનાં
ચિત્રો વડે સુશોભિત દેવળનાં બારણા બુઢાં
હતાં. મિખારીઓ તો હોય જ : પણ આજે
તો વિદ્યાર્થીઓની પણ ઠઠ જમી હતી.

હતાં : 'આખ્યા !' એક નાનકડો જાડિયો છોકરો
બોલી બેઠ્યો, અને તાલીઓ પાડવા લાગ્યો.
પહેલી ગાડીમાં સરેલ છુરખામાં એક છોકરી
ટેખાઈ. ગાડી અટકી. તેના અર્ધઉધાડા બાર-
ખામાંથી એક યુવકનો ચહેરો ટેખાયો.

'એ જ બરડિન સાહેબ-ભૌતિક વિજ્ઞાની.
અણુવર છે.' જાડિયો છોકરો બરાડયો. એની
વાગધારા છૂટી : 'બરડીન અને વરરાજા
પાસ્યર સાથે બણતા હતા. પાસ્યર અહીં આ
નીમાયા ત્યારે સીધી પ્રથમ મળનારાઓમાં
બરડીન. આ છોકરીની સાથે એળખાણ
કરાતી આપનાર પણ બરડીન.'

સા કોઈ બરડીન સાથે જોઈ રહ્યું હતું,
પણ તેના ચહેરા પર ચિંતા રપટ ટેખાતી
હતી. ગાડીમાંથી બેતરી બરડીન અતોપ થઈ
ગયો. તે સીધો દોડ્યો મુનિવર્સિટી પ્રયોગ-
શાળા તરફ. દરવાજે એક પળ ત્યાસ ખાવા
હોયો, અને પછી ઝડપજોડે ત્રીજો ભાગ ચડી
ગયો. પરસેવો લૂછી નાખ્યો. મનમાં પાસ્યરને
ધોડી ગાળો બોલી નાખી. પ્રયોગશાળા તરીકે
એળખાતી 'એક નાનકડી ઓરડીનું બારણું
ધખધખાતું. અંદરથી જવાબ ન મળ્યો. ફરીને
બારણું ધખધખાતું. ઈસ્ટાપરી નીચે પડી ગઈ
અને બારણું ખુલી ગયું.

ઓરડાનું વાતાવરણ અસાધારણ હતું.
માત્ર એ જ બારીઓ હતી. બધેય દવામાં એક
પ્રકારની ગંધ આવતી હતી. સરેલ દાવણથી

હુઈ પાસ્યર

: લેખક :

ડા. નરસિંહ મૂળજીભાઈ શાહ

બરેલાં કાચનાં વાસણો, 'લીલા રંગની કુમંવાળા
નાની નાની બરણીઓ અને સંદિગ્ધાથી બરેલા
કાચના બીકરો-ખાસા દારબંધ પડ્યા હતા.
એક જગ્યાએ બરાતર પોલિશ કરેલ ચક્રચક્રતું
મુદ્રમદ્યક પત્ર સોમી રહ્યું હતું. પાસેના ટેમલ
પર કામળના દગલા પડ્યા હતા.

'કોણ ?' કોપપૂર્ણ એક અવાજ આવ્યો,
અને કામળના દગલા પાછળથી પાસ્યરનું
મોં ટેખાયું.

'કોણ, બરડીન ? આવ. કાંઈ નહું ટેખાડું.'
પાસ્યરે મિત્રને આવકાર્યો.

'તારું નહું જાય ખાડમાં.'
'જે મને ભોંડવા આવ્યો કોય તો પાછો
ચાલ્યો જ. તને ખતર છે કે મારું આણું

અહવાડિયું બાવણું અને તેની તૈયારી કરવામાં જાય છે; એક માત્ર રવિવાર મળે છે-સંજો-ધન માટે. જો આ રકતિદો! તેમાં ચમત્કારો સંતાપેલા પડેલા છે.' .

'ચમત્કારો! એક સુંદર છોકરી તને પરણવા સંમત થઇ એ પણ ચમત્કાર છે.'

પ્રાચર મિત્ર સામે યુરસામાં જોઈ રહ્યો.

'અત્યારે તને અહીંનાં જોઈને ઠાકીને લાગી આવે. મિસ લોરેન્ટ સાથે હસ્તમેળાપ કરવા અહીં કલાક પહેલાં તારે દેવળમાં આવવાનું હતું એ જૂલો ગયો? આજે તારો લગ્નદિવસ છે.'

'હવે શું કરું?' પ્રાચરે પૂછ્યું.

'ચાલ જલ્દી ઘા, એ આજીવન પીર!'

'હા. ચાલ બાઈ, ચાલ.' લૂઈ આનંદપૂર્વક બોલી ઊઠ્યો અને બહાર નીકળ્યો. ડેરીને લઈ જનાર પહેરેગીર સિપાઈની માફક જરદીન તેની પાછળ આંધ્યો; પણ ડેરી એકાએક પાડો કર્યો.

'ક્યાં જાય છે?' લૂઈને ઠાટથી પકડીને જરદીને બરાડો પાડ્યો.

'મારો પ્રયોગ, મારો નવો પ્રયોગ!' લૂઈએ જરદીને ખેંચ્યો.

'જાણો તારો પ્રયોગ.' જરદીને ઝઘ્ઘાટી કરી. લૂઈ જરદીને હસડોનો હસડોનો પ્રયોગ-ચાળા મુઠી ખેંચી ગયો. જરદીને બહુ પ્રયત્નો કર્યા પણ શાંત્યો નહીં.

'મેં નવો પ્રયોગ આજ્યો છે, ખૂન અત્યત્નો છે.' પ્રાચરે દલીલ આપી.

'અને તારું કામ! એ ખૂન અત્યત્નું નહિ કેમ?'

લૂઈ તેના મિત્રના હાથમાંથી છટકી ગયો અને પ્રયોગચાળામાં ધૂસ્યો. એ જારલું બંધ કરવા જતો હતો ત્યાં જરદીને તેને અજોષી પકડીને બહાર કાઢ્યો. લૂઈ તેના મિત્ર સામે હપ્તાની દૃષ્ટિથી જોઈ રહ્યો.

ન્યારે બંને મિત્રો દેવળમાં પહોંચ્યા ત્યારે બધાએ તેમનો સત્કાર કર્યો. લૂઈ શરમનો માથો નીચું માથું રાખીને પોતાની ભવિષ્યની પત્ની પાસે પહોંચ્યો.

જરદીનના અને રાણાચારવાના અનેક પ્રયત્નો છતાં સારંગ તો જાણે સીધા બહિ-ચારખાનામાંથી આવ્યા હોય એવા તેમના દેહાર હતા. નેકટાઈ કે ડેહરનું ઠેકાણું નહોતું.

'બિચારી છોકરી, પરાણે પરણાવના હોય એવું છે.' એક ડાદીમા બોલી બેઠાં.

સારું થયું કે લૂઈએ તે ન સાંભળ્યું.

અશ્રુપૂર્ણ આંખે એક પણ ચન્દ્ર બોલ્યા વિના પ્રાચરે પોતાની પત્ની મેરી તરફ જોયું.

'વાંધી નહીં.' આણું જૂલકણાપણું જતાવે છે કે તમે ખૂન વિદ્વાન છો.'

પાદરીએ હાથ જોડ્યા કર્યા. લગ્નની વિધિ થઈ થઈ. બધું પતી ગયા પછી પાદરીએ હાથ નીચા કર્યા. દેવળનું વાજન વાગતું બંધ થયું. આખા દેવળમાં ધન્યવાદોના અવાજોનો ઘોંઘાટ થઈ રહ્યો. આ ધોધધર્મા અભરાયેલા પ્રાચર બહાર નીકળ્યો. તેના હાથમાં તેની પત્નીનો હાથ હતો. બંને આંધીમાં બેઠાં.

'પ્રિય મેરી, મારા પર યુરસે તો નથીતે!' અને જવાનની રાહ જોયા વિના આગળ ચલાવ્યું: 'હું જાણું છું કે તું દેવી સમાન છે. મારી માતા આજે જીવતાં હોત તો!'

'વદાલા લૂઈ, આજે અસોસ ન કરો.'

'સાચી વાત. આજે અસોસનો વખત નથી તારા લોધે હું દેવો મુખી છું! પણ જો હું યુરસે ન થાય તો હું જરા પ્રયોગચાળામાં જઈ આવું.' ત્યાં ખૂન રસદાસો પરિણામો... એ લીલો કુન...રોવાળાં અરે, મેં એનો મધ

કુન્ડલિન ઉધોગ

સંપાદકા:—શ્રી. પુષ્પેન્દ્રકુમારી—ધ્રોળ.

નાના બાળક માટે રોપી

જોઈતી ચીજો:—૧ આંકિસ ત્રણ ૧૪૫૪
વાળું ઉન અને નં. ૬નાં સુયા જોડ ૧;
એક વાર પહેળી રીખન. નં. ૬નાં સુયા
૫૨ (૮૦) ટાંકા માંડા.

૧ લી લાઈન:—x ૧ સાદા; ૧ ઉંધો x
આ નીચાનીથી ગુંથો.

આ પ્રમાણે ૬૭ બીજી ૬ લાઈનો જનાવો.
પછી નીચે પ્રમાણે ગુંથો; ૧ લી લાઈન-સાદા;
બીજી લાઈન-ઉંધી.

૬વે એક લાઈન સાદી તથા એક ઉંધી.
જન્ને મળાને પહે ઉપનું ચરઆતથી ગુંથણ
કરો. પછી નીચે પ્રમાણે ગુંથો.

૧ લી લાઈન:—x ૧૪ સાદા; ૩ બેગા
ગુંથો, ૧૩ સાદા; ૩ બેગા ગુંથો. x આ
નીચાનીથી ૬૭ એક વખત ગુંથો. ઉંદરે ૧૪
સાદા ૩ બેગા ગુંથો.

૨ જી લાઈન:—ઉંધી.

૩ જી લાઈન:—x ૧૨ સાદા; ૩ બેગા;
૧૦ સાદા; ૩ બેગા, x આ નીચાનીથી એક
વાર ગુંથો. ઉંદરે ૧૨ સાદા; ૩ બેગા.

૪ થી લાઈન:—ઉંધી.

૫ થી લાઈન:—x ૧૦ સાદા; ૩ બેગા;
૪ સાદા; ૩ બેગા x આ નીચાનીથી એકવાર
ગુંથો. ઉંદરે ૧૦ સાદા; ૩ બેગા.

૬ થી લાઈન:—ઉંધી.

૭ થી લાઈન:—x ૮ સાદા; ૩ બેગા;
૬ સાદા; ૩ બેગા, x આ નીચાનીથી એક
વખત ગુંથો. ઉંદરે ૮ સાદા; ૩ બેગા.

૮ થી લાઈન:—ઉંધી.

૯ થી લાઈન:—x ૬ સાદા; ૩ બેગા;

૪ સાદા; ૩ બેગા, x આ નીચાનીથી એક
વખત ગુંથો, ઉંદરે ૬ સાદા; ૩ બેગા.

૧૦ થી લાઈન:—ઉંધી.

૧૧ થી લાઈન:—x ૪ સાદા, ૩ બેગા;
૨ સાદા; ૩ બેગા, x આ નીચાનીથી એક
વખત ગુંથો, ઉંદરે ૪ સાદા; ૩ બેગા.

૧૨ થી લાઈન:—ઉંધી.

૧૩ થી લાઈન:—x ૨ સાદા; ૩ બેગા;
૩ બેગા; x આ નીચાનીથી એક વાર ગુંથો.
ઉંદરે ૨ સાદા, ૩ બેગા.

૧૪ થી લાઈન:—ઉંધી.

૬વે બાકીનાં જે ટાંકા રચા છે તે બંધ
કરી દો.

તૈયાર કરવાની રીત

પ્રથમ ૨૨૨૭ વસ્ત્રને પલાળનું તથા રોપી
૫૨ તે વસ્ત્ર યુગી પછી ઈંચો કરવી. પછી
પાછળના બામને ધાર પ્રમાણે બરાબર સીવી
લેવો અને જે રીખન છે તેને જન્ને બાળુએ
આમળ ટાંકી દેવી.

(૨) નાના બાળક માટે મોઝા

જોઈતી ચીજો:—૧ આંકિસ ઉન; નં. ૬
ના સુયા જોડ ૧ અને ૧ વાર રીખન (સાંકીડી)
નં. ૬ના સુયા ૫૨ ૩૨ ટાંકા માંડા.

૧ લી લાઈન:—x ૧ સાદા; ૧ ઉંધો
x આ નીચાનીથી ગુંથો.

૨ જી લાઈન:—x ૧ સાદા; ૧ ઉંધો
x આ નીચાનીથી ગુંથો.

૬૭ ૧ લી તથા ૨ જી લાઈનો રીપી
એક વખત ગુંથો.

૧ લી લાઇન:—સાદી. ૨ જી લાઇન:—ઉંધી.

હવે એક લાઇન સાદી તથા એક લાઇન ઉંધી—બન્ને મળીને શરઆતથી ત્રણ ઇંચનું ગુંથણ થાય ત્યાં સુધી ગુંથો. પછી રીત્તન પેરાવવાના ગાજ માટે નીચે પ્રમાણે ગુંથો.

૧ લી લાઇન:—x ૧ સાદો, ૧ ઉંધો x આ નીચાનીથી ગુંથો. ૧ લી લાઇન ૬જી બે વખત ગુંથો. પછી નીચે પ્રમાણે ગુંથો.

પછીની લાઇન:—૧ સાદો; x ૧ ઝાટો ૨ બેગા. x આ નીચાનીથી ગુંથો. છેલ્લે એક ટાંકો રહે તે સાદો ગુંથો. પછી ૧ સાદો; ૧ ઉંધો; એ પ્રમાણે ૬જી બીજી ત્રણ લાઇન ગુંથો અને છેલ્લે એક ટાંકો વધારો. હવે તળીયાં માટે નીચે પ્રમાણે ગુંથો.

૧ લી લાઇન:—(૧ સાદો, ૧ ઉંધો) ૧૧ વખત ગુંથો પછી ગુંથણ ફેરવો.

૨ જી લાઇન:—૧ ઉંધો, ૧ સાદો એમ પાંચ વખત ગુંથો, તથા ૧ ઉંધો ગુંથો. પાછું ગુંથણ ફેરવો.

હવે વચલા ૧૧ ટાંકા પર ૨૨ લાઇનો ઉપરના ભાગ માટે ગુંથો.

હવે ત્યાંથી હવે તોડી નાખો અને આમજા જે ૧૧ ટાંકા છે તેમાં જોડો. પછી ૧૨ ટાંકા ઉપાડો. પાછા ૧૧ ટાંકા ગુંથો. પછી ૧૨ ટાંકા ઉપાડો. પાછા ૧૧ ટાંકા ગુંથો. પછી પાછું ૬ લાઇનો ૧ સાદો; ૧ ઉંધો બન્ને મળીને ગુંથો. હવે નીચેની ધાર વારતે આ પ્રમાણે ગુંથો.

૧ લી લાઇન:—૨ બેગા; ૨૦ સાદા; ૩ બેગા; ૭ સાદા; ૩ બેગા; ૨૦ સાદા, છેલ્લે ૨ બેગા.

૨ જી લાઇન:—ઉંધી.

૩ જી લાઇન:—૨ બેગા, એમ આખી લાઇન સાદી ગુંથો. છેલ્લે ૨ બેગા.

૪ થી લાઇન:—ઉંધી.

૫ થી લાઇન:—૨ બેગા; ૧૭ સાદા; ૩ બેગા; ૭ સાદા; ૩ બેગા; ૧૭ સાદા; ૨ બેગા.

૬ થી લાઇન:—ઉંધી.

બીજું મેજી પછી આ જ પ્રમાણે બનાવો. તૈયાર કરવાની રીત

૨૫૨૭ વસ્ત્ર પલાળીને ઈશ્વરી કરતી. તળીયાં અને પમો ભાગ સરખો સીરવો. પછી ત્યાં કાંઈ પાડ્યા છે તેમાં રીત્તન પેરાવી ફેરી.

મને વાંચતાં પણ કંટાળો આવે. જેમ જેમ આમળ વાંચું, તેમ તેમ મને યાદ કે આટલું બધું લાંબુ શું લખ્યું હશે? જે ત્રણ દિવસ કામમાંથી નવરાય મેળવીને પણ મેં ઘણા પત્રો વાંચી નાખ્યા. વાંચ્યા પછી અરેબર મને થયું કે, શું ભોગ આવી વસ્તુ છે? પરંપરા પહેલાં પણ જે ભોગ માટે મને પોતાને લાંબું રીતે તોડાવે છે, તે પતિને પિયાર છે. મારા પિતાશ્રીને આ વાતની ખિસ્કુલ જાણ ન હતી. મારા માતૃશ્રી કદત પત્ર આવે છે એટલું જાણતાં હતાં. દુ:ખ કે અકાં મૂકું છું તે જાણવાની ઉત્સુકતા મારા માતૃશ્રીને ધણી હતી, પરંતુ મને તેની પરવા ન હતી; કારણ કે જે વસ્તુ પત્રમાં ખાનગી હતી તે અંગ્રેજીમાં લખેલી હતી. ફરીવાર

થોડા એવા પત્રો આવ્યા કે જેમાં મારા પતિદેવની ભોગવૃત્તિનું આલેખન હતું. આ બધી વસ્તુઓએ મારા દિલમાં કારી મારી હતી અને મારા ચિત્તને ચક્રોળે ચડાવ્યું. મને એમ થયું કે ત્યારે પરંપરા પહેલાં પતિદેવ આવી આવી બીનાએ જાણાવે છે તો પરંપરા પછી તો શું નહિ યાદ? એટલે પરંપરાનો પ્રસંગ જ ન આવે તેનો મેં વિચાર કરવા માંડ્યો. બીજો જ દિવસે દુ:શક લેવાના બુદ્ધિને ધેરથી નીકળી ગયું. કપરાગાને ત્યાં ઝાળી, લોટા અને સાથે મારા માનવિતાની નિર્દોષતાનો અને તેમની કૃપા માગતો પત્ર પણ મૂક્યો, અને દુ:નિર્જન પ્રદેસમાં આવી નીકળી. ત્યાં એક કૂવાએ મારું ચિત્ત ખેંચ્યું અને મેં મારા આખરી વિચારો ત્યાં મેદબોલ

મારા માતાપિની હું વદાસહોષ એકની એક દીકરી હતી. મારે મારા કરતાં મેં નાના ભાઈ હોવા છતાં પણ મારાં માતાપિના બહેનો મારા ઉપર વિશિષ્ટ પ્રેમ હતો. નાનપણમાં લાડમાં ને લાડમાં જીવતી. કાંઈ દિવસ નદપકા સોબળવે પડે કે નં કાંઈનો માર ખાવે પડે. હું નિયમિત રીતે મારું કામ કર્યો કરતી.

મને અભ્યાસનો ધથો જ શોખ હતો, એટલે હું સાત વર્ષની ઉંમરે નિશાળે ગે. બરાબર ધ્યાન રાખીને મેં ગુજરાતી સાત ધોરણોનો અભ્યાસ સારી રીતે પૂરો કર્યો. ફાઈનલની પરીક્ષામાં તો હું આખા ગુજરાતમાં પહેલે નંબરે પાસ થઈ અને સાડું ઈનામ મેળવ્યું. હવે મારી ઉંમર એટલે વર્ષની થઈ, ને ઘરમાં મારા વિવાદની વાતો ચાલતા માંડી, મેં તે તરફ કાંઈ લક્ષ ન આપતાં મારો અભ્યાસ આગળને આગળ ધપાવે રાખ્યો. અંગ્રેજી યોધીમાં હું પાસ થઈ અને મારા વિવાદ ક્યોના મને સમાચાર મળ્યા. મેં મારા અવિધ્વના પતિ વિશે ખાનગી મેળવવા મેસિજ કરો. તેમાં સજ્જતા પણ મળી. પરંતુ મારા કમનસીબે, મારા અવિધ્વમાં ઘનારા પતિ ફક્ત મેટ્રીક પાસ થયા હોવાથી, કોલેજમાં જવાની, આગળ અભ્યાસ કરવાની મારી બધી મદ-સ્વાર્થક્ષાઓ તૂટી પડી અને વીજળી પડે તેમ મારા હૃદયને આઘાત લાગ્યો. મનની મુઝવણ મનમાં ને મનમાં સમાવી મેં કાંઈને જણાવી નહિ. અને મારા અભ્યાસમાં ચિત્ત પરોતી દઈ, અવિધ્વની ચિંતાઓ હોડો દઈ હું આગળ ને આગળ વધવા લાગી.

મેટ્રીકની પરીક્ષા આપી. દસ દિવસોની મારા પરિણામની વાર હતી. એટલામાં મારા ઉપર હરમાન આવ્યું, મેં મારે મારા પરિણામ વિશેની મારો સપથ ધારણાઓ મારા પતિ-દેવને જણાવવી. મેં તેમના દિલ ઉપર દવા

આખરી વિસામો

સેખક

શ્રી. અમૃતલાલ શાહ

*

સારીને પણ તેમ ક્યું, ત્યારે મને જાણવા મળ્યું મેં મારી સજ્જતાના સમાચાર જાણી મારા પતિદેવ મૂંઝી પામ્યા. મેં વધુ અભ્યાસ ન કરવાનો નિશ્ચય કર્યો. મારો નિશ્ચય મેં પિતાશ્રીને જણાવ્યો ન હતો, તે પહેલાં મેં જાણે ક્યાંથી તેમને ખબર પડી ગઈ હતી. એટલે બીજે જ દિવસે મને સમાચાર મળ્યા કે મારો વિવાદ પેલા મેટ્રીક પાસ થયેલા સારીથી છૂટા કરવામાં આવ્યો છે અને મારા વધુ ભણેલા પ્રતિષ્ઠિત યુવાનની શોધ થાય છે.

પરંતુ મારી ધારણા ખોટી પડી અને હું મેટ્રીકમાં નિષ્ફળ નીવડી. કાંઈ પણ દિસાએ મેટ્રીક પાસ તો થયું જ એવો મારો આશય હતો, એટલે મેં ફરીથી મેટ્રીકનો અભ્યાસ શરૂ કર્યો, અને વધુ ખંતથી મહેનત કરવા માંડી. થોડા દિવસો પછી અમારી તાલિના એક જીગના વડીલનાં પત્ની ગુજરી ગયાં. એ ભાઈ વડીલ સાહેબ રહ્યા, એટલે માગાની તો વાત જ શું કરતી! ટોળાજીવ મારાં જતા લાગ્યાં, પણ બાઈની દાન મારા ઉપર હતી. મારા પિતાશ્રીએ પણ મારું મોહક્યું, પણ એમને દંડાવવા માટે પ્રયત્ન તો ના પાડવામાં આવી. જેવે ત્યારે અમે લાગવગ લગાડો ત્યારે અમારું મારું સ્વિકારાયું. પિતાશ્રીએ ત્યારે મને આ બધી બીના કહી ત્યારે ખરેખર મને આપણા સમાજ પ્રત્યે તિરસ્કાર થયો અને મારા જીવનર, ઉપર પણ અણમરો થયો.

વિવાદ થયે દસેક દિવસ નહિ થયા હોય ને મારા નવા પતિદેવ તરફથી પત્રોની ઝડીઓ વરસવા લાગી. પત્રો પણ એટલા લાંબા કે

ર સો ઇ-ધ ર

ક. ચંદ્રભાદેવી—પ્રાજ.

જમફળનો હલવો.

સાધન : શેર ૧ સારાં મોટાં જમફળ, પાવભોભાર ઈલાયચી, એક આનીભાર બદામ અને પીસ્તાની ઝીણી કાતરી.

એક શેર સારાં જમફળ, બહુ પાકેલાં નદી તેવાં લઈ તેને પાણીમાં બાકવા. અધ-ક્યર્ગ બદામ ત્યારે કાઢી લઈ તેને આડે ચીરો પાડવો; પછી પાછળથી દાઘ વડે રેદજ દાખરાં, એટલે અંદરથી ખીનો આપો ગોટા નીકળી જશે. પછી જમફળને સારાં પુંદી નાખવાં-તેમાં કણી કે પ્રોડાં ન રહે તેમ; ત્યારબાદ ખીના ગોટાને સીખડ છીણીએ તેમ કપડામાં છીણી નાખવું અને જે ખી રહે તે કાઢી નાખવાં. પછી જે છીણેલો ગર હોય તે જમફળના ગર ભેગો નાખી દેવો; ત્યારબાદ તેનું વગન કરી; નોટલો ગર થાય તેટલી જ ખાંડ તેની અંદર નાખી બહુ એકમેક કરી; ચુસા પર તપેલીમાં મુકવું. સાઈ ચચણી લાલ રંગનું થાય; તેમજ ચક્તી પડે તેનું લટ થાય ત્યારે ઉતારી યાગીમાં ફારી દેવું; પછી ઉપર લખ્યાં પ્રમાણે મસાલો બખરાવી દેવો. પછી બપોરે ફરે ત્યારે ખાવાના કામમાં લેવો.

બટાકા પોંઆ.

નોંધની ચીજો:-શેર ૧ પોંઆ, ૦૧૧ શેર બટાકા, ૧ શેર કુંગળી, ૦૧ શેર તેલ, ૨ રૂપીયાભાર મીઠું ને પાવભોભાર દળદર. નંજ ૮ લોલાં મરચાંની કાતરી, અડધા નાળિયેરનું ખમણ, એક ઝુડી ઠાથમીર (ઝીણી સમારીને).

બટાકા શેર ૦૧૧ લઈને હાલી નાખી ઘોળને તેની પાનગી ઉભી ચીરીઆ કરી. કુંગળીને હાલી, તેનાં નાના નાના કટકા કરવા. પછી બન્નેને એક મોરી તરીમાં તેલ મુખી સાંતળવા મુકવું અંદર મીઠું અને દળદર તેના પ્રમાણમાં નાખવા. બટાકા તથા કુંગળી બરાબર સંતળાય ત્યારે પોંઆને બરાબર સાઈ કરીને તેમાં નાખી દેવા. પછી બાકીનો સર્વ મસાલો પણ નાખી દેવો અને બે-ત્રણ વાર દલાવી તેલ ઓળું હોય તો વધારે રેડી અંદર લીંબુનો રસ નાખવો. પછી દલાવી ઉતારી લેવું; ચુસા પર પોંઆને કકક થરા દેવા નહીં. ઉપર રોબા માટે થોડું ઠાથરાનું ખમણ અને ઠાથમીર બખરાવાં. પછી ગરમ ગરમ ખાવું. કારણકે ઠંડા થવાથી કંઈ ઘઈ જવા સંભવ છે. જો ઠાંડ કુંગળી ન વાપરવું દેવ તો પણ આ રીતે જ થશે.

તમે સીજવન માસિકના ગ્રાહક નથી ! આજેજ ગ્રાહક બનાવો.

વાર્ષિક લવાજમ : દેશમાં રૂ. સાડા છ, પરદેશ માટે તેર શીર્ડાંગ.

સીજવન સોફીસ, ઝવેરીવાડ, અમદાવાદ

આ જથી ત્રીસ વર્ષ પહેલાં ઉત્તર દિલ્હી એક નગરમાંના બોગન સમારંભમાં એક ઉમતી કવયિત્રી સાથે એક યુવાન બેરિસ્ટર પશુ હાજર હતા. નિમંત્રિતોમાં ઇન્દિયાતીત દષ્ટિ ધરાવનાર તરીકે વિખ્યાત થયેલી એક એંગ્લો ઇન્ડિયન મહિલા પણ હતી. તેણે પેલા યુવાન બેરિસ્ટર પર નજર નાખીને કહ્યું: “પેલો યુવાન એક રાજ્યનો શાસક બનવાનો છે.” બધા આશ્ચર્યચકિત થઈને સાંભળી રહ્યા. કવયિત્રીએ કહ્યું: “એ કોઈ દેશી રાજ્યનો કુંવર નથી, તેમ કોઈ રાજકુલનો પણ નથી. એ રાજ્ય કેમ બને? એ તો માત્ર ચમરાક વડીલ છે.”

પેલી સ્ત્રીએ કહ્યું: “કેમ બને એની તો મનેય ખબર નથી. પરંતુ એ એક રાજ્યનો શાસક બનશે.”

આ આગાહી એ વખતે તો બેરિસ્ટરે તેમજ સૌએ એક મજાક રૂપે ગણી લીધી અને સૌ તે વીસરી ગયા પરંતુ ત્રીસ વર્ષ બાદ એ સાચી નીવડી-જ્યારે મહમદઅલી ઝીણા પાકિસ્તાનના સર્વોચ્ચ સત્તાધીશ બન્યા. નેપોલીયન માટે પણ એક જિંદગી સ્ત્રીએ આવી આગાહી કરેલી. પાકિસ્તાનના માણસો પેલી એંગ્લો-ઇન્ડિયન મહિલાનો પત્તો મેળવવા તપાસ ચલાવી રહ્યા છે.

અમેરિકામાં ૫૧ સ્ત્રીઓ ન્યાયમૂર્તિ તરીકે કામ કરે છે તેમાંથી ૧૦ ન્યુયોર્કમાં, ૬ ફ્લોરિડામાં, ૬ માસેન્સુટેસમાં અને ત્રણ સમનાથી અદાલતમાં કામ કરે છે.

‘હિન્દુસ્તાન ટાઇમ્સ’નો નવી દિલ્હી ખાતેનો ખબરપત્રી જણાવે છે કે દિલ્હીમાં બીજી બંધી વસ્તુઓની અછત સાથે કન્યાની પણ ભારે અછત છે.

થોડા સમય પહેલાં પુનર્વસવાટ ખાતાના સ્ત્રી વિભાગના લગ્નખાતા તરફથી લાયક વર

સૌરભ

માટે અરજીઓ મંગાવવામાં આવી હતી. થોડા વખતમાં જ એ ખાતાને લોકબંધ અરજીઓ મળી. આ અરજી કરનારાઓમાં લીફ્ટ-મેનથી માંડી મોટા વડીલો અને વેપારીઓ પણ હતા.

દિવસે દિવસે કન્યાઓ માટે એટલી બધી અરજીઓ આવવા લાગી કે સરકારે કંટાળી એ ખાતું બંધ કર્યું, પરંતુ જે લોકોની અરજી આવી હતી તેમાંથી સારા અને ૩૦ વર્ષની નીચેના ૨૦૦૦ સુધીના ઉમેદવારોને ચૂંટી કાઢવામાં આવ્યા.

આ ૨૦૦૦ ઉમેદવારોમાંથી ૫૦૦ નેટલા ઉમેદવારો સરકારી હોમાં કામ કરનારા હતા, ૫૦૦ નેટલા ઉમેદવારો વેપારીઓ હતા-જેમની મહિને દિવસે આવક રૂ. ૧૦૦૦ થી વધુ હતી. બાકીના ૧૦૦૦ ઉમેદવારોમાં મોટેભાગે સરકારી અમલદારો હતા.

આ ઉમેદવારોમાં વિધુરની સંખ્યા તો ઘણી ઘુજ હતી અને આ વિધુરમાંય પેતાને બાળક હોય એવો તો એક જ ઉમેદવાર હતો.

આ લગ્નના ઉમેદવારો નાતજાતના ભેદમાં જરાય માનતા નથી. તેઓને તો કન્યા જોઈએ છે અને તેમાંય કોઈ નિરાશીત કન્યા મળે જાય તો તેને ધણું સંતોષ થાય.

અમેરિકામાં ૮૦ વર્ષ પહેલાં મજૂરીના ધંધામાં જે સ્ત્રીઓ કામ કરતી તેના કરતાં પાંચમણું પ્રમાણ સ્ત્રીઓનું મજૂરીના ધંધામાં આજે વધ્યું છે એવું સ્ત્રીઓના પ્રચાર વિભાગના પ્રમુખ શ્રીમતી ફેડા એસ. મીલરે જાહેર કર્યું છે. ૧૯૦૦ ની સાલમાં ૫૦ લાખ સ્ત્રીઓ અમેરિકામાં મજૂરી કરતી અને તેનું પ્રમાણ તે વખતે ૧૮ ટકા હતું. આજે સ્ત્રી-પુરુષની મજૂર સંખ્યામાં જમણે આકેડો થયો છે. જ્યારે સ્ત્રીમજૂરની સંખ્યા ત્રણ ગણી થઈ છે. ૧૯૩૬માં માત્ર કેળવણી, દરજીકામ, ધંદીઓમાં, રૂઝમેકર, ધરમજૂરી અને કારખાના એમ સાત જ ધંધામાં કામ કરતી. આજે અમેરિકામાં ૪૫૧ ધંધા છે તેમાંથી માત્ર નવ સિવાય ૪૪૨ ધંધામાં સ્ત્રીઓ કામ કરતી થઈ ગઈ છે. ૧૯૪૭ માં તેા વિમાનમાં, રેડીઓમાં અને માનસવિજ્ઞાનમાં પણ કામ કરતી થઈ છે અને પાંચ ટકા સ્ત્રીઓ હાકલર, એન્જનીયર, કેમીસ્ટ, સિલ્વરસાઈ, વકીલાત, અને જાહેર હિસાબી ખાનામાં પણ કામ કરવા મંડી છે.

*

સુરત જિલ્લામાં રમત ખમતના એક મેળાવડામાં પ્રમુખપદેથી શુદ્ધપ્રધાન શ્રી. મોરારજીભાઈએ કહ્યું હતું કે-સરકાર જુલમ દૂર કરવા કાયદો કરે છે. એક પર બીજી ન થાય તેવો કાયદો ઘડ્યો છે. વિધવાને આપણે 'ગંભીરવર' નામ આપ્યું તે તો મન મહેજાવવા માટે, પણ વર્તનમાં તો વિધવાના શુદ્ધ અવશુભન ગણ્યા. પુરુષ એક બે ત્રણ વાર પાછો ને સ્ત્રીને એવો હક નહિ-અરે ધરમાં જુલમ વિધવા છોકરી હોય ને બાપ બે ત્રણ વાર વાર પાછો એ શું !

આપણે માતાઓને બદાકુર બનાવતી જોઈએ. વીર માતાનાં સંતાન જ વીર થવાનાં છે. માતા ગુણ જ સંતાનમાં વધુ ઉતરે છે. માતાનાં સંસ્કાર એ જ મુખ્ય પરતુ છે. માતા

અજ્ઞાન હશે, ગમાર હશે તો તેનાં સંતાન પણ એવાં જ રહેવાનાં છે.

સ્ત્રીએ સૌમાન્યવતી રહેવાનું ને પુરુષે રહેવાનું નહિ ! પુરુષે પોતાના હાથમાં કાયદો હોવાથી પોતાના હાથના કાયદો બડી દીધા. આથી એક પર બીજી કરનારને જોશમાં મોકલવાનું કરાયું છે. જે પુરુષ એક પર બીજી કરે તો શા માટે સ્ત્રી એક પર 'બીજો' ન કરે ? પણ એ વસ્તુ જરાજર નથી, એટલે એક પર 'બીજી' કરવા સામે કોપદો દાકર્યો છે. સ્ત્રીએ સતી થવાનું તો પુરુષે 'સના' નહિ થવાનું ? પણ પુરુષમાં સત હોય તો સતો થાય ને ?

પતિ જે પરમેશ્વર સમાન હોય તો સ્ત્રી દેવી સમાન હોતી જોઈએ ને તો જ જરાજર ગણાય. જ્યાં પતિ અને માન આપે ત્યાં જ સ્ત્રીએ પણ પતિને માન આપવું જોઈએ સ્ત્રીએ પોતાનો હક જાળવવો જોઈએ ને તે માટે તેણે સત્યાગ્રહ પણ કરવો જોઈએ; ત્યાં સુધી કંઈ વળવાનું નથી. મિત્રતામાં પણ છોકરા-છોકરીને જુડું. જો છોકરી ગમાર હશે તો તે બીજો પત્ની તરીકે જવાની છે ને તમારે ત્યાં ગમાર છોકરી આવશે તે વડુ તરીકે આવશે. અને તે પણ કાલે માતા બનવાની છે તો પછી તેનાં સંતાન પણ ગમાર રહેવાનાં છે.

સ્ત્રીએ પુરુષના સામે ન બોલવું એ સારી વાન છે, પરંતુ પુરુષ બોલું બોલે તો તે નિમાવવું એ ન ચાલે. સ્ત્રીઓ પાસે તો મોટામાં મોટું સાધન છે. સ્ત્રીએ ધરણીથી બંધાવાની જરૂર નથી, ધરણી તો બંધન છે. પમનું કંઈ પકડી તમને ફેંકી દેશો, નથ જાણી નેસાડી દેશો, ગળાના દારથી ફાંસો દેશો. પુરુષો કંઈ કાયા છે ? એ કેમ ધરણી પડેરતા નથી ? કંઈ પણ સાઈ હોય તો તો પુરુષ જવા દે એમ નથી.

છોકરાને છોકરી વચ્ચેના નેદમાવ મીઠાવો.

છોકરી વાંસજી માંને તો છોકરો કેમ નહિ ? બેઠે સરખાં કામ કરે તેવું તેમને સરખું શિક્ષણ આપે, તે સમાન રીતે વર્તે. અધી સમાજ પાંતળો હશે તો નહિ આવે. સ્ત્રી એ પુરુષનું અધીન છે તો પુરુષ એ સ્ત્રીનું અધીન કેમ નહિ ? બેઠે માટે ધર્મજાત ને પ્રેમ સરખાં ભેદ એ તે તો જ સમાજ મળતૂત બનશે. નવીન દિંદના સર્જનમાં સ્ત્રીઓએ પણ ફાળો આપવાનો છે તે તેમ ઘણે સ્થાને જ દિંદના અપાઠભેર નવ-સર્જન યશે.

મિત્ર સેવાજી ગુજરાત તરફથી બહેનો માટેના એક તાલીમ શિબિરની સરખાત રવરાજ આશ્રમ બારડોલીમાં થી. જ્યોત્સના બહેન શુક્રજના શુભ દસને ઘેર હતી. ઉદ્ઘાટન વિધિ કરતાં થી જ્યોત્સનાબેન બેસાતે સેવાજીમાં જોડાઈ દેશની સેવા કરવાની અપીલ કરી હતી. વર્ગમાં ગુજરાત કાલિયાવાડના જુદા જુદા ભાગો-માંથી બહેનો આવી છે. આ વર્ગ પહેલાં ખંભાત ચાલવાનો હતો પણ કેટલાક કારણોને લીધે વર્ગ રવરાજ આશ્રમમાં રાખવામાં આવ્યો છે.

સંઘમ અને સ્વચ્છંદ વિષે, નીતિનાચના માર્ગ વિષે અને અનેક કસોટીઓમાંથી પસાર થયેલી આપણી આર્થિક-સંસ્કૃતિની ઉત્તમતા વિષે આજે વિદ્વાન શ્રોતાવર્ગને મારે જાદુ કહેવું નથી. હમ જીવનનાં વિશુદ્ધ સુખો વિષે પર્લેએ Portrait of a marriage 'એક હમચ-વનનું ચિત્ર' એ નામનું સુંદર નવસાધાનું પુસ્તક લખ્યું છે. એમાં એ વિદ્વાન લેખકએ સિદ્ધ થયું છે કે હમ એ તો સંસારનો જીડો અનુભવ છે, સરખા આદર્શો કે શુભે ના હોય છતાં હમથી સ્ત્રી પુરુષ બન્ને ખૂબ ઘડાય છે. પ્રેમ, સહિષ્ણુતા, શાન્તિ, આત્માવિસર્જન અને શુદ્ધ આનંદ હમજીવનથી મળે છે. જીવનનો

ઉદ્દેશ પૂર્ણતા મેળવવાનો હોય તો એ માટે હમ જેવો બીજો માર્ગ નથી. સતીત્વ અને એકપત્નીત્વથી પ્રેમસાગર એવા આત્માનું પૂર્ણ-પણે પ્રાકટ્ય થાય છે. —ડૉ. હરિપ્રસાદ

કેટલોક વખત સ્ત્રીઓ સુધારાને નામે અવિ-ચારી પગલાં ભરે છે અને સ્વતંત્ર્યના મોહમાં સ્વચ્છંદના પથે પડે છે. આગળના સ્વતંત્ર્ય યુગમાં સૌ કેઈ સ્વતંત્ર થવા આગુર અને અધીરા બની રહે છે અને તેવી જ રિવાજ આગળની સ્ત્રીઓની છે. સ્વતંત્રતાનો પવન તેમ-નામાંનાં ધણીને વાયો છે અને તેના મોહમાં પડી કેટલીએ અર્ધદેવ, અજ્ઞાન અને અણ-સમજુ સ્ત્રીઓ સ્વચ્છંદી બને છે. સ્વતંત્રતા એટલે નિરંકુશ, મયોદા વિનાની. નિષમ વિનાની છૂટ નહિ, પણ તે જવાબદારીઓથી લદાયેલી, મયોદાથી અને નિષમોના અંકુશથી બંધા-યેલી છે અંકુશ અને મયોદા, નિષમ અને નિષમન વિનાની સ્વતંત્રતા શા અર્થની ? એવી સ્વતંત્રતા સાથે માર્ગે લઈ નહિ જાય, પણ સ્વચ્છંદના મોહમય અને વિનાશકારી પથે દોરશે. સ્વતંત્રતા મેળવી શકાય અને પ્રાપ્ત કરી તેને પૂર્ણ રીતે સાચવી શકાય એવી શક્તિ આપણામાં બેઠેલ છે અને એ શક્તિ મેળવવામાં શરીરસંપત્તિની સૌથી પહેલી આવશ્યકતા છે.

જીવનના આગમાં યુગમેને માટે ડીક લઈ પડે એવા બાંકડા મૂકનાર છે. એ બાંકડા પર બેજ જાણેલી શકે એવી યોજના ઘણે કેમકે એક યુગલ પ્રેમગોષ્ઠિ કરતું બેઠું હોય ને તે વેળા તેની સાથે બળને માણસ પણ બેસે એ સાઈન કહેવાય, તેથી આવા બાંકડા રખાનાર છે.

માણસનું મન તેના અંદર છે એમ નહિ, પણ માણસ એના મનમાં રહે છે. માણસ મનથી મોટો છે એમ નહિ, પણ મન માણસથી મોટું છે.

ન્યાયની

અદાલતમાં

*

૧૯૪૭ ના ડિસેમ્બર મહિનામાં પોતાની જન્મેલી બાળકીનું ખૂન કરવાના અથવા તેને જાહેર જગ્યાએ છોડી દેવાના આરોપસર વલસાડની આશરે અદાર વર્ધની વયની એક ખ્રિસ્તી કુમારિકા સામેનો કેસ અત્રેની સેશન્સ કોર્ટમાં ચાલી જતાં બ્યુરીએ ખૂનના આરોપ અંગે એ બાળાને નિર્દોષ ઠેરવી હતી અને ખીજા 'ગુન્હા' અંગે એસેસરાએ તે દોષિત હોવાનો અભિપ્રાય આપ્યો હતો. સેશન્સ જજ શ્રી. રાજુએ તે બાળાને ૩૧૭ કલમ મુજબ જન્મેલા બાળકને વગે કરવાના આરોપસર ગુનેગાર ઠેરવી હતી; પણ એ કન્યાના સંજોગોને અનુકૂળીને તેને એ વર્ધના શ. ૫૦૦નો અંગ મુચરકા અને એટલી જ રકમના જામીન તેની પાસે લેવાનો દુકમ કર્યો હતો.

*

મુજબની ધારાસભામાં હમણું એક ખરેખરો રમઝ ઠાપડો પસાર થઈ ગયો. એ ઠાપડો એક જ માણસ અતિ મુશીબતમાં આવી પડે એ તેને તેમાંથી મુક્ત કરવાને માટે જ રચાયો ને તે પસાર થયો.

કથા બાજુ એવો છે કે, એક ખ્રિસ્તી બાઈલાડેખને લગ્ન કર્યા પછી લાગે વખતે ખજર પડી કે જે ખ્રિસ્તી ઓરઝએ એના લગ્ન કરાવેલા, તેને લગ્ન કરાવતી વેળા લગ્ન કરાવવાનો અધિકાર જ ન હતો. એ જાતનો પરવાનો તેની પાસે હતો જ નહિ અને પરિણામે બાઈ-સારેખનું લગ્ન સાવ ગેરકાયદે હતું ને તેથી તે લગ્નના સંતાન પણ ગેરકાયદે હતો.

હવે ખીજા પરવાનાદાર ગોરઝ હસ્તક કરી લગ્ન કરે, તો પણ આમશે બધા વડેવાર, બધું જીવન ને સંતતિ ગેરકાયદે હતો જ ને છે જ એવું રપષ્ટ નક્કી કરે, અને પોતાને મોટે કળ્લ કર્યા બરાબર જ રાય.

હવે આ ફસામણીનો ઉપાય એક જ રહ્યો—કે ખાસ રવતંત્ર નોખો ઠાપડો કરી આગળ થયેલા પડેલા લગ્નને કાયદેસર કરાવવા.

આ બાજત સાવ વ્યક્તિગત જેતી હતી ને તેથી તેમાં કોઈને કંઈ વાંધો ન હતો. પણ અમમત ખાતર એક સમાસદે કહ્યું કે: આવી નાની નાની બાજતમાં કાયદો કરવા બેસવું તેના કરતાં જે કોઈ કહે કે અમે પતિપત્ની છીએ તેને વરવડું તરીકે કળ્લ જ કરી લેવાં એટલે વાત પતી જાય. ખીજા એક ટીકા કરી કે: આણું કંઈ કરવા જશો તો સિનેમા કે દેનમાં જોડાનેડ બેઠેલાં સ્ત્રીપુરુષને વરવડું જ માની લેવાં પડશે. છેવટે એક પ્રધાને આ બંધી અમમતજાણ પર એક દાખી: ને કહ્યું કે: આણું કંઈ રોજ રોજ નથી થવાનું. આ તો અપવાદરૂપ ઠાપડો છે. ઠાપડો જટપટ તરું વાંચનમાંથી પસાર થઈ ગયો!

*

અંગ્રેજ ધારા નીચે લગ્નની રિચનિનો અંત આણવા માટે એ માર્ગ છે. એક છે લગ્ન-વિગ્રહેનો, ખીજો છે લગ્નની નિરર્થકતાની જાહેરાતનો. લગ્નવિગ્રહે એટલે લગ્ન પછી વ્યભિચાર, ત્યાગ, વગેરે કોઈ કારણસર પતિ કે પત્ની સામા પક્ષ પાસેથી છૂટાછેડા લે તે, પરંતુ કેટલીકવાર એવું બને છે કે, લગ્ન વખતે પતિ ગડો કે નપુંસક હોય ને પત્નીને પાઠ-જાણી ખજર પડે. આવા પ્રસંગમાં કાયદાની દૃષ્ટિએ ખરી રીતે લગ્ન હોતું જ નથી, તેથી લગ્નવિગ્રહે માગી શકે તો નથી. પરંતુ લગ્ન નિરર્થક (Null and void) હતું એવી જાહેરાત અદાલત દ્વારા માગી શકાય છે. આ જાહેરાત પછી પતિ પત્ની વચ્ચે કોઈ જાતનો

કાયદેસર સંબંધ રહેતો નથી.

૧૮૫૨માં, ઇંગ્લેન્ડની પાર્લામેન્ટે કાયદો પસાર કરી લગ્નવિધિ નિર્ણય કરવાનું કામ ધાર્મિક અદાલતો પાસેથી લઈ કાયદાની અદાલતને સોંપ્યું. વળી કયા કારણોસર લગ્નવિરોધ ને લગ્ન નિરર્થકતા (Nullity) ની જાહેરાત મળે તે પણ નક્કી કર્યું. ૧૮૫૨ પહેલાં હતાં તેના કરતાં આ કારણો વધુ વિસ્તૃત ને પ્રગતિશીલ હતાં. ૧૮૫૨ના ધારા નીચે લગ્ન સમયે તે દાવો માંડના સુધી પરિણીત જોડામાંથી કોઈ એક નપુમક અથવા મૃત્યુ હોય તો અદાલતદ્વારા લગ્નની નિરર્થકતા (Nullity of Marriage) ની જાહેરાત મેળવી છૂટા થઈ શકાય.

૧૯૩૭માં ઇંગ્લેન્ડની પાર્લામેન્ટે લગ્નવિધિ નવો ધારો પસાર કર્યો. આ નવીન ધારા નીચે (૧) ગાંડપણ (૨) નપુંસકતા ઉપરાંત (૩) લગ્ન સમયે જાતીય રોગથી પીગાળું, (૪) લગ્ન સમયે સગર્ભા રિયતિ અને (૫) લગ્નપૂર્વે આચરવાનો લગ્ન પૂર્વ કરવાનો નવેગળો પૂર્વ નકાર. આ ત્રણ કારણોને લગ્નના નિરર્થકતાના કારણોમાં ઉમેરવામાં આવ્યાં.

સંતતિનિયમનના સાધનથી સગ્ગર થયા વિના શરીર સંબંધ નકારનાર પતિ કે પત્નીએ લગ્ન સંપૂર્ણ કર્યું કે કેમ તે પ્રશ્ન પરિચિત અદાલત સમક્ષ નિર્ણય માટે આવ્યો હતો. જો લગ્ન સંપૂર્ણ થયેલું ન ગણાય તો ૧૯૩૭ના લગ્નવિધિ ધારા નીચે પતિ કે પત્ની લગ્ન-નિરર્થક જાહેર કરાવી શકે. લગ્ન સંપૂર્ણ થયેલું ક્યારે ગણાય તે પ્રશ્ન ૧૯૩૭ પૂર્વે અદાલત સમક્ષ ત્રીન રૂપમાં આવ્યો ન હતો. ૧૯૩૭ પહેલાં ૧૮૫૨ના ધારા નીચે નપુંસક કે ગાંડપણના સંજોગોમાં લગ્ન સંપૂર્ણ નથી એમ ગણવામાં આવતું હતું. પણ ૧૯૩૭ ના ધારા નીચે આ બે કારણો સિવાય બીજા કંઈ રીતે લગ્નને અપૂર્ણ ગણવું તે નક્કી થયું ન હતું. આ રિપયને લાગતો જ “ કાવેન વિરુદ્ધ

કાવેન ” નામનો પ્રથમ કેસ ૧૯૪૫ માં અપીલ કોર્ટમાં આવ્યો હતો. તે કેસમાં ૧૯૩૨માં લગ્ન કર્યો પછી પતિ કે પત્ની ૧૯૩૨થી ૧૯૩૭ સુધી ધરાનમાં રૂઝા હતાં. ધરાનની આવકોદવા તે વાતાવરણ યુદ્ધોપાયન બાજોને અનુકૂળ નથી એ માન્યતાસર પતિ પત્નીએ ધરાનમાં બાજક ન થાય તે માટે હંમેશાં સંતતિનિયમનનો ઉપયોગ કર્યો હતો. ૧૯૩૭ની વસંતમાં હંપતી રમ આવવા ઇંગ્લેન્ડ ગયાં ત્યારે પત્નીએ બાજક થાય તે હેતુથી સંતતિનિયમનના સાધન વિના શરીર સંબંધ આચરવાની પતિ સમક્ષ માગણી કરી હતી, પણ પતિએ તે સ્વીકારી ન હતી. ત્યાર પછી તેઓ ધરાન પાછા ગયાં ને પત્નીની આનાહાની છતાં પતિ પ્રથમથી પેઠે સંતતિનિયમનના સાધનનો ઉપયોગ કરતો જ રહ્યો. ૧૯૩૮માં પત્ની ફરીથી એકલી. ઇંગ્લેન્ડ મધ ને ત્યાંથી પત્નીદ્વારા પતિને બાજક થાય તેટલા માટે સ્વાભાવિક શરીરસંબંધમાં સંમત થવા લાગ્યું હતું, પણ પતિ તેમાં સંમત થયો ન હતો. ૧૯૩૯ના અંતમાં પત્ની ધરાન પાછી ફરી હતી. તે પછી બીજું મહાપુદ્ધ. ફરી નીકળ્યું ને સંતતિનિયમનના સાધનો ધરાનમાં મળી શકતાં બંધ થયાં. પતિએ શરીરસંબંધ તો ચાલુ રાખ્યો, પણ તે સંપૂર્ણ નહિ એવા પ્રકારનો હતો. આખરે કોર્ટના જજ નિરાશ પત્ની ૧૯૩૪માં પતિને છોડી ઇંગ્લેન્ડ પાછી ફરી ને લગ્ન ધર્મ પતિએ પૂરી રીતે આંમલો ન હતા તે કારણસર લગ્ન નિરર્થક જાહેર કરવા દાવો માંડ્યો. અપીલ કોર્ટ તે મંજૂર કર્યો.

આ પછીનો બીજો કેસ તે “ બેકસ્ટર વિરુદ્ધ બેકસ્ટર ” આ કેસમાં પતિ-પત્નીનાં લગ્ન ૧૯૩૪માં થયાં હતાં. પતિ-પત્ની દસ વર્ષ સુધી સાથે રહ્યાં હતાં. પરંતુ “ કાવેન ” ના કેસ કરતાં આ કેસમાં પરિરિમતિ બીધી હતી. આ કેસમાં પતિને બાજક ગોઠવું હતું પણ

પુણ્યપર

આપના દર્શિશાસ્ત્ર પ્રમાણે લખ એટલે શું ?

— નિમંત્રાકુમારી

પુણ્ય અને જીને આબદ કરનાર પવિત્ર પ્રેમનું નામ લગ્ન. પ્રેમના બંધથી જડકાયેલ પુણ્ય કે જીનેનાં હૃદયોને જડકી રાખી એવી રીતે બાંધવામાં આવે છે કે જીવનના રાહ-માંથી ભાગી વિલાસમાં લપટી ન પડાય. જ્યાં ફેશન-પ્રસ્ત ચકલીઓ પોતાના રૂપનું પ્રદર્શન કરે છે, જ્યાં સુંદરતા રૂપાના હુકમથી વેચાય છે, એવી રંગીલી દુનિયાથી બચવા માટે લગ્નના તાણાવાણા ઓ-પુણ્ય વચ્ચે વણાઈ જાય છે. જો એ લગ્ન ઓ કે પુણ્યને તેમની વાસનાથી બચાવી ન શકે તો એ લગ્ન બ્યથા મળ્યાય. ઓ-પુણ્યની આકાંક્ષાઓ લગ્ન પછી તૃપ્ત થતી જોઈએ. અને ન થાય તો ઓ-પુણ્ય વચ્ચે ઠલહની દિવાલ ખડી થઈ જાય છે. એના પરિણામે બન્ને વચ્ચે અવિશ્વાસ થાય છે અને તે લગ્નજીવનનો ધાતક છે. આજે છૂટાછેડા માટે ખૂબ આગવપૂર્વક માગણી થઈ રહી છે. કારણકે આજે ચર્તા લગ્નો એ લગ્નો નથી, પણ ઢીંગલા ઢીંગલોની રમત માત્ર છે. અને એવા લગ્નોમાંથી છૂટા-છેડાની માગણી થાય તો નવાઈ પામવા જેવું શું છે ? જો લગ્ન માનવહૃદયની અનુભૂતિ પર થયાં હોય ત્યાં છૂટાછેડાનો પ્રશ્ન કદી ઉદ્ભવે નહિ. છૂટાછેડાની ઇચ્છા વાસનાનું મૂળ છે અને વાસનાથી થયેલ લગ્ન એ લગ્ન નથી, અને હિંદની ઓઓ માટે એવાં લગ્નો ઢીંગ-દર નથી. એના કરતાં કુંવારા રહેવું બહેનર છે. આજે તો સેંકડે ૯૦ ટકા લગ્નો વાસના-મય હોય છે, ને શોહો એને પ્રેમલગ્ન કહે છે. ખરો પ્રેમ તો એને કહેવાય કે જ્યાં બન્ને

હૃદયોનો પરિચય, પરિચય, અને એકબીજામાં લય પામવાની ટૂંક હોય.

મારી એક બહેનપણીની ઉંમર ૨૦ વર્ષની છે, તેને હીરદીરીઆ આવે છે. અનેક દવાઓ કરાવી પણ ફાયદો નથી. કોઈ દિવસ બીયારી રાંધતાં રાંધતાં જો ચુસમાં પડી જશે તો બળી જશે. અને એની દવા આવે છે. તો એને માટે કોઈ પેન્ટ દવા હોય તો સુચરણી.

— સીતામહેન

આજકાલ આ રોગ યુવાન કન્યાઓ અને નવવધૂઓમાં ઘેર ઘેર જોવામાં આવે છે. ને ઘણી બહેનો એનાથી રીજાતી હોય છે. આ રોગ મદામુથીયતે કાણુમાં આવે છે.

સંગયુક્ત નામનો એક સરેદ પદ્મર યુનાની દવા વેચનાર હાજીમેને ત્યાં મળે છે, તે એક તોમો લાવીને ખરલમાં વાટી પીસીને દવામાંથી આળી લેવો. પછી એ લોટને ખરલમાં નાખી થોડા થોડા કેવડાના પાણીના ટીપાં નાખી લસોટવું ને એ રીતે એક થોડા કેવડાનું પાણી અદર સમાવી દેવું, ને પછી તે મુઠાઈ જાય ત્યારે એક ધીરમાં ભરી લેવું. પછી એક રતી સવારે અને એક રતી સાંજે મધમાં એ ચાટવું. એક અઢવાડીઆના સેવનથી હીરદીરીઆ કાણુમાં આવી જશે ગોળ, તેજ, અવાળું અને ગરમ વસ્તુની પરકેજ પાળવી. હીરદીરીઆ સાથે જો પ્રદર હોય તો પ્રદરની દવા દસવીને પડેલાં પ્રદર મટાડવું. જો પ્રદર હોય ને આ દવા ખાય તો દવાની બીજકુલ અસર થતી નથી.

મારા મ્હેરા ઉપર દાખ પડી ગયા છે તે કાદવાનો સરળ ઉપાય હોય તો સુચરણી. જો એને માટે ઘણા ઉપાય કર્યા પણ મટના નથી. તો જરૂર લખશો. — મીનામહેન

રાતે મુની વખતે દૂધની મસાઈ લઈને મ્હેરા ઉપર મસજીવી. એનાથી ડાખ, ધાનાં,

ખીલ, વગેરે મટી જશે ને ચામડી ઝીકાલ-
વાળી તેમજ મુકામમ બનશે. વીલાયતી કીમ
કરતાં આથી ફાયદો થશે. એક કીમ બનાવ-
વાની રીત લખું છું.

રાતે ૧ નવટાંક બદામને ગુલાબજળમાં
પલાળવી. સવારે તે બદામનાં છોતરાં કાઢી-
નાખવાં, ને પછી ખરલમાં નાખી પીસવું.
૩૦ તોલા ગુલાબજળ, એક તોલા પીપર્સ
(દમામ) સાથે, રેકડીકાષ્ઠ રપીરીટ જા તોલા,
વમોમોટ તેજ ૧ તોલા, મોમ એક તેલા,
લવંડર ૧૦ ટીપાં ને ગુલાબનું અત્તર ૫
ટીપાં લેવાં.

સાંથુ અને મોમને જરા ગરમ કરી
ઉપરના મિશ્રણમાં મેળવવું. બ્યારે બધું એક
થક જાય ત્યારે તેને વઠ્ઠીથી ગાળા બીજી
વસ્તુઓ તેમાં મેળવી દેવી.

સ્નાન કરતાં પહેલાં મ્હોં ઉપર આને
માલોસ કરવાથી ચહેરા સુંદર થશે.

*

હું બલેલ ગલેલ કન્યા છું. રંગે સફેદ
ને સ્વપ્નવાન છું. ધરકામમાં પ્રવીણ છું ને
આધુનિક વસ્ત્રભૂષા (મેકઅપ)થી અપરિચિત
નથી. છતાં મારા પતિને હું આકર્ષી શકતી
નથી, માટે શું કરવું? —વિદ્યામહેન

તમારો પ્રશ્ન એક વિચારવા જેવો
અનોખો પ્રશ્ન છે. આવા પ્રશ્નોએ તો અનેક
ખડેનોના હૃદયમાં હોળા સળગાવી છે. તમે
તમારી દૃષ્ટિએ સુંદર લાગે એ રીતે વસ્ત્રો કે
પહેલાં પહેરો અને તમારા પતિને એ પસંદ
ન હોય તો તમે એને આકર્ષી શકો નહિ.
બહુતર સાથે બહુતર જોઈએ. વખત પર
તમે એની સાથે હસો ખેલો નહિ, એ કામમાં
હોય ત્યારે તમે એને સોજન આપવા આમક
કરો તો પણ તમે જાને હૃદયને ખોલવો
શો નહિ.

સુંદર વસ્તુમાં અનોખી મોહિની ચક્તિ

અને વિદ્યુત જેવું આકર્ષણ હોય છે. સૌંદર્યની
સર્વજ્ઞ દૃષ્ટિ દેવતા પેઠે પૂજા થાય છે. કામિ-
નીનું જીવન એ વિના નિર્થક છે. છતાં
સૌંદર્યની પરિભાષા એક જ નથી. પુરોની
રૂપી પણ ભિન્ન ભિન્ન હોય છે. તે પોત-
પોતાની દૃષ્ટિએ સૌંદર્યને માપે છે ને પોતાની
રૂપી પ્રમાણે સૌંદર્યની તુલના કરે છે. જે
એને ગમે તે સુંદર. એટલે બધાની દૃષ્ટિએ
સૌંદર્ય એક સરખું લાગતું નથી.

છતાં સુંદર સ્વાસ્થ્ય-નિરોગીપણામાં
સૌંદર્યનો વાસ છે. માટે દરેક બહેને નિરોગી
રહેવા પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. ધરકામ લાથે
કરવાથી શરીરને કસરત મળે છે ને કસરત
એ સ્વાસ્થ્ય માટે જરૂરી છે. પતિના આર-
કામાં એની રૂપી પ્રમાણે વસ્તુઓની ગોઠવણી
કરવાથી પણ પતિને આકર્ષી શકાય.

સદાચાર ને સંયમ એ સ્વાસ્થ્યના એ
પગ છે. એ વિના સૌંદર્ય નકામું છે. મધુર
બાવણ કરવાથી શરીરમાં અખતરસની પ્રાપ્તિ
થાય છે અને એથી રસમયીઓને બળ મળે
છે, જેથી શરીર સુંદર બને છે; માટે સદુ
સાથે મીઠાશ અને રેનેદથી વાત કરવી.

બધી કળામાં પ્રવીણ તો કેટલી બહેનો
હોઈ શકે? હાઈમાં કંઈ ને કંઈ તો ખામી
હોવાની જ. છતાં એક બીજામાં અનુરૂપ
ચવાની સમાધાન દત્તિ હોય તો એ સૌંદર્યનું
મુખ્ય અંગ બની રહે છે.

માટે તમારે તમારા પતિની રૂપીને
અભ્યાસ કરી એને ગમે તેવાં ને તે રીતે
કામકાજ કરવાં. એ જે સાડી લાવે તેનાં
વખાણ કરીને શોખીની રીતે પહેરવો અને
એમાં સંતોષ બતાવવો. તમારા પતિ એથી
તમારા તરફ જરૂર આકર્ષીશે.

*

(૧) વિવાહિત જીવનમાં અભ્યાસને કેવું
સ્થાન હોવું જોઈએ?

(૨) આપણા દેશની આબોહવા જોતાં શ્રીકૃષ્ણને માટે લગ્નની કૃષ્ણ ઉમર યોગ્ય છે ?

(૩) અહમય પાળવાથી શ્રી અમર પુરુષના આરોગ્યને હાની થવાનો કોઈ સંભવ ખરી ?

(૪) કોઈ દંપતી એ ત્રણ વર્ષ સુધી સંપૂર્ણ અહમય પાળે, માનસિક ખરાબ વિચાર પણ ન કરે તો વિવિધ સંબંધો તેમની ઈચ્છા અને શક્તિઓ નાશ પામે ખરી ?

(૫) ભરિષ્યમાં તેમને સંતતિ થવાની આશા ખરી ?

(૬) અહમય પાળવા તમે શું ઉપાયો સૂચવો છો ?

(૭) સંતતિ નિયમનથી શું લાભ હાની છે ? ઉપરના પ્રશ્નોના જવાબ આપશો તો આજારી થઈશ.

—સરલાખહેન

(૧) વિવાહિત જીવનમાં અહમયને સ્થાન છે કે કેમ એ સંબંધો માંધીછએ અનેક વખત લખ્યું છે, પણ તેમાં ઘણા મતભેદ છે. કેટલાક માને છે કે, લગ્ન પછી અહમય પાળવાની જરૂર નથી. કેટલાક માને છે કે જાને જાણને નવસર્જન માટે જ અહમયનો ભંગ કરવો હિંદુ છે. ખરી વાત તો એ છે કે જ્યારે દંપતીને નવસર્જન માટે-સંતાન માટે ખરી જુખ જામે ત્યારે જ જો સમાગમ કરવાનું હોય તો ખરેખર જીવન જીવે એમ કહેવાય. લગ્ન જીવનમાં અહમયને જોડેથી આવકાર મળે તેટલું લગ્નજીવન વધુ સુખી બને.

(૨) લગ્ન માટે ઉંમર જોવી ધણી આવશ્યક છે, પરંતુ પરબ્રુવા માટે ઉંમરને આબોહવા સાથે કોઈ સંબંધ નથી. લગ્ન માટે જોની ઉંમર અહમયથી વીસ અને પુરુષ માટે પચીસથી ઓછી ઉંમર ન હોવી જોઈએ.

(૩) અહમય પાળવાથી સામાન્ય રીતે કોઈ હાની થતી નથી. અહમય એ અમૂલ્ય વસ્તુ છે. અહમય પાળવાથી શરીર શક્તિ-

વાળું, પુષ્ટ અને શક્તિવાળું બને છે. તેના પરિણામે મનુષ્ય હિંસાહી અને સાહસિક પણ બને છે. અહમય જેવી આરોગ્યદાયી કોઈ વસ્તુ નથી. અહમયથી થતા લાભનો ખાસ રહેતો હોય તો સિદ્ધાંત ખાતર, ઈસાદપૂરક સ્વેચ્છાથી અહમય પાળનાર વ્યક્તિને કોઈ કોઈ હાની થતી નથી.

છતાં તેમાં અપવાદ પણ હોય છે. નમજા મનની વ્યક્તિઓ અને ખામ કરીને પુરોગામાં આ અપવાદ વધારે દેખાય છે. જેઓ રાત દિવસ વિવિધ ચિંતન કરતા હોય અને નમજા સ્વાસ્થ્યવાળા હોય તેઓ અહમય પાળી શકતા નથી. વાતપિત પ્રકૃતિવાળી વ્યક્તિઓનું પણ તેમ જ બને છે. છતાં પ્રયત્નથી તેઓ પણ અહમય પાળવા શક્તિશાળી બને છે અને તંદુરસ્તી મેળવે છે. છતાં મન મારીને પરાણે અહમય પાળનારને લાંબે માંડે હાની થાય છે. અહમય પાળવાની અશક્તિ દુષ્કારવા ઘણા અહમયને બીન જરૂરી માને છે. દારૂ પીનારને દારૂની મોજ શક્તિદાયી લાગે છે. પરંતુ પરિણામે દારૂ શક્તિનો નાશ કરે છે તેમ, તેઓ માને છે કે અહમય પાળવાથી શરીરને નુકસાન જ થાય છે, પરંતુ ખરી રીતે તો અહમય શક્તિદાયી છે.

(૪-૫) અહમયનું લાંબો વખત પાલન કરવાથી મન ઉપરનો કાણુ વધે છે. પરંતુ વિવિધ સંબંધો ઈચ્છા કે શક્તિ નાશ પામવાનું કોઈ કારણ નથી. સંતતિ ન થવાની ઈચ્છાને પણ સ્થાન નથી; આજક વધારે તંદુરસ્ત પેઢા થવાની ઇચ્છતા ખરી.

(૬) અહમય પાળવામાં ઉપાયની શું જરૂર છે ? તેમાં તો મન મુખ્ય કામ કરે છે. મનને જોઈ કાણુમાં રાખે છે તેઓને મનને રૂગવવાની જરૂર નથી. જેમને આદન ન હોય તેઓએ અહમય ભંગના નિયમ સમય વચ્ચે કમઃ અંતર વધારના રહેવું ને સાતીક ખોરાક સેવો.

(૭) આ પ્રશ્ન ધણો મહત્વનો છે. અત્યારે દેશની સ્થિતિ જોતાં સંતતિ નિયમન ધણું આવશ્યક છે. ઉપરાંત નાદુરસ્ત અને અશક્ત પત્નીઓના રોગી પતિઓએ વિચારવા જેવું છે.

ધણી સ્ત્રીઓ અનેક બાળકોની માતા બન્યા પછી અશક્ત બની જાય છે. પોતાનાં પતિઓની બેદરકારીથી તેમની ધણી સ્ત્રીઓ સમગ્ર બના શસ્ત્રક્રિયામાંથી પસાર થાય છે ને ધણી તો સુવાવડમાં જ મરણ પામે છે. એમાંથી બચી ગયેલી સ્ત્રીઓને દાકતરની સલાહ હોય છે કે, 'હવે જો સુવાવડ આવશે તો બચવાની આશા નથી.' છતાં એવી અનેક સ્ત્રીઓને તો જાણે તેવું મૃત્યુ જ આવનારવાનું હોય છે. તેને માટે તેના પતિ જ જવાબદાર હોય છે. એવા કિસ્સાઓમાં તો સંતતિનિયમન અનિવાર્ય છે.

સંતતિનિયમનનું 'સામાન્ય શિક્ષણ' પણ ડોક્ટરોમાં સરકાર તરફથી ફરજિયાત દાખલ થવું જોઈએ, જેથી ગેરકાયદેસર બાળક પેદા થવાના બચથી થતા અનેક મંમંપાત અટકી શકે.

ધણા માને છે કે સંતતિનિયમનના જાહેર શિક્ષણથી સમાજમાં બિબિચાર વધી જવા સંભવ છે. પરંતુ જો અંધેર અત્યારે આવે છે તે કાંઈ કાયદો કે સમાજ અટકાવી ચકનાર નથી. એ તો માત્ર સંસ્કારથી જ અટકી શકે. તે સંસ્કાર આવશે ત્યારે બિબિચાર નાશ પામશે.

સંતતિનિયમનથી હાની થવાનો સંભવ એક જ રીતે છે. અમુક સમય સંતતિનિયમન માટે દરાઓનો વધારે ઉપયોગ કરવાથી કદાચ બિવિચારમાં સંતતિ ન થવાની શક્યતા રહે. કેઈ દલકી દવા વાપરવાથી બીને શારીરિક અસર વધારે જણાવાનો સંભવ ખરો. તેથી સંતતિનિયમનના સાધનોમાં મન ઉપર કાણુ રાખવો તે હિતમ સાધન છે અને તેનો ઉપયોગ થાય તો સંતતિનિયમનથી હાની થવા સંભવ નથી.

—વૈદ્ય પદ્માવતી

કેટલાક

કિસ્સાઓ

સિધમાં મુસ્લિમ ઉંચેમાં અને મોલવીઓ કાયદા કરીને સ્ત્રીઓને પડદો રખાવવાની ફરજ પાડવા પ્રચાર કરી રહ્યા છે. તેની સામે મુસ્લિમ સ્ત્રીઓએ કુબેશ ઉપાડી છે. એ કુબેશની આગેવાની પાર્શ્વતાનના વડા પ્રધાનના પત્ની એમમ હીયાકતઅલોની છે. સરિયતમાં સ્ત્રીઓને પડદામાં રાખવાનું ક્યાં લખ્યું છે તે સાબીત કરવાનો તેમણે કડકાર દેઠો છે.

ગુરખા નહિ રાખનારી મુસ્લિમ સ્ત્રીઓ પર સિંધ-પંજાબમાં મોલવીઓ યાપ વરસી રહ્યા છે. લાહોરની અંજમાન સરિયત-ફિલ-ધરલામ સંરચના ૫૦ વર્ષના દાદીવાળા પ્રમુખ મોલવી ઇમમ-ઉલ-દીન સુધરેલી સ્ત્રીઓ સામે શપ્ત પ્રમટ કરતાં બાપણોની પરંપરા વધાવી રહ્યા છે. તેઓ સુધરેલી—'પટેલી' સ્ત્રીઓને ખરાખર બોધપાઠ આપવા એક દિવસ દાયમાં કાતર લઈને લાહોરની ખમરમાં મેદાને પડ્યા. જે કાંઈ સ્ત્રી ગુરખા વિનાની મળે તેના વાળ કાપી નાખવાની શુલ્ક જાહેરાત તેમણે કરી. પરંતુ આ પરાક્રમ માટે તેમને તક મળે તે પહેલાં પોલીસે તેમની ધરપકડ કરી.

*

પુટા એરીનાસની એક દશ વર્ષની બાળા પોતાના પેદુમાં દુઃખાવો થતો હોવાથી ઈરખી-તાલમાં આવી. દાકતરે તેને તપાસતાં તેને તરત જ પ્રસવ થવાની તૈયારી હોવાનું માલમ પડતાં દાકતર બીજી દાકતરી મદદ માટે બોલાવવા અંધા અને તે આવે તે દરમિયાન તે બાળાએ એક તંદુરસ્ત યુવને જન્મ આપ્યો હતો. માતા અને પુત્ર બન્ને તંદુરસ્ત છે. બાળાનું નામ ગ્રામ રાખવામાં આવેલ છે.

૧૯૩૯માં પેરેમાં આવેલ સીમા સડેરમાં સીના મેદીના નામની પાંચ વર્ષની બાળાએ એક પુત્રને જન્મ આપ્યો હતો.

કાઠીઆવાડમાં હરસપુર (દેવગિયા)ની ત્રણેક આદિરાણીઓ તાજેતરમાં લાડી પાસેના ફેરીયા ખામેથી લોકિત્રેથી પાછી આવતી હતી, ત્યારે રસ્તામાં ગાંગડિયા નદીમાં બંધી પાણી પીવા બેઠેલી તે વખતે કંઈમાંથી એક ડાંગ્ર-ધારીએ આવીને કુંવર નામની આદિરાણીને લાકડી મારી અને કુંવરની બાણેજ સાથે હતી તેના દાગીના માગ્યા, પણ કુંવર બાણેજના દાગીના આપી દે એવી કામી ન હતી, એણે કાળ ભરીને પેલા ડાંગ્રધારીને પકડી લીધો. કુંવરના આ સાદસૂથી બીજી આદિરાણીએને પણ દિંમત આપી અને બધાએ મળીને આવનારને પકડી રાખ્યો અને એની ડાંગ્ર ખૂંચતી લીધી. પરંતુ પેરે લૂંટારૂ મહેનત કરીને બાહ્યે પાસેથી બાગ્યો અને આથે ઉભો રહીને પથરાના ધા કરવા લાગ્યો અને લાકડી પડી રહી હતી તે આવવા કહ્યું. પણ પીર-અના કુંવર આદિરાણીએ એ લાકડીની આસા હોડવાનું સંભળતી હોધું. પેલાને પરચો તો મળી ગયો જ હોય, એટલે ફરીથી બાહ્યે પાસે આવવાની દિંમત કરી રાક્યો નહિ અને છેવટે લાકડી ગુમાવીને વીરે મેંએ ચાલતી પકડી. આમ આદિરાણી બાઈની દિંમતે પુરૂષ લૂંટારોને દરાવ્યો.

અમદાવાદમાં આપા તરીકે કામ કરતી વીજી નામની બાહ જમાલપુર દરવાજા બદાર આવેલી કાઠીયાનો ચાલીમાં રહે છે. આ બાહ મુ. ૬૦૩૬૨ દરિયાલ જોપાલના પ્રેમમાં પડી હતી. પણ પાછળથી તેમની વચ્ચે અજ-બનાર થતાં દરિયાલ બગત્તરીથી તેને ગાંધમાં નાખી જનમુર નામના રાખસના ઘરમાં

લઈ ગયો હતો અને માર મારી તેની ગેરકાયદે અટકાયત કરી હતી. બાહએ પોલીસમાં આ સંબંધી ફરીયાદ કરી છે.

નિર્વાસિતોને રાહત આપનારી સંસ્થાના સ્ત્રી વિભાગ તરફથી એક લેખ કરાતી આપનાર આતુ બોલવામાં આવ્યું છે.

કલકત્તામાં નિર્વાસિત સ્ત્રીઓની હાલ-ણીમાં થી. વિમલાદેવી અને થી. સત્યમતિ શેઠી વચ્ચે લેખ થયું હતું. વિમલાદેવીની ઉંમર ૧૯ વર્ષની છે. તેનું તેના રહેવાના ગામ દારા (બ્રહ્મે કોહાટ)માંથી અપદરણ થયું હતું અને મહિનાઓ પછી તેને મુક્ત કરાવી શકાઈ હતી. તેને પાંચેક માસ આફ્રિકીઓની વચ્ચે રહેવું પડ્યું હતું, ત્યાં તેના પર અનેક પ્રકારના જુલમો મુજબ હતા. તેને પરણનાર જુવાન એક પોરટ શ્રેષ્ઠ્યએટ છે. લેખ વખતે શ્રીમતી રામેશ્વરી નહેરુ વખેરે દાગર રહ્યાં હતાં.

જલાલપોર તાલુકાના અજમામના ઠાગ્ર પરજુ નારજુની ઉંમર લાપક પુત્રી મજરાનો વિવાદ તેની જ ઠામના એક સુવાન સાથે કરવામાં આવતાં તેની જ ન્યાતના રમજુલાલ દયાળ સાથે તે પ્રેમમાં હોવાથી બાગી જવા પ્રયત્ન થયો હતો. પણ એમાં નિષ્ફળ જતાં પહેરાવાળાને ફોડી તેણે રમજુલાલને કામળ લખ્યો ને રમજુલાલે એરીડીવેટ કરી મજરાનો કળતે લઈ તેને કોટમાં રજૂ કરી.

ગજરાએ કોટે પૂછેલા સવાલના જવાબમાં રમજુલાલ સાથે જવા ખુશી દર્શાવી ને કોટે મજરાનો કળએ રમજુલાલને આપ્યો. ત્યારે જોતી સાથે ગજરાના વિવાદ ક્ષયો હતા તે વરરાજ પીડી ચેલેલી દશમાં રહી ગયા.

પાછળથી મહેસી-ખજર મુજબ એ વર-રાજ નાગધરા ગામની પાલી નામની છોકરી સાથે પરણ્યા છે.

લંડનની હિંદી કચેરી-
ઓમાં સ્ત્રીઓને પણ પુરૂષો
નેટલી જ તકો અને પગારો
આપવાની હિંદી હાઈ કમીશનર
શ્રી. બી. કે. કૃષ્ણમેનને
બહેરાત કરી છે.

*

સુરતમાં શ્રી. હંસાબહેન
મહેતાએ સહકાર પ્રવૃત્તિ ઉપર
બાપથ ક્યું ને એ પ્રવૃત્તિનું
સંચાલન કરતી બહેનોને લોભાની
જરૂરીઆતની વરતુને બનાવવા
સલાહ આપી હતી.

*

નમા રાજ્યમાંથી અત્યાર
સુધીમાં ૫૨૨ મુસ્લીમ બાળાઓ
પાછી મેળવી શકાઈ છે તેમાંથી
ચારસોને તો 'પાછીરતાન
પરોચાડી દેવામાં આવી છે.

*

સુરતના, શ્રી. નંબનંજાળા
ત્રીવેદીનાં લગ્ન શ્રી. અરુણચંદ્ર
પંડ્યા સાથે આયોજિત
વિધિથી થયાં. લગ્ન વિરજેદ
ધારા મુજબ સુરતમાં પહેલ-
વહેલાં છટાછેડા આ બહેને
લીધા હતા.

*

મદ્રાસમાં મોટર સર્વિસના
કન્ડક્ટરે સ્ત્રી ઉતાડતી છેડતી
કરવાથી તેને નોકરીમાંથી
બરતરફ કરવામાં આવ્યો.

નવસારીના પોસ્ટ માસ્ટર
રતિલાલ અને તેમના પુત્ર
હસમુખલાલ ઉપર હસમુખ-
લાલની પત્ની કુસુમના ખૂનનો
આરોપ દતો તે કેસમાં કોર્ટે
પિતાપુત્રને નિર્દોષ ઠરાવી છોડી
મૂક્યા.

*

આસામના ગવર્નર સર
અક્ષય હેદરીનાં પુત્રો કુ. માના
હેદરીનાં લગ્ન ૨૦/૫/૨૭એ-ટના
મેજર રશીદ યુમુરઅલી સાથે
થયાં.

*

કર્ણે મદિલા વિદ્યાપીઠના
સ્થાપક ડો. કર્ણેની ૭મી અને
પ્રતિમા ડો. રાજેન્દ્રપ્રસાદના
હાથે ખુલ્લાં યુકાયાં.

*

બનારસમાં ૩૮ વર્ષની
એક સ્ત્રીએ ત્રણ છોકરાઓ
અને એક છોકરીને જન્મ
આપ્યો હતો. ૬૦ કલાકમાં
આ રીતે આ સ્ત્રીને ચાર
બાળકો અવતર્યાં હતાં. સ્ત્રીની
તેમ જ ચારે બાળકોની તબિ-
યત સારી છે. આ સ્ત્રીને આ
પહેલાં આઠ છોકરાં થયાં હતાં.

*

સુરતના મટી બહેન
વલ્લભરામનું ૧૦૨ વર્ષની
ઉંમરે અવસાન થયું.

ચેરીસના એક રૂઢિચુસ્ત
અખબારના જણાવ્યા પ્રમાણે
સ્પેનના સરમુખત્યાર જનરલ
ક્રોઠોની ૨૧ વર્ષની પુત્રીએ
ખાનગીમાં એક તબીબ સાથે
તેના પિતાની મરજી વિરૂદ્ધ
લગ્ન કર્યાં છે. ક્રોઠો તેની
પુત્રીનું રાજવંશમાં લગ્ન કર-
વાની ઇચ્છા રાખતો હતો પણ
તેની ધારણા આ રીતે નષ્ટ
થઈ છે.

*

મુંબઈના બહુપત્ની પ્રતિ-
બંધક ધારાને દિંદના ગવર્નર
જનરલની મંજૂરી મળી ગઈ છે.

*

ગ્રીસમાં સામ્યવાદીઓને
દેડાંનંદની સજા કરવામાં
આવી છે તેમાં ત્રણ સ્ત્રીઓ
પણ છે.

*

ઉદેપુરના મહારાણાએ
કેસરીઆજીનો વહિવટ નવી
એકમ સરકારને ન સોંપતાં
પોતાને હસ્તક રાખ્યો હોવાથી
મંગરોગતા શ્રી. જવલમહેન
ઉપવાસ ઉપર ઉતર્યાં છે.

*

બોરડી બાલ અધ્યયન
મંદિરની બહેનો તેમનાં
આચાર્ય શ્રી. તારાભેન મોડક
સાથે શિશુલુ પ્રવાસેનીકાયાં છે.

*

એજવાડામાં આંધ્રમહિલા સંઘે સત્તા સરખસખંધીનું ઉદ્ધવન કરવાથી પોલીસે અશ્રુવાદુ છોડી સરખસ વીખેયું ને ૭૩ શ્રીઓની ધરપકડ થઇ હતી.

*

મુરત સદકારી ઉચોમ મંદિરની બંદેનને સદકારી પદ્ધતિનો ખ્યાલ આપવા પંદર દિવસ તાલીમ વર્ગ ચલાવાયો.

*

વડોદરા આર્થિક ન્યા મંડળને ૧૮મો વાર્ષિક ઉત્સવ ઉજવાયો.

*

બાવનગરમાં સજીનાબાઇ શાનમંદિર શ્રી. જિનરાજદાસને હાથે પ્રવૃત્ત મુકાયું હતું.

*

કીશનમઠ મદારાજના માસીઆ બાવનગરમાં ધણ વખતથી રહેના હતાં તેમનું અવસાન થયું.

*

ધારીના બેળ ખાન-બાઈનું ખૂન થયેલું એ કેસમાં તેની પત્ની બાઈ સેરગાનુ તાજની સાક્ષી જતી હતી ને બાઈનો આરોગ દારીએ ચડ્યો.

*

જયપુરના મદારાજના કુંવરી પ્રેમકુમારીનું લગ્ન દેવ-મદારાજના યુવરાજ શ્રી. જગદીપસિંહ સાથે થયું.

થીઓસોશીયલ સોસાયટી-વાળા શ્રીમતી રૂકમણીદેવી યુરોપના પ્રસાસે ગયાં. ત્યાંથી અમેરિકા જશે અને નવેમ્બરમાં હિંદ પાછા ફરશે.

*

ચાવજીકોર રોડ ડ્રોસિસના

આગેવાન મીસીસ અન્ના મારકરાઈન રોડ ધારાસભામાં સભ્ય તરીકે ચુંટાયા છે.

*

અખિલ હિંદ મહિલા પરિષદની મુરત શાખા તરફથી સભ્ય બંદેનો માટે ધરમયુ સારવારના વગે પાણીની ભીંત પાસે દોરપીટાલમાં કે. ચાન્તા-બંદેન ચલાવનાર છે.

*

અંધ માનવી માટેની પ્રથમ પ્રાંતિક ડેન્કરન્સ સમિતિ વતી પ્રેમજ અને માધ્યમિક શાળાના વિદ્યાર્થી-ઓની વાચન દુર્બ દરિદ્રા ક. શીલા રચેન્સરે ગોઠવી છે.

*

જુગલના રાજરાણા પુત્રી રાજકુમારી શ્રી. દેવેન્દ્ર-કુંવરબાનાં લગ્ન સરચુલના મદારાજ કુમાર શ્રી. મદનેશ્વર ચરણસિંહ સાથે થયાં.

*

મુંગઈમાં રાણી મદારાજ-સીંગી મીસ આના બીડીમોરી-યાનો ફોરોમારીક રટુડીઓ ફતુમ મદાસમાં પ્રકી મુકાયો.

*

સોલાપુર જિલ્લામાં બારમી-સુધરાઈના પ્રમુખપદે શ્રીમતી વત્સલાબાઈ ઝડપુડ ચુંટાયાં. પ્રમુખપદે ચુંટાનાર તેઓ આ સુધરાઈના પહેલા શ્રી પ્રમુખ છે. તેઓ બારમી બનિની મંડળના રથાપક છે.

*

શ્રીમતી સુધાકુમારી રાવ મધ્ય પ્રાંતની ધારાસભામાં સભ્યતરીકે બીનહરીફ ચુંટાયાં. તેઓ સુબદ્રાદેવી ચોડાજીના પુત્રી થાય.

*

આંધ્રની વિદ્યાપીઠે કુ. ટાયલા યથોદાયીને ડોક્ટર ઓફ લીટરેચરની પદવી આપી.

*

મદાસની પોલીસમાં શ્રી-ઓની બરતી કરવાનું મદાસ સરકાર વિચારી રહેલ છે. એનો પહેલાં પ્રયોગ મદાસ ખાતેજ કરવામાં આવશે. તેઓ ખાસ કરીને શ્રી ડો.ઓ. સંખેનું દીન કરશે.

*

કેરોના નાંદાણપાસાનો વન લેવા તેમના ઉપર ફેંકાયેલ બોમ્બથી તેમના પત્ની લાયલ થયાં ને પાશા બચી ગયા.

*

ચીન ખાતે હિંદી એલચી તરીકે શ્રી. પાણીકર નીમાવાથી તેમનાં પત્ની અને તેમનાં પુત્રીઓ પણ ચીન ગયાં.

*

જોરાવરનગરમાં લોહીને લેવાર કરતી એક ટાળાના હાથમાંથી એક વણીક બાકને બચારી લેવામાં આવી છે.

*

જામનગરમાં દિગ્વિજય પ્લોટમાં રહેતા મહાબન વિર-પાળ હીરાની પુત્રવધુએ કુલે પરી અપહ્વાત કર્યો.

*

જામનગરમાંથી બજાસાધી શાંતિની એક મુવાન યુવતી સાસરેથી આવતરે જવાનું કહી રસ્તામાંથી યુગ થવાથી ખજ-ભગાટ મચ્યાનું કહેવાય છે.

*

ઈરાનમાં ફરી પડેલ દાખલ કરવા માટે જે ઝુબેઈ ઉઠી છે તેનો ઈરાની મદદલાઓએ સખત વિરોધ કર્યો છે.

*

ઉલોમ પ્રધાન શ્રી. એન. વી. ગાડગીસે ૪૪ વર્ષનાં લેડી દાકતર શીમતી રંગુતાઈ જોડ-બોલે સાથે મદદમાં લક્ષ કર્યો.

*

રાજકોટમાં વલ્લભ કેળવણી મંડળના આશ્રમે આવતી કડવી-ખાઈ કન્યા વિદ્યાલયની શીલા-રોપણ વીધી શ્રી. જે. સી. કુમારખાના હાથે થઈ.

*

મોસીસ મોતીખાઈ કે. ઇરાની પૂના સમંબન મ્યુનિ. ના પ્રમુખ તરીકે ચુંટાયા.

*

અમદાવાદના કે. કુસુમ જાળનન પાકે (પ્રઓરા નામર) શ્રી. જમવાનદાસ (આબજી) સાથે આંતરરાષ્ટ્રિય લક્ષ કર્યો.

*

ભાવલપુર રોડે અપહ્વાત ઓગોની સોલમાં સદાકાર આપતું ન હોવાથી કે. અમ-તુલસ સલમે આમરણાત ઉપ-વાસ કરેલા પણ ભાવલપુ-રના દિવાને મદદ માટે ખાતી આપવાથી નવ દિવસે કે. સલમે ઉપવાસ છોડ્યા.

*

હિંદી પ્રધાન મંડળમાં એક વધુ ઓપ્રધાન નીમાવા સંભવ છે.

લેડી કુસુમબેન ચંદુલાલ ત્રિવેદીએ અમદાવાદમાં નિરા-શ્રિત કેમ્પોની મુલાકાત લીધી હતી.

*

નેધરલેન્ડના રાણી વીલ્હે-લ્મીના પોતાના રાજ્યના ૫૦ વર્ષ પુરાં કરી તા. ૧ લી. સપ્ટે-મ્બરે રાજગાદી છોડશે ને તેમના વારસ તરીકે તેમનાં પુત્રી કે. જુલીઆ ગાદીઉપર બેસશે.

*

દાહોમાં એક ઠામમાં લોઠાના ખીસા ઠાપતાં વણુ ઓગો પકડાઈ. બ્યારે તે પક-ડાઈ ત્યારે તેમના હાથમાં પર્સ હતી ને પડેરવેલ ઠાઈ જુદરથ ઓ જેવો હતો.

*

પાલનપુરના એક દરજી શિવરામ જેહાની મંગી નામની પરજેહી છોકરીને ઈંગ્લેન્ડ, ફ્રાન્સ અને ઓસ્ટ્રિયાના મુસ્લિમ પહે-રવેશમાં ભગાવી જવાના કહે-વાતા આરોપસર પાલજપુરના અગ્રપાસે જનુ નામના એક મુસ્લિમને પોલીસે પકડ્યો.

*

કાશુપુર ઝાંપડાની પોળમાં રહેતી લક્ષ્મી નામની પાટીદાર યુવતી હેલા કેટલાક વખતથી એક મોટું જુગારખાતું ચલાવે છે એવી ખાતમી પરથી પોલીસે લાં દરોડો પાડી આઈ લક્ષ્મી સહીત પાંચ બીજા જુગારી-ઓની ધરપકડ કરી હતી.

સુરત છલા સાગા બોડે
કરેલા દરાવ અનુસાર ડાયરે-
ક્ટરે સ્વાદલા (મારડોલી નજીક)
આમમાં નવી કન્યાસાળા ખાંધવા
મંજૂરી આપી છે.

*

છુદારી ગામે ૩૦ કન્યાઓ
સાથેનું ચનીપરજ કન્યા છાત્રા-
લય ગિલા રફુલ બોડે કરેલા
દરાવ પ્રમાણે સ્વાદલા ખાતે
અસેડવાનું નક્કી કરવામાં આવ્યું
છે. હિનાળાની રંગ ખુલ્લતા
કન્યાસાળા અને છાત્રાલય સ્વા-
દલા (મારડોલી નજીક) ખાતે
શરૂ થઈ જશે.

*

સુરત રેલવે સ્ટેશનના મુસા-
ફરખાનામાં એક પ્રવાસી તંત્રી
ઠાટનું ઓશીફ કરીને સૂઈ
રહ્યો હતો. તે વખતે તેની
બાજુમાં બેઠેલો એક સ્ત્રીએ
બેસેડવતી ઓશીફે મૂકેલા ઠાટનું
ખિરસું કાનરવાના દડેવાતા
પ્રવાસ અંગે ડિટેક્ટીવ રટાફ
રેલવે પોલીસે આ બાબને પક-
ડીને કેસ કર્યો છે. એ બાબનું
નામ રાયટી છે અને તે મરા-
ઠિયા કામની હોવાનું જણાય છે.

*

શ્રીમતી ચંદાકિરણ સેક-
સેનાને તેની નવલિકા મંચ
'આદમબોરે' માટે દિલ્હી સાલિ-
ત્યનું રૂ. પંચસોનું ઈનામ
અપાયું. દિલ્હી સ્ત્રી લેખી-
કાઓ માટેનું આ એક જ
પારિતોષિક છે.

હિમરેમાં પુષ્ટિમાર્ગિય
મંડળ તરફથી ઉત્સવ ઉમ્મ-
વાયે ત્યારે શ્રી. સુમિત્રાબેન
ચેકીનીને શુદ્ધાદૈત વિચારદની
પદવી એનાયત થઈ

*

ડો. હકમી જેમણે ડો.
આંબેડકર સાથે લગ્ન કર્યું.

*

ચેકેરટાઈનમાંના થોડીશ
દળના માણ સેનાપતિના પત્ની
લેડી હવેલ્ડોન ખાડર ઉપર એક
પારસત્ર આવ્યું હતું તેમાં
બોમ્બ હોવાનું માલમ પાનાં
અડ્યું બેઠેલું હોડી દોધું. નહિ
તો મરી જાત.

*

પેરમંદરમાં રોક થી નાન-
જમાઈ કાગોદાસ મહેતાએ
કન્યાઓ માટે બંધાવેલ સર-
સ્વતી મંદિરની હાલપાટન ક્રિયા
કોરાટના રાજપ્રમુખ શ્રી.
જમસાદેખેને દાયે રૂઈ ત્યારે
ક. સતિતાબેન મહેતાએ માન-
પત્ર વાંચી સંબળાવ્યું હતું.

*

અમુનસરમાં દેશસેવા
સેનાનો સૈનિકાઓએ બે દરોહ
પક્ષો રચી બનાવટી ગોરલા
પુદ્ધ ગોઠવ્યું હતું. રાષ્ટ્રલતી
તાતોમમાં જુઓએ પણ પુરૂષો
નેટલી જ કુશળ નીવડે છે તે
સાબીન કરી બતારીને તેમણે
પ્રેક્ષકોને દંભ કર્યો હતા.

*

નરભી નામની જૈન અંધ-
બાઈ પાટણમાં બોધાર આંસુએ
રડી રહી છે: “ મને મારો
બોળીઓ પાછો અપાવે.”
નરભી અંધ જૈન બાઈ છે.
લોઠાનાં દળણાં દળા પોતાના
ધડપણના આધારરૂપ બોળી-
આને અનેક દુઃખો વેળી મોરો
કર્યો છે. બોળીઓ પણ લોઠાનાં
વાસણ માંજી, આધરકોમતા
સંચા ફેરવી અને અનેક નાના
મોટા કામ કરી મોરો કર્યો
છે. તેને એકાએક ઠાઈતો પણ
જાણુ સિવાય દીસા અપાઈ છે.

*

સુરતના ખાંડ બજારનો
આચરે ખાતીસ વાંની સાંનિ
નામની પરિણીત પુત્રની પર
દાષ નાંખી લાજ લેવાના આરો-
પસર વીરમખામ મહોજાનો
ગુનામદુગ્રેન પકડાયો.

*

પોતાના મરીત કુખર
ઉપરના મકાનનો પાણી ભેગા
બસ એકમ આજમા કીનની
પોલીસે ધરપકડ કરી.

કોલમાંથી પંદર વર્ષની એક દિંદુ છોકરીનું અપહરણ કરવા માટે વીરમગામની પોલીસે મહમદ નામના શખ્સની ધરપકડ કરી. તેનો સાથેનો અપહરણ બાળાને તેની માને સોંપી દીધી છે. મહમદને કોલ પોલીસને હવાલે કરવામાં આવ્યો છે.

*
અ. દિં. મહિલા પરિષદના પ્રમુખ શ્રી. અનસુયાબાઈ કાળેએ અપહરણીઓને શોધી આપવા માટે સામુદાયિક 'શોધ-ખોળ દિન' તા. ૫ મી જૂને પાળવા દરેક સ્ત્રી સંરેખાને ઢાકલ કરી છે.

*
ખાપા ખૂન પ્રકરણમાં પિતાને હાથે વીંધાઈ ગયેલા નટવરલાલ રાવળની વિધવા મંજુલાએ પોતાના મૃત પતિના પિતરાઈશ્રી. નટવરલાલ ત્રિવેદી સાથે વૈદિક વિધિથી પુનર્લગ્ન કર્યા છે.

*
શીશોનમાં ગાંધીનગરમાં, કોલોએ મુસ્લીમ ગર્લ્સ હાઈસ્કૂલના પ્રિન્સિપાલ ગીરીસ આયશા રાણના પ્રમુખપદે સ્ત્રી કોન્ફરન્સ મળી હતી. તેમાં યુનાઇટેડ વીમેન્સ ફ્રન્ટના સભ્ય મીસીસ એડીથે લુડોક્-જીમરોસે સ્ત્રી કારીગરોના પગાર વધારા, કામના ઓછા કલાકો અને સુવાવડની સગવડો માગતો દરાવ રજુ કર્યો હતો.

દેવગઢ બારીઆના મહારાણી સાહેબ તેમના રાજકુમારી સાથે વડોદરા જતાં હતાં ત્યારે રસ્તામાં પેટ્રોલ પ્યુટવાથી વિમાન લોમારી ગામે ખેતરમાં ઉતારી લેવું પડ્યું હતું. વિમાનીની સમયસૂચકતાથી અંકરમાતમાંથી બંને બચી ગયાં.

*
મુંબઈ સરકારે માધ્યમિક ડેવલપ્મી માટે નીમેલી સલાહકાર કમિટીમાં મીસીસ યમુનાબાઈ હેરીકર અને કુ. આર. રોમેને નીમ્યાં છે.

*
અમદાવાદ દિંદુ અનાયાશ્રમતી બાળાઓએ તેના સુખી. શ્રી. સરોજબહેન સામે વિરોધ બહેર કયો છે.

*
હાલમાં લંડનમાં બેગમ યુસુફ હાસને સીંધ પ્રાંતના સ્ત્રી નેશનલ ગાર્ડના વડા તરીકે બહેર કયું કે પાકીસ્તાની સ્ત્રીઓ પુરો સાથે ખખા મીલાવી પેકેટાઈનના આરખોને મદદ કરવા આગળ આવરી.

*
એડા જીહા લોકલ બોર્ડ તરફથી અલીપુમાં રક્ષમણીએન પ્રમુનિયુદ અને ઠાકીએન ઓપ-ધાલય સર થયાં.

*
આચાર્ય શ્રી કાકા કાસે-સકરના નાના પુત્રનાં લગ્ન કુ. દેવતી ચરાલી બી. એ. સાથે થયાં.

કરાચીમાં બેગમ લીઆ-કતઅલી ખાનના મકાનમાંથી આઠ હજાર રૂપીઆનું ગેરરાત ચોરાતાં તેમનો મોટર ડ્રાઇવર પકડાયો છે.

*
દિંદી રાષ્ટ્રીય સમિતિના મંત્રી શ્રીમતી દયા સેને, લેક-સસેકમની પત્ર પરિપદમાં કહ્યું હતું કે અમારી સમિતિ કુદ સમયમાં દિંદતી સ્ત્રીઓ અને બાળકો માટે ચોક્કસ યોગના રજુ કરશે.

*
સુરત જીહાના મોતાં કસામાં લાલચ રાતિએ પોતાની રાતિના જ માણસ જોડે વિધવાઓને પુનર્લગ્ન કરવાની છૂટ આપતો સુધારો પસાર કર્યો છે.

*
બી. બી. એન્ડ સી. રેલવેની લોકલ ટ્રેનોમાં સ્ત્રીઓ માટેના ત્રીજા અને બીજા વર્ગના ન્દાના ડબ્બામાં ખીચોખીચ રીતે મુસાફરી કરવી પડે છે તે સામે અખિત્ર દિંદ મહિલા પરિષદની મુંબઈની શાખાએ રેલવે સત્તાવાળાઓનું ધ્યાન ખેંચ્યું છે અને જે આ બાબતમાં ઘટતો સુધારો નહિ થાય તો મહિલાઓ રેલવેના પાટા ઉપર બેસીને સત્યાગ્રહ કરશે એવી તેમણે રેલવે સત્તાવાળાઓને ચેતવણી આપી છે.

મુંબઈ એલ ઇન્ડિયા રેડીઓ મથકમાં રજુ થના કાર્ય-ક્રમ અંગેની માપેલ સલાહકાર સમિતિમાં શ્રીમતી લેરીના કરીમભાઈની નીમણૂક થઈ છે.

*

૧. મુન્ડની કાથા ડાવ-ણુંમં કેટલોક નિરાશ્રિત સ્ત્રીઓના માથાના વાળમાં ને કપડાંમાં પડેલી જૂને મારી નાખવા ડી. ડી. ટી. નો ઉપ-યોગ કરવા માં આવ્યો હતો.

*

સુરતના નાનપુરાની બાઇ હલિનાબેન તે વેણીલાલ રણુ-હાડાસની અને ધરમાં આવેલ દિવસ ગોંધી રાખી તેની ગેરકાયદે અટકાયત કરવા માટે નેના સસરા રણુહાડાસ નિવૃત્તહાસની પોલીસે ધરપકડ કરી છે.

*

પૂર્વ પંજાબની સરકારે જાહેર ક્યુ છે કે જે કોઈ સરકારી નોકર પાસેથી અપ-હરણ કરાયેલી સ્ત્રી મળી આવશે અથવા તેને કોઈ ટેક જે મોકલી દેતાં પકડાશે તો તેની સામે પમણાં લેવામાં આવશે.

*

સ્ત્રીઓને બગાટકારે કબજે રાખવાની પ્રેરણા વિરુદ્ધ પ્રજા-મત જાગૃત કરવા જન સંરચા-નોમાં પ્રશ્નચર્ચાના તમામ પ્રાથમ સાધનોના પ્રતિનિધિઓની સંયુક્ત બેઠકમાં આ અંગેની પ્રચાર યોજના ઘડાઈ ગઈ છે.

મધ્ય પ્રાંતની ધારાસ-બાની પેટા ચૂંટણીમાં શ્રીમતી સુધાકુમારી રાય બીનદરીક ચૂંટાયા છે. તેઓ સ્વ. શ્રી. સુભદ્રાકુમારી આદાણનાં પુત્રી છે

*

અમેરિકાની ફોલડોઈ-યાની એક ધનાઢ્ય યુવતી મેરી ક્યેએ નવ બિલાડીઓને ૧૮,૦૦૦ પોંડો વારસે સોંપ્યા છે. આ ઉપરાંત નિલા-ડીઓને તેનાં મકાનનો આવેલો આરડો તેમજ પુત્તા પ્રમાણમાં બોરાકનો જર્યો મળી રહે છે.

*

તનેસીનો એક સદેશો જણાવે છે કે દેશેરા રેજન્ટસ નામની એક સ્ત્રી બાર વર્ષ સુધી જીંધ લીધા પછી જંગી છે. તેની હાલ ઉંમર ૫૨ છે. માસાન્યુમેટસમાં મોટર અક-રમાતથી ઈજા પામેલો સર્જ એમોટ એક વર્ષથી જીવે છે. એક આરટ્રોસીયન યુવતી કુમારી રીટાએ ૭ મહિના સુધી કોંચા ક્યુ ને જ્યારે તે જાગી ત્યારે તરત મરણ પામી હતી.

*

સુરતના યુવાન શિક્ષક થી નટવરલાલ નાયુમાઈ વાંકા-વાળાના હાથ આવેલ વિધિથી મુંબઈમાં કુ. જયકીશોરી કચે-નલાલ સ્ત્રીનાઈ જોડે થયાં દતાં. થી. વંકાવાળા ગાલીએ ધાંડી છે. કુ. જયકીશોરી સ્ત્રીનાઈ સુરતી પોરવાડ વંજીક છે.

પીપલાદ રોટની પોલીસે ઢિંદો પોલીસ ઉપર વિના કારણે ગોળીબાર કરવા માટે પીપલાદના મદારાણી પાસેથી સત્તા છીનવી લેવાઈ છે ને તેમને ઇદારમાં રહેવા ફરમાન થયું છે.

*

ધર્મજના પટેલ ચાન્તા-બેન શીવાભાઈ ઝવેરભાઈએ તારાપુરના વિનુભાઈ ચુનીભાઈ અમીન સાથે આણંદમાં લગ્ન કર્યાં.

*

કુ. સરોજિની ત્રીકમલાલે સોરાષ્ટ્રના વડા પ્રધાનના સેકે-ટરી શ્રી. અંબરીઆ સાથે લગ્ન કર્યાં.

*

સત્યાગ્રહ વખતે સ્ત્રીમંડી રાજ્યે બાઈ અંચળની ગમ કરેલો જમીન સોરાષ્ટ્ર સરકારે પાછો સોંપી.

*

રાજપોપગામાં એક માણ-સ પોતાની યુવાન પત્ની અને બાળકનું ખૂન કરી નાસી ગયાનું કહેવાય છે.

*

અંકેશ્વર બ્રાહ્મણ દિવાન મહીપતરામ કેશવરામ બટ બી. એ. એ તેમના પત્ની કલાવતી ચંદ્રલાલ દરિ સાથે છટાછેડા લીધા છે બન્નેએ રાજપુત્રીથી પતિપત્નીતરીકેના પોતાના દલો ગતા કરી છે.

*

પુસ્તક પરિચય

શ્રી. ગૂર્જર મંથરન કાર્યોલય તરફથી ગૂર્જર બાળમંથરણના સેટોમાંના નીચેના પુસ્તકોની નવી આવૃત્તિઓ યથા છે હીરામોતી (લેખક: શ્રી. રમણલાલ નાનાલાલ શાહ. પૃ. ૩૬ કિં. આઠ આના. પાંચમી આવૃત્તિ) જાતન જાતના ક્ષીગઓ અને મોતીની માદિતી આપે છે. અંતરનાં અજવાળાં (લેખક: રવ. જેઠાલાલ ઇ. ચૌધરી. પૃ. ૬૪ કિંમત બાર આના. ત્રીજી આવૃત્તિ.) શીરાજ અને ઔરંગઝેબ ઉપની એક બાળનાટિકા છે. કીર્તિકથાઓ (લેખક: શ્રી. હમીદાશંકર દાદર પૃ. ૩૨ કિં. પાંચ આના. પાંચમી આવૃત્તિ) ઇ સરસ બાળવાર્તાઓનો સંગ્રહ છે. છુલખુલ (લેખક: શ્રી. દુર્લભજી બ. જોષી. પૃ. ૩૨ કિંમત પાંચ આના. પાંચમી આવૃત્તિ.) સુંદર પક્ષીકથા છે અને રક્ષણતો માજલસ (લેખક: શ્રી. રમણલાલ ના. શાહ પૃ. ૪૮ કિં. આઠ આના ત્રીજી આવૃત્તિ) સુંદર બાળવાર્તાઓ છે. આ રીતે ગૂર્જર મંથરન કાર્યોલયનું બાળસાહિત્ય એટલું લોકપ્રિય થયું છે કે તેની પાંચ પાંચ આવૃત્તિઓ યથા છે. કેટલાંક પુસ્તકો તો શાળાઓમાં ઈતર વાચન તરીકે ચલાવાય એવાં છે.

આ સંસ્થા તરફથી મહાન વૈજ્ઞાનિક હુઈ પાન્થર (લેખક: ડૉ. એન. એમ. શાહ પૃ. ૧૫૬ કિંમત રૂ. બે)નું જીવન ચરિત્ર પ્રગટ થયું છે. ડૉ. મેડમ ક્યુરીની જીવનકથા ખૂબ જ લોકપ્રિય અનેલ છે, એ જ લેખકનું આ બીજું જીવન ચરિત્ર મહેલી અને સગળ બાળા અને વિગનોથી દષ્ટિએ સંપૂર્ણ માદિતી આપતું હોવાથી વિદ્યાર્થીઓ માટે ખૂબ જ ઉપયોગી છે. સાક્ષર શ્રી કૃતિવાલાલ મુનશીએ લખેલ ડૉ. મધુરિકા ઘણા વર્ષો ઉપર મુંબઈની જાણીતી

શીક્ષક કંપનીએ રૂપેરી પડદા ઉપર ઉતારેલી તેને આટલા વર્ષો થી. મુનશીએ કાગળ ઉપર ઉતારી છે. આ નવું નાટક ડૉ. મધુરિકા (પૃ. ૮૦ કિં. સવા રૂપિયા) આપણા સમાજ ઉપર કેટલાક પ્રદાર કરી જે સ્ત્રીઓને તેમના પોતાના સ્વાભાવિક, મૌલિક અને હિદાયક સ્વધર્મ તરફ અજુગમો છે તેમને અર્પણ કરેલ છે. સ્ત્રીમાં જે માતૃત્વ છે તે માતૃત્વનો તીવ્ર સ્વરૂપ કરતી સ્ત્રી ઉપર આ તેમનો પ્રદાર છે. નાટક સુંદર રીતે રજુ થયું છે, અને ગૂર્જર મંથરન કાર્યોલયે પ્રસિદ્ધ કરેલ છે.

ત્રેન સાહિત્યમાં જેમનું સ્થાન છે એવા શ્રી. જયભિખુની નવલકથા 'વિદ્યમાહિત્ય હેમ' (પૃ. ૪૦૬ કિંમત રૂ. પાંચ) બીજી આવૃત્તિમાં ગૂર્જર મંથર કાર્યોલયએ પ્રસિદ્ધ કરી છે. આ બીજી આવૃત્તિ પહેલી આવૃત્તિ કરતાં રૂપરૂપ અને છપાઈમાં ચડીવાની છે. પુસ્તક માટે તો અમે અમાહિત્યુ છે જ, ને આને ફરીથી કહીએ છીએ કે જેટલી જલ્દી આ પુસ્તકની નવી આવૃત્તિ યથા છે તેટલી હિતાવજે આ પુસ્તકનો બીજો આમ લેખક ગૂર્જરાતને સંપાદિવે.

ગૂર્જરાતી સાહિત્યમાં શ્રી. ધૂમ્રોત્તએ જે નવી બાત અને નવો ચીસો પાડ્યો છે તેમાં તેમનાં વિચાર રત્નોનો ફાળો મોટો છે. એવા વિચારરત્નોનો નવો સંગ્રહ નવી આવૃત્તિરૂપે રજકથુ (પૃ. ૨૨૬ કિંમત રૂ. ત્રણ) નામે પ્રગટ થયો છે. લગનમાં ભેટ આપવા જેવું આ પુસ્તક ધરેધરમાં પહેચાડી દેવા જેવું બન્યું છે.

શ્રી. ભારતીય સાહિત્ય સંઘ, પુલ પાસે, રોચીરોડ, અમદાવાદ તરફથી શ્રી ધૂમ્રોત્તની કલમ પ્રસાદીમાંથી 'મેઘબિન્દુ' (પૃ. ૨૨૪ કિંમત રૂ. ૩) નામે નવો સંગ્રહ ગૂર્જરાતને

સાથે આંધુવેદ પદ્ધતિએ શોધોની ચિકિત્સા સંબંધી સાહિત્ય પ્રગટ કરે એ ઇચ્છનીય છે.

આપણી પ્રાથમિક શાળાઓમાં શિક્ષકો ને રીતે આને શિક્ષણ આપે છે તેની સર્વત્ર નિંદા થાય છે, કેમકે એથી વિદ્યાર્થીના મન અને અભ્યાસ પર હાંધે જ અસર થતી ન હોવાની સાંપ્રતિક દરીઆ છે. નવી પદ્ધતિએ શિક્ષકોને તૈયાર કરવાનું ને તેમને નવી દૃષ્ટિ આપવાનું કામ ધણું જરૂરી છે. તેવે પ્રસંગે શ્રી. સોમાભાઈ કીશાભાઈ પટેલે 'પ્રાથમિક શિક્ષણ' (પૃ. ૬૬ કિ. દોઢ રૂપિયા) નામે પુસ્તક પ્રગટ કરી આજના શિક્ષકોને નવી દૃષ્ટિ આપવા પ્રયત્ન કર્યો છે. દરેક માઆપ પણ આ પુસ્તક વાંચી જઈ પોતાના બાળકને ઠીક પદ્ધતિએ શિક્ષણ આપવું જરૂરી છે તે સમજી શકે એ માટે દરેક ઘરમાં આ પુસ્તક વસાવી લેવા યોગ્ય છે.

ગુજરાતી ભાષામાં ગીતાના સમશ્લોકી ભાષાંતરો થયા છે. તેમાં એક નવો ઉમેરો 'ગીતા ગુર્જરી' (લેખક : શ્રી. ચરણભૂતીય, પ્રકાશક : રસંશાળા ઔપધાલય, ગોંડલ પૃ. ૫૬) નામના પુસ્તકથી થાય છે. પૂર્વાશ્રમના ગોંડલ રસશાળા ઔપધાલયના માલિક વેદરાજ રસશાસ્ત્રી શ્રી. જીવરામ કાલીદાસ રસ-

શાસ્ત્રીની નિદાના જગતભર છે. તેમને હાથે આ તૈયાર થયેલ સમશ્લોકી ભાષાંતર આપ-ણું મળે છે. ગીતાના કુલ ૭૪૫ શ્લોકો હોવાનું કહેવાય છે પણ હાલમાં ૭૦૦ શ્લોકો જ પ્રાપ્ત છે. શાસ્ત્રીજીએ બોળપત્રો અને હસ્તપ્રતો ઉપરથી બાકીના શ્લોકો મેળવ્યા છે, એથી આ ગીતા ગુર્જરી દ્વારા શાસ્ત્રીજીનો ગીતાના સંશોધનમાં અમૂલ્ય ફાળો મળાય. છાપકામમાં અનુસ્વરોનો છૂટથી ઉપ-યોગ ચલાવી જરા ખૂંચે છે. છતાં આ ભાષાં-તર ગુર્જર સાહિત્યમાં સુંદર ઉમેરો રપ છે.

પૂ. ગાંધીજીના અવસાન પ્રસંગે દિંદના તમામ પત્રોએ ખાસ અંક પ્રગટ કરેલા તે સુખ્ય આફ્રિકાના ઈન્ડીયન એપીનીયન પત્રે પણ ખાસ દુમારકે અંક પ્રગટ કર્યો છે. તેમાં ગાંધીજીના પરિચય ઉપરાંત આફ્રિકાની પ્રવૃત્તિના ફોટો ચિત્રો પણ આપવામાં આવ્યા છે. અંક ધણે સુંદર બન્યો છે.

અમદાવાદના પ્રેમધર્મ માસિકે ધર્મ પરિષદ અંક પ્રગટ કર્યો છે. સર્વ ધર્મ પરિષદમાં દરેક ધર્મ ને શ્રીરક્તાની આગેવાન વ્યક્તિઓએ સર્વ ધર્મ સમાન મણી વિશ્વ-ધર્મના આચરણ માટે બાર મૂક્યો છે. અંક સંગ્રહવા યોગ્ય બન્યો છે.

ડચમહારાણી વિદેશમાંનો મહેલ આમથી બળા મયો. તે મહેલમાંથી હિંદી કલાકૃતિઓ તેમના લગ્ન વખતે ૧૯૦૭ માં તેમને ભેટ આપાઈ હતી તે કિંમતી વસ્તુઓ બચાવી લેવાઈ છે.

જેસલમેનાયહુદી વિસ્તારના તંત્ર નિભાવક શ્રીમતી મોહન માવસને ન્યુયોર્કમાં

જ્યાંયું હતું કે અમેરિકન સરકાર શસ્ત્રો મોકલવા ઉપ-રનો પ્રતિજ્ઞા હારી લે તો મહુદીઓનું રાજ્ય રચવાય.

કવીસલેન્ડની મીંદરેડ નામની પુતળીએ ૨૩ વર્ષની ઉંમરે કલકત્તાના લક્ષ્મિપતિ શેઠ અબ્દુલ ખલીક મહેતા સાથે ૬. સ. ૧૯૪૩ માં લગ્ન કર્યું હતું તે વખતે શેઠને બીજી

ધણી પત્નીઓ હતી આ લગ્નથી તેને એક પુત્ર થયો છે તે શેઠ મહેતા પાસે રહે છે. મીસીસ મીંદરેડે છૂટાછેડા મેળવ્યા છે.

મુરતના નવાપુરા ગોલ-વાડની હરકોર નામની બાઈએ તાપી નદીમાં જૂરડો મારી આપઘાત કરવાનો પ્રયાસ કરતાં તેની સામે કેસ કરવામાં આવ્યો છે.

શ્રી. ધૂમકેતુનાં
નવાં પ્રકાશનો

આકાશદીપ

[૩-૦-૦]

પરિશેષ

[૩-૦-૦]

જ્ઞાનગોષ્ઠિ

[૧-૦-૦]

વનછાયા

(છપાય છે.)

શ્રી. કનુદેસાઇના
નવાં આદ્યમો

રંગાવલિ

[૨-૮-૦]

ગીત-ગોવિંદ

[તૈયાર થાય છે]

ગુજરાત અંધરત્ન કાર્યાલય અને બીજા
દરેક પુસ્તકેશ્વર વેચે છે.

આજે

ધરે-ધરમાં બહુનો અનેક રોગથી
પીડાતી હોય છે.

અને

કંઠર, લોહીવા, કમ્બુવાવડ, સગભ-
વસ્થામાં હેજ, સોજ અને ઉબકા,
બાળકોના નાના મોટા રોગો અને
બીજા અનેક શ્રી રોગો સંબંધે
વૈદરાજ શ્રી. જડુભાઈએ
ધરગથુ લખાવે બતાવ્યા છે.

જીનેતાનાં દર્દો

જીનેતાનાં દર્દો

કિં જ. સાહાયણ (ચોરોજી ૭ બાના જુડી)
દરેક ઘરમાં આ પુસ્તક વસાવવું લેઈએ.
શ્રીજીવન કાર્યાલય અવેરીવાડ,
ગુજરાત અંધરત્ન કાર્યાલય
માંથી રસ્તો, અમદાવાદ.

જહાંગીર મીલ :
દોસ્તી અને કુવાલ

રૂસ્તમ મીલ :
ફેઝીલ અને સાદીએ

ન્યુ જહાંગીર મીલ :
કાઠિયાવાડમાં ખૂબ વપરાયું
જાપેક્ષ કાપડ

નવજીવન મીલ :
પોપરીન અને સાદીએ

મીઝબનવાના ખરેખરમાંથી

દિપ્તિ ખત્રી

જહાંગીર વકીલ ગ્રૂપનું કાપડ વાપરે

‘નેપચુન’

આજે લગભગ આલીસ હજાર
પોલીસીઓ ધરાવનારાઓની
માતખર સખ્યા હિંદ અને
આફ્રીકાના જુદા જુદા ભાગો-
મા ધરાવે છે.

‘નેપચુન’ પોતાના દોઢ દાયકાના
સક્રિયકાળમાં જ નિદગીના વીમા
ફંડ ખાતે રૂ. ૪૦,૦૦,૦૦૦ થી
વધારે દર્શાવવા બાગ્યશાળી નિવડી છે

અને

ઈ સ ૧૯૪૬ માં
રૂ. ૯૦,૦૦,૦૦૦
થી વધારે નિદગીના
વીમાનું કામકાજ
મળવીને વીમાક્ષેત્ર-
માં પોતાની સર્વ-
શ્રેષ્ઠ પ્રવૃત્તિનો પૂરાવો
આપી રહે છે

એજન્સી અને વીમા સંબંધીના
કોઈપણ કામકાજ માટે
—લખો અગર મળો—

ધી નેપચુન

એસ્યુરન્સ કું. લી.

હેડ ઓફીસ:- મુંબઈ
બ્રાન્ચ:- પાંચકુવા-અમદાવાદ

ડોઢરો વાપરવા ભતામણ કરે છે
પંચી
ગ્રાઈપ સીરમ
બાળકને તદુસ્ત રાખે છે
દરેક દવાવાળા ઘરેથી મળતો
પંચી જ લોકોરેટરી અન્ટિબાયોટિક્સ

અીનો સાચો શણગાર શું ?

આ વાતોસંગ્રહ

એનો જવાબ વાળે છે

શીલ, સૌંદર્ય ને સ્વમાન

સુંદરીઓનો શણગાર

લેખક શ્રી. મનુભાઈ ભેઠાણી

એમ્પ્રોસ વાતોઓ દ્વારા એ અને રમૂ

યાવ છે પ્રત્યેક વાતો નાની બાળિકાઓથી
લઈને બહેલ કે એણુ બહેલ દરેક અીને
ગમી જાય તેવી છે જ્ઞાન, ગમ્મત ને ઉપદેશ
એમ ત્રિવિધ પદ્ધતિથી રચાયેલી આ કથાઓ
દરેક ધરનો અને ગૃહિણીનો શણગાર અને તેમ છે

કિંમત : ૪-૦-૦

ગૂર્જર ગ્રંથરત્ન કાર્યાલય

ગાધીરસ્તો : અમદાવાદ

શ્રી. ધૂમકેતુનાં
તવાં પ્રકાશનો

આકાશદીપ

[૩-૦-૦]

પરિશેષ

[૨-૦-૦]

જ્ઞાનોગ્રંથિ

[૧-૦-૦]

વનછયા

(છપાય ૨.)

શ્રી. કલુદેસાધના
તવાં આલખમો

રંગાવલિ.

[૨-૮-૦]

ગીત-ગોવિંદ

[ત્રિયાર થાય છે]

મુવર અંધરત્ત દાયોલય અને બીજા
દરેક છુકસેતર વેચે છે.

આજે
ધરે-ધરમાં ખહેનો અનેકે
પીડાતી હોય છે.

અને

પ્રહર, લોહીવા, કમુવાપ્ર રાગ
વસ્થામાં હેળ, સોલં અને દીપ
બાળકોના નાના મોટા રોગો એ
ખીલ્લ અનેક શ્રી રોગો રૂપે
વૈદરાજ શ્રી. જદુભાઈએ
ધરગથુ ઉપાયો બતાવ્યા છે.

જનેતાનાં દર્શન

કિં ૩. સાદાત્ત (પોરેમ) ૭
દરેક ધરમાં આ પુસ્તક વચા

સ્ત્રીજીવન કાર્યાલય

ગાંધી રસ્તો, અમદાવાદ

સ્રીઓના

પ્રદર, લોહીવાં, અતિયમીત અટકાવ, ગર્ભાશયના રોગો
મુવારોમ, પેડુનો દુખાવો તથા વ્યંધત્વ મારે

સુંદરી સંજીવની

અમૃત તુલ્ય છે. બા. ૧ ની કિં. રૂ. ૧-૮-૦
જાડા ફાર્મસી લોમીટડ, ઊંજા.

સાથ એન્ડ-પારેખ મેડીકલ સ્ટોર્સ

ગાંધી રોડ : અમદાવાદ.

જીવનધારા

● રજીસ્ટર્ડ ટ્રેડમાર્ક "જીનસ" નં. ૩૦૨.

ઠોવેરા, સંઘડણી, શરદી, બદનતો દુખાવો, પાણીવિકાર, સંધિવા, અશક્તિ, સોજા, અજીર્ણ,
અપચો, ખાંસી, શ્વાસ, દમ, દાંત-દાઢમાં ઠળતર, પેટ-પેડુનો દુખાવો, અમુચ્ચ, ઝેરી ડંખ,
પ્રદર, પ્રમેહ, મોઢાની ફુર્ગી, દરેક જાતના તાવ, ધા પડવો, લોહી નીકળવું વગેરે અનેક
જાતનાં દરદોમાં તેમજ રેલ્વે, સ્ટીમર તથા ગોટરની મુસાફરીમાં તાત્કાલિક ઉપયોગી થક
પડનારી અમુલ્ય ઓષધિ. ટ્રિમન મોટી ખાટલી રૂ. ૧૫૫, વચલી ખાટલી રૂ. ૧૧ અને નાની
ખાટલી રૂ. ૧૦૦ તપાલ ખર્ચ જુદું. દરેક ઠેકાણે વેચાય છે.

જે. એન. શેઠના. જીવનધારા ઓફીસ, નડીયાદ.

ભારતીની નવી ફૂલ-છાપ

શ્રી. ઠ. મા. મુનશી

પૃથ્વીવલ્લભ : ગુજરાતી વાચકોને તે
પુસ્તકે આકર્ષ્યા તે સુદર નવલકથા, જેમાં
ધારાપતિ મૂળ, અને માન્યબેદના તૈયારના
અગામાં મુલ્યાંકનતીએ પ્રેમ અને વૈધવ્ય વચ્ચે
નવું જીવન લેયું. કિંમત રૂ. ૨-૮-૦

પરશુરામ : ગુજરાતના સાહિત્ય-કવિ-
હાસમાં અદ્વૈત પ્રકાશન. એક મહાન યુગપ્રદાની
પ્રેમ-સૌંદર્ય નવલકથા. 'સોમદાસણી' ના
અનુસંધાનમાં પ્રગટ થાય છે. કિ. રૂ. ૫-૮-૦

રાજાધિરાજ (નવી આવૃત્તિ) ૭-૦-૦

ગુજરાતનો નાથ ૭-૦-૦

વરની વસુલાત ૧-૦-૦

જય સોમનાથ ૫-૦-૦

શ્રી. ધૂમકેલુ

ગુજરાતના ધરધરનું રસમયું વાંચન યર્થ પડેલી:
ગુર્જર મહારથીઓના વિજય-સાધની કથા રંગુ
કરતી આકૃષ્ટ નવલકથાવલ્લિનાં સરસ પ્રધેા:

વાચિનીદેવી ૪-૮-૦

ચોલાદેવી ૪-૮-૦

રાજસંન્યાસી ૪-૮-૦

કર્ણાવતી ૪-૮-૦

રાજકન્યા ૪-૮-૦

જયસિદ્ધ સિદ્ધરાજ ૪-૮-૦

ત્રિભુવનગઢ સિદ્ધરાજ જયસિદ્ધ ૪-૮-૦

વાતાયન ૨-૮-૦

આકાશ દીપ ૩-૦-૦

પરિશેષ ૩-૦-૦

શ્રી. ઝવેરચંદ મેઘાણી

સત્યની શોધમાં (નવલકથા) ૩-૦-૦

જૂંદી લાગ ૧-૨ : લક્ષ્મીનાનું નવું
સંસ્કરણ. કિંમત રૂ. ૩-૦-૦

રઠયાળી રાત ભા. ૧ થી ૪ : જીવનની
રાતોને અગ્નિજ્વાળાનાર ગીતો કિં. રૂ. ૧-૧૨-૦

ગુજરાતનો જય ભા. ૧-૨ : વસ્તુપાલ
તેજાપાના સમયની ઐતિહાસીક નવલકથા.
કિંમત રૂ. ૧-૮-૦

પ્રતિભાઓ : રેપરી પદ્ધતિઓ ઉપર અજાણી
મહેલી સુદર વાર્તાઓ. કિં. રૂ. ૨-૮-૦

એરીઆલ કલક કિં. રૂ. ૨-૮-૦

અપરાધી (નવલકથા) કિં. રૂ. ૪-૮-૦

દ્વંશરીના તારજુદાર ૧-૮-૦

શ્રી. જયભિખુ કૃત

શ્રી-ઉપયોગી ગ્રંથ-ત્રિપુટી

પારકા સરની લક્ષ્મી : કિં. રૂ. ૩-૮-૦

જૂના અને નવા જમાનાની ઓના જીવનની
વિધિવિધ દષ્ટિભાષી ચર્ચા કરતા નવલિકાઓ
એક જાળવો ૨-૦-૦

એક ઓઢરને ખૂણે બેસી રીઠ ને સરસારમયો
ખગવો કેમ જમાવી શકે તે ચર્ચાતી નવલકથા

હાંસી-રાણી ૨-૮-૦

રાણી લક્ષ્મીનાઈથી, કનલ લક્ષ્મી સુધીનો

નરકેયરી થા નરકેશરી ૪-૮-૦

લગવાન નાપસંદેવ ૪-૮-૦

વીર હર્મની વાતો ૨-૮-૦

ગુર્જર ગ્રંથરત્ન કાર્યાલય : ગાંધીરસ્તો, અમદાવાદ

શ્રીઓ અને કન્યાઓમાં ગૃહલક્ષ્મીના સંસ્કાર પૂરતું માસિક

યજ્ઞાદપિ કઠોરાણિ, મુદૂનિ કુલુમાદપિ

વર્ષ નવમું : અષાઢ ૨૦૦૪ : જુલાઈ ૧૯૪૮ : અંક ૯ મો

નાતજાત

શ્રી. કિશોરલાલ ધ. મરાઠવાળા

જન્મના પાયા ઉપર રચાયેલી નાતજાતો અને ઉચ્ચનીચની જાતનાએ હિંદુઓમાં ખાનપાન, રોટીપેટી, હળતુંબળતું વગેરે વહેવારમાં જે વાઙ્મયગાથો અને પ્રતિબંધો ઉર્ધ્વ કથો છે તેણે હિંદુઓના સમાજક જીવનને સદંતર ગૂંચળાવી નાખ્યું છે. જિંમ્મા હલકાની આ ભાવનાને પાપે બધા હિંદુઓમાં અને વિશેષે કરીને કહેવાતા જિંમ્મા વણીમાં, માણસ જેવા માણસ પ્રત્યે જે મુખ અને તિરસ્કારના સંસ્કાર ધર કરી ગયા છે તે મનોદશા જ આજના આપણા ધણાજારા સામાજિક, સંસ્કારિક, આર્થિક તેમજ નૈતિક અનિષ્ટોના મૂળમાં રહેલી છે, એ ખીનાની કારમી સાબિતીઓ છેલા એક બે દાયકામાં અને ખાસ કરીને છેલા એક બે વર્ષોમાં આપણને મળી છે.

નાતજાતનો સંસ્કાર હજારો વર્ષોથી આપણા લોહીમાં પડેલો છે. આને બંધબધા સુધારકો અને રાષ્ટ્રવાદીઓના વહેવારોને પણ જરાક બારીકાથી તપાસશું તો તેમાં ધણી વાર આ નાતજાતનું માનસ પેરે પેરે કામ કરી રહેલું માણસ પડશે. સારા વિચારશીલ સુચિંતિતોને પણ એ વાતની બાજ નથી હોતી કે, ચાહે તેવા સૂક્ષ્મ કે સોદામણા રૂપમાં પણ નાતજાતની જાતના રાષ્ટ્રજાતનાની અને રાષ્ટ્રીય સંઘર્ષ કે એકાકીયતાની સદંતર વિરોધી અને કાતક છે. પણ આને તો ફુગાંએ આપણી સામાજિક રીતમાત, આપણા લગાદિ વહેવાર, આપણી સમાવતો વગેરે પાછળ પણ એ જ નાતજાત, ગોળ, શ્રેણી અને સંધાગાઓનું તંત્ર માનસ પડશે, બલબલ બળેલા તે હંમેશા સુધારાની વાત કરનાર લોકો પણ છોકરા-છોકરીની લેવડદેવડની વાત આવતાં જ રોકડા ખતી જઈ, રૂદ્ધ માગાપ, પત્ની કે કુટુંબીઓ તરફના વાંધા આગળ કરી, નાતજાતના આઝાદાગીવામાં પોતાના ફરજીને કુમારી મારવાનું પસંદ કરે છે. (સમગ્રી કવિતિ)

સવિતાના હૈયાને કોરી ખાતું

પાપ

લેખક

શ્રી. ગુણવંતરાય આચાર્ય

*

રતના બે વામ્બાથી કાળું એના આંખજાની આંખથી નીચેના જૂના આંગણા ખાંડા ઉપર બેઠેલા દત્તે. બેઉ જોડવણ વચ્ચે માથું ફાગીને એ અંધારામાં તાડી તાડીને બેતો હતો કે પોતાના ધરતું ક્યા ક્યારે ઉધે! આટલા સરવા કાન એણે આજ જીવનમાં પહેલી જ વાર માંડ્યા હતા. ધરતી અંદર શો શો સંજગ થાય છે, કંઈતી બીસે! કેટલીવાર પડે છે, એ ઉંદકારો પંદરમી વારનો હતો કે ચોરમો, એ બધું એના કાન તણીન બનીને વીણતા હતા-તરેલાઓ દરિયાને તથે નર્ત બીજી તમાપ વાનો પ્રતિ આંધળા બની સાચાં મોની નીજે છે તેવી રીતે.

સાડા ચાર વાગે ધરમાંથી અંબીર મુખનો કબ્બ સંભળાયો: “વાડ! સાળાણ મેરી!”

પાંચ જાતના અને ક્યાં બદ્ધ ધીરથી બરીકે ક્યૂંકાટ કર્યા વગર ઉપડ્યું અને અંદરથી હાથમાં બેઠે લઈને કાઢ્યો હાથ બદાર નીકળ્યા. કાલુ સાંભળે ખડે દાંબે સાંભળે

દાંબે. એને પોતાના તકલીફનો ફેંસલો સાંભળવો હતો.

ધરતી આવતા જોધાર કાળું બેઠે દળવે પણ મક્કમ હાથ મૂકીને નસરવાનજી હાથ ઘેરા નાંદે બોલ્યા: “કાળુ! બેટા! જો તારી વટુને બદ્ધ થાક લાગ્યો છે. કેટલા કલાકની મહેનત કર્યા પછી એને માંડ માંડ નીંદ આવી છે. તું ઉતાવળ કરીશ ના, હો બાંડ્યા! નર્સ અંદર છે તે તને બોલાવે ત્યારે જ ધરતી અંદર દાખલ થજો. નહિતર આ બુઢાના હાથના પાંચ અડધા તારી પીંડનાં હાડકાંનો ચૂરો કરી નાંખશે, હાં કે!”

કાળુના માથા પર હાથ ફેરવીને કાંતર હાથ સવા પાંચે ગયા. મોટરના શોફરને કહ્યું: “બીલકુલ હોર્ન ના ગારતો હાં કે! અને ખૂબ ‘સાઇનલેટલી’ ગાડી બદાર કાઢી લે.” ગાડી દૂર ન થઈ ગઈ ત્યાં મુંધી બારણું પણ હાથે ખીડ્યા વિનાનું જ રાખ્યું. આંખની પરનાં નાનાં મોટાં તમામ પડોચો જતીકે ચોંક્યા વગર અંધેલાં રહ્યાં.

હાથ દળુ બાજે એની સફેદ હાડીમાં હાથ પડેવતા સાથે જ ઉભા હોય, એવી અલ્પ રાખીને કાળુ પાછો ખાંડા પર બે જોડણ વચ્ચે મૂકે કાળીને બેસી રહ્યો. રેલગાડીમાં વિચળીયતોનું ખાનું સાચવતો કાળુ દર એકાંતરે આટલો આટલો રાતો થઈ મુસાફરીઓ ખેંચતો હતો. પણ અત્યારે એણે જોઈ એકાંતરે આગળનો એક ચળકતો તારો જોયો, તેથી રીતે કદી નહોતો જોયો. પોતાની આંખ મુખે જ પાંખે સૂતી છે એટલું જાણ્યા પછી જ પડેડના મુંચાળા પવનની હંડકનું એને જ્ઞાન આવ્યું. પરંતુ એ દેખાતો થઈ ગયેલું પડેરજી કરીર પર ચોંટી ગયું છે તેની એને દળુ હવે જ ખબર પડી. સવિતા ઘાડીને સૂતી છે એમ આંખથી એને નિર્ભય વળી.

પણ દળુ એને પૂરી ખબર નહોતી પડી.

ધણાં ધણાં છોકરાં નાનપણથી જન્મ વધુ પડતું સમજી જાય છે તેમ ધણાં જુવાનો મોટી ઉંમરે પણ એવી જાડી છુદ્દિના બોધા રહી જાય છે કે એની સંસારી સાન જલદી જલદી વાતને પકડતી નથી. કાળુ એવો એક બોધો પ્રાજ્ઞાપુત્ર હતો. અરે એને પ્રાજ્ઞાપુત્રું ફરજંદ જ કોણ કહે ? એની જાતિ 'ઝોડ'ની હતી. ઝોડની માફક ઉંધું માથું ધાલીને એ ટામ કરવાનું જ સમજતો. એકલ મિત્રજનો કાળુ વ્યવહારવિદ્યા શીખવાની દુનિયાની સાળામાં ભર્યો જ નહોતો.

"કાળુ, તારે ઘેર દીકરો અવતરેલ છે, દાદાએ કહ્યું ને ?" અંદરથી આવીને દાપણે ખંખર દીધા ત્યારે પ્રભાતનો ક્ષરવ કાળુના નયનોમાં એક ઝોલું ભરી રહ્યો હતો.

કાળુએ જાણે કે સ્વપ્નમાં સાંભળ્યું. દાપણે નિહાળી-નિહાળીને જોઈ ત્યારે ખાત્રી થઈ કે આ સ્વપ્ન નથી, સત્ય છે.

"સવિતાએ મને દીકરાની બેઠ દીધી ! એણે મને હવતું માનવી અર્પણ કર્યું !" આ જોગની સાડી વાતમાં પણ કાળુ જેવા બોધા જુવાને કોઈ મહા તપસ્યાનું ફળ-કે દેવનું વર-દાન દીધું. સવિતા એને કોઈ દેવી જેવી લાગી. પત્નીએ હૃદયના કયા ગુપ્ત આવાસમાં આ બાળકને સંઘરી રાખ્યું હતું !

"આવ અંદર, જોવો છે ને બચ્ચાને ?"

"સવિતા જાગી છે ? એણે કહ્યું છે ?" દાદાના પાંચ ગડદા સંભારીને કાળુએ ફરી ફરી પૂછી જોયું.

"હા. આવ."

કાળુ અંદર ગયો. કોઈ દેવાલયમાં-કોઈ પ્રાચીન ખડેરમાં દાખલ થાય તેવી શાંત પગલીઓ ભરીને એ સવિતાના ખાટલા સુધી પહોંચ્યો. એનો દાઢ દળવેથી ઝાલીને ચોતાના મઠો પર મેથો, ગાલ પર ફેરવ્યો, છાતી પર ઠેરવ્યો.

પચરંગી ચુંદડી

ચુંદલડી પચરંગી, સાહેલડી,

ચુંદલડી પચરંગ:

એમાં સોહંતા પાંચ પાંચ રંગ રે....સાહેલડી ભૂરે તે રંગે મારી ભરી ચુંદલડી,

ભૂરો આકાશનો રંગ:

ભૂરા આકાશ જેવા જોડા ગળીરા

સસરાજી સોહે અઠંગ....ચુંદલડી

લાલ લાલ છાંટણીયું છાંટી ચુંદલડીએ;

લાલ તે કંકુનો રંગ:

કંકુ શી લાલ લાલ આંખયુ સાસુની

કોધે ભરી અણભંગ....ચુંદલડી

પીળે તે રંગે મારી રંગી ચુંદલડી

પીળા કરેણનો રંગ:

પીળા કરેણ જેવા સોહંતા જેઠજી

મૂંગા ખસ માનમાં તંગ....ચુંદલડી

લીલે તે રંગે મારી સોહે ચુંદલડી,

લીલો મરચીનો રંગ:

મરચી શી તીખી નણુંદ ના ચૂકે

મહેણાનો એકે પ્રસંગ....ચુંદલડી

કેસરીએ રંગે મારી ભરભર ચુંદડી,

કેસડા કેસો એ રંગ:

કેસડા જેવો એ મહભર મસ્તાનો

એને ઉમંગ એને રંગ....ચુંદલડી

રમેશ મ. ભટ્ટ

આ હો હો હો ! અમાર કાળુના અંતર-
માંથી હજુ મે અચરજ મટતું નથી, કે આવા
જીવતા જીવની-માનવી જેવા માનવીની બેટ
મને મારી સવિતાએ ક્યાંથી આણીને આપી?
ક્યાં સંધ્યું હતું આ ગુપ્ત ધન ! કેવું રૂપાળું
બાળક !

સવિતા કયું બોલી નહિ, પણ ધણીની
આ મુંગી મુંગી બકિત દેખીને એની આંખો
બીની ઘઈ. કાણુ મળે શાથી, પણ કાળુએ
પ્રથમ બારણામાં પગ મૂક્યો ત્યારે સવિતાનું
એકો લોહી વિનાનું, બધ બધું અને લગ્નથી
તટી પડતું હતું, અને ધણી આટલી મમતા
કરશે તેવો બરોસો નહોતો. જાણે એ કાંઈ
બધું કરે કે સસો સાંબળવા તૈયાર થઈ રહેલ
અપરાધિની જેવી હતી. તેને બદલે સવિતાએ
ધણીની આંખોમાં મીઠાઈનાં સરોવરો બાળ્યાં.

ધરમાં કાંઈ મોટેરું કે નાનું આત્મજન
નહોતું. સવિતાના બાપ દાદીની જગ્યાએ
આમ્મા ગયા હતા. મા કુવેલી હતી કાળુને
તો નાનપણથી જ એકલ દસા મળી હતી.
પોતે પંદર દિવસની રજા ઉપર ઉતરી ગયો.
એના બરા આત્મજન તો નસરવાનજી દાદા જ
હતા. એ પારસી દાકતર ગામ સમસ્તના
આધાર હતા. એમણે એક બાઈને કાળુને ઘેર
કામકાજમાં રાંધી દીધી.

એક મહિનો ઘઈ ગયો, પણ હજુ મે કાળુને
ધરમાં જાણે કે કાંઈ ચમત્કાર બન્યો લાગ્યા
કરે છે. આહ ! સવિતાએ મને એક માન-
વીની આર્ગીતી બેટ આપી. સવિતા ધરમે-
શ્વરની ટેલે પધે નજીક દૂર ! બાળકને જન્મ
દેનારી બધી જ જન્મેતાઓ એને સર્જનદાર
સાથે ! મીઠી ઓગળાવણી લાગી. અને
પુરોમાં તો એના એકે એકને જ માન્યા
હતા-દાદાને.

પણ આ બધા લોકો મારી પાછવાડે
દઢવા લા મરે દરે ! કાળુના મનમાં સમસ્ત

ઉપડી. એ ચાલ્યો જતો હોય, તો પાછળ
બાઈઓ ગુસગુસ કરી રહેતી :

“આ બોલીનો વર. વીત્રા પછી પોણા
સાત મહિને જ...”

એટલે આવીને વાક્ય બાંગી જતું.
ખીખીઆટાથી એ અધૂરું વેણ. પૂર્ણવિરામ
પામતું.

ગાડી ઉપર કાળુ કામે જાય ત્યારે પાન-
પટ્ટી ઉપર ચૂનોકાચો ચોપડતા ઉમેલા નાના
મોટા અમલદારોથી મોડી હાથમાં ઝંડીશનસ
લઈ ફરતા સાંધાવાળાઓ મોં મરડીને દસતા :
“કાં કાળુ ! છોકરું મઝામાં છે ને ! અડેરા-
મોરો કેને મળતો છે, તને કે છોકરાની માને !”

“હજુ અત્યારથી શી ખબર પડે !”
કાળુ રહેજ મોં મરડાવીને જવાબ આપતો.
ને સાચેસાચ એનું બાળક બેમાંથી ઠાની સૂરત
પ્રગટ કરે તો સાઈ તે વાતની એના મનમાં
મીઠી ચળ ઉપડતી. આખરે એ મનથી નક્કી
કરતો કે બસ, મારો બાળક સવિતાનાં જ
રૂપરંગ ધારણ કરે તો સાઈ. મારા રૂપમાં તો
શું બધું છે !

આખી રાત ગાડીમાં જાગતો એ વિનંતી-
જતીની, જ્યોતોને બાળકની આંખોમાં સાથે
જ સરખાવી રહેતો.

પરંતુ આજ આટલાં વર્ષો લગી તો મારી
એક કૂતરા જેટલી પણ મજબૂતરી નહોતી, ને
દવે આ બધા લોકો કેમ મારા ઉપર આવડું
બધું ખ્યાન આપી રહેલ છે ! મારા જંતુ
જેવા કુદ જીવનમાં આ તમામને નવો રસ
ક્યાંથી ઉભરાઈ નીકળ્યો છે ! મારા સામે
આંખોમાં કાં ચીંધાઈ રહી છે ! લોકો
આટલા બધા રોદભાવે મારા, ને મારાં વડ
બાળકના ખબર કોં પૂછે છે ?

બોયડ કાળુને ધીરેધીરે રહેલ સમજાયું.
આ લોકો મારું દિબજ કરે છે, મારી સવિ-
તાને લાગે પછી માન જ મહિને બાળક આવતું

એ બનાવની પાછળ મોટા એક સોકાપવાદ ઉભો થયો છે.

‘આજકાલે સાચો બાપ હું નથી. યાદ બીજો.....’

પછી તો આખી સાંકળના મોકડા કાળુના મનની રમૂતિમાં મળતા ગયા. સવિતાનો બાપ મારો પાડોશી હતો. હું બ્યારે બ્યારે ‘લાઈન’ પર જતો ત્યારે કંઈક ને કંઈક ચીજ લાવીને સવિતા સાથે દઈ આવતો. એના બાપ મને આવકાર આપતા, પણ સવિતા અને મારા વિવાહની વાત તો એને સ્વપ્નેય સૂઝે તેવું નહતું. ક્યાં એ વૃદ્ધ કુલિન બાહ્યાણ, ને ક્યાં હું કુળહીણો લઘસ્વધર, ઉતરેલ ધાન સમાન, નામનો જ માત્ર જનોઈધારી ! હું સવિતાને બંધિયની અધોગનાના બાવે બેઠે બેઠે જ એ બધી બોટા લાવતો હોઉં તેવું માન્યા પછી તો એ બાહ્યાણ મને કુતરાને હવાસે જ ધરતું બાર છોડાવે તેવો હતો. એમાં એકાએક આચ્છાંતાના એણે તે દિવસ મને કન્યા દેવાનું મન બંહેર કર્યું : ‘કાળુ ચમી, તમારે દર-દામીના કે ધૂમડાંની કરી તરખાડ કરવાની નથી.’ એવું અંબેષવચન દીધું : પૂરી તિથિ પણ જરાખર જોયા વગર મુંગામુંગા અમારાં હસ્તમેળાપ કરાવી આપ્યા : અને ‘સવિતાને મારા શુન્ય, નિર્જન ઘરમાં તે ને તે સાંજરે વળાવી આપી : પોતે એકદમ વૈરાગ્ય ઉભરાયો હોય તેમ જતરાએ નીકળી પડ્યા ; જતી વેળા ન એની પુત્રી પ્રત્યે કે ન મારી પ્રત્યે કોઈ મમતાની લાગણી પણ બનાવી : જણે કોઈ ચૂંકેલી ચૂંકમાંથી છૂટવા મામતા હોય તેમ નાસી ગયા : એ બધું સા માટે એમ બન્યું—આજ કાળુને એ કાયડાનો ઉદ્ધ જડયો.

સવિતાના ઉદરમાં પાપ હતું. એના બાપે મને બળતું ઘર કૃષ્ણપાંચ કર્યું હતું : કન્યાદાન નહિ પણ સર્પદાન દીધું હતું.

બીજી વાતો પણ સાંભરી આવી : વેળી-

હિંચકો.

જીવનની ડાળે મેં બાંધ્યો છે હિંચકો,

આશાના દોર ઘણા લાંબા રે લોલ;
ગગને ચગાવતી હું કલ્પનાનો હિંચકો,
ઠંડાલમજી હેતથી હુલાવે રે લોલ !

નાની નણ્ણી મારા જીવાને શણગારતી,
દિયરીઓ વેરે ત્યાં ફૂલડાં રે લોલ;
પડખે બેસી મને જીવે જીલાવતા,
પ્રિતમજી પ્રેમબીના દોરથી રે લોલ !

ગગને ખીલે એક પુનમનો ચાંદલો,
વિકસતી પોયણી જીવનસરે રે લોલ;
મારા જીવનમાં પિયુ એક ચાંદલો,
વિકસાવે હેયાની પાંખડી રે લોલ !

આકાશી તારલા ધીમેધીમે મલકે,
ગગનેથી ચાંદની વધાવવા રે લોલ;
પિયુજી બોલે એમ મંદમંદ હાસ્યથી,
પુષ્પો વહાવે પ્રેમનાં રે લોલ !

શંરમાતી ચાંદની જીવે ચહે તેજના,
અવનીને પ્રેમરસ પાતી રે લોલ;
હું તો શરમાઈ જઈ, સોડે લપાતી,
પિયુ-પર્યંક માયું હાળતી રે લોલ !

વેરણુ વાહળીએ અવરોધ્યો ચાંદલો,
ચાંદનીનો જીવો ચંચી ગયો રે લોલ;
પિયુ રીસાઈ જતાં થયો અજ હિંચકો,
આશાના દોર ત્યાં તૂટી પડ્યા રે લોલ !

શાળ થયું તેના આગલા દિવસોમાં સવિતા મોઢાં સંતાડીને જ ઘરમાં પેસી રહેતી. સમયજી થયું તે પછી પણ એની આંખોમાં આનંદ નહોતો, જાણે મોઢાં અક્ષય મનોવેદના એને અંદરથી બક્ષી રહી હતી : લમમાં પણ એને જાણે લાગતું વળગતું નહોતું. હસ્તમેળાપમાં પણ એના હાથ ચળના જેવા ટાટામેળા હતા. ઘેર આવી ત્યારે પણ રાતે સુવાના ઓરડામાં પમ મૂકતા પહેલાં એને જાણે કે ભાગો છૂટવું હોય તેવા એના હાવભાવ હતા. અંદર આખા પછી ત્યારે પોતે શરમાતાં શરમાતાં પહેલવહેલી ભુજ્જઓ પડેણી કરીને એ જીવનસંખીને ઝડકી લીધી હતી—જાણે તને હું હેવાની સાથે મરણાન્ત સધી જડી લઉં છું એવો પ્રગટ ભાવ ઠાલ્યો હતો—ત્યારે પણ સવિતાનું કાળજી એણે મોઢાં વીધાએથી મૂગતો સમું ચડકતું સાંભળ્યું હતું. અંધકારમાં જાણે એ કશુંક રેકણ રીપાવતી હતી.

આ રૂઝાટ એના ઉદરમાં પડેલા મઢા પાપનો જ દનો ખડું !

તે પછીના સાન મદિના ! દંપતિ—સુખની અખંડ સરિતા જેવો એ સમય વહેતો જતો હતો. કાળુ દરેક પ્રસાદીએથી જ્યારે ઘેર આવે ત્યારે એને કંઈક ને કંઈક નવીનતા પરમાં જોવાની જ દોષ. એની ચાચીમાં પારે પારે બિલ બિલ મીઠીવાની પિરસાતી ત્યારે કાળુ બોલો હિંતો : “આ ગો ગમજ માંડ્યો છે ? જરીજનું પર શું તારે ફના કરી દેવું છે સવિતા !”

“એ તો પાડોશોને ત્યાંથી આવ્યું છે, આમ છે, તેમ છે.” વગેરે ઉગ્રજી જવાબો ત્રિપા પછી સવિતા મોડો મોડો હોડ પાડતી કે “એ તો મેં ટાઢી વપેલી શેટલોનાં જટકાને જરીક પીમાં વધારી કટકાકે મેળા અને મે એજગી દાખા પારી બજરાવેલ છે, બીજું કશું જ એમાં નથી.”

ઉનાળે સવિતા વારંવાર થીખંડ પિરસતી ને કાળુને ટગવતી કે “ગામમાંથી વેચાતું મંગાળ્યું” પછી મોડો મોડો ખુલાસો મળતો કે “રાતે મારા વાળુ માટે રખાવેલું દૂધ હું મેળવી હઉં. સરખું મેળવજી પડવાથી દેશ જેવું જામી જાય. સવારે ખાંધીને લટકાવી દઉં, પછી ઝેરણીથી ઝેરી નાખું, જરીક હોય તેમાં દૂધ મેળવીને થોડું જાલણ બજરાવું. એ આ થીખંડ છે. હું ખરમ નથી કરતી, ખાઓ તમે તમારે.”

મોઢ વાર સાંજે એ આવે ત્યારે ખાટલો, ખાંકડો અને ફાનસ મૂકવાની થોડી સફેદાવતી રંગેલાં નવા નોર નિરખીને કહે કે “આ શું ફનાગિરી માંડી છે ! આપણે સાદેજ લોક કેંડુના યજ્ઞ ગયા !”

એવું મોઢો દાખી દબને સવિતા સમજાવે કે “સાંભળો ! તો ખરા ! ને પૈસાનો સફેદો અને પૈસાનું બેલ-તેજ મગાવીને મેં જ રંગ્યા છે આ !”

“તેં પોતે જ !” કાળુ ચક્રિત થતો.

“હા, પણ તમે કહે જોઈ બસા ! અર્ધો પૈસાનો પિરસાઈ રંગ મગાવીને આને માથે અકેક આછી દોરી કાઢી દોળ તો હું સરસ લાગત !”

દાખકોઈનો ફુલ-એન્જના જળોને પણ જાંખા પાડે તેવું બારેખમ મોડું કરીને કાળુ જોઈ રહેતો, ને પછી ડોડું ખુલાવીને કહેતો : “ના રે ! તો તો સફેદ રંગની ખુજી મારી જાય !”

એ રીતે કાળુના ફોટા પોતીઆમાંથી આજા જોલેલા ટુકડાને કાપીને રંગત સાડાના ટુકડાની કિનાર બરેલ પડાઓ પરની બારી આડા લટકના યયા. જૂનાં ઉતરેલ પહેરજોની આજમાંથી ટુકડા કાઢી તેની ઠાર ઓટી ડ-બાર નેપણીને સવિતા સંધરી રાખતી અને મોઢ મહેમાન જમવા આવે ત્યારે દરેક શાળી લોટાની પાંખે અકેક મૂકતી.

આમ સવિતાએ કાળુના શુન્ય ઘોરંખોહીઆ વાસને સાચી કવિતા વડે વસાવ્યો હતો. એ સાત મહિના તો સાત દિવસની પેઠે વધી ગયા હતા. ને છતાં-છતાં-કાળુ યાદ કરતો ગયો કે છેલ્લા એક માસથી સવિતાની જૂની અકળામૂણુ સજીવન થઈ હતી. એ જાણે ક્યાંક નહાસી છૂટવાના મનમુખા કરતી હતી; વિના કારણે રો રો કરતી હતી.

આ બધા કુલદગલાની નીચે પેત્રો પાપનો સર્પ-બેઠો હતો ખરું ?

કાળુને આ અંગે એર ચડવા લાગ્યું. થોડા મુખના બોલની બદખો એનાથી સહી જતી નહોતી. ધડીક થતું કે આ ગંદુ બોલનારાની ગદંને મારા પડેળાં પાંચ આંગળામાં પીસી નાખું ! ધડીક સવિતા ઉપર કાળ ચડતો, ધડીક પોતાની છંદગી ખતમ કરવા મન થતું. નહાસી જઈઃ આંહીથી ક્યાંક દૂર દૂર નીકળી જઈ. આ સાત મહિનાના સંસારને છેદી ભુંડી નાંખું-એવા વિચાર ઉપડ્યા. સવિતા અને બાળક સભિરી આખ્યાં; તેને કેમ જાણે આંખો સામેથી ખેસતી નાખતો હોય એવી રીતે એ વારંવાર હાથ પસારવા લાગ્યો.

આજે સવા મહિનો નહાણને સવિતા ઉડી છે. ક્યાંક બહાર મઈ છે. પોતાને ઓફ-ડયુડીનો દિવસ છે. છેલ્લો નિકાલ લાગ્યા વિના એ સાત પથ્થ કાઢવી કશું છે. કાળુને એક વાત સૂઝીઃ દાદાને બોલે દિલ કાલવીને એકવાર રરતો સમજી લઈઃ પછી મન નહિ માને તો એક જ ઠેકે દુનિયાની બહાર બુરસો મારીશ, લોભાનું બોધું હવે મારાથી સઘું જતું નથી.

નસરવાનજી દાદાના દવાખાનાના કમ્પાઉન્ડમાં કાળુ પહોંચ્યો ત્યારે અંધારું થઈ ગયું હતું. પચીસેક સુવાવડોઆના ખાકલા સમાય તેની નાનકડી દરિદ્રનારાયણ દરિષતાલ શાંતિમાં પડો હતી. બાળકોના રૂદન-રવરો એ આખા ધામને સંજીવન બનાવતા હતા. કોઈ કોઈ બાકુની

આંખોના તેજ

મારે દિગંતે સુધી દૃષ્ટિ પહોંચાડવી
દૃષ્ટિમાં સૃષ્ટિ મપાય રે,
ધરણીને તેજ તણા ફાગે મહોરાવવી
ગીતે વનરાજી છલકાય રે;
હો, મારી આંખોમાં તેજ શા ભરાય રે.
નિહરમાં લાખ મને આવે છે સોણલાં
સોણલામાં સાદ સંભળાય રે,
અંતર આંગણુ માઈ નહાકડું સાવ મરી
આજે વિરાટ બની જાય રે;
હો, મારી આંખોમાં તેજ શા ભરાય રે.
જીવનનું ઘોર ગીત ઝમકતી ખંજરી
આજે મધુર બની જાય રે,
અંતરના ઉપવનમાં મહોરે કો મંજરી
ફાગ નવો આજ, મલકાય રે;
હો, મારી આંખોમાં તેજ શા ભરાય રે.
હરી-દ દેવે

ધોડામાંડી આવીને ઉભી રહેતી અને અમોલક દાયણો સ્વેત પડછાયાઓ જેવી તરવરતી હતી. આત્માને-કુરાતમાને પથ નમવાનું મન યાય એવું એ વાતાવરણ હતું. જાણે કોઈ અકળ અગમ ધૂપ ફેરવતો હતો. દવાખાનાની નજીકમાં જ નિરાળો, બેઠા ધાટનો દાદાનો બંગલો હતો. મોખરે કુલગોડોની ઘટાદાર કુંજ હતી.

કાળુના પગલાં થંબ્યાં. કુંજની અંદર દાદા કોઈ ખીજ એક માનવીની સાથે વાતો કરી રહેલ હતા. ચૂર પરખાયો અને શબ્દો પથ પડગયા.

એ તો સવિતા જ હતી. બાળકને બોળામાં ધવરાવતી એ ભોંય પર બેડી હતી. દાદા જરી છેટે બાંકડા પર બેઠા હતા. વાતના તાર બંધાઈ મથા હતા. તેમાંથી કાળુના કાને શબ્દો પડ્યાઃ
"શું કઈ દાંદાંજી ! હું તે દિવસ પાપમાં

લપસી પડી. રંગપૂત પડોશીને ઘેર દું લગનનાં ગીત ગાવા કાણુ જનણે કર્યાંથી જાણુ ચડી, અને એ અમલદારના દીકરા કરણુભાનો દું ગોમ થઈ પડી, દાદાજી !”

કાણુના રામેરામે યજ્ઞ પરીવાદ ગયા.

“તે પછી એ દાદાજી ! એં માફ મોત જ માથું. જન્મદંબાને મેં પ્રાર્થના કરી કે મારી પ્રાણુદોરી એંચી લ્યે. દું તો તે દિવસ મારી આવરદા ટુંકી કરવા જ ગેહી હતી. રાતનાં અંધારાં ઉતરે એટલી જ વાર હતી, ત્યાં તો આ આવ્યા, ને મારા બાપાએ એની પાસે વાત મૂકી. એણે કજૂલ કર્યું. મને લાગ્યું કે જમદીયરીએ જ મારી ધા સાંભળી.”

“બેટા !” દાદા બોલ્યા; “એમ જાણી-જુજીને તેં કાણુનો અવતાર જમાડી નાખ્યો.”

સવિતાના કુરુકા ૨૫૯ સંભળતા હતા.

“સાચું છે. મારા પોતાના પાપનું મને જેટલું લાગી આવે છે, તે કરતાં વધારે તો મને આ હેતરપોડીની વાત પીડે છે, દાદા ! મારા બાપે તોફાનમાં ફરી તેન્તો દીક, પણ મેં શોદ આ બોળા - જુવાનનું જીવતર રાજી નાખ્યું— ?” સવિતા ખૂબ ખૂબ રડવા લાગી. “મને આ હેતરપોડી બહુ ન ડંખત, જો મારે ને એને સાધારણ ધરસંસાર હોત તો; પણ દાદાજી ! એ બાપડા મને શું પૂછે છે ! શું પૂછે છે ! અંરે મને ઇશ્વરથી બીજી મણીને બળે છે એવે રંગ—”

એ ત્યાંથી આવવા ઉભો થયો. દાદાનું હેમ્લું વેણુ એના કાન ઝીલતા ગયા.

“બેટા ! આવડું બધું હેત તો ચાહે તેરા પાપને પણ જલાવી નાખે છે. પાપ રહ્યું જ કર્યાં ? અને બાળક ! બાળક તો બીજા કોઈનું નથી, માલિકનું છે. એને કાણુ પાપ કહી શકે ? આવડા બધા હેતની આગ પાસે પાપ આક સધને જ પડે. તું જા, એને ઘેર જાકને બધી કજૂલત કરી દેજે. જો એનો પ્રેમ ખરો દરો તો કુનિયા જામ મારે છે. જો એનું દિલ ન ચાહે તો બચ્ચુ લકને આંહીં ચાલી આવજે.”

કાણુ ત્યાંથી નીકળી ગયો. અંધારે અંધારે બૂકણુ તળાવની સડકે ચાલતો થયો. દાદાના હેલા બોલ એના અંતઃકરણમાં ગુંજતા હતા : “સાચા પ્રેમની આગમાં પાપ બળાને ખાખ થાય છે : બાળક તો કોઈનું નથી, એકલા માલિકનું છે. સાચો ખ્યાર હોય તો કુનિયા જામ મારે છે.”

વાણુરાણે એ ઘેર ગયે. હાંમેશની મારક એણે સવિતાનું માથું બન્ને હાથમાં લીધું. પોતે પતિને અભગવતી હોય, એમ એ ધીરથી દર દરી અઇ. એણે શરુ કર્યું :

“આજે દું દાદા પાસે મઇ હતી.”

“મને ખબર છે.”

“ક્યાંથી ?”

“દું ત્યાં હતો.”

“તમે બધું સાંભળા ગયા હો ?” સવિતા રૂંધી ઉઠી.

“ના, બધું સાંભળવાની જરૂર નહોતી. રૂંધત એટલું જ વાદ રાખ્યું છે કે, સાચા રતેદની આગમાં પાપની ખાખ થાય છે : બાળક તો ઇશ્વરનું છે : ને કુનિયા જામ મારે છે.”

ગોરિયે પોટેલ બાળક ઉપર એ લેગા પડયો.

અને પછી કાણુએ જ્યારે સવિતાને દેવા-સરસી લીધી; ત્યારે આદ મદિનામાં તે દિવસે પડેલો જ વાર કોઈ નિષ્પાપ દગવા કુલ જેવી ખતીને સવિતા એ છાતી ઉપર ઢગી પડી.

મુંબઈ કોર્પોરેશને મ્યુનિસિપાલિટીમાં કામ કરતા મજૂરોની દેખરેખ રાખવા તાજેતરમાં લેખર ઓફીસની નવી જગા કાઢી છે તે જગા પર શ્રી. કેની બહેન ઇરાનીની નીમણુંક કરી છે.

પુરૂષો જ અમુક કામ કરી શકે અને સ્ત્રીઓ તેા ઘર સંભાળીને બેસે તેા બસ છે, એવો અભિપ્રાય શીખેલા બણેલા, આગેવાન પુરૂષો ધરાવે છે અને જો કોઈ સ્ત્રીસરથા અંગે બોલવાનું પ્રાપ્ત થાય તેા આ મત વ્યક્ત કરવા ચૂકતા નથી. ઘર-કુટુંબ તરફ બેકાળજી બની બહારનાં કામો કરવાં એવું તેા કોઈ સ્ત્રી કહે જ નહિ, પરંતુ પુરૂષો જે કામ કરે તે કરવાની જુદી અને શક્તિ સ્ત્રીઓમાં છે એ જે બહેનોને તક મળી તેમણે પુરવાર કર્યું છે.

શ્રી. ઇરાનીને જે જગા પર નીમ્યાં છે તે જગા એવી છે કે પુરૂષ કરતાં પણ વિશેષ સારી રીતે સ્ત્રી કરી શકે તેમ છે. એઓ પ્રખર સમાજ સેવિકા છે. મજૂર વર્ગની ફરિયાદો, મુશ્કેલીઓ સંભળી તેના નીકાલ કરવા એ કામ એટલું બધું જટિલ થઈ ગયું છે કે મ્યુનિસિપાલિટીના સભ્યો અને પૂરા ન્યાય આપી શકે તેમ ન લાગવાથી આ નવી જગા કાઢવામાં આવી છે.

અંતરની માયાબરી મનોવૃત્તિ વડે ભૂખિત થએલા આ બહેનોના દેખાવ ખરેખર મનોરમ છે. મુંબઈનાં હજારો બુખ્યાં મનુષ્યોનાં તે માતા અને તેવાં છે. લેખર ઓફીસરને રોડ તેમનામાં બીલકુલ નથી. તેઓ પતિમગ્ન પત્ની અને વાતસલ્યમયી માતા છે એવી છાપ તેમને જોઈને પડે છે.

કોલેજમાં પોતે અભ્યાસ કરતાં તે સમયથી આપણા દેશના દારિદ્ર્યનું તેમને સચોટ બાન થયેલું. બુખે મરતાં બાળકો, તેમનાં અસહાય માખાપ અને એ સર્વને વેહવી પડતી હાડમારીથી એમનું દયાળુ હૃદય દ્રવી જઈું. તે જ વખતે આવા લોકો માટે કાંઈ કરીને

મીસીસ

કેનીબહેન ઇરાની

*

તેમની સ્થિતિ સુધારવા તેમણે નિશ્ચય કર્યો હતો.

આ હૃદય નિર્જન ધીમે ધીમે વિકસિત થઈ તેમના જીવનનું ધ્યેય બન્યો અને ફુની. આની નક્કર વાસ્તવિકતાએ તેને પોષ્યો. સને ૧૯૨૨ માં સેન્ટ જેવીયસ કોલેજમાં એનર્સ સાથે ગ્રેજ્યુએટ થઈ સને ૧૯૩૪ માં એલ. એલ. બી.ની પરીક્ષા તેમણે પસાર કરી. એ જ વખતે કોલેજની બહેનો માટે યુરોપના પ્રવાસની યોજી ગોઠવાઈ અને તે તકનો લાભ લઈ તેઓએ પરદેશનો પ્રવાસ કરી આખા યુરોપની સામાજિક ઉત્પત્તિની સંસ્થાઓની મુલાકાત લઈ તે સર્વની પ્રવૃત્તિઓનો અભ્યાસ કર્યો. ઇંગ્લાંડ અને ફ્રાન્સની સેવાબાવી સ્ત્રીઓમાં સ્વાર્થત્યાગ અને પરોપકારી, વૃત્તિના આલિ-ભોવથી પોતે ખૂબ જ ગ્રેરણ મેળતી પોતાની કાર્યદિશા દઢતર બનાવી. પાછા ફરી ત્યારે મુંબાઈનાં જુપકાવાસીઓની હૃદય દ્રાવક કરેણ સ્થિતિએ તેમના દિલને હથમથાવી નાંખ્યું, એ દિશામાં કામ કરવાનો યોગના તેઓ ધડી રહ્યા હતાં પરંતુ યોગ્ય તક મળી નહોતી. આ પ્રકારનું કામ કરવા માટે ખાસ વ્યવહાર લાયકાત મેળવવા ટાટાની સોશીઅલ સરવીસ સ્કુલમાં બે વર્ષ અભ્યાસ કરો ૧૯૩૮ માં ત્યાંથી ડીપ્લોમા મેળવ્યો. મુંબાઈ મ્યુનિસિપાલિટીએ તેમની લાયકાત જોઈ તેમને 'વેલફેર ઓરગેનાઈઝર' નીમ્યાં, એટલે તેઓને મનગમતા કાર્યમાં તેમણે ખરા દીલથી જંબલાવ્યું. વેલફેર કેન્દ્રો તેમણે સ્થપ્યાં. દિંદની બીજી કોઈ મ્યુનિસિપાલિટી આ પ્રકારનું મજૂરોના દિલનું કામ કરતી જણવામાં નથી. શ્રીમતી ઇરાનીને સોંપવામાં આવેલા મજૂર વર્ગનાં સર્વ મનુ-

બોનાં મન સંપાદન કરી તેમનાં વિશ્વાસપાત્ર બનવામાં તેઓ સફળ થયાં. તેમની સાદાઈ અને માયાળુ સ્વભાવ વડે તેમણે એ સર્વના દીક્ષણ્ણી લીધાં છે. આ લોકો ફેનીઅહેન આમળ પોતાના સર્વ મુખદુઃખ દૂર છે અને તે બહેન બનતા પ્રવ્રત્ને તેમની મુશ્કેલીઓ ટાળે છે. એક સ્થળે તેનું નિરાકરણ ન થાય તો તેની ઉપરી સત્તા પાસે બર્ષ ન્યાય મેળવો આવે. આ અરીબોનો સાથે એક સાધી તેમની જરૂરી-આતો તેઓ જાણી જાય છે અને તેમની રિશિતિ મુધારવા સતત બ્રમત રહે છે.

કામકામનો અર્થાંત બોલે હોવા છતાં સદુ સમોવડીઆને મળવા લગવાનું તેઓ ચુસ્તતાં નથી—અલગત નાટક નાચરંગ નેવા આનદો-ત્સવોમાં બાગ લઈ વખત માગવાનું તે પસંદ કરતાં નથી. કસમોમાં પણ બાગે જ દાગરી આવે છે.

કામમાંથી પરવારે ત્યારે પોતાનાં કુટુંબીઓ સાથે વખત માગવામાં તેઓ મોજ સમજે છે.

શીમતી ધરાનીને ત્રણ પુત્રો છે. પોતાના પતિ પ્રત્યે તે ખુબ અનુરાગ ધરાવે છે. પતિ પોતાની પત્નીની આવી અદ્ભુત શક્તિ માટે પોતાને ધન્ય માને છે. અરીબો માટે દિવસનો પવ્વોખરો વખત રોકાનું પડે છે છતાં શી. ધરાની કુટુંબીઓ પ્રત્યે પૂરી કાળજી રાખે છે. ગૃહવ્યવસ્થા અને વ્યવહારની સાધારણ કુશળતાવાળાં આ બહેનનો ગૃહકાર્યશક્તિ બદારના કામ સાથે મેળ સાધી શકે છે. તેમનાં જાગ્રો પજાં નાનાં દનાં ત્યારે તેમની ઉડવેદ જલે જ કરતાં. આ માટે મેર રોકાનું પડે ત્યારે મરુરો તેમને મેર આવી કામ કરાવી જતાં અને રીશિતિ તથા સલાહ મેળવો જતાં.

આ દોડામાં તેમને જે અનુભવ મળ્યો છે તે કાળજીસર લેખર ઝોડોસર તરીકે તેમણે પૂનો લાખકાન પ્રાપ્ત કરી છે. તા. ૧ લી એપ્રિ-લથી આ જ્ઞાનગારી બરી નીમલુંક તેમણે

સ્વીકારી છે. આ કાર્યથી તેમની સેવાઓ અને સ્વાર્થત્યાગનો જરૂર લાખ મળશે. વાસુધેવ કુટુંબકમનું મુત્ર જીવનમાં ઉતારનાર આ અસા-માન્ય ભાવનાશાળી સ્ત્રીરત્નને એમના સત્કાર્થમાં સંપૂર્ણ સફળતા ઇચ્છીએ છીએ.

(Indian Homeમાંથી સ્વિત)

*

મી સીસ નેલી ટેઈલર રોસ યુના-ઈટક રોટની ટંકશાળની ડાયરેક્ટર તરીકે નીમાયેલી સૌથી પ્રથમ સ્ત્રી-ડાયરેક્ટર છે. તેની આ હોદ્દે ૧૯૩૩ માં પ્રેસીડેન્ટ રૂમ્બેટે નીમ-લુંક કરી હતી અને ફરીથી પ્રેસીડેન્ટ ફુંગેને તેની એ હોદ્દે નીમલુંક ચાલુ રાખી છે.

મીસીસ રોસ ૧૯૪૨ માં બુમ્બોમના મવ-નર તરીકે નીમાનાર પ્રથમ સ્ત્રી મવનર હતી અને એ રીતે ઇતિહાસમાં પ્રથમ સ્ત્રી તરીકેનું તેનું રયાન છે.

લડાર્ડ દરમ્યાન તેને માથે કામનો પથો બોલે રહેતો અને તે સમય દરમ્યાન તેની દેખરેખ નીચે ૧૯૪૫ માં ચારસો અખજ સોકાએર છાપવામાં આપ્યા હતા. તેમાંથી ત્રીજા ભાગના સોકા બેદશ્યમ ડેંગો અને ફોજ ટાપુ નેવા સમાન સિક્કો વાપરતા દેશે માટે છાપ્યા હતા. તેની દોશીઆરી અને પ્રમાણિકતાથી તેને એ પદે ફરી નીમવામાં આવેલ છે.

*

મદ્રાસ હસાકાના આગેવાન કાપંદ્દની અને જાણીના શિમ્મજુસાઓ શીમતી કમળમાઈ સત્તનિબન એમ. એ થયાં છે, અને મદ્રાસની સ્ત્રીઓની સેવા અને ઉત્કર્ષ માટે તેમણે મદ્રા-સમાં ઠેર ઠેર સ્ત્રી સદસી મંડળો સ્થાપી અરીખ બહેનોને નવરાજના વખતમાં કામ અને શિક્ષણ આપે છે. તેમના વ્યક્તિત્વને લીધે આ મંડળોની વ્યવસ્થા ઉત્તમ ગણાય છે.

ગુરુ વર્ષે ૩૦ મી માર્ચના રોજ પૂ. બાપુજીએ નવાખલી અને બિહારના યુગમાં અંધ-લાંબ્યા પછી* પહેલ વહેલાં જ લોડ માઉન્ટ બેટનને મળવા જવાનું થયું.

વાઈસરોયે તે એરોપ્લેનમાં પૂ. બાપુજીને મળવા બોલાવેલા, પણ 'જે વાહનમાં કરોડો ગરીબો મુસાફરી ન કરી શકે તેમાં મારાથી કેમ બેસાય ?' એમ કહી તેનો ઇન્કાર કર્યો; અને "ટ્રેઈનમાં પણ હું તો માફ કામ સારી રીતે કરી લઉં છું એટલે હું તો આગગાડીમાં જ આવીશ." એવો નિશ્ચય જાહેર કર્યો.

ગરમી અસહ્ય હતી. ૨૪ કલાકનો રસ્તો હતો. વળી રેશને રેશને આ પરમ પિતાનાં દર્શન કરવા હજારોની મેદની જામતી, છતાં એ કંઈ તકલીફની એમને ક્યાં ખેવના જ હતી ? મને બોલાવીને કહ્યું:—

"જે આ યુગમાં તું એકલી જ મારી સાથે છે, એટલે દિલ્હીમાં હું પહેલો જાઉં છું. મેં નવાખલી જતાં તો નિશ્ચય કર્યો હતો કે ત્યાં જ કામ કરવું અથવા મરવું, અને સાથીએને છુટા કર્યાં. પણ તને આ મારા યુગમાં ભાગી-દાર બનવા માટે મેં રજા આપી. તું સાથે જ રહી, એટલે જેમ નવાખલીમાં બધાને છોડીને આવ્યો તેમ જ. અહીં પણ બાકી દેવપ્રકાશ, હુસર (એક મુસલમાન બાઈ) વગેરે છે તે અને મુઢુલાગહેન રહેશે. મુઢુલાગહેન મારા વતી બધું જ સંભાળશે અને કામ કરશે. પણ તને કેમ છોડીને જવાય ? એ તું પણ નહીં ઈચ્છે. એટલે તારે મારી સાથે આવવાનું રહ્યું. ઓછામાં ઓછો સામાન અને નાનામાં નાનાં ત્રીજા વર્ગનો ૩૦મો પસંદ કરવાનો. પણ જેને આમાં તારી ખૂબ કસોટી છે હો!"

મેં સામાન તો ઓછામાં ઓછો લીધો, પણ રેશને રેશને પૂ. બાપુજીના દર્શનાર્થે-જોની એટલી બીડ જામશે કે ઘડીએ એમને આરામ નહીં મળે. વળી હરિજન ફંડ પણ

બાપુનાં સંભારણાં

ક. મનુબહેન ગાંધી

મારે બહુવું પડશે અને એ બધો અવાજ આવશે, એમ ધારી બે ખાતા વાળો ૩૦મો પસંદ કર્યો. એકમાં સામાન રખાવ્યો અને બીજામાં પૂ. બાપુજીને સુવા બેસવાનું રાખ્યું.

પટણાથી દિલ્હી જતી ટ્રેઈન સવારે ૬-૩૦ વાગે ઊપડે. બાપુજી અને હું ૬-૨૫ વાગે રેશને આવ્યાં. લોકોની બીડ અસહ્ય હતી, પણ અમે ચઢી ગયાં. બાપુજી તો એકે એક મિનિટનો સફાઈપયોગ કરતારા, એટલે પાંચ મિનિટમાં હરિજન ફંડ ઉધરાવી નાંખ્યું. હા! વાગે ટ્રેઈન ચાલી. ગરમીનો દિવસોમાં બાપુજી બપોરનું ભોજન ૧૦ વાગે લેતા.

હું બીજા ખાનામાં જઈ સામાન બોલી પૂ. બાપુજી માટે ખાવાનું તૈયાર કરવા મઠી થોડી વારે પૂ. બાપુજીવાળા ખાનામાં આવી, તો બાપુજી લખવામાં પડ્યા હતા. મને થૂંક્યું:

“ ક્યાં હતી ? ” મેં કહ્યું : “ અહીં ખાવાનું તૈયાર કરતી હતી. ” પોતે ખારીએથી બહાર નળર નાંખી મને જોવાનું કહ્યું. મને પણ જરાક ખાન આવી ગયું કે કંઈક ભારી બૂલ થઈ લાગે છે. મેં બહાર જોયું તો લોહા બહાર લટકતા હતા. મને મોઢો ઠપકો મળ્યો.

“ આ બીજા ખાનાનું તે કહ્યું હતું ? ” મેં કહ્યું : “ હા બાપુજી. હું અહીં જ બધું કામકાજ કરું—પ્રાણમસ પર દૂધ મરમ કરું, વાસણો સાફ કરું—તેથી આપને તકલીફ પડશે એમ યલ્હીને મેં બીજા ખાનાનું કહ્યું. ”

“ કેવો લુકો બચાવ છે ? આંધળો પ્રેમ તે આનું નામ. તને ખજર છે કે મને એરો ? પ્રેમ ઉપરાંત રૂપેલીયલ ટ્રેફનનું તકલીફ ન પડે માટે કહેવામાં આવેલ અંક રૂપેલીયલ પાછળ ફેટલી માડીઓ રોકાય અને ફેટલા દળરેણું ખર્ચ થઈ પડે ? એ મને કેમ પોસાય ? હું તો લોભીયો રહ્યો. તે આજે તો વધારાનું ખાનું માગ્યું, પણ સહુન માગ્યું હોત તો તે પણ મળત; અને એ તને શોભત કે ? એટલે તે બીજાનું ખાનું ક્યું તે સહુન માગ્યા બરાબર છે. હું જાણું છું કે તું આ બધું મારા ઉપર અત્યંત પ્રેમને વશ થઈને કરે છે, પણ મારે તો તને ઉંચે ચઢાવતો છે, નીચે નથી પછાડતો, એ તારે સમજવું જોઈએ, અને એ સમજ્યો તો તું તને હલી રહ્યો છું અને તારી આંખમાંથી પાણી પડી રહ્યું છે તે ન પડ્યાં જોઈએ. દેવે એનું પ્રાયશ્ચિત એ જ કે તું જાણે સામાન અહીં ખસેડી શકે અને આજગનું રોટન આવે ત્યારે, રોટન માસ્ટરને મારી પામે બોલાવજો. ”

હું તો ઘર ઘર રાંધનાં બધું સામાન તો ખસેડ્યો, પણ પૂ. બાપુજીની ચિંતા થતી હતી કે કેમ થશે ? પછી વખત જાતી નાની મૂલ બંને બીજાની હોય પણ એ પેનાની જ મને

અને એકાદ ટંક ખાવાનું પણ હોડે એ મોટી ચિંતા હતી.

વળી ટ્રેફનમાં લખવાનું, વાંચવાનું, મારી લેવાનું, કાંનવાનું, મને બહાવવાનું રહેરે બધું જ કામ—નોટલું ઘરમાં કરવાનું રહે તેટલું જ ટ્રેફનમાં.

અંતે રોટન આગ્યું. માસ્ટરને બોલાવ્યા. એને મારું પરાક્રમ કહ્યું કે ‘ આ હોસ્ટી મારી પોતી છે; પણ મિચારી બોળી છે, બમ્મો છે. દગ્ત મને દડાય સમજી નહિ હોય તેથી જ આ મે ખાનાં પસંદ કર્યાં. એમાં એનો દોષ નથી. દોષ મારો જ કે મારી એટલી ડેગવણી અધૂરી હતી ને ? દેવે મારે અને એણે બંનેએ પ્રાયશ્ચિત કરવું રહ્યું, એટલે આ ખાનું ખાધી ફરી નાંખ્યું છે, તેનો ઉપયોગ તમે વધારાના પેસેન્ડરો લટકે છે તેને માટે કરો અને તો જ મારું દુઃખ દળવું થશે. ”

રોટન માસ્ટરે ઘણી આજીજી કરી, પણ બાપુજી ક્યાં માને તેવા હતા જ ? રોટન માસ્ટરે સાં સુધી કહ્યું કે “ હું લોહો માટે બીજો ડખો જોડાવી દઉં. ” બાપુજીએ તેમને કહ્યું : “ બીજો ડખો તો જોડવો જ જોઈએ, પણ આનો ઉપયોગ કરી લો. જે ન જોડવું હોય અને વધારે મળે છે મારે વાપરવું તેમાં કિંસા છે. મળતી સમજાવો દરપરોગ કરાવી આ હોસ્ટીને તમે જગાડવા માગો છો ! ” મિચારા રોટન માસ્ટર જાંબવાણા પડી ગયા અને અંતે બાપુજીનું કહેવું માનવું પડ્યું.

એ તો દિલ્હિસ્તાનના પિતા હતા. એ સમજાવે બોલે અને એનાં બાગદો લટકે તે એમનાથી કેમ ખમાય ? એટલે લટકતા લોહોને જગ્યા મળી. મને જીવનમાં અમુલ્ય પાઠ મળ્યો કે મળતી સમજાવો બોલોમાં બોલો ઉપયોગ કરવો. બંને એટલો ઠપકો એ વખતે વસ્યો હતો, પણ આજે જીવનમાં એની કિમત અમુલ્ય થઈ પડી છે. અને આવા ઝીણવટ બરેલ

છવનથી જ એમણે પોતાનું જીવન ધણું હતું એટલે એમાંથી બન્ને એણું પણ મારી જેવીને એવા ધડતરને દહાવે મળ્યો.

*

નવાખલીમાં પૂ. આપુજીની રોજની પગ-ચાત્રા એક ગામથી બીજે ગામ બરાબર ૭ વામતાથી શરૂ થતી. ૭ ઉપર એ મિનિટ થક હોય તો આપુજીને બહુ જ વસતું લાગતું. એક વખત મને સામાન બાધતાં થોડો વાર લાગી, કેમકે એ સીજે એવી હતી કે આપુજી જોડે ત્યારે જ મુકાય. તે મુકવામાં પાંચ મિનિટ ગઈ, એટલે આપુજી મને કહે, "જો બહાર કોનનવાળા અને ગામના લોકો ક્યારના આવીને જિભા છે અને હવે તને વાર છે. એ પાંચસો માણસનો પાંચ મિનિટ તે ચોરી કહેવાય અને તે કેમ પોસાય ? હવે હું જઈ છું અને તું પાછળથી આવજો. એટલે વખત ગયો તે મને જરાએ નથી મમતું. હું ચાલ્યો જઈ છું એટલે તું એમ ન સમજતી કે રોજ આવું મોડું કરશે અને તું પાછળથી આવીશ. હું છુટો છું અને તું છોકરી છે, એટલે દોડીને પકડી લેશે, એ વિચારે જો કે તું છુટી રહે છે. પણ એ શુદ્ધો. 'મણુય. માટે હંમેશાં નિયમિત અને વખતસર 'બધું' કામ થતું જ નોંધજો. જો અમુક માણસને અમુક વખત અપાયે કે સાત વાગે હું બહાર નીકળીશ જ તો સાત ઉપર એ સેકન્ડ પણ જાય તે મને ખૂંચે."

*

નવાખલીમાં નારાયણપુર કરીને એક ગામ છે. ત્યાં રોજની માફક ૭ વાગે બાપુ પહોંચ્યા. એક ગરીબ વજુકરને ત્યાં અમારો કિતારો હતો. આપુજી જતાં વેત પહેલાં તો ગરમ પાણીએ પગ ધોવડાવે, પછી થોડું ધણું પોતાનું કપવા વિશેરું કામ કરે. તેટલા વખતમાં હું આપુજી માટે માલોશ અને નાહવાની વ્યવસ્થા

કરી લઉં. તે પ્રમાણે મેં બધું કર્યું. આપુજી હંમેશા નહાતી વખતે સાથુ તો 'કઢી ન જ વાપરતા, પણ એક ખરબચડો પથ્થર વાપરતા. આ પથ્થર આપુજીને મીરાંજહેને વર્ષો પહેલાં આપેલ. એ પથ્થર હું આગતે ગામ જૂલી આવી હતી. જ્યારે નહાવાની ઓરડીમાં મેં આપુજીની બધી સીજે રાખી ત્યારે મને એ યાદ આવ્યાં. મેં આપુજીને પૂછ્યું: આપુજી, હું ધસવાનો પથ્થર ક્યાંક જૂલી આવી છું. કદાચ કાંઈ વજુકરવાળા ઘરમાં રહી ગયો હોવો નોંધજો. હવે શું કરું ?" આપુજી થોડી વાર વિચારમાં પડ્યા. પછી મને કહ્યું: "તેં ભૂલ તો કરી, પણ હું તો છત્તું કે તું એ પથ્થર જાતે જ જઈને શોધી આવ. નિર્મળબાણુને કઢી દે કે, મારા માટે ખાવાનું તૈયાર કરે, પણ પથ્થર તું જ એકલી શોધવા જા અને એક વખત આમ કરીશ એટલે બીજી વખત યાદ રહેશે." મેં ડરતા ડરતા પૂછ્યું: "આ ગામમાં આટલા બધા રવચસેવડો છે, તેમાંથી કોઈને સાથે લઈ જઈશ ?" "આપુએ સવાલ પૂછ્યો: "કેમ ?" આનો જવાબ હું ન આપી શકી. નવાખલીમાં નાળાયેરી અને સોપારીનાં એવાં વન છે કે અનુસરે માણસ પણ જૂલો પડી જાય. વળી કોઈ તોફાનના દિવસો. એ રસ્તા ઉપર મુસલમાનોનાં જ ઘરો અને વેરાન ઉગડ રસ્તો. એકલાં કેમ જવાય ? પણ શુનો કયો એટલે ગયા વગર છુટકો ન હતો. હું તો 'કેમ' નો જવાબ આપ્યા વગર જ થોડીક રીસમાં ચાલી નીકળ્યાં. મનમાં એમ પણ થાય કે, ક્યાંકથી કોક યુગંદરો આવીને વળગી પડશે તો ? પણ રામનામ લેતાં ચાલી નીકળી. જે રસ્તે અમે આવેલ તે રસ્તા પરનાં પગલાં જોતાં જોતાં ગઈ.

એ વજુકરનું ઘર મોડું મોડું મળ્યું તો ખરું. વજુકરના ઘરમાં ફક્ત એક ડોશી જ હતી. એ ડોશીને શી ખજર કે આ પથ્થર આપેલો

કિમતી હશે ? એણે તો બિચારીએ પરથર ફેંકી દીધેલ. તે માંડ માંડ મેં શોધ્યો. એ પરથર જડયો ત્યારે મારા આનંદનો પાર ન રહ્યો. તે લઈને ઝટપટ નારાયણપુર જવા નીકળી પડી. સવારે સાંઝનવે નીકળી હતી તે એક વાગે બપોરના મેરે આવી. બૂખ તો અસહ્ય લાગી હતી, પણ એના ફરતાં આજની આટલી બૂલથી આપુછની થોડીક સેવા છુટી એનું અસહ્ય દુઃખ હતું. એટલે આપુછના ખોળમાં પરથર મુકી રડી પડાયું. આપુછએ મને કહ્યું: “આને તારી પરીક્ષા થઈ. ઈશ્વર જે કરે તે સારા માટે. તું પહેલે દહાડે મારી પાસે આવી અને રાતના બે વાગ્યા મુકી તને મેં સમજાવી કે મારા યત્નમાં પડવું એ બહુ દિ‘મતનું કામ છે; જે જરા પણ કિંમત હારી તો નાપાસ કરીશ, માટે હજી પણ પાછું મકુવા જવું હોય તો જઈ શકે, પણ યાત્રા ચર થયા પછી ક્યાંય નહીં જઈ શકે, એટલે આ પરથરના નિમિત્તે તારી પહેલી પરીક્ષા થઈ. તું ઉત્તિષ્ઠ થઈ, મને આથી કેટલો આનંદ થયો ? એ પરથર એ મારો ૨૫ વર્ષનો સંબંધેલ મિત્ર છે. જેલમાં જઈ કે મહેલમાં, પણ એ પરથર સાથે જ રહ્યો છે. જે એ ન મળ્યો હોત તો મને અને મીરાંબહેનને દુઃખ યાન. તે ઉપરાંત તું એક પાક શીખી કે પરથરા તો ઘણાય મળી રહેશે, બીજે શોધશું; એવી બેપરવાઈ ન રાખવી પણ દરેક ઉપયોગી વસ્તુને સાચવતાં શીખવું.” મેં કહ્યું: “પણ આપુછ, હૃદયથી જે રામનામ લીધું હોય તો આનેજ લીધું. એ ઉજ્જડ રસ્તા પર જતાં જતાં હૃદય કંપિતું હતું.” આપુછ હસી પડ્યા અને કહે: “હા જ્યારે દુઃખ આવે છે ત્યારે જ ઈશ્વર યાદ આવે છે.”

*

એક વખત સવારના પીવાના મરમ પાણીને જરા મોડું થયું. મુસો સળંગતો ન દતો, મારજો ત્યાંની દવા ખૂબ જ બેઝવાળી, એટલે

સાડીની એક કિનારી ફાડીને મેં ઘાસપેટમાં બોળી. પાકળથી આપુછ એ જોઈ ગયા હું જ્યાં સંજગાવવાથી તૈયારી કરતી હતી ત્યાં આપુછએ મને કહ્યું: “એ કાકડી બતાવ તો !” મેં કાકડી બતાવી. આપુછે કાકડી ઉખાળી. એક નાડી કરી ચકાચ તેટલી લાંબી લીર હતી. મને કહે “આને ઘોઈ નાંખ અને તડકે મુકવી દે. નાડી થાય એટલી લીર કાકડીમાં વપરાય ? હું કેટલો લોભી છું એની તને ખબર છે ? ગરમપાણી જરા મોડું મળશે તેની શી ચિંતા ? વળી એ કાકડીએ કેટલું ઘાસપેટ પીધું ? લીર પર માફ ખ્યાન ન હોત તો જળો જાતને !” મેં કહ્યું: “આપુછ, હવે એવો લોભ શું કામ કરવો ?” આપુછએ મસ્કરી કરી: “હા તું તો ઉદાર બાપની દીકરી છે. પણ મારે બાપ-ચોરા છે કે મને તારી જેમ આપશે ?” એટલી મસ્કરી કરી એકદમ અંબીરતાથી કહ્યું: “મારી મસ્કરીમાં પણ હંમેશાં ગાંભિર રહેલ હોય છે, તે ઓળખતાં તું શીખી જશે તો મને ખસ છે.” અંતે એ લીર સુકાણી અને તેનો નાડી તરીકે મારો પાસે ઉપયોગ કરાવ્યો અને પાસે ઘાસ વગેરે પડેલ હતું તેનાથી મુસો સંજગાવતાં શીખવ્યો.

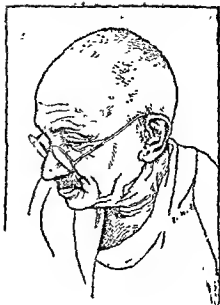
આપુછ હંમેશાં સ્વચ્છતા ઉપર ખૂબ જ ખ્યાન આપતાં. બહારની સ્વચ્છતા આપુને જોઈએ, પણ અંદરની સ્વચ્છતા એ એમનાં કાંઈનું અનોખું અંગ રહેતું. કદી ઠાઠ વસ્તુ અસ્વચ્છ થઈ હોય તો સામા માથુસને વારંવાર ટોકવાને બદલે પોતે કાંઈ વડે જ બીજાને સ્વચ્છતાનો પાઠ ધણાવે.

નવાખસીમાં પમદંડીનો નાનકડો રસ્તો હતો. ઠાઈ ઠાઈ રસ્તો તો એટલો સાંકડો હોય કે મને પણ ઊંડવી પડતી; એકલા આપુછ અને બીજી તરફ ટેકા મારે લાકડી રાખવી પડે. મને ત્યાં મંદડી હોય એ આપુને જાણુયતું. એ પ્રમાણે ખુશાલ પડે મંદડા રસ્તા

પર ચાલવું પડતું. આજીઆજીમાં મળ, યુંદ, કચરો, ઈત્યાદિ પડેલાં હતાં. તે બધું આજીઆજીથી પાંદડાં લઈ પોતે સાફ કરવા લાગ્યા. હું થોડીવાર આવી જ બની અઈ. ગામડાનાં લોકો પણ આ દ્રશ્ય જોઈ રહ્યા હતાં.

મેં બાપુને ગુરસામાં કહ્યું: “બાપુજી, આપ મને શા માટે શરમાવો છો ? હું અહિં પાછળ હતી, છતાં મને કહેવાને બદલે આપે સાફ કેમ કર્યું ?” એના જવાબમાં બાપુજી હસ્યા અને બોલ્યા: “તને ક્યાં ખબર છે કે મને આવા કામો કરવામાં કેટલો બધો આનંદ આવે છે ? કહું એના કરતાં કરી નાખવું તેમાં મને કેટલી આછી તકલીફ પડે ?” મેં કહ્યું: “પણ આ ગામનાં લોકો જોઈ રહ્યા છે.” બાપુજીએ કહ્યું: “તું જોને, આવતી કાલથી આવા ગંદા રસ્તા મારે સાફ નહિ કરવા પડે. કારણ, આ ઉપરથી બધાને પાઠ મળશે કે આવું કામ કરવું એ હલકું કામ નથી. અને જો મારે ખાતર જ સાફ કરશે તો પણ મને ખૂંચશે.” મેં કહ્યું: “માનો કે ફક્ત કાલ પૂરતું સાફ કરે, અને પછી જેમ હતું તેમ જ ગંદું રહેશે તો આપ શું કરશો ?” એટલે ઉલટાની મને પકડી મને કહે: “હું તને જોવા જોડલીશ. અને ફરી આવો-અંદા રસ્તો હશે તો હું જ સાફ કરવા આવીશ. અસ્વચ્છમાંથી સ્વચ્છ કરવું એ તો મારો ધર્મ છે.”

સાચે જ એવું બન્યું: બીજો દહાડે હું જોવા ગઈ હતી તો રસ્તો ગંદો હતો, પણ બાપુને કહેવા ન જતાં હું જ સાફ કરીને પાછી ફરી. બાપુને કહ્યું: “હું રસ્તો સાફ કરીને આવી. મારી સાથે ગામનાં લોકો પણ બળ્યાં હતાં, અને આને તો વચન આપ્યું છે કે આવતી કાલથી તમે ન આવશો, અમે પોતે જ સાફ કરશું.” બાપુજી કહે: “તેં મારું પૂણ્ય લઈ લીધું. એ રસ્તો મારે જ સાફ કરવો હતો, પણ થયું, હવે તો બે કામ થયાં: એક તો

બાપુજી

*

સ્વચ્છતા જળવાશે અને બીજું લોકો દીધેલ વચન પાળશે અને સત્યતા શીખશે.” અને એ રસ્તો હંમેશાને માટે સાફ રહ્યો.

બાપુએ ઉપરના પ્રસંગનો ઉલ્લેખ કરીને ત્રણ-ચાર દિવસ પછી મને કહ્યું: “આપણા કાઠિયાવાડમાં રસ્તા ગંદા કરવાની બધાને બારે મંદી ટેવ છે, એટલે તું એમ ન માનતી કે રસ્તામાં કે ગદલીઓમાં પાવખાને બેસી જવાની અથવા યુંકવાની નવાખાલીના જ લોકોની ટેવ છે. હિન્દુસ્તાનમાં ઘણી જગ્યાએ આ કુટેવ છે; તેમાં કાઠિયાવાડમાં ખાસ છે. એ સુધારણા કરવાની મારી બચપણમાં ઉમેદ હતી, પણ નથી જ જોડે કાઠિયાવાડમાં હું બહુ વખતે રયાથી રહી ન શક્યો. તને મારી પર ગુસ્સો આવ્યો હતો તે ખોટો હતો, કેમકે જાને ખાઈએ તો જ પેટ બરાબ, તેવા જ સ્વચ્છ તાનો મારે માટે નિયમ છે. હું જાને જ સફાઈ કરું તેમાં મને અનહદ આનંદ આવે છે.”

*

(બધું સંસ્મરણો આવકે અંકે)

આપણા સમાજમાં ચાલતો

લોહીનો વેપાર

યુવરાતના એક ગામડાના એક મેન્દીની ડોકરી પોતાના ઘેરથી નાસી છૂટી, ને યુવરાતના એક મોટા દેરીરાત્નની રાજધાનીમાં આવી. મામડામાં ઉછરેલો એક ડોકરી પોતાની મેલે નાસીને એક મોટા શહેરમાં આવે એવું સાધારણ રીતે માન્યમાં જ ન આવે. એને કોઈની પ્રેરણા અને સલાહ હોવાં જ નેહએ. આ કિસ્સામાં પણ એમ જ હોવું નેહએ, કેમકે શહેરમાં આવીને એ ખીન્ને ક્યાંય નહીં જતાં લગ્નો કરાવી આપનારી એક સરેયામાં પહોંચી અને તેમણે એનું લગ્ન પણ કરાવી આપ્યું. આ ડોકરીની હંમર અત્યારે અંક સારર વર્ષની છે.

આવા અમે તેના અમે તેની તોડે મોગડાં બેસાડી આપનારા લગ્નપુનર્લગ્ન સમાજને રીત-સર ચાલે છે. તેમને સુધરેલી મનાતી શાસ્ત્ર-વ્યવસ્થા શા માટે ચલાવી લેતી હોય છે એ સમસ્યામાં આવતું નથી. ડોકરીઓ વેચની ફરતી રોજગીરોના આવા સમાજને જાહેર એન્ડ્રોના જનતા હોય છે અને માણસ જેવા માણસને માલ ગણીને એનો વેપાર કરના હોય છે. અવગણ, પ્રવસિત કાવવાની પદ્ધતિમાં ન

આવી જવાય એટલું એ સંભાળતા હોય છે.

પેલી ડોકરીના ઉઠેર વિષે, એના મુંઝેરો વિષે, એના માનસ વિષે કોઈ જ ચોક્કસ મહિતી મળતી નથી. છતાં ગામડાંના મરીજ પછાત વર્ગો પોતાનું જીવન સમજીને બોલે અને પોતાનાં સંતાનોના આરિખની ખીલવણી પર ભાર મૂકે એવી અપેક્ષા રાખતી પોસાય એવી એમની રિશ્તિ જ ક્યાં છે! ખૂબ મરાની સરકારે રહીને જેમ તેમ જીવન બેઠી દાકતાં નિરક્ષર મૂક એવાં સમાજનાં આ ઉપેક્ષિતોને ઠાઈ રિમત કરી બોલાવે, એકાદ માનો પ્યાલો પાપ, બહિષ્કાર કે પે ઠાઈ કુદ નીજ બેઠ આપે, 1 કોઈ પણ ગણુતરીથી નેને જીવનની પ્રાયમિક જરૂરિયાન મળીએ અને છતાં ને એમને મન કુખ્યાપ વૈભવ જેની હોય છે તેમાંની એકાદ વસ્તુ એમને ધરવામાં આવે તો એટલા એ પ્રયોજન આમળ દકવાનું પણ એમનું મનુ નથી, ગતાનુમતિકે જીવનમાં પોપાપેલા કેટલાક મૂદાપડોને લીધે એ કચિત્ પ્રયોજનોથી ઉગરતાં દેખાય તો પણ એમાં એમનું આત્મચૈત્ર પ્રગટે થતું જ નથી. આ સાધારણ રિશ્તિ છે. એટલે વૈભવ કે ભોમ ભોગવવાનું નાનું શું સાધન કાવવનું દેખાતાં એમની ચિત્તરૂતિ ચંચળ જની જન તો એમાં અચરજ જેવું થયું નથી. સંભવ છે, આ કિસ્સામાંની ડોકરી કોઈક વધારે ચંચળ હોય, કોઈક વધારે સાદસિક હોય, એનું મન અત્યંત શિથિલ હોય અને જરાજરામાં એ લાલચને વશ થતી હોય. એણે પોતાની ને કુદંશા થવા દીધી છે તે પાસે એવું અનુમાન સુદેને તરી રહે છતાં એના આખા વર્ગની કુદંશા અને એની પોતાની કુદંશામાં મારા ભેદ જ છે. પ્રકારમેત્રો સંભવ જાડુ જોડો છે. દડી રહેવાને માટે કેટલાં જાત માણસોને અનાગારનો આશ્રય મોખવો પડતો હોય છે એની ને શોધ ચલાવવામાં આવે તો માણસે

માણસની ફેટલી બધી ઉપેક્ષા કરી છે તેનું માપ મળી રહેશે.

મરીબની અનાથતાનો લાભ લઈ પોતાના હેતુ સાધનારા કુષ્ટોનો તોડો કદી પડ્યો નથી - તેમ પેલા ગામડાના નિર્ધન મોચીની છોકરીનો ગામના ઉતાર જેવા બદમાસોએ પીછો પકડ્યો, એને ફસાવી અને પાડી, અને કંટાળાને કે પછી રીતસરના ધંધા પેટ એને પેલા શહેરમાં પહોંચાડી. લગ્ન કરાવી આપનાર સંસ્થાએ કોઈ ગરજ સાથે એને એમ કહીને પરણાવી કે છોકરી નાતે પટેલ છે. પરંપરા પછી એના ગરજુ ભોળા વરને એને સોને મદવાનો કોડ થયો તેથી તને એક સોનીને ત્યાં લઈ ગયો. ત્યાંથી તે સોનીની સાથે એને સંબંધ થયો, અને સોનીએ એને રીતસર પોતાને ત્યાં રાખી. પણ થોડા વખત પછી એ ય કંટાળ્યો, એટલે એ એને છોડી દેશન મુખી વળાવવા ગયો ને 'ઉદારતાથી' એને એક બીજા મોટા શહેરની ટિફ્ટિ કદાવી આપી. અનાથ છોકરી એકલી ગાડીમાં બેઠી. રસ્તામાં એ છોકરીને એક ઋણે પહોંચી દાવે પાન ખવડાવ્યું ને ત્યાંથી તરત જ બેઠીની દોસ્તી સંબંધ બંધાયો. એ માણસ પોતાની સાથે એને અમદાવાદમાં એક જાણુને ત્યાં લઈ ગયો, ને એ પોતાની સાળી થાય છે એમ બહેર કહ્યું. પણ એ છોકરીને વાત પૂછતાં એણે સગાઈસંબંધ એ બતાવી ન શકી, એટલે પેલાને આ જગ્યાએથી દીપ્તિમાણુ અને બકારો બેઠે સાથે મળ્યાં. પછી ઠેકઠેકાણે એ અમદાવાદ ને ત્યાંથી એ માણસ એને પોતાને ગામ લઈ ગયો. ત્યાં એની સ્ત્રીએ એને સાક સંભળાવ્યું, કે પોતાને ત્યાં આ બલા કોઈ દિસાએ ના બેઠીએ. એટલે એક મુરલીમ ગાડીવાળાને ત્યાં, એક કુશીરને ત્યાં, એક બેફાતને ત્યાં, એમ ઠેકઠેકાણે એને રાખી-જ્યાં બધે જ, ઘરડા જીવાન સૌએ એના શરીરને

મોરલો

હો. મોરલાનો કાળ્યો આપાદિલો કંઠ રે.
અબ્બે લખાયલો એ વિદ્યુત-કરાંચલીએ.
જોલ્યો આકાશનો અથ રે;
અબ્બીને જગી જગતવાસીએ પ્રકુલ પલ્યા
આશાના અક્ષર જ્વલંત રે;
હો મોરલાનો કાળ્યો આપાદિલો કંઠ રે.
મીડા મયૂર મત નાથે, વિલસંત જોઈ
વર્ષાળી લોભે વસંત રે;
સ્થળ સ્થીતિ આરપાર દૃષ્ટિ એની અપાર
આત્મચૃષ્ટિ નિરખે અનંત રે;
હો મોરલાનો કાળ્યો આપાદિલો કંઠ રે.
સરોહ

મૃતવાનું બાકી ન રાખ્યું. પછી બીજા એક ગામના પાડીદારને ખારસો રૂપિયામાં એને વેચી નાખવાનો સોદો બેસાડવામાં આવ્યો. પેલો મૂળ પાન આપીને પ્રેમસંબંધ બાંધનારો મોરખધંધા કરનારો આદમી હતો. એ હિંદુ હતો. એના સાગરીતોમાં ફેટલાક મુસલમાનો હતા, તેમને પણ ધંધો આના પ્રકારનો હતો. આ કિસ્સામાં પોલીસ નિષ્ક્રિય રહી, પણ ન્યાં એને રાખવામાં આવી હતી એ ગામના એક યુવાને આગળ પડીને પોલીસ કેસ કરાવ્યો અને પછી તો કાગળિયાં થયાં પછી જે વિધિઓ થાય છે તે થઈ. (સંસારના રંગ)

નારીના પત્રો

તમને શું સંબોધું ? હૃદયનાથ તો તમે રહ્યા નથી. મારો પ્રેમ તો તમે શુભાગ્યો છે. હા, મારા દેહના તમે-આજના સમાજની દૃષ્ટિએ-ખણી છો, એટલે તમને ક્યા સંબોધને સંબોધું તે સમજી શકતી નથી.

તમે જાણો છો કે આપણા લગ્ન પહેલાં તમે મારે માટે કેવા કેવા આદર્શો અને પ્રેમની વાતો કરતા ? ત્યારે મારી તરફ કેમ નજર ફેરવે તો તમે લાલપીળા થઈ જતા. અને આજે ?

આજ તો જાણે તમારી સાથે લગ્ન કરીને હું એક તમારી રખાત હોઉં એમ ધરના બધા મારા ઉપર-મારા ચારિત્ર ઉપર-અંદાજ ફેરવે ત્યારે તમે આંખ આડા કાન કરી ચાલ્યા જાવ છો. એનું કારણ મને રપષ્ટ સમજાય છે કે હવે હું ગ્રીમજાએણું થઈ છું.

લગ્ન પહેલાં મારા રૂપ અને ઊંચ, દેહ-

લાંઘિલ્ય અને સૌન્દર્ય, તે બધાના આકર્ષણે એવાએલા તમે મારા હૃદયની ડોડા હતા. મેં આંધળાએ તે દિવસ આંખ ઉઘાડીને જોયું નહિ કે આ હૃદયમાં પ્રેમ છે કે માત્ર લોહુપતા જ.

સ્ત્રી જ્યારે સમાજના ડરથી ઠાઈ પણ એક પુરૂષનો આશ્રય-સદાશ મેળવી રિશ્તર થતા ચાહે છે ત્યારે તે પોતાનું જીવનનાવ પેલા પુરૂષ ખલાસીને હાથ સોંપે છે અને સાથે-સાથ પોતાના જીવનની મુડી રૂપ પ્રેમ, શીલ, અને દેહની પણ સોંપણી કરે છે. એનું રક્ષણ કરવાની જવાબદારી એ ખલાસીની છે. લગ્ન પહેલાં આવી દંઈ કંઈ વાતો તમે કરીને મને બરદારીએ લઈ જઈ આજે જે ઉંડા વમળમાં તરછોડી છે તે વમળ આજે તો મને રૂઢીના કાળપાશમાં ગરકાર કરી માફ જીવનદર કરી લે છે, ત્યારે તું માત્ર જીભો જીભો ખડખડાટ હસે છે. મને કહેવાનું મન થાય છે કે જો આવા વમળમાં તું શું સાથે હોત તો હું તારી પાછળ ફેટસો વસોપાત, ફેટલી વેદના અને ફેટલું દુઃખ અનુભવતી હોત તેનો તને કેમ વિમાર નથી આવતો ? શું પતિ અને પત્ની લગ્ન વખતે એક યવાની પ્રતિજ્ઞા નથી કરતા ? તે પ્રતિજ્ઞાને તે શું માત્ર બેધડી ધુસી યવાની મનોરંજક વાત અણી છે ? 'સ્ત્રી એટલે રમવાની પુતળા' તું માનતો હોય એમ લાગે છે, નહિ તો આજે તું ગને તરછોડીને ફર બાંધતો નહોત, આપણી આ છેલ્લી સલામ.

તમારી ત્યજા

૨

તમારી અને મારી વચ્ચે, હવામાં ઉડતી રમકણ અને પગની ચંપાતી ધૂળ જોઈતું મોટું અંતર છે. તમને જ્યારે દુઃખ થાય ત્યારે તમારા માગાપ, કે સમાસંજથી પાસે બેસી સંત્વન પાળી દર્દને દળતું કરી શકો છો. પણ હું...? હું તો મારા હૃદયની અંબીર વ્યથાને

સાડીના છેડાથી ઢાંકી, રડતા હૃદયની બીજણ ચરવાણીઓ પીપીને કામમાં પરાવાઈ જઈ છે. મારે કેવું દુઃખ છે એ હું જાને સંભળાવું? ફેંકી દીધેલ ગંદી વસ્તુ તરફ કોઈ જુએ ખરું? તમારું-માયું દુઃખવું હોય તો તમારી મા બળગળી યદને માથે હાથ ફેરવે છે. મારે પણ મા હતી. એની રનેહપૂર્ણ યાદ આજે મને રડાવે છે. જો મારી મા આજે હોત તો મારી આ હાશ જોઈને તે એના ચોધાર અસુડે મને બીજવી નાખત અને હૃદયસરસી દુઆવી માઈ દુઃખ ભૂલાવી દેત. પણ આજે તો હું તમારા કબજામાં, પૂરાગેલ પંખી જેવી છું છું.

મને મારા સ્વીધર્મનો ખ્યાલ છે ને તેને અનુરૂપ થવાના પ્રયત્ન કરી કરીને માઈ હૈયું પાકી ગયું છે. પુરુષોને કોઈ ધર્મ હશે ખરો? સ્ત્રી શું પણ પેડે જ જીવવા સર્ગાર્થ છે? તેને હૃદય જેવું પણ નહિ હોય? તમે તમારી કુખિજા મુજબ દુકમ છોડો છો ત્યારે મારા પાકી પત્નીના પરિશ્રમનો વિચાર પાડે છે. વિવસ કરો છો? તમને તો એક જ પ્રયત્ન જીવવા હોય છે કે તમારો પડયો જોલ પત્ની ઉપાવે, કુખિજાએ કે અનિચ્છાએ તમારે તાણે યાથ ને તમારી કુખિજા પૂર્ણ કરે.

હું તમારે માટે કઠોર કહ્યના કરતી નથી. પણ તમે આટલા બેપરવા ને સ્વાર્થી કેમ બની ગયા છો? હું સમજું છું કે તમારે પ્રાણ છે ને તેને આરામ અને આનંદ પ્રમેદ અને રસ જોઈએ છે; હૃદય પણ માત્ર તમારે છે ને તેને આનંદ પ્રમેદ અને રસ જોઈએ છે. પણ મારે પ્રાણ નથી, એટલે મારે આરામની જરૂર નથી. માઈ હૃદય પત્યરતું છે; જડ છે. તેમાં આંસુ નથી. યાક ને દુઃખથી ભાંગી પડી છું છતાં તમારી સામે સદા હસતી આવીને ઊભી રહું છું. આ મારો સ્વીધર્મ જનવવા મારી જીભને શીવી લેવી પડી છે. મારાં આંસુ

આવો રસિકડાં !

ભીમિતણી કલિકા જ્યહી
બની કુલડાં ફેરે ઉરકુળે;
હૃદયદેશ આવો રસિકડાં !
જીવનતણી જ્યહી અંખના
બની ભ્રમર મધુરગીત શુંજે;
હૃદયદેશ આવો રસિકડાં !
દિલનાં કેસુડાંના રંગની,
જ્યાં-ઉટે નિત છાકમછોળ રે;
હૃદયદેશ આવો રસિકડાં !
ઉરની અનૂપ આશ્રુજંજામાં
મળે સુષુપ્ત કાચલ કલ્લોલ રે;
હૃદયદેશ આવો રસિકડાં !
વાગે વસન્તની વાંસળી
તેમ નાથે કળામય મોર રે;
હૃદયદેશ આવો રસિકડાં !
વસન્તના વેતાલિકા
કેં વિહંગ મથાવે મોર રે;
હૃદયદેશ આવો રસિકડાં !
પાંખો વીંછીને વધાવશે,
પંખી તમને આંખાને મ્હોર રે;
હૃદયદેશ આવો રસિકડાં !
ઉરના ઉદ્યાનમાં આવશે,
તમે ચન્દ્રકલાના ચક્રોર રે;
હૃદયદેશ આવો રસિકડાં !
જનાઈત પ્રસારકર

દેવામાં ટપકીને કરી જાય છે. મારો આનંદ કિમતો જ મરી જાય છે. થોડો પ્રેમ, થોડું હાસ્ય અને થોડી હમદર્દી તમે બતાવી હોત તો બધું ભૂલી જઈ સ્ત્રી ચોતાવું સર્વસ્વ તમારે ચરણે ધરવામાં ચોતાવું સૌભાગ્ય સમજે છે. તમારો સૌભાગ્યવતી

સમાજના ત્રાસથી ધગેલાં .

હૈયાંની વરાળ

લેખક

શ્રી. ચિકિત્સક

*

“બાપાં કહે છે કે હવે મને પરણાવવાની છે. શી ઉતાવળ છે? હજી મને બહુવાદો ને? એ વર્ષ પછી હું મેટ્રીકમાં પાસ થઈશ; ત્યારે અઢાર વર્ષની થઈશ. પછી પરણાવવાનો વિચાર કરે તો? પણ શા માટે પરણાવવાનો વિચાર કરે છે? અર્થે અનાયાસપણે રહેવાનું શું જોતું છે? અર્થે પુછો તો મને પણ એમ તો થાય છે, કે કાંઈ સંસ્થામાં રહેવા કરતાં ઘર માંડીને રહેવાનું હોય તો સાઈ તો અર્થ. નાત-જાતમાં, સગા વહાલામાં, હરાય ફરાય લગ્ન-વિવાહમાં જવાય-અરે મારે નાતજાત અને સગાવહાલાં જોયું? મારી મા તો અહીં જ અનાયાસપણે ગુજરી ગઈ હતી તેમ જ્યાં કહે છે. તે વખતે હું સાન મહીનાની હતી એમ પરસન મારી કહે છે. જિયારાં પરસન મારી કેવાં બધાં છે? મને ઉઝેરીને એમણે મોટી કરી. એજ મારી મા કહેવાય ને? હવે એ કહે છે કે તું પરણી જા. એ કેમ આટલી ઉતાવળ કરનાં હશે? અનાયાસપણે રહેવા કરતાં સાસરામાં રહેવાનું વધારે સાઈ દશે? જોયું

જાણે કેવીયે સાસુ મળશે! પરસન મારી કહે છે કે, ઓશીસમાં તે દિવસે પેલા ગુણવંતલાલ આવ્યા હતા તેની સાથે મને પરણાવવાની છે, પણ હું તો એમને ઓળખતીએ નથી. પરસન મારી કહે છે કે એ બહુ સારા માણસ છે. પરસન મારી કાંઈ મને કુઝમમાં તો ન નાખે, પણ જરાએ ઓળખાણુ વગર મારાથી લગ્ન કેમ કરાય? અર્થે તો એમને મળવાનું બને જ નહિ. ત્યારે એમનું ઓળખાણુ કરવું શી રીતે? આ અનાયાસપણા અમને પરણાવવાની ખટ-ખટમાં ન પડતા હોય તો? અમે બહોમણી કાંઈ કામધંધે લાગીએ, પછી અમારે પરણવું હોય તો પરણીએ, ન પરણવું હોય તો ન પરણીએ, એમ કહે તો? પરસન મારી કહે છે કે છોકરીઓથી એમ ન થાય. કેમ ન થાય?”

(૨)

“આ અનાયાસપણ અને વિધવાગ્રમ નડોત તો છેરો શી દાલત થાત? અરેરે મને શી અવધાં મતિ સુમ્મી! માખાપે મને નાનપણમાં પરણાવી દીધી. એ વર્ષમાં તો હું વિધવા થઈ મને જરાખર થાદ છે કે તે વખતે હું ચૌદ વર્ષની હતી. પરણી તે તો નથી સાંભરતું, પણ વિધવા થઈ તે થાદ છે. અરેરે! તે દિવસે ઘરનાં બધાંએ કેટલું કટપાત કર્યું હતું? મારા સાસુ જ્ઞેતાં જાણ અને સૌ રડતાં જાણ! મા બાપ સાથે દહાડા કાઢીયા એમ ધાધું હતું. ત્યાં એ પણ છ મહિનામાં મરી ગયાં. કાશ-કાશી મને એમને ઘેર લઈ ગયાં. ત્યાં કાંઈ વાતનું કુઝમ ન હતું પણ પેરો કાશીનો ખાઈ! એણે મારી જુરી દયા થા માટે કરી! મને કહે, હું તારો સાથે લગ્ન કરીશ. મેં કહ્યું કે, વિધવાથી લગ્ન ન થાય.એ કહે, હવે તો પણાં કરે છે. આપણે લગ્ન કરી મુંજાઈ જઈશું. હું જોગવાઈ. એ તો મને હસાવી ઘર છોડી ચાલ્યો ગયો. કાશીએ મને કાંઈ કાંઈ રસ્તા જતાવ્યા. પણ કાશીનું બહુ થયું કે મને આ વિધવાગ્રમમાં

મોડલી. અહિં ધર જેવું તો નહિરતો. પણ આટલું એ આશ્રયનું હામ છે, નહિ તો માઈ શું યાત ? કાઝ કાઝી તો હવે મને રાખવાની ના કહે છે. કહે છે અમે તો તારું નાહી નાખ્યું છે. મારે હવે શું કરવું ? હું બણીબણીએ નથી કે કાંઈ નોકરીએ ચડું. આ વિધવાશ્રમમાં મને રાખે તો ખરા, પણ અહિં જિંદગી કેમ જાય ? વિધવાશ્રમનાં મેટ્રન જેન તો મને કહે છે કે, તું સાઈં ડેકાણું શોધી પરણી જ, પણ હું ક્યાં ડેકાણું શોધવા જઈ ? કાઝીના ભાઈ જેવા કાંઈ નીકળે તો ? મેટ્રન જેન કહે છે કે, નર્સ જેનનો ઝોળખીતો એક કમ્પાઉન્ડર છે તે વિધવા સાથે લગ્ન કરવા ખુશી છે. હું તો એને ઝોળખતી નથી, પણ નર્સ જેને મને એનો મેળાપ કરાવવાનું કહ્યું છે. કાલે એ આવવાનો છે. કેવો હશે ? મારી સાથે રીતસર લગ્ન કરે તો જ હું તો હા પાડુ. પણ એ મને સુખી કરશે ખરો ? હવે આથી વધારે દુઃખ ખીન્નું શું થવાનું છે ? પરણશે તે ધરમાં રાખીને રાટલા તો ખવડાવશે ને ? ને હું પણ એનું મન સાચવીશ ને ધરખાર સંભાળીશ. પછી શા મટિ મને દુઃખી કરે ? મેટ્રનજેન અને નર્સ જેન તો એ માણસનાં બહુ વખાણુ કરે છે. કાલે મળ્યા પછી વાત. બગવાન ! મારા દુઃખનો છેડો નહિ આવે ! એક વાર કુશુદિ સ્ત્રી તેનું દુઃખ જન્મારો બોગવવાનું ?”

(૨)

“ આ અનાયાલયમાં આવ્યાને મને ત્રણ વર્ષ થયાં. માખાપ મરી ગયાં અને પછી માર્ક -બોમ્બને આશરે પડી રહેવા કરતાં સાસરામાં બધો કુટુંબમાં રહેવું સાઈં-વિધવા થયા છતાં એ ધરમાં મારો હક તો ખરોતો !-એમ માની સાસરે રહેવા ગઈ. એમના દીકરાને જાણે એ જ મારી નાખ્યો હોય તેમ સાસુ અને નણુદે મારી સામે મોહું મરડ્યું. માર્ક બોલાવે કે કરે. માર્ક સાથે વાતચીત કરવાની

નહિ. સવારથી સાંજ સુધી વૈતરું કરવાનું ને બધાંનાં મેણીટાણાં સાંભળવાનાં. એમ કરતે ત્રણ વર્ષ કાઢ્યાં. પંદર વર્ષે હું વિધવા થઈ. એ વખતે તો મને માર્ક સમજ ન હતી. એમનું મોહું એ બાગે જ. જોયું હશે. કહે છે કે એમને ત્રણ વર્ષથી ક્ષયનો રોગ હતો. એ, જનરવા છતાં ચાર હજાર રૂપીઆને લોભે બાપાએ મને પરણાવી. મા જીવતી હોત તો આમ કુવામાં નાખત ? ચાર હજાર ભાઈને પરણાવવા કરેલા દેવામાં બધા ને બાપા મારા લગ્ન પછી છ માસમાં ચાલ્યા ગયા. સાસરામાં એક માન મારા વચેટ દીવરને મારી દયા આવતી. મને સહુ માર્ક ધમકાવે ત્યારે એ માઈ ઉપરાણું લે. પણ મને શી ખબર કે એમની ખોટી દાનત હશે ? એમણે જ માઈ સત્યાનાથ વાળ્યું. સાસરીયાં તો બધાં મને ઝેર આપવા તૈયાર થયાં હતાં, પણ કાકાજીએ મને બચારીને આશ્રમમાં મોકલી. મને જ પાછી ન સંધરે તો મારા બાપાને તો શાના સંધરે ? સાસરેથી અહિં આવી ત્યારથી આજ સુધી કૈંસએ મારી બાજે કઠાવી નથી. કેવો મજાનો બાબો હતો ? એ વર્ષનો હતો, પણ ત્રણ સાડાત્રણનો દેખાય. બોલતાં પણ કેટલું બધું શીખ્યો હતો. એને ઉછેરી મેટ્રો કરીશ અને અનાયાલયમાં કામ-કાજ કરી દહાડા કાઢીશ એમ માનીને અહિં રહી, પણ નસીબ એ ડગલાં આગળ ને આગળ ! ચાર દિવસના તાવમાં બાબો ચાલ્યો ગયો ! હવે આ અનાયાલયમાં શાની આશાએ દહાડા કાઢું ? બાવીશ વર્ષની ઉંમરથી આખી જીંદગી કેમ નિભાવવી ? અનાયાલયની બહાર ક્યાં જઈ ? માર્ક કહે છે કે બણીને કમાવા જ. હવે તે બહુાય ? કમાઈ શકાય એટલું બહુતાં તો ખીન્ન છ સાત વર્ષ જાય. ખીન્ને શો ઉપાય ? ક્યા વાંકે મારે. આ દુઃખ સહન કરવાનું ? કમિટિમાં પેલી ધીરજજેન છે, તે પૂછતાં હતાં કે વડોદરામાં એક ધડીઆળી અમારી નાવનો છે તેની સાથે તારું લગ્ન કરાવી આપું ?

લમ હવે થાય ? શા મારે નહિ ? મા બાપે ખાડામાં નાખી તે મારે મારે આખી છાંટી દુઃખમાં દાઢવી ? પણ પડીયાળી કેવા દશે ? ધીર-જાએનને કહીય કે બાઈસાહેબ અને કોઈ સારા માણસને સોંપજો. હોત્રામાંથી ચૂસામાં ન પડું. એ જોજો. જોઈએ શું થાય છે. પરમ દિવસે ધીરજાએ આવવાનાં છે ત્યારે વાન.”

(૪)

“આ મારી પદ્માને અહિં મૂકાને મારે જવાનું ? માર માસની આ બેળીને અહિં અનાયાસપદ્મામાં કોણ સાચવશે ? મને જોઈએ એ કેવી દસે છે ? એને શા મારે છોડવી ? પણ બાઈબાબી કાસે અહિં આખ્યાં હતાં, તે કહી ગયા છે કે, આવતે સોમવારે તને તેડવા અમે આવીશું. કહે છે કે, ૭ માસ તો મમે તેમ જીકું સાચું સમજાવી સમાવહાલાં ને આડીશીપાડીથી બધું છાતું રાખ્યું. હવે વધારે વખત થાય તો વાત કુટી જાય. એ તો હીક, પણ આ મારી પદ્માનું શું ? એને લઈને જવાની વાત કરી ત્યાં તો બાબી ઉછળ્યા પડ્યાં અને ન કહેવાના બોલ સંભળાવ્યા. ગયે વર્ષે એમની દાદાની છોકરી પેલી કમળાને નસુ પાસે લઈ ગયાં ને પાંચ માસને ગર્ભપાત કરાવ્યો. તે બધાં નથી જાણતાં ? ને એ કમળા તો બધે નાતજાતમાં ફરે છે ને કોઈ એની સામે આંખોએ કરતું નથી. એ પણ વિધવા જ છે ને ? દત્તા કરે તેનું કંઈ નહિ, ને મારા જેવી અનાયાસપદ્મા આવે તે દડધૂત થાય ! મારો તો વાંકે વયો; પણ ત્રિચારી આ પદ્માએ શો ગુન્ડો કર્યો ? જન-તમાં બધાં છોકરાં એવી એ. મારી એ બચ્ચીને છોડીને મારાથી કેમ જવાય ? જાઉં નહિ તો સોંપાને બાબી શો જવાજ દે ? પેલી કમળા મારે બધાં પુછપરછ કરતાં દત્તા ત્યારે તો બાબીએ ગમે તેમ જવાજ દીધા દત્તા. પણ એ તો દસ દિવસ જ ઇસ્તિલામાં રહીતી.

મારે તો અહીં આગળે ૭ મહિના થયા. પણ પદ્માને છોડીને જતાં તો જીવ ચાલતો નથી. બાઈને ત્યાં ન જઈ તો ? બાઈબાબીને કહીય કે એ પૂછે તેને કહેજો કે બેન મરી ગઈ. બસ. પછી કોઈ પૂછવાનું છે ? આ પદ્માને લઈને કોઈ દૂર પરદેશ ચાલી જઈ ? ક્યાં જઈ ? ત્યાં મારું પૂરું કોણ કરે ? ત્યારે અહીં જ રહે ને પદ્માને ઉછેરી મોટી કરે તો પણ અહિં અનાયાસપદ્મામાં છાંટી કેમ જાય ? મારી પદ્માને તો મારે સારી રીતે ઉછેરી, બજાવી ગણાવી હોંશીઆર કરવી છે. સોમવારે બાઈ આવશે ત્યારે કહીય કે હું તો પદ્માને લઈને દૂર દેશાવર જઈશ, મને દર માસે માળાસ રૂપીઆ મોકલજો. હું મરી ગઈ છું એમ જ બધે જણાવજો. મારું ત્રણ દળ-રતું ધરેલું એમની પાસે છે તેમાંથી પાંચ ૭ વર્ષ તો મારું ખર્ચ ચાલશે. ત્યાં કુધીમાં કોઈ કંધી કે દુનર રીપી લઈશ. બસ એ જ નિશચ. પદ્માને છોડીને હું જવાની નથી અને અહિં રહેવાની નથી.”

(૫)

સોળ વર્ષથી હું અનાયાસપદ્મામાં રહું છું. ને આ વર્ષે મેટ્રન બેને તેના કોઈ સગા સાથે મારું લમ કરાવી આપવા કહ્યું છે. મારી બા મને ખૂબ વાદ આવે છે. મારા લમમાં એ ન આવે ! તેનું દેશણું કોઈ જતાવતું નથી. મા કેવી હતી એમ પૂછું છું ત્યારે મેટ્રન બેન કહે છે કે જરાતર તારા જેવી જ રૂપાળી હતી. મારી માને મારા માસાએ દેરાન કરી હતી એમ પરસન માટી કહેતા હતાં. હવે મારું કોણ ? મારી ક્યાં દરી ? કોણ દરી ? મેટ્રન બેન કોઈ અજાણ્યા સાથે પરજાતી દેશે અને તે રખડતી મૂકશે તો મારા શા દાલ થશે ? મારા કુટુંબમાં જઈને મને મારી જાતે પતિની પસંદગી કરવાની રત્ન નહિ મળે ? પણ મને મેર જાઉં ? કોણ મને સંપરશે ? મારું કોણ ?

હિંદી નાગરિકા દળ-મદ્રાસ

આ પાણી

દુનિયાનાં ઘણાં દેશો કરતાં હિંદમાં સૌથી

સ્ત્રી-સંસ્થાઓ

*

વધુ અગ્નિતા છે, એ હકીકત જાણી કાઢી પણ રાષ્ટ્રપ્રેમી સ્ત્રી યા પુરુષને દુઃખ થયા વગર નહિ રહે. ચીન જેવા પછાત ગણતા દેશમાં અગ્નિતાનું પ્રમાણ ૮૦ ટકા છે ત્યારે આપણા દેશમાં આ પ્રમાણ ૮૮ ટકા નોટલું છે.

દેશમાં આટલી બધી અગ્નિતા હોવાને કારણે હિંદના સામાજિક અને આર્થિક વિકાસના માર્ગમાં ધણું અવરોધો ઉભા થાય છે. આ વસ્તુસ્થિતિ અટકાવવા માટે હિંદમાં ઠેર ઠેર સામાજિક સુધારણાનાં કેન્દ્રો સ્થપાવાં જોઈએ. આપણી સેંકડો અગ્નિતા બહેનોને સમજાવવા માટે રચેલે રચેલે સેવિકાદળો શરૂ થવાં જોઈએ. આવતી કાલના નાગરિકોને આપણે શુદ્ધિશાળા અને વિકાસ દૃષ્ટિવાળા બનાવવા હશે તો તે માટે માતાઓએ આગ્રહી પ્રયાસ કરવો પડશે, કારણ કે આ અંગેની બધી જવાબદારી તેમને શિરે જ છે.

પરંતુ ભૂતકાળનાં વહેમ અને પ્રણાલિકાઓના સંકળમાં સપડાયેલી આપણી બહેનોનો ઉદ્ધાર કરવાનું કામ સરળ તો નથી જ. આને માટે બહેનોમાં કામ કરવાની તમજા હોવી જોઈએ અને તે સાથે સરકારનો પણ પૂરો સહકાર હોવો જોઈએ.

મદ્રાસ ધલાકામાં આ દિશામાં એક અત્યંત પ્રશસ્ત અને અનુસરણીય પગલું બરાલું છે. મદ્રાસ ધલાકામાં સામાજિક સુધારણા અર્થે હિંદી નાગરિકા દળની સ્થાપના કરવામાં આવી છે. આ પગલું એક કરતાં વધુ દૃષ્ટિએ અદ્વિતીય છે.

હિંદી નાગરિકા દળનો મુખ્ય હેતુ મધ્યમ વર્ગની અને ખાસ કરીને પછાત વર્ગની સ્ત્રીઓમાં ધીમે ધીમે નવી જીવન-દૃષ્ટિનો પ્રચાર કરવાનો છે. હિંદના ઇતિહાસમાં કદાચ પહેલી

જ વાર સરકાર તરફથી સેવા કરવાના ઉદ્દેશથી માનદ મંડળોને આ રીતે સહકાર અપાય છે.

યુદ્ધ દરમિયાન 'એ. આર. પી.' માટે કેટલાંક સ્ત્રીઓનાં દળ ઉભાં કરવામાં આવેલાં. તે સમયથી જ બહેનોમાં સાથે રહીને કામ કરવાની વૃત્તિ જાગી અને એ વૃત્તિ આજે નાગરિકા દળની પ્રવૃત્તિમાં મૂલ સ્વરૂપ પામી છે. યુદ્ધ સમાપ્ત થતાં 'એ. આર. પી.' જેવી સંસ્થાઓને વીએચી નાખવામાં આવેલી અને ધણી સ્ત્રીઓ પાછી કુટુંબની જાળમાં પડી ગઈ; પરંતુ મદ્રાસ ધલાકાની બહેનો સદ્માર્ગે આમાંથી બચી જવા પામી. પ્રાંતિક સરકારે એ જોનાની પ્રવૃત્તિ ગરી રાખવાનો નિર્ધાર કર્યો અને સેવાની બાવનાથી પ્રેરાઈને કામ કરવા હિંચતી કાઠપણ બહેનોને એ દળમાં જોડાવવા આમંત્રણ આપ્યું.

હિંદી સ્ત્રીઓની સ્થિતિ સુધારવી હોય તો તેમનું માનસ બદલવાની જ ખાસ જરૂર છે એ દળનાં કાર્યકર્તાઓ સારી રીતે જાણે છે. માનસ બદલાવવાનું કામ સરળ નથી અને તે માટે દળનાં કાર્યકર્તાઓને પુષ્કળ જહેમત ઉઠાવવી પડે છે. આપણે ત્યાં જીવન એટલું બધું જિજ્ઞાસુ થઈ ગયું છે કે આપણામાં એક સમાજની બાવનાનો ખ્યાલ જ નથી. શ્રીમંત કુટુંબની સ્ત્રીઓ તો સામાજિક મંડળો કે સેડીઝ કલજ જેવી સંસ્થાઓ દ્વારા કંઈપણ આનંદ મેળવી શકે છે, પરંતુ આવી ભાગ્યશાળી સ્ત્રીઓની સંખ્યા કમજારગે આપણા દેશમાં બહુ જ ઓછી છે. મોટા ભાગની મધ્યમ વર્ગની તેમજ ગરીબ વર્ગની બહેનો માટે તો નથી હોતો ભગિની સંમાજ કે નથી હોતી.

પોતાની શક્તિ પ્રમાણે જ મેમાનેને બેગા કરવાનો સાદો વ્યવહાર દરેક ગૃહસ્થ જાણે છે, પણ પાળતાં પોષતાં મુશ્કેલી ન પડે તેટલાં જ છોકરાંને ધરમાં આવવા દેવાનો યોગ્ય રસ્તો બલામલા જુલે છે. બાપા, તમે પણ એ રસ્તો જુલ્યા, અને તેથી જ તમારે દાથે માંડે ખૂન થયું. આ ગોદી પણ એ જ કહેશે. ”

ગોવિંદ પૂર્વવત્ પાછો સૂક્ષ્મ દેહે બનીને પાછળ જતો રહ્યો, અને તેની જગ્યાએ ગોદાવરી આનીને ઉભી રહી અને બોલી, “ધર્મરાજ, આ મારા બાપે માંડે પણ ખૂન કર્યું છે. ”

“ નહિ, ધર્મરાજ, આ છોકરી શીતળામાં મરી ગઈ છે. ”

“ બાપા, વચ્ચે બોલોને મને સતાવો નહિ. ન્યાયાસનનું અપમાન કરવાનો ખીજો અપરાધ શા માટે કરો છો ? શીતળામાં મરી ગઈ છું તે સાચી વાત છે, પણ મારો એ રોગ પણ અટકાવી શક્યો હોત. યોગ્ય વખતે મને શીળા કઢાવી લીધાં હોત, તો કદાચ હું એ રોગનો ભોગ ન થઈ પડત. પણ કેવળ છ મહિનાનો થકા પછી બનેને સાથે શીતળા કઢાવવાનો તમે વિચાર કર્યો હતો પણ એટલામાં શીતળાનો રોગ પ્રસરી, અને હું તેમાં સપડાઈ ગઈ. ”

“ છતાંયે છોકરી, દેવીનો ઠોપ યાંત કરવા માટે અને કંઈ થોડી મહેનત નથી કરી. રાત્રીના ઉજામરા કર્યાં, બાધાઓ લીધી, ઠાઈ પણ જાનની આમડફેટ થવા લીધી નહિ—”

“ બાપા, તમે બચાવ કરવાને બદલે ઉછટા હાથ ઉપચાર કર્યો. દેવી એ ખરેખર દેવી નથી, પણ ધાનક રોગ છે અને યોગ્ય દવાદાઈ એ જ તેનો ઉપાય છે તે તમે નહોતા બચુના એમ નથી. પણ એ દરજ્જા બચવવાની તમારામાં તાત્કાલ જ ઠપાં હતી ? મને દવા આપી સાચી કરવા કરતાં મારી માતાની તાત્કાલિક આવનારી સુવાચ કરવાની દિશરમાં તમે વધારે

ગુન્થવાયા હતા. બાપા, અને બાળકો બોક્ષનાં શીખીએ તે પહેલાંથી જ વડિલોનાં મન પારખતાં શીખી જાહે છીએ. હું છેલ્લા આસન્થેતો હતી, ત્યારે જાણે કંઈ શત્રુ તમારા ધરમાંથી દૂર થતો હોય તેવી નિરાંત તમે અનુભવી રહ્યા હતા તે મારી જાણ બહાર નથી. મને દાટતી વખતે એક પાડોશી તો ખુલ્લી રીતે એમ બોલ્યો પણ ખરો. દુનિયાને બતાવવા માટે તમે આંખમાંથી આંસુ તો વરસાવ્યાં જ. પણ બાપા, તેમાં તમારો કંઈ જ વાંક નથી. બાળકો ખૂન કરનાર બધા ય નિર્દય અને સંતતિ-સંપન્ન પિતાઓ એમ કહે છે. તમે માફ રહીને અમને આમંત્રણ તો આપો છો, પણ પછીથી અમને કમેતે મારો છો ! ”

ગોદાવરીના આ રૂપ છયનથી સેવકરામ સ્તબ્ધ થઈ ગયા. તેમને કંઈ પણ તપાસ આપવા જેવું રહ્યું નહિ. તેમની આ દયામણી સ્થિતિ જોઈને ચિત્રગુપ્તે તેમને કહ્યું, “ સેવકરામ, તમે તમારો બચાવનો દહ્મ દમણાં બનાવત રાખો. હજુ તમારા પર ખીજા ત્રણ આરોપ છે. તે બધાની સુનાવણી પતી ગયા પછી તે બધામાંથી છૂટવા માટે તમે એક જ બાપજી કરમે એટલે ચાલશે ! ”

‘ અશુભસ્ય કાલદરણુમ્ ’ એ ન્યાયે સેવકરામે ચિત્રગુપ્તની એ સૂચના માન્ય રાખી.

પછીનો સરોપ મનુષ્યવચનો ખટલો થઈ રહ્યો. ફરીઆદોને ચોક્કસનાં જ એક બિદામજા ચહેરાવાળાં સ્ત્રી લયડતી લયડતી આમળ આવી. તેની કેડ બાંગી ગઈ દોષ એમ તેના ચાલવાની રીત ઉપરથી લાગતું હતું.

સુવાચની ઓરડીમાંથી ઓસરીમાં લાતીને સાથરા પર નાખેલી પોતાની પત્ની સેવકરામને યાદ આવી. તેમના મુખમાંથી ઉદ્ગાર સરી પડ્યા : “ તું ? અને મારા પર શ્રીવાદ ? ”

અંગાજામના દાઃપિંજરે, સેવકરામ તરફ જોઈ પળ નહિ. તેણે દાઃ જોડી ધર્મરાજને

વિનંતિ કરી, “ મહારાજ, હું બેડી બેડી જ બોલું તો ચાલશે ? મૃત્યુચોખ્ખાં પત્નીત્વ અને માતૃત્વની ચક્ષુમાં પીસાવાથી મારી શક્તિ એટલી બધી ક્ષીણ થઇ ગઇ છે કે હવેના દસ અવતાર સુધી હું ખડતલ બની શકવાની નથી. મને ઉમા રહેવાની તાઝાત આપવા દેવીકૃપા પણ અસમર્થ છે. ”

“ તમારી વિનંતિ માન્ય રાખવામાં આવે છે. તમે પતિવ્રતા—”

“ બસ કરો, દેવાધિદેવ ! જેણે માફ જીવન ધૂળધાણી કર્યું એ મારા હુબોજને શા માટે યાદ કરે છે ? પાતિવ્રત્યની એ બેડી મારા પગમાં હતી તેથી જ હું આમના અત્યાચારનો ભોગ થઇ પડી હું સમજવા શીખી ત્યારથી જ સ્ત્રીને પતિ એ જ દેવ, પતિવ્રતા-ધર્મ જ સ્ત્રીનો ઉદ્ધાર કરે છે, ઇત્યાદિ ઉપ-દેશનાં ઇન્જેક્ષનો આપી આપીને મારા વ્યક્તિત્વને હણી નાખવામાં આવ્યું હતું. મારી વિચારશક્તિ ઉત્પત્ત થતા પહેલાં જ માફ આમણે પાણિમહણ કર્યું હતું. તેમણે મારામાં સ્વનંત્ર મનુષ્યત્વને કદી બગડત યવા દીધું જ નથી. માફ મન તો તેમણે કમળમાં રાખ્યું જ, પણ મારા શરીરની પણ અરબાદી કરી નાખી. મારા ઉપર પડેલી વિટંબણા યાદ આવે છે ત્યારે અત્યારે પણ માફ શરીર કંપે છે. મને હળુ તો વીસ જ વર્ષ થયાં હશે, એટલામાં તો હું ચાર બાળકોની માતા થઇ. જે વખતે ઉત્સાહ અને ઉર્મંગથી રહીને મોજસોખ કરવા જોઇએ તે વખતે મારે ચૂલો ફૂંકતા રહેવાનો અને છોકરાંઓ દારા શોષાઇ જવાનો વારો આવ્યો. માફ શરીર પાયમાલ થઈ ગયું. બેઠેલા અને ખાડાવાળા ચાલ, જાડી ગએલી આંખો અને હાડકાનું માળખું હોય તેવું શરીર જોઇને લોકો મારા તરફ તિરસ્કારથી જોતા. હું પોતે પણ અરીસામાં મારો દેખાવ જોઇને ખિન્ન બની જતી. ત્રીસમે વર્ષે મારી કમર

તૂટી ગઈ. છતાં યે અગીવારની વાર સુવાવડ આવી, માફ મન મને તેટલું હતાશ થઈ ગયું હતું, પણ મારો અપત્ય પ્રેમ તો જીવંત જ હતો. બાળકોને અકાળે રામચરણ થતાં જોઇને મારી રહી સહી શક્તિ પણ જતી રહી હતી. પોતાના જ હૃદયમાંથી જન્મેલાં બાળકોને પૂરતું ધવરાવવા જેટલું પણ બની ન શકતું હોય એવી અસમર્થ સ્ત્રીને કેવી વેદના થતી હશે તે સમજવા માટે તો માતા બનવાની જ જરૂર છે. આરમાંથી સાત છોકરાંઓને વળાવીને હું અગ્રીસ વર્ષની ઉંમરે અકાળે વૃદ્ધ બનીને આ તરફ આવી છું. અહિં આવતાં મને આનંદ થયો છે, માટે જ હું ખૂનતું તઢોમત મૂકતી નથી. આમને મારી જરૂર તો હતી જ, અને તેથી માફ ખૂન કરવાનો તેમનો હેતુ હોય એ સંભવિત નહોતું. પણ તેમના અમાનજન્ય અત્યાચારથી માફ મૃત્યુ થયું છે, અને તેથી તેમના પર હું સંકોપ મનુષ્યવધના આરોપની ફરીયાદ કરું છું. ”

“ આ આરોપ હું ખુદી રીતે અમાન્ય કરું છું. માણસનું આયુષ્ય દેવાધીન છે. આના બાગમાં જેટલું આયુષ્ય હતું તે પૂરું થયું, એટલે તેનું મૃત્યુ થયું. યદસ્થયધર્મની વિરૂદ્ધ જાહેર મેં કદી પણ કાંઈ કર્યું જ નથી પત્ની એટલે અધર્મી એમ માનીને જ હું તેની સાથે વર્ત્યો છું. મેં કદી પણ તેનું મન દુઃખાવ્યું નથી. અને હે દેવ ! આના ઉપર મારો એટલો પ્રેમ હતો, કે મને અધવચ રખડાવીને જ્યારે એ પરજોડે સીધાવી, ત્યારે હું બાળકની માફક પેઠિપોક મૂકીને રડ્યો હતો. તે વખતે કોઈ કાળિદાસ જેવો કવિ હોત, તો અગ્નિલાપ કરતાં પણ વધારે કશણ કાવ્ય તેણે મારા વિલાપ ઉપર રચી નાખ્યું હોત ! ”

“ પણ તમારો એ વિલાપ મારા તરફની સહાનુભૂતિ બદલ નહોતો, પણ તમને થયેલા નુકસાન બદલ હતો. તમને મારા ઉપર લાગણી

હોત, તો નવમી સુવાવડ વખતે ઠોકરે આપેલી મ્હનના તમે બૂલત નહિ. 'હવે સુવાવડ આવશે તો આ બાઈનું મૃત્યુ થશે' એમ ઠોકરે ચોકાવું કહ્યું હતું, છતાં પણ તમે તે તરફ દુર્લક્ષ કયું. એક વાર નહિ, પણ ત્રણ વાર. શ્વાસોચ્ચાસ ચામ્યા ત્યાં સુધી હું છતી, અને પછી ફોટ મૂકીને તમારા સહજામાંથી છૂટીને એંડી આવી પહોંચી."

"પણ સુવાવડ આવી તે તો ધમરના હાથની વાત હતી."

"એ જ બૂલ મરેલા બ્યાલમાં તમે ફસાયા, અને મને પણ ફસાવી. પ્રજા દેવાધીન હોય, તો પણ સત્તાને નિયમનમાં રાખવી એ મનુષ્યને આધીન છે એ વાત તમે સમજીને આચરવાનું હેતુથી હોત, તો આપણે બંને મેટલાં મુખો ધોત! થોડાં બાળો હોત તો તેમને થોડાં મિત્ર આપણે ઉછેરી શકત. આપણે પણ કરીને ફક્ત રહી શકત. સોના જેવાં છોડાં અમને ધરતી પર નહિ. અને આપણે અમને ધરતી પર મરત, તો પણ મૃત્યુ થાય છે. એ પ્રકારે ક્યાંનો

ગંભીરનો આ હલો સેવકરામથી બાળા સકાંચ તેમ નડેલો. તેઓ દીન વદને બેઠું રહ્યાં. એટલામાં ચિત્રચુપ્તે ચોંચા ખટલાંની સુનાવણીનો હુકમ છોડ્યો.

ફરીઆદી દિન, રામુ. અને માધવ એ ત્રણે સેવકરામનાં હયાત બાળો દાનવ થયાં. ચમદેવે દરેકને પ્રશ્નો પૂછ્યા, અને તેમણે નીચે સુજાળ જવાબ આપ્યા.

"હું દિનકર, ઉંમર વર્ષ પચીસ, અંબાસ યુજરતી ચોથી ચોપડી નાપાસ, ધધો ફાનમાં નોકરી, પગાર માસિક રૂપિયા અઢાર, અને શેઠની નગર ચુકવીને લઈ જઈ સકાંચ તેટલો માલ..."

"હું રામુ, ઉંમર વર્ષ સોળ, અંબાસ બાળવર્ગ પાસ, ધધો નાટક કંપનીમાં નોકરી, પગાર દાહિસ સાઠ હોય ત્યારે મહિને વીસ રૂપિયા ઉપરાંત પાન સોપારી અને સીમરેટનાં ફૂંડાં ચોરીછુપીથી લેવાય તેટલાં."

"હું માધવ, ઉંમર વર્ષ અગીઆર, અંબાસ રામુ જેટલો જ, ધધો હોટલનું કામદાર, નક્કી થએલો પગાર રૂપિયા પાંચ, પણ દંડ બાદ જતાં છ મહિનામાં મળેલા ફક્ત પાર જ આના."

"તમારે મારી વિરહ થી ફરીઆદ કરવાની છે, બાઈઓ?" સેવકરામે દશમણે અવાજે પૂછ્યું.

"મોઠાબાઈ તરોફે ત્રણે જણની વતી હું જ બોલું છું. આપા, તમે અમારા કુદરતી દક્ષ તરફ દુર્લક્ષ કયું છે એવો તમારા ઉપર અને આરોપ મૂકીએ છીએ."

"હે દેવાધિદેવ! આ છોકરાઓની વાત બોલી છે. તેમનું કંઈ મેં કીધું નથી. હવડું તેમનું જે હતું તે તેમને બિનધરને સોંપીને જ હું આવ્યો છું."

"તેના કરતાં તો અમારાં બીજાં બાઈની માફક બાળપણમાં જ અમને અદિ"

ધોકી દીધાં હોત તો બહુ સારું થાત, અને
અમે તમારો ખૂબ આભાર માનત. બાપા,
અમને બાળકોને તમારા ઘરમાં બોલાવી લીધા
પછી અમને યોગ્ય રીતે ઉછેરવાની તમારી
તાકાતનો વિચાર તમે કદી પણ કર્યો હતો ?
તમે બહુ બહુ તો એક બે બાળકોની સમ-
વડતા સાચવી શકો. પણ અમે તો હતાં
બાર. આથી અમે બધાં જુખમરાથી પીઝ્યાં
અને માયકાંગલાં રહ્યાં. માનસિક વિકાસ
સાધવા માટે વિદ્યાભ્યાસ પણ તમે શી રીતે
કરાવી શકો ? તમારી ગરીબી તમને નહી,
અને વિદ્યાને અભાવે અમે જગતમાં પ્રોડીનો
કિંમતનાં બણામએ છીએ, જન્મેલો દરેક માણસ
શતાંયુ થઈ શકે તેટલો સુદૃઢ અને સ્વમાનની
રહી શકે તેટલો વિદ્યાસંપન્ન હોય એ તેના
જન્મસિદ્ધ હક્ક છે. અમારો પણ એ હક્ક
હતો. પણ તમે એ છીનવી લીધો, અને તેથી
આજે અમારે અપમાન સહન કરતાં કરતાં
કોઈ તુચ્છ પ્રાણીની મારફત જીવન વ્યતિત
કરવું પડે છે. આ તમારા અપરાધનું ફળ છે
એટલું જ અમે તો કહેવા માગીએ છીએ.
બસ, હવે અમે રંજા લાઇએ છીએ. ” એમ
કહીને મણે હોકરાઓ અદસ્ય યદ્ય બયા. અને
તેમની જગ્યા બે બાળાઓએ લીધી.

“ અમે આમની દોકરીઓ છીએ. અમે
સુંદર છતાં કદરૂપાં અને અપંગ બન્યાં. બાપાની
મરીબાઈને લીધે અને તેનાથી ઉપજેલી બેદ-
રકારીને લીધે માતા નીકળ્યા પછી મારી એક
આંખ મધ, અને તાવમાં દવા ન મળવાથી
મારી બહેન અધઝોખડી થઈ. બાપાઓ પણ
પૂરા બણી ચક્ત નહોતા, તો પછી અમારે
તો બણવાનું ક્યાંથી જ હોય ! અમારા જેવી
છોકરીઓને ખરી રીતે કોષ દે જ નહિ, છતાં
અમે એટલાં બધાં હતમાગી નથી. હું એક
કલીનરની પત્ની છું, અને મારી બહેન એક
અંધ પણ સીમંત પતિને પરણી છે. અમારી

વર્ષા

ઓલી વર્ષા હાલી આવે એકલી રે
એણે લીધી પિયેરીઆની વાટ રે !
ઓલી.

એ તો સાગર રાણાથી રિસાણી રે,
એના અંતરની વાતો ના બહારી રે:
એ તો હાલી આવે અલબેલડી રે !
ઓલી.

મોતીની માળ હિરા હારલા તોડી રે,
સાગર મોતના મીઠા દિડોળા છોડી રે:
એ તો ચાલી આવે ગાંડી ચેલડી રે !
ઓલી.

એ તો વાયર બેઢેલે બેસી નીકળી રે,
એણે ચાણુક વિજની ચમકાવી રે;
એણે ધમધમ ધમકાવી એની બેલડી રે !
ઓલી.

એની ધરતીમાતા યે બળીબળી રે,
એના હૈયામાં વેદના ભરીભરી રે:
એના અંતરમાં હામ ના એકે ઘડી રે !
ઓલી.

નદી તળાવ ઝરણા કુવા નીર ફૂંક્યા,
બહારી એ બેન વિના અંતરના હીર ખૂંટ્યા;
એ તો ભેતા'તા બેનડીની વાટડી રે !
ઓલી.

આવી વર્ષા ધરણીએ ઢળી પડી રે,
એના નાના ભાંડુને મીઠી બચીયું ભરી રે:
એણે રોષ રોષ ભોંજવી માની છાતડી રે !
ઓલી.

એના નાના બંધુકા થયા ચેલા ચેલા રે,
માને મનડે હરખના રેલા રેલ્યા રે;
ચેરે આવ્યે વહાલસોથી બેનડી રે !
ઓલી.

બંનેની સાથે રમનારી બીજી છોકરીઓ બ્યારે વિદ્યા અને વૈભવનું સુખ ભોગવી રહી છે ત્યારે પિતાની ગરીબાઈને કારણે અમે એ સુખથી વંચિત રહ્યા છીએ. નૃગતના આશુષ્ય રૂપ મનાતી સ્ત્રીઓ અમે છીએ, છતાં અમે અતિશય તુચ્છ જીવન પસાર કરી રહ્યાં છીએ. અમારી આ પાપમાલી અમારા જન્મદાતાએ જ કરી છે ને ?”

હેલું વાક્ય પૂરું થતાં જ બંને છોકરીઓ જતી રહી, અને હાણુબર શાંતિ પ્રસરી.

“ સેવકરામ, તમે બધા આરોપ સાંભળ્યા છે. તમારે એ માન્ય છે ? ”

“ બધા ય આરોપની હકીકત તો સાચી છે, પણ મેં જાણીએકેને દાંડ જ રૂઝું નથી. મારી શુદ્ધિ પ્રમાણે તો હું ધર્મીયરણુ જ કરતો હતો, પણ એવું ધર્મીયરણુ પણ ગુન્હે જની શકે છે તેની તો મને ખબર જ નહોતી. ”

“ સેવકરામ, કાયદાનું અજ્ઞાન એ કંઈ નિર્દોષ બનવા માટેની દલીલ નથી, એ નિયમ તમે જાણો છો ને ? ”

“ પણ એ તો માણસે કરેલો નિયમ છે. તમને દેવાને—”

“ અમને દેવાને પણ માણસોએ જ તૈયાર કર્યા છે. પણ પોતાની સગવડ માટે અને પોતાના ભોળા બંધુઓને જુલાવવા માટે અમારા તરફ આંમળા ચોંધીને તેઓ દૂર જતા રહે છે. ખરી વાત એમ છે કે દેવ માણસને આધીન છે અને માણસના કાયદા મુજબ જ તેને વર્તવું પડે છે. માટે જ હું કહું છું કે કાયદાના અજ્ઞાનથી અપરાધમાંથી મુક્તિ મળી શકતી નથી. તમારા બચાવનો બીજો કોઈ માર્ગ નહોતો જુઓ. ”

યમરાજનો દુકમ સાંભળી સેવકરામ દીલા રૂદ્ધ થયા, અને લમણે હાથ મૂકીને નીચે બેસી ગયા.

તિએ મત આપતાં કહ્યું : “ તડોમતદાર ઉપ રના આરોપ અમાન્ય કરી શકાય તેવા નથી; છતાં પણ એ અપરાધો તેણે નહેતુપુરઃસર કર્યા નથી, પણ અજ્ઞાનને લીધે થયા છે, તે બાજુ તરફ દુર્લક્ષ કરી શકાય. તેમ નથી. બીજી વાત એ છે, કે તડોમતદાર હાડતો કુદ નથી એ કેટલું જૂલનું ન જોઈએ. કદાચ સળ કરવી હોય તો પણ જરૂર જોઈતી જ અને સહન કરી શકાય તેટલી જ સળ દેવી એમ અમે બલામણુ કરીએ છીએ. ”

“ આરોપી સહન કરી શકે તેટલી સળ ! ” યમદેવ હસીને બોલ્યા. “ તો તો પછી તેને અમે એ જ સળ છા માટે ન કરવી ? ”

“ હા, તેવી જ સળ હું પણ માગવાનો છું, ” સેવકરામ ઉભા થઈને હાથ જોડીને બોલ્યા. “ યમરાજના દરબારમાં મોઢામાં મોઢી સળ નરકજોડની છે. અમારું મૃત્યુલોક પણ એવું જ ગણાય છે. એટલે મને ફરીથી ત્યાં રવાના કરો. ત્યાં જઈ હું લોકસેવા કરીશ. મારા જેવા અસંખ્ય ખૂનીઓ ત્યાં છે. તેમના પર નગર રાખવા માટે મારા જેવા મુરખી જ જોઈએ. બદમાસો પર ચોટી કરવા માટે તેવા જ રખેવાળને નીમવામાં આવે છે. હું એ ગુન્હેમાર વસ્તીમાં ગુપ્ત રીતે વિચરીશ, અને પ્રજાવર્ધનના પાપમાંથી તેમને બનશે તેટલા બચાવીશ. કેટલાક ગુપ્ત યત્નથી સંતતિનિયમનની વિરૂદ્ધ પ્રચાર કરે છે, પણ હું તેમની ફાવવા નહિ દઉં. તેમને સાંભળી કરવા માટે લેજો, બાળ્યાનો અને ખાસ આંકો દારા હું લાગ કરીશ, અને પ્રજાવૃદ્ધિવાદીઓની સામે ચળવળ ઉપાદીશ. અમર્યાદ પ્રજા એટલે પ્રત્યક્ષ ખૂન, એ હું હવે સમજ્યો છું, અને જમનને પણ મારે એ સમજાવવું છે. આ મારી મરજી સ્પષ્ટ તરીકે કે આશીર્વાદ તરીકે સહન કરવાની મને તક આપવાની હું વિનંતિ કરું છું. ”

“ હે દેવના સંભળાઈ ” તથાજાના

એ

અમેરિકન લેખક લખે છે કે, 'મે' મારા ધણા મિત્રોને લમના 'ફંદામાં' ફસાતા જોયા છે. મને એમ લાગ્યું છે કે જીવનમાં એક એવો પ્રસંગ આવે છે કે જ્યારે પ્રેમ-બંધન તેને જંકડી લે છે, અને સંયોગ સ્ત્રીઓને તેમની પાસે ખેંચી લાવે છે, ત્યારે સ્વાભાવિક રીતે તે સ્ત્રી પુરુષો ઉપર અધિકાર પ્રાપ્ત કરે છે.

પુરુષનો સ્વભાવ છે કે જ્યારે તે કોઈ સ્ત્રીને મેળવી શકતો નથી ત્યારે તેના તરફ તે લોભુષ બની રહે છે, પણ તે મેળવ્યા પછી તેની તરફ ઉપેક્ષીત વૃત્તિ રાખે છે. જ્યાંસુધી લગ્ન નથી થતાં ત્યાંસુધી એ સ્ત્રીને મેળવવા અનેકવિધ પ્રયત્ન કરે છે અને લગ્ન થઈ ગયા પછી સ્ત્રી તરફ બેપરવા બનતો જાય છે. લગ્ન પછી પુરુષ પોતાના ધંધા ઉદ્યોગમાં એવો ઓતપ્રોત થઈ જાય છે કે તેને પોતાની પત્નીને વિચાર જ આવતો નથી. તેના મનમંદિરમાં આગળ આવવાને બદલે સ્ત્રી ધીમે ધીમે પાછળ ઠંઠતી જાય છે. એક દિવસ એવો આવે છે કે જ્યારે પુરુષ સ્ત્રીને ભૂલી જાય છે. એવે વખતે સ્ત્રી આગળ વધીને-પહેલાંની પેઠે પુરુષના હૃદયમાં પોતાનું સ્થાન મેળવવા યત્ન કરે છે તો પુરુષ ચીકાકા જાય છે, અને કહે છે કે, 'હવે તારે શું જાઈએ છે? રહેવા ધર છે, ખાતા અન્ન છે, પહેરવા વસ્ત્ર છે, નોકરચાકર છે, ચાકચો પાકચો આળ્યો છું તે બે ધડી આરામ લેવા દે. તમને સ્ત્રીઓને બોલ્યું કેઈ કામ છે કે નહિ?'

પરંતુ સ્ત્રીની પ્રકૃતિ એથી બિલકુલ વિરોધ છે. તે કોઈપણ સ્ત્રી જ પ્રાપ્ત કરે છે ત્યારે તેના ઉપર પોતાનો કાયમી અધિકાર રાખવા માટે પૂરેપૂરો યત્ન કરે છે. લગ્ન પછી તો પોતાના પતિ તરફ તેનો અનુરાગ હરહંમેશ વધતો જાય છે. તે પૂર્ણરૂપમાં અધિકાર રહે એ એના જીવનનો એક માત્ર ઉદ્દેશ હોય છે અને એક

પ્રકૃતિ અને પ્રાણ જેવાં

સ્ત્રી અને પુરુષ

લેખિકા

કે. અશોકા દલાલ

*

પણ પણ તેનાથી જુદી રહેવા ઇચ્છતી નથી. ઓ અને પુરુષની પ્રકૃતિને ન સમજવાથી ઘણા ધરોમાં ખટપટ થયા કરે છે. અમાની પુરુષ સ્ત્રીની પ્રકૃતિને સમજવાનો યત્ન કરતો નથી અને તેથી તેમના દાંપત્ય જીવનમાં નિરસતા અને ક્રોધ આવે છે. પણ સ્ત્રી અને પુરુષના સાચા આત્મસંયોગથી તેમનો આત્મવિકાસ થાય છે અને સાચો અનુભવ પણ થાય છે. પુરુષના દરેક જીવનકાર્યમાં સ્ત્રીનો પ્રમાણ પૂરેપૂરો અને ઘણા લાંબા વખત સુધી પહોંચે છે, છતાંય પુરુષ કહે છે કે 'સત્ત્વ ચરિત્ર્ય અને પુરુષનું બાગ્ય વિધાતા પણ જાણતો નથી.' પુરુષો એવું માને છે, પરંતુ સ્ત્રીઓ તેનાથી વધારે સમજણ ધરાવે છે. તેઓ જાણે છે કે, અમારી બાવના પુરુષ સમજી શકે છે, પરંતુ સમજવાનો યત્ન કરતા નથી. સ્ત્રી એવા પુરુષને જાણ્યા કરે છે કે જો એની બાવનાને સમજી શકે, અને જ્યારે સ્ત્રી ગુસ્સે

યધને પતિને કહે છે કે 'તમે જો સમગ્રવાં ચલન કરો તો સ્ત્રીઓને સમજી શકો છો. તેથી આપણી વચ્ચે સદાનુભૂતિ અને એકતા આવે. તમારી અણુસમજૂતિને કારણે મારા હૃદયમાં જે ઠંસ વાગે છે તે તમે જાણના નથી. પણ તેથી મને માનસિક વ્યથા થાય છે.' પરંતુ પતિ કોઈ દિવસ એ બિચારીની વાત ક્યાં સંભળે છે. પુરુષપણના ધર્મકર્મથી તે હચોંચે આવતો નથી. જો કે તે બીજાને સમગ્રવચામાં ખૂબ સમજતો હોય છે. પુરુષ સ્ત્રીથી દૂર રહેવા માગે છે તેના કારણમાં કહે છે કે, સ્ત્રી ખૂબ ખર્ચોળ છે અને અધિકાર રાખવા માગે છે. તે ધ્રુવે છે કે હું તેની પાસે જ રહું અને બીજી સ્ત્રી સાથે વાત પણ ન કરું. પણ જો તેની ઈચ્છા પ્રમાણે રહું તો મને બીજો વખત ના રહે, અને તેના ગુણમાં બની રહું.' અને આખું બંને જણા ગેરસમજમાં પહોં દૂર ને દૂર જતા જાય છે અને છેવટે તે બીજી સ્ત્રી તરફ દોળે છે, કારણકે પુરુષના સ્વભાવમાં પ્રેમ કરવાનું પસંદ છે. પણ આવા પુરુષો બીજી સ્ત્રી તરફ પણ હંમેશાં પ્રેમ રાખી રાકતા નથી. અને થોડા વખતમાં તેનાથી પણ દંડાળી જાય છે. તેવા પુરુષોનો અંત બહુ જ દુઃખદ હોય છે. ત્રિવેક્રબુદ્ધિથી કામ લેનારા માણસો ઘણા આછા હોય છે.

દરેક સ્ત્રી પતિ પર પોતાનો અધિકાર જમાવવા અને તેમાં ઓતપ્રોત થવા ઇચ્છે છે. તે સ્ત્રીની પ્રકૃતિ છે. જે પુરુષ એ મમળે છે એ સદેશાઈથી નિરાંદ ચલાવી શકે છે અને કદી અપમાન પામતો નથી. તેનામાં રસિકતા પહોં હોવી જોઈએ. સંસાર પુરુષ નિર્મોન છે અને તે પોતાના પુરુષત્વના અર્થથી અલ્લક રહે છે. સામુદાયિક રૂપથી પુરુષની સાથે સ્ત્રીની સમતાનો રતીકાર કરતો નથી પરંપરાથી પોતાની વડાઈ સંભળીને પુરુષ એટલો અંધ બન્યો હોય છે કે તે સ્ત્રીની કિંમત સમજતો નથી

અને તેની કોઈ પણ કિંવાને અસ્વાભાવિક સમજે છે. હવાઈ કિલ્લા ખડાં કરવાનો પુરુષનો સ્વભાવ છે ન્યારે સ્ત્રી વાસ્તવિકતાથી દૂર જતી નથી. કલ્પનાનો દિલો પુરુષ રચે છે અને પરીઓ તથા રાજસોની વાનાંઓ એ પુરુષોની જ બુદ્ધિનું પરિણામ છે.

જો પુરુષ એકવાર સંપૂર્ણપણે સમજી લે કે સ્ત્રી બરાબર સમજે છે તો ભવિષ્યમાં બંને વચ્ચે ખટરામ થવાનો કોઈ સંભવ રહેતો નથી ઘણીવાર એવું બને છે, કે પુરુષ પોતાને ખૂબ કાષેલ અને હોંશિયાર માનતો હોય છતાં દંભી પુરુષ મિત્રોથી ઉતરાઈ ખુવાર થવાની તૈયારીમાં હોય છે ત્યારે સ્ત્રી જ તેને અટકાવીને બચાવી લે છે. કારણકે પેલાની દંબીકતા સ્ત્રી બરાબર સમજી જાય છે. થોડા પોતાને મૂર્ખ સમજે એવું કોઈ પુરુષ ઇચ્છતો નથી અને ન્યારે સ્ત્રી તેની મૂર્ખતા ઉપર હસે છે ત્યારે તે નારાજ બને છે. એવે વખતે સ્ત્રીનું સ્વરૂપ એવું બની જાય છે કે પુરુષમાં તે સડન કરવાની તાકાત હોતી નથી. સ્ત્રીની આંખમાં અંગારા જલે છે ત્યારે પુરુષના હોલ-કોલ છોડી જાય છે. સ્ત્રી અને પ્રકૃતિમાં બારે મળતાપણું છે. પુરુષની ઉપેક્ષાએ સ્ત્રી તેની ખૂબ જ નજીક છે. તોફાન, આંધી અને ધરતી-કંપ પછી કુદરત જેમ શાંત બની જાય છે એમ કોષ અને આંસુ વદાઆ પછી સ્ત્રી તદ્દન શાંત બની જાય છે. પણ પુરુષ એટલો જલદી શાંત બનતો નથી. પત્ની સાથે જગડે થયા પછી થોડા દિવસ અશાંત અને દુઃખી રહે છે, જગડાથી તેની તબિયત બગડે છે અને કામ કરવાનું સૂઝતું નથી. પરંતુ પુરુષ જો સ્ત્રી અને કુદરતને સમજી લે તો તે પત્નીના કોષ સામે નથી જાય અને પ્રેમ કરવામાં પોતાનું મોશવ સમજે તો પુરુષની કિંમત ઘણી વધી જાય છે.

જુના જમાનાની સ્ત્રીઓ કરતાં નવા જમાનાની સ્ત્રીઓના રીતરિવાજમાં ઘણો ફેર

છે, છતાં તેમની ભાવનાને સમજવાનું મુશ્કેલ નથી. જે સ્ત્રીની સાથે એને જીવન વિતાવવાનું છે તે સ્ત્રીના સ્ત્રીત્વને તેને અનુરૂપ થવાનું છે અને હેવટે તો સ્ત્રી જ છે એમ માનવા કરતાં તેનામાં કંઈ સુદ્ધિ છે એમ માનવું જામ્યે.

આધુનિક સ્ત્રીનું સ્ત્રીપણું પુરાણી સ્ત્રીના અંશ જ છે, અને તે સુંદર છે તેટલી જ ચતુર છે, અને તેથી જ પોતાના સ્ત્રીત્વનો જન્મસિદ્ધ અધિકાર બોમવે છે.

સ્ત્રીઓ પ્રેમમાં ધણી ઉદાર હોય છે તેથી અણુસમજી માણસો તેને હલકા સમજે છે. જે સ્ત્રીઓની સામે દેવીપદ અને પતિપદમાંથી એક પસંદ કરવાનું આવે તો તેઓ દેવી બની સિંદાસને બેસવા કરતાં પત્ની બનીને પુરુષની સાથે બેસવાનું વધારે પસંદ કરે છે. કારણ એ છે કે, સ્ત્રીમાં માનસિક શુષ્ક ધણી વધારે છે. તેની પુત્ર થાય તેવું એ ઇચ્છતી નથી. તે ઇચ્છે છે કે પતિના પુરુષાર્થની મજા શુભ આદરમાં લપેટાઈ તેના અધિકાર નીચે રહે. આ રક્ષણના આવરણની અંદર રહીને આખા દિવસના કામથી ચાકીપાકી હોય તોપણ પતિનું દુઃખ અને થાક દૂર કરવા તે હંમેશા તત્પર રહે છે. જે પતિ પોતાની ટાઈ વાત પત્નીથી છુપાવે નહિ, તો તેમનું જીવન આનંદ મય બને છે, પણ જે પત્નીની ઇચ્છાને પતિ વિરોધ કરે ને પોતે પુરુષ હોવાનો દાવો રાખી લઈ કરે તો સ્ત્રી બારે કદર વિરોધી બને છે.

ચતુર પુરુષ પોતાના શુભો, પુરુષાર્થ, વિવેક અને સુદ્ધિ સંમંદશાની સ્ત્રી પાસે જ ખુલા કરે છે, જે સ્ત્રી સુદ્ધિશાળી હોય તો સ્ત્રીની તરફ સાચી કૃતજ્ઞતા અને ભાવ બતાવે છે, કારણકે સ્ત્રીઓ પ્રસંશાયી રીતે છે અને ટીકા કરવાથી દુરમન બને છે. માટે ખરી વાત એ છે કે, સ્ત્રી અને પુરુષ બન્ને અધુરાં છે, તેથી જીવનને પૂર્ણ બનાવવા માટે એકબીજાએ મળી જઈ પૂર્ણ બનવું જોઈએ.

સુનાં સુનાં

વાડીયું ને મોંલ પડ્યાં સુનાં ભ્યાં' છેલીયા,
તારા વના તો પડ્યાં સુનાં સુનાં,
વાંદળાને ધણ પડ્યાં સુનાં ભ્યાં' છેલીયા,
તારા વના તો પડ્યાં સુનાં સુનાં.

કુવા કંઠિલડે ને નદીયુંની ધસપર,
દરીયાની રેતીમાં ને કુંભરડા ધાર પર;
વનરે વમડા તો પડ્યાં સુનાં ભ્યાં' છેલીયા,
તારા વના તો પડ્યાં સુનાં સુનાં.

શેઠકડાં દુધડાં ગોરી ગાવલડીનાં;
રેડી ગોવાલણી ને મીઠી માવલડીનાં;
મહીનાં વસોણાં પડ્યાં સુનાં ભ્યાં' છેલીયા,
સાદ દધ શેઠી વળ્યાં સુનાં સુનાં.

આવ્યને મોલ્યમાં હીડોળા હીચશું,
વાતું દલડાની છાની ધડીએક વાંચશું;
ગાયું ભવ ભવનાં ગીત જૂનાં ભ્યાં' છેલીયા,
આવે તો વેળા વીતે ના ભ્યાં' છેલીયા,
તારા વના તો પડ્યાં સુનાં સુનાં.

સો. હમુમતી ધી. દેસાઈ

ગુર્જર નારીની

ગીત-સમૃદ્ધિ

શ્રી. સવાઇલાલ ઈ. પંડ્યા

(દ્વિતીય ભાગ)

પુરાણોમાં આવેલાએલા અનેક ભવ્ય પ્રસંગોમાં ગંગાવતરણનો પ્રસંગ એની ભવ્યતામાં કાઢીથી ઉતરે એવો નથી. સગર રાજ્યએ એક એકથી ચડીઆતા યજ્ઞો કરવા માંડ્યા અને જેમ જેમ એમનો યજ્ઞ વધતો ગયો, એમ ઇંદ્રની બેચેની વધતી ગઈ, કે આ વળી નવો હરીશ્વ ક્યાંથી જાગ્યો ! એની વધતી જતી મહત્તાકાંક્ષા સ્વર્ગનું સિંહાસન લીધા સિવાય ન જાયે તો ? મોટા યજ્ઞોનો મનોરથ તપસ્વી-એને પણ હોડતો નથી, તો એક રાત્રી તો એનાથી ક્યાંથી જ મુક્ત હોય ? સ્વર્ગના અધીશ્વરની કિંદરનો પાર નથી. આખી વસુધા ઉપર સદસાક્ષનાં તેજો ફરી વળ્યાં, પણ ન નગરે પડ્યો એવો એક પણ માઈનો પૂત-રાજા કે જે સગરના સર્વોપરિપક્ષ સામે પડકાર-ફેકે. યજ્ઞોના સંઘર્ષ પહોરીને ભારત સમાટનો : ઘોડો બાંધવાનો. હાથ બીડે એવો સેનાનાયક ત્યારે ત્રિશુવનમાં પણ વિરલ હતો. સ્વહંડપણે વિચરતો અથ અનાથ નહેતો, સાથે દળર સ્વધારી ઉદામ સગર પુત્રો એની રક્ષા કાળે પાછળને પાછળ ધૂમી રવા દતા. મધવાના ચિત્તને ચિંતા કોરી રહી છે, કે દહે અધિક ઉપેક્ષા કરતાં તો આ નરેશ્વર કાંઈ મવારે સો અમરેષ પૂરા કરી કાઢશે અને

પછી તો શતકૃત એવો પોતાનો અનન્યમાત્રી યજ્ઞ નિરર્થકજનને ! એટલે આ ઉગતી આશ્વત્થે દયાવ્યે જ છૂટકો છે. ઈંદ્ર મહારાજના મુખા-રવિંદ ઉપર સદસા રિમત સ્કુપું. એમને યજ્ઞી આવેલા ઉપાયને અમરી બનાવવા એક પણ પરિશ્રમને. સાથે લીધા વિના જ દેવરાજ સ્વર્ગમાંથી નીકળી પડ્યા. ધરિત્રી પર વિશ્વ-રેલા દેશોની સીમાઓમાં અથ સ્વેચ્છાએ સંચરી રહ્યો છે. એની પાછળ સાથે દળર સ્વધારીઓની સેનાના હોંકારા સંભળાઈ રહ્યા છે. સંગ્રામ માટે સદા ચળવળી રહેનારા દાનિયોના જળવાન બાહુઓ તો આનો અવરોધ કરવાના સાહસમાંથી પાછા પડી જાય છે, છતાં સ્વશક્તિના પ્રેમમાં માર્દેલ જનું સેન્ય સાંજે ન્યાં જુએ છે ત્યાં ઘોડો નથી. વજ-ધારીની અબુધધાતી શક્તિએ એને ઉપાંડ્યો છે અને લાઇ જાળને ઢેક પાતાળમાં મર્યાદિ દપિલ મુનિના આશ્રમ લગોલમ. એક જુલ સાથે બાંધી દીધો છે. મહા ડોલાદલ મળી ગયો. પૃથ્વીનો ખુજેખુજો ખોળી વળ્યા સામરપુત્રો. ભાગ મળી કે ઘોડો કદાચ પાતાળમાં હોય. એ તો પૃથ્વી નીચેનો ભોલ. તેમાં પહોંચવું શી રીતે ? ઉર્વો આડી આવતી હોય તો એને ખેદી નાખવી જોઈશે. સગર રાજ્યનો ઘોડો સંધરી બેસનારો એક પણ લોકમાં સલામત ન રહેવો જોઈએ. એક લાખ ને વીસ દળર હાથ અવિ-રતપણે કાંઈ લાગ્યા હોય ત્યારે શું કુસામ રહે ? મેદિનીએ માર્ગ આપ્યો અને સગર-પુત્રો પાતાળમાં પહોંચ્યા. આશ્રમ પાસે બાંધેલો ઘોડો જોયો અને આખો મોંઘોને ખ્યાનમાં બેઠેલા મુનીને જોયા. હાં, આ જ આપણો અથ અને આ રલો એનો ચોર. દેવાય જેમનો કાચ પ્રગટવાના ખ્યાલે ક્યાં ઉઠે એવા ઋષિને આમણે તો દંડોળી કાઢ્યા અને એક સ્તુતિના પાત્ર ઉપર રતનને કહેવા યોગ્ય સજ્જોની રચિ કરવા લાગ્યા. રાંત ગંભીર તેજોમાંથી કોપની વિમળી અજુકી, મુખમાંથી શ્વન ડોલાવનારો

હુંકાર નીકળ્યો અને નાયતા પ્રલય કર દૂતાચન
આગળ ન રહ્યા સમર પુત્રો, ન રહ્યાં એમનાં
સાહસ કે શક્તિ; રહ્યા કેવળ પવનની ક્યારેક
આવતી લહરીથી આપો પાછો ચતો ભરમનો
એક નાનો શો પુત્ર.

ઇશ્વરેવનો : અર્થ સર્વો. સગર રાજા સો
અશ્વમેધ પૂર્ણ કરનાર તરીકેની કીર્તિ પામતા
રહી ગયા. એથી ચે મોટો અનર્થ એ થયો કે
બ્રહ્મકોપે ક્રોધ બનેલા પુત્રે અસહ્યતિ પામ્યા.
એમનો સમુદ્ધાર કોણ કરે ? એનો એવો
નિર્ણય બળ્યો કે રવનદી ગંગા આવીને પોતાનાં
પુનિત નીરથી એ ભરમને બીજવે તો ગતા-
ત્માએને ચિર શાંતિ મળે.

પિતા પછી પુત્ર, એમ પેઢીએએ ગંગાના
પાવનકારી પ્રવાહને પૃથ્વી ઉપર ઉતારવાના
પ્રયાસ મટિના તપમાં જ જીંદગી ખર્ચી કાઢી.
દુરારાધ્ય દેવાને પ્રસન્ન કરીને, કલ્યાણમયીની
કૃષ્ણા ભક્ત કરીને સુરસરિતાના નીરે પૂર્વ-
જોના તાપ શુભાવવા માગ્યશાળી થયા રાજા
ભગીરથ. આથી જ હજી ચે કોઈ દુઃસાધ્ય
કાર્યને ભગીરથ કાર્ય કહેવામાં આવે છે.

આ પ્રસંગને ગુજરાતી કવિએ ગીતમાં
શ્રુતિએ આપણે જોઈએ.

ગંગા આલ્યાં

(મહેલે પધારો મહારાજ મણીમર મહેલે પધારોઃ
એ રાજા:—)

ગંગા આલ્યાં મહારાજ,

દેવનદી ગંગા રે આલ્યાં.

નાદીને પાવન થાય,

દેવનદી ગંગા રે આલ્યાં.

સાખી

ઇદે અશ્વ જ બધીયો, કપીલ કેરી પાસ,
સમરમુત સરવે મળ્યા

સંપાદક

શ્રી. સવાઈલાલ ઇ. પંડ્યા

સરવે સાથે થયા છે રે નારા:

દેવનદી ગંગા રે આલ્યાં,

સાખી

અસહ્યતિને પામીયા. રણમાં સરળ્યા ભૂત,
તેની ત્રીજ પેઢીએ જન્મ્યો છે ભગીરથ શૂર:

દેવનદી ગંગા રે આલ્યાં.

સાખી

ભગીરથે તપ આદ્યું, બ્રહ્મા કેરી પાસ,

પિતૃને ઉદ્ધારવા, પૂજ્યા છે પરિબ્રહ્મરાય:

દેવનદી ગંગા રે આલ્યાં.

સાખી

પેઢી અરજ આરાધીયે, જો આપો ગંગાય,

આદિ પિતા પ્રસન્ન થયા,

દેવો દઈ તમને રે આશાય:

દેવનદી ગંગા રે આલ્યાં.

સાખી

જો આલું આ લોકમાં, જીલે મારી માર,
તો આલું ભણુ લોકમાં,

તીકર જાઉં રે પાતાળઃ દેવનદી મંગારે આબ્યાં.

સાખી

મંગા કે' ગીરજનપતિ તમે ચડાવશેા મારીશ,

હું પાતાળે પરવડું,

લઈ આદિ નિરંજન ઈશઃ દેવનદી મંગારે આબ્યાં

સાખી

મંગાનો ગરવ ઉતારવા, રાખ્યાં એને ધીસ,

જરા મહિ ગુંથવ્યાં, એવા આદિ નિરંજન ઈશઃ

દેવનદી મંગારે આબ્યાં.

સાખી

ભગીરથે તપ આદ્યું, શંકુ ઠેરી પાસ,

મંગા ઘો ગિરજપતિ,

એવા અખંડ આનંદ અવિનાશઃ

દેવનદી મંગારે આબ્યાં.

સાખી

પરિશ્રદ્ધ પ્રસન્ન થયા, લટ છોડી છે એક,

ત્રણ ધારા ત્યાંથી સરી,

એવા કીધો છે રે વિવેકઃ દેવનદી મંગારે આબ્યાં.

સાખી

વિશ્વેશ્વર પદાડ્યો, આબ્યાં હરહાર,

પ્રયાગથી કાશી ગયાં,

એ તો બબ્યાં રે સમુદ્ર મોઝારઃ

દેવનદી મંગારે આબ્યાં.

સાખી

સાઠ સહસ્ર ઉદારીયા, પિતૃ સ્વરજે ભવ,

પરીયા તે પાવન થયા,

તેના તેજમાં તેજ સમાયઃ

દેવનદી મંગારે આબ્યાં.

સાખી

મંગાનાં હરચન કરે, મંગાના ગુણ ગાય,

સ્નાન કરીને જળ પીએ,

એ તો નિત્યે મંગાજીમાં ન્દાયઃ

દેવનદી મંગારે આબ્યાં.

જેમાં નાદીને પાવન થવાય એવાં દેવનદી
મંગા આબ્યાં. ઇદ્રના હથે કરીને કપિલના
કોપથી જળીને સગરનાં પુત્રો જૂન થઇ
કયા લાગ્યા. એમને સવમુક્તિ અપાવવાનું મનું
એક જાદવીનું. એટલે એ વંશમાં ત્રીજ પેઢીએ
જન્મેલા ભગીરથે શ્રદ્ધા ઉપર તપ કરીને
મંગાજીને મૃત્યુલોકમાં પગલાં કરવાની આજ્ઞા
અપાવી. મનજનો મર્ગ છે મંગાજીને પણ, કે
ધરતી બણી ધસતી મારી ધારા જીલવાની
ગુંગશ ઠેલી છે ? ગિરજપતિ એ માટે તૈયાર
થતા હોય તો ક્યાંક એ પથ મારા પ્રવાહ
સાથે પાતાળમાં ખેંચાઇ જાય નહિ આવ
નિરંજન ઇશ એ અભિમાન દૂર કરો દેવનો
નિરંજન કરીને એવા ગુંથવી દીધાં જટાભૂષમાં
કે હરના માથા ઉપર જ એમને રહેવું પડ્યું.
તીએ ઉતરવાનો માર્ગ જ એમને નજર ન
પડ્યો. વળી પાહું ભગીરથે શંકર ઉપર તપ
આદ્યું, એમને પ્રસન્ન કરીને લટ છોડાવી
એટલે ધરતી યદી ત્રણ ધારાએ. વિશ્વના પર્વ-
તની ઉપર અને હરહાર, પ્રયાગ, કાશી. એ
માર્ગ પકડીને મંગાજી પહોંચ્યાં સમુદ્રમાં. સાઠ
હજાર સમરપુત્રોને ઉદારી દીધા અને એ રીતે
પાવન થયેલા ભગીરથના પિતૃએ સ્વર્ગે સંયતી,
એટલું જ નહિ, પણ ઇશ્વરના તેજમાં તેમનું
તેજ સમાઇ ગયું, એમનો મોશ થયો. કવિ
શ્લોકો કહે છે કે, જેઓ મંગાના ઇશન કરે,
તેમનું ગુણગીર્તાન કરે, છતર જળે સ્નાન કરીને
મંગાજીનું પાન કરે એ મંગારનાનનું પુણ્ય
મેળવે છે.

ભગીરથે ઉતારેલા મુરસરિતાના પ્રવાહે
જેમ પિતૃઓને પાવન કર્યો એમ કવિએ પ્રગ-
ટાવેલા આ સદા ગીતના પ્રવાહે અનેક અજ-
પદી સ્ત્રીઓને પણ કાચરસના ઉત્પત્તિકર બને
કરીને આનંદમય કરી છે.

સ્ત્રી-જીવન માસિકનું વાર્ષિક લવાજમ હેશમાં રૂ. ૬૫ છે

હિંદના જુદા જુદા ભાગમાં આત્યારે
મેલેરા ફેલાયો છે ને તેનાથી હજારો માણસો
મરણ પામે છે. આ રોગ સામાન્ય રીતે ચેપી
નથી. અસ્વચ્છ પાણી, ફળો, વાસી ખોરાક,
સડેલા ખોરાક, માખી, ગંધાઈ ગયેલાં અનાજ,
ઉઘાડી મીઠાઈ, અંદા વાસણમાં રાખેલ કોઈ
પણ પ્રકારની ખાદ્ય વસ્તુ, હોટેલનો ચા, બજાર,
અને મેલેરા થયેલા દરદીના ઝાડા, ઉલટી ઉપર
બેઠેલી માખી દ્વારા આ રોગ ઝડપથી ફેલાય
છે. ઉનાળામાં અને પાનખરમાં આ રોગ
કાયમ થાય છે અને મોઢ પણુ ઉગરના મનુ-
ષ્ય-ઓ કે બાળકને લાગુ પડે છે. ઉલટી,
ઝાડા, પગમાં અને આખા શરીરમાં નરહેવાય
તેવા ગોટલા, અસહ્ય દુઃખ, પેશાબનું અંધ
થવું, હાથ પગ ઠંડા થવા, અને હાથની નાડી
ચાર કલાકમાં નબળાઈ નહિ. એ મેલેરાના
ચિહ્નો છે.

પ્રથમ દરદીને ઝાડા થવા માંડે. ઝાડા
ગંધાતા, ગલ્લયુક્ત પછી ફક્ત પાણી નેવા અને
હમોલા થાય છે. માથું દુઃખે છે. અભાવ થાય
છે. પછી ઉલટી શરૂ થાય છે. ઉલટીમાં પ્રથમ
ખાધેલું, પછી ફક્ત પાણી નીકળે છે. ઝાડામાં
કેટલીક વખત ચૂંકે પણુ થાય છે. હાથપગમાં
ગોટલા ધામે છે. સ્નાયુ ખેંચાય છે અને લાંબા
નેવા સખત થાય છે. પાણીની અસહ્ય વૃદ્ધિ
લાગે છે, દરદી પાણી પાણી કરે છે. પાણી
મમે તેટલું પીવાં છતાં વૃદ્ધિ છીપતી નથી-
અનુપત રહે છે. સર્ત્રાંમ બરફ જેવું શીતળ થવું
નય છે. પેશાબ અંધ થઈ નય છે. આંખોનાં
પોપચાં ઢળી નય છે. આંખ ખાડામાં ઉતરતી
નય તેવું દેખાય છે. તાવ સામાન્ય હોતો
નથી. નવી ચામડી કાળી થઈ જાય છે. દરદીને
મેલેરામાં ખાસ કરીને અકામણું થાય છે,
અને શરીર ઉપર એક પંચુ કપડું રહેવા દેવાની
ઇચ્છા થતી નથી. મહેરો દયામય અને બીક

અચાનક ઝડપી લેતો ચેપી રોગ

કોલેરા

*

લાગે તેવો માસે છે. અવાજ ઘેરો અને બંધ
થઈ નય છે, મરતી વખતે શ્વાસ ઉપડે છે.
બે-ચાર કલાક કે ૨૪ કલાકમાં દરદી મરણને
શરણ થાય છે ઝાડા કોલેરાના દરદીને પાંચ
કલાક પછી ઝાડા બંધ થઈ નય છે, પણ
ઉલટી સાધારણ ચાલુ રહે છે.

કવચિત કેસોમાં દરદી સારો થવાનો હશે
તો ન જાડો. ઉલટી બંધ થાય છે. તાવ સાધાર-
ણ લાગે છે. શરીરમાં ખરબી થવા માંડે છે.
નાડીના ધ્વજકારા સાંભળી શકાય છે અને અનુ-
ભવી શકાય છે. પેશાબ થવા માંડે છે, તાવ
આછો લાગે છે. મેલેરાના કેસની યરઆતથી ન
જો ઉત્તમ સારવાર કરવામાં આવે તો ન
સારા થાય છે. માટે દરદીને મેલેરા થયો કે
તરત જ સારવાર શરૂ કરી દેવી જોઈએ. નહિ
તો દરદીની આશા રાખવી નહિ.

ઉપાયો:-ઝાડા બંધ કરવા, પેટ ઉપર શાકની
પોટીસ બાંધવી. અને ચૂસવા માટે બરફનો
ખૂમ ઉપયોગ કરવો. પમના ગોટલા માટે
ધર્ણુ કરવું. ખોરાક કે ખીછ કોઈ પ્રવાહી વસ્તુ
ન આપવી. ઉત્તેજક દવાઓ ન જ આપવી.

(૧) કોલેરા થાય કે ઘુરત જ દરદીને ગરમ
પાણીમાં થોડું થોડું નાંખીને તે પાણી દર
પાંચ-દસ પંદર મીનિટ પીવા આપવાથી શરી-
રનું ઝેર નીકળી પવનછૂટ રહે છે. લોહી
ગરમ રહે છે, અને નાડી ફીણુ નથી થતી.
ગમરામણ બંધ પડે છે. (ધરમચ્યુ વેદક)

(૨) પાણી પીવા ન આપવું. બરફ ચૂસાડવો.

(૩) રોગસાં મેથક-ઇન્ડોલીનસ સેલાઈન
૧૦૦૦ સી. સી. અને ચુકોઝ ચાલુ રાખવાં.
વારંવાર આ પ્રયોગ ચાલુ રાખી Placidin-
લોહીનું ઇન્જેક્શન ખાસ આપવું.

(૪) પરમેગેનેટ પોટાસની ગોળો પીવાથી-મૃત્યુના મુખમાં જતો દરદી બચી જાય છે.

(૫) પેશાબ બંધ હોય તો કપીએ અને શેક આપવો.

(૬) એકલો સોડા ખાઈ કાખ નસમાં ચડાવવો. આયુર્વેદિક અનુભવી ઉપાયોમાં 'લર્ચિમિનું' પાણી-વાળાનું પાણી ઉપયોગી છે.

(૭) એક બીલામું લેવું અને તોશો આમલી નથી તાજી સ્વચ્છ બધું બને ભેગાં કરી સાફ છુટવું. પછી એને લુગડાના કકડા વડે માળી લપ્પને તે બધું પાણી દરદીને પાષ દેવું.

આ દવા પેટમાં ગયા પછી ૫-૬ મીનીટ-માંજ કાયદો ચાય છે. દરદી બચી જાય છે. ઝાડો ઉલટી બંધ થઈ જરારાગ્નિને પ્રદિત કરી ચરીરમાં ગરમી લાવે છે. બીલામું જતું છે.

ઠાંસેરામાં ઠંદાનો રસ પણ બહુ જ ઉપ-યોગી છે, આ દવા જેવી સસ્તી અને સારી ઠાંસેરાની ખીજ એકેય દવા નથી. ડોક્ટર-વૈદ્ય દક્ટીમોએ ખાસ અનુભવ કરવા જેવી છે. અને દબરો મૃતપ્રાય થયેલ ઠાંસેરાના દર્દીઓ જીવી જાય છે.

સૂચના:-ડોક્ટરે કે વૈદ્યે દરદીને 'ઠાંસેરાઈન' કે ઇતેમજ દવા ન આપવી. કે રસાયન ન આપવું. ગ્લુકોઝ કે સેલાષન યોડા પ્રમાણમાં ઠાંઈ જ અસર ન કરે. ઠાંસેરા ફાટી નીકળે તે પહેલાં દરેકે એન્ટી ઠાંસેરાની રસી મૂકવવી. ૧/૨ સી. સી. ચામડી નીચે ઈન્જેક્શન મૂકાય છે અને દર અઠવાડાયે કુલ ત્રણ લેવા દિતાવડ છે. પરમેગેનેટ પોટાસવાળું પાણી પીવું. પાણી ઉઠાગાને પીવું. વાસણ, રસોડું, પાણીની માટલી, શાક પાન-ખાદ્ય વસ્તુઓ-અનાજ ખૂબ સાફ રાખવાં. વાસી પાણી કે વસ્તુઓ ન વાપરવી. દૂધ ખાસ કરીને ગરમ પીવું. બરફના પાણી-ડોટલની વસ્તુઓ, ખૂસાં બજ્યા, ઝાડા કરે તેવી વસ્તુ ન લેવી. ખાસ કરીને ઉન્દાળામાં ગ્લુકોઝ ન લેવો.

ઠાંસેરા ચાલતો હોય અથવા ગરમી સખત પડતી હોય ત્યારે ખત્રાએ કે ઉમણીએ ન જવું. ટાઢી કે ટાંડી રસોઈ ન જમવી, નાતમાં બહાર ભેરીને જમવું નહિ. વાડીમાં જમણવાર રાખી પાણીની ખુશ સ્વચ્છતા જાળવવી. ભોજનની દરેક વસ્તુ ઠંડીને રાખવી. દાય-પગ સ્વચ્છ ધોષને સૂવું. નખમાં એલ બરાય છે તેથી નખ વારંવાર કપાવી રાખવા. દરદીનાં કપડાં-ઝાડા ઉલટી, વસ્તુઓ ગામ બહાર ખાળો દેવી કે ઢાંટી દેવી દિતાવડ છે. ઘરમાં ધૂપ કરવો. શીતાઈ-ડી. ડી. ટી વગેરે દવાઓ ફળીયામાં છાંટવી. ઘર સાફ રાખવાં, જાગર મોરી ખાળ કુડીમાં ઉપરની દવાઓ નાંખવી.

પ્રત્યેક મનુષ્યે, મર્યા-કાંદા-દિનનું સેવન વધુ કરવું. Acid sulphuric dilute પીવામાં લેવું દિતાવડ છે.

ઠાંસેરાના દરદીનું અંગ ઠંડુ પડી જાય તો ગરમ કપડાથી ઢાંકવું, ગરમ પાણીની થેલી કે ખાટલીઓથી, મીઠાની ચોટલીથી, રેતીની થેલી અથવા છટ્ટી ગરમ શેક આપવો. દાયપમર્મા, ગોટલા ધાવેલા હોય તો દાખવા. રાઈનો લેપ અને લવિંગનું પાણી આપવું.

સાહિત્ય સમીક્ષા

ગુજરાત સાહિત્ય સભા દરવર્ષે પ્રગટ થતા સાહિત્યની સમીક્ષા કરાવે છે તે મુજબ ધ. સ. ૧૯૪૮ માં પ્રગટ થયેલ પુસ્તકોની સમીક્ષાનું કામ (લલિત વિભાગ) શ્રી. રામપ્રસાદ શુક્લને (૯ ન્યૂનસોસાયટી, એલીસપૂલ, અમદાવાદ-૧) અને વિજ્ઞાન શાસ્ત્રીનું કામ ડૉ. નર્સિસ મ. શાહ (૧૯ પ્રીતમનગર એલીસપૂલ, અમદાવાદ નં. ૬) ને સોંપાયું છે. પ્રકાશોએ તેમને સમીક્ષા મારે પુસ્તકો મોકલ્યાં.

ગુજરાત સાહિત્ય સભા, અમદાવાદ.

આ ની જગતમાં સૌથી મહત્વનો અને સારવાર માગી લેતેવો રોગ એ આતંક-રોગનો. રોગ છે. આતંક, ક્રોધ, નિઃશ્વાસ અને અનિયમિત આતંકના દરદીઓ આને ઠીક ઠીક પ્રમાણમાં દેખાય છે. અને ચોક્કસ પ્રકારની સારવારના અભાવે એમાંનો મોટો વર્ગ પીડાય પથુ છે.

આ રોગ માટે અનેક ઔષધો છે. આયુર્વેદના પ્રાચીન પુસ્તકોમાં કાળાતલ, કીડામરી, ટંકણખાર, તગ, એળાંચો અને સોદભરમ્બાળી બનાવટો આપવાનો નિર્દેશ મળે છે અને આને દેશી વેદો એ વાપરે પથુ છે. એથોપથી શાસ્ત્ર પથુ આવી જ દવાઓ પોતાના નામથી ઉપયોગમાં લે છે. પરંતુ આ બધામાં બંગાળમાં પેદા થતી હિલટકંબલ ચોક્કસ પ્રકારની સફળ અને ઉપયોગી વનસ્પતિ માનીતી થઈ છે.

માસિક વખતે દુઃખાવો થતો હોય, માસિક અતિશય ઓછું આવતું હોય અને ડેટલાક ટેસોમાં તો દેખાતું જ ન હોય ત્યાં આ વનસ્પતિ રામજાણુ અસર કરે છે અને માસિકને નિયમિત બનાવે છે, એવો અનુભવ થયો છે.

મારા એક મિત્રના પત્નીને પીડિતાર્થનું દરદ હતું. માસિકની પહેલાના એ ત્રણ દિવસથી એને પથારીનું શરણ લેવું પડતું. અતિશય વેદના સાથે એ કાળા ચીસો પાડતાં અને સતત શેક કરીને એમાંથી રાફત મેળવવાના પ્રયત્નો કરતાં. ક્યારેક તો સીધી છોટોનો જ શેક થાય ત્યારે જ તાત્કાલિક કલાક એ કલાક આરામ લાગે અને વળી પાછી એ જ પરિસ્થિતિમાં માસિક દેખાય, પથુ અતિશય, ઓછું, એકાદ દિવસ જરા દેખાઈને બંધ થઈ જાય, પથુ દુઃખાવો તો ચાલુ જ રહે. મહિનાઓ સુધી માસિકના દિવસોમાં એ જે ત્રાસમાંથી પસાર થયા એ અસહ્ય હતો. અનેક ઉપચારો પછી સૌએ એ દરદ મટવાની આશા ખોઈ હતી. અને એક પ્રસૂતિ પછી આ તકલીફ આપે-

સ્ત્રી-રોગમાં ઉપયોગી વનસ્પતિઓ

હિલટકંબલ અને અશોક

લેખક

વૈદ્ય પ્રાગજી મોહનજી રાઠોડ

આપ મરી જશે એવી સૌના અભિપ્રાયોના અંતે માન્યતા બંધાઈ હતી અને ડેટલાક સ્વજનોએ તો આપરેશન કરાવવા સુધીની પથુ સલાહ આપી હતી.

આવી પરિસ્થિતિમાં મેં હિલટકંબલ અજન્માવવાની સલાહ આપી. માસિકની પહેલાં પાંચેક દિવસથી શરૂ કરીને એકધારે દસ દિવસ સુધી ઉકળો પીવડાવવો એવી સૂચના આપી. ઉપરા ઉપર ત્રણેક મહિના આજ રીતે માસિક પહેલાથી શરૂ કરીને દસ દસ દિવસ સુધી આ દવાય આપવાથી એનો દુઃખાવો અતિશય ઓછો થઈ ગયો હતો અને આતંકનું પ્રમાણ પથુ વધુ હતું.

મારા બીજા એક દરદીને પીડા નહોતી; પથુ માસિક અતિશય ઓછું દેખાતું. લગન કર્યાં પાંચ છ વર્ષ થયા હતા, છતાં ય દિવસો ચડના નહોતા, એની ચીંતાથી મન બ્યમ્મ રહેતું હતું. એમનું પેટ અતિશય કઠણ પથર જેવું રહેતું. કમજીવાત તો હતી જ. પરિણામે માસિક વખતે અને અવાર નવાર અતિશય ગમરામણ, બેચેની, મંદાસિ અને આખા શરીરની કળતર થયા કરતી. આ દરદીને પથુ ઉપર પ્રમાણે હિલટકંબલનો દવાય આપવામાં આવ્યો હતો અને આતંકનું પ્રમાણ વધી અઘાંચવતું શોધન થયું હતું. પાંચેક માસની સારવારને પરિણામે એને દિવસો રજા હતા. આ દરદીને આ હિલટકંબલના ઉચ્ચા સાથે એકધારી પાંચેક મહિના સુધી લઘુપ્રમાણની-દરરોજ છ-છ ગોળીઓ

પણુ આપી હતી. તેમજ મોરશિયા મેં દાલકડી અને ચેતચંદની પાવડી બનાવી રાત્રે તેલમાં બોળા ઉઠાવવા માટે પોટલીઓ પણુ આપી હતી. આથી મનોશયનું મુખ વિસ્તૃત થાય છે. અને બહાર આવતા આર્તવને માર્ગ મળે છે. દરદીને આ ઔષધો ઉપરાંત નીચે પ્રમાણે સાતેક બંધારણુ પણુ કરાવ્યા હતા. બાજરાનો લોટ તોલા ૧૦, સાંજીખાર તો. ૩, કુંવારના લાવરાં તો. ૫, ગૌમુત્ર તો. ૧૦. લોટ ને એરંડીયા તેલનું મોણુ આપી બધું સીસ જેવું બદબદાની લેવું અને સડન થઈ શકે તેટલું ગરમ ગરમ શેક કરીને પછી બાંધી લેવું.

આજ રીતે માસિકાંતી અનિયમિતતાના તો અનેક દરદીઓ ઉપર આ ઔષધ માસિક પ્રવેશાંતરેક દિવસથી છઠ્ઠી રીતે નવ દિવસ સુધી આપ્યું છે, અને એમાંય સફળતા મળી છે.

આવી આ વનસ્પતિ વિષે મુરખી થી. બાપાલાલ ગ. વૈદ્યે એના “નિધંતુ આદર્શ” માં જે નોંધ સંગ્રહી છે અને બીજા અનેક લોકોએ પોતાના ઉપયોગ પછી જે અનુભવ જનતા પાસે મૂક્યો છે તે નીચે મુજબ છે.

ડૉ. બી. એમ. સરકાર-ઈડિયન મેડિકલ એજેન્સી લખે છે કે “આર્તવ વપતે આ દવા આપવાથી રોગ નાશુદ થાય છે. અને યુવાન પરણેલી સ્ત્રીઓ એના સેવન પછી ટુરત જ ગર્ભવતી થાય છે.”

ડૉ. બેરી નજીવે છે કે ‘મૂળની બાલ અને રસ મનોશય માટે ઉત્તમ દવા છે. તે ઉત્તમ રજાવર્ધક છે, અને અત્યપોડિતાર્તવમાં અને નષ્ટાર્તવમાં આર્તવ વપતે બધા મળીને સાનેક દિવસ અપાય છે. અને અગ્રેષ્ઠ દવાઓ દાહરેસીસ, વાઇબરનમ, અને પદ્મે-ડીસ જેવી દવાઓ કરતાં ઉત્તમ દવા છે.’

‘મહાન પ્રશુએ વધતા જતા આવા જનન અવયવોના દરદી માટે જ કેમ મળે આ ઔષધી ઉમાડી હોય એવું લાગે છે.’ આવા એક અંગ્રેજ

ડોક્ટરના અંતઃકરણના ઉદ્ઘારો છે.

આ ઉલટકંબલની ચોક્કસ ઉપયોગીતા સાખીત થયા પછી બંબાળની પ્રસિદ્ધ દવા બનાવનારી કંપની (બંબાલ ડ્રમિકલ વર્ક્સ) એ આ ઔષધીનું એકસ્ટ્રેક્ટ બનાવ્યું છે અને તે પણ ઉપયોગી થયું છે. એનું નામ છે “એકસ્ટ્રેક્ટ એલેગા આગ્રા લીકીડ” અમારા ઔપચાયલમાં ક્વાથની સાથે આનો પણ અવાર નવાર ઉપયોગ કરવામાં આવે છે અને તે પણ ઉકાળા જેવું જ ચોક્કસ કામ આપે છે. એવો પણ એક અભિપ્રાય છે કે, એનો તાજો રસ વધુ અસરકારક છે.

આર્તવના દરદીથી પીડાતી બહેનો આનો ઉપયોગ કરી રોગમાંથી બચે. આ ઔષધીની સાથે લઘુ યોગરાજ ગુમળનું સેવન કરવામાં આવે તો કમરનો દુઃખાવો, કાપળી નયનાઈ, માસિકના સંગ્રહને કારણે મોટી ગરમીનો વધારો થઈ પોપણુને કીચ બનાવી લોડીની ઝાઝપના કારણે પાન્ટુ જેવી અસર આવી હોય તો તે પણ દૂર થાય છે. ગુમળનું સેવન કાપળી તાકાત આપી શરીરની રસ પોપણુ કરનારી સખ ધાતુઓને શક્તિ આપે છે અને બળ વધારે છે, અવયવોમાં જીવનશક્તિને સંગ્રહ કરી રોગ સામે પ્રતિકારની તાકાત પેદા કરે છે. મહિનાઓ સુધી આ ગુમળનું જે દરદીઓને એકધાઈ સેવન કરાવ્યું છે અને એના શુભ પરિણામો આપ્યા છે.

ઉલટકંબલ અને યોગરાજનો સમન્વય સ્ત્રીરોગના આર્તવ દોષો ઉપર ઉપકારક બને છે.

ઉલટકંબલ જેવી જ બીજી વનસ્પતિ અરોઠ છે. જેમ અત્યાર્તવ, નષ્ટાર્તવ, પોડિતાર્તવ અને અનિયમિત આર્તવમાં ઉલટકંબલ વપરાય છે તેમ જ રીતે અત્યાર્તમાં અરોઠ એ ખૂબ જ પ્રસંશાપાત્ર વનસ્પતિ છે. નિધંતુઓના રચક્તાઓ તો જણાવે છે કે “મલોચ્ચ ત્વરા રક્ષમર વિનાશિની”-શોદસ.

અશોક એ આવળ-આવળ-ખેર, બોરડી જેવી વનસ્પતિઓના વર્ગની વનસ્પતિ છે. આ બધી વનસ્પતિઓમાં પુષ્કળ પ્રમાણમાં કપાચ તત્વ રહેલું છે જે તત્વ પિત્તને શાંત કરી શરીરની ખોટી ખરબીને દૂર કરે છે, ખરબીના ચાંદા રૂઝવે છે, ઉંચકેરાયેલા અવયવોને શાંતિ આપે છે. અશોકમાં રહેલો તુરો રસ શિથિલ બતેલા અંગઉપાંગ ઉપર ઝાઝી અસર કરી એને મૂળ રિયતિમાં લાવી મૂકે છે, અને અવયવોને પકડી રાખનારી માંશપેશીઓને શક્તિ આપી અવયવોનું સંકોચન કામ કરે છે.

લોહીવામાં અશોકનું મૂર્ચુ નાખીને રાસત્રીય રીતે પકવેલું દૂધ લેવાથી બચકર લોહીવા પથ્થુ દૂર થાય છે એવો શ્રી ચક્રહતનો અભિપ્રાય છે.

લોહીવાના અને રક્તપ્રદરના દરદીઓ ઉપર અમે નીચે પ્રમાણેની ઔષધ યોજના આપીએ છીએ અને એ ઠીક ઠીક ઉપયોગી નીવડી છે. અશોકની છાલનું મૂર્ચુ વાલ ૪, સાચું નામ કેશર વાલ ૨, ગોદતી બરમ (અરકુશીના રસની ભાવના આપેલી) વાલ ૧. આના તથ્ય પડિર્કાં ઘી અને સાકર સાથે લેવાથી દરદમાં તુરત જ રાહત મળે છે. ક્યારેક દરદીની પ્રકૃતિને અનુ-રૂપ કેટલેક ફેરફાર પથ્થુ કરવો પડે છે.

આ અશોક છાલના મૂર્ચુ વિષે પોતાનો જાત અનુભવ જણાવતાં ડૉ. વોરિંગ લખે છે કે 'અશોકનું સેવન કરવાથી ગર્ભાશયમાં થતો રસોળા (અયુર્ક) જેવી ગાંઠો ઉપર એ ઉપકારક બન્યું છે' અને ત્રાવણકોરના રાજકુટુંબમાં એમણે એ અનુભવો જોયું છે.

રતવા, લોહીવા અને એવાજ બીજા રક્ત-પીત્તના જેવા દરદો ઉપર અશોક સારી રીતે

ઉપયોગી થાય તેવી શક્યતા વાળું ઔષધ છે. લોહીવા અને રક્તપ્રદર થવાના કારણોમાં જનન અવયવોની નબળાઈ, લોહીને શક્તિ અને પોષણ આપનારા ક્ષુદ્રગન્ધ (ફેરુસમ) તત્વોની ખામી અને કેટલીક વખત કમુત્રાવડ કે સુત્રાવડના કારણે સંમ્રદાષ રહેલા દોષોનો સડો મુખ્ય હોય છે. કેટલાક કેશોમાં ગર્ભાશયની ગ્રીવા ઉપર કે ગર્ભાશયમાં ગાંઠ હોય ત્યારે પણ લોહીવા થાય છે. અતિશય ઉંચકેરાયેલી માનસિક રિયતિ અને અતિશય વિષય સેવનથી પણ આ રોગના ભોગ બની જવાય છે. ગર્ભાશય ઉપર-ચાંદા ધારાં હોવાના કારણે પણ લોહીવા થતો બેવામાં આવે છે. એટલે આ રોગના કારણોને દૂર કરીને અશોકનો વિધિ-પૂર્વક ઉપયોગ કરવામાં આવે તો આજના દિવસે અને દિવસે વધતા જતા આ જનન અવયવોના બાધિઓ ઉપર અશોક ચોક્કસ અસર કરે એવી શક્યતા છે.

ઉલટકબલ ને અશોક એ સ્ત્રીઓના દરદોમાં સાચી રાહત આપી રોગને દૂર કરનારા મહામૂર્ચુ ઔષધો છે.

અંબાજના પ્રસિદ્ધ રાજવૈદ્ય દરલાલ ગુપ્ત પોતાના પુસ્તકમાં આ વસ્તુનો નિર્દેશ કરતાં જણાવે છે કે 'સ્ત્રીઓના યોનીરોગો, ગર્ભાશયના રોગો, પ્રદર અને ઋતુ સંબંધી ફરીયાદો અને એવી જ રીતે દરસની પીડાનો આ ઔષધ નાશ કરે છે એવો જાત અનુભવ થયો છે.'

વખત દૂર કરનારી આ મહોદધોઓને આપણે હુદ્દિપૂર્વક ચોક્કસ અને કાયમી રોગ-મુક્ત થઈએ. જાત અનુભવે ઉપયોગી નીવડેલ આ ઔષધોઓને રોગ-બરોજની ચિકિત્સામાં રચાવ આપી એનો પ્રચાર કરીએ.

તમે સ્ત્રીજીવન માસિકના ગ્રાહક નથી ! આજેજ ગ્રાહક બનો.

વાર્ષિક લવાજમ : દેશમાં રૂ. સાડા છ. પરદેશ માટે તેર શીર્લીંગ.

સ્ત્રી જીવન ઓફીસ, અવેરીવાડ, અમદાવાદ.

આયુર્વેદમાં જેઠ મહિનો

લેખક

વૈદ્ય પ્રાગજી માનજી રાઠોડ

પ્રજામાં આયુર્વેદ વિશે જ્ઞાન હીક હીક આકર્ષણ અને પ્રેમ જગ્યા છે. શુધ્ધામી દયા-માંથી દેશનો છૂટકારો થયા પછી દેશ પાસે પોતાના પ્રાચીન વિજ્ઞાનને ફરીથી સંજીવન કરવાનો અને એનો વિકાસ સાધવાનો પ્રયત્ન ખડો થયો છે. આજનું માનસ એ કેવળ દવા-વાદ અને એનાથીય આગળ જઈએ તો ઇન્જે-કશનવાદનું માનસ ચર્ષી અર્થ છે. દરદ શા માટે આવે છે તેનો વિચાર કરવાને બદલે દરદને દવાવવામાં જ આજના પ્રયત્નો લગભગ સમાપ્ત થાય છે.

ભારતીય આયુર્વેદ આ દવાવાદ અને દરદને દવાવવાની પદ્ધતિથી જુદું પડે છે અને એ દૃષ્ટિએ જ એની રચના કરવામાં આવી છે.

માણસના દેહને ટકાવી રાખવા માટે વાત, પિત્ત અને કફ મહત્વનું કાર્ય કરે છે પણ જ્યારે આ દોષો એક યા બીજા કારણે ઝોળાવધતા પ્રમાણમાં થાય છે ત્યારે દરદ આવી પડે છે.

આ દોષોમાં જે રીતે વિસંવાદ પેદા થાય છે. એક તો માણસ પોતે જ ખાનપાનના અને રહેણીકરણના વિવેકને છોડી ગમે તે પ્રકારનો અને ગમે તે પ્રમાણનો-આરોગ્યને નુકસાન કરે તેટલો હદ-ખોરાક અને રહેણી કરણી ભોગવે છે, ત્યારે જ આ દોષો ઠાપે છે અને દરદને નોતરે છે. માણસ ધારે તો આ રીતે આવતાં દરદોને પોતાની સમજાણથી અટકાવી શકે છે.

બીજો પ્રકાર કુદરત નિર્મિત છે. આપણા દવામાનમાં શિયાળો, ઉનાળો અને ચૈત્રમાસ જે રીતે આવે છે, તેમ સૂર્ય આપણી પૃથ્વીથી

નજીક અને દૂર જાય છે તેની ગતી પ્રમાણે પણ આ વાત, પિત્ત, અને કફના દોષનો સંબંધ છે.

શિયાળો પૂરો થાય અને કફનક દરદો થાય છે. ઉનાળો પૂરો થાય અને વાયુના દરદો થાય છે. ચૈત્રમાસ પૂર્ણ થાય અને પિત્તના દરદો આવી પડે છે. આ દરદો કુદરતી રીતે જ આવે છે, પણ એ વખતે જો માણસમાં એ આવનારા દોષોને દૂર કરવાની સમજણ હોય તો એ દરદો પણ દૂર ચર્ષી શકે.

એટલે એક પ્રકાર માણસ પોતે જ નોતરે છે જ્યારે બીજો પ્રકાર કુદરત નિર્મિત રીતે આવે છે. આ બન્ને પ્રકારના દરદોને કાબુમાં લેવા માટે માણસ પાસે થોડીએક સમજણ અને ચીવટ હોય તો આજના અનેકવિધ દરદોમાંથી ઘણું પ્રમાણ ઓછું થઈ જાય.

માણસ માટે આ ઋતુઋત્ય ફેરફારો યતી વખતે આવનારા રોગોમાંથી બચવા સાફ આયુ-ર્વેદે સ્વાભાવિક રીતે જ જેનું અનુષ્ઠાન કરીને આરોગ્ય જાળવાય તેવા પદોની રચના કરી છે. આપણા મહિને મહિનાના અને ઋતુએ ઋતુના યવો આજ રીતે ગોઠવાયા છે.

આજે શ્રીભ ઋતુ અને જેઠ મહિનો ચાલે છે સંસ્કૃતમાં જેઠ એટલે મોટો એવો અર્થ થાય છે. આપણે જેઠએ હીએ ૧ આમહિનામાં મોટામાં મોટો દિવસ અને નાનામાં નાની રાત્રી આવે છે. અને એ રીતે સૂર્યને વધુ નિષ્ટ રાખીને દિવસ મોટાપણું ભોગવે છે.

ઋતુઓની રીતે જેઠ મહિનો એ શ્રીભ ઋતુનો પાછળનો સમય છે. શ્રીભ એટલે તો ઉનાળો. સૂર્યને લાંબો વખત સુધી નીચ્છ રાખીને પૃથ્વીને તાપથી જ્વળાવનારા એ દિવસો. લાંબા દિવસો અને ટુંકી રાત્રી એ આ દિવસોની સ્વાભાવિક પરિસ્થિતિ છે. જેનો ધોમધમાર તરફ માણસના લોહીને અને જે રસ ખોરાકનું પાચન કરે છે તે પિત્ત રસને ઉરકરે છે, એમાં ગરમી લાવી ખોરાકના પાચનને અનિ-

શય નમણુ બનાવી દે છે. મંદાગ્નિ ઘટ્ઠ જાય છે.

પિત્તના દોષના કારણે મરમીથી વિદગ્ધા ઇર્ષ્યું થવું એ આશ્વત્થુની ખાસ ખાસીયત છે. આ મંદાગ્નિ અને અશ્વત્થુનો પાયો નખાય અને પછી તુરંત જ જેઠ પુરો થઈ અશ્વત્થ મહિનો આવે. એટલે વરસાદના મેળના કારણે થયેલા અશ્વત્થુમાંથી ઝાડા, મરડો, અને એવાજ બીજા વાયુના દરદો આવે પડે. એટલે આ વર્ષા ઋતુના વાતપ્રધાન દરદોને દૂર કરવા માટે જેઠ મહિનો એ ખારે મહત્વનો અને સમજવા જેવો મહિનો છે આ માસમાં જે પ્રકારના ખાનપાન રાખવામાં આવે છે તેની સીધી અસર ચોમાસામાં આપણા આરોગ્ય ઉપર થાય છે.

આ આરોગ્યને નગર સામે રાખીને નિર્જળા એકાદશીનું વૃત્ત આ જ મહિનામાં ચોખવામાં આવ્યું છે. સામાન્ય રીતે બધા જ મહિનામાં આવતી એકાદશીના વૃત્તો આરોગ્યની રીતે જ ગોઠવવામાં આવ્યા છે, તેમ છતાંય આ નિર્જળા એકાદશીનું સ્થાન વિશિષ્ટ પ્રકારનું છે. પુરાણ કદપીત બીમે આ દિવસે ઉપવાસ કરીને આ અગીયારસનું મહાત્મ્ય વધાર્યું છે. પણ સાચી રીતે તો ચોમાસામાં આવનારા રોગ સામે સાવચેતી રૂપે જ આ રમના કરવામાં આવી છે. તે દિવસે ઉપવાસ દ્વારા શરીરના દોષોનું શોધન કરી ઉરોરાયલા પિત્તને યાંત કરવાનો ઉદ્દેશ છે. નિર્જળુ એટલે પાણી પણ ન લેવું એ એનો અર્થ છે. પણ આરોગ્યની દૃષ્ટિએ પાણીનો ઉપયોગ તો થવો જ જોઈએ, કારણ કે અશ્વત્થુનું ઔષધ જ પાણી છે. અગ્રીજે મૈવજામ્ વારી એવો શાસ્ત્રનો નિર્દેશ મળે છે. એટલે આ દૃષ્ટિએ પાણીનો ઉપયોગ આવશ્યક બને છે.

બીજા વૃત્તોમાં વટસાવિત્રી વૃત્ત-રંભા વૃત્ત, મંમાજનમટ્ટ, અને ચોગીની એકાદશી વૃત્ત જેવાં ઓગોના નાના મોટાં પર્વો અને

વૃત્તો આવે છે. આરોગ્ય સાચવવા પુરૂષો કરતાં સ્ત્રીઓની જવાબદારી વધારે છે. આવનારા રોગોમાં માતાનું ધાવણુ શુદ્ધ રહે, તેમાં ડાઈ પણ જાતનો દોષ બગીને ધાવણુને બાળકને પેયવામાં ખારે અને વાયુવાણુ ન બનાવે એ માટે માતાએ ખાસ ચીવટ રાખવાની રહે છે. માતાના આરોગ્યમાં જ બાળકના આરોગ્યનો પ્રશ્ન સમાઈ જાય છે. કારણ કે શુદ્ધ ધાવણુ એ જ બાળકના આરોગ્ય માટે ઉપકારક અને પોષક છે, એટલે આવા નાના નાના પર્વો દ્વારા ચોક્કસ પ્રકારના ખાનપાનથી માતાનું આરોગ્ય સચરાય એ આ પર્વોની દૃષ્ટિ છે અને એટલા જ માટે ગ્રીષ્મ અને વર્ષામાં બ્યારે વધારેમાં વધારે બાળકોની મૃત્યુ દોષ છે ત્યારે સ્ત્રીઓના પર્વો વિશેષ રચવામાં આવ્યા છે.

સામાન્ય રીતે ગ્રીષ્મમાં તડો પડે છે અને પરિણામે શરીરના તમામ અવયવો તપીને ક્ષીણ ઉરોરાયલા બની જાય છે. આ ઉરોરાયેલા લોહીની યાંતિ માટે શરીરની ઠંડક માટે, ખાટા અને મીઠા રસનું આયુર્વેદે સજન ક્યું છે. આ જ ઋતુમાં ડેરી, ફાલસા, સંતરા, નારંગી જેવા ખાટા મીઠા ફળો પેદા કરીને કુદરત સામે રક્ષણ મેળવવાની દાક્ષ આપી છે પણ આજે જે રીતે એનો ઉપયોગ થઈ રહ્યો છે તે તો નુકસાન કરે છે. ડેરી વાયુ-પિત્તને હરનારો, પાચન વધારનારો અને પોષણ આપનારો છે, પણ જો એ ચૂસીને જ લેવામાં આવે તો જ આ ગુણો મળી રહે. પણ આપણે તો કાપોને ખટકા લેવાનું પસંદ કરીએ છીએ. રસ કાઢીને એ વાપરીએ છીએ. આ રસ હવામાં ખૂંટી રહેવાથી એમાં વાયુ બને છે અને પરિણામે પચવામાં ખારે બની વાયુને પેદા કરે છે. એટલે ડેરીને ચૂસીને જ લેવાથી એ આરોગ્યદાયક બને છે.

ડેરી એ વાન પિત્ત શામક છે. અતિ

તાપથી ગરમીને કારણે હિરેરાયેલા પિત્તને અને સંપ્રદ થતા વાયુને પરિણામે ઝાઝા, મરડા, ઉલટી વગેરે પાચન યંત્રના ફેરોમાં આ ફળ ઉપયોગી બને છે. અને તેમાંય ફેરીની ગોટલી તો આ દોષો ઉપર ભારે ઉપયોગી છે. પંડિત બાવમિશ્ર કહે છે કે આઘ્રવીજં ક્યાર્યં સ્વાચ્છ યંતિસાર નાશનમ્ વત્તપદમ્લ્લમ્ મધુરં તથા હૃદય-દાહનમ્ આ રીતે આંખાની ગોટલી ઉલટી ઝાઝા અને હૃદયના દાહમાં ઉપયોગી છે. કફને હણે છે અને પિત્તને શાંત કરે છે. આ રીતે આંખાની ગોટલીની આપથીય રીતે પ્રતિષ્ઠા કરવામાં આવી છે.

ફેરી પુરી થાય ને જાંબુ આવે છે. ગ્રીષ્મ ઋતુનું આ બીજું ફળ છે. ઉનાળાના તાપમાં ગરમીના કારણે પરીનાતું પ્રમાણુ વધે છે અને પેશાબ ઓછો થાય છે. આથી પેશાબ વાટે જ એરો અને ક્ષારો નિકળી નવા નેષ્ઠએ તે નીકળી શકતા નથી. ફેરીનાં ઘાહી ગુણ પશુ આ પેશાબની યોડીએક રૂકાવટ કરે છે અને એથી પશુ એ એરોનો સંપ્રદ વધી નુકસાની કરે. આપનારી ઋતુ વર્ષામાં એ એરો સંમંદાષ રહે તો અનારોગ્ય આવી પડે; એટલે ફેરીની ઋતુ પૂરી થાય કે તુરત જ એ એરો દૂર કરવા માટેના પ્રયત્નો આદરવા નેષ્ઠએ.

કુદરત હંમેશા મનુષ્યને અનુકૂળ જ હોય છે એટલે એણે રાખાવિક રીતે જ આ એરો દૂર કરવા માટે જાંબુના ફળની રજુઆત કરી છે, કે નેથી આ એરો પેશાબ વાટે નીકળી જાય અને આરોગ્ય જળવાય.

જાંબુ જેમ નકામા દ્રવ્યોને બહાર ધકેલે છે તેમ ઉપયોગી તત્વોને સંપ્રદવાનું કાર્ય પશુ કરે છે. જાંબુનો મદત્વનો ગુણ મુત્રજ, પાચક, શોષક અને છર્તાય માદી છે. પેશાબમાં સાકર જતી હોય તેવા મધુપ્રમેદમાં જાંબુ અને એના ફળીયાના ચૂર્ણનો ઉપયોગ આ સાકરને જતી રાકે છે અને મૃત પેડીપાચ વગેરે પાચક

અવયવોને શક્તિ આપી પાચક રસો વધારે છે. એમાસાના શરૂઆતના દિવસોમાં ત્યારે વાન-પ્રધાન ઋતુથી મંદાગ્નિ રહેતો હોય ત્યારે જાંબુના પાચક તત્વો ઉપયોગી બને છે. જો કે જાંબુ સ્વભાવે વાયુ પેદા કરનારા છે, પણ એમાં મીઠું અને મરી મેળવીને ઉપયોગ કરવામાં આવે તો આ દુર્ગુણ રહેતો નથી અને ઉપયોગી નીવડે છે.

જેઠ મહિનામાં આ રીતે આપણા ખાન-પાનને ગોટલીએ તો આરોગ્ય જળવાય.

૧. ઊંચ અને ધોળવાનો ઘૂટથી ઉપયોગ કરવો.

૨. દહીમાં ખાંડ નાખી-એ લેવું. પાણી કાઢી નાખીને શિખંડ ખનાવવાની પ્રથા ખેડી અને નુકસાનકારક છે.

૩. ફેરી ચૂસીને લેવી, જાંબુ લેવાં.

૪. દહાકો પાચન થાય તેવા ખોરાક લેવો.

૫. કેવળ મગ્યા મીઠા ખોરાક ન જ લેવા.

ગળપણની સામે ખટાશ ખાસ વાપરવી ન.

૬. તપેલા ખાટા ખારા ખોરાક ન લેવા.

ખાટા પદાર્થો શરીરને પોષણ આપનારી ધાતુઓનો ક્ષય કરે છે અને એથી અશક્તિ

વધે છે. તડકાની ઋતુમાં આ ક્ષાર વાળા

ખોરાકોથી આમડીના પશુ કેટલા દરેકો

થાય છે.

૭. જેઠ અને ગ્રીષ્મનો તડકો ન લેવો. પૂરેતો

આરામ કરવો. શરીરના રક્તક્રમે સોપી

લેનારી ઋતુમાં શક્તિનો ખાસ સંપ્રદ કરવો.

૮. આ ઋતુમાં અલ્પચર્મ અવસ્થા પાળવું સરી-

રના તમામ અંગો અરમીથી પાનળા અને

હિરેરાયેલા હોય ત્યારે વીર્ય અને રજ

પશુ અરમ જ રહે છે. આવી રિશનિર્મા

અર્માધાન તંદુરસ્ત પાળકને પેદા ન જ કરે

પશુ પાળક માંસકોશનું જ અવરો.

ગોટલી ચીવટ આ માસમાં રાખવામાં

આવશે તો જાંબુ રનાસ્થ નિરોગી રહેશે

અને રોગ સામે ટકવાની શક્તિ મળશે.

પ્રાચીન કાળમાં કુવા, તળાવ કે વાવ
ખોદાવવામાં આવતા ત્યારે કેટલીક વાર ખૂબ
જાડાણ સુધી ખોદવામાં આવતાં છતાંયે પાણીનું
ટીપું સરખું થે ન નીકળતું: કોઈક જગ્યાએ
વૃક્ષો પુત્રીઓનું બલિદાન આપતાં પાણી છતોછત
ઉભરાઈ આવતું. ધરતીનો ભોગ-જલદેવતાને
બલિદાન દેવાતાં, પાણીનાં પાતાળ અણુ કૂટી
આવતાં, એવા એક દોકરીનાં બલિદાનની આ
કથા છે.

રાત્ર અજીતસિંહ કે વાઈ એક કન્યા,
નામ ધરાર્પિત દોલત દેવી હો રામ-૧
બારદ બરિસ રાત્ર પોખરા ખોદાવે,
વહિમાં પાની નાહીં નિકરે, હો રામ:
ધાકે તોફાં નોવા ધાકે તોફાં બરિયા,
કાશીજી કે પંડિત લે આવો હો રામ-૨
બોહી પંડિત ચન્દન ચોંકિયા,
વાયલુ કરમણી રેખ હો રામ,
ચાર બરિ મોતી સુરખ, દુસાવે,
સૌને કા દકા દહિના દહોં હો રામ-૩
બોટી-બોટી પંડિત પોથિયા બિચારેં.
પોખરા માંગે દોઝત બેટી હો રામ,
પોથી વાચત પંડિત અંસુવા જો દારેં,
રાત્ર સે કદત છલ દાખી હો રામ-૪
કાંઠ કહોં મેં રાત્ર અજીતસિંહ,
પોખરા માંગે દોલત બેટી હો રામ,
ધારે સે રાત્ર બીતર ગયે ધીરે ધીરે,
બેડે સીસ નવાય હો રામ-૫
પૂછન લાગીં અજીતસિંહ રનિયાં,
કોન સંકટ રાત્ર જિયરા હો રામ,
કાંઠ કહોં મેં રનિયા સનવન્તી,
પોખરા માંગે દોલત બેટી હો રામ-૬
દસદિ મહિના રાત્રી ઉદરમેં રાખ્યો,
સાત સાત દૂધ પિઆયલુ હો રામ.
દિને દાય રાત્રી દોલત છાઈન,
રાત્ર કો દિહિત પકરાય હો રામ-૭

હિન્દી લોકગીત

સંપાદક :

શ્રી. રમણિક કિરાનલાલ મહેતા.

ધાવો તુમ રાહિન ધાવો તુમ બારિન,
નગર છલોવા દે આવો હો રામ,
પોખરા કે આસપાસ લાગી ક્યેદરી,
રાત્ર કુસ પેંતી પહિરિન હો રામ-૮
પંડિત બેઠિકે સંકલપ બોલેં,
દોલત પોખરા તર બોરિન હો રામ,
જેસેન દોલત કો ખોખરામેં ડરિન,
પનિયાં હોડો દદરાય હો રામ-૯
પોખરા કે આસપાસ રોવેં અજીતસિંહ,
દમરે અંકેવલ ઘેરિયા હો રામ,
પોખરા કે આસપાસ સમુદ્રારેં સનવન્તી.
નામ તુમારા દોલત રાખિન હો રામ-૧૦*
રાત્ર અજીતસિંહને ત્યાં એક કન્યા જન્મી
અને તેનું નામ દોલતદેવી રાખવામાં આવ્યું.
રાત્રએ બાર વર્ષ સુધી એક તળાવ
ખોદાવ્યું, પણ એમાં પાણી ન નીકળ્યું. હે
નાહિ, હે બારી! દોડો! તમે કાશીજીથી
પંડિતને બોલાવી લાવો.
‘હે પંડિત! ચંદનની ચોટી પર જેસો અને
મદારા બાગ્યમાં શું લખ્યું છે તે વાંચો. તમને
ચાજ બરીને મોતી, લાલ રંગનો દુસાવો અને
સુવર્ણ મહોરો દક્ષિણમાં આપીશ.
પંડિતે પોથીનાં પાનાં ઉથલાવીને જોયું કે
* સંપાદક : શ્રી. રામનરેય ત્રિપાઠી

તલાવ તો દોલતદેવીનું બલિદાન માંગે છે. પોથી વાંચીને પંડિત આંસુ સારવા લાગ્યા, અને હાથ દબાવીને એમણે રાગને કહ્યું:

‘હે રાગ અનિતસિંહ ! હું શું કરું ? તળાવ તો દોલત દીકરીનું બલિદાન માંગે છે.’ રાગ આ સાંભળીને બહારથી ધીરે ધીરે અન્દર મથા અને શિર ઢાળીને બેઠા.

અનિતસિંહની રાણી પૂછવા લાગી: ‘હે રાગ ! એવું તે શું સંકટ આવી પડ્યું છે ?’ રાગને કહ્યું: ‘હે સતવંતી રાણી ! હું શું કરું ? તળાવ દોલત દીકરીનું બલિદાન માંગે છે.’

રાણીએ દસ માસ સધી દોલતને હિરમાં રાખી અને સાત શાકોનું દૂધ પાતું હતું. એણે જમણા હાથે હિરાવીને રાણીએ રાગને સોંપી.

‘હે નાગ ! હે બારી ! દોડા અને જમરમાં

આમંત્રણ આપી આવો.’ તળાવની આસપાસ માનવમેદની જમી ગઈ અને રાગને કુદની પહેરી લીધી.

પંડિતે બેસીને સંકલ્પ મંત્ર બણે અને દોલતને તળાવમાં ફેંકી દીધી. દોલતને તળાવમાં ફેંકાવતાં જ અજબજા કરતું પાણી હિમરાઈ આવ્યું.

તળાવ કાઠે રાગ અનિતસિંહ ફરન કરે છે. ‘હાય ! મારી તો એકની એક પુત્રી હતી.’ તળાવને કાઠે સતવંતી રાણી રાગને સમજાવી રહી છે કે ‘ત્હમણે નામ દોલત દીકરીએ રાખ્યું છે.’

આપણે ગુજરાનમાં પણ એવાં બલિદાનોના મદિમા આલેખતાં ગીત જડી આવે છે. એમાં પુત્ર અને પુત્રવધૂના બેઠકડીએ બલિદાન અપાયાની કથા આલેખાયેલી છે.

બાર બાર વરસે નાવડી બોદાવી, નાવણીયાં નીર ના આવ્યાં છરે.
તેડાવો જણતણ, તેડાવે જોશીઓ, જોશીડા જેવરાવો છ રે.
જણતણ જોશીએ એમ કહ્યું છે, દીકરો ને વડુ પધરાવો છ રે.
થોડલા ખેલવતા વિશ્રામ કુંવરીઓ દોહો જોલાવે છ રે.
શું રે પૂછ્યું મારી સમરથ સાસુ, દોહો શા માટે જોલાવે છ રે.
જણતણ જોશીએ એમ કહી દીધું, દીકરો ને વડુ પધરાવો છ રે.
પારકી જણીને પૂછો છ રે બેટલડો ધવરાવે છ રે.
શું રે કહે મારી સમરથ સાસુ, શા માટે જોલાવે છ રે.
જણતણ જોશીએ એમ કહી દીધું, દીકરોને વડુ પધરાવો છ રે.
એમાં તે શું મારી સમરથ સાસુ, મોળાધું ને ચુદડી મંઘાવો છ રે.
કૂવાને કાંઠે ખાટો દળાવો ઢોલડીઆ પધરાવો છ રે.
પહેરે પગથીએ જઈ પગ દીધો, પાતાળ પાણી ઝગડ્યાં છ રે.
ખીન્ને પગથીએ જઈ પગ દીધો, ઘૂંટેજી સમાં નીર આવ્યાં છ રે.
ત્રોળે પગથીએ જઈ પગ દીધો, પેદાં સમાં નીર આવ્યાં છ રે.
એથે પગથીએ જઈ પગ દીધો, ઠેડ સમાં નીર આવ્યાં છ રે.
પાંગળે પગથીએ જઈ પગ દીધો, છાતી સમાં નીર આવ્યાં છ રે.
છે પગથીએ જઈ પગ દીધો, માથા સમાં નીર આવ્યાં છ રે.

(રેવ. રણજિતરામ સંપાદિત : મોહીત)

જૂદાં જૂદાં અનેક ગામોમાં જગાણવો માટે જોલાતી આ કથા છે. નવાજીમાં પાણી નથી આવતું, જળદેવના ભોગ માંગે છે. ગામનો

કોર પોતાનાં વડુદીકરાનું બલિદાન આપે છે. વાતસ્યની વેદના દર્પત્યની વંદાતપ અને સમાજસુખ કાળે સ્વાર્થજી એ ત્રણે ભાવથી

વિખૂવિત બનીને જળસમાધિ લેનારાં આ વર-
વધૂએ લોકજીવનમાં અમર, એક અશ્રુગંગા
વહાવો દીધી છે. નીચેની કથામાં છેલ્લી પંક્તિઓ
પાછળથી ઉમેરાઈ લાગે છે.

બાર બાર વરસે નવાણુ મળાબ્યાં,
નવાણુ નીર નો આબ્યાં છ રે.
તેડાવો જાણતલ તેડાવો જોશી
જોશીડા જોશ જોશરાવો છ રે.
જાણતલ જોશીડો એમ કરી બોલ્યો
દીકરો ને વહુ પધરાવો છ રે.
ધોડા બેલવતા વીર રે વસરામ વીર,
દાદાજી બોલાવે છ રે.
શું કો' છો મારા સમરથ દાદા,
શા કાને બોલાવ્યા છ રે.
જાણતલ જોશીડો એમ કરી બોલ્યો,
દીકરો ને વહુ પધરાવો છ રે.
એમાં તે શું મારા સમરથ દાદા,
પારકી જણીને પૂછી આવો છ રે.
જોડો ધરવતાં વહુ રે વાધેલી,
સાસુજી બોલાવે છ રે.
શું કો' છો મારા સમરથ સાસુ,
શા કાને બોલાવ્યા છ રે.
જાણતલ જોશીડો એમ કરી બોલ્યો,
દીકરો ને વહુ પધરાવો છ રે.
એમાં તે શું મારા સમરથ સાસુ,
ને 'કં'શો તે કરશું છ રે.
ઉઠોને રે મારા નાના દેરીડા,
મૈયર મળા આવું છ રે.
આધેરાંક મતાં જોશીડો મળાઓ,
ક્યાં વાધેલી ચાલ્યાં છ રે.
ખરે ખપોરે મરવાનાં કાંધાં,
મૈયર દુ મળા આવું છ રે.
મરવાના હોય તો બહે રે મરને
એનાં વખાણુ નો હોયે છ રે.

મારી - માતાજીને એટલું કે'જો
મોડીઓ ને ચુંદડી લાવે છ રે.
ઉઠોને રે મારાં ઝકલ નેદાણી,
હિના પાણી મેલો છ રે.
ઉઠોને રે મારાં નાનીયા નણુદી,
માયાં અમારાં યુથો છ રે.
ઉઠોને રે મારા સમરથ સસરા
વાળને વેગડાવો છ રે.
પુતર જઈને પારણે પોદાડ્યો,
નથણે આંસુડાંની ધાર છ રે.
ઢાણુ રમાડશે, ઢાણુ જમાડશે,
કેમ કરી મોટા યાશે છ રે.
દેર રમાડશે, નથુદી જમાડશે,
એમ કરી મોટા યાશે છ રે.
યેત્રે પગથીએ જઈ પગ મૂક્યો,
પાતાળે પાણી અપક્યાં છ રે.
બીજો પગથીએ જઈ પગ મૂક્યો,
કાંડાં તે ખૂડ પાણી આબ્યાં છ રે.
ત્રીજો પગથીએ જઈ પગ મૂક્યો,
કડ્ય કડ્ય સર્મા નીરે આબ્યાં છ રે.
ચોથે પગથીએ જઈ પગ મૂક્યો,
છાતી સર્મા નીરે આબ્યાં છ રે.
પાંચમે પગથીએ જઈ પગ મૂક્યો,
પરવથ પડ્યાં પ્રાણુ છ રે.
એક હોંકારો છો વસરામભાઈ,
ગોઝારા પાણી ઢાણુ પીશે છ રે.
પીશે તે ચારણુ અને પીશે તે ભાટ,
પીશે વરરામ બા'નો દાદો છ રે.
એક હોંકારો છોરે વાધેલી વહુ
ગોઝારા પાણી ઢાણુ પીશે છ રે.
પીશે તે વાણીઆ, પીશે તે આઢણુ,
પીશે વાણુ'ભાનાં લોક. છ રે.
વાંલાં દનાં તેને બોલે બેસાપો,
હવેલાંને પાતાળ પૂર્થી છ રે.*

કિસ્સાઓ

વાવડી ગામે લગભગ બાર હુંટારાઓએ દયિયારમંદ્ર ધાડ પાડી હતી અને એક બાળકને નિર્દય રીતે કાપી નાખ્યું હતું. આ અમાનુષી કૃત્ય નજરે જોતાં ખેડૂત સ્ત્રીએ અત્યંત ચડ્યું અને કુહાડીથી બે હુંટારાને એ જ સ્થળે મારી નાખ્યા. સ્ત્રીની આ હિંમતથી ગામ લોકોમાં પણ હિંમત આવી ગઈ અને બધા હુંટારા ઉપર ધસી ગયા અને બીજા બે હુંટારાઓને મારી નાખ્યા. મારામારીમાં એક ખેડૂતનું મરણ થયું છે. બાકીના હુંટારાઓ જન બચાવવા નાસી ગયા.

ગાંસીમાં એક રમુજ કિસ્સો બન્યો છે. ત્યાં એક લઘુ પ્રસંગે વરરાજ બનીદણીને સાફ લગાવીને નારિયેળ લઇને પરણવા આવ્યા. વરરાજ પોંખાઇ ગયા, માંદગરામાં આવીને બેઠા, પણ છોકરીએ વાંધો ઉઠાવ્યો કે વરરાજ આ સાફ ન ઉતારે ને અંધી ટોપા ન પહેરે ત્યાં સુધી લગનું નહિ બને. આથી ઉભય વેવાઇએ વચ્ચે ઝડપી મંત્રણા ચાલી, પણ પરિણામ શન્યમાં આવ્યું અને લઘુ અટકી પડ્યા.

નડીઆદના બે પાટીદરોને કરમસદના પટેલ સાથે ઝોળખાણ થતાં તે સમયે પોતાની દોકરી માટે ડાઘ મુસ્તીઓ શોધી આપવા જણાવેલું. બાદ થોડા દિવસ પછી ઉપરના સમસ્યાએ કન્યા માટે સારા છોકરા શોધ્યો છે અને બાદરજીનો છે તેમ જણાવતાં કન્યાના પિતાએ વિશ્વાસથી લગનની દા પાડી ને બાકી તેવારી કરી દરદાગીના પણ કપાં લગતો

દિવસ નક્કી કરતાં અમાલિ આ બંને માઇઓ કન્યાના પિતાને મળ્યા ને દાગીના જોઇને ક્યું કે 'આતો જૂની દબના છે, તે નહિ ચાલે. નવી દબના જોઇશે માટે આ-લાવો, અમે નડી-આદમાં સોની પાસે નવાં, કરાવીશું.' આમ કહીને દોકરીના બાપ પાસેથી રૂ. ૩૨૦૦ ની કમીઠનાં સોનાના દાગીના નવી દબના કરાવવા લઈ ગયા પછી પાછા દેખાયા જ નહિ !

બનારસમાં એક યુવાને દારૂ પીને ને કુટુંબમાં તે રહેતો હતો તે કુટુંબની ત્રણ છોકરીઓને ગોળાથી વાંધી નાખી હતી. પેટમાં દુઃખે છે એવા બદાના નીચે તે બંમતના મોઝાનમાંથી બંમતમાં ધૂર્યો અને પ્રથમ ૧૮ વર્ષની કુ. ચિત્રા ઉપર ગોળા છોડી, તે પછી સહુથી નાની ૧૪ વર્ષની કૃષ્ણાને દારૂ કરી અને છેલ્લે સહુથી મોટી ૨૩ વર્ષની કન્યા ને બીજે દિવસે સવારે સાસરે જવાની હતી તેનું ખૂન ક્યું ને પછી પોતે ગોળાખાઇ જીવનનો અંત આણ્યો.

બર્મોમાંથી એક મુસ્લીમ મદ્રાસ જતી રટીમરમાં દેશ આવવા નીકળ્યો. દરદમ વગેરેની તિથિ પતાવી તે રટીમર ઉપર ચડવા માટે સીડી સુધી પહોંચ્યો એવામાં અંદર ઉપર ઉભેલી બે બર્મોઝ સ્ત્રીઓએ તેને જોયો. તેઓ દોડીમાં બેસી એ કતાર સુધી પહોંચી ગઈ અને પેલા મુસ્લીમને પકડી એવા તો માર્યો કે એના કપડાં પણ ફાટી ગયાં. આ મારનાર બે સ્ત્રીઓમાં એક સ્ત્રી સગમાં હતી.

વાન એમ દત્તી કે એ સમયમાં સ્ત્રીની સાથે આ મુસ્લીમે લગન કર્યાં હતાં, ને હવે એ દેશમાં નાસી જતો હતો. એણે ગાનેલું કે બર્મોમાં રહેતાં સુધી આ સ્ત્રી સાથે મોજ કરવી ને પછી જરાય જવાબદારી માથે રાખ્યા સિવાય ચાલ્યા જવું પણ તેની યોજના પડી

બાંગી. ખમીં સ્ત્રીએ તેને નાસા જતાં પકડી પાડ્યો ને માર માયો. પોલીસે તથે જલ્થુને પકડી કસ્ટડીમાં પૂયોં છે.

પુછપરછ

જુનામઢના • કાગીદાસ નામજના પુત્ર પ્રમુદાસનું લગ્ન મહુવાની બાઈ મોંઘી સાથે થયું હતું. બાઈ મોંઘીને તથુ વર્ષથી પૂરી રાખ્યાની ફરીઆદ થવાથી કાગીદાસના પર ઉપર દરોડો પાડી પંચ રજૂ તપાસ કરતાં એક આરડીમાંથી તેની યુવાન પુત્રવધુ બાઈ મોંઘી અને તેની પુત્રી દિવાળી ચરચરતાં નોકળ્યાં હતાં. તેમણે કહ્યું કે 'હેલા તથુ વર્ષથી તડોડો હોય હોય તે અમે જોયો નથી ને કાઈ સાથે વાત તથુ કરવાની મળી નથી'. પોલીસ આ સંબંધી તપાસ ચલાવે છે.

બીહાર પ્રાંતના સસારામ ગામનો એક મુસ્લીમ શિક્ષક પોતાની નોકરીનું રાજીનામું આપી, જરજગીર વેચી, લોકો પાસેથી લોન અને કળે નાણા લઈ પોતાની પત્ની અને બે યુવાન પુત્રીઓ સાથે પાકિસ્તાનમાં લાહોર ચાલ્યાં ગયા. ત્યાં તેમને એક ધર્મશાળામાં રાખવામાં આવ્યાં હતાં. ત્યાં તે માથુસ શિક્ષક તરીકે જોડાયો. ત્રીજે દિવસે તે નિરાળેથી પાછો આવ્યો ત્યારે તેની પત્ની અને પુત્રીઓને ન જોતાં તેણે પોલીસમાં તપાસ માટે ફરીઆદ નોંધાવી. પોલીસે જવાબ આપ્યો કે 'હાલમાં મોટી સંખ્યામાં પકાણો અને તાવકા-વાળા લાહોરમાં છે ને તેઓ કુંવારા છે, તેથી તેમણે આ તોફાન કદાચ ક્યું હોય. આ લોકો સામે અમે તમને મદદ કરી ચક્રાયું નહિ.' એથી એ શિક્ષક પોતાની પત્ની અને પુત્રીઓને ગુમાવી ચિત્રગ્રમ અને શોકાકુટર બની પોતાના વતનમાં બિહારમાં પાછો આવ્યો છે.

મારી જઠાણી તથુ બાળકોની માતા છે. તેને દરેક વખતે હોરપીટલમાં સુવાવડ કરાવવી પડે છે, કેમકે પ્રમુત્તી વખતે તેને અત્યંત દર્દ થાય છે. સરળ સુવાવડ માટે કાઈ ઉપાય છે? —કલ્યાણી

તમારી જઠાણી કામચોર હોવી જોઈએ. એવી ઓઓ બેસાડુ બની જાય છે ને કાંઈજ મહેનત ન કરવાને કારણે થોડી પણ પીડા, દર્દ સહન કરી ચકતી નથી. સમબોવરયામાં સ્ત્રીઓએ થોડું દળવું, એકાદ બેકું પાણી બરી આવવું, કે દરવા દરવાડું રાખવું જોઈએ. ગામડાની સ્ત્રીઓ સખત મહેનત કરીને શરીરને કસે છે, તેમને કાઈ વખત સુવાવડ વખતે પીડા થતી નથી અને મુખરપ સુવાવડ થાય છે. તેમને ધરિપતાસ તરફ કે દાકતરો માટે દોડવું પડતું નથી. આજની બલેલી સ્ત્રીઓ સ્વતંત્ર રહી કામચોર થવાનું પસંદ કરે છે, નોકર ચાકર રાખીને કામનો બોલો દૂર કરે છે, તેથી સ્ત્રીઓ બેસાડુ બની જાય છે ને પરિણામે આવું બને છે.

લગ્ન પછી થોડા દિવસમાં જ દાંપત્ય જીવનમાંથી રસ ઉડી જાય છે એવું કારણ શું હશે? —માલતી

આજના યુવક યુવતીઓ જીવનવિજ્ઞાન અને દાંપત્યજીવનથી તદન અજાણ હોવાનું એ કારણ છે. જે એ અપરિચિત વ્યક્તિઓને બે શરીર અને એક મન બનીને જીવનસાથી બનવું છે તેમને યોનાનો જીવનસાથી પસંદ કરવાની તક સમાજ હજી આપતો નથી અને પરિણામે રૂઢીને વશ બની અથવા માથાપત્રી

પસંદગીથી લગ્ન કરનાર વ્યક્તિઓ એવા દાંપત્ય જીવનની વેદી ઉપર પોતાની જાતને હોમી દે છે. આજનો સુવક પોતાની પત્ની પાસે હંમેશાં રમુજ, શોખીન ને હસમુખી હોવાની આશા રાખે છે; પણ એકસરખું જીવન નહિ રહેવાને કારણે તેમનાં મન ઉંચા યઈ જાય છે ને પરિણામે નિરસ જીવન ખેંચ્યા કરે છે.

*

મારા વાળ બહુ ઢુંકા છે તેથી મારે બનાવટી વાળ પહેરવા પડે છે, પણ મારા મારા પતિને તે પસંદ નથી. તો વાળ વધે તેવો કોઈ ઉપાય બતાવશો ? —કમળા

વાળ નહિ વધવા માટે તેને યૌષ્ઠિક ખોરાક નહિ મળતો હોવાનું કારણ છે. માથામાં ગરમી વધુ હોય તો પણ વાળ ખરી પડે છે ને વધતા નથી, અથવા ખોડો થયો હોય તો પણ વાળને નુકસાન કરે છે. છાંડવા જેમ જમીનમાંથી પોષણ મેળવે છે તેમ વાળ આપણા માથાની ખોપરી ઉપરની ચામડીદાર પોષણ મેળવે છે. માટે તેમાં વિધન નાખતા કારણે દર કરવા જોઈએ. વાળને બરાબર આપણે ખોડો કાઢી નાખવો, બરાબર ધોવા ને ઠંડી ઓયધી નાખીને બનાવેલ તેલ વાળમાં નાખવું જોઈએ.

હંડા ઓસડીયાં વાળ પડીઓ બખરમાં મળે છે તે નાખીને તેલ બનાવવાની રીત નીચે સુજ્ઞ છે.

બધીતા માંથી કે સરિયાને ત્યાં ધુપેલ, આંબળા, બાફો, ગેંદી કે ખોરસલીનું તેલ બનાવવા માટે તે દરેકના વસાણા તૈયાર કરી તેની ખાસ તૈયાર કરેલી પડીઓ વેચાતી મળી શકે છે. (મારો પોતાનો અનુભવ છે કે શ્રી. એમ. એમ. ખંભાનવાળા-પરીણામ આફ્રીવાળા, રાયપુર-અમદાવાદ-તેમની બનાવટની તેલની પડીઓ ધણી સરસ અને ચોખ્ખી

વસાણાવાળા હોય છે.) એ પડીના મસાલાને કલાઈવાળા અને ઉંચા કાંઠાવાળા પડોળા થાળામાં કાઢી, તેમાં નવટાંક પાણી નાંખી, ખૂબ મસળા નાંખવો અને તરત જ તેલ કોપરેલ અથવા મગફળી કે તેલના તેલમાં નાંખી દેવો.

વાળને માટે કોપરેલનું તેલ ઉત્તમ ગણાય છે. પરંતુ અત્યારનાં સંયોગોમાં જેને જે અનુકૂળ હોય એ તેલ વાપરવું. કોપરેલ તથા મગફળીના તેલનું મિશ્રણ કરીને પણ વાપરી શકાય. (કેમ પડીમાં કેટલું તેલ લેવું એ વિષેની સૂચના તેમાં લખેલી હોય છે. એથી વધુ કે ઓછું તેલ ન લેવું. તેટલું જ લેવું જોઈએ.) એટલે કે પાણી નાંખી મસળેલો મસાલો તરત જ તેલમાં નાખી દેવો અને ચોનીય કલાક સુધી તેલમાં તેને પકળવા દેવો.

એ પછી તેજ સમાપ્ત રહે તેના કરતાં ત્રણગણા મોટા તપેકામાં એ મસાલાવાળું તેલ નાખીને, તપેકું ચૂલા કે સપડી પર ચડાવી, ધીમા તાપે તેલને ઉકાળવું. મસાલો તળિયે ચોંટી ન જાય તે માટે લાંબા ચમચા વડે સતત દલાવતા રહેવું. લગભગ સાતથી દસ મીનિટની અંદર મસાલામાં નાંખેલું નવટાંક પાણી બગાડી જશે. એટલે દશ મીનિટ સુધી જ સપડી પર તપેકું રાખવું. તે પછી તેને ચૂલા કે સપડી પરથી ઉતારી લઈ, તપેલાને ઠંડી દેવું. ખીન્ને દિવસે એ તેલ કેપડાથી ગળા લેવું. એટલે સરસ તેલ બની જશે.

ધણીને બહાર કાઢી ઉડતી ખુશબોવાળું હેર આઈલ ગમે છે એ માટે પડીની અંદર અકાંની નાની ખાટલી મૂકી હોય છે. તે માથેના તેલમાં નાંખી, બરાબર દલાવી-મેળવી, ખાટલા બરી લેવા. એ બે દિવસ દરેક પછી જોશે. તો ધણી સરસ ખુશબો આંતરે આ રીતે બનાવેલું તેલ, ખાતરી લાયક ચુલ્લાકારી તથા અધુર ખુશબોવાળું બને છે. એટલે કુટુંબમાં

આશીર્વાદ સમાન બની રહે છે કેટલાકની એવી માન્યતા છે કે, તેલ જેમ કાચે તેમ સરસ થાય; પરંતુ પાણી બળ્યા પછી તેજને ઉકાળો તો તેલ અને મસાલો બેઉ બળવા લાગે-એથી વાસ ખરાબ થઈ જાય. માટે દર મિનિટ જ સમડી પર રાખી, પાણી બળ્યા જતાં ઉતારી લેવું જોઈએ. કિના તેલમાં અર્ક નહિ નાખવો, પરંતુ ઠંડા બીજે દિવસે તેલ માળા લીધા પછી જ તેલમાં અર્ક નાખવો.

* હું એક ક્રિશ્ચિયન યુવતી છું. અને મેં એક યુવક સાથે લગ્ન કર્યું છે. તે યુવકને તેની પહેલી પત્ની હયાત છે. લગ્ન કર્યું ત્યાં સુધી તેને પત્ની હોવાની વાત મારાથી અજાણ હતી, કેમકે તે એકદો જ અમારી પાડોશમાં રહેતો હતો. મારા માળાપ કહે છે કે, છટાછેડા લઈને બીજું લગ્ન કરી લે. પણ મારાથી એ યુવકને છોડી શકતો નથી. હવે તે યુવક કહે છે કે, આપણે મુસલમાન થઈ જઈએ. તેની પહેલી પત્ની પણ તે વાત કબુલ કરે છે, પરંતુ મારી ઇચ્છા મુસલમાન થવાની નથી. તો અમે હિંદુ બની શકીએ? —લીલી

ક્રિશ્ચિયન ધર્મમાં બે પત્નીઓ સાથે ન રખાય, એ કારણે તમારા પતિ મુસ્લીમ થવાની વાત કરતા હશે. હિંદુ ધર્મમાં પણ હવે તો બે પત્ની એ ગુનો છે. તમારાં લગ્ન આ કાયદો આવતા પહેલાં થયાં છે, તેથી ગુનો તો નથી થતો, પણ હિંદુ ધર્મ એવો નથી કે પાપી, અપરાધી અને ગુનેગારોની ધર્મશાળા બની જાય. સ્વાર્થ માટે ધર્મ પરિવર્તન કરવું એ મહાપાપ છે. તમારે તો હવે છટાછેડા લઈને એવાં છેતરપીંડી કરનારને બરાબર બોધપાઠ આપવો જોઈએ, ને તમારા માળાપના કહેવા મુજબ યોગ્ય પતિ સાથે ફરી લગ્ન કરવું જોઈએ. જે યુવકે પોતાની પહેલી પત્નીને અન્યાય કર્યો તે અંબિધ્યમાં તમને રખડતા નહિ મૂકે એ શી ખાતરી? તેની

પહેલી પત્ની તમારે માટે જ પોતાના ધર્મ પરિવર્તન માટે તૈયાર થાય છે એ એનું સૌજન્ય કહેવાય. તમારા જેવી બહેનગણેલ યુવતીએ એ સ્ત્રીનું દર્દ દુઃખ સમજી એનાં માર્ગમાંથી ખસી જઈ સરળતા કરી આપવી.

* મારી પાડોશમાં મારી એક બહેનપણી છે તેની નવી બાબી આવી છે. તે એવી લકઝુરી છે કે વાતવાતમાં લડી પડે છે. તેની સાથે બોલવાનું બંધ કરીએ તો ઓશીયાળી બની જાયે લડયા જ નથી એ રીતે આવીને વાતો કરવા બેસી જાય છે, પણ વાત કરીને ઉઠે ત્યારે લડયા વમર ઉઠે જ નહિ. એ ઘેર આવે એવું અમે ઇચ્છતા નથી, ને એને ઘેર જતા નથી, પણ તે આવીને બેસે તો કાંઈ કાઢી મૂકાય છે? પરિણામે ન્યારે આવે છે ત્યારે અમોડા થયા વમર રહેતો નથી. એવું શું કરવું? —સુલોચના

એનો ઉપાય તો એક જ છે, કે તેની સાથે બોલવું નહિ. પણ ઘેર આવીને વાતો કરવા બેસે તેને કાઢી મૂકાય છે? એ બ્યાસુધી ગ્રેમથી વાતો કરે ત્યાં સુધી સાંભળવું ને તેની સાથે વાદવિવાદ ન કરવો. ન્યારે તે લડી પડાય એવું બોલે ત્યારે જવાબ ન આપવો ને મુંગા રહેવું, ને બીજી વાત ચર કરી દેવી. એ રીતે એની ટેવ એ જુલો, જશે અને તમારી વચ્ચે સંપ રહેશે.

* હું ગામડામાં રહું છું ને મારે ઘેર હાય-સંચો છે, પણ શીવતાં શીખવાડે તેવું કોઈ નથી. તો શીવણ ઘેર બેઠાં શીખાય તેવા પુસ્તકોના નામ લખી મોકલશો. —સવિતા

પુસ્તકો ઉપરથી શીવણ શીખાય નહિ. કોઈ શીખેલી બાઈ પાસે જઈને શીવતાં શીખી લેવું. શીવતાં શીખવું સહેલું છે-પણ વેતરવાનું અધકું છે. ને વેતરવાની કળા કોઈ દરજ્જા પાસે શીખશે તો ઘણી સહેલાઈથી ધર ઉપયોગી વસ્ત્રો તો તૈયાર કરી શકશે.

ન્યાયની

અદાલતમાં

અથા એપ્રીલ માસમાં ન્યુ દિલ્હીમાં ચક્રતલા નામની દક્ષિણ હિંદની ૧૭ વર્ષની છોકરીએ જોરાકે ખાતાના અધિકારી શ્રી. એસ. બી. રામન ઉપર ગોળાગાર કર્યો હતો, પણ ગોળા વાગી ન હતી, આ કેસમાં ચક્રતલાએ કહ્યું કે 'મી. રામને મને પરણવાનું વચન આપ્યું હતું ને પાછળથી ફરી અંગો હતો, તેથી તેને જાહેરમાં લાવવા મેં ખાલી બદાર કર્યો હતો. હું તદ્દન નિર્દોષ છું.' તેથી કોર્ટે તેને એક વર્ષ માટે સારી ચાલના જામીન અને રીવાજર રાખવા કોર્ટ ઉઠતા સુધીની સજા કરી હતી. તેની સારી ચાલના જામીન શ્રી. મુકુલા સારાબાઇ થયાં છે.

મુંબઈમાં સ્ટેન્ડરટ રોડ, પારેખ સ્ટ્રીટમાં આવેલ માધવાશ્રમમાં રહેનાર ઓચ્છવલાલ નામના એક ગુજરાતીએ જૂસાવળમાં પોતાના પતિ સાથે રહેતી એક દક્ષીણી બાઈને તેના પતિની માંદગીમાં આખરી અવરવામાં નાણું ધીર્ય હતાં અને તે બાઈ વિધવા થયા પછી પોતાના નાણા વસુલ કરવા આ ગુજરાતી બાઈએ બાઈને મુંબઈ લઈ આવી જુદા જુદા માણસો પાસે બાઈને મોકલી તેના દેહનો વેપાર કરાવી, પોતાના નાણા વસુલ કરવા માંડ્યાં હોવાની વાતથી માહિતગાર થઈ, મુંબઈની પોલીસે બનાવટી માફક મોકલી ખાત્રી કરી અને તેની સામે બાઈની પાસે અનીતિનો ધંધો કરાવી પૈસા મેળવતો હોવાનો આરોપ મૂકી તેની

ધરપકડ કરી છે અને મેજસ્ટ્રેટ મી. ધાવનની કોર્ટમાં કેસ દાખલ કર્યો છે.

મુંબઈમાં ધનજી કુંવરજી નામનો માણસ અંધેરી પાસે પરાળ આમમાં રહેતો હતો અને તે એક મુસ્લીમ સ્ત્રીના પ્રેમમાં પડ્યો હતો. તેની પત્ની કચ્છમાં હતી તેને તેણે મોઢાની હતી. પણ આ મુસ્લીમ સ્ત્રીની સાથે તેણે પતિ ખાતોપીતો હોવાથી પતિપત્ની વચ્ચે ઝગડો થવાથી તે બાઈ તેના કાકા સાથે નાયામમાં ચાલો અંધ હતી.

તે પછી ધનજી તેની પત્નીને ટેક્ષીમાં બેસારી તેડી આવ્યો ને રસ્તામાં તેનું ખૂન કરી નાખી દેવાનું મનાય છે, કેમકે અંધેરી કોલેજ પાસેથી ૨૦ વર્ષની ઉંમરની સ્ત્રીનાં હાડકાં અને બોપરી મળી આવ્યાં હતાં. પોલીસે તપાસ કરીને ધનજી કુંવરજીની તેના પત્નીનું ખૂન કરવાના આરોપસર ધરપકડ કરી છે. વડા મેજસ્ટ્રેટ પણ તપાસ માટે આરોપીને પોલીસના કબજામાં સોંપ્યો છે.

મોરબીના જૈન વણીક શ્રી. દલીયંદ દેમ-ચંદના યુવાન પત્ની સી. યાન્તાબહેન તેમના કાકાના દીકરા વનેચંદ મોદનલાલ સાથે મદાસ જતાં વચ્ચે વડોદરા સ્ટેશન પાસે એક સોજાઈ ઉતરેલાં ને ત્યાં એમાન રિથતિમાં તેમને હોરપીટાલમાં લઈ ગયા, ત્યાં તેમનું ચક્રતલા રિથતિમાં મૃત્યુ થયું. વડોદરા પોલીસને ખૂન થયાનો વહેમ જતાં કામળોમાં ક્યાં ને મોરબીમાં તેમને અટકમાં લેવામાં આવ્યા છે. આ ઉપરાંત વાંકાનેરવાળા હમનલાલ જ્ઞા-ચંકરની પણ ચક્ર ઉવરથી મદાસ પોલીસે ધરપકડ કરી સેન્ટ્રલ જેલમાં રાખ્યા છે. પોલીસ તપાસ ચાલુ છે. મરનાર બાઈની દીકરી ધનુની જુજાની ઉપરથી તે બાઈનું ખૂન થયું હોવાનું મનાય છે.

ધાકી રંગને પારસી રેલ્વેની માડી આવતાં રાંઝકારોના ટોળાએ ડગામાં ધુસી એક પાછની સાડી ખેંચી ઢાંકી હતી અને મી. લેન્થુરના પત્ની રાંઝકારોની ગોળીથી મરાયાં હતાં.

★

પાકિસ્તાન રેડિયો-લાહોરે પોતાના ચાલુ સ્ત્રીઓના કાર્યક્રમો રદ કર્યા છે ને આના અનુસંધાનમાં દલીલ કરી છે, કે 'સ્ત્રીઓનું બૌદ્ધિક ધોરણ પુરૂષો જેટલું જ છે; વળી એ લોકનાં હિતો પણ એકસરખાં જ છે; એટલે એ જુદા કાર્યક્રમો આપવાની જરૂર નથી.'

આ જડ કૃત્ય પર ટીકા કરતાં અખ-તરજખાં ફિરોઝુદીન કહે છે, કે 'પાકિસ્તાનમાં ઝડપથી પસરતા જતા 'એપી રોમ'નો પહેલો ભોગ પાકિસ્તાન રેડિયો; લાહોર ખન્યો છે. 'એ ઉમેરે છે, કે-''આટલાં વર્ષોથી લાહોર રેડિયો ને સ્ત્રીઓનો કાર્યક્રમો રજૂ કરતો હતો તે પણ શિક્ષણાત્મક હતા. ઉપરાંત તેનાથી મનો-રંજન અને ધરમથુ વિષયો પર ઉત્તમ સૂચનો મળી રહેતાં હતાં.' તેમણે સત્તાવાળાઓને પોતાના ઉતાવળિયા નિર્ણય પર ફરી વિચાર કરવા આગ્રહ કર્યો છે.

★

અમેરિકામાં બધા દેશોની માતાઓનું મંડળ સ્થપાયું છે તેના પ્રમુખ ડોરોથો થોમ્પસન અમેરિકન પત્રકાર અને આ મંડળના સ્થાપક તરફથી એક પરિપત્ર પ્રગટ થયો છે, તેમાં બધા દેશની માતાઓને સંગઠીત થઈ, સાવ-ન્દીશીકે લડાઈ ઉપર કંટ્રોલ, જંગતના પોલીસ દળની સ્થાપના, ને જંગતના એટ્રીક્ટરેશન માટે વિશાળ મતો દ્વારા સંગઠન કરવા માટે હાકલ કરી છે અને જંગતના શાસકો એક દિવસ આ બધું નક્કી કરવા માટે એકત્ર થવા હરલે નહિ તે સામુદાયિક હડતાળ પાડવા માતાઓને વિનંતી કરી છે.

★

સૌરભ

બીના વાળ એક કે બે કલાકમાં સૂકવવા માટે એક નવી શોધ થઈ છે, તેમાં ઇલેક્ટ્રી-સીટી અથવા ગરમી દ્વારા નહિ, પણ એની મેળે વાળને સૂકવી નાખે એવી વસ્તુઓ વાપ-રવા માટે ન્યુયોર્કમાં શોધ કરવામાં આવી છે.

★

અમેરિકાના વિજ્ઞાન પ્રગતિ સમિતિના વાર્ષિક મેળાવડા વખતે ડાલબીઆ વિદ્યાપીઠના પ્રોફેસર ડો. જુનો ઓર્ટગેજે જણાવ્યું હતું કે જો સ્ત્રીઓ પોતાના વાળ કપાવી બોબ્સ હેર રાખવાનું ચાલુ રાખશે તો તેમના અવ-યવો, છાતી અને વાળ પુરૂષો જેવા થઈ જશે. સરીરમાં વાળનું તત્ત્વ 'કેરીટીન' છે તેને સરીર બહાર નીકળવા માટે રરતો બોઈએ, તેથી જો સ્ત્રીઓ બોબ્સ હેર રાખશે તો સ્ત્રીઓના સરીરના બીજા ભાગો ઉપર પણ વાળ ઉમરશે, ને સ્ત્રીનો કામળતા નષ્ટ થશે.

★

અનાવિલ ચાતિમાં વાંકડાની રીઠીએ માઝા મૂકી છે. આ સંજોગમાં કન્યાઓએ એક મંડળ બિંદુ કરી, બંધારણ ધરી કાઢી, વર તરફથી માથું ન આપે અને કન્યા તે વરને પસંદગી ન આપે ત્યાં સુધી લગ્ન ન કર-વાની પ્રતિજ્ઞા લેવી, એ હેતુથી મંડળની પ્રવૃત્તિ

૧૮૭૧ માં બેવેરીઆમાં વસ્તી મળ્યું તો થઈ ત્યારે એક જ વીધવા સ્ત્રી સો વર્ષ ઉપરાંતની ઉંમરે જીવતી હતી.

ન્યુયોર્કની ફ્રેનીકીસમસાનામની સીદી સ્ત્રી ૧૧૪ વર્ષ જીવી હતી, તે જન્મી ત્યારે મુલામીની પ્રથા અમેરિકામાં ન હતી, અને તેના માઆપ સ્વતંત્ર હતા.

*

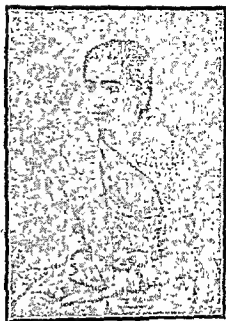
યુરોપની પ્રાચીન દંતકથાઓમાં પણ સીતાજીના અગ્નિપ્રવેશ જેવી ઘટનાઓનાં વર્ણન મળે છે. કહેવાય છે કે ક્રાન્સના શહેનશાહ ચાર્લ્સની મહારાણી રિવડીસને લોકોની દૃષ્ટિમાં પોતાને શુદ્ધ અને સદાચારિણી સિદ્ધ કરવાના ઉદ્દેશથી પોતાના આખા શરીરે મીથુ લેપેટી અગ્નિમાં પ્રવેશ કર્યો હતો.

*

પાલિન સ્ટેમર નામની ૭૦ વર્ષની એક સ્ત્રીને શરીરે અમુખ થવાથી તે દાકતર પાસે મળે. દાકતરે એકસરેથી ફેરિ લેતાં તે સ્ત્રી મળેવતી હોવાનું માલમ પડ્યું. હકીકત સાંભળી તે સ્ત્રી પણ આશ્ચર્યમાં પડી મર્ધ, કેમકે તેને આ માટે કશ્વના જ ન હતી. વૃદ્ધાવસ્થામાં પણ સ્ત્રી સમર્થ થાય છે તેનો આ પુરાવો છે.

*

ગયે મહિને જાપાનના હોન્સુ પ્રાંતમાં ઉજ્યાપાડા ખાતે મ્યુનિસિપલ કાઉન્સિલરોએ ઉજવેલા લગ્નના મેળાવામાં સંખ્યાબંધ વર-કન્યાઓ વિવાહના સામુદાયિક પ્રસંગે અનેક જાપાનીસ સ્ત્રી પુરુષો દંપતી તરીકે જોડાયાં હતાં. દરેક ઉમેદવાર વર કન્યાઓએ હૃદયના આકારના બિલાઓ પહેરી હતા, અને પોતાને પસંદ આવતા સાથી માટે જોઈતી કૌટુંબિક વજેરે માહિતી મેળાના સત્તાવાળાઓ પાસેથી મેળવી હતી. આ પ્રસંગે દરરોજના સરેરાશ ૩૦૦ લગ્નો ઉજવાયાં હતાં. આવા પ્રકારની સામુદાયિક લગ્ન પદ્ધતિ માટે સરકારે 'મેરેજ બ્યુરો' ખોલીને તેમ કરવા મંજૂરી આપી હતી.

કે. ઉપાખ્દેન ત્ર. જેવી બી. એ. (આનસ) જામનમરના પ્રખ્યાત વૈદ્યાઓ મધુશંકર ગોવિંદજીના પુત્રો-પૌત્રી પરિવારમાં એ સૌ પ્રથમ એન્જલો છે. ૧૮ વર્ષની ઉંમરે રિપોર્ટ્સ, સંગીત, હિન્દી વગેરે વિષયોમાં ધનામે મેળવી આનસ એન્જલો થયાં છે. રાજકોટની ઠાણેજમાંથી આનસ સાથે પાસ થનાર આ વર્ગે આ એક જ વિદ્યાર્થીની છે.

*

જગતભરમાં સર્વોચ્ચ પૈસાદાર સ્ત્રીઓમાં નામે આગળ આવે છે. સીનોરા ઈસાડોરા ક્રીનો (સાઉથ અમેરિકન ખાણ માલિક) પાસે ૫૦ અબજ, મીસીસ હેરીએટ હાઉલેન્ડ ગેરેટ પાસે ૧૧ અબજ, બેરોનેસ બરડેટ કટ્સ અને મેડમ બેરોઈસ (માર્કવીસ રોડા) પાસે આઠ અબજ અબજ, મીસ મેરી ગેરેટ અને રશિયન જર્મીનહાર મેડમ વોલેરકા પાસે ચાર ચાર અબજ સ્ટેલિમ હોવાનું મનાય છે. તેમની રાજની આવક નીચે સુજળ હોવાનું મનાય છે. મેડમ ક્રીનોની ૪૯૩૧ પૌંડ, મીસીસ ગ્રીનની ૧૩૫૬ પૌંડ, બેરોનેસ બરડેટ અને

માર્કવીસ રોડની ૪૯૩ પોંડ, મીસ ગેરેટ અને ગેડમ લેગેરકાની ૨૪૬ પોંડ રોડની આવક હોવાનું કહેવાય છે.

*

મીસીસ રેડ્ડા વેસ્ટનો જન્મ ૭૫૫ વર્ષ ઉપર લંડનના સીસીલી ફેર શીલ્ડમાં થયો હતો. તેનું લગ્ન બ્રજીંગદામ શાયરના એક નાણાંધીરનાર શરાફ સાથે થયું છે. એન્ડ્ર્યુએટ થયા પછી એની માતાએ તેનાં લખાણો સામે અણમોળતાવંચાથી તેણે યુનનામેન્ડુરેટસમેનમાં સાહિત્યવિવેચનો લખવામાં શરૂ કર્યો અને તે પછી નોવેલો લખવામાં અને ડેવીડ લો સાથે કટાક્ષ લેખો લખવાનું શરૂ કરેલું. લગાઇમાં પત્રકાર તરીકે તે ક્રન્ટ ઉપર ગયેલી અને યુગોસ્લાવી યાના અનુભવના આધારે તેણે ૧૯૪૧ માં 'બ્લેક લેખ એન્ડ એ ફેક્ટ' નામના બે ભાગ લખીને ખ્યાતી મેળવી છે.

પત્રકાર તરીકે તે ખૂબ શાંતીથી કામ કરી શકે છે. લખવાની તેની ઝડપ ઘણી છે. વીધીયમ જોઇસના ફેસની વીગત ૨૪ કલાક સુધી કામ કરીને ૧૫૦૦ શબ્દો તેણે 'યુપોક' પહોંચાડેલા. અમેરિકન નેશનલ વીમેન્સ પ્રેસ કલમ તરફથી આ વર્ષની શ્રી પત્રકાર તરીકે તેનું નામ મેખરે કરવામાં આવેલ છે.

*

અગત્યના સલાહ તો આપણી શારીરિક સંપત્તિનો છે. આપણાં યુવક-યુવતીઓએ ઘણી દીશામાં પ્રગતિ કરી છે, પણ તેમનાં શારીરિક વિકાસ પર હજી આપણે ધ્યાન આપ્યું નથી, આપણા આહાર પર આપણે ધ્યાન આપ્યું નથી, આપણી શ્રીઓની નિર્માળ થતી જતી જનન શક્તિનો આપણે વિચાર કર્યો નથી. મુંબઈની એક પ્રખ્યાત જનનાલય સંસ્થાએ એક વાર મને કહ્યું હતું કે, બધી ડોમની સ્ત્રીઓ કરતાં યુગરાતી સ્ત્રીઓ જનન જેવા સામાન્ય, નૈસર્ગિક અને અનિવાર્ય કાર્યમાં

ઘણી જ અસફળ નીવડે છે, વધારે પ્રમાણમાં મરે છે અથવા નિર્માળ બની રહે છે. એનું કારણ એમણે મને આપ્યું કે, યુગરાતી સ્ત્રીઓ કસરત ઓછી કરે છે ને દૂધ લી ઓછાં ખાય છે. એમને ટાપટીપ માટે પૈસા સાચવી રાખવા છે અને જડા થઈ જવાની ધીક લાગે છે. આ મજાક નથી; નમ્ર સત્ય છે. આપણી સ્ત્રીઓનાં શરીર ન સુધરે તો આપણો વેલો ફીણ થઈ જવાનો. આ વિષયમાં દેશી ઢબનાં અને અંગ્રેજી ઢબનાં આપણા વૈદ દાકતરો ભોક્ષન કેળવે તો જ પ્રગતિ થાય. —કનૈયાલાલ મુનશી

*

મીધીજી જેને યુનિયાદી તાલીમ કહે છે તે જ સાચી કેળવણી છે. જીવન જીવવાની કળા તેનું નામ કેળવણી. જીવનમાં ક્યા યુલો વિકસવા જોઈએ અને કય સુરેલો પાડવી જોઈએ તેને માટે જે સાચી સમજ આપે તે કેળવણી. કેળવવું એટલે ટેવ હોવી. સારી વસ્તુઓ કરવાને માટે આપણે ટેવ પાડવી જોઈએ. જેમ જમતી વખતે જમણો હાથ જ આપણે આગળ લાવીએ છીએ, તેમ સાચી વસ્તુ કરવાની આપણે ટેવ પાડવી જોઈએ. સમૂહમાં કેમ બેસવું, કેમ ચાલવું, કેમ જમવું, સુખદુઃખની વખતે કેમ રહેવું એની સાચી સમજ એ જ સાચી કેળવણી. આ જનની જે દેશાલોકના આપે તે સાચી કેળવણી. ઇન્દિયોની કેળવણી એટલે જે ઇન્દિયો ઉપર સંયમ શીખવે તે જ. ગમે તેટલી જૂખ લાગે પણ જે ખોરાક અવશ્ય હોય તો ન ખાવું, એ જે શીખવે તેનું નામ ઇન્દિયોની કેળવણી. સુરેવ વધતી જાય તેનું નામ જ્ઞાન. સાચું જ્ઞાન આપવાની જે હુમિશ તૈયાર કરે તેનું નામ કેળવણી. સાચા જ્ઞાનની લક્ષણી થવી જોઈએ અને તે આચારમાં મૂકી શકાય તેમ હોવું જોઈએ.

—રવિશંકર મહારાજ

*

ઓરંગાબાદ જિલ્લાના બલના ગામના કિસાન કાર્યકર માલરાવ લોખાણ પટેલની વૃદ્ધ માતાએ એક વીરાંગનને છાત્રે એવી રીતે રાષ્ટ્રધ્વજના કરેલા રક્ષણનો બનાવ પ્રકાશમાં આપ્યો છે. રાષ્ટ્રકારોની એક દુકડીએ આ કાર્યકરના મકાન પર ઘૂસી જઈને મકાન પર ફરકી રહેલા રાષ્ટ્રધ્વજને ચીરી નાખવાનો પ્રયાસ કર્યો હતો. આ કાર્યકરની વૃદ્ધ માતાએ વીરતાપૂર્વક ધ્વજનું રક્ષણ કર્યું હતું. આખરે કિસાનદળના સ્વયંસેવકો આવી પહોંચ્યા હતા અને આક્રમણકારોને બગાડી મૂક્યા હતા.

*

શ્રીમતી જ્યોત્સના યાદને દિવસ સામાજિક કાર્યકરોની વરિષ્ઠ સંસ્થા All India Social Workers Conference ના ગ્રામ વિકાસ Rural uplift વિભાગનું મંત્રી-પદ સ્વીકારવા નિમત્રણ મળ્યું છે. હિંદુસ્તાનની પ્રથમ દરજ્જાની આ સંસ્થાનું આવું જવાબદારીભર્યું સ્થાન મેળવવા પાછળ શ્રીમતી જ્યોત્સના બહેનનો કરતુરખા દરેકની પ્રવૃત્તિઓ અને પંજબના નિરાશ્રીતોની છાવણીઓમાંનો અનુભવ જવાબદાર છે. સૌરાષ્ટ્રના એક બહેનને પ્રથમવાર મળતું આ બહુમાન છે.

*

મદ્રાસથી ખપ્પર મળે છે કે મહેશ્વરનગર જીલ્લાના ગડામોડાપહી ગામ ઉપર હૈદરાબાદના રાજાકરો તથા લશ્કરીઓએ ન્યારે દુમલો કર્યો ત્યારે ત્યાંની કિસાન સ્ત્રીઓએ ગલોલ અને પથરાઓ મારીને તેમની સામે સખત લડત ચલાવી હતી. ખેતરમાં કામ કરતાં પોતાના ધરવાળાઓ, કિસાનો આવી પહોંચે ત્યાં સુધી તેમણે ગામનો સારી રીતે જત્યાવ કર્યો હતો.

*

મધ્યા ભારતના એક વિદ્યાલયની કન્યાઓનો વ્યાયામનો મેળાવડો હતો. તેમાં તે પ્રસંગના પ્રમુખે કહ્યું કે 'સ્ત્રીઓ એ છોકરી

પેદા કરવાનો સચો નથી.' એ વાક્ય બહેનોને હવે અપ્રિય બનવું જોઈએ. એમનું આ વાક્ય ખોટું પાડવા આજની કન્યાઓ કુંવારી રહેવાનું ઇચ્છે છે, અને જે પરણે છે તે સખ્ય વૈજ્ઞાનિક સમાજમાં પ્રતિષ્ઠિત રહેવા માટે પોતાનું સ્વાસ્થ્ય જાળવવાનું આવશ્યક અને ઉચિત માને છે; એટલે કે, એક બે બાળકો થયા પછી સંતતિ નિરોધ માટે ગર્ભાશયની રાસ્ટ્રિક્યા દ્વારા ભવિષ્યની સુવાવડોમાંથી બચે છે. આવું તે પોતાની સ્વયં ઇચ્છાથી નથી કરતી, પરંતુ આવી વૈજ્ઞાનિક વ્યવસ્થા મોટે ભાગે તેમના પતિની સૂચનાનું કારણ હોય છે; અને તેથી તેમના મનમાં યાવ છે કે 'સ્ત્રી એ બચ્ચા પેદા કરવાનું યત્ર નથી, પણ વાસનાપૂર્તિનું યત્ર જરૂર બની રહે છે' આજે સ્ત્રીઓનું કોણ સાંભળે છે ! વિશ્વરચના માટે સ્ત્રી-પુરુષનો પોગ છે-વાસનાપૂર્તિ માટે નહિ, કેમકે વાસના એ વિનાશકારી રાગ છે. —શાન્તી.

*

અમેરિકન કન્યાઓ તેમને આજે અપાતી કેળવણીથી વિદ્ધ છે. તેઓ કહે છે કે 'આ કેળવણી પદ્ધતિ તેમના જીવનના સર્વોત્તમ મહત્વપૂર્ણ અનુભવ માટે બીલકુલ નકારી બનાવી દે છે. પતિની પસંદગી, વિરાહીત જીવન કેમ સુખી થાય, ગૃહસ્થ ધર્મ શી રીતે નિભાવવા, બાળજન્મની ઉછેર વગેરે કંઈ જાતની કેળવણી આજે અપાતી નથી. યુરોપની પણ આજે આ રીતિ છે અને તેના ચેપ દિલ્હીમાં પણ ફેલાયો છે. આજે કોલેજમાં જે શિક્ષણ તેમને અપાય છે તેના ઉપયોગ તેમને તેમના સંસાર જીવનમાં કંઈજ ઉપયોગી નથી. સ્વાસ્થ્ય અને સંઘમના નિયમ, ગૃહપ્રબંધ, સામાજિક વ્યવહાર વગેરે વિષયો તો એમને ત્યાં વાંચવા પણ મળતા નથી. કેવું વિવાહીકાના ધોરણે ગૃહજીવનમાં ઉપયોગી એવા વિષયો ભારતની કન્યાઓને શીખવવા જોઈએ, એ દષ્ટિ આજના કેળવણીકારોએ લક્ષમાં લેવી જોઈએ.

અમદાવાદના કે. પુરોહિત
મેડારા (પારસી) એવોકેટે
યુગ્મસ્ત સમાચારના તંત્રી શ્રી
ઈન્દ્રવદન બળવંતરાય હામીર
(અલ્પશાસ્ત્રીય) સાથે સીવીલ-
મેરેજ કર્યો.

*

લંડનનો એક સોલોસીટર
તેના સ્ત્રી અસીક્ષને ઈન્કેચન
આપતો અને કહેતો કે 'એવી
ગ્રાંટમાં હાજર રહેવાનું તેમને
ગાટે ધણું અનુકૂળ થઈ પડશે.'
તેથી લંડનના વકીલો માટે
નીમાયેલી શીક્ષપાલન સમિ-
તિએ એ સોલોસીટરને ત્રણ
વર્ષ સુધી થકો બંધ કરવાની
ફરજ પાડી.

*

રાજકોટના મહેન્દ્રસિંહજી
કોલેજના એક મુસ્લિમ અધ્યા-
પક શ્રી. ઈન્કામઅલીએ શુદ્ધિ
કરાવી, ટિંકુ ધર્મ સીકારી
વિક્રમ નામ રાખ્યું અને તે
પછી કોલેજ કન્યા છાત્રાલયમાં
રહી બી. એ. ચતુર ક્ર. સવિતા એ. હામીરે તેમની
સાથે લગ્ન કર્યા.

*

એક ૪૦ ઈંચની કીમણી
કન્યાનું લગ્ન ૪૪ ઈંચના પતિ
સાથે થયું. આ દંપતી ફરવા
નીકલે છે ત્યારે શદ્દ તેમના
તરફ જોઈ રહે છે.

રાવપુર ફેલ્ડના મુસી-
મરીમાં લગ્ન કરીને આવતી
બનને રોજી રજાકારાએ
તેમને લૂંટી લઈ ૧૬ વર્ષની
કન્યાને ઉપાડી ગયા હતા.
છોડરીનો બચાવ કરનારને
ગોળાથી ઠાર કર્યો હતો.

*

મુરતની ગ્રામ્ય અંખા
બહાદુર ડાહ્યાએ ફરીઆદ કરી
હતી કે 'અચનીકુમાર બસ
સરવીસના ક્લાઈવર મોંઘાભાઈ
રધુનાથે ખોટું સમજાવી પત્ની
તરીકે સંબંધ રાખ્યા પછી
તે સખમાં ચર્તા લગ્ન કરવાની
ના કહી, હેતરથી કીરી હતી.'
પણ કોર્ટે ક્લાઈવરને બીનબચા-
બદાર કરાવી છોડી મૂક્યો.

*

રાજકુમારી એની સાથે
એથેન્સમાં રુમાનીવાના માગ
રાખ્યો હતો લગ્ન કર્યા.

*

કલકત્તા જાસે ટીટાપરતી
હોટપીટલમાં એક કારીગરની
આગર પત્નીને દાખલ કરેલી,
પણ દાકતરે તેનો તરફ સાંજ
સુધી ધ્યાન ન આપતાં તે
ખાઈ ગુજરી ગઈ. આથી
લગ્નરાજેલા ટીટાએ હોટપી-
ટલ ઉપર દુઃખો કર્યો હતો.

*

કેવેટાના સીશી જીલ્લામાં
એક પતિ-પત્ની વચ્ચે અથડા
થયો. રાત્રે છોડરાને રડતો
સાંભળી પતિએ તેની પત્નીને
ઢીંકીને છોડરાને લેવાનું કહ્યું,
પણ પત્નીએ કહ્યું કે 'ધર
સળગી ગયે તો ય હું ઢીં-
વાની નથી, ને છોડરાને લેવાની
નથી.' પતિએ આથી ગુસ્સે
થઈ ધર સળગાવી મૂક્યું અને
પાંચ જ મીનીટમાં ત્રણે જણ
ધરની બહાર નીકળી ગયાં.

*

બુંબઈમાં કાલાબા ઉપર
રસ્તા વચ્ચે દારૂ પીધેલ અવ-
સ્થામાં ધાંધલ કરવા માટે
ગીસ અન્વર મુસ્તાના ઉર્ફે
શીલાદેવો નામની સીનેમા
નટીની પોલીસે ધરપકડ કરી છે.

*

બુંબઈમાં રીટાઈર્ડ જનની
દીકરી કે. રેવતીએ કાકા
કાલેલારના પુત્ર ડો. બાલકૃષ્ણ
કાલેલકર સાથે લગ્ન કર્યું.

*

નીજામની દરમાં રત્ના-
દાસ અને પોલીસો તરફથી
સ્ત્રીઓ ઉપર થતા અસાચાર
સામે વિરોધ તરીકે પ્રો.
બજુરાણી અને બીજા સોજ
જલ્દી નીજામની દરમાં પ્રવેશી
સસામદ કર્યો.

લંડનમાં પાકીસ્તાનના ઈન્ફરમેશન ઓફીસર કુ. મરીઅમ અફઝે મુબઈના વહેપારી મી.આલમ ઓસમાની સાથે લંડનમાં નીકા પડયા.

* *

બાણીતી અભિનેત્રીઓ શ્રીમતી દીના સંઘવી અને કુ. નિહારીકા દિવેટીઆનું અમદાવાદની નાટ્યમંડળીઓ તરફથી ગૃહરે સન્માન થયું.

*

નર્મદા નદીમાં ઉપરૂતીઓ બેઠેલી એક હોડી ડૂબી જતાં ૨૫ સ્ત્રીઓ મરણ પામી ને મુબઈ પાસે દરીઆમાં એક હોડી ડૂબી જતાં તેમાં બેઠેલી બધી સ્ત્રીઓ ડૂબી ગઈ.

*

મદ્રાસ સરકારે મદ્રાસની સ્ત્રીઓ માટેની હોસ્પીટલનું નામ બદલી કરતુરખા માંધી હોસ્પીટલ રાખવાનું ફરમાવ્યું છે.

*

અમેરિકાની સેનામાં સ્ત્રીઓની ભરતી કરવાનો નિયુક્ત થઈ ગયો.

*

છઠ્ઠાંડને ખર્ચે વિલાયતમાં ૫ મી જુલાઈથી બહેન રૂથ ડુયરની દેખરેખ નીચે શેરીએ શેરીએ ફરવાનાઓની સગવડ શરૂ થશે. તેમના હાથ નીચે ત્રણ હાથ નસી અને આયાઓ કામ કરશે અને પ્રજાની તંદુરસ્તી અને સગવડ આ ખાતું સાચવશે.

મુબઈમાં અંધ સ્ત્રી પુર-પોની પહેલી પરિવહન મહિને ભરાઈ હતી.

*

આણંદમાં જીરલા વિશ્વકર્મો મહિલા વિલાસનું ઉદ્ઘાટન હોડા માઉન્ટબેટને અને વિદુલ વિલાસના કન્યા હાત્યાલનું ઉદ્ઘાટન લેડી માઉન્ટબેટને ક્યું.

*

ન્યુ કાર્મન્ડલેન્ડના બાવી સંરથાનિક બંધારણ માટે મત આપવા એક સત્તાણું વર્ષના ડોશીમાં પોતાનો મત આપવા મતદાન સ્થળે હાજર થયાં હતાં.

*

અમેરિકામાં ૧૦૫ વર્ષની ડોશી મીસીસ મેરીએન ટેલર દરરોજ બરફના પાણીથી સ્નાન કરે છે. તે ૬૫ વર્ષની થઈ ત્યાં સુધી દરેક શીયાળામાં સરીર ઉપર બરફ ધસતી; તેને લીધે આટલી ઉંમરે પણ તેની આમડી ઉપર કચ્છલી પડી નથી.

*

માધ્યોર ધારાસભાએ સુજોત લણને કાયદેસર ઠરાવવાનો કાયદો પસાર કર્યો.

*

જામનગરના કુ. ઉવાખડેન ત્ર. જોવી ૧૮ વર્ષની ઉંમરે સ્પોર્ટ્સ; સંગીત, હિંદી વગેરેમાં ઈનામ મેળવી ઓનર્સ સાથે ગ્રેજ્યુએટ થયાં.

મુબઈ યુનિવર્સિટીમાં મીસ ત્રીપુરી બારકરરાવ નીચોગી દાકતરી પરીક્ષામાં પાસ થયાં અને છ મનામો તથા મેડલ મેળવ્યાં. તેમણે પોથોલોજી અને બેક્ટેરીએટલોજીમાં પહેલા વર્ગના માક્સ મેળવ્યા છે.

*

વડોદરામાં સ્ત્રીઓના એક સરથકે કુ. આપેની સરદારી નીચે અસલ મોંઘવારી મારે વડા પ્રધાન જીવરાજ મહેતા પાસે લા નાખી હતી.

*

રાજકોટમાં કાન્તા વિકાસ-ગૃહનો પાયો શ્રી. દેવરભાઈના હસ્તે તા. ૨૭ મીના રાજ નાખવામાં આવ્યો હતો. અવળે માર્ગે દોરાયેલી અને તપગયેલી સ્ત્રીઓને સારા માર્ગે વાળવાનો અને તેઓ તેમના કુટુંબીજનો સાથે પોતાનો સંબંધ ફરીથી બાંધેલી પરિસ્થિતિ સર્જવાનો સંરથાનો હિદ્દેશ છે. સંરથા શ્રી. પુષ્પાબહેનની દેખરેખ નીચે શ્રી.હીરાબહેન આલાવે છે.

*

ચીલીમાં એરેના નામની ૬૪ વર્ષની એક છોકરીએ તંદુરસ્ત પુત્રને જન્મ આપ્યો. મા-પુત્ર બન્ને તંદુરસ્ત છે.

*

વેરાવળની કુ. મૃણાલીની હીરાચંદ ગાંધી તેર વર્ષની ઉંમરે મેટ્રીકમાં પાસ થઈ છે.

અંડામાં સૌરાષ્ટ્ર આમો-
દ્ધાર માંથી દૂર તરફથી આમો-
દ્ધાર માંથી મંદિરની શીલા
રોપણ વીધી ભાવનગરના મહા-
રાણી શ્રી. વિન્યાકુંવરના
સાહેબના હાથે ચઢ.

*

રેવાસના કડવા પાટીદાર
પુંજ ભેચરની દીકરી અરખી
(ઉંમર વર્ષ ૨૫)નું લગ્ન તેની
પાંચ છ વર્ષની ઉંમરે લાલ-
પરના પટેલ ગીરધર ખોતી
સાથે થયેલું. પણ છેલ્લા આઠ
વર્ષથી તેના ઘણીને પત્તો ન
હોવાથી તે બાઇએ તેને તેડી
જવા તેના પતિને જાહેર નોટીસ
આપી છે, ને તેમ નહિ કરે
તો ફરીથી લગ્ન કરી લેવાની
ખજર આપી છે.

*

મુંબઈ યુનિવર્સિટીની
મેટ્રીક્યુલેશન પરીક્ષામાં સર્વથી
વિશેષ માહર્સ આમ કરનાર
અને કારેજમાં આગળ અભ્યાસ
કરવાની કણુલાત આપનાર
સ્વેનાંજર મૂર્તિ પૂજક જૈન
વિદ્યાર્થીનીને "શ્રીમતી લીલા-
વતી બોળામાઈ મોદનલાલ
ઝવેરી જૈન રોહરશિષ" આપનામાં આવશે. અરજ-
પત્રક શ્રી. મદાવોર જૈન વિદ્યા-
લયન, ગોવાળાયા ટેક રોડ,
મુંબઈ ૨૬ ની ઓફીસેથી
મળશે. અરજપત્રો તા. ૫મી
જુલાઈ ૧૯૪૮ સુધી સ્વીકા-
રવામાં આવશે.

પેટલાદના એક જાણીતા
શરણના યુવનું લગ્ન ત્રણેક વર્ષ
ઉપર બોરસદ તાલુકાના બેટાસી
ગામે થયેલું. પણ તેમના ઘરના
શ્રીવર્મને આ કન્યા સાથે
અણુજનાવ થતાં, (મુંબઈ પ્રાંતને
વડોદરા રાજ્યમાં એક પત્ની-
ત્વનો કાયદો હોવાથી) ખંભાત
રાજ્યના ફાંજણી ગામે બોર-
સદની એક યુવતી સાથે ફરી
લગ્ન કર્યા.

*

શીરોહીના રાજ્યમાનાનું
મુંબઈ અને અમદાવાદમાં
શીરોહી રાજ્યની પ્રજા તરફથી
સન્માન કરવામાં આવ્યું હતું.

*

ઠાલસાની તંગી માટે પૂર-
વહા પ્રધાન દીનકરરાવ દેસાઈની
કચેરી તરફ મુંબઈની ૧૨ સી
સંરચાઓના આશ્રયે સ્ત્રીઓએ
કુચ કરેલી. તેને પોલીસે અટ-
કાવી, સાત સ્ત્રીઓની બનેલી
કમીટીને જવા દીધી હતી.
પૂરવહા પ્રધાને તેમની ફરીઆદ
સાંજળી તાકીદે પગલાં લેવાનું
સાન્તવન આપ્યું હતું.

*

અમદાવાદમાં સારંગપુરની
૨૦ વર્ષની કન્યા સાથે વિવાદ
થયેલા તે કન્યા રમણલાલ ડી.
શાહ (ઉ. વ. ૨૨) ને ન
ગમવાથી રમણલાલે નાસી જઈ
ગીરધરનગરમાં પાટજનીવાસી
કુ. સુશીલા ધનજીભાઈ શાહ
સાથે લગ્ન કર્યા.

ગુનાગદના નવાખની બ્યુ-
બિલિ વખતે ૩૧. ૫માસ
હમર વખા જે તેમાંથી બહાર
રગામ બહુતી. ત્રીસ વીધવા
ઓને કિશ્કરત અપાશે.

*

અખિલ હિંદ મદિલા
પરિષદના આમદથી હિંદ સર-
દારે સીઓને સીરીસ અને
પોલીસ ખાતામાં નોટીસ આપ-
વાનું સ્વીકાર્યું છે.

*

જયકુમારના 'નારી અંક'નું
સંપાદન કુ. રશિદા મરચે
કર્યું છે.

*

ગ્વાસીઅરમાં ઝાંસી રાણી
લક્ષ્મીબાઈની સંવત્સરી
ઉજવાઈ.

*

કાણુલ ખાતેના ફ્રેચ એલ-
ગીના પત્ની શ્રીમતી કાખા
પેચાવરથી કરાંચી રેલવેમાં
જતા હતાં ત્યારે દસનાગદ
રેલવેને ચોરી કરવાના ઈરાદે
તેમને છરાથી ધામલ કર્યા હતા.

*

દમજીમાં મદાતમા માંથી
સ્મારક માન પ્રચારક મંડળના
આશ્રયે સારંગનિક વિદ્યાલ-
યની હિદ્દાતન ક્રિયા ત્યાંના
ગવર્નરના હાથે ચઢ.

*

આણંદની જાગરમાં એક
સમર્પા બાઈ મોટરજમ નીચે
કચરાઈ ગઈ.

ચીનમાં ૨૦ વર્ષની કુ.
યાંગ મેઈ કહે છે કે તેણે
નવ વર્ષ ઉપર એક ગાળા
જેવું કાંઈક ખાધું હતું તેનાથી
તેની શૂંખ મરી ગઈ છે.
ત્યારથી આજ સુધી તેણે કાંઈ
ખોરાક લીધો નથી. માંદગી
કે નબળાઈના ચિહ્ન દેખાતાં
નથી. અમેરિકન તબીબો તેનો
તપાસ કરવા જનાર છે.

*

બૂજના એક પહેલા વર્ગના
મેથુસ્ટેનની પત્નીએ એકી
સાથે ત્રણ છોકરીઓને જન્મ
આપ્યો. ત્રણે છોકરીઓ
અર્ધ કલાક પછી મરણ પામી.

*

ચલાળામાં કુંડલાને રસ્તે
સીમાડા ઉપર એક વેાકળામાં
કેમળ અંગુલી સ્ત્રીની લાચ
તદન નમે અવરથામાં મળી.

*

રામતીથ યોગાશ્રમ તર-
ફથી મહેત ચાલતા યોગાશ્રમ
વર્ગનો પટ માણસોએ માર્ય
મહિનામાં લાભ લીધો હતો.

*

રાજકોટમાં ચાલતા વલ્લભ
કન્યા વિદ્યાલયના ઊંચાલયમાં
હરિજન બહેનોને બહુવા રહે-
વાની ખાસ સગવડ આપવામાં
આવશે. ખર્ચ વ્યવસ્થા સંધ
બોજવી લેશે. ચાર ધોરણ
બહેલી હરિજન બહેનોએ
અરજ કરવી.

*

રજાકારોએ ડાંગરગાવ પર
તાંબેતરમાં હુમલો કરી ત્યાંની
સ્ત્રીઓ ઉપર બળાત્કાર કર્યો
હતો. હિંદી સરદાર પર આવેલ
સસીનગમમાં આવતી હિંગો-
લીની બે હિંદુ સ્ત્રીઓને જકાતી
મથકે અટકાવી પંદર તોલા
સોનું ખુચવી લીધું હતું.

*

હરિજન બાઇને રાતના
પોતાને ઘેર બોલાવી છેડતી
કરવા માટે અંબાવાના પોલીસ
પટેલ પરણીતમ બાપરબાઇને
આણંદ મેથુસ્ટે એક દિવ-
સની સજા ને છસો રૂપીઆ
દંડ કર્યો.

*

પેટલાદના ખડાવતા યાત્રી-
ના શેઠ રણુછોડલાલની પુત્રીએ
દશાદિશાવાળ શેઠ વિનુભાઇ
હરિલાલ રામદાસ સાથે આંત-
રજાતિ લગ્ન કર્યો.

*

જંજાળમાં પકડાયેલા
કામ્યુનીસ્ટોને છોડી ચૂકવા માટે
વાલેક સ્ત્રીઓએ સૂત્ર ઉચ્ચારી
દેખાવો કર્યો હતા, તેથી પોલીસે
તેમને ક્રોડન કરી હતી ને
લોકોને વીખેરવા માટે ટીપર
ગેસ વાપર્યો હતો.

*

પોતાની બે પુત્રીઓને
પરણાવવાના પૈસા ન હોવાથી
અમદાવાદ જમાલપુર બહાર
રહેતા યુનીલાલ નામના ગરા-
સીઆએ અરીણ ખાંધ આપ-
વાત કર્યો.

મુંબઈ આઝાદ મેદાનમાં
બરાયેલા ઔદ્યોગિક પ્રદર્શ-
નમાં રોડક રાખનાર માણેક-
લાલ ત્રિભોવનદાસ ત્રીવેદીની
પોતાની પત્ની પાસે અનીલીનો
ધંધો કરાવવાના આરોપસર
ધરપકડ થઈ.

*

લંડનના થીએટરમાં બેગમ
રહેમતુલ્લાતરફથી કાયદે આજમ
રાહત ફાળા માટે એક વેરા-
યટ્ટી શો ગોઠવવામાં આવ્યો છે.

*

શુલદાના નજીક માઝા-
પાટુડ ગામમાં એક વણજા-
રીના મકાન ઉપર ૭૫ માણુ-
સોએ હુમલો કરી સંખ્યાબંધ
સ્ત્રીઓ ઉપર તલવારથી ધાતકી
રીતે હુમલો કર્યો હતા.

*

ઈરાકના રીજન્ટ અબ્દુલ
મલાહન માતા રાણી હારીસાહ
હરિકની રેડ ક્રીસન્ટ નર્સિંગ
કુકડીના વડા તરીકે કામ કરવા
ટ્રાન્સજોર્ડન જનાર છે. તે
કુકડીમાં રાજકુમારી બાદશાહી
અને બીજી અગ્રણી મહિલાઓ
બેઠાઈ છે.

*

મુંબઈ-જોગેશરીના શ્રી.
ઉપાધ્યેન પટેલને પોતાના
એક વર્ષના બાળક સાથે
મુંબઈથી અમેરિકા વિમાનમાર્ગે
જર્તા શાનાનમાં અટકાવ્યા
કેમકે તેમનો પાસપોર્ટ ખોવાઈ
અથો હતો.

અમદાવાદના દરિગન
ચાણાણુ શ્રી. ખુશાલચંદ્ર દક્ષી-
રચંદ્ર શ્રીમાળી સાથે ધોળકા
કન્યાશાળાના હેડમીસ્ટ્રેસ રાજ-
પુત ગરાસીઆ બાઈ મોંઘી
કદાનજી મહીડાએ વડોદરા
આર્થ સમાજ મંદિરમાં હિંદુ
વીધીથી પુનર્લંઘ કર્યો છે.

*

મોડાસામાં ગવર્નમેન્ટ
લેડીઝ ટેલરીંગ ડીપ્લોમાની
પરીક્ષામાં મહીલા મંદિર તર-
ફથી જોડેલી નીચેની બહેનો
પહેલા વર્ષમાં પાસ થઈ.

મહેતા કાન્તાબેન મનોર
દાસ (૭૨ માર્ક) ઠાઠારી
જયોદાબહેન નેચંદ્ર (૬૯)
દેસાઈ સુધંકાન્તા નેહાલાલ
(૬૭) દેસાઈ પુષ્પાબેન નેહા-
લાલ (૬૬) સોની કમળા કેશ-
વલાલ (૬૫) દોશી ન્યાલકમી
પુનમચંદ (૬૧).

*

પાંક્ષીતાણા સેવાલ્લના
સેવીકા ઈન્ડુબેન અને કાન્તા-
બેનની સાથે નાના બાળકોની
એક ટુકડી હડમતીઆ મળી હતી.

*

અમેરિકામાં મસુરી ખાતે
નવી કોલેજ ઉપડતી હતી તેમાં
દાખલ થવા વિદ્યાર્થીઓની
અરજીઓ આવી તેમાં ૮૬
વર્ષના એક દાદીમા શ્રીમતી
એ. જી. રૂડીન્સનની અરજી
પણ હતી.

*

મોરબીના વનેચંદ નામના
વેપારી તેમના ડાકાની દોકરી
શાન્તાને લઈ મદાસ જવા નીક-
ળ્યા. રસ્તામાં વડોદરા ઉતર્યા ને
સાં માર્કસંજોગમાં બાઈનું ખૂન
થયાનું કહેવાય છે. તેથી વડો-
દરા પોલીસે કાળજીમાં ક્યો ને
મોરબીમાં તેમની ધરપકડ થતાં
દસ હજારના જમીન ઉપર
છોડવા.

*

વોળીઆના ગુણશીદાસ
સોનીની વિધવાએ કેવે પડી
આપવાત ક્યો. બાઈના સજ
સાથે પત્થરો બધિલા હોવાનું
કહેવાય છે. બાઈની પાસે સારી
મોલ્કત ને જમીન જમીર હતી.

*

અમદાવાદ રાયપુર વિસ્તા-
રમાં આવેલી એક પોળમાં
રહેતી રબારણુ યુવતીને એક
સજઈન્સપેક્ટર ઉઠાવી જતાં
તેની સામે રબારણુના બાઈએ
ફરીયાદ નોંધાવી છે.

*

સિદ્ધએડના મંજાલાલ
દસરથની ૧૭ વરસની દોષદી
નામે છોકરી રેલ્વેના કુવામાં
પડીને મરણ પામી છે. રા
કારજે પડી તેનું કારણ હજી સુધી
સમજાયું નથી.

*

શ્રી. પુષ્પાબેન મહેતા
જૂનાગઢ રાજ્યના ડેગવણી
પ્રધાન બન્યા છે અને ડેગવ-
ણીખાતાનું દફતર તેમને
તમને સોંપાયું છે.

અંચે મંદિને જ નવસારીમાં
ખુલેલા પારસી અણકામમના
ફંડમાં ત્યાંના બાઈ પીરોળ-
બાઈ બર્યા તરફથી રૂ. ૧૦૦૦
રકમ ભેટ અપાઇ છે.

*

બરૂચ સ્ત્રીમંડળના આગ્રે
બાલમંદિરને સદાય આપવા
સાથે એક સમારંભ ક્યો દરેક
ત્યાં શ્રી. જંસીલાલ વર્માએ
કટાક્ષ ચિત્રો દર્શાવેલાં.

*

શુરત સંયદપુરા કડિયાત્રે-
રીના રણુજીતલાલ નગીનદાસની
યુવાન પત્ની નિર્મળાનું ચૂલાની
જાળથી દાઝી જતાં હોરિષ્ટ-
લમાં અવસાન થયું છે.

*

ડોચેસ એફ ઈન્ડે આવના
જુલાઈમાં હેન્ડન ઓરોગ્રીમ
ખાતે સ્ત્રીઓના હળવા દવાઈ
દળના સમારંભમાં દાઝરી
આપવાના આમંત્રણનો સ્વીકાર
ક્યો છે. તેઓ ઉડવાનું શિખતી
૧૫૦૦ યુવાન સ્ત્રીઓની કૂચ
વખતે સલામી ઝીલશે અને તે
વખતે આ બધી સ્ત્રીઓએ
પોનાની પાસેથી પૈસા કાઢીને
એકલા કરેલા કાળામાંથી ખરી-
દેલા વિમાનનું નામ પાડવાની
વીધી પણ કરશે.

*

કસ્તુરબા દરેક ફંડના પ્રમુખ
તરીકે મદાસમાં બાંધીએને ખાતે
સરદાર વલ્લભભાઈ પરેલનીમાવા.

*

બીજા વિશ્વયુદ્ધ પછી નામરીક વિમાની વ્યવહાર માટે વિમાની તૈયારીનો પરવાનો મેળવનાર ઇંગ્લિશનાં ૨૪ વર્ષનાં મિસિસ મોરો-ટેટ પહેલાં જ સ્ત્રી છે. તેઓ આવતા બે વર્ષમાં હલકા વજનના વિમાનમાં દુનિયાની પ્રદક્ષિણા કરવાનો પ્રયત્ન કરવાનાં છે. અને શાહી વિમાની દળમાંથી છુટા થયેલા વિમાનને નક્કી કરેલા માર્ગે ચલાવવા માટે દિશાઓનો ખ્યાલ રાખનાર ૨૪ વર્ષના મિ. માઈકલ ટાઉનસેન્ડ તેમના વિમાનને દિશા સમજાવવાની યોગ્ય દોર-વણી આપશે.

*

એક્સી ખાતે ભરવામાં આવેલા કુલોના પ્રદર્શનમાં ડૉ. ઇ. કે. જનકી અમ્મલ સૌનું ધ્યાન ખેંચે છે. તેઓ તેમણે સરેમાં બે વર્ષ સુધી કરેલા કામના નમુનાઓ અને આકૃતિઓ દ્વારા બધાને સહમતિ આપે છે. તેઓ મદ્રાસના વતની છે અને લડાઈ દરમિયાન તેઓ સિટન ગયા હતાં. અત્યારે તેઓ મજાણીમાં રહેલા તેલનું પ્રમાણ બેવડું શી રીતે કરી શકાય તેનું સંશોધન કરે છે.

*

માતર ગામના પરીએજ ગામની એક હાકરડા બાઈ માતર મોટરમાં આવતી હતી ત્યારે રસ્તામાં ચાલુ મોટરે પ્રસૂતી થઈ ગઈ હતી.

મિસ રોઝી ન્યુમેન નામની એક શિખાઈ છત્રી પાડનારે એકસે હાથે કાચમી સંમદ માટે એક દસ્તાવેજ ચલચિત્ર તૈયાર કર્યું છે. આ ચિત્ર ડેકેડેકાણે ખતાવીને તેમણે ધર્મદા માટે અત્યાર સુધીમાં પા. ૧૮,૦૦૦ (રા. ૨,૩૯,૫૮૪) એકઠાં પૈસા કર્યા છે. તે ચિત્ર લંડન પરના જર્મનોના રાત્રિના વખતના એકધારા હવાઈ હુમલાઓનું કાચમી સંમદ માટેનું એક રંગીન ચિત્ર છે.

*

મુંબાઈ રેડીયો ઉપરથી શ્રી. બદામખેડેન દેસાઈએ ગૃહ-શંકાર, નૃત્યકળા અને દિલ્લી ચિત્રકળા ઉપર વાતોલાપ કર્યો હતો.

*

ગોપબંધુ ચોધરીના સેવા ધર આશ્રમમાં જીવણી પામેલી હરીજનગણા શ્રી. સરસ્વતી સાથે ઝેરીસામાં લોકસંઘનું કામ કરનાર શ્રી. વૃન્દાવનચંદ્ર (શ્રાદ્ધજી) સાથે લગ્ન થયું.

*

સિટનના ગૃહમંત્રીએ મિસ બી. એમ. ડેનિસ દિવિટનામનાં બાઈની સ્ત્રી-પોલિસ દળમાં ઇન્સ્પેક્ટરેસની જગ્યા પર નિમણૂક કરી છે. હાલમાં તેઓ ના. રહેતરાહના પોલિસ ઇન્સ્પેક્ટરના પગડાના મદદનીશ તરીકે કામ કરે છે. મિસ વિટ્ આ પ્રમાણે આસિરટ્ટ ઇન્સ્પેક્ટર તરીકે નિમાનાર પહેલો જ સ્ત્રી છે.

તાલપદાના કૃપાસિંધુની પુત્રી શ્રી. સીતામણી (શ્રાદ્ધજી)નું લગ્ન બદ્રક (ઝોરીસા) ના જીવરામ ખાદી વિદ્યાલયના અધ્યાપક શ્રી ગૌરમોમ સામંતરાય (ક્ષાત્રય) સાથે થયું.

*

જીનીવામાં વિશ્વ આરોગ્ય સંઘનો એકઠાં હિંદી પ્રતિનિધિ મંડળના આગેવાન તરીકે હાજરી આપવા રાજકુમારી અમૃતકુંવર વિમાનમાં જીનોવા ગયાં છે.

*

નડીઆદના વૈષ્ણવ મંદિરના વડુજી મહારાજ સામે મીઠકત વેડશી નાખવાના માટે દાવો થયેલ તેમાં તે વપરાયેલ મીઠકત વડુજી મહારાજની અંમત ગણી માટે દાવો ઠાઠી નાખ્યો.

*

કેન્ટના પોલિસ વડા મેજર ને. એફ. ફર્ગુસને તેમના હમણાં જ પ્રસિદ્ધ કરેલા અહેવાલમાં જણાવ્યું છે કે છેલ્લા ૧૨ મહિના દરમિયાન સ્ત્રી પોલિસોએ ૯૪ માણસોની ધરપકડ કરી હતી, ૫૧ ગુમ થયેલાં માણસોને શોધી કાઢ્યાં હતાં, લોહીના વેપારના ૨૦૦ કિરસાઓ પર દંખરેખ રાખી હતી. આ બધું કામ માત્ર ૧૯ સ્ત્રી પોલિસોની એક નાની ટુકડીએ જ કર્યું હતું.

*

પુસ્તક પરિચય

શ્રી નવજીવન કાર્યોલય, અમદાવાદ તરફથી 'સંસાર અને ધર્મ' (લેખક: શ્રી. હિશોરલાલ મથશવાળા પૃ. ૨૬૦ કિં. બે રૂપિયા) નામે પુસ્તક પ્રગટ થયું છે. તેમાં સંસાર અને ધર્મ ઉપર જુદા જુદા પ્રસંગે લખેલા લેખોના સંગ્રહ છે. આ પુસ્તકની પ્રસ્તાવના જાણીતા પંડિત મુખલાલજીએ લખી છે. તેમાં તેઓ લખે છે કે 'આ સંગ્રહમાંના પ્રત્યેક લેખ ગદ્ય છે, પણ કેટલાક લેખો તો એવા છે કે બારેમાં બારે વિદ્વાન કે વિચારકનીયે બુદ્ધિ અને સમજાણની પૂરી કસોટી કરે.' તત્વજ્ઞાન મૂળે જ ગદ્ય વિષય છે અને સમજનારા જલ્દી જ હોય છે. વિચારકો માટે આ પુસ્તક ખૂબ જ ઉપયોગી છે. આ સંસ્થા તરફથી, સત્યાગ્રહ આશ્રમનો ઇતિહાસ (લે: મદાત્મા ગાંધીજી. પૃ. ૬૧ કિં. રૂ. એક) પ્રગટ થયો છે તેમાં ગાંધીજીએ આશ્રમની રચનાત, તેની જરૂરીઆત ને પછી તે અધ્યક્ષો તે સંબંધી ઉપયોગી પણ ટુંકી માહિતી આપી છે ને પાછળ તેમાં જે નિયમો હતા તે નિયમોની સમજણ ને હેતુ આપ્યા છે. ગાંધીજીએ આ ઇતિહાસ લખ્યા પછી ફરીથી સુધારો નહિ હોવાથી એને એવી જ રીતિમાં પ્રસિદ્ધ કર્યો છે. આશ્રમના નિયમો સમજવા માટે આ પુસ્તક ઉપયોગી છે.

જેહુતોને હંમેશાં ઉપયોગી થઈ પડે તેવા માર્ગદર્શક-બોધિયા જેવી 'જેહુત પાથી' (સંપાદક: શ્રી. વિદલદાસ કોઠારી અને નગીનબાઈ શેઠ. પૃ. ૨૦૮ કિંમત સવા બે રૂપિયા) પ્રગટ કરી છે. તેમાં જેહુતની જામીન, ખેડ, ખાતર અને પાકની માહિતી સાથે જેહુતો માટેના સરકારે કરેલા કાયદા, રાકત અને નાગરિક ધર્મની માહિતી આપી છે. આ પુસ્તક ગામગ્રામાં વસતો એક એક જેહુત વસાવી તેમાંથી પોતાને જરૂરી માર્ગદર્શન મેળવી શકશે.

કાશી વિદ્યાપીઠ પ્રકાશન વિભાગ તરફથી 'ગાંધીજી મંથમાળા'ના પહેલા પુસ્તક તરીકે 'ગાંધીજી' પુસ્તક (કિ. દોઢ રૂપિયા પૃ. ૧૪૪) દિંદી ભાષામાં પ્રગટ થયું છે. આ પુસ્તકમાં ગાંધીજીના અવસાન પ્રસંગે જાણીતા લોકજ્ઞેતાઓએ આપેલી અંગ્રેજી અને ફોટાઓ સંગ્રહવામાં આવ્યા છે. આ મંથાવલીના સંપાદકોમાં શ્રી. કમળાપતિ ત્રિપાઠી શ્રી. કૃષ્ણદેવ જોડ, શ્રી. કારીનાથ ઉપાધ્યાય, શ્રી. કમળાપતિ ત્રિપાઠી અને શ્રી. વિશ્વનાથ સર્મા જેવા જાણીતા વિદ્વાનો હોવાથી આ મંથમાળાના દરેક પછીના પુસ્તકો ગાંધીજી સંબંધી ઉપયોગી સાહિત્ય આપશે એમ આશા રાખીએ.

અમદાવાદના ભક્તિમાર્ગ કાર્યોલય તરફથી વિદ્યમંથળ નામે માસિક પ્રગટ થાય છે તેનો તારખા વર્ષના પહેલો-બીજો સંયુક્ત અંક 'મહાભારત અંક' તરીકે પ્રગટ થયો છે. દિંદી કદયાળુ માસિક તરફથી દર વર્ષે ખાસ અંક પ્રગટ થાય છે તેમાં આવેલા અંક-મહાભારત અંક-આપવામાં આવેલો, તેમાંથી આ અંક-લેખાંકન ને ચિત્રો સાથે તૈયાર કરવામાં આવ્યો હોય તેમ જણાય છે, સામાન્ય જનતાને ઉપયોગી થાય એવો આ અંક આપી ભક્તિમાર્ગ કાર્યોલયે સંપાદ્યો છે. — જી

નવસર્જન કાર્યોલય મોટા આંકડીના (કાશિવાગડ) તરફથી જુદાજુદા દેશોની વાતો-ઓમાંથી એકેક મુંદર વાતો ઉપાડી તર્ક 'પ્રસોજન' (સંપાદક: શ્રી. સિવમ્ મુંદરમ્. પૃ. ૨૩૬ કિં. રૂ. ત્રણ) નામે વાતો સંગ્રહ પ્રગટ થયો છે. દિંદમાં આવી દરેક દેશની વાતોએનો સંગ્રહ અને દિંદના પ્રાંત પ્રાંતનો વાતોએનો (દિંદી ભાષામાં) સંગ્રહો પ્રગટ થયા છે. તેમાંથી આ સંગ્રહ તૈયાર કરવામાં આવ્યો જણાય છે. વાતોએનો પસંદગી સરસ હોવાથી રસપૂર્વક વાંચી શકાય છે.

સ્ત્રીઓ અને કન્યાઓમાં ગૃહલક્ષ્મીના સંસ્કાર પૂરતું માસિક

ચંપાદિપિ કઠોરાણિ, મૃદુનિ કુસુમાવણિ

વર્ષ નવમું : શ્રાવણ ૨૦૦૪ : ઓગસ્ટ ૧૯૪૮ : અંક ૧૦ મો.

સપ્તાહ

દુર્મકેતુ

એક વખત એક રાજા જંગલમાં શિકારે નીકળ્યો. જંગલમાં એ ભૂલો પડ્યો. કોઈકે તપસ્વીની પશુકૃતિ દૃષ્ટિએ પડી. ત્યાં એને આશ્ચર્ય મળી ગયો:

રાજા તપસ્વીના આતિથ્યથી ખુશ ખુશ થઈ ગયો. એણે તપસ્વીને બહુ બહુ જ આગ્રહ કર્યો: 'એક વખત મારે ત્યાં પધારો!'

તપસ્વી રાજદરબારમાં આવ્યા. થોડો વખત રહ્યા. દિવસો જતા ગયા તેમ તેમ રાજાને એવી લાગણી થઈ, કે આ પશુ છેવટે તો માણસ જેવા માણસ છે. રાજાએ એના ઉપર વધારે ઉપકાર કરી એને પોતાના બનાવી લેવાનો નિશ્ચય કર્યો.

એક વખત પોતે રાજદરબાર બરી પોતાના તમામ નોકરાને ધનિમ બક્ષીસ આપવાની શરૂઆત કરી. રાજકવિને હાથી મળ્યો, ગવૈયાને હાર આપ્યો, નાતકાઓને અલંકાર આપ્યા. કોઈને ગામ ગરાસ, મુવણ, જમીન, ઘર: જેની જેવી સેવા તેવાં માનઅકરામ આપ્યાં.

પછી તેણે તપસ્વીને કહ્યું : ‘મહારાજ ! તમને શું આપુ એ મને ખબર પડતી નથી. તમે માગો તે આપુ.’

તપસ્વી થોડી વાર રાત્રીની સામે જોઈ રહ્યો. પછી એણે ધીમથી કહ્યું : ‘મહારાજ ! મારે જે જોઈએ છે, એ તમે નહિ આપી શકો.’

‘અરે ! કાંઈ વાત છે પ્રભુ ! આપું રાજ આપવું છે ! મારું જે હોય તે તમારું.’

‘રાજન્ ! આમાં હોવાની વાત નથી. આમાં તો નીરખવાની વાત છે. તમારું એ કામ નથી. તમે જે તમારા સેવક વેળાને જાણ્યો છે એ ઘણું છે !’

‘ના, પણ પ્રભુ ! મારે તમને આપવું જ છે. તમે માગો જ.’ રાત્રીએ આગ્રહ કયો.

‘ત્યારે રાજન્ !’ તપસ્વીએ કહ્યું : ‘તમારા ઉપર રાજ કરનારા જે સમ્રાટ છે, એ જાતે સમ્રાટ મારે ચરણે પડે એટલું કરે !’

‘મારા ઉપર રાજ કરનારા જે સમ્રાટ ? તમે શું બોલો છો મહારાજ ! તમને ખબર નથી લાગતી, હું તો ચક્રવર્તી છું. મારા ઉપર કોઈ સમ્રાટ નથી. મારા ગૌરવને થોભે એવી વસ્તુ જ પ્રભુ, હવે તો માગજો. જેવું તેવું માગતા નહિ !’

‘પણ મેં તો માગવાનું માગી લીધું છે. એ જ આપોને !’

‘તમે શું માગ્યું છે ? ‘મૂલં નાસ્તિ’ જેવી વાત છે !’

તપસ્વીએ શાંતિથી કહ્યું : ‘રાજન્ ! તમારા ઉપર જેમનો હુકમ આવે, એ તમારો સમ્રાટ ખરો કે નહિ ?’

‘એ ખરો !’ રાત્રીએ કહ્યું.

‘ત્યારે હું આંહી બેઠો જોઉં છું કે તમારા ઉપર જે જણાનો હુકમ તો સતત ચાલ્યા કરે છે. એક છે કામઃ જીને છે ક્રોધ. આ જાતે સમ્રાટો નહિ !’

રાત્રી તો તપસ્વીની નિરપૃથક્તા જોઈ છદ્ધ થઈ ગયો. તપસ્વીએ ઉપક-વાની તૈયારી કરતાં કહ્યું : ‘મહારાજ ! હું તો એવી આશાએ આવ્યો હતો કે તમારી પાસે કાંઈક રાજ હશે. પણ હું જોઉં છું કે તમારી પાસે રાજપાટ કાંઈ છે નહિ. જે મારા શુભામ છે એ તમારા તો સમ્રાટ છે. હું તમારી પાસે શું માશું ?’ એટલું બોલીને તપસ્વી તો તરત ચાલી નીકળ્યો.

રાત્રીનો વેશવ વિષેનો તમામ ગવ તે દિવસે ગળી ગયો.

છુ તો ચાર પાંચ વર્ષ પહેલાંની વાત છે. ત્યારે હું લંબનો યુનિવર્સિટીમાં અભ્યાસ કરતો હતો. લંબનોમાં ત્રણ વર્ગના માનવીઓ હોય છે: એક વર્ગ છે નવાબોનો, બીજો ધનિકોનો અને ત્રીજો વર્ગ છે ગરીબોનો.

યુવાની કેને નથી આવતી! પણ મેં એક વ્યક્તિના જીવનમાં જે યુવાનીનું તોફાન જોયું છે, એવું હજી સુધી ફરી જોયું નથી. મારી સાથે એક સુરજ નામનો યુવક અભ્યાસ કરતો હતો. જાતેનો તે કાયરચ હતો, પણ લઈગો હતો. જેને, લઈગાના અર્થનો અનર્થ ન કરી બેસતા. બાંધ, જમાનાએ તેનો રંજ બદલ્યો છે અને એ રંજની સૌ પ્રથમ અસર કોલેજિયનો પર થઈ છે. દરેક કોલેજિયન પોતાની જાતને મહાન માને છે અને પોતાની જાતને ઉસ્તાદમાં લેખાવતા હોય છે, પણ નેકટાઈ, સુટ અને ચક્રચક્રિત છુટ પહેરીને ફરતા ધણી કોલેજિયનોમાં વાત કરવાની આવડત પણ નથી હોતી.

સુરજની દૃષ્ટિ હંમેશાં યુવતીઓ શોધી કાઢવામાં રહેતી. હેવટે એક યુવતી પાછળ સુરજ પાછલ બન્યો હતો અને તે યુવતીનું નામ હતું સવિતા. સુરજનાં માથાપગુજરી ગયાં હતાં. હા, જામડામાં તેનાં કાકા, કાકી હતા. તેમને બાલ બન્યાં પણ હતાં, અને સૌથી મોટી વાત તો એ હતી કે, સુરજના કાકા જમીનદાર હતા. એ જમીનદારી સુરજનો વારસો હતો એટલે જ સુરજને બીજી કોઈ ચિંતા ન હતી. સવિતા જેટલી સુંદર હતી એટલી જ ચંતુર પણ હતી. સૌથી મોટી વાત તો એ હતી કે તે વાદવિવાદમાં ખૂબ બાજ લેતી. ત્યારે એ બોલતી ત્યારે કોઈ કહેતું : 'આવું, તો તેનો બાપ પણ બોલી ચકતો ન હતો. જરૂર તે કોઈના પ્રેમમાં પડીને પ્રેમીના ટેકાથી આટલું સરસ બોલી શકે છે.'—પણ આવી

જમીનદારની પત્નીનું

મનોમંથન

: અનુવાદો :

શ્રીમતી 'આરતી' શ્રીયુત 'પરાગ'

વાતો કરવી બધું છે. એમ કહેવાથી કોઈ માની ન લે. માનીએ કે, તે ગોખીને આવતી હશે, પણ ગોખવાથી વાસ્તવિક રીતે બોલી ચકતું નથી. આજ સુધી મેં આવી છોકરી જોઈ નથી કે જે એક પણ બૂલ વગર આવું સરસ બોલી-શકે, પણ જિંદગીમાં એક છોકરી જોઈ, અને તે સવિતા. એના વિચારો ઘણા જિયાં હતા. વિધવાવિવાદ, છુટાછેડાં, સ્ત્રીઓનું નોકરીમાં જોડાવું, માનવીઓએ સ્ત્રી-આગ્રહીની જેટલી જેટલી વાતો કરી હતી, એ બધી એક સવિતાના જીવનમાંથી મળી આવે તેમ હતી. સ્ત્રી-આગ્રહી પ્રત્યેના તેના વિચારો મહત્તમ અને સુંદર હતા. નવા વિચાર-વાળા સવિતા સાંજના છોકરો સાથે ફરવા નીકળતી, પાટીઓમાં જતી, અને કવિના લખતી.

સુરજે ત્યારે જાણ્યું કે સવિતા કવિતા લખે છે, ત્યારે તે સૌથી અજલજર 'દાશીમ' પાસે ગયો. હિસાદે તેને જોયો અને સમજી

ગયા. એના માટે જાણી-લેવું અશક્ય ન હતું કે યુવાનો-તેમાં ખાસ કરીને કોલેજિયનો-નું તેના પાસે શા માટે આગમન થાય છે. સુરજના ચહેરા પર ગમગીની જ્વાલેલી હતી. આંખોમાં ખુશી ન હતી-હિત્તાદ ન હતો-જે જવાનીના લક્ષણો હોય છે. આનું કારણ હિત્તાદ કળા-ગયા. 'દાશીમે પીઠ ચાખડી કહ્યું: 'એક એવી અઝલ બનાવી આપું કે "ફેલો રીઝાઇ નય", જેની યાદમાં તું બોવાયેલ છે એ ખુદ તારામાં બોવાઇ જાય.'

અઝલ લઈ સુરજ પાંચની નોટ હિત્તાદના હાથમાં સરકાવી દીધી અને ગાતો ગાતો પાછો ફર્યો. મને આશ્ચર્ય થયું કે ચાર વાગે ન્યારે તે ગયો હતો ત્યારે એક સીધા સાદો સુરજ ગયો હતો, પણ છ વાગે ન્યારે તે પાછો ફર્યો ત્યારે એક શાયર બનીને આવ્યો હતો. કદાચિત તમે પૂછશો કે સવિતા તો હિંદીમાં કવિતા લખતી હતી અને સુરજ મદાશય તો હુદુમાં મઝલ ઉપાડી લાવ્યા હતા, -પણ જાણી શ્યો કે કાયરય જાતિમાં એક વિશિષ્ટતા છે કે પુરુષો હિંદી નથી વાંચતા ન્યારે સ્ત્રીઓ વાંચે લખે છે. સવિતા પણ કાયરય જાતિની હતી. તેને એક નાની બહેન, એક નાનો બાઈ તેમજ એક મોટાભાઈ હતો. મોટાભાઈ બી. એ. એલએલ. બી. માં અભ્યાસ કરતો હતો. સવિતા ગમાર ન હતી. સુરજની પામલતા તેના જાણવામાં આવી ગઈ હતી, છતાં સવિતા સુરજની વાતોને મદત્ત આપતી ન હતી. સવિતા ન્યારે ન્યારે પસાર થતી ત્યારે ત્યારે તે અઝલ લલકારતો પણ તેનો ડોઈ અર્થ નીકળતો ન હતો-સિવાય કે સવિતાનું માર્મિક હાસ્ય. અને તે મનમાં ને મનમાં દાશીમને ગોળો ભાંડતો. પરંતુ ગ્રેમની ડોઈ વાત છુપી રહેતી નથી. ગ્રેમને ડોઈ બંધન નથી હોતું, પણ ગ્રેમ એક બંધન બની રહે છે, અને એ ગ્રેમના બંધનમાં સવિતા અને સુરજ બંધાઈ

ગયાં. બંનેની એક જ સ્થિતિ હતી. બંનેની તકપ હતી. તમે કહેશો કે તે બેનુકૂળ છે. હું કહીશ, ખરો ગ્રેમ એને જ કરૂં શકાય જેને જગત બેવકૂફી સમજે છે.

'એક દિવસ સવિતાના મોટાભાઈ મારી પાસે આવ્યા અને કહેવા લાગ્યા: 'આપ સુરજના ખાસ મિત્ર છો?'

મેં કહ્યું: 'હા હા-શું કહેવું છે?'

થોડીવાર વિચાર્યો બાદ તેઓ બોલ્યા: 'છોકરો કેવો છે? એના આવા પ્રશ્નો મારે સુરજના પુસ્તકવાચન તેમજ અભ્યાસ બાબત કહેવું પડ્યું. અને આછી રૂપરેખા સુરજના ઘર બાબત પણ આપવી પડી.

'મેં તેમના ગ્રેમ બાબતની વાત સાંભળી છે તે સાચી છે?' સવિતાના મોટાભાઈએ મને બીજો અણુધાર્યો પ્રશ્ન કર્યો.

મેં કહ્યું: 'હા એ ખાસી વાત નથી.' મારી તરફ જોઈ તેઓ હંમ્પા ને બોલ્યા: 'શીક છે! હું તો સ્ત્રીઓની પૂરી આગ્રાહીનો વિરોધી છું, પણ ભલેને તે મારી બહેન હોય. પણ ન્યાં ખુદ હું જ મારી પસંદગીની છોકરી સાથે લગ્ન કરવામાં માનું છું ત્યારે હું મારી દરજ માનું છું કે હું મારી બહેનને મદદ કરું.'

હવે તો સવિતા સાથે મારી સારી ઝાળખાણ થઈ ગઈ હતી. મારી મામોની બહેન સવિતાની બાબી ચનાર હતી, પણ અચાનક તેના અવસાનથી લગ્ન ન થઈ શક્યાં.

તેમના લગ્ન પછીના એક દિવસની વાત છે. સુરજ, હું અને મારો એક મિત્ર ચંદ્રકાન્ત કોલેજમાં ફરતા હતા. કોલેજમાં સવિતાનો અભ્યાસ ચાલુ હતો. સવિતાનું આજુ નહતું થયું એટલે હમણાં તે તેના ભાઈ સાથે રહેતી હતી. લગ્નને ચાર માસ થઈ જતા આવ્યા હતા. લગ્ન થઈ જતાં માણસ અંબીર થઈ જાય છે એ મેં થોડું જોયું છે, પણ સુરજની આદતો એમની એમ જ રહી. પણ એ દરમિયાન

સવિતાને ત્યાં મારે આવવા જવાનું વધી ગયું. ચંદ્રકાન્ત મોટેથી બધી નાખતો, પણ દિલ્લો પાકો હતો. એકસો માતની છોકરીઓ જુએ અને જસો પ્રકારની વાત કરે: પણ સ્ત્રીઓ પ્રત્યેની ખરાબ વાતોએ તેના દિલમાં સ્થાન લીધું હતું. સ્ત્રી પ્રત્યેનું એર એના મળાના ઉપરના ભાગમાં જ હતું.

એક દિવસ ચંદ્રકાન્તે છોકરીઓની બીડ જોતાં મને કહ્યું: 'જોયું ચાર કનક! ક્યારેક તો જોઈ લે; એ જ નિઃશ્વરીની મળ છે.' પણ હું જોયા ખ્યાલનો માણસ હતો. આવી બેવડી ભરેલી વાતો મને અમતી ન હતી.

જે છોકરીએ લીલા રંગની સાડી પહેરી હતી તેને ચંદ્રકાન્ત ઓળખતો હતો. છોકરીની પીઠ મારા તરફ હતી, એટલામાં એ છોકરીને મેં સ્પર્શિત અંતિએ લાપચેરીમાં જતી જોઈ. ખીજી છોકરીઓ તરફ તાકી રહેશે સુરજ જરા ધ્યાનમાં ન હતો. તેણે એકાએક ચંદ્રકાન્તનો હાથ પકડી કહ્યું: 'ચાલ તો જરા જોઈ તો આવીએ કે તે 'હાતીમતાઈ'ના નાટકની નાવિકા ખનવાને લાયક છે કે નહિ?'

હું તો એ છોકરીને ઓળખી ગયો હતો, છતાં મોન રહ્યો. મારી ઇચ્છા હતી કે સુરજને આજે એક એવો પાઠ મળી જાય કે નિઃશ્વરી-ખર ચાલ કરે. છોકરી લાપચેરીમાં પીઠ ફેરવીને બેઠી હતી. સુરજે ગંભીર અવાજે કહ્યું: 'આપના દરજ્જાનો લાભ મળશે?'

છોકરીએ મુખ ફેરવ્યું. સુરજને કાપો તો લોહી ન નીકળે, એવો એનો ચહેરો થઈ ગયો: એ સવિતા હતી. પ્રથમ તો સવિતા ચુરસો કરવા ગઈ પણ બ્યારે તેણે સુરજને ઓળખ્યો ત્યારે મુક્તભાવે હસી દીધું. બધા બતાવો, કોઈ સ્ત્રી પોતાના પતિને આવી હાલતમાં આવ્યા સ્વરૂપમાં જુએ તો કુઝ ન અનુભવે! અને છતાં આવા સમયે હસવું ન આવે એ અશક્ય છે. દેવેમાં તમારું કોઈ ખીસ્સું કાપે અને એ

ગૂજરાતી

ગરવી ગૂજરાતી રે

સદા કોયલ શી કરતી કલશોર,
એનો ગાજો અમીલરેલ કંઠ રે
જાણે ટહુકે અપાહિલો મોર-ગરવી.

શમાલું શમે ને એની આંખડિયું જાળે
લલકારે પરભાતી જોલ,
પરભાતી રાગના સાદે જાળે છે એનાં
ખાલુડાં કરતાં કલ્લોલ-ગરવી.

ધમધમ ધમકારે ફરતું વલોલું રે
છારયુંની જડતી છોળ,
ગીત્યુંની લે'રખીયું વે'તી સંગાયમાં
ધટીનો જાળે છે ઘોર-ગરવી.

રામને મંદિરિયે ઝીલરીયું જાળે
સાંજ પડયે ઘનઘોર
લલકારે હજવેથી મીઠાં ભજનિયાં
વાલમે આવે ચિતચોર-ગરવી.

ચાહેલા પાહેલાં એનાં છપુડીયાંના
ધેરાતાં લોચનીઆં લોલ
હાલરડે વા'લ એના મીઠાં નીતરતાં
પોટે નીઠરમાં અણુમોલ-ગરવી.

રમેશ મ. ભટ્ટ

ખીરસાકાતરુને તમે પકડી પાડો, પણ જ્યાં તેને જુઓ તો તે તમારો સગો જ બાઈ હોય તો તમે કેટલો દોષ અનુભવો ?

અમે તો પાછા ક્યાં... ચંદ્રકાન્તને એ વાતની ખબર ન હતી કે સુરજ અને સવિતા પતિ-પત્ની છે, તેથી તેણે કહ્યું : 'આટલી ગીરદાની વચમાં મેં તને કાના પાસે ઉભો રાખી દીધો ? પણ ઇચ્છા હોય તો... ખીસામાં..... રૂપિયા જોઈએ.'

સુરજ મારી સામે જોઈ રહ્યો હતો. મારા માટે ચંદ્રકાન્તને ચુપ રહેવાનું કહેવાનું પણ અશક્ય હતું. તે કહેતો મર્યાદા : 'આખી કાલેજ જળે છે, આજથી બે વર્ષ પહેલાં ત્યારે તે છોકરી ઇન્ડરમાં હતી ત્યારે તેને એક પ્રાઈસર સાથે દોસ્તી હતી. પ્રાઈસર હોશિયાર હતો. અભ્યાસમાં પાડો અને નાટકમાં પહેલા નંબરે બાજુ મળવતો. તેની સાથે મોટરમાં જ તે ફરતો.' કમજબત બધે જતો હતો. સુરજનું મગજ ફરી ગયું. એના ચહેરા પર ઉદાસીનતા આવી. તે ઊંડા વિચારમાં પડી ગયો. થોડીવાર તેણે કહ્યું : 'કનક ! કાકાને આ વાતની ખબર પડી જશે તો શું કહેશે ?'

થોડીવાર વિચાર કરી મેં કહ્યું : 'કેમ, ચંદ્રકાન્તને તારા કાકાના એડ્રેસની ખબર નથી તો પછી કાકાને ક્યાંથી ખબર પડશે ? હું તો કહીશ નહિ અને સવિતા પણ કેમ કહી શકે ?-પણ જો તું જ અકલમંદ હો તો પછી હું લાચાર છું.'

સુરજ ફરી કહેવા લાગ્યો : 'ખીજું તો કંઈ નહિ પણ એક વાતે મારામાં શંકા પેદા કરી છે, જતાં જતાં ચંદ્રકાન્તે કહ્યું કે 'જે માણસના આ છોકરી સાથે લગ્ન થશે તે પણ પહેલા નંબરનો મૂખ હશે.'

'સંભવિત છે, મેં મનમાં કહ્યું.'

'મારું એક કામ કરીશ ? સવિતાને હું એકાંતમાં મળવા માગું છું. કાલે તું તેને અહીં લાવીશ ?'

મેં કહ્યું : 'લખી પુરાણી-એ કંઈ મુશ્કેલી બધું નથી.'

સુરજે નિસાસો મૂક્યો. મેં કહ્યું : 'કાલે સાંજે તેને ઘેર બઈશ.'

બીજા દિવસે ત્યારે હું તેને ત્યાં ગયો ત્યારે તેણે હર્ષથી મારા ખંભાને ખેરતી દૃશ્યમયાવતાં પૂછ્યું : 'શું કહ્યું સવિતાએ ?' મને મનમાં હસવું આવ્યું. કાલેજની નજરે, ધર્મના બંધને, સમાજના ધોરણે સવિતાનો તે દેવતા છે, છતાં વાત તો એવી રીતે કરે છે કે જાણે આણું થયા પહેલાં તેનો તેના પર અધિકાર હોય. મેં કહ્યું : 'હેંડો બેસ, પછી વાત કરું.'

સુરજે બેસીને સીમારેટ સજાગારી. મેં કહ્યું : 'હું ગયો હતો. સવિતાએ મને કહ્યું કે તેડું થયા વિના હું તેમની પાસે કેમ આવી શકું ? હજી આણું નથી છું એટલે હું નહીં આવી શકું.'

સુરજ યુરસે ઘર્યા : 'પ્રાઈસરને મળવામાં સંકાપ ન હતો; ને મને મળવા આવવામાં સંકેત ?'

મેં કહ્યું : 'પ્રાઈસરને મળવું એ સ્વાભાવિક હતું; તારે ત્યાં આવવાનો અર્થ ૨૫૫૮ છે. જગતને હસવાની તક મળે.'

'ત્યારે જમત નહોતું હસવું ?' સુરજે વધુ ઉમ્મ થતાં મને કહ્યું.

મેં કહ્યું : 'તું પણ અજબ માણસ છો. વસ્તુથી ઇનિયા ડરે છે. આપણું દિલ સારું ન હોય તો...'

પણ સુરજની સમજમાં જે આવવું જોઈએ તે ન આવ્યું. તેણે ટેમ્પ પર કાંઈ પછાડનાં કહ્યું : 'તો એક મદિનામાં જોઈ લેજો.'

તેના વિચિત્ર વર્તન અને વાતથી મને ફરી હસવું આવ્યું. સુરજે તેના કાકાને લખી દીધું અને મદિનામાં તો સવિતા, સુરજના ઘેર બેઠા રાણી બનીને આવી અર્ધ.

હવે તો સુરજ મને પણ વારંવાર ન કહેવાના બોલ કરી લેતો. કારણ કે, વારંવાર

હું સવિતાની તરફેણમાં જિભો રહેતો. થોડા દિવસ તેમની જિંદગી એવી રીતે પસાર થઈ કે જાણે ચાહ, અને દુઃખ. પણ સાકર બનીને હું ક્યાં સુધી બન્નેનો સ્વાદ જાણવી રાખું ? એક દિવસ સુખે સવિતાના પૂર્ણવન વિશે પૂછ્યું.

સવિતાએ કહ્યું: 'આપ આવી વાતો પૂછી શકો છો ? ખરેખર મને આપની આવી વાતોથી આશ્ચર્ય થાય છે. પુરુષો ને શંકા લાવે છે એવી શંકાઓ સ્ત્રીઓ કદી લાવી નથી શકતી, એ શું આશ્ચર્ય નથી ?'

સુરજ મનમાં ને મનમાં સમસમી રહ્યો, એના દિલમાં ને શંકાઓએ આજ ધણા દિવસો થયાં આજ લમાડી હતી એ બમ્બૂરી ઉડી. મનમાં ને મનમાં તે સજગી બીડ્યો, અને બમ્બૂરો: 'ઓ અને પુરુષની શી બરાબરી ! માસ્તર સાથે સવિતાનો શું સંબંધ હતો, એ વાત પર કોઈ બોલતું નથી. જો મને માસ્તરના નામની ખબર પડે તો...'

વાતે સીધી સાદી હતી. જો સુરજ પૂછી લે તો વાત ત્યાં જ રપટ થઈ જત-પણ બ્યારે કાળના ચક્રમાં માનવી સપડાય છે ત્યારે અંધ બને છે. સારાસારતું તેને જ્ઞાન નથી રહેતું. કુદરત બ્યારે માનવીની કુર મરકેરી કરે છે ત્યારે થોડા સમયને માટે માનવી પોતાનો સાચો રાહ જૂલો જતાં ખોટા રાહ પર જીવે જાય છે.

સવિતાએ કહ્યું: 'જો તમે મારામાં વિશ્વાસ નહિ મૂકો અને પીઝનું કહ્યું માનશો તો મેણે જાણે શું થશે ? મને મારી વાત પૂરી કરવા દેશો—પણ શું તમે મારી વાતમાં વિશ્વાસ લાવશો ? સંભવિત છે કે કોઈ પોતાની જુરામ-ની વાત પોતાના મુખે ન કહે. છતાં તમે તમારી પત્નીની દ્રષ્ટિએ પણ જો મારામાં વિશ્વાસ ન રાખો તો બહેતર છે કે હું ચુપ રહું.' થોડી વાર પછી તેણે કહ્યું. 'તમે તો કહ્યું હતું કે તમે મને તમારી જુલામી નહિ બનાવો;

વાદળી

કે ગગન ઉર પર શું વિલસંત !

નીર-ભરી હું વાદળા !

કે ઉન્નત હૈયે શું હરખંત !

નીર-ભરી હું વાદળી !

હેયાના હેમથાળમાં જ્યોતિ વિજલડીની !

રશું આરતી ફિલના દેવની !

નીર-ભરી હું વાદળી !

નત-નતી બ્યોમાણુંવનાં વીચિએ હું નાંવડી !

કરું સફર દિવ્ય દેશની !

નીર ભરી હું વાદળી !

અનંત હિન્ડાદેહિંચતી હું રસ-રમણી !

દહેરાય ઇન્દ્રચાપ-પાલવડો !

નીર ભરી હું વાદળી !

ગગન સરોવરે મલકંતી હું પોયણી !

સોહવતી સંજીવની સોરભ !

નીર ભરી હું વાદળી !

કે ગગન ઉર પર શું વિલસંત !

નીર-ભરી હું વાદળી !

કે ઉન્નત હૈયે શું હરખંત !

નીર-ભરી હું વાદળી !

કનેપાલાલ બેધી

પણ હું જોઈ છું કે લગ્ન પહેલાં ને 'સ્ત્રી-આઝાદી'ના સ્વતંત્ર વિચારો તમે રળી ક્યાં હતા તે અત્યારે તમારામાં શેષ માત્ર દેખાતા નથી.'

તે સમયે સુરજે વાતને હસવામાં ટાળી દીધી અને સાંજે તે સવિતા માટે રેશમી સાડી લઈ આવ્યો. પહેલાં તો સવિતાએ પ્રસન્નતા દેખાડી, અને પછી કહ્યું: 'આવી મેંધારતમાં આની શું જરૂર હતી?'

'તેથી શું થઈ ગયું? પચીસ જગ્યાએ આવના જવાનું થાય છે.' હસતાં હસતાં સુરજે કહ્યું.

'આપ મારી દિવસની વાતોથી નારાજ તો નથી થયા?' સવિતા કહ્યું સ્વરે બોલો.

સુરજની આંખો ઢળી-ગઇ. સવિતાના શબ્દો તીવ્રની પેઠે દિલમાં જન્મ કરી ગયા.

'આપ મારી વાતોથી કુશ્મ ન લગાડતા' સવિતાએ ફરીને કહેવા માંડ્યું: 'મને બચ-પણથી જ બકે બકે કરવાની આદત પડી ગઇ છે. કારણ કે મા-આપ નહોતાં એટલે સારી રીતે બોલતાં ઠાણ શીખવે? પણ મેં એક વાતનો નિશ્ચય ફરી લીધો છે, કે હવેથી હું એવું જ કામ કરીશ જેનાથી આપ ખુશ થાવ. સ્ત્રીના એ જ સિદ્ધાંત અને વિચારો હોવા જોઈએ જે તેના પતિના હોય. તમે મને એક વખત કામા આવો.' આટલું બોલતાં તે રડી પડી.

સુરજે સ્નેહથી તેનાં આંસુ ડુબાં અને કહ્યું. 'તેમાં રડે છે તો માટે? ગાડી નહિ તો!'

સુરજે ત્યારે મને, ખીન્ને દિવસે તે વાત કહી ત્યારે મેં કહ્યું: 'આ છે હિંદુસ્તાન, આને કહે છે મુરખની દાય.'

'શું કહે છે? કેવી દાય?' સુરજે આશ્ચર્ય પામતાં કહ્યું.

'એક જગતમાં આઝાદીથી ફરતું પંખી પાંજરામાં પુરાવા બાદ વિચારે છે, કે પંખી જડ જ જીવનનું મોટામાં મોટું સ્વર્ગ છે.'

'સમજ્યો, પણ તું હજી એકલો છે. ત્યારે બંધનમાં બંધાઈ ત્યારે ખજર પડશે.'

પહેલાંની માફક મારું આવવા જવાનું ચાલુ હતું. ને માણસનું દિલ શંકાપૂર્ણ. બરેલું હોય એવા માણસના માનસ ઉપર નજીવી વાતની લહેર પણ તેને શંકા કરવા ગ્રેરી બન્ય છે. છતાં જો તે ધારે તો હંમેશાં માટે તેનું માનસ સ્વચ્છ થઈ શકે છે. કોલેજમાં મને સુરજે કહ્યું: 'આજ તો જમુનામાં બોરી'ન માટે જરૂં અને ત્યાંથી સીનેમાં જરૂં. તું સાડા ચાર વાગે મારા ઘરે આવી પહોંચજો.'

ત્યારે હું તેના ઘરે પહોંચ્યો ત્યારે સુરજ બજારમાંથી પાછો આવ્યો નવનો સવિતાએ મને વચલા ઓરડામાં લઈ જઈને બેસાડ્યો. રૂબ ૫૨ ચાનું પાણી મૂક્યું અને પૂછ્યું: 'નાસ્તો કરશો ને?'

મેં કહ્યું: 'જે હોય તે ચાલશે, જે તમે ખરેખર અવગણવા માગતા હો તો.'

તે હસી પડી અને બોલી: 'ખાવાનો તો ઉતાવળ નથી ને? તેમની તો રાદ જશે ને?'

હું ચુપ રહ્યો.

'હમણાં આવતા જ હશે.' તે હસતાં હસતાં બોલી: 'વખત થયો છે. કેમ આને ઠાંધ બાસ પોત્રામ છે?'

મેં જવાબ આપ્યો: 'હ...ના, બાસ પોત્રામ તો નથી. જરા નદીની સડેલ કરવાની ઈચ્છા છે અને ત્યાંથી સીનેમાં...'

તેણે વાત કાપનાં કહ્યું: 'તો શું આખી રાત્રી ફરવામાં જ પસાર કરવી છે?' આટલું બોલતાં ફરી તે હસી અને કહ્યું: 'આપ જાણો છો, મેં કોલેજ છોડી દીધી છે.'

'એમ? શા માટે? ખરેખર, મને તો ખજર ન હતી!'

'હવે કોલેજમાં જઈ એ એમને પસંદ નથી. કહેતા હતા કે ખી. એ. તો પાસ થઈ ગઇ હતું. એમ, એ. થઈને ક્યાંય મોડરી મેજ-વરી છે?' સવિતાના અવાજમાં તીવ્ર વેદના હતી, જે તેના હસવાના પ્રયત્નથી વધુ કોરનાની આંખો આંખી કરાવતી હતી. મને એવો બાસ

થયો કે જાણે કોઈ બાલકની સામે રમકડાં મૂકી બાલક કહે છે: 'ખૂબરદાર રમ્યો છે તો?' મેં આશ્ચર્ય પામતાં કહ્યું: 'આપે સુરજને ન કહ્યું કે તેને બી. એ. સુધીનો અભ્યાસ કરવાની શું જરૂર છે?'

'એ તો આપ જ પૂછી શકો છો. મારામાં હવે તેમને એક વાત પૂછવા જતાં સો વાત સાંભળવાની શક્તિ નથી રહી.'

મેં સાંભળ્યું પણ મારા મનની જિંઘાસા જાગતી જ રહી. મેં સ્વરથ થતાં કહ્યું:

'એક વાત પૂછું. માફ કરજો, વાત જરા કડવી છે. આપ કોલેજમાં ન હોત તો સુરજબાણુ આપને કહી જોઈ શકત? અને જો આવું જ પરિણામ લાવવું હતું તો શા માટે આપની સાથે પ્રેમલસ ક્યો? કાકાને કહીને શા માટે જૂના રીતરિવાજો પાળતી કાકા ગમાર છોકરી સાથે લગ્ન ન કર્યા? તેને એવો ક્યો અધિકાર.....' મનમાં તો ધણું કહી દેવાની ઇચ્છા જાગૃત થઈ હતી, પણ એટલામાં સુરજ જોરડામાં દાખલ થયો. એનું આગમન એવું એકાએક હતું કે અમે બંને ચમકી ગયાં. અને તેણે અમને કરી જતાં જોયાં.

બીજો દિવસે જ્યારે હું સુરજને ઘેર ગયો તો ઘરની ચાલીમાં જ હું અટકી ગયો. અંદરથી સુરજના બોલવાનો અવાજ આવતો હતો: 'મારી ગેરહાજરીમાં કોઈ આવે તો ફરવાએ બોલવાની તો શું, જવાબ આપવાની પણ જરૂર નથી.' ત્યાં સવિતાનો અવાજ આવ્યો. 'આપના કાકા આવે તો પણ નહિને?'

'એમને તો ફર કરવાની કોશીય તો તું કરીશ જ. પણ હું તો બીજાઓની વાત કરું છું.'

'.....તો મેં કાને કાને બોલાવ્યા છે?' સવિતા બોલી.

'કાલ કોણ આવ્યું હતું?' સુરજે પ્રશ્ન કર્યો.

'મેં બોલાવેલ કે આપે! મેં તો હાંટાવું

દેલને

હો દેલડીને કોણ મનાવવા જાય?,

આલો પેખીને મેહ,

લાગી લાખેણી લેહ,

મોરલો તો થનગન ધાય રે;

હો દેલડીને કોણ મનાવવા જાય?

પૂરી સાધી છે કળા,

નાચે છે નૃત્ય ભલાં,

નયનાંમાં આલ છલકાય;

એવો મયૂરરાજ,

છોડીને સકલ સાજ,

જંખે છે અંખરનો રાય રે;

હો દેલડીને કોણ મનાવવા જાય?

તારો પ્રિય એકદા

નહોતો રહેવાનો સદા,

શાને આ દેલ! સુરઝાય?

ભૂલી જઈ ભૂતકાળ

તું ચે બન નૃત્યબાળ,

કેમે ચે મેહ સુરકુરાય રે!

હો દેલડીને કોણ મનાવવા જાય?

સરોદ

આપને આપના મિત્રની નજરમાં હલકા પડતા બચાવ્યા હતા.

'મારે તારા એવા ઉપકારોની જરૂર નથી.'

સુરજનો સ્વર વધુ ઉમ ખનતો હતો.

‘આપની જેવી ઇચ્છા, મને કોઈની સાથે મતલબ નથી.’ સવિતાએ જવાબ આપ્યો.

મેં સાંભળ્યું. કોઈથી મારો આત્મા ઉકળા ઊઠ્યો. સુરજ મને હોળીનું નાળાએર ખનાવી મારા સાથે દગો રમ્યો હતો-મારા પર કલંક લગાડવા માગતો હતો. હું ત્યાંથી જ પાછો ફરી ગયો. અને તે દિવસથી મેં તેની સાથે સંબંધ જોડો કરી નાખ્યો.

પરીક્ષા પૂરી થઈ ગઈ હતી. એક છોકરો આવીને મને મારી સાયકલ પાછી આપી ગયો. તેના હાથમાં એક પત્ર હતો. મેં પત્ર લીધો અને વાંચ્યો શરૂ કર્યો. તેમાં લખ્યું હતું.

‘પ્રિયબાઈ, અમે મામડે જઈએ છીએ. આપની સાયકલ પરત કરું છું. ધન્યવાદ.

આપની બહેન સવિતા.

મેં સાયકલ ઘરમાં લીધી. મને ખાતરી હતી કે આ સાયકલ જ કનિયાનું મૂળ છે. મારો એક મિત્ર હતો. સાયકલ ચોરવી એ એનો ધંધો હતો. એક દિવસ તે કાનપુરમાંથી એક સાયકલ ચોરીને મારી પાસે લાવ્યો અને મને કહ્યું: ‘ધણા દિવસ થયાં સસ્તી સાયકલ માંગતો હતો તે આને લઈ લે.’ મેં કહ્યું: ‘વાહ બાઈ! માગી હતી પુરુષ સાયકલ અને લાવ્યો સ્ત્રીઓની સાયકલ-અને પાછો માથે હાથ ચાતો રાખે છે?’ તેણે કહ્યું: ‘વધુ માયાકુટ ન કર. મારે વધુ રૂપિયા નથી જોઈતા. ફક્ત વીસની જ જરૂર છે. ચાલ લઈ લે.’ ચંદ્ર-કાન્તની બાબી આવવાની હતી, એટલે એને કામ આવશે એમ માની સાયકલ ખરીદી લીધી.

એક દિવસ સવિતા કોલેજમાં મને મળી અને કહેવા લાગી: ‘જુઓ માડું ઘર દૂર છે એટલે ચાલી ચાલીને દમ નીકળી જાય છે.’ મેં કહ્યું. ‘આપને સાયકલ તો હું આપું, પણ થોડા દિવસોને માટે!’ સવિતા ખુશ થઈ. દહે તે સાયકલ ઉપર જ કોલેજ આવવા લાગી.

એક દિવસે સાંચતાએ મને રોક્યો. તે લંબગતી ચાલતી હતી.

મેં કહ્યું. ‘કેમ પગે શું થઈ છે?’

‘પડી જતાં પગ મચકોડાયો છે.’

‘દહે તો ઠીક છે ને?’

‘હા, પણ એક તકલીફ આપવી છે.’

‘કહેા.’

‘મહેરબાની કરીને એક ટગિા લાવી આપો.’

‘કેમ સાયકલનું શું થયું?’

‘તે હું પાછી મોકલી આપીય.’

‘કેમ?’

‘કાલે બાઈ ઘેરે આવ્યા હતા. ત્યારે હું ઘરે ગઈ ત્યારે બાઈએ પૂછ્યું: ‘સુરજને આ વાતની ખબર છે?’

‘એમને તો હું કહી મળતી જ નથી.’ મેં ઉત્તર આપ્યો. બાઈએ કહ્યું. ‘આજ સુરજનાથ આવ્યા હતા તે કહેતા હતા કે કાકા આવ્યા હતા, તેમણે સવિતાને સાયકલ પર બેઠેલી જોઈ હતી. કાકાને ધણું ખરાબ લાગ્યું. બહા, કોઈપણ સારા ધરતી વડુ-દીકરી કહી સાયકલ ઉપર બેસે છે?’ બાઈને કહી મયા કે સવિતાને સાયકલ ઉપર ફરવાની ના કહેજો. મેં બાઈને કહ્યું: ‘આપે કહ્યું નંદિ કે ધરતી કોલેજ ધણી દૂર ચાય છે?’ બાઈએ તેમને એ વાત કહી હતી. પણ સુરજે કહ્યું કે જો એ જ વાત મહત્તની હોય તો બહુવાની શી જરૂર છે? મને ધણું દુઃખ થયું. મેં ગુસ્સે થતાં કહ્યું, ‘એમ વાત હોય તો હું જરૂર સાયકલ ઉપર બેસીય.’ ત્યારે બાઈએ કહ્યું: ‘જો સવિતા, દહે તું નાની બાળકી નથી. તારે તારી આંખો ખુલી રાખીને ચાલવાનું છે. દહે તારે તારું જયપણ વિસરી જવાનું છે.’ આટલી વાત કરતાં સવિતા ચુપ રહ મન ને જતાં જતાં કહ્યું: ‘આપની સાયકલ પાછી મોકલી આપીય.’

મેં કહ્યું, ‘સાંભળ્યું છે કે આપની...’

‘હ...હા.’ તેણે સરમાતા કહ્યું.

મારો આછો ઇશારો તેની સમજમાં આવી ગયો. તે ગાંધીમાં ચાલી ગઈ.

પત્ર હાથમાં લેતાં મેં વિચાર્યું કે હવે તો તે ગામ પહોંચી ચાલી ગઈ હશે. સાયકલ આપવા આવનાર છોકરો હો. પણ દિવસો બાદ સાયકલ આપવા આવ્યો હતો. એ પછું એક એની મહેરબાની જ હતી. એ મારો નોકર નહતો કે હું તેના પર યુસ્સો કરું.

એક પછી એક પ્રસંગો મારી દ્રષ્ટિ સમક્ષ આવીને શિખા આ હતી સવિતાની મુરત્ય પ્રત્યેની ઉપેક્ષા. એની આત્માની વાસ્તવિકતા જોઈ ધીરે ધીરે તેનું મન અંદરો અંદર સૂકાતું જતું હતું. પણ યૌવન સદા ખ્યાલ જ રહે છે. સમાજના જે બંધનની બાંધા આપણે ‘લક્ષ’ કરી છે, એ લક્ષ કેવળ લક્ષ નહિ કિન્તુ પુરુષના જીવનમાં જોગેલી ખ્યાસ-પુરુષના જીવનમાં જોગેલી વાસનાને તૃપ્ત કરવા એક જાતનો મોહ છે. લક્ષ કેવળ દેહના નહિ-આત્માના થવા જોઈએ, એમ પણ આદર્શ કુવકો પુકારી પુકારી કહેતા હોય છે પણ વાસ્તવમાં એનું પાલન સેંકડે પાંચ ટકા કુવકો નથી કરતા. જે હું કહું છું તેમાં કેટલે અંશે સાચો છું એ હું નથી કહી શકતો, પણ એટલું ચોક્કસ છે કે મનુષ્યના જીવનમાં કલાં, વિજ્ઞાન અને તોફાન જે બાજુ ભળે છે એનાં મૂળમાં તો એક પ્રકારની તૃષ્ણા છુપાયેલ છે-જેને તેઓ સંવેદના, સદાનુભૂતિ અને પ્રેમની મુખ્ય તૃષ્ણા સમજે છે. સવિતાનું જીવન એવી તલવારની ધાર જેવું હતું કે જેની ધારને કાપર પોહો પાથર ઉપર થા કરી તોડી નાખવા મંજીતો હતો. એનામાં એટલી દિગ્ભ્રમ ન હતી કે એ તલવારને પોતાના મજાનું પંજામાં પકડી, સમાજના નિંદાને પાત્ર એવા કાપડાઓ ઉપર થા કરે અને તેના મોડીથી તલવારની ધારને વધુ ચક્રચકિત કરે.

સવિતાની નાની બહેન ક્યારેક ક્યારેક મને

પીયૂષ

બૂલણાં

આજ વૈશાખના ધોમ તડકા પડ્યા.
ધરતીને અંગ શી આગ લાગી!
આજ મધ્યાહના ધોમ તડકા તપ્યા
ધરતીની ખ્યાસ કેવો થ જાગી!
જાગુને વદન આ ઉચ્ચતા શી વરી
લે ધરા ફેરવી મૂખ અર્ધુ?
તોય અર્ધુ તપે, રહેજ આધી ધરે
સાન્ધ્ય-રવિ આપતો સ્મિત છેલ્લું!
આજ તાપે તપી, અંગ આ, લા મૂઢી
નસ-નસે અગતની રેલ ચાલી-
દેવ, આવી કરી આગની આરતી,
મશ્કરી આપની ચે નિહાલી!
તે પછી તું નિયંતા, અહો મેઘને
મોકલે રાગ મહાર ગાવા!
વીજ-સરસીજ તું આશ આંકી પ્રભો!
ચેતાના-મહેકમાં કે’છ નહાવા!
વિવિધ-રંગી મૂકયા કુમુદ તે વેણીમાં
ઇન્દ્ર-ધનુની કરી વેણી, બહાલા!
વિશ્વ, આની વિષે, નિયમે તારો દિસે:
‘પાપ જલવી હઈ પીયૂષ પાવા!’

ભૂપત વડાશિયા

લગ્ન સુભાષિત

કન્યા રૂપે ને કળીરવરૂપે,
મહેકી મીઠી બેન સુખંધ તારી,
ગૃહિણી રૂપે ને પુષ્પ સ્વરૂપે,
ઉડાવળે સૌરભની કુવારી,
ને ધ્રુવિહું, માતૃત્વને કિનારે,
મીઠી બળવો મમતા સિતારી,
વીરી, તમારા ધ્યેય સ્વરૂપે,
રહેળે બસી કરતુરબાઈ નારી.
* ગોવિંદ કવિ.

કોલેજમાં મળતી ત્યારે સવિતાના કામગણપત્રની પૂછપરછ કરતી, પશુ હું જવાબ આપતો: 'ત્યાં તમને પત્ર નથી લખતી તો પછી મને તે કેવી રીતે લખે?' અવિશ્વાસની કાતીલ છરીથી સુરજ સવિતાના રનેલી સ્વગ્નનાના સંબંધ કાપના માંડ્યા હતા, પશુ તેના છાંટા તેને ખુદને ઊડ્યા. મને વિચાર આવતા: 'શું હવે તેમનું જીવન સુખી થયું હશે? સુરજ સુધરી ગયો હશે?' આમ ને આમ સમય પસાર થતો ગયો.

*
હું એક દિવસ અલાહાબાદમાં ગંભાના કિનારે ટહેલતો હતો, સુરજ આયમવાની તૈયારીમાં જ હતો. છેલ્લી વિદાયનાં લાલ દિરંગોથી ગંભાનું પાણી લાલ થઇ ગયું હતું. હવામાં થોડી ઠંડી હતી. એવામાં પરિચિત અવાજ સંભળાયો. 'કનકભાઈ, તમે અહીં ક્યાંથી?'

એકાએક પાછળ જોઇ હું આશ્ચર્ય પામ્યો. પ્રથમ તો મને વિશ્વાસ ન આવ્યો.

તે સવિતા હતી. સવિતાને હું જોઈ જ રહ્યો. તે એકલી હતી. તેના શરીર પર એક સાદી સાડી હતી. માથામાં સિંદુર ન હતું. પશુ કપાળે ચાંદસો અને હાથમાં ચૂડી હતાં. જીવનમાં જેણે રેશનને જ સ્થાન આપ્યું હતું એ સવિતા આજે આટલા સાદા.....મારા મુખમાંથી એકાએક સળેટા સરી પડ્યા: 'સવિતાદેવી! આપ અહીં? એકલા?'

તેણે હસીને પૂછ્યું: 'આપ અલાહાબાદ ક્યારે આવ્યા?'

'હું તો કોલેજ રીસર્ચના કામ માટે અહીં આવ્યો છું ને હોટેલમાં ઉંઝો છું.'

'મારે ત્યાં આવવામાં આપને કાંઈ તકલોફ પડત?'

'આપ ક્યાં ઉતર્યો છો?'

'જી, હું તો અહીં જ રહું છું.'

થોડીવાર અમે સાથે જ રૂંધ્યાં. થોડી વધુ રીસર્ચ બાબતમાં વાતચીત થઇ, ત્યાં તો અંધારૂં થવા આવ્યું. એકાએક સવિતાએ કહ્યું: 'ચાલો હોટેલથી સામાન લઇ ઘર તરફ જઇએ!'

'ઘર!' મેં આશ્ચર્ય પામતાં પૂછ્યું.

તેણે હસીને જવાબ આપ્યો: 'હા! એક રૂમ છે. તેને ઘર સમજી લે, જંગલો સમજી લે, પશુ મારા માટે તે પુરતું છે. નાની બહેનને અને મોટા ભાઇને આવવા લખ્યું છે. આવશે તો બીજા રૂમો ભાડે રાખીશ. અત્યારે તો એક રૂમ.....' વાત કાપી નાખતાં તેણે કહ્યું, 'ચાલો જઇએ ઠંડી વધતી જાય છે.'

અમે ચાલવા લાગ્યાં. ચાલતાં ચાલતાં હું એટલું જ વિચારી શક્યો કે સવિતાનું હવે એ જીવન ન હતું જેમાં મસ્તી ભરી હતી. સવિતાના જીવન પરિવર્તન સાથે વિચારોનું પણ પરિવર્તન થયેલ હતું. તેના એક એક શબ્દમાં અંબીરતા હતી. ન્યારે અમે હોટેલે પહોંચ્યાં ત્યારે ઠંડી સારા પ્રમાણમાં વધી મઇ હતી. હોટેલથી સામાન લઇ અમે ઘેર પહોંચ્યાં. મેં એક ખુરશી પર જગ્યા લીધી અને સવિતા રસોઈ કરવા મઇ. ન્યારે તે રસોડામાંથી બહાર આવી ત્યારે તે હિંદુસ્તાનની સ્ત્રીઓમાંની એક લાગતી હતો. હજી મઇ કાલ સુધી તો તે હિંદુસ્તાનની આવી સ્ત્રીઓ પ્રત્યે નફરત ધરાવતી હતી. હું સીમારેટ પીતો એટલે હતો ત્યાં સવિતાએ પ્રશ્ન કર્યો: 'આપ ક્યાં આરામ કરશો? વરડો તો નથી. અગાસીમાં તો ઠાર પડે છે. ત્યાં આપ બીજાં જ રહો.' (ચાલ)

લગ્ન કે કુટુંબજીવન શક્તિશાળી

સ્ત્રીને તેની સ્વતંત્ર કારકિર્દી જમાવવામાં નડ-
તરફ થઈ પડે છે, એવી ટીકાઓ સ્ત્રીઓની
પ્રગતિના વિરોધીઓ તરફથી થઈ રહે છે.
આવા ટીકાકારોને એના જવાબમાં અનેક
દ્રષ્ટાંતો આપી શકાય એમ છે. પરંતુ અત્રે
એક જ જ્વલંત દ્રષ્ટાંત તેમની આગળ ધર-
વાનું બસ થશે. ત્રાવણકોર રાજ્યના તળીખી
ખાતાનાં વડા સર્જન જનરલ તરીકે સ્થાપિત
થયેલાં ડૉ. શ્રીમતી પૂનન લુકોસ એનું જ્વલંત
દ્રષ્ટાંત છે. શ્રીમતી પૂનન લુકોસ એક વ્યવસાયી
મહિલા તળીખી છે અને આવાં પદ પર સ્થાપિત
થયેલાં હિંદનાં પહેલાં મહિલા તળીખી છે.

શ્રીમતી પૂનન લુકોસ એક તળીખીનાં પુત્રી
છે. એમનું કુમારીકા તરિકું નામ મેરી
કોન્સ્ટન્ટ પૂનન છે, અને તેઓ ખ્રિસ્તિ છે.
ત્રિવેન્દ્રમની મહારાજા મેયેજમાં બી. એ. ની
પદવી લોધા પછી તેઓ લંડન વિદ્યાપીઠમાં
જોડાયાં અને તે પછી ડબ્લીનની રોટન્ડા
હસ્તિપતાલમાં દાખલ થઈ સ્ત્રીઓના રોગો અને
સુતિકા ઉપચાર શાસ્ત્રમાં પારંગત થયાં.

તેમની વિવિધ શક્તિઓ જોધને તેમને
શસ્ત્રક્રિયા કરવાની પણ છૂટ આપવામાં આવી
હતી. વિદ્યાર્થી વર્ગ પૈકી આવી છૂટ મેળવ-
નાર એકલા તેઓ જ હતાં. એમની આ
કામગીરી માટે ડૉ. હેરોગ્ટન સેન્સજરી જેવા
નિષ્ણાત તળીખીને ધણે જોડે અભિપ્રાય
હતો અને તળીખી વ્યવસાયના ઝાઈ પણ
જિયામાં જિયા સ્થાન માટે કુમારી પૂનન
લાયક છે એવું મંતવ્ય તેમણે અનેકવાર વ્યક્ત
કયું હતું.

૧૯૧૭ સુધી કુમારી પૂનન ઈંગ્લાંડમાં રહ્યાં.
ત્યાં સુધીમાં એમ. બી. બી. એસ. (લંડન)
એલ. એન (રોટન્ડા) અને એમ. આર. સી.
ઓ. જી. ની પદવીઓ તેમણે મેળવી. મુદ્

ત્રાવણકોરનાં મુખ્ય સર્જન

ડૉ. શ્રીમતી

પૂનન લુકોસ

દરમ્યાન સંખ્યાબંધ હસ્તકરી હસ્તિપતાલોમાં તેમણે
સેવાઓ આપી હતી.

હિંદ પાછા ફર્યા પછી તેમણે ત્રાવણકોરની
વડી અદાલતના શ્રી. લુકોસ સાથે લગ્ન કયું.
તેઓ એ બાળકોનાં માતા પણ છે. આ લગ્ન
અને કુટુંબજીવનથી તેમની પ્રવૃત્તિમાં જરાય
અંતરામ આવ્યો નથી. એ પ્રવૃત્તિમાં તેઓ
આગળ ને આગળ હદમ બઢાવતાં જ ગયાં છે.

ત્રિવેન્દ્રમની સ્ત્રીઓ અને બાળકોની
હસ્તિપતાલના સંપૂર્ણ અખત્યાર શ્રીમતી ડૉ.
પૂનન લુકોસને સોંપવામાં આવ્યો. આ સ્થાન
પરથી તેમણે જે માનવસેવા કરી, તેણે ત્રાવ-
ણકોરનાં સર્વ વર્ગોમાં તેમને શોકપ્રિય બનાવી
દીધાં. હિંદુઓમાંથી તેમની હસ્તિપતાલમાં દરદીઓ
આવવા લાગ્યાં. હેક મલાયા અને ફિલીપા-
ઈનમાંથી પણ, તેમની સારવાર માટે દરદીઓ
આવતાં થયાં.

એ પછી શ્રીમતી ડૉ. પૂનનને રાજ્યના
તળીખી ખાતાના વડા તરીકે નિયત કરવામાં
આવ્યાં, ત્રાવણકોરના રાજકુટુંબનાં તળીખપદે
પણ તેઓ નિમણાં, અને ૧૯૩૭ થી તેઓ
તેમની કારકિર્દીનાં શિખરે પહોંચેલાં છે. ત્રાવ-
ણકોરના તળીખી ખાતાના કાયમી વડા તરીકે
તેઓની નિમણૂક થયેલી છે. અને 'સર્જન
જનરલ' તરીકે તેઓ જાણખાય છે. રાજ્યના
અગત્યના ખાતાના વડા તરીકે આવું ઉપન
સ્થાન ધરાવનારાં તેઓ પ્રથમ વ્યવસાયી
મહિલા છે.

શ્રી-પરિચયો

જર્મન શ્રીઓને રસોડું, ઘર અને બાળ-બચ્ચાંના વાતાવરણમાંથી જન્મતા રાજકારણમાં જેમી લાવવા માટે હિટલરની હાર જરૂરી હતી. કેમકે હિટલરના પતન પછી લુહ્સ ટ્રાઈબર નામની સામાન્ય શ્રી ૧૯૪૭ના મે મહિનામાં બર્લિનના મેયર તરીકે પ્રથમ વાર ચૂંટાઈ છે. એ શ્રીઓનો વિગ્રહ હતો. સોવિયેટની સત્તાઓ ટકાવી રાખવા અને પતન થયેલા શહેરના કાર્યવાહક તરીકે તેનું સ્થાન ઘણું મુશ્કેલી ઝરેલું છે. તેનો જન્મ, દર્જન ખાસે અસ્ટોનામાં થયો હતો. તેના બાપ સોસ્માલીસ્કી કડીઓ હતો. ખંતીલા વિદ્યાર્થી તરીકે તેણી સોસીયાલીસ્ટ ડેમોક્રેટીક પાર્ટીની ગેમ્બર બની હતી અને હિટલરની સામેના ધારાસભાના સભાસદોમાં તે સૌથી નાનામાં નાની સભાસદ હતી. નાઝી-ઝમના જમાનામાં લુહ્સને પકડવામાં આવી ન હતી, પણ તેની ઉપર વારંવાર બસુસોની નજર રહેતી હતી. સોસીયાલીસ્ટો રૂઝ મેયરને ઈચ્છતા ન હતા અને કેમ્યુનીસ્ટો માનતા કે શ્રી તરીકે તેને રમાડી શકશે. એવા બંને પક્ષના સમાધાનને લીધે તે બંને પક્ષ તરફથી ચૂંટાઈ હતી. થોમની લુહ્સ લોખંડી ઈચ્છા શક્તિવાળી અને સક્રિયતાથી સમાધાનકાર નીવડી છે. બહારની દૃષ્ટિએ તો સાદી સામાન્ય

સુરત અને પ્રતિભા વગરની લાગે. તે લોખંડીની રીંગવાળા ચરમા પહેરે છે અને સાદા કપડાં અને સામાન્ય રીતભાતવાળી શ્રી છે. બહુ કે ઠાંધ સામાન્ય કુટુંબની વૃદ્ધા શ્રી હોય એમ લાગે, પણ બર્લિનવસ્તીઓ તેને યાદે છે અને પોતાનામાંની એક હોય એમ અને માને છે.

આંતરરાષ્ટ્રીય નેતાઓની પત્નીઓ વિશે પણ આપણે ઘણું જાણીએ છીએ. પણ આપણે કદી પણ શ્રીમતી રોહીનનું નામ સાંભળ્યું નથી. એનું કારણ એ કે, તે રોહીન સાથે પરણી ત્યારે જેની સીધી સાદી હતી તેવી જ અત્યારે રહે છે. જ્યારે તે પરણી ત્યારે રોહીન રશિયાનો મહાન નેતા હતો, તેથી તેનો કદી ફોટો નથી પાડવામાં આવતો, તે કદી વાણ-પ્રવચન નથી કરતી, રશિયન વર્તમાનપત્રો તેનું નામ કદી છાપતા નથી. મે-દિનના દિવસની રૂઝ રહેવર પેરેડના દિવસનો પણ તેનો ફોટો મળતો નથી.

રોહીનની પહેલી પત્ની ૧૯૦૭માં મૃત્યુ પામી હતી. રોહીનની બીજી પત્ની માટે રોહી-નને ખૂબ રનેડ હતો. ૧૯૩૨ માં તે મૃત્યુ પામી. કહેવાય છે કે રોહીન માટેની ઝેરવાળી ચા તેણે પીધી હતી, અને ત્યાર બાદ આ લમ થયું છે.

રોહીનની અત્યારની પત્ની તેની ત્રીજી પત્ની છે અને યદુદી છે. રોહી કામગીરીય એ તેનું જૂનું નામ છે અને તે લોઝાર કામા-નોવીચની બહેન થાય. લોઝાર પીપ્લસ કેમી-સરની કાઉન્સિલનો ઉપપ્રમુખ હતો. લોઝાર રોહીનનો ખાસ મિત્ર હતો. રાજકીય ચળવળ વખતે બંને મિત્રો સાથે કામ કરતા, આથી ઘણી વખત રોહી અને રોહીને સાથે મુસા-ફરીઓ કરેલી. લમ બાદ તેના વિશે બીજી માહિતીઓ મળતી નથી. તે મેરકવા નહીં પાસેના મકાનમાં રહે છે. રોહીન પણ અડવા-ડિયાના ચાર દિવસ ત્યાં માટે છે.

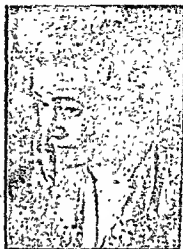
ઈટાલીના નામચીન સરમુખત્યાર બેનીટો મુસોલીનીએ એક વખત આખી દુનિયામાં પોતાનો જીલમથી નામના મેળવી હતી, પરંતુ તેને ઈટાલીના લોકોએ જ મારી નાખ્યો. તે પછી તેને દેવે કાર્પ વાદ પણ નથી કરવું. દુનિયામાં જીલમગાર માણસોની ને તેમની પછી તેમના કુટુંબની કેવી જુરી દશા થાય છે તેની માહિતી હમણાં જ બહાર આવી છે.

મુસોલીનીએ દિટલરની સાથે હાથ મિલાવ્યો ત્યારે તેને એમ થયું કે પોતે આખી દુનિયા ઉપર રાજ કરવાના દિટલરના ધમંડી સ્વપ્નને સિદ્ધ કરવામાં બાગીદાર બની શકશે. પરંતુ એ બન્ને સરમુખત્યારોનો એવી રીતે નાશ થઈ ગયો કે તેઓની પાછળ કોઈનેય સહાનુભૂતિ નથી રહી. દિટલરને જર્મની પિછારે છે. મુસોલીનીને ઈટાલીની પ્રજા થાપ દઈ રહી છે.

મુસોલીનીની વિધવાની દશા પણ એટલી જ દયાળનક બની ગઈ છે, એમ તેની તાજેતરમાં લેવાએલી મુદતકાલ દરમિયાન બણી ચકાસું છે. ડોના રાયેલ એવું નામ છે. આને એ પોતાનાં બે બાળકો સાથે નેપલ્સના અખાતમાં આવેલા એક મુંદર ટાપુના એક નાના જંગલમાં રહે છે.

ડોના રાયેલ બ્યારે વીસ વર્ષની નવયોવના હતી ત્યારે એક નાની હોટલમાં કામ કરતી હતી. એ હોટલના માલિકના છોકરાનું નામ હતું બેનીટો મુસોલીની. ડોના હોટલમાં કામકાજ કરતાં કરતાં બેનીટો મુસોલીનીના નિકટ પરિચયમાં આવી ત્યારે ડોના સત્તર વર્ષની હતી ને બેનીટોની હિમ્મત ચોવીસની હતી. ડોનાએ મુસોલીની સાથે લગ્ન કર્યું એ સમયે મુસોલીનીને તેની રાજકીય પ્રવૃત્તિઓને કારણે સ્વીટ્ઝરલેન્ડમાં દહપાર કરવામાં આવેલા હતા. એવી સ્થિતિમાં તેઓનાં લગ્ન થયાં ને એ લગ્નજીવનમાં તેમને છ બાળકો થયાં.

ઈટાલીના સરમુખત્યાર મુસોલીનીનો વિધવા પત્ની

ડોના રાયેલ

ડોના રાયેલ ખડુ બહેલી બાઈ નથી. બચપણમાં તે માત્ર બે ચોપડી બણી છે ને પછી તો ખેતરમાં ખાત આપવા જવાનું કે ઘેટાં ચારવાનું, એવાં કામો કરતી હતી, એટલે ડોનાએ મુસોલીની સાથે લગ્નસંબંધ બાંધ્યા પછી પણ તેની સાચા અર્થમાં સહચરી ન થઈ શકી. મુસોલીનીએ ઈટાલીમાં એક વખત જે પ્રસિદ્ધિ મેળવી તેમાં ડોના બાગીદાર ન બની શકી, તેનું કારણ પણ ડોનાની ધરરખ્ખુ વૃત્તિ જ પ્રધાનપણે જવાબદાર હતી. મુસોલીનીને તેના જ માણસોએ ફાંસીએ ચઢાવી દીધો તે વિષે ડોનાને પૂછવામાં આવ્યું ત્યારે તેણે એમ જણાવ્યું કે 'હું સમજી જ નથી શકતી કે ઈટાલીના લોકોએ મુસોલીનીને લાથી મારી નાખ્યો!' એટલું જ નહિ, 'ડોના એમ પણ કહે છે કે 'ઈટાલિયનોએ મુસોલીની પ્રત્યે બેવફાઈ કરી છે.'

ડોનાને તેના પાંત વિષે કોઈ કંઈ પ્રશ્ન

૨૭ વરસની ઉંમરનાં ઇંગ્લાડમાં પ્રેક્ટીસ કરતાં હિંદી મદિલા બેરીસ્ટર કુ. કમીલા તૈયબજી અદાલતોમાં ને પ્રીવી કાઉન્સિલમાં હિંદી સાડીનો પોષાક પહેરીને હાજર થાય છે. પહેલા આ પોષાકથી લંડનના પુરુષ બેરીસ્ટરો બડકતા હતા, પણ હવે તેઓ કષ્ટિ કરે છે કે કુ. તૈયબજીના પોષાકથી મધુરતાનું, વાતાવરણ ફેલાય છે. કુ. કમીલાના દાદા બદરુદ્દીન તૈયબજી પહેલા બેરીસ્ટર હતા. કુ. તૈયબજી કદર રાષ્ટ્રવાદી છે.

આવે છે, ને જાણે એ મારા જ્ઞાનમાં ધીમેથી વાત કરતો હોય એવા બહુ ઘણાં મને વાગે છે. 'મેં' મુસોલીનીને કોઈક સલામત રચતે વિમાનમાં ઊડી જવાની બલામણુ કરી ત્યારે તેણે મને એટલુંજ કહેલું કે 'મને મારા ભાગ્ય સાથે જ જવા દે, મારે નારી જવું નથી.'"

મુસોલીનીના અવસાન પછી ડોના હવે તદ્દન એકલી શાંત કૌટુંબિક જીવન ગાળે છે. 'તમારી પાસે હવે જૂની વસ્તુઓ કંઈ કંઈ રહી જવા પામી છે.' એવા પ્રશ્નના ઉત્તરમાં તે ગંભીર થઈને બોલી: "મારા જૂનાં ચરમાં અને પહેરેલાં કપડાં-એટલુંજ મારી પાસે રહ્યું છે. બાકીની નાની મોટી તમામ ત્રીજે જામ કરવામાં આવી છે. મારા ચરમા અને મુસોલીનીએ આપેલાં છે, એટલે, મારાથી એના વડે પૂરું વંચાતું નથી તો પણ તેને બદલે નવાં ચરમા ખરીદવાની મને હઠાઈ નથી થતી."

'તમને મુસોલીનીના જૂનાં મિત્રો તરફથી કોઈ પત્રો મળે છે ખરા?' એવા પ્રશ્નના ઉત્તરમાં ડોનાએ જણાવ્યું:

"કેટલાક એવા માણસોના પત્રો મારી ઉપર આવે છે ખરા, જેઓ કોઈક પ્રકારની સહાય મારી પાસે માગતાં હોય છે. પણ તેમને હું કશું હું કે હું હવે શી સદાય કહી દઉં તો માત્ર પ્રાર્થના કરી શકું તેવી સ્થિતિમાં આવી પડી હું. મારી ઉપર અન્ય માણસોના પણ પત્રો આવે છે. તેમાં મુખ્યત્વે અમેરિકનો છે, અને કેટલીક વખત અને જુદી જુદી સ્ત્રીઓના પાસેથી પણ એટલી તરીકે મળે છે."

ડોના પોતાની એક પુત્રી ને એક પુત્રની સાથે રહીને દિવસો પસાર કરે છે. દમ્પત્તી અમેરિકન સરકારને તેણે વિનંતિ કરીને વોશિંગ્ટનમાં વસવાટ કરવા દેવાની માગણી કરી છે, જેનો ઉત્તર આવવાની શક્યતા છે.

પૂછે છે તો તે કાંઈ જવાબ નથી આપતી, પણ પોતાનાં કુખો જ બધાની પાસે ગાયા કરે છે. તેણે હમણાં જ એક મુલાકાત દરમિયાન જણાવ્યું હતું કે મારા દિલનું કુખ કોઈનીયે સમજી શકી બતાવવા કરતાં મારા મનમાં જ ભંરી રાખવાનું હું વધારે પસંદ કરું છું. પરંતુ કેટલીક વાર મને ખૂબ જ કુખ લાગી આવે છે એ હકીકત છે. અને મારા જેવી વૃદ્ધાએ જે પ્રકારની મનની પ્રસન્નતા ને ધીરજ જાળવી જોઈએ તેવી હું કેટલીક વાર નથી સાચવી શકતી. કોઈ વાર મારાથી ઊંચેથી બોલાઈ જવાય છે. હું હાપચો વાંચું છું, ત્યારે પણ જાણે હું બધું જ ગુમાવી બેઠેલી હોઈ એવો અનુભવ કંઈ હું. આવો એકરાર કરવા છતાં તે એમ પણ કહે છે કે પોતાનો પતિ બેનીટો મુસોલીની ખોટા ડોળ કરનારો, ઘાતકી, બેવફા અને તુરંતજારવા જેવો માણસ હતો. મુસોલીનીના આવા હિન સ્વભાવનો ડોનાને પૂરા અનુભવ થયેલો હતા, તેથી એને વિશે વધુ એ કાંઈ કહેતી નથી. પરંતુ મુસોલીનીએ ડોનાને કબજે લા ઉઠાવેલા પત્રોના ઉદ્દેશ કરીને તેણે કહ્યું હતું કે: "તેને ફાંસી દેવાય તેને આગલે દિવસેજ તેણે મને એક પત્ર લખ્યો હતો. મને એ દિવસ આજે જરાબર યાદ

(ગતારકથી ચાલુ)

નવાખલીમાં આમણી કરીને એક ગામડું છે. અપૂર્ણ માન્યતા છે કે ગામડામાં દૂધ ઘણું હોય છે, પણ ઉલટું જ તે ગામમાં બાપુજી માટે મને દૂધ ક્યાંય ન મળ્યું. આસપાસ ધણી તપાસ કરાવી, અને છેવટે હારીને બાપુજી પાસે ગઈ અને કહ્યું: 'બાપુ, દૂધ નથી મળતું.' બાપુજીએ મને કહ્યું: 'એમાં શું થયું? નાજિયેરનું દૂધ બકરીના દૂધની ગરજ બરાબર સારશે અને બકરીના ઘીને બદલે આપણે નાજિયેરનું તાલું તેલ કાઢ્યું અને ખાશું.'

હું ખૂબ જ રાજ થઈ ગઈ. મારા માથેથી એક મોટા ભાર ઓછો થયો. અને નવાખલીમાં નાજિયેરના તો તોટા જ ક્યાં હતા? ત્યાં બુઝા સાં નાજિયેરી જ નાજિયેરી. ચાલવાની પણ જગ્યા નહિ. ઘણે ઠેકાણે તો સુરજનાં દર્શન જ ન થાય તેવી ધાડી ઝાડી. વળી નેટલું નાજિયેરનું દૂધ મીઠું હતું એટલે જ હવાથી લહેરાતાં એના પાનનો મધુર ખરખર અવાજ મીઠો લાગતો. એટલે જો કે બાપુજીએ તો એકબે નાજિયેર જ મંગાવ્યાં હતાં, પણ જો દશવીસ પણ મંગાવ્યાં હોત તો પણ મને બકરીનું દૂધ ગોતવામાં નેટલી વાર લાગી તેટલી વાર ન લાગત.

એની રીત બાપુજીએ મને શીખવી. અને મેં દૂધ તથા તેલ તૈયાર કરી બાપુજીને આપ્યાં. બાપુજી બકરીનું દૂધ ૮ ઓ'સ લેતા, એ રીતે નાજિયેરનું દૂધ ૮ ઓ'સ લીધું. પણ એ દૂધ પ્રચવામાં ઘણું જ ભારે પડ્યું અને બાપુજીને દરત થવા લાગ્યા. એથી સાંજ સુધીમાં એટલી બધી નખખાઈ આવી ગઈ કે બાપુને બહારથી ચૂંપંડા સુધી અંદર આવતા હતા સાં ચકરી આવી ગઈ.

બાપુજીને ત્યારે ત્યારે ચક્કર આવતાં ત્યારે ત્યારે નિશાનીરૂપે એમને બગાસાં બહુ જ આવવા લાગતાં; પસીનો પુષ્કળ થાય; હાથ

બાપુનાં સંભારણાં

લેખક :

ક. મનુબહેન ગાંધી

*

પગ ઠંડા પડી જતા અને ક્યારેક તો આંખો ચઢાવી જતા. એ પ્રમાણે ચક્કર આવવાની ચરચાતતી સૂચના તો બગાસાં ખાવા લાગ્યા એટલે મને આગાહી મળી ચૂકી. પણ મારા મનમાં એમ કે હવે પથારી ચાર જ ફૂટ દૂર છે, ત્યાં સુધીમાં તો પહોંચી જવાશે.

પણ એ ગળ્યો એટલી નિવડી. અને બાપુજી મારા ટેકે ચાલતા હતા તે પડવા લાગ્યા. મેં સંભાળથી માથું પકડી રાખ્યું અને ઘુસ્ત જ ખૂસ મારીને નિર્મળબાણને બોલાવ્યાં. એ આવ્યા અને અમે બંનેએ મળીને બાપુજીને પંચારીમાં સુવાડ્યા. પછી મને થયું કે લાવને ડો. સુશીલાબહેન પાસેના ગામડામાં છે, એમને બોલાવી લઈ! કદાચ કંઈ વધારે થશે તો હું જ સુરખમાં અપીસ. એ દિસાંબે ચિટ્ટી

બખવા બેઠી. તે મોઢલાવવા માટે નિર્મળજાણુના હાથમાં જોતી આપી તેવા જ બાંધુ જગ્યા અને મને બોલાવી: 'મનુડી ! (બાપુજી ત્યારે લાડથી બોલાવતા ત્યારે હંમેશાં મનુડી કહેતા.) તે બાંધુ મારી અને નિર્મળજાણુને બોલાવ્યા તે મને જરાએ નથી ગમ્યું. પણ તારી ઉંમર જોઈને હું તને માશી આપી શકું. છતાંયે તારી પાસેથી તો આવા સમયે મને કેંઈ જ ન કરતાં રામનામ હૃદયથી લેવાની આશા રાખું. હું તો મનમાં રામનામ જોતે જ હતો. અને તે નિર્મળજાણુને બોલાવવાને બદલે રામનામ લેવું શરૂ કરી દીધું હોત તો મને ઘણું જ મમત. હવે તું આ વિષે સુશીલાને ન કહેતી, કે ન લખીને બોલાવતી, કારણકે મારા સાચા દાકતર તો રામ જ છે. એને મારી પાસેથી કામ લેવાની મરજ હશે ત્યાંસુધી જિવાડશે અને નહિતર ઉપાડી શેશે. "

'સુશીલાને ન લખતી' એ શબ્દો કાન પર પડ્યા અને ઘડીબર હું તો કંપી મઠ. નિર્મળજાણુના હાથમાંથી ચિઠ્ઠિ ખુટવી લીધી. ચિઠ્ઠિ ઘાટી મઠ. બાપુજીએ કહ્યું: "કેમ તેં તો લખી પણ નાખ્યું હતું ?" મેં લાચારીથી હા પાડી.

મને કહે, "આજે તને અને મને ધ્રુવે બચાવ્યા. જોકે આ ચિઠ્ઠિ વાંચીને સુશીલાજીને તો પોતાનું કામ છોડી મારી પાસે દોડતી આવી જાત, પણ મને એ જરાએ ન ગમ્યું હોત. તારી ઉપર ને મારી ઉપર હું ચીકાત. આજે મારી ક્ષોડી થઈ. જો રામનામ મંત્ર મારા હૃદયમાં સોંસરવેા ઉતરી જશે તો હું દરોગે મોઢા પડીને મરવાનો નથી. આ નિવમ દરેક માણસ માટે છે, મારા એકને માટે નહિ. ને માણસ બૂલ કરે છે તેવું ફળ એને જોગ્યું જ ન હોય. એ રીતે મેં કુખ સદન ક્યું. માણસના આખરના શ્વાસ સુધી રામનું નામરમરણ હોતું જોઈએ. પણ પોપટની માફક

નહિ—હૃદયથી. જેમ રામાયણમાં છે કે ત્યારે હનુમાનજીને રીતાજીએ માળા આપી. ત્યારે તેમણે તે તોડી નાખી, કારણકે તેમાં રામે શબ્દ છે કે નહિ તે તેમને જોવું હતું. તે પ્રસંગ સાચો હશે કે નહિ તેની પંચાતમાં આપણે શા માટે પડીએ ! હનુમાનજી જેવું કદાચ બાકે પડાડી શરીર આપણે ન કરી શકીએ, પણ આત્મા તો પડાડી કરી શકીએ. ઉપરનું કદાચ દરજી માણસ ધારે તો સિદ્ધ કરી શકે. સિદ્ધ ન પણ કરી શકે તો પણ સિદ્ધ કરવાનો પ્રયત્ન કરે તો પણ બસ છે. ગીતા માતાએ કહ્યું છેને કે માણસે પ્રયત્ન કરવો, 'ફળ પ્રધાન' હાથમાં સોંપવું. એ રીતે તારે, મારે અને બધાએ પ્રયત્ન કરી જ હોવું જોઈએ.

"હવે તું સમજી શકી હશે કે મારી, તારી કે કોઈપણ દંડની માંદગીમાં મારું માનસ શું છે. "

...અને એ મદાન વિભૂતિએ એક અતિ માંદી બહેન ઉપર હામગ લખતાં અંદર લખ્યું: "રામજાણુ દવા તો જાતમાં એક જ છે ને તે છે રામનામ. અને એ રામનામ રતનારે અધિકાર પરત્વે ને નિયમોનું પાલન કરવું જોઈએ તે નિયમોનું પાલન કરે. પણ એ રામજાણુ દવા આપણે બધા ક્યાં અજાણી શકીએ છીએ ?"

૩૦ મી જાનેવારી ૧૯૪૬ ના રોજ બનેલ એ રામનામની અયળ શ્રદ્ધા એમની આખરી પળ સુધી રહી. ૧૯૪૦ ના ૩૦ મી જાનેવારીને દિવસે ઉપરનો મોઢો પ્રસંગ બની ગયો. અને ૧૯૪૮ ના ૩૦ મી જાનેવારીને દિવસે મને કહેલ કે "છેલ્લા શ્વાસ સુધી રામનામ રટવું જોઈએ. "

...એમ એ વખત મુજેથી છેલ્લા શ્વાસે રા...મ...રા...મ મારે જ કોને સાંભળવાનો કારણે અવસર આવશે તેની મને શી કલ્પના !

• (મારી નવજાણીની પ્રાપ્તિમાંથી)

ત્યારથી - પૂ. બાપુજીએ પોતાના બધા જૂતા અને બાણીતા સાથેએને નવાખલીના શદા શદા ગાંમડાઓમાં મુક્યા ત્યારથી બાપુજી ઉપર કામનો બોલો ધણો વધી પડ્યો હતો. બાપુજીના દક્તરનું કામ એટલું બંધું રહેતું કે છ માણસો પણ મુરોક્ષીથી પહોંચી શકતા. તેની જગ્યાએ એકલા નિર્મળબાપુને બાપુજી સાચવવા ડેટલી મુરોક્ષી પડતી હતી તે કંઈપના થઈ શકે તેમ છે. જો કે શ્રી. નિર્મળકુમાર તો હતાજ બહુ કુશળ, પરંતુ એ કંઈ બાપુજીની બધી ટેવોના બાણીતા ચોડા જ હતા ? વળી અંગ્રેજ અને બંગાળી માટે ઠીક, પણ ખીજ બાપા-ઓમાં પત્રોના જવાબો આપવાના રહે. ઉપરાંત લોકોને રોજ ને રોજ મળવાનું, ડેટલાક ગાળો દેનારા આવે, તો ડેટલાક દુઃખીઓ આવે ! આ બધાને યોગ્ય જવાબ આપવાનું, અને તેમણે સૌથી મોટું કામ તો એક ગામેથી બીજે ગામ જવાનું હતું.

સામાન્ય રીતે આપણે ગામમાં ને ગામમાં જ જો વર્ષમાં એકાદ બે વાર ધર દેરવવાનું આવે તો બહેનો ડેટલી કંટાળા જાય છે ? એ તો સૌનો કદાચ જાતિ અનુભવ હશેજ. એટલે રોજ ને રોજ સામાન બાંધી બરાબર ૭ ના ટકોરે તો બહાર નિકળી જ જવું જોઈએ. બધે સામાન વગેરે તૈયાર કરવાનો બોલો મારા ઉપર હતો, છતાં હું વહેલી તૈયાર થઈ જઈ છું કે નહીં તે જોવાનું તો રહે જ ને ?

ધણાને યશે કે બાપુજીને વળી સામાન શું હશે કે એમાં આટલી ચિંતા રાખવી પડે ? પણ બાપુજી હદી કોઈના ઉપર બોલારૂપ થતા ન હતા. પોતાની જરૂરી ચીજો સોય દોરા, દાતર ચપ્પુ કે લખવાની સામગ્રીથી માંડીને રસોઈ કરવાનાં વાસણો-પાટલી, વેલણ, સાબુસી, તવી (લોઢી), ચીપિયો, બે તપેલો, નાનકડું કુકર, પોતાનો ખાવાનો પથ્થરનો વાટકો, દૂધ પીવાનો ગ્લાસ (લાકડાનો), ખાવા માટે ચમચો,

ચાળી, નાહવાને માટેની બાલકી, કમોડ, વગેરે હોય, ઉપરાંત ઘઉંનો લોટ, મધ વગેરે ખાવાની ચીજો પણ પોતાની સાથે રાખવા અમને સૂચના હતી. જો કે ખોરાકમાં તો મીઠા વગરનું બાફેલું શાક, બકરીનું દૂધ, અને ઘઉંના લોટના ત્રણ માતળા ખાખરા, એવું જ લેતા.

મણુ આ બધો વસ્તુઓ નહીં કે નવાખાલીમાં બધાં ઘરો બરખીજૂત થઈ ગયા માટે ન મળે એટલે, પરંતુ ખિસ્લાજી જેવાના મહેલમાં જાય તો ચે—પોતાની વસ્તુઓનો જ ઉપયોગ કરવાનું એમને વધુ પસંદ હતું.

અને વળી ઓશીસ કામની સામગ્રી જુદી હોય, એ બોલો મારી કે બાપુજી ઉપર ન હતા, શ્રી. નિર્મળબાપુ ઉપર હતા. છતાં એક બમલથેસો—જેમાં બાપુજીના શુર (વાદરા), રામાયણ, ગીતા, બાઇબલ, કુરાને શરીફ, બજનાવલી ઉપરાંત એમાં જવાદરાલજીના, સરદારજીના, વાઈસરોયના, સુદરાવદી સાહેબના, કાગળો હોય—પણ ધણી વખત એના જવાબો—ટપાલમાં કાગળો આવ્યા હોય અને લખનારે વિવેક ખાતર પાછળ કેશું ન લખ્યું હોય તો એનો ઉપયોગ કરી લઈ એમાં જવાબો લખવાનું શરૂ કરી દીધેલ હોય. ડેટલીક વોર હું બૂલ પણ ખાઈ બેસતી કે આવા નકામા ચોથા શું કામ પડ્યા હશે ? પણ પાછળ જોઈ ત્યાં કોઈના ને કોઈના ઉપર કાગળ લખેલ હોય. આમાંથી એક ચખ્ખરખી પણ જાય તો મારું આવી બને, એટલું જ નહિ પણ પૂન્ય બાપુજીનું કામ જ અટકી પડે, એટલે આખું યંત્ર ખોરવાઈ જાય.

આ ઘેલાની જવાબદારી જો કે મારી ઉપર હતી, છતાં બાપુજીને એની ચિંતા કરવી જ પડતી. મને કહેતા—“કંઈ ખોવાશે તો તું તો છટ્ટી શીય પણ મને ઠાણ છટકવા દેશે ?” આ ઉપરથી બાપુજીને ડેટલી ચિંતા રહેતી તે સમજી શકાશે.

એક લખાણમાં બાપુજીએ લખ્યું હતું કે “અહીંના જામને કેમ પહોંચી વળાય? મારી અહિંસાની સ્થાવરત ક્યાં? અને કેટલી? ત્યાં જોઈ છું ત્યાં અંગાર છે ઇશ્વરની મહાન કૃપા છે કે મને નમાવી, લ્યે છે. મારી સત્ય અને અહિંસા બંને મોતી જોખવાનો કાંટો હોય છે તેના કરતાં પણ વાળતો સોમો-બાગ કરીને એવું વજન જેમ કાંટે તોળાય-એટલે મારી સત્ય અને અહિંસાની પરીક્ષા સદ્મર્મા સુદ્મ રીતે કરવી) તેમ તોળાય, ત્યારે ચારે બાજુ જુઠાણું ચાલે છે, અતિશયોક્તિનો ખાર નથી, સત્ય ગોત્વું ય જડતુ નથી, હિસાને નામે અહિંસા થાય છે, સત્યને નામે અસત્ય થાય છે, ધર્મને નામે અધર્મ થાય છે. જો કે મારી સત્ય અને અહિંસાની એની વચ્ચે જ પરીક્ષા થાયને? એ સમજુ છું તેથી જ અહીં પડ્યો છું.” બાપુજીના નવખાલીના યુગમાં આવી તો મનોવ્યથા હતી.

વળી એક ગામથી બીજો ગામ જવું એટલે એમ નહિ કે ચાલો એક જ દહાડો આ ધરમાં રહેવું છે, માટે જેમ સામાન મુકી દ્રષ્ટ તેમ ચાલશે. એવિંતા મારી વ્યવસ્થિતા જેવા બાપુ આવી ચડતાં.

આ બધા બોળતે પહોંચી વળવા બાપુજી રોજ બે વાગે બેઠતા. મને પણ બેઠાડે. એક તો અસલ ઠંડી હોય, એટલે ગોઠડામાંથી આટલી વહેલી રીતે બેઠવાનો રહેજે ય કંટાળો આવે, પણ બાપુજી બેઠે ને પછી રાતના ૧૧ વાગે સુવા પામ્યા હોય તો પણ બે વાગે બેઠતા. એમને કંટાળો ન આવે.

મેં હસતાં હસતાં બાપુજીને કહ્યું: ‘બાપુજી! જો આજ રાતના કાં તો ધડીલાળ જોવામાં બૂલ થાય અને કાં તો આખ જ મોડી લઇએ તો ભગવાનને એક દીવો કરીશ. ઘણાંએ કાઠીઆવાડમાં આમ માનતા લે છે એટલે હું પણ શીખી ગઇ છું.’

બાપુજી ખૂબ હસ્યા, મને કહે: “જોઈ છું હવે તારા ભગવાનને તારા દીવાની લાલચ થાય છે કે નહિ?” પણ સાચે જ બીજો દહાડે એવું બન્યું કે ભગવાનને ય મારા દીવાની પછી ન હોય તેમ બે વાગ્યા અને માથે મીડી ટાપલી મારતો હાથ પડ્યો. “મનુડી, હા, જો તારા ભગવાનને દીવાની લાલચ ન થયેને? એવો ભગવાન લાલચુ ક્યાં હોતો?” આમ મસ્કરી કરી જ્ઞાનસ કરવાનું કહ્યું. બાપુજી રોજ રાતે જ્ઞાનસ કરાવી નાખે. એટલે મેં બાપુજીને કહ્યું: ‘બાપુજી! આપ જ્ઞાનસ કરાવી નાખો છો, પણ આપણે માંડ ૧૨ કે ઘણી વખતે ૧૧૧ વાગે સૂઈએ છીએ અને વળી બે વાગે-૩ વાગે ત્યાં બેઠાડે જ છો, તો બેઠેને જ્ઞાનસ રહેવું.’ બાપુજીએ કહ્યું: “તારી વાત તો સાચી, પણ હું તો રજો ગરીબ! તને તો દીક, તારા આપ આપણે એટલે ધાસ-લેટ બાળવાનું સૂએ, પણ મને કાણુ આપે? વળી નથી તું એક પાઈ પણ કમાતી, કે નથી હું કમાતો. પણ જ્ઞાનસ કરવામાં મારા બે કામ ફરે છે. એક તો તું જ્ઞાનસ કરે એટલી વારમાં તારી લિંઘ બીડી જાય અને એટલે હું તને લખાણું તો તું લખવામાં બૂલ ન કરે (જોલાં ન આવે) અને બીજું તો દેખીતું છે કે બે કલાક તો બે કલાક ધાસલેટ તો બચે? એટલે મારે ‘એક પંચ અને દો કાજ’ થાય છે. આ કહેવતનો અર્થ તું જાણે છે?”

મેં આ કહેવતનો સામાન્ય અર્થ જે આપણે બધા જ જાણતા હોઈએ છીએ તે કહ્યો. ‘એક પંચ અને દો કાજ’ એટલે એવો ક્યો પંચ કે જે લેવાથી આપણા બે ય કામ સરે? બે કામ એટલે અહીં ફક્ત બે જ કામ નહિ, પણ અનેક અથવા કહેણ સો. અહીં દંડારો માણસો ખૂબાર થયા છે એ ઉપરથી રહેજે ય વિચાર આવે છે કે આપણે એક પણ પણ નકામી ન જવા દઈએ. શરીરને બરર

અમૂલ્યો અવસર

આજ આનંદ ઉર ઊછળે બહેનીજ;
ઉછળતો કાંઈ હરેક દિન-દુસ્તાન રે!

અમૂલ્યો... અમૂલ્યો અવસર આવીયો બહેનીજ.

સ્વપ્નાં સફળ થયાં આપણાં બહેનીજ

ઉપડીયાં આજ સ્વતંત્રતાના દાર રે,

અમૂલ્યો અવસર આવીયો બહેનીજ.

મંડપ રચાવેા લીલા વાંસનો બહેનીજ

રોપાવેા રૂડાં દેશનો ઠેરા રથાંબ રે,

અમૂલ્યો અવસર આવીયો બહેનીજ.

ચોક્ક પૂરાવેા સાચા મોતીએ બહેનીજ

પ્રગટાવેા કાંઈ ધરધર દિપક આજ રે

અમૂલ્યો અવસર આવીયો બહેનીજ.

આજ પધારે બારત માત રે બહેનીજ,

ઉજવણું દોષ સ્વતંત્રતાનો દિન,

અમૂલ્યો અવસર આવીયો બહેનીજ.

અમર થયા રે ગાંધી બાપુ રે બહેનીજ,

અમર રહેજો પરેલ જવાહર વીર,

અમૂલ્યો અવસર આવીયો બહેનીજ.

દિન્દ સ્વતંત્ર કહ્યું આપણું બેનીજ,

બારત માની ખોસો જયજયકાર રે,

અમૂલ્યો અવસર આવીયો બહેનીજ.

ઈન્દુમતી વ્હાણ

હોય તેટલી જ ઉંધ, તેટલો જ ખોરાક, વગેરે
લક્ષ્યે અને કરીએ. “આજનો દહાપો લીજીએ
રે કાલ કાણે દીડીતી!” એ જગન પ્રમાણે
આપણને ખબર નથી કે એક ક્ષણ પછી
આપણું શું થવાનું છે? હું તને અત્યારે
(રાતે બે વાગે) આ સમગ્રની સ્ત્રી છું, અને
ધમિરને જો અને કે તને ખેંચી દીધને ઉપાડી
જવા હોય તો ઉપાડી લ્યે. એ દારી ધમિરે
પોતાના જ હાથમાં રાખી છે. ત્યારે, એવો
સોનેરી પંથ કયો કે જે લેવાથી બધા અથો
સરે? એ પંથ કેવળ પરોપકારનો જ છે.
પરોપકાર એટલે જ પડોશીની સેવા અથવા
કહે કે ધમિર ભક્તિ. પણ ધમિરભક્તિ માળા
ફેરવ્યે કે તિલક કયો નથી થતી. એક બાજુ
તિલક કરીને નીકળવું અને પાછળથી ગ્રુપ-
ગ્રુપ કાઢીને છરા ભોંકાવતા જવું—એ અત્યારે
બધેય થઈ રહ્યું છે—તો તો એ કંઈ જ
થયો કહેવાય. પણ નરસિંહ મહેતાએ કહ્યું છે
કે “ભક્તિ તો શીય સારે છે” એટલે તું
સમજ કે દરે તારાથી ધરીર વડે કાઢીની સેવા
ન પણ થઈ શકે તો મન વડે તો કરીએ.
ઉતા, ખેસતા, ખાતા, પીતા, હરતા ફરતા,
હસતા આખા જગતનું કલ્યાણ ધમિરીએ.
અને ધમિર આપે તે આપણા હાથમાં આવેલી
સેવાં કરી છુટવી. આટલું તું સમજ્ય તો તું
લખું શીખીશ. જો, મેં તો તને આવી નાન-
કડી મરકરીમાંથી આ પાઠ આપી દીધો.
આપણી કહેવતોમાં આવા ગૂઢ અર્થો બધાં છે.
આ મહાન ગુરુએ કુદરતની નિરવ કાંતિમાં,
પાણું કાંઈ જાગે નદિ તેમ, ધીમા અવાજે
જીવનનો અણુમોલ, પાઠ અને આપી દીધો.

~*

વધુ સંસ્મરણો આવતે અકે

૨૨૨

નાની નાની જાળાઓની વસતે આવે છે
અપાડ માઝમાં. તે વખતે તેઓ ફૂલની માફક
સોળે કળાએ ખીલે છે. અલુણા મત જેને
ગોથો (ગારીમત) અથવા મોળાતકના નામથી
પણ ઓળખવામાં આવે છે, એ મત કુંવારી
કન્યાઓનું છે. આનની એ કન્યાઓ આવતી
કાલની ગૃહિણી બનવાના ભાવિ જીવન સમણામાં
રાએ છે અને એ સ્વપ્નસૃષ્ટિની સિદ્ધિ માટે
પાર્વતી પાસે વરદાન મેળવવા મત-તપ કરે છે.

આ મત વાવેતરથી આરંભાય છે. અપા-
ડની શરૂઆતમાં કન્યાઓ ગામના ગોદેરથી
માટી લાવી એક માટીના વાસણમાં-ચંડોરામાં
કુંડુડીમાં એ માટી નાખી પાણી રેડે છે ને
તેમાં જવનું વાવેતર કરે છે. જે અનાજથી
જગતના પ્રાણુ પોષાય છે તે અન્નના ઉત્તમ
ખીજ વીણી વાવી તેને પોષી ઉછેરવાની ભાવના
પાછળ જગતના સર્જન, પોષણ અને વિકાસની
કલ્પના છે: માતૃત્વના ભવ્ય મંડાણનું પ્રતિક છે.

જમત માતૃત્વ વિના ટકવું નથી અને
એ માતૃત્વ પ્રકૃષ્ઠ, સંતોષી અને આનંદપ્રદ
વાતાવરણ વિના પાંગરવું નથી, એથી ગૌરી-
મત કરનાર જાળકન્યાઓ એ મતમાં કશી
રોકડોક વિના સંપૂર્ણ છૂટથી પોતાના હૃદયની
ભાવનાઓ વ્યક્ત કરે છે.

અપાડ શુદ્ધ દશમના રોજ રાતના મીઠાન
જમી દોટા કરે છે ને પછી અગ્નિઆરસથી
પૂનમ સુધી રોજ વહેલી ઉડી સ્ત્રીઓને ચાંદલા
કરે અને ગાયના ખીલા પૂજે છે અને એ
વાવેલા અનાજમાંથી ઉગેલા જવેશ રોજ સવારે
નદી, તળાવ કે વાવ હોય ત્યાં સમૂહમાં માતી
માતી જાય છે, અને ત્યાં ન્દાઈ ઘોઠ જવેરાનાં
પૂજન કરે છે. શીવ મંદિરે પાર્વતીનાં દર્શન
કરે છે ને ત્રણ દિવસ એ રીતે જવેશ પૂજે
છે. એથે દિવસે સૂર્ય સામે જવેરા રાખી પૂજ
કરે છે. ને પાંચમે દિવસે શિવ મંદિરે પાર્વતી
સન્મુખે પૂજે છે અને ઉત્તમ વર-મેળવવા
વરદાન મેળવે છે.

આપણાં વ્રતો

આ કન્યાઓ જમતી વખતે પથારી કરીને
બેસે છે ને જમ્યા પછી એ જગ્યાએ બેસી
રહે તો પથારી પરથી ઉડતા પહેલાં ફરી ખાંધ
શકે છે. ચત્તા મૂક રહેવાય ને ઉડીને ખવાય,
પણ પડખું ફર્યા પછી ઉડીને ખવાતું નથી.
ખોરાકમાં ઘઉં, દૂધ, ખાંડ, ઘી જેવા પદાર્થો
ખાંધ શકાય છે. ફળાદારની દરતા દરતા
ખાવાની છૂટ હોય છે.

આ દિવસોમાં અલુણું-મીઠા વગરનું
ભોજન એક ટંક જમે છે ને પૂનમની રાતે
જગરણ કરી વદી એકમને દિવસે જવેરાનું
વિસર્જન કરે છે. નદી તળાવમાં જઈ એ
જવેશ પાણીમાં પથરાવે છે.

આ પાંચ દિવસોમાં કન્યાઓ ભાવિ ગૃહિણી
તરીકેની ભાવનાઓ-ભાવી સ્વપ્નમાં રાએ છે.
તેઓ દીંગલા દીંગલી પરણાવી માતા અને
સાસુ બનવાનો, છોકરીઓ અંદરો અંદર વર
વહુ બની મનાવા-રીસાવાનો, મોસાળાં બર-
વાનો, વરધોડા કાઢવાનો, ફટાણાં ગાવાનો અને
જે દેહી ન અનુભવાય એવો રડવા-ફૂટવાનો-

શંકર

પાર્વતી

દેદો કુટવાનો દહાવો પણ લે છે અને એ રીતે બાવી મૃદિણી બન્યા પછી સમાજના રૂઢી-બધનોમાં જે રીત-રિવાજો ફોંપે તેનું શિક્ષણ મેળવી લે છે. અને એ રીતે પોતાની નવી કુનિયા રચવાની બાવનામાં ઝોરી કુનિયાનું અનુકરણ કરે છે.

આવી કન્યાઓ આગત કરી સમર્પણની બાવના મેળવે છે. બાવી જીવનમાં એને સર્વ સમર્પણ કરવાનું છે; પીપર છોડી સાસરે જવાનું, લગ્ન જીવનમાં પત્ની તરીકે પતિને સર્વેવ સમર્પણ કરવાનું, મૃત્યુ જીવનમાં માતા તરીકે અન્નપૂર્ણા—પોષણદાતા બનવાનું, સાસરીના નવા વાતાવરણમાં સર્વનો પ્રેમ છતી લેવા વગેરેમાં જે આત્મ સમર્પણની બાવના છે એ બધી આ પ્રતિકાર કન્યાઓ મેળવે છે. આ

પ્રત પાંચ વર્ષે મુઘી કંઠો પછી એનું ઉજવણું કરે છે. જેનું કન્યાઓ આ દિવસોમાં મહા કરે છે. તેઓ જવેરા વાવતી નથી, પણ સૌભાગ્યવતી, અને કુંવારી કન્યાઓને ચાંદલા કરે છે, ને બપોરે એકાસણાં કે બેસણાં કરે છે, તેઓ બધું બાણે એસીને ખાય છે. પણ કરાજ કે દાલતા ચાલતાં ખીનું કાંઈ ખાતી નથી.

કુંવારી કન્યાઓનું જેમ અનુષ્ઠાન છે તેમ સૌભાગ્યવતીઓનું જ્યાં પાર્વતી પ્રત છે. તે આ દિવસોમાં જ હોય છે. પોતાનું સૌભાગ્ય અખંડ રહે તે માટે સંહારના સ્વામી શંકરનું અને તેમના પત્ની પાર્વતીનું સૌભાગ્યવતી સ્ત્રીઓ પૂજન કરે છે અને પાંચ દિવસ મુઘી સમૃદ્ધમાં જળકાંડે સ્નાન કરવા જાય છે, ગીતા ગાય છે અને શંકરને દરેક વર્ષ પૂજા કરે છે.

આ પ્રતની પાછળ પતિની કુળજતા, પેલાના સૌભાગ્ય-એવાનનની અખંડતા અને સંતાન પ્રાપ્તિની વાંચના છે. આ પર્વે તેરસથી ચર ચર્ષ બીજના જનમરણે પછી પૂર્ણ થાય છે.

આ ને ય નેના મણકારા વાગે છે,
એ 'દેવદાસી'ની પ્રથા હવે કાયદાથી અદસ્ય થઈ.

'દેવદાસી'ની પ્રથાએ સ્ત્રીજીવનની અધો-
મતિ કરવામાં અને ધર્મને નામે અનાચાર
થવા દેવામાં આણું નથી કહ્યું! થોડાંક વર્ષોની
જ વાત છે.

હિન્દની મુસાફરીએ નીકળેલી એક વિદેશી,
છતાં સેવાભાવી વિદ્વાની છેવટે આવા એક રથને
આવી પહોંચી. બ્રાહ્મણોની દૃષ્ટિએ અતિ પવિત્ર
મણુતા એના એક દેવમંદિરમાં અદિન્દુને લઈ
જઈ સકાય ત્યાં સુધી પુરોહિતો તે વિદ્વાની
સંભારીને અંદર લઈ ગયા. મંદિરની કળાથી
તેને આનંદ થયો, રચાપત્યનાં તેણે મુક્ત કંઠે
વખાણુ ક્યાં. પ્રેમભરી નજરેતેણે દૂરથી પૂતળા-
ઓની કારીગરીનું નિરીક્ષણુ કયું.

પાસેના ઓરડામાં સંગીતની રમઝટ જામેલી
તેણે સાંભળી. સંગીતમાં અનેરા પલટા આવતા
અને જતા. તેણે આણું મોઢક છતાં માઢક
સંગીત અને નૃત્ય અનુભવેલું કે નિહાળેલું
નહિ. વળા ડગલે ને પગલે અવનવા રથનો
જેવા મળતા હતા. મણિ-માણિક્યમય આવા
રથોની વચ્ચે એણે એક ઓર દસ્ય નિહાળ્યું.
એક એકથી ચઢતી અને અત્યુત્તમ પુષ્પરાગ
તથા અનુપમ વજ્રોની સમવટમાં શોભતી નવ-
યુવતીઓ કોટુકપૂર્ણ હાવભાવથી સંગીત અને
નૃત્ય-અભિનયોદ્ધી કોઈક સુંદરતાનું નવસર્જન
કરતી હોય એમ લાગતું હતું.

એટલામાં જ આ સુંદરીઓના સાયમથી
દેવાંગનાશી એક બાળા બહાર આવી. ચેત
વસ્ત્રમાં સુસજ્જ, જરીભયાં તેનાં દિદારથી લચી
જતી દૃઢતી અને નાચતી, નૃત્યના મધુર ચાપ
દેતી, કંઠમાં લોલ-વિલોલ નાચતાં અલંકાર સાથે
તે દેવપ્રતિમાને હસતી હસતી નખી: દેવના
કંઠમાં તેણે પુષ્પમાળ આરોપી.

દેવદાસી

લેખક :

શ્રી. અંબાલાલ નૃ. રાહ

*

મંદિરની મુલાકાતે આવેલી વિદેશી વિદ્વા-
નીને હિન્દુસ્તાનના સામાજિક જીવનનો જાડો
પરિચય થયો નહોતો; છતાં તેના દેખાને આ
દસ્યથી ન સમજ શકાય તેવા આચારો લાગ્યા.
આ મુકોમજ બાળાના પરવાળા સરખા હોઠ
સુકાઈ જતા હતા. તે સરસ હસતી હતી, પણ
તેમાં અત્યાચાર લાગતો હતો. તેના શુભાખી
ગાલની લાલી જોડી નિરાશમાં લુપ્ત થતી
લાગતી હતી. તેની આંખ પરની કાળા ભમ્બરો
જોઈ ચર્તા જ દળા પડતી હતી. તેની વિશાળ
આંખો મોઢની સાથે મળતાં જ નીચે નખી
જતી હતી. પણ આ દસ્ય લાંબા સમયને માટે
રહી રાક્યું નહિ, અતિથિને લઈ આવનાર પુરો-
હિતો તેને લઈને ત્યાંથી ચાલ્યા ગયા.

પણ આટલું શું આણું હતું ?

એ બાળાનું નામ હતું લક્ષ્મી. તેને આણું
વર્ષ જેહું ત્યારથી આજ સુધીની તમામ વિગ-
તોનો તેને જરાજર ખ્યાલ હતો. અન્યારે તે સાત
વર્ષની હતી. તે એક કુલીન બ્રાહ્મણ વિધવાની
પુત્રી. હતી. તેને તેની મરતી માના શબ્દો
આને ય યાદ આવે છે;

“એટા, તારું શું થયે ? હું ગરીબ-નિરાધાર વિધવા તારું શું કલ્યાણ કરી શકીશ ? પહે-રામણી હું લાવીશ ક્યાંથી ? તને પરણાવવાનો ખર્ચ હું ક્યાંથી કરીશ ? અને પૈસા સિવાય તારું લગ્ન થઈ શકશે પણ શી રીતે ? હું તને શરમાવનારી પણ શી રીતે થઈ શકું ? હું શું કરું તે જ મને સમજતું નથી.”

આ મરતી માતા આંખર સમયના શબ્દોના કણ્ણ રણકાર હતો ય તેને રમરણે છે. ટૂંક સમયમાં તેની માતાને દમનો વ્યધિ લેખ થતો ગયો. એક અંગ્રેજ સત્તારી, જે ડોક્ટર હતી, તેણે તેની સારવાર કરવા માંડેલી; પરંતુ તે મોડી પડી હતી. તેણે તો કહ્યું હતું કે : ‘બહેન, તમારે આરામની ધણી જ જરૂર છે. અને આ તમારી લાડકી પુત્રીમાં તમારો જીવ છે. તમારી રજા હોય તો હું તેને મારે ઘેર લઈ જઈશ. દરરોજ હું તેને મારી સાથે બહારે લેતી આવીશ અને તેની પણ સારી માવજત થશે.’ લક્ષ્મીની માતા સાંભળી જ રહી. શું કર્યું તે તેને સમજતું નહોતું.

અને આ લેડી ડોક્ટર જ્યારે ત્યાંથી ગયા, ત્યારે જાણે તક શોધતી હોય તેમ એક બમ-કદાર સ્ત્રી ત્યાં પ્રવેશી. નખરીખ અલંકારોથી શોભતી હતી. ઢાંડા ઉપર કિંમતી સુવર્ણ ખંડોઓ પહેરી હતી. તે ઠાઠ જ નહિ પણ જમત જે નામે જેમની જાતને ઓળખે છે તે દેવદાસી હતી. તેણે છટાથી વાત કરી. લક્ષ્મીની માતાને મીઠી વાણીથી બીજવવા માંડી.

“બહેન, એક દિવસ જે બધાંને મારે નિર્માણે છે તે દિવસ તમારી સન્મુખ આવી જશે છે. જાઓ, ખૂશીયો જાઓ. તમારે મારે સ્વર્ગનાં દારૂ લેવાશે. અને તમે તમારી આ લાડલેલી પુત્રી લક્ષ્મીમાં જીવ ન રાખશો. એનું કલ્યાણ કરનાર આપણા દિન્દુઓ ક્યાં નથી ? હું સી છું, દિન્દુ છું. સત્તારી છું, તમારી માતા તરીકેની ચિંતાની હું કદર કરું છું. તમે

મને તમારી પુત્રી સોંપશો તો હું તેને પ્રભુની સાથે પરણાવી દશ. મીરાં પ્રેમદિવાની હતી, એમ પ્રભુની દિવાની થશે તમારી લક્ષ્મીદેવી ! પછી તો તેને અવનવાં વસ્ત્રો પહેરવાનાં મળશે, ‘જવેરાત’, મોતી, માણેક-જુહુ એનાં જનશે. એટલું જ નહિ, પણ સૌ તેને પૂજશે. તમારી જેમ એને વિધવા થવાનું કરી જનશે નહિ. દિન્દુસમાજ જે વિધવાજાતને અપશુકનિયાજ માને છે એવા બચકર અપમાનમાંથી એ સદાને માટે મુક્ત જનશે. બોલો, શું કહો છો ? દુઃખી થે કામળ છે તેનું શરીર. તેનું સુમેળ નાક વિશ્વને ય ડોલાવી શકે, એવી શક્તિ ધરાવે છે. લાવણ્ય તથા બુદ્ધિયાતુર્યનો આવા કિંમતી સુમેળ ક્યાંયે જડે એમ છે ખરો ? આવી કુદ-રતી બહિસથી તે દુનિયામાં નામ કાઢશે. સારો બ્રહ્મસમાજ તેના ચરણે ઢગશે. પ્રેમસાથા-વેલ સાથે સુવર્ણજડિત રત્નોનો ઢગ તેના પાંદળે નમરકાર કરશે. આણું ક્યાં થે મળશે ખરું ? બોલો, બોલો, ત્યારે તમે મને તમારી લક્ષ્મીને સોંપો દો છો ને ?”

પણ કાણ જાણે શાથી લક્ષ્મી તેની માની કોરે રડતી રડતી વગગી પડી : “મા, મને છોડીશ નહિ-તરછોડીશ નહિ.” તે ખૂજ રડી. એટલો બધો રડી કે તેની જ સાથે તેની મા પણ રડવા લાગી. પુત્રીને હેતયો છાતી સરસી ચાંપી. બહુ જ વિચારને અંતે આંસુ લૂંછીને જરાક રિમ્ત ગાવે તેણે કહ્યું :

“જ્યારે મારે દુનિયા છોડીને પરલોક જવાનું જ છે, ત્યારે મારે નિશ્ચય કરી નાંખવો જોઈએ. હું તમારો વાત રવીકારું છું. દેવની સેવા કરવાનું સદ્બ્રાહ્મ્ય મારી પુત્રીને સંપાડું હોય તો હું તેનો સત્કાર કરીશ. મારે તો જવાનું જ છે, એટલે કીદર પર બસો રાખી તમારા દાવમાં મારી પુત્રીને સોંપું છું. વિશ્વા-સત્તે બંધ થશે તો પ્રભુ શરે, એ નક્કી જાણો ! મારા હૃદયમાં આનાકાની રજા જ

કરે છે, છતાં મારે ગમે તે એકની પસંદગી કરવી જ રહી. આશે ત્યારે ! લક્ષ્મી બેટા, હું તને યોગ્ય ક્ષેત્રે જ સોંપું છું અને તેમાં તને હરકત આવશે તો પ્રભુ તને સહાય કરશે.’

અને ત્યારથી લક્ષ્મી તેની માતાથી વિખૂટી પડી. પ્રથમ બળદગાડીની મુસાફરી થઈ ચક્રિ. આજીવન પડદા નંખાઈ ગયા. પેલી મુંદરીના બોળામાં લક્ષ્મીએ માથું ઢાળીને ચોધાર આંસુએ પછી રડવાનું થઈ કરી દીધું.

તેનું નવજીવન એટલે દેવાને દેહ-સમર્પણ કરતું જીવન તેના જેવી કેટલીય કનિઓ શી અને દેવાંગના શી બાળાઓ સાથે લક્ષ્મીને મળ્યું. તેને ય દેવને પરણવાનું હતું. કામળ કલિકાઓ તેમનામાંના સૌન્દર્યને કારણે જ પસંદગી પામતી હતી. તેમને નૃત્ય તથા સંગીતનું સારામાં સારું શિક્ષણ આપવામાં આવતું, લાંબાં લાંબાં કાળો. ઇચ્છા-અનીચ્છાએ પણ તેમને કંઈક કરવા જ પડતાં. આમ તેઓ કલાભિન્ન જરૂર બનતી હતી. દેવાને માટે પસંદ કરાયેલાં કે રચાયેલાં કાવ્યોમાં શૃંગારમયતા જ હતી. લક્ષ્મીને આ ગીતો પસંદ નહોતાં. તેની પાસે કોઈ જ કારણ નહોતું; છતાં તે તેની વિરહ જ હતી.

એક દિવસ તેનાથી સહુ ગયું નહિ. તે બરાડી બીડી: “મારાથી આવું આવું બણી ચકાશે નહિ.”

“ચાલી નહિ બણી ચકાય ? બણતું જ પડશે !” તેની નવી માએ કહ્યું. તેની જિંદગીમાં આ પહેલો જ દરકો હતો.

તેના જેવી બીજી બાળાઓ પણ નહોતી બણતી હતી. એ બધી બાળાઓમાં એક બાર વર્ષની ‘તારા’ હતી.

તારાનો પિતા ધનાઢય હતો. પુત્રપ્રાપ્તિ માટે તેણે પ્રભુના આશીર્વાદ મેળવવા તારાને દેવની સાથે પરણાવી દીધી હતી. ત્યારથી તારાના કબજામાં પાર નહોતો.

એક દિવસ તેણે લક્ષ્મીને કહ્યું: “તું સમજતી નથી, પણ હું હવે બધું સમજું છું. મને બીક નથી રહી. મને તેઓ દેવદાસી બનાવી ચકાશે જ નહિ. અને તે મારો નિશ્ચય પાર પડશે તે પણ તું જોશે.”

તે જ રાત્રે આધેના એકાન્ત ઓરડામાંથી કોઈ બાળાની બચસ્ત ચીસો સંભળાઈ. ક્રોધ અને વેદનાની એ ચીસો હૈયાની આર-પાર ફીટરી જતી હતી.

“એ તો નાની લીલી ! તેને આટલી જલ્દીથી દેવદાસી બનાવવાનું આ પાપકૃત્ય આ પુરોહિતે શા માટે પસંદ કર્યું હશે ? આમ તો તેને શુભાવી બેસશે. તેના દેહને તે જલ્દા જ બની જશે.” લક્ષ્મીએ તેની ‘મા’ને પરોક્ષ બચડતી સાંભળી.

પણ તારા બોલી: “લીલી એટલી સુંદર છે... પણ એને શું ? એ જમે તેટલી નાની હોય પણ તેની તેમને ક્યાં પડી છે ? ક્યાંનાં અમે બધાં રમકડાં ! પુરોહિત ક્યાં સુધી રાહ જોઈ શકે ? મારે કહેલું યાદ રાખજો. જોજો, હવે મારો વારો છે. પણ હું મારી જીતને બચાવીશ.”

બીજો દિવસે સવારે તેઓએ તેનું ચરીર કુવામાં તરતું જોયું. તેણે આપઘાત કરીને તેના ચરીરનું લીલામ ચતું બચાવ્યું.

લક્ષ્મીના શિક્ષણને સમાપ્તિકાળ આવી પહોંચ્યો હતો. દેવના મનરંજન માટે જરૂરી નૃત્ય વગેરે કળાઓ એણે અપનાવી લીધી હતી. તેનામાં દુનિયાદારીની સમજ પણ પૂરતા પ્રમાણમાં આવી ગઈ હતી અને તેના મોગનો વારો પણ લગોલગ આવી પહોંચ્યો હતો.

તેને તેનો ભૂતકાળ બરાબર યાદ હતો. દેવની સાથે તેને પરણાવી દેવામાં આવી હતી. લીલીનું કિરમત હતું તેને મળ્યું નહોતું, છતાં તે માટે વાર પણ નહોતી. આની બેચેની તેને બણી જ હતી.

છેવટે એ દિવસ આવી લાગ્યો. જે રાત્રે

લક્ષ્મીના ચિખળનો ભોગ આપવાનો હતો તે રાતે તેણે નોકરનો પોષાક પહેરી લીધો અને ખૂબ હોશિયારીથી ઘર બહાર છટકી ગયો. યાત્રાળુઓના ટોળામાં બળી જઈ તે અંદર અને બહાર ધૂમવા લાગી.

કંઈ ઘડીએ તે પકકાઈ જશે તેની તેને ખૂબ ધારતી હતી. તેનાથી દોડી શકાય તેમ તો નહોતું જ. તેમ કરે તો તે વહેલી પકકાઈ જાય. તેણે એક ઓછી વસ્તીવાળી સડકડી મલો પસંદ કરી. ત્યાં છુપાવાની ઠાઈ જોવા મળે તો છુપાઈ જવાની પેરવી કરી.

પથ ત્યાં જ તેના ખબા ઉપર ઠાક બદમાશનો હાથ પડ્યો. એટલે તેણે દોડવા માંડ્યું. લક્ષ્મીને દોડતી જોઈ બદમાશે તેને ખેંચવા પ્રયત્ન કર્યો. આમ કરવાથી તો તેના પાપાક છતો ચઈ મળે.

“ઠાણુ દેવદાસી? છટકી જાય છે?” પેસો બદમાશ તરત જ બરાડી બીરો અને તેને જાત્રાળુઓના સંઘની પથ મદદ મળ્યા.

લક્ષ્મી દોડ્યે જ જતી હતી. તેનામાં હતું તેટલું જોર એકદું કરીને બચપ્રસ્ત લક્ષ્મી દોડવા જ લાગી. શ્વાસ માતો નહોતો. તેની આસપાસ સારી ડુનિયા ચકરાતી હતી.

“ઊંડા અંધારેથી પ્રભુ પરમ તેને પું લઈ જા; મહા મૃત્યુમાંથી અમૃત સમીપે નાચ! લઈ જા.”

તે શ્વાસભરી પ્રાર્થતી હતી; પરંતુ આ સ્ત્રીશિકારની પાછળ માનવ શિકારીઓ દોડ્યા આવતા હતા. તે શાકીને લેથપોથ ચઈ ગઈ હતી. હવે તેનાથી વધારે દોડાય તેમ નહોતું... અને તે આખરે પકકાઈ ગઈ.

પાસેના મકાનમાંથી પેલી વિદેશી સત્તારી બહાર આવી. લક્ષ્મીની આંખો તેના પર પડતાં જ તે તેને ઓળખી ગઈ. તેને તેના બચાવનાર મળ્યા ગયો. લક્ષ્મી સત્તારીના પડોળા કરેલા સફારતમાં હાથમાં દોડીને ફૂટી પડી અને બોલી: પ્રભુને નામે હું તમારું સરલું શોધું છું.”

તે મહિલાએ ટોળા સામે વક્ર-કોષપૂર્ણ દષ્ટિ કરી અને ગળું બીડી: ‘શું છે?’

“એ દેવદાસી છે. એ પ્રભુની વેસ્ત્રા છે! તે અમારા દેવની દાસી છે. દેવમંદિરમાંથી તે નાશી છૂટેલી છે એટલે તમ્હારે અમને સોંપવી પડશે. અમારો પુરોહિત તેનો ન્યાય કરશે!”

આવા ટેટલાય અવાજો આવ્યા. તે બધા ધમકીના હતા. પથ તે સત્તારીએ કહી ટીપ્પ:

“આ બાળાએ પ્રભુને નામે મારું સરલું શોધ્યું છે! જાઓ, ચાલ્યા જાઓ. તમારું અહીં કંઈ જ ચાલશે નહિ.”

બધા શાન્ત થયા. કંઈ જ નહિ ચાલે એમ લાગતાં ધીરે ધીરે બધા વોખરાવા લાગ્યા. વિદેશી મહિલાએ લક્ષ્મીને તેના અંકમાં ધ્રોષ. લક્ષ્મી સાથે જ નિર્ભય બની ચૂકી હતી.

“હું તમારો શો આમાર માતું? તમે મને પ્રભુને નામે બચાવી છે. તમારા માટે હું શું કરું? હું નાચું? જાહે?” લક્ષ્મીએ શ્વાસભરે કહી નાખ્યું.

“અત્યારે એમાંતું કશું જ કરવાતું નથી. શાન્તિથી રહેો.” આધાસન આપતાં તે સત્તારીએ કહ્યું.

એક વર્ષ સુધી લક્ષ્મીની આવી જ સમજા રહી. ત્યાર બાદ તેને મુખ અને શાંતિ દેખાવા લાગ્યાં. જે જે શિક્ષણ આ વિદેશી મહિલાના આશ્રય નીચે મળ્યું તેનો તેણે સફળપણે કર્યો.

‘દેવદાસી’ની પ્રથા ઠાઈ રીતે નાશુદ યાય તેને માટે જોદાદ જમાવવાનો તેનો નિશ્ચય વધતો ગયો. પ્રભુને નામે પુનર્જીવો પાખંડ ચલાવે બચિયાર નમાવે, ભક્તોની આંખોમાં ધૂળ નાખે અને કુમળા બાળાઓના પાખંડી પુરોહિતો બોક્તા બને એ એનાથી સર્વું જઈ નહોતું. દેવદાસીઓને બચાવવા માટે એણે તેવું જીવન સમર્પણ કર્યું.

આને ‘દેવદાસી’ની પ્રથા ગઈ હોય તો તેમાં આવા જીવનોનો મદાન દિરસો છે.

લશ્કરી તાલીમ લેવાની ઈચ્છા
 સ્ત્રીઓમાં વધારે ને વધારે ફેલાતી જાય છે
 તેથી મને એક જાતની દિલગીરી થાય છે એમ
 મારે કબૂલ કરવું જોઈએ. એક રીતે આવી
 ઇચ્છા અથવા લાગણી સ્ત્રીઓમાં જન્મે તેથી
 નવાઈ પામવા જેવું કશું નથી, કેમ કે તાજે-
 તરમાં બની ગયેલી કરુણ ઘટનાઓમાં અનુભવ
 થયો છે કે ક્રોધથી માણસની હલકામાં હલકી
 વૃત્તિઓ બહેકા જાય છે ને એવી રીતે વૃત્તિઓ
 બહેકી મથા પછી તેની હેવાનિયતનો પરેશા
 શિકાર સ્ત્રીઓ બને છે. સ્ત્રીઓ તેમ જ બાળ-
 કેનાં, અપહરણોની ઘટના આપણા સમાજને
 માટે કાળામાં કાળા કલ્પકરમ છે અને એ
 સ્ત્રીબાળકોને પાછાં મેળવવાને આપણને પોલી-
 સનાં તેમ જ લશ્કરનાં માણસોની સહાય લેવી
 પડે છે. ખરેખર એ મોટી નામોશીની વાત
 છે. ક્રોધ શમી જાય ને બહેકી ગયેલી હલકી
 વૃત્તિઓ ટાઢી પડે ત્યારે અસલ યુનેમારો પોતાની
 રીતરસમોના પ્રાયશ્ચિત્તરૂપે થોડા વખત પર
 પોતે જમને ઉપાડી ગયા તે નિરાધાર સ્ત્રી-
 બાળકોને આપમેળે ખુશીથી પાછાં સોંપી દે.
 એ ગમે તે હો, સ્ત્રીઓ આ બધી બીનાઓથી
 ડરી અઈ છે અને હવે પોતાના બચાવને માટે
 સામર્થ્ય કેળવવા ઈચ્છે છે. માનવગતનો મોટો
 ભાગ માને છે તેમ બહેનો પણ માનવા લાગી
 છે કે બંદુકબાજીની તાલીમ લેવાથી પોતે વધારે
 સુરક્ષિત રહી શકશે ને બળવાન બનશે.

જેમાં સ્તિત કેળવાય છે, સહકારથી કાર્ય
 કરવાનું જેમાં શિક્ષણ મળે છે, ધવાયેલાં પ્રારં-
 ભિક મદદ કેમ કરવી ને ધવાયેલાંને-મોઢાને એક
 જગાએથી બીજી જગ્યાએ કેમ ફેરવવા, એવા
 જેમાં જાતજાતના પાઠ મળે છે, અને જેનાથી
 તેઓ સ્વાશ્રયી ને નીંડર બની શકે તે લશ્કરી
 તાલીમથી તેમને અમુક પ્રકારનો ફાયદો છે
 તેની હું ના પાડતી નથી. પરંતુ હરેક મુલકની

સાચીને અપાતી

લશ્કરી તાલીમ

લેખિકા:

શ્રી. રાજકુમારી અમૃતકુવર

સ્ત્રીજાતિના ઉત્તમોત્તમ પરંપરાથી ઉતરી આવેલા
 સંસ્કારોથી બંદુકબાજી સીખવાની વાત તઈન
 વિરોધી છે. આ પૃથ્વી પર પોતાના કાર્યને
 અર્થે વિતાવેલા લાંબા ગાળા દરમિયાન ગાંધી-
 જીએ આપણને સ્ત્રીઓને જે પાઠ આપ્યો છે
 તે તરફ મારી બહેનોનું હું ધ્યાન ખેંચવા માગું
 છું. તેઓ ઘણી વાર કહેતા કે “રાવણની અપાર
 રાગત્સી શક્તિની સામે સીતા કેઈ બોલિક
 શસ્ત્રોનો મદદથી નહિ, પણ પોતાની અશ્વિ-
 શુદ્ધ ને જેની સામે આંખ પણ જોઈ ન ચર્ધ
 શકે તેવી પવિત્રતાથી અડગ બની રહી હતી.
 એકલી સ્ત્રીજાતિના કલ્યાણને ખાતર પણ સ્ત્રીઓ
 પોતાના ચારિત્ર્યની અને આત્મજગતની શક્તિ
 પર હમેશા આધાર રાખશે ને અદિંસાનો માર્ગ
 કદી નહીં છોડે એવી મને પુરી આશા છે.”

માયાનો શણગાર

વાળ

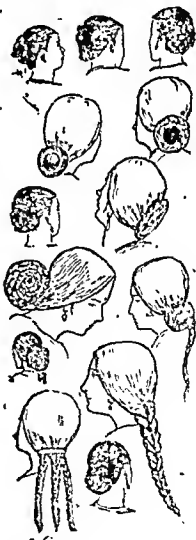
*

વાળ ઝાળવાની જુદી જુદી પદ્ધતિ બિન બિન સ્ત્રીઓની રચિતે કારણે છે. આજની કેળવણીથી સ્ત્રીઓ વાંકા સેંથો, એક અંબોડો, એક છટા અંબોડાનો લટ કે બે પૂંછડાં છટાં ગૂંથે છે. કેટલીક સેંથામાં સિંદુર પૂરે છે, કેટલીક કક્ષીપ, પીન, અથવા વાળના પૂંછડામાં બો તરીકે ફીતનો ઉપયોગ કરે છે. કેટલીક માત્ર તેલ નાખે છે તો કેટલીક વેસેલાઇન, હેર ક્રીમ કે એવી વસ્તુઓ નાખી વાળને ચોખ્ખા રાતા અટકાવવા યત્ન કરે છે. પ્રાચીન સ્ત્રીઓ વાળને ગૂંથી અંબોડો બાંધવામાં ગર્વ સમજતી. પછીથી વાળની લટોને જુદી જુદી રીતે ગૂંથી જાત જાતના અંબોડા ગૂંથવા લાગી ને તેમાં વેણી, ફૂલ કે પાંદડું બરાવવામાં સૌંદર્યની લાગણી અનુભવતી; ન્યારે પરદેશની સ્ત્રીઓ વાળ છટા રાખવામાં કે કપાવી નાખી બોબ્સ હેરમાં શોખ માને છે. તેનું અનુકરણ આજની ભણેલી સ્ત્રીઓ દિવસમાં પણ કરે છે.

હતાં દિવસની પ્રાચીન સંસ્કૃતિનાં મૂળ ધણું ઊંડાં છે. મોટા ભાગની સ્ત્રીઓ વાળ કપાવવામાં માનની નથી. તેઓ વાળને જુદી જુદી રીતે ગૂંથવામાં પોતાની કળા સમજે છે. વળી કેટલીક સ્ત્રીઓ કક્ષીપ કે પી ન બરાવવાનું

ધમ્મતી પણ નથી. તેમાંની કેટલીક વાંકા કે સીધા સેંથો લાઇને માયાની શોખ વધારે છે અથવા અંબોડો કે છુટી વેણી વાળની એટલામાં સંતોષ માને છે. મડારાષ્ટ્ર, મદ્રાસ કે ગુજરાતની મોટા ભાગની સ્ત્રીઓ આ પ્રકારમાં આવે. તેમનામાં લાંબી છુટી વેણીને બદલે અંબોડાની પ્રથા વધુ પ્રમાણમાં જોવામાં આવે છે.

સેંથાના માટે તો સ્ત્રીઓ આજે વાંકા સેંથો લે છે, પણ વાંકા સેંથો કાંઈ દરેક સ્ત્રીને શોભતો નથી. પોતાનો ચહેરો અને કપાળની લંબાઈ પહોળાઇનો વિચાર કરી સેંથો વાંકો લેવા કે વચ્ચે સીધો લેવા તેની પસંદગી કરી.

પારસી, ખ્રીસ્ત અને ભારતના કેટલાક પ્રાંતોમાં અંબોડો લેવાનો રિવાજ છે, પણ તેમાં બંગાળ, મહારાષ્ટ્ર, ગુજરાત અને મદ્રાસમાં એ રિવાજ વિશેષ પ્રમાણમાં છે. અંબોડો જુદી જુદી રીતે ગૂંચવામાં આવે છે. કેટલીક બહેનો વાળની ચોટલી ગૂંચીને અંબોડો વાળે છે બ્યારે કેટલીક બહેનો વાળના ઝુડાને વળ દબાવે એમ એમ અંબોડો વાળી લે છે. પણ અંબોડો કેટલે સુધી ઢળતો રાખવો અથવા કઠણ બાંધવો તે દરેક બહેને પોતાની રૂચી પ્રમાણે નક્કી કરવું જોઈએ, કારણ કે બહુ ઢળતો અંબોડો અથવા બહુ કઠણ અંબોડો લેવાથી શોભામાં ખસેલ આવે છે.

ચોટલાની પ્રથા તો હિંદમાં ધણી જૂની છે અને અત્યારની સ્ત્રીઓ છૂટા વાળ રાખવામાં અને બે પૂંછડા ગૂંચવામાં ફેશન માને છે.

કાળા, લાંબા અને ખૂબ પ્રમાણમાં વાળ હોય તો છૂટા વાળ સુંદર લાગે છે. એવા વાળને તંદુરસ્તીની દૃષ્ટિએ પણ છૂટા રાખવા હિતાવંદ છે, પણ જો ટુંકા વાળ ખુલા રાખવામાં આવે તો ઉલટું ખરાબ લાગે છે. એવા વાળને બે ચોટલામાં ગૂંચી, નીચે છૂટા લાંબા રૂમતા ગૂંચવાથી સુંદર લાગે છે.

બે ચોટલાની ફેશન પારસી, બંગાળી, ખ્રીસ્ત અને અંગ્રેજી છાકરીઓમાં મોટા પ્રમાણમાં છે. તેઓ બે ચોટલા ગૂંચી નીચે ફક્ત રીપન બાંધી લે છે. બે ચોટલા ટુંકા વાળને લાંબા બતાવવામાં સફાયર છે. વળી બે ચોટલા ગૂંચી નીચે છૂટા લટકતા મૂંઝી દેવાથી ગરબન ઉપર પણ ખાર ચતો નથી, એથી કાંઈ નુકશાન નથી.

વાળના બરાવા માટે સાધારણ રીતે તેલ નાખવામાં આવે છે, પણ તેલ કરતાં હેરફીમ વધુ ઉપયોગી છે. હેરફીમથી વાળ ચોટી રહે છે અને ઇચ્છા મુજબ એની પટીઓ પાડી શકાય છે. વાળને ઉડતા કે વીખરાતા અટ-

કાવવા પીનનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે. પણ પીન તીણી ધાર કે અણીવાળી ન વાપરવી, કેમકે વાગી જવાનો ભય રહે છે.

કેરકીપનો ઉપયોગ વાળની શોભા અને વાળને વીખરાતા અટકાવવા માટે છે પણ વધારે કડીથી તો ઉલટી વાળની શોભા બગાડે છે. માટે દરેક બાજુ એકે હેરકીપથી વધારે ન બરાવવી.

ગૂંચવાવાળા વાળ સ્ત્રીઓ પસંદ કરે છે. કેટલીક સ્ત્રીઓને કુદરતી રીતે વાળ ગૂંચળાવાળા હોય છે; પણ નથી હોતા તેઓ ગૂંચળાવાળા વાળ બનાવવા પ્રયત્ન કરે છે. આ ફેશન પશ્ચિમની છે. લાંબા વાળને કલાકા સુધી ગુચ્છા કરી બાંધી લેવામાં આવે છે અને એ રીતે વારંવાર કરવાથી વાળ કુદરતી જેવા ગૂંચળાવાળા બની જાય છે.

વાળ ઝોળવાની પણ કળા છે. વાળ ઝોળતી વખતે ચંદેરા ખીસી ઉઠે એવી રીતે ઝોળવા ને ચંદેરા ઉપર કાંઈ દોષ હોય તો તે ઢંકાય-ઝોળા દેખાય ને વાળ તરફ જ ધ્યાન ખેંચાય એ રીતે વાળ ઝોળવા જોઈએ. જોળ મોઢા વાળા સ્ત્રી જો કાન સુધી વાળના પટીયાં પાડે તો ચંદેરા લાંબો દેખાય છે અને અડધા કાન ઢાંકવા માટે માલ સુધી વાળ લાવવા અથવા બેસારવાને બદલે ઉભડક રહે ને જંચા દેખાય એ રીતે પટીયાં પાડવાથી વાળની સુંદરતા ઉપરાંત ચંદેરા ઉપરના દોષો છુપાવવામાં સફળતા મળે છે.

હૈદરાબાદની લોકશાહી લડતમાં

સ્ત્રીઓની સેવા

હૈદરાબાદની લોકશાહી લડતમાં પ્રજાજનોને રક્ષાકાર તરફથી પુષ્કળ ત્રાસ વેઠવો પડ્યો છે. નિઝામના શુદ્ધાઓએ સ્ત્રીઓ ઉપર અમાનુષી અત્યાચાર ગૂંજ્યો છે અને નાનાં બાળકોને તેમની માતાની નજર સામે રહેંચો નાખ્યાં છે. ગયા ઓગસ્ટથી માર્ચ સુધીમાં ૪૪૨ સ્ત્રીઓની સાજ લ'દાઈ, ૧૭ સ્ત્રીઓની કતલ થઈ ને ૪૧ ને સખત ધાપણ કરી છે. છતાં ત્યાંની સ્ત્રીઓ આ લડતને પૂરેપૂરો સાથ ને સેવા આપે છે.

તેલંગણની શરવીર સ્ત્રીઓએ સિતમના સામનામાં એક નવું અને વીરત્વમયું પ્રકરણ ઉમેર્યું છે. 'દાક્ષીર હોડો'ની લડત વખતે દાક્ષીરી સ્ત્રીઓ સરખસો ઠાઠતી, સમાઓ ભરતી, અને "ડોંગરાશાહી મુદ્દાબાદ"ના શુદ્ધ નાદ પોકારતી, પણ તેલંગણમાં તો સ્ત્રીઓ નિઝામશાહીના નાશ માટે પુરુષો સાથે ખબે-ખબા મિલાવી લડી રહી છે. જદ્દ ખેડૂત સ્ત્રીઓ નાનાં નાનાં રક્ષણ દળો તૈયાર કરીને ને કંઈ હથિયાર મળે તેનાથી દુસ્મન સાથે ડેમ લડવું એની તાલીમ લે છે.

તેમનું ખાસ હથિયાર છે ખાંડેલાં મરચાં. જ્યારે જ્યારે દુસ્મન આવો ચઢે છે ત્યારે સ્ત્રીઓ તેમની આંખોમાં મૂંઝીઓ ભરીને મરચાં નાખે છે. આથી નીપજતી અવ્યવસ્થા અને દિશ્મૂના દરમિયાન પુરુષ વર્ગ સામના માટે તૈયાર થઈ જાય છે.

આ પ્રજાલડતમાં પોતાના લાડીલાઓનું ખલિદાન આપવાની તત્પરતાવાળી જદ્દ સ્ત્રીઓની અનેક વાતો છે. એક દિવસ એક જામમાં આંધ્ર

મહાસમાના એક નેતા એક સભામાં લોકલડત માટે અનુરોધ કરતાં ખીજાં મુક્ત થયેલ જામોમાં ખેડૂતોએ જમીનૂં ટ્રેવી રીતે પાછી મેળતી હતી એ સમજાવી રહ્યા હતા. એ સમયે એક જદ્દ માતા ઊભી થઈ અને બોલી, "મારે ત્રણ દીકરા છે. હું તમારા દળ માટે બે આપવા તૈયાર છું."

પુરુષોની સાથેસાથ સક્રિય લડત વેળાએ સ્ત્રીઓને ખાસ કામગીરી જનવવાની હોય છે અને તે લડતના નેતાઓનું, તેલંગણના કિસાનોનું અને ગેરિલાઓનું રક્ષણ કરવાની તથા જરૂર પડે સંતાડવાની વ્યવસ્થા કરવાની.

આંધ્ર મહાસમાનાએક વ્યવસ્થાપક, ખેડૂત સ્ત્રીઓના એક જૂથને સ્વરક્ષણનું શિક્ષણ આપી રહ્યા હતા તેવામાં જ, ખારણે ટોચાર પડ્યાઃ "ખારણું ખોલો, પોલિસ છે."

શું કરવું? નેતાને પોલિસને તો સોંપી દેવાય નહિ. તો પછી? તરત જ તેમણે તેને નીચે સુવાડી દીધો, ઉપર ઘાસ પાથરી દીધું અને એના ઉપર સફેદ ચાદર લઈ દીધી. પછી એના ઉપર પોતાની પૂળસામગ્રી મૂકી એની ચારેકોર એસી બજન ખાત્રાં થઈ કપોં. એક સ્ત્રીએ ખારણું ખોલ્યું. પોલિસ આમનેમ તપાસ કરીને હાથ ધસની પાછી ફરી.

સોવર્ગ હથિયાર ખરીદવાને પુરુષવર્ગને પોતાનાં ઘરેણાં મુદ્દાં આપી દે છે. એ રીતે જદ્દ ખરીદી આવેલા પોતાના પોત્રને એક જદ્દ દાદીમાએ કહેલું "દીકરા, તારી જદ્દ તો મને ખતાવ! આજ મુધી આવી જદ્દે ખાપણા લોકોને મારવા વપરાતો, આજ પછી એ આપણા દુસ્મનો અને સિનમખોરોને મારશે."

આમ હૈદરાબાદની દિંદુ કન્યાઓ બદાહર પત્ની અને વીર માતાઓ પોતાના સ્વાર્નવ્ય માટે જાતી પડતી મુશ્કેલીઓ અને દુઃખનો સામનો કરવા તત્પર બની છે.

મ. હાસ અને ઝોરીસાની સરહદે ત્રણ
હમર શીટની ઉંચાઈએ વસતી બનડો જાતિ
હિંદની કોઈ પણ પ્રજા કરતાં વધારે ધાતકી
પ્રજા છે. તે પ્રજા તદ્દન અભણ છે. હથીઆર-
બંધ પોલીસ પાટી સિવાય કોઈ લાંબા જર્થ
ચકતું નથી અને તેઓ પોતાનું ગામ છોડી
ક્યાંય જતા નથી. દશ બાર માહિ દૂરના ગામે
જવું એને મોટી મુસાફરી ને સાહસ ગણે
છે. તેઓ ગરીબ અને નમ્ર પ્રજા છે. પુરુષો
લગાટી બીડે છે ને સ્ત્રીઓ એમ ઢંકાય એટલે
કંડોડો ડેડે વીંટે છે. માથે ઓપુરુષો કપડાનો
એક લીરો બાંધે છે, અને તેઓ તેને સૌંદ-
ર્યની નિશાની માને છે.

ગળાથી નાહિ સુધી તેઓ ખોટાં મોતી
અને કાડિયાં વગેરેનાં ઘરેણાં પહેરે છે ને કાંડે
કાંધી પહેરે છે; તે હથીઆરની ગરજ સારે એવી
મજબૂત હોય છે. દરેક છોકરી ગયપણથી જ
માથે મુંડો કરાવવાનો કાળજી રાખે છે, ને
છોકરીઓ વાળના બુલ્કાં રાખે છે.

બનડો સ્ત્રી પ્રેમમાં પડે તો જ પરણે છે.
પણ પોતાના પ્રેમીની સાથે પ્રેમમાં પડવું
સહેલું નથી, તેઓ પોતાના ગામની કોઈ
છોકરી સાથે પરણી શક્તા નથી કે તેની સાથે
જાતીય છૂટ લઈ શક્તા નથી, એટલું જ નહિ,
પણ તેની સાથે વ્યભિચાર પણ સેવી શકે
નહિ, એવો સખત નિયમ છે. આવા સખત
નિયમને કારણે યુવકો અને યુવતીઓને સંસ-
ર્ગમાં આવવાનું બારે મુશ્કેલ અને છે એટલે
તેઓ પ્રેમીને શોધવામાં ઠેમ સફળ થાય ?
પણ તેના તોડ એમણે શુદ્ધિશાળાની રીતે
શોધી કાઢ્યો છે.

દરેક ગામને સીમાડે એક ખાડો ખોદી
તેના ઉપર છાપડું બાંધવામાં આવે છે ને પર-
ણવા લાયક તમામ યુવાન કન્યાઓ ત્યાં સરવા
જાય છે. (અત્યારે ત્યાં પાકાં મકાનો બાંધ-
વામાં આવ્યાં છે.) ને આશુઆશુના ગામના :

વિધવિધ-સમાજના રીતરિવાજો

બનડો સ્ત્રી

યુવાનો ત્યાં દશ બાર માહિસ ચાલીને રાત્રે
મળવા આવે છે.

આ જગ્યાએ માત્ર અગ્નિ સિવાય કોઈજ
હોતું નથી અને આશુઆશુની લાકડાં બેગા
કરી વચ્ચે અગ્નિ સળગાવે છે ને એક બાજુ
પાંચ છ યુવાનોનું ટોળું બેસે છે ને બીજી
બાજુ યુવાન નમસ્કારો બેસે છે. પછી ગીતો
ઠારસના રૂપમાં બધા સાથે ગાય છે. બનડો
છોકરીઓ એક ખીન્નને લોકો ખારે કે લોકપાક
ખારે એ સામાન્ય છે. એ રીતે એક યુવાન
પેલી સામે બેઠેલી નમ્ર યુવતીના સાથળ ઉપર
થપાટ ખારે છે. એટલે પેલી યુવતી એ યુવા-
નની ખીડ ઉપર પડીને તેને ચુંબનનો શુભકારો
બોલાવે છે એટલે યુવાન તેને પકડવા આવું
નાખે છે. યુવતી તે રખતે તેને દૂર રાખવા
તેના મોં ઉપર યુગ્મ છે અથવા એને ગલી-
પચી કરે છે. ને આ રીતે એક બેગાની

મળક શરૂ થાય છે, એટલે ખીજા યુવાનો ને યુવતીઓ તેમાં જાય છે ને એક બીજાને ચપાટા મારવા, મઠીપચી કરવા મંડી પડે છે ને એવું વહેલી પહેલાં સૂધી ચાલે છે. તેઓ ચાલી જાય એટલે મૂંપડાની એક બાજુએ યુવાનો ને બીજી બાજુએ યુવતીઓ સામસામા પત્ર અગાડીને સૂએ છે.

આ પ્રસંગને થોડા મહિના ગયા પછી છોકરાને પેલો છોકરી તરફ મન જાય તો પોતાના થોડા મિત્રો લઈને તે પેલા સ્થળે જાય છે અને તેમની દાનડીમાં પેલો યુવતીને બંગડીઓ ભેટ આપે છે. જો એ છોકરી બંગડીઓ સ્વીકારે તો તેમણે સમપણુ-વિવાહ થયો ગણાય. બાન્ડો પાતીઓમાં પવિત્રતા એ ઉત્તમ ગણાય છે ને બાગ્યે જ કાઈ દુષિત સ્ત્રી હોય છે અને એક કરતાં વધુ સ્ત્રીઓ બાગ્યે જ કાઈ પરણે છે.

(૨)

યુરોપમાં સ્વોડન દેશમાં સહચક્ષુ, કુદરત સાથે ગાઢ સંબંધ, કડકડતો હડો શિયાળો, જાતીય વાતો તરફ ખેલદિસો અને સ્ત્રી-પુરુષ વચ્ચેના સંબંધની સત્તાકાળે કારણે ત્યાં લગ્ન પહેલાં જાતીય સંબંધને ખરાજ ગણવામાં આવતો નથી. આખા દેશમાં આ જાતનું વાતાવરણ છે ને આવી વાતો તરફ ઉદાર મનસ હોય છે. એક ગ્રોઈસરને હું મળી ત્યારે તેણે કહ્યું કે 'આ દેશમાં દર બાળકોએ એક બાળક લગ્ન પહેલાં જન્મેલું હોવાનો રેકર્ડ નોંધાયેલ છે. મારી દીકરી લગ્નમાં જ પરણી. તેને લગ્ન પહેલાં એક મહિના અગાઉ પુત્રી જન્મી છે. તેની શાળામાંની બહેનપણીઓમાંથી પાંચની આવી રિયતિ છે.' આ રીતે નીતિની આવના તેમની ધણી ઉદાર છે.

એક મેળાવડામાં મને એક બાઈએ એક ત્રણ પુત્રોની માતા અને સ્ત્રી તેની બહેનપણીનું જોળ-બાણ કરાવતાં કહ્યું કે 'આ શ્રીમતી (મીસીસ) .....' તે બાઈએ કહ્યું: 'શ્રીમતી (મીસીસ) ને બહેન કુમારી (મીસ) કહેજો તો ચાલશે.'

આ છોકરાઓ તેને બે જુદા જુદા પુરુષ સાથેના સંસર્ગથી થયાં હતાં. તેણે કહ્યું. 'આ બાળકો આટલા સુંદર છે, પણ જો તેમને તેમના પિતાના સહવાસમાં ઉછેરવાની મને તક મળી હોત તો.....' આ તો એક દાખલો છે, પણ આખા દેશમાં-મેટા શહેરમાં લગ્ન-ભગ આનું જ વાતાવરણ છે. ગામડામાં પણ ગેરકાયદેસરની સંતતી એ ગુન્હો ગણાતો નથી.

આવા ગેરકાયદે બાળકોના દિલ માટે કેન-ધારાસભાએ દાખરો દર્શો છે, તેને લીધે હવે એ બાળકો તેના પિતાનું નામ અને અટક રાખી શકશે ને તેની મિલકતમાંથી દિસીસો-પણ મેળવી શકશે.

કન્યા-માતાએને સરકાર તરફથી ગેરકાયદે બાળકો ઉછેરવા માટે સારી રકમની મદદ મળે છે ને સામાજિક નિરસકાર વગેરે મુશ્કેલીઓ તેમને નહીં નથી. છતાંજ આ ખૂબ થાય છે એટલે તે મેળવતાં મુશ્કેલી નથી, પણ તે બાપમાં પ્રગટ કરવામાં આવતા નથી. ગર્ભપાત માટે બે વર્ષની સજા કરવામાં આવે છે ને ગર્ભ અટકાવવાના સાધનો આખા દેશમાં ખૂબ વપરાય છે. સ્ત્રીઓની સંખ્યા વધારે હોવાથી -ખાસ કરીને મેટા શહેરમાં-વિચિત્ર કાયદો ઉભો થયો છે.

આ દેશમાં સામાન્ય કમાતા કંપતી બે બાળકોથી, જરા સુખી ત્રણ બાળકોથી અને પૈસાદાર ચાર બાળકોથી સંતોષ માને છે ને પછી ગર્ભનિરોધના સાધનોનો ઉપયોગ કરે છે.

—(વર્ડ રોબ)

શ્રી-જીવન માસિકનું વાર્ષિક લવાજમ દેશમાં રૂ. ૬૫ છે

શ્રી ઈશ્વર ઋતુ પૂરી થઈ વર્ષોની શરૂ

આત યાય છે. ધરતી તપી તપીને આકરા તપ તપે છે અને માનવી જગત પણ આ શ્રીધમની ગરમી, ઉકળાટ અને બંધારામાંથી બચવા માટે, શરીરની તાકાતના રક્ષણ માટે વરસાદની ઝંખના કરે છે. શ્રીધમનો ઉકળાટ-ગરમી અને બંધારો લાંબો વખત ચાલે તો ઋતુઓના અતિ-યોગના કારણે અતિ ગરમીમાંથી થનારા ઝાડા, મરડો, તાવ અને મદદ અથવા કોલેરા જેવા બળકેર વિનાશકારી રોગો પણ ફાટી નીકળે છે. ગુજરાતમાં જે કોલેરાનું મોત્તું ફરી વળ્યું છે તેના કારણેમાં આ ગરમીનો ઉકળાટ અને વરસાદની ખેંચ એ મુખ્યપણે કહી શકાય તેવાં કારણો છે. એટલે આવા આંતરિક રોગોમાંથી બચવા માટેની દાલ એ આપણી ઋતુઓની નિયમિતતા-ઉપર જ આધાર રાખે છે અને એ રીતે રોગોની શાંતિ અને નિવારણ માટે વર્ષોની જરૂર અનિવાર્ય અને છે.

આવી અડળાવનારી સ્થિતિમાં વર્ષોના મંડાણ યાય છે. અષાઢ માસ એ વર્ષોનો પૂર્વ-કાળ છે. શ્રીધમના ખાનપાન અને ગરમીના કારણે સંગ્રહાયેલા વાયુનો આ વર્ષોઋતુમાં પ્રગોષ યાય છે અને મંદાગ્નિવાળા માણસોને વર્ષોઋતુની ભેજવાળા આબોહવામાં બેઠાકાંત પૂરતું પાચન થઈ શકતું નથી ત્યારે ઝાડા, મરડો, અજીર્ણ થઈ આવે છે. એમાં મુખ્યત્વે વર્ષોઋતુમાં જે રોગો આવે છે એનો પ્રકાર આ વાયુના પ્રગોષના કારણે આંતરડાના કાર્યની અનિયમિતતા કે મંદતાને પરિણામે પેદા થતા દરેક છે.

આરોગ્યની આટલી પૂર્વબુધ્ધિ નજર સામે રાખીને આપણા ખાનપાનની અને એજ રીતે આપણા પર્વોની રચના કરવામાં આવી છે. આ અષાઢ માસમાં જે પર્વો આવે છે એ બીજા કોઈ પણ મહિના કરતાં ઓછા છે અને

આયુર્વેદમાં વર્ષોઋતુના મહિનાઓ

અષાઢ અને શ્રાવણ

વૈષ્ણવ પ્રાગલ્ભ્ય મોહનજી રોહા

*

તેમાં ૫ જે મુખ્ય પર્વો છે તે પણ કન્યાઓના અને સ્ત્રીઓના જ પર્વો યોજવામાં આવ્યા છે.

અશાઢના પર્વોમાં પડેલું મત અષાઢ સુદ દશમના દિવસે આઠા દશમીનું મણવામાં આવ્યું છે. બીજું ગોપદા મત, ત્રીજું જ્યા પાર્વતી મત અને ચોથું સ્વરિતિક મત છે.

આયુર્વેદ શાસ્ત્રમાં ઋતુઓના બે વિભાગ કરી નાખવામાં આવ્યા છે. એક વિભાગ શરીરના દેહબંધારણને પોષણ આપે છે અને બીજો વિભાગ દેહ બંધારણનું પોષણ સોંપી દે છે. વર્ષો, યરદ અને હેમંત એ શરીર-દેહને પોષણ આપનારી વિસર્ગ કાળની ઋતુઓ છે અને આ વિસર્ગ કાળની શરૂઆત વર્ષોના મંડાણથી યાય છે.

માનવીના દેહમાં બળનો સંગ્રહ જીવનની અનેક આશાઓ પ્રકટાવે છે અને દુન્યવી માનવી આ આશાના સંચારનું માન કરે છે. આપણા પુરાણોએ પણ જરાબર અષાઢ સુદ દશમને દિવસે “આઠા દશમી”નું પર્વ યોજીને એની સાર્થકતા કરી છે.

પુખ્ત હિમરની કન્યાઓ સારા શ્વસુરગૃહ અને પતિ માટે, સૌભાગ્યવતીઓ પોતાના પતિના મિશ્રાયુષ્ય માટે અને જીવનનો આનંદ માણવા માટે, વધ્યાઓ સંતાનપ્રાપ્તિ માટે, કન્યા-

ઓના મોળા વ્રત, સૌભાગ્યવતી જ્યા-પાર્વતી વ્રત અને આમ પ્રજા માટે સ્વસ્તિક વ્રત આજ મહિનામાં આવે છે અને જે જે પ્રકારની ઉજુપ માણસના જીવનમાં ખૂંચતી હોય તે પૂર્ણ કરવા માટે આ આશાદયશીનું પર્વ છે.

પરંતુ આવી આશાઓનું કેવળ માનસિક પોષણ નિષ્ફળતામાં પરિણમે છે. આશાઓમાં કર્મપરાયણતા ભજે તો જ એમાં સિદ્ધિ રહેલી છે. આવી સર્વાંગસિદ્ધિ માટે સૌથી પહેલી જરૂર આદોગ્યની અને સ્વાસ્થ્યની છે. બેજવાળી આયોહવા, વરસાદનો કાલ અને ગંદકી, અનેક પ્રકારના ખર્નિજ તત્ત્વો સાથે ધસાકાઠેને આવનારાં નર્મ પાણી, વરસાદની હેલીના કારણે શારીરિક ક્ષયરતનો અભાવ વિગેરે—નાનાં મોઢાં કારણે, જે વ્યક્તિ પુરતો સાવચેત ન રહે તો રોગના મોઢામાં ધકેલો દે છે. આશા દશમીને દિવસે આ રોગના પંખામાંથી બચવા માટે—હિપવાસ કે પદ્મ, સ્વાદ રહિત ખોરાક કે ફળાહાર કરીને દેહની શુદ્ધિ જાળવવા માટે મદદરવા બને છે, અને શાસ્ત્રોએ એનો નિર્દેશ ક્યો છે. એકાદશીનું ગોપણી વ્રત આજ ભાવનાને અતુલે છે.

ત્રીજું પર્વ એ ઓઝોનું મહાપૂર્ણ જ્યા-પાર્વતીનું વ્રત આવે છે. ઓજીવનમાં આ પર્વની ખારે મોટી પ્રતિષ્ઠા અને પ્રશંસા કરવામાં આવી છે, કારણ કે આ પર્વમાં અખંડ સૌભાગ્યની અને એ સૌભાગ્યની પાછળ ચાતુર્યની જાગૃત ભાવના પડી છે. જગતના વિપ્લવે વ્રતરાજ નામના શાઓપ ગ્રંથમાં એક સાહસુ દંપતીને આ વ્રતનો નિર્દેશ કરીને વાંઝીયાપણું દૂર કરવા સંતાનપ્રાપ્તિ માટે આ વ્રતની પ્રતિષ્ઠા સ્થાપી છે અને આજે મહાયુજરાતની ઓઝો અશાઙ સુદ તેરસના દિવસે આ પર્વ મોજીને પોતાની મનેચ્છાઓ પ્રગટ કરે છે.

જ્યા પાર્વતીનું વ્રત એ અશાઙ માસનું પર્વ છે. આ પર્વ પહેલા ધરતી વરસાદથી

તૃપ્ત થઈ ગઈ હોય છે. આયોહવામાં ઠંડક આવી ગઈ હોય છે અને માનવીનાં દેહમાં પદ્મ શીતળતા વ્યાપી ગઈ હોય છે. શ્રીભમના તાપ અને ગરમીના પરિણામે ઉત્કેરણેથી સખ ધાતુઓ વરસાદના અમૃતમાં તનાદીને સંતૃપ્ત, રિધર અને શાંત બની ગઈ હોય છે અને પરિણામે અમૃ સ્થાપવા માટે એમાં યોગ્યતા આવી ગઈ હોય છે.

આઠમી કુદરતનિર્મિત રિધરતા અને શિતળતા આવી ગયા પછી પશુ રણા સલા હોખોને દૂર કરવા માટે જ્યા પાર્વતી મનદારા હોખો દૂર કરવાની સાહજીક દ્રષ્ટિ, ભાવના આપણા પૂર્વોચારોએ રચી કરી છે.

સુદ તેરસથી વદ બીજ સુધીના પાંચ દિવસ સુધી રવાદરહિન, પોષક અને પથ્ય ખોરાક લઈને મતના અખંડ અને પૂજનદારા માનસિક વૃત્તિઓ અને શારીરિક સખ ધાતુઓનું શોષન-શુદ્ધિ કરીને પછી જ સંતાનની ધ્વજાવાળી ઓ યોગ્ય વિદાર કરે તો જ ભારી પ્રજા વીર્યવાન અને સચકત બને. જ્યા પાર્વતીના મંત્રણ પર્વની પાછળ આ ઉદાત આરોગ્યની ભાવના અને વૃત્તિ પડી છે. આપણે નારીસમાજ આ દ્રષ્ટિને સમજે અને એ દ્રષ્ટિએ જ આ પર્વની ઉજવણી કરે એવી રચના કરવામાં આવી છે.

વર્ષોના મંડાણ માનવી જગતને તૃપ્તિ અને સંતોષ આપે છે. આ સંતોષના જાગૃત જ્ઞાન સાથે જ આ વર્ષોક્રમમાં કેટલોક સાવચેતી પણ આરોગ્યની જાળવણી માટે રાખવાની હોય છે.

બેજવાળું હવામાન હોય છે. શ્રીભમના ખાનપાને પરિણામે અચૂર્ણ ઘણું હોય છે. આવી પરિસ્થિતિમાં માણસને ખારા, તીખા, ખાટા અને તણેજ ગરમાગરમ પ્રદાયો ખાવાનું ગમે છે. એ આવે છે અને વર્ષોના વાયુ પ્રોખેને દૂર કરવા માટે એનું મદદરવા અને આવરકતા

પણ સ્વીકારાઈ છે.

પરંતુ આ ખાટા, ખારા અને તીખા પદાર્થો જેમ વાયુને દૂર કરે છે તેની સાથે જ તેના સેવનનો અતિરેક યથ જન્ય તો એ પિત્તને પણ સંબંધ કરે છે અને પરિણામે વર્ષા પૂરી થઈ શરદ ઋતુ આવે કે તુરંતજ બાદરવી તડકામાં આ પિત્તનો પ્રકાપ મેથેરીયા-તરીયો તાવ અને બીજા નાના મોટા દરદોને પેદા કરી રોગી બનાવે છે. એટલે આવા જીવસેષ દરદોનો પાયો આ વર્ષામાં જ નખાય છે. માનવી જમતે આ ઋતુમાં પુરતા સાવચેત રહીને જ પોતાની દિનચર્યો, ઋતુચર્યા ગોઠવવી જોઈએ કે જેથી ઋતુઓના હીન, મિથ્યા કે અતિયોગના પરિણામે પેદા થનારા દરદો સામે ટકવાની શક્તિ મળી રહે.

આ ઋતુમાં પૂરતી શક્તિ ટકાવી રાખવા માટે અને રોગની સામે ટકર ઝીલવા માટે કુદરતે આપણને લીંબુ જેવું અમૃત ફળ આપ્યું છે. વર્ષાના મંડાણ થાય છે કે તુરંત જ પીળા રસપૂર્ણ લીંબુના ઢગલા બજારમાં આવીને પડે છે. માણસો એની ખટાસથી બડકાને એના ઉપયોગથી દૂર ભાગે છે પરંતુ આ ઋતુમાં ખાટા રસનો ઉપભોગ એ આરોગ્ય માટે પ્રધાન રસ ગણવામાં આવ્યો છે. અજીર્ણને પરિણામે આંતરડામાં સડતા મળની ખટારાને તોડવા માટે લીંબુનો ઉપયોગ મહત્ત્વનો છે. એના સેવનથી અજીર્ણ, ગેસ અને ખટારા દૂર થાય છે અને ખોરાકના પાચન માટે ભેજવાળી આમોહવાથી મંદ થતા અગ્નિને પ્રદિપ્ત રાખે છે. લીંબુનું સેવન પિત્તના સંબંધને પણ શાંતિ આપે છે.

અપાઠ માસમાં આરોગ્ય જાળવવા માટે નીચેના નિયમો મહત્ત્વના અને છે.

(૧) નદીના વહેતા પાણી કે તળાવના તાજા ભરથેલા વર્ષાળુ પાણી ન પીવાં. કૂવાનાં પાણીનો જ ઉપયોગ કરવો અને અને તો

ઉકાળીને જ વાપરવું. (૨) તાજા પાણી એટલા શાકભાજી ન ખાવાં જોઈએ અથવા શક્ય એટલાં એાજા ખાવાં. (૩) લીંબુનો છૂટથી ઉપયોગ કરવો. (૪) વરસાદના દિવસોમાં શરીરની અરમી ટકાવી રાખવા માટે સૂઈ તોલો પા અને ગોળ તોલો પા મેળવીને એની ગોળા કે સૂઈકું ખાવું. (૫) વરસાદમાં ન પક્ષળવું તેમ જ ભેજ વાળા પવન પણ ન ખાવો જોઈએ. કફવાળા દરદીઓ—શ્વાસ, દમ, ક્ષય, સસણીની જેને અસર હોય તેમણે ખૂબ જ સાવચેત રહેવું. (૬) વરસાદમાં ખૂલ્લા પગે બહાર ન ફરવું. (૭) પૂરતા ગરમ કે સુનરાકિ કપડાથી શારીરિક અરમી ટકાવી રાખવી. (૮) ગરમ તળેલા, ખાટા, ખારા અને તીખા પદાર્થોનો ખોરાક માટે રચી પ્રમાણે ઉપયોગ કરવો. (૯) તેલથી તળેલા પદાર્થો આ ઋતુમાં ગરમી આપવા માટે ઉપયોગી છે એટલે એ ગરમા-ગરમ હોય તે રીતે જ તેનો ઉપયોગ કરવો. કેમકે ઠંડા અને વાસી થવાથી પચવામાં બારે અને આરોગ્યને નુકસાનકારક અને છે. (૧૦) અજીર્ણ કે મંદાગ્નિ જેવું લાગે કે તુરંતજ ઉપવાસ કે લઘુ ભોજન કરવું.

આ રીતે અપાઠ માસના નિયમોનું અનુસરણ કરવામાં આવે તો અપાઠ માસ એ પોષણ આપનારો ઋતુઓના વિસર્ગ કાળમાં આરોગ્યને જાળવવા માટે બારે મહત્ત્વનો મંદિતો બની જાય છે. અને ભવિષ્યમાં આવનારી રોગોની માતા જેવી શરદ ઋતુમાં આવનારાં દરદોમાંથી બચવા માટે શારીરિક શક્તિ અને આરોગ્યનાં બીજ વાવે છે.

આયુર્વેદ તો કહે છે કે:—

વર્ષાળુ-પૂર્વેનો પવન-વરસાદમાં બીજાનું, તડકા કે ભેજવાળી હવામાં રહેવું, વધુ પડતો શ્રમ કરવો, પાણીમાં નદીકિનારે ફરવું, દિવસે સૂવું-રૂંધે વાસી અજાણ્યાં અને શારીરિક તાકાતને વેડાં નાખવા માટે અંધારાથી કાયમી

નંગ કરવો એ આ ઋતુના આરોગ્યમાં નુક-
સાનકારક છે.

આવશ્ય માસ એ વર્ષા ઋતુનો ઊત્તર કાળ
છે અને માનવજીવી માટે આનંદ અને સંતોષ
પ્રવર્તે છે.

વર્ષામાં વાયુનો પ્રકાપ શ્વેત એ એની
ખાસ ખાસિયત છે. ગ્રાહ્ય મરડો અજીર્ણ અને
હવામાનમાં ભેજ હોવાના કારણે શ્વાસ કારા
જૂની શરદી અને ફેફસાંના દરદો આ ઋતુમાં
પેદા થાય છે. ખાસ કરીને પાચનના અભાવે
નાના બાળકોનાં દરદો આ ઋતુમાં વિશેષ
આવી પડે છે.

હવામાન ભેજવાળું રહે છે. વારંવાર
વરસાદના ઝાપટાં આવી જનતાને સતત કામ
કરતી અટકાવી દે છે. ખેડૂતો વાવણી પછી
આવશ્ય માસમાં ઠીક નિરાંત અનુભવે છે. આવી
આ નિરાંતના છાવનની પરિસ્થિતિને નજરમાં
રાખીને વાયુનું શમન થાય તેવા ખાનપાન
અને શામ સામે પ્રતિકારની શક્તિ પેદા કરે
એવા પવોની રચના કરવામાં આવી છે.

આવશ્ય એ મહાદેવનો મહિનો છે. આખો
મહિનો મહાદેવની પૂજા થાય થાય છે અને
ખીલીપત્ર દ્વારા એને અર્ધ્ય આપવામાં આવે
છે. પુરાણોમાં જણાવવામાં આવ્યું છે કે
રાજો એ યંત્રુની માયા છે, એનું સર્જન છે.
બ્રહ્મા જન્મતને પેદા કરે છે. વિષ્ણુ જન્મતું
પોષણ કરે છે અને મહેશ (શંકર) જન્મતો
સંહાર કરે છે. વર્ષા ઋતુ પછી આવનારાં બાહ-
રવો, અને શરદ ઋતુ એ રાજોની માતા છે,
આવી બધંકર રામચાળો ફેલાવે તેવી આવનારી
ઋતુમાં રાગ સામે પ્રતિકારની શક્તિમળી રહે
અને આરોગ્ય જળવાય એ માટે ભગવાન
શંકરની પૂજા અને એના અનુષ્ઠાન દ્વારા
શરીરના અનારોગ્ય પેદા કરનારા દોષોને દૂર
કરવાની ભાવના પડી છે. આવશ્ય માસમાં
લોકો એકઠાણા અને ઉપવાસ રીતુ કરે છે.

આ ઉપવાસ અને લઘુભોજન લેવાથી, ભેજ-
વાળા આબોહવાના કારણે, તૈમજ વરસાદની
પ્રતિકૂળતાને પરિણામે, જે શ્રમ વિના
ખોરાકનું પાચન થતું નથી તેનું પાચન થાય
છે. આ પાચનના અર્થાત્તે ખોરાકમાંથી છૂટા
પડેલાં પોષણ આપનાર આમ રસ નકામોજ
પડ્યો રહે છે, સડે છે. અને રોગોના મૂળ
નાખે છે. બધા રોગોનું મૂળ એ આ આમ
દોષ છે એવું આજે તો લગભગ નહીં થયું
અર્થ છે. આવા આ આમ સંમંડના કારણે
તાવ ગ્રાહ્ય મરડો-અજીર્ણ-મંદાગ્નિ-અને
એથીય આમળ ભેદજો તો રીઝાવી રીઝાવીને
મારી નાખનારા લાભિ વખત ચાલતા દરદો
આવી પડે છે, કહે છે કે દુશ્મન તો ઉત્પત્તિ
દેખાવેલો. સારો, એજ રીતે આમ દોષ એ
આરોગ્યનો દુશ્મન છે એટલે એને પણ ચીવટ
પૂર્વક વેળાસર દેખાવી દેવો ભેદજો. આ દેખાવ-
વાનું સાચું અને મહત્વનું ઠાકપણ દિવિષાર
હોય તો તે ઉપવાસ અને લઘુભોજન છે, એથી
આમનું પાચન થયે શરીરને પોષણ અને
શક્તિ મળે છે.

આ ઉપવાસ અને તપવ્રતને નજર સામે
રાખીને આવશ્યના પવોમાં નાગવંચની-શીતળા
સાતમ, જન્માષ્ટમી પુવદા એકાદશી-અળ
એકાદશી-રક્ષા બંધન-મંગળા ગોરીવત જેવાં
મુખ્ય ત્રીણી રચના કરવામાં આવી છે.

આવશ્ય માસમાં દુર્ગા (ધ્રો) નું અતિથય
મહત્વ સ્વીકારવામાં આવ્યું છે. અને આ
માસના પવોમાં ધ્રો અને અણ્ણપતીનું પૂજન
કરવાનો નિર્દેશ કરવામાં આવ્યો છે. ધ્રોની
શક્તિ જતાવવા માટે પુરાણોમાં ટેલોક કથાઓ
પણ છે. ક્રૌંચરેના ધનજંડાર આ ધ્રો સામે
વજન કરતાં એહો પડે છે. રાક્ષસ માય
જેટલું બોજન લીધા છતાંય જે તૃપ્તિ થતી
નથી તે ધ્રોના થોડાએક રસધી થાય છે એવી
રૂપક કથાઓ દ્વારા એનું મહત્વ જતાવવામાં

આવ્યું છે. આવી મહત્વપૂર્ણ વનસ્પતિની જે પુરાણોએ પ્રસંસા કરી છે તેને આરોગ્યની દૃષ્ટિએ પણ આપણે જોઈ જઈએ. આવી આ વનસ્પતિની આયુર્વેદ શાસ્ત્રોએ પણ એની બારોબાર પ્રસંસા કરી છે અને મહર્ષિ ચરકે એને પ્રગરથાપન કરનારી, પ્રગ્નતું રક્ષણ અને પોષણ કરનારી વનસ્પતિ ગણી છે. વેદકાલિન સમયમાં અને યજુર્વેદમાં આ પ્રોત્તે ગર્ભ રથાપન કરનારી વનસ્પતિ તરીકે પ્રતિષ્ઠા આવામાં આવી છે અને સૌરાષ્ટ્રના પ્રખર વૈદ્યરાજ સ્વ. અમૃતલાલભાઈ પટણીએ એક બહેનને કેવળ આ પ્રોત્તે રસ પીવડાવીને એનાં બાળકો જિવાડી આપ્યાનો દાખલો મળે છે. આવી આ પ્રોત્તે એ ચોમાસાનું સાહજિક ખડ છે. એ પુષ્કળ પ્રમાણમાં મળી રહે છે અને પ્રગ્નતા આરોગ્ય, સંરક્ષણ અને પોષણ માટે ઉપયોગી છે.

પ્રોત્તે ઔષધીય રીતે વિચાર કરતાં વધોના મંડાણ પછી જોમ વાતાવરણમાં શિતળતા આવે છે એવીજ રીતે મનુષ્યના દેહમાં પણ શિતળતા વ્યાપે છે. શરીરમાં રહેલી સપ્ત ધાતુઓ (રસ, રક્ત, માંસ, મેદ, અસ્થિ, મજ્જા અને શુક્ર-રજ,) પણ જે ગરમીથી ઉસરેાયેલા પ્રવાહી સ્વરૂપમાં ગરમ હોય છે તે આ વધો પછી રિથર અને ઠંડા બને છે. પરંતુ પ્રકૃતિ ભેદથી કેમકેપણ પ્રકારના દોષ-જન્ય વ્યાધિથી આ ધાતુઓની ખામી રહી જાય છે ત્યારે ઠંડા ગર્ભ રથાપન થયા પછી કસ્ટવાવડ થઈ જાય છે. રક્ત પ્રદર અને રક્ત-પિત્તના દરદો પેદા થાય છે અથવા તો પુરા દિવસે પ્રસૂતિ આવ્યા પછી પણ બાળકને રતવા કે એવાજ ખીજ ગરમીના દરદના ભોગ બનવું પડે છે. આવી સ્થિતિમાં દરદો ઉપર પ્રોત્તે બારે ઉપયોગી વનસ્પતિ છે. જનતાના આરોગ્ય માટેજ પર્વોમાં અને મૃતોમાં પ્રોત્તું મહત્વ સ્વીકાયું છે.

વધોના ખીજ પર્વોમાં શિતળા સાતમ અને અષ્ટમી આવે છે. સાતમના દિવસે ઠંડું ખાવાના નિમિત્તે આપણો યુગરાતી સમાજ એ પહેલાના ચારપાંચ દિવસથી ચોક્કસ પ્રકારના પાક પકવાનો અને તળેલાં ફરસાણો ખનાવે છે પરંતુ અશુભ અને મંદાગ્નિ પેદા કરી દરદો પેદા કરે તેવી ભેજવાળી ઝાતુમાં આ જનતા પદાર્થો આપણને નુકસાન કરે છે. ધડીબર ધાર્મિક લાગણીને સંતોષવા માટે જો ઠંડું ખાવાનું સ્વીકારીએ તો પણ એ કેવળ એકજ દિવસ ચાલે તેટલું આગળની સાંજે બનાવીને ખીજ દિવસે ઉપયોગ કરવો જોઈએ, લાંબા વખતના વાસી અથવા ઠાંધ પણ સંયોગમાં નજ ખાવાં જોઈએ. સામાન્ય રીતે આ ઠંડી ભેજવાળી ઝાતુમાં ગરમાગરમ ખાટા ખારા તીખા પદાર્થો ખાવાનું મહત્વ સ્વીકારાયું છે એટલે એ પણ જરૂરિયાત પ્રમાણે બનાવીને ગરમ જ લેવા જોઈએ.

આ વાસી અથવા લીધા પછી ખીજ જ દિવસે જન્માષ્ટમી આવે છે. આ દિવસે ઉપવાસ કે નષ્ટદે જ હજાહારનો નિર્દેશ છે. ઠંડા વાસી અથવા ખાધને જે નુકસાન પ્રગ્ન નોતરે છે તેનાથી બચવા માટે આ ઉપવાસ મહત્વનો બને છે, પણ આજે ઠાંધ આ રીતે અષ્ટમી ઉતરવે છે ? સામાન્ય દિવસોમાં જે પથ્ય અને પાચક ખોરાક લેવાનો હોય છે તેને બદલે આ ઉપવાસ નિમિત્તે બારે મહાઈવાળા પદાર્થો-શીંગ, નોટાં અને એવાં તળેલાં ફરસાણો અને એવી જ ખીજ વસ્તુઓ લેવામાં આવે છે. આ દિવસોના વિવેકહીન ખાનપાન પછીજ દવાખાનાંઓમાં દરદીઓ વધે છે.

આવશ્ય સુદી એકાદશીનો પુનઃ એકાદશી તરીકે-શાસ્ત્રોમાં નિર્દેશ કરવામાં આવ્યો છે. મૃતોના પણ કેવા ભાવવાહી નામો નક્કી કરવામાં આવ્યા છે ? એકાદશી તો ધણી આવે છે, પણ આવશ્યની એકાદશીને જ આ પુનઃ

નામ આપવામાં આવ્યું છે. કારણ કે મીઠમના તાપ અને ઉકળાટ પછી વીર્ય અને રત્નમાં ચિનજતા આવી ગઇ હોય છે, અને વર્ષાના મંડાણ પછી વિસર્ગકાળ શરૂ થતાં હોય માનવીના દેહમાં નવી તાકાત, નવું જળ અને શક્તિ આવે છે. આવી આ શક્તિનો વીર્યનો દંડી ઋતુમાં જ પ્રગ્ન સ્થાપન કરવા માટે ઉપયોગ કરવામાં આવે તો વીર્યવાન પ્રગ્ન પેદા કરી શકાય. પ્રજોત્પત્તિ માટે પણ આ રીતે આયુર્વેદ શાસ્ત્રે ઋતુઓનું એવી આભાસવાનું મંડલવ સ્વીકાર્યું છે. પુત્રદા એકાદશીનું આવું જ બીજું મત ચરદના પિત્તને ઉશ્કેરી મૂકે તેવી તડકો દૂર થવા પછી માદ માસમાં શાસ્ત્રીએ રજુ કર્યું છે.

આપણે જોઈએ કે શ્રાવણ એ વર્ષાનો ઉત્તર-કાળ છે. વર્ષામાં વાયુના ચમન માટે જે આન-પાન સેવામાં આવે છે એવી વાયુનું તો ચમન થાય જ છે, પણ એની સાથે જ પિત્તનો પણ સંગ્રહ થતો જાય છે. અને બાદરવા મહિનામાં ચરદઋતુ શરૂ થાય કે તુરત જ એ દોષ કોષી ઉઠે છે અને દરદોને પેદા કરે છે. આ પિત્તના સંગ્રહને અટકાવવા માટે શ્રાવણના છેલ્લા દિવસોમાં યોગ્ય પ્રકારનાં વ્રતો યોજવામાં આવ્યાં છે. અઘદલી અને ખારસનું દર્ધીશ્રુત આ પ્રકારનાં વ્રતો છે. પિત્તનું ચમન કરવા માટે કોઈ પણ સદત્વનું આનપાન હોય તો તે દ્રવ્ય છે.

પુનમના દિવસે રક્ષાવંશન તરીકેનું મત યોજવામાં આવ્યું છે. આને જે પ્રકારની ઉજવણી આ રક્ષાવંશન નિમિત્તે થાય છે તેની પાછળ પણ એક યોગ્ય પ્રકારની ભાવના પડી છે. રક્ષા માટે રંગબેરંગી સૂતરનો દોરો એ તો બાવનાનું પ્રતિક છે. એની પાછળનો ઉદ્દેશ તો છે ચરદ ઋતુમાં આવનારા રોગો માટે, એ આવે તે પહેલાં ચરોર અને મનને રોગ સામે રક્ષણ મેળવવા માટે આરોગ્ય મજે તેવા આનપાનના અંધનો સ્વીકારી એનું આચરણ થાય તેવી રચના કરવાનો. આટલી

સમજણ અને ચીવટ આ પર્વો અને વ્રતોનાં અનુસરણ માટે પ્રખેરે તો આરોગ્ય જળવાય.

આઠ અને શ્રાવણ એ બંને વર્ષાઋતુના મહિના છે. વર્ષા જેમ માનવીના દેહને પોષણ આપે છે તેવી જ રીતે પાનવીને ઉપયોગી એવી વનસ્પતિઓને પણ પોષણ આપી રસપૂર્ણ બનાવે છે.

આવી આ વર્ષા માનવ માત્રને આનંદ આપનારી આહારક નીવડે છે. માનવી જો થોડીએક ચીવટ અને સમજણપૂર્વક જીવે તો વર્ષા કેટલાય રોગોને દૂર કરી નવી તાકાત અને જળ આપે તેવી પ્રકૃતિક ઋતુ છે.

શ્રાવણ માસમાં આરોગ્ય જળવવા માટે આટલું કરવું જોઈએ.

(૧) ઉપવાસ કે લઘુ ભોજન કરી મનના સંયમને અટકાવવો. (૨) વરસાદના દિવસોમાં વાયુને હણનારા ખાટા, ખારા, તીખા, તલેલા પદાર્થો ગરમાગરમ હોય ત્યારે જ સેવા. (૩) શ્રાવણના છેલ્લા દિવસોમાં તળેલા પદાર્થોની સાથે ખીર કે પાચન મર્ફ શો તો દ્રવ્યક નેવા દ્રવ્યના પદાર્થો સેવા. (૪) તાળું બરા-ચેલા વર્ષાણુ પાણી ન પીવાં જોઈએ; પીવા જ પડે તો ઉકાળીને પીવાં. (૫) લીલાં શાકભાજી જોઈતાં ખાવાં જોઈએ. (૬) ચરીરની મરમી ટકાવી રાખવા માટે અને રોગોને પેદા કરનારા કાચા આમ રસના પાચન માટે મુંઠે તોણો ન જોળ તોણો ન સાથે મેજવીને સેવા. (૭) આ ઋતુમાં સૂવાવડી ઓઝોએ છુટી મુંઠે સેવી જોઈએ. મુંઠેનો ઉકાળો—મુંઠેના લાડુ કે બીજા કોઈ પણ રીતે સેવાથી સૂવાવડમાં સદાજ રીતે મનના વાયુ અને અશ્લેષ્ણ દૂર થશે અને મંદાગ્નિ મરી પાચન વધશે. બાળક માટે પ્રુક્ષણ ધાવણ પેદા થશે. વર્ષાનું ઉપયોગી રણ લોણ છે એનો છુટથી ઉપયોગ કરવો.

આટલું કરવામાં આવશે તો શ્રાવણમાં આરોગ્ય જળવાશે અને ચરદમાં રોગમાંથી બચાશે.

ધન્દોરની સ્ત્રી-સંસ્થાઓ

૧ ભગિની સમાજ

૨ સાવિત્રી કલામંદિર

૩ મહિલા શિક્ષણ સેવાસંઘ

૪ અખિલ હિંદુ મહિલા પરિષદ શાખા

ધન્દોરની સ્ત્રી સંસ્થાઓમાં એક ગુજરાતી બહેનોની ભગિની સમાજ છે. અહીં ગુજરાતી પુરુષોમાં જ શિક્ષણ ઓછું છે, એટલે સ્ત્રીઓમાં તેનો તદ્દન અભાવ હોય એમાં શી નવાઇ ? વાંચનારને ખબર હશે કે અશિક્ષિત અથવા અથવા ઓછું બણેલ લોકો ખીણ જાતના લોકો સાથે ભળી શકતા નથી; પોતાના પ્રાંતના અથવા ગ્રામિણ લોકો સાથે જ તેઓ વ્યવહાર રાખે છે; એટલે અહીંની ગુજરાતી બહેનો માટે જુદી સંસ્થા સ્થાપવાની જરૂર પડી. વળી તેમનામાં સમાજ-સેવાની ભાવનાનો વિકાસ પણ જાગ્યો થયો નથી. એટલે સેવાનું કામ કરાવવું બહુ મુશ્કેલ છે. પરંતુ હિંદુ સંસ્કારમાં સ્ત્રીનું જીવન ધણે ભાગે કચરાપણું હોય છે—સંયુક્ત કુટુંબની પ્રથા તથા ખીજ સામાજિક રીતરિવાજો, પુરુષોની જોડકાં, નિર્જાળ શરીર, ઉપરા ઉપરી અનેક પ્રસૂતી, વગેરેને લીધે સ્ત્રીનું જીવન કૃષ્ણ જાય છે. એટલે ઠાંઠ સંસ્થાની મારફત સ્ત્રીઓને આંતર તથા મનની પ્રકૃષ્ણિતતા મળે તો તે પણ કંઈ શુભ કાર્ય થયું એમ માની ભગિની સમાજ સ્ત્રીજીવનમાં મનનો ઉદ્ધાસ રેડવા નવરાત્રીમાં ગરબા, દત્ત, સંગીત, ઠાંઠ વખત ઉજાણી, ઠાંઠ વખત ખાણકો તથા સ્ત્રીઓની રમતગમત (sports) વગેરે જોડાવે છે. રમતગમત વખતે સ્ત્રીઓ બહુ જ સંકોચથી થોડી જ રમતોમાં ભાગ લે છે. ધાર્મિક કાર્યક્રમ હોય તો તેમાં જવાનું સ્ત્રીઓને મન થાય છે, તેથી વર્ષમાં એકાદ વાર હરિકથાનું આયોજન થાય છે. બહારગામથી જો કોઈ બહુતાં સ્ત્રીપુરુષો આવે, તો તેમનાં ભાષણ જોડવામાં આવે છે. ઠાંઠ

આ પાણી

સ્ત્રી-સંસ્થાઓ

: સંપાદક :

શ્રી. જ્યોત્સ્નાબહેન મહેતા

*

વખત હસ્તકળાનું પ્રદર્શન થાય છે. ખીજ પ્રાંતમાં કુષ્કળ જેવું સંકટ આવી પડે, ત્યારે તેને માટે કાળો ઉપરાવવામાં આવે છે. પૂજ્ય ગાંધીજીની જ્યંતી આજ સુધી હવેથી ઉજવાતી હતી. પરંતુ દેશને કુબીજે હવે શોક સાથે ઉજવવામાં આવશે.

અહીં ખીજ બધા કરતાં દક્ષીણી સ્ત્રીઓ આજળ વધેલી છે. તેઓ કેટલાક મહોલામાં ન્દાની સંસ્થાઓ ચલાવે છે. તે સંસ્થાઓમાં વાંચન, સીવણ, ભાષણ, જીવા કાર્યક્રમ રાખવામાં આવે છે ને અઠવાડિયામાં એકાદ વખત સ્ત્રીઓ એકઠી થાય છે. ઠાંઠ વખત તિલચુગ વગેરેનાં અથવા ખીણ દસ્તકળાનાં ન્દાના પ્રદર્શન થાય છે. તેમાંની એક સંસ્થા ગરીબ તથા મધ્યમવર્ગના લોકોને માંદગીમાં

જરૂર પડે તેવું સાધનો-થર્મોમીટર, શેડ ફરવાની ઠાથળી (હોટવોટર બેગ), આઇસ બેગ વગેરે આપે છે. આવી ઝીંએ મોંઘી હોવાથી સાધારણ લોકો તે ખરીદી શક્તા નથી, એટલે જરૂર વખતે વાપરવા માટે સંસ્થા તરફથી આપવામાં આવે છે પણ તેને સંભાળવાનું પણ સીખવવું પડે છે.

સાવિત્રી કલામંદિર નામની સંસ્થા લગભગ ત્રણ વર્ષ પર શરૂ થઈ છે. તેટલા વખતમાં તેણે બહુ સારી પ્રગતી કરી છે. એમાં સીવણ, ગુંથણ, જાત જાતનું ભરતકામ (hand embroidery, machine embroidery), આમણનું કામ, તથા રમકડાં બનાવવાનું કામ સીખવવામાં આવે છે. હસ્તકળાની તાકીમ લીધેલો ત્રણ શિક્ષિકાઓને સારા પગારે રોકવામાં આવી છે, એટલે કામ સારું થાય છે. બાડાના મકાનમાં જગ્યાની તંગીને લીધે માત્ર ચાળાસેક વિદ્યાર્થીનીઓને શિક્ષણ આપી શકાય છે. બાકી ઘણી કન્યાઓ તથા સ્ત્રીઓની દાખલ થવાની ઇચ્છા હોવા છતાં ના કહેવી પડે છે. વિદ્યાર્થીનીઓ પાસેથી માસિક રૂ. ૪ ફી લેવામાં આવે છે. પણ ખર્ચ ફર મદિને ત્રણસો રૂપિઆથી પણ વધારે થાય છે, તે માટે માસિક લવાજમ આપનારાં સભાસદ ક્યાં છે, તેમ જ દાનની સામગ્રી રકમ આપનારા લોકો પણ મળ્યા આવે છે. તે મેળવવાનું કામ સંસ્થાના સંચાલિકા શ્રી. સાવિત્રી બાઈવ કરે છે. સંસ્થાની રચાવના તથા બ્યવસ્થાનું એવ એમને જ છે. વિદ્યાર્થીનીઓ ડીપ્લોમાની પરીક્ષા આપશે ત્યારે તેમને ઠાઈ પણ જગ્યાએ નોકરી મળી શકશે.

મદિલા શિક્ષણ સેવા સંઘ નામની સંસ્થા ૧૯૧૮ની સાલમાં અહીં શરૂ કરવામાં આવી હતી, એકરે તેને લગભગ ત્રીસ વર્ષ થયાં. તે વખતે માત્ર ચાર વિદ્યાર્થીનીઓ દાખલ થઈ હતી ને તેમને લખતાં વાંચના તથા યોગ્ય

સીવણ સીખવવામાં આવતું હતું. તેમાંથી વધીને અત્યારે લગભગ સો એક વિદ્યાર્થીનીઓ થઈ છે, ને તેમને ઉપરના વિવેચો ઉપરાંત મરાઠી સાહિત્ય, હિંદી સાહિત્ય અને અંગ્રેજી બોલાવું જ્ઞાન પણ આપવામાં આવે છે. તે ઉપરાંત જાતજાતનું ભરતકામ, ગુંથણ, સંગીત તથા રમકડાં બનાવવાનું કામ સીખવાય છે. આ સંસ્થાનો હેતુ આશક્તિ સ્ત્રીઓને જ્ઞાન આપવાનો તથા જેને જરૂર હોય તેને સુજ્ઞાનનું સાધન આપવાનો છે. આટલાં વર્ષોમાં અનેક સ્ત્રીઓ અહીંથી શીખીને ગઈ છે. તેઓ ખીર્ગ ગામોમાં જઈને કાં તો આડી સંસ્થાઓ ચલાવે છે, અથવા નોકરી કરીને પોતાનું ઉદરપોષણ કરે છે. આ સંસ્થાનો બધો યશ શ્રી સરસ્વતીબાઈ મદાગસને છે. તેમણે આરંભ કર્યો ત્યારે અહીંના લોકો બહુ જુના વિચારના હતા. સામાન્ય રીતે આવી સંસ્થાઓની જરૂર વિધવા સ્ત્રીઓને જ હોય છે. એ જમાનામાં વિધવા એકલી શાળામાં બેસવા નહ એ રિવ્યુસ્ટ લોકોને મમતું નહતું. એના કુટુંબી લોકો જ ના કહેતા હતા. જે કુટુંબમાં વિધવા નિરાધાર હોય ત્યાં શ્રી. સરસ્વતીબાઈ જઈને ધરના માણસોને સમજાવે, ત્યારે માંડ માંડ કબુલ કરે. તેમાં પુસ્તક કે સીવણના કપડાંના યોગ પૈસા પણ ખરચવા પડે તો સાફ ના કહી દે. તેથી શરૂઆતમાં વિદ્યાર્થીનીઓને એ બધું શાળા તરફથી મફત આપવામાં આવતું હતું. હાલ સીવવાના ત્રણ ચાર સંચા રાખવામાં આવ્યા છે. સીવવનું કામ તો આજથી પાંચ છ વર્ષ પહેલાં જ મફત આપવાનું બંધ થયું છે, કારણ કે લગભગની પરિસ્થિતિને લીધે કાપડ અનિશ્ચય મોંઘું થઈ ગયું છે. વિદ્યાર્થીનીઓ પૈસા ખર્ચીને જે કાપડ લાવે તે પોતે જ વાપરવાનું હોય, તેથી સીવવામાં કુદરતી રીતે જ વધારે કાગજ રાખે, બાકી શરૂઆતમાં સીખનારને દાંધે જે કપડાં

ખરાબ ઘાટમાં ચતાં તેનું શું કરવું તે સમ-
જાતું નહિ. કોઈ એ ખરીદવા તૈયાર ન હોય,
એટલે ગરીબ સોઝાને તે આપવામાં આવતાં
હતાં. આ સંસ્થામાં મોડી જીમરનો સ્ત્રીઓ
પાસે કોઈ પણ જાતની ફી લેવામાં આવતી
નથી. ફક્ત કેટલીક કન્યાઓ આવે છે, તેમની
પાસે જ લણી જ થોડી ફી લેવામાં આવે છે.
તેમનામાં પણ જે ગરીબ હોય છે તેમને માફી
આપવામાં આવે છે, એ આ સંસ્થાની
વિશિષ્ટતા છે. માસિક ખર્ચ લગભગ દોઢસો
ખસો રૂપિયાનો છે. તેને માટે શ્રી. સરસ્વતી-
બાઇએ ઘેર ઘેર ફરીને આશરે ૫૦૦ સમા-
સદ કર્યાં છે. તેઓ માસિક લવાજમ બે આનાથી
માંડીને બે રૂપીઆ સુધી પોતાપોતાની અનુ-
કૂળતા પ્રમાણે આપે છે. કોષ્ટકને ઘેર લગ્ન
વગેરે શુભ પ્રસંગ હોય ત્યારે તેમની પાસે
દાનની રકમ મળવામાં આવે છે, અને દીવાળી
વગેરે પ્રસંગોએ પણ ઉધરાણું કરવામાં આવે
છે. તે ઉપરાંત હવે તો બીજાં દાન આપનારા
પણ મળી આવે છે. આવી જ રીતે ખર્ચ
ચાલુ છે, માત્ર એએક વર્ષ થયાં સરકાર તર-
ફથી માસિક રૂ. ૫૦ ની ગ્રાંટ મળવા માંડી
છે. તે સિવાય ત્રીસ વર્ષ સુધી બધા ખર્ચ
લોકાના લવાજમમાંથી ચાલ્યો છે. દર મહિને
કેટલાક સમાસદ શહેર છોડી ચાલ્યા જાય, કે
નોકરીમાંથી નિવૃત્ત થાય, કે મૃત્યુ પામે એટલે
તેમનું લવાજમ બંધ થાય, તે માટે શ્રી. સર-
સ્વતીબાઇને ફરીને નવા સમાસદ કરવા પડે
છે. તેમની જ મહેનતથી સંસ્થા માટે લગભગ
ત્રીસેક હજાર રૂપીઆ એકઠા કરીને મકાનમાં
ખર્ચ કરવામાં આવ્યું છે. હજી વધારે રકમની
જરૂર છે. દર મહિને રૂ. ૮ થી ૨૫ સુધીનો
પગાર લઈને શિક્ષકો સેવાભાવથી કામ કરે છે.
શિક્ષકોમાંથી કોઈ રોજ એક કલાક કામ કરે
અને કોષ્ટક બે અથવા ત્રણ કલાક કામ કરે છે.
મધ્યમવર્ગની સ્ત્રીઓને અનુકૂળ પડે માટે

શાળાનો સમય ખપેરે બે વાગ્યાથી રાખવામાં
આવ્યો છે.

અખિલ હિંદ મહિલા પરિષદની શાખા
ઇન્દોરમાં ૧૯૨૭ ની સાલથી સ્થપાયેલી છે.
તેની મારફત શરૂઆતમાં તો માત્ર સ્ત્રીઓમાં
જાગૃતિ આણવાનું કામ જ થઈ શક્યું, કારણ કે
તે સમયની સાધારણ સ્ત્રીઓ સમાજ સેવાની
જવાબદારી સમજતી નહોતી. આ શાખા તર-
ફથી શહેરમાં સ્ત્રીઓની જાહેર સભાઓ ભર-
વામાં આવતી ને તેમાં પરિવર્તનો હેતુ તથા
કાર્ય સમજાવવામાં આવતાં. પરિવર્તના લગભગ
દરેક અધિવેશનમાં ઇન્દોરનાં પ્રતિનિધિઓએ
હાજરી આપી છે.

અહીંની સરકાર તરફથી પ્રસૂતિ હિત
કાયદો (Maternity Benefit Act) થએલો
હતો, પણ તેનો અમલ થતો નહોતો, કારણ કે
સ્ત્રી-મજૂરોને ખર્ચ નહોતો કે આવે કાયદો
થએલો છે. જો કે હિંદી ભાષામાં કાયદો છાપીને
તે કામગીરી મિલની બીંતો પર ચોટાડવામાં
આવ્યા હતા, પણ મજૂરોને વાંચતા આવડતું
નહોતું, તેથી એ વિષે અજ્ઞાન હોવાને લીધે
કોષ્ટકપણ સ્ત્રી એનો લાભ ભેતી નહોતી. ઉપર
લખેલી સંસ્થાનાં સમાસદોએ આ કાયદો સ્ત્રી-
મજૂરોને સમજાવવાનું કામ માથે લીધું. મિલના
માલીફોની રજા લઈને તેમણે દરેક મિલમાં
એવી સ્ત્રીઓની સભાની ગોઠવણ કરી, આ
કાયદો વિગતવાર સમજાવ્યો. પણ એ સ્ત્રીઓ
મિલમાંથી ઘેર ગયા પછી મહોલામાં કોઈ
સભા ચાય તો એમાં કદી પણ જતી નહિ.
કારણકે ત્યાં જવાથી કંઈ જાણવાનું મળશે
કે પોતાને કાયદો ચરો એવું સમજતી નહિ,
મિલમાં તો મેનેજર તરફથી ગોઠવણ ચાલ
એકસે સભામાં જવું પડે. હવે એમને સમજ્યું
કે પ્રસૂતિ વખતે મજૂરસ્ત્રીને જે મહિનાનો
પગાર કામ કર્યો વગર મરત મળી શકે તો
હતો, પણ તેને માટે જે અરજી કરવી પડે તે

લખતી આવડતી નહોતી. તેથી શરૂઆતમાં આ સંસ્થાનાં સમાસદોએ અરજીઓ લખી આપવા માંડી. તેમાં કંઈ ભૂલ નીકળે તો ઘણીવાર મેનેજર પાસે જઈને ફેરફાર કરવો પડતો હતો. બાળકના જન્મ પછી જે સ્ત્રી આ રકમ લેવા જાય તેને જન્મ મોંઘતું સર્ટિફિકેટ બતાવવું પડતું હતું. તે સર્ટિફિકેટ મ્યુનિસિપોલિટીમાંથી મળતું હતું. તેમાં ફક્ત બાળકના પિતાનું નામ લખવામાં આવતું હતું-માતાનું નામ નહોતું. એટલે મિલના મેનેજરને ખાતરી થતી નહોતી કે એ જ સ્ત્રી બાળકની માતા છે. તેથી તેઓ પૈસા આપવાની આનાકાની કરતા હતા. ઉપર કહેલી સંસ્થાનાં સમાસદોએ આ જાણ્યું, એટલે તેઓ મ્યુનિસિપોલિટીના અધિકારી પાસે ગયાં. તેમને વિનંતિ કરી કે નવાં ફોર્મ છપાવે તેમાં બાળકની માતાનું નામ લખે. બહુ મહેનતે એમણે કશુંક ક્યું ને માતાનું નામ લખવા માંડ્યું, એટલે કામ સરળ થયું.

મિલમાં કામ કરતારી મનુર સ્ત્રીઓનાં બાળકોને સાચવવાની કંઈ વ્યવસ્થા હોવી જોઈએ, તે વખતે ઈન્દોરની મિલોમાંથી ફક્ત એકાદમાં એવી જગા રાખેલી હતી, પણ તે સંતોષકારક ન હોતી, ને તેમાં બાળકોને સંભાળનાર કોઈ સ્ત્રી નહોતી. અ. હિં. અ. પરિષદ શાખાનાં સભ્યોએ ત્યાં જઈ તપાસ કરી તો જાણ્યું કે પહેલાં એક બાળક ત્યાં મરણ પામ્યું હતું. તેથી હવે કોઈ પણ મનુર સ્ત્રી એ સ્થળે પોતાનાં બાળક રાખવાનું કશુંક કરતી નહોતી, કારણ કે જૂન કે ડાકણ બાળકને ખાઈ જાય છે એવું તેઓ ધ્યાનતી હતી. તેથી એ સ્થળ ખાલી પડેલું હોવાથી મિલના વ્યવસ્થાપકોએ ત્યાં બીજી કંઈ ગોઠવણ કરી નહોતી. આપણા દેશમાં હંધપણ સામાજિક કાર્ય કે મુશ્કેલી કરવા જઈએ ત્યાં આવા બેઝમ જુદાજ નહે છે. એટલે મિલોના વ્યવસ્થાપકોને મળીને વિનંતિ કરી કે દરેક મિલમાં મનુર સ્ત્રીઓનાં

બાળકોને સંભાળવાની સારી વ્યવસ્થા હોવી જોઈએ. તેને પરિણામે ઈન્દોરની મિલોમાં એ ગોઠવણ થઈ છે. તે ઉપરાંત મેનેજરોની ચિરદ એ સ્ત્રીઓની જ ન્હાની મોટી ફરીઆદો હતી, તે પણ પતાવવાનો પ્રયત્ન થયો.

આ શાખાની સૌથી મોટી કાર્યસિદ્ધિ એ હતી કે હિંદુ વિધવાને પતિની મિલનમાંથી બામ મળી શકે એવો કાયદો ઈન્દોર રાજ્યમાં કરાવ્યો. તે માટે ઘણી મહેનત પડી ને ૧૯૨૦ ની સાલમાં એ કાયદો મંજૂર થયો. હિંદમાં ડો. દેશમુખના બિલને પરિણામે જે કાયદો થયો છે, તેવો જ બરોબર આ થયું છે.

૧૯૩૮ ની સાલમાં એમણે આગેવાનનું કામ હાથમાં લીધું, ને તેમાં સરકાર તરફથી મોટી મદદ એ મળી કે શહેરથી આરંભ માર્ગ દુરના ગામ જવા માટે સરકારી મોટર એમને આપવામાં આવતી હતી. અહવાડિયામાં એક વખત સભ્યો ગામડામાં જતાં દર્ના. એમ શરૂઆતમાં માત્ર માર્ગ લેવાને મંત્ર દવા તથા દાકતરી મદદ આપવા માંડી. તેને માટે એક યુક્ત ડોક્ટર, એક સ્ત્રી ડોક્ટર અને એક દાંતના ડોક્ટર વારાફરતી ચમારી સાથે આવતા અને હંધપણ મહેનતાણું લીધા વગર સલાહ આપતા હતાં.

સંતતિનિયમન (birth control) ની સલાહ તથા સાધનો સ્ત્રીપુરુષોને આપવા માટે એમ એક દવાખાનું શરૂ કર્યું. તે કામ થોડો વખત સાફ ચાલ્યું, પણ પછી જઈ પડ્યું.

હરિજન સેવક સંઘ તરફથી જે વર્ગ પ્રોટ શિષ્યજ્ઞના કામને આરંભ થયો, તે સમયે સ્વયંસેવિકાઓએ મદદ કરીને ભેતણ મદિનામાં ઘણી જ સ્ત્રીઓને લખનાં વાંચનાં શીખતી લીધું.

સરકારે આપે આનામ પર નિયંત્રણ (કંટ્રોલ) કર્યું ને રશનની દુકાનો ઉપાધી, આપે શરૂઆતમાં સ્ત્રીઓને એ દુકાનો પર

મુસીબત વેડવી પડતી હતી, પુરુષોની ધક્કા-ધક્કીમાં જળું પડતું ને દુકાનદારો તેમને છેતરતા હતા. તે કખતે અમારી સ્વયંસેવિકાઓ ફેટલીક દુકાને જઈને તેમને મદદ કરતી અને અરજી વગેરે લખવાની જરૂર પડે તો લખી આપતી હતી. કપડાં ખરીદવાનું પણ બહુ મુશ્કેલ થયું હતું અને કાળા બજારને લીધે સાધારણ લોકોને કપડાં મળતાં નહોતાં. અમે સરકારી અધિકારીઓ તથા મિલના માલિકોને મળ્યાં અને સ્ત્રીઓ માટે કપડાં વેચવાની એક ખાસ દુકાન કહાડી. એક બે મિલ-માલિકે સરતે બાવે અમને કાપડ આપ્યું, ને પોતાની ધોરીમાં મોકલવા માંડ્યું. તેથી સેંકડો સ્ત્રીઓને કાપડ ખરીદવાની સગવડ થઈ ને જે નહીં થયો તે સંસ્થાને મળ્યો.

પ્રસૂતિવાળા સ્ત્રીઓને મહાર્ષ કે જુવાર જેવાં અનાજ પચી શકતાં નહોતાં. તેથી અમે સરકારી અધિકારીને વિનંતિ કરી કે પ્રસૂતા સ્ત્રીઓને વધારે ઘઉં આપવાની વ્યવસ્થા કરવી જોઈએ. તેમણે તે કબજા ર્યું ને ખીન કરતાં હોલગણા ઘઉં આપવા માંડ્યા. પણ તે માંગનાર સ્ત્રીઓ જુકું ન બોલે ને ખરેખર પ્રસૂતિવાળા જ છે, તેની ખાત્રી કરવાનું કામ અમને સોંપવામાં આવ્યું, તેથી અમે એવી ગોઠવણ કરી કે, વધારે ઘઉં માગનાર સ્ત્રી કાં તો જે ડાક્ટરને હાથે પ્રસૂતિ થઈ હોય તેનું સર્ટિફિકેટ લાવે, અથવા મ્યુનિસિપાલિટીમાંથી જન્મનોંધનું સર્ટિફિકેટ લાવે, કારણ કે દરેક વખતે ડાક્ટર હાજર હોતા નથી; વધારે બાજે તો નસં અથવા દાયજુને હાથે પ્રસૂતિ થાય છે, આવી ખાત્રી કર્યા પછી તેમને સર્ટિફિકેટ આપીએ, તે બતાવ્યાથી વધારે ઘઉં મળે છે.

આ રીતે ઇન્દોરની સ્ત્રી-સંસ્થાઓ ઇન્દોરની ખહેનોની સેવા કરે છે.

*

હરિવરનું શરણું

જાએ છે જીવનનું ઝરણું,
બસ એક હરિવરનું શરણું.

શોધું છું સાથર લહરિમાં,
આવે છે નિમંત્રણ વનવતમાં,
પલ્લવર પેધું નયનનમાં

તેજોજ્વલ સન્મુખ એ ઝરણું:
બસ એક હરિવરનું શરણું.

કેા પંખીનાં કલથોર મહીં,
ઝરણાંનાં ઝાંઝર સૂર મહીં,
ચણાંતાં મીઠાં ગીત ધ્વનિ
આ કાળ બારે મનનું હરણું:
બસ એક હરિવરનું શરણું.

આ જીવનના પગથાર ભમી,
જગ શોધી રહું પ્રભુ તારી છબી,
અવ્યકત રહી દૂર સ્વપ્ન સમી
કહી જાન કરાવે મૃગજળનું:
બસ એક હરિવરનું શરણું.

રમણલાલ વ્યાસ

કુળ્લ-૨

ઉધોગ

: લેખક : કુમારી યુષ્કેન્દ્રકુમારી

નાના બાળકના રમવા માટે ઉત્તમ બ્લોક

જોઈતી ચીજો-એક ઓ'સ ચાર પ્લાસ્ટ વાળું ઉત્તમ; સુધા નં. ૮ ની જોડ એક અને અંદર બરવા માટે ૩ અગર કામળ. જે કાચની આંખો.

સુધા ૫૨ ૬૩ ટાંકાં મડિા અને ૬ લાઇનો મોસ ટાંકામાં ગુંથો (મોસ ટાંકાં એટલે ૧ સાદો, ૧ ઉંધો, ૧ સાદો) આ પ્રમાણે બધી લાઇનો ગુંથવી.

૭મી લાઇન-૧ ટાંકા વધારે તથા આખી લાઇન મોસ ટાંકામાં ગુંથી જવ અને છેલ્લે એક ટાંકા વધારો.

૮ મી લાઇન-મોસ ટાંકામાં ગુંથો.

૯ મી લાઇન-મોસ ટાંકામાં આખી લાઇન ગુંથો અને છેલ્લે એક ટાંકા વધારો.

૧૦ મી લાઇન-મોસ ટાંકામાં ગુંથો.

૧૧ મી લાઇન-૭ મી લાઇન પ્રમાણે.

૧૨ મી લાઇન-૮ મી લાઇન પ્રમાણે.

૧૩ મી લાઇન-૯ મી લાઇન પ્રમાણે.

૧૪ મી લાઇન-૧૦ મી લાઇન પ્રમાણે.

૧૫ મી લાઇન-૭ મી લાઇન પ્રમાણે ગુંથો.

હવે ૭ લાઇનો મોસ ટાંકામાં ટાંકા વધારી વગર ગુંથો. એથી સુધા ૫૨ કુલ ૪૧ ટાંકા થશે.

૨૨ મી લાઇન-મોસ ટાંકામાં ગુંથો અને છેલ્લે એક ટાંકા ઘટાડો; પાછી ત્રણ લાઇનો મોસ ટાંકામાં ગુંથો.

૨૬ મી લાઇન-૨૨ મી લાઇન પ્રમાણે ગુંથો અને પાછી ત્રણ લાઇનો મોસ ટાંકામાં ગુંથો.

૩૦ મી લાઇન-૨૨ મી લાઇન પ્રમાણે ગુંથો. એટલે સુધા ૫૨ ૩૮ ટાંકાં રહેશે.

૩૧ મી લાઇન-મોસ ટાંકામાં ગુંથો.

૩૨ મી લાઇનમાં મોસ ટાંકા ૧૧ ગુંથો

અને ૧૬ ટાંકા બંધ કરો. બાહ્યના ટાંકા મોસ ગુંથો. પછી ફેરવો. ગુંથણ તથા ઉધા ૧૧ ટાંકા ઉપર માથા માટે નીચે પ્રમાણે ગુંથો. ચાર લાઇનો મોસ ગુંથો. ૫ મી લાઇનમાં ૧ ટાંકા વધારો. આખી લાઇન મોસમાં ગુંથો અને છેલ્લે એક ટાંકા વધારો, ૬મી બીજી ૨ લાઇનો મોસમાં ગુંથો. ૮ મી લાઇન-એક ટાંકા વધારો તથા આખી લાઇન મોસ ગુંથો.

૯ મી લાઇન-મોસ ટાંકામાં ગુંથો.

૧૦ મી લાઇન-૮ મી લાઇન પ્રમાણે,

૧૧ મી લાઇન-૯ મી લાઇન પ્રમાણે,

૧૨ મી લાઇન-૧૦ મી લાઇન પ્રમાણે,

૧૩ થી ૧૭-પાંચ લાઇનો મોસ ગુંથો.

૧૮ મી લાઇન-ટાંકા ઘટાડો અને મોસ ગુંથો. છેલ્લે એક ટાંકા ઘટાડો.

૧૯ મી લાઇન મોસ ટાંકામાં ગુંથો.

૨૦ મી લાઇન-૧૮ મી લાઇન પ્રમાણે.

૨૧ મી લાઇન-મોસ ટાંકામાં ગુંથો.

૨૨ મી લાઇન-૧૮ મી લાઇન પ્રમાણે.

૨૩ મી લાઇન-મોસ ટાંકામાં ગુંથો.

પછી ટાંકા બંધ કરી લો.

પૂંછડું-હવે ને ૧૧ ટાંકાં મુક્યા છે તેમાં હિન જોડીને મોસ ટાંકામાં જે લાઇન ગુંથો.

૩ ૭ લાઇનમાં ૧ ટાંકા ઘટાડો. આખી લાઇન મોસ ગુંથો. ૪ થી લાઇનમાં આખી લાઇન મોસ ગુંથો તથા છેલ્લે ઘટાડો. ૫ મી લાઇન મોસ ગુંથો.

૬મી લાઇનમાં ૧ ઘટાડો અને આખી મોસ ગુંથો છેલ્લે ૧ ઘટાડો. ૭ મી લાઇન- મોસ ગુંથો. ૮ મી લાઇન-આથી લાઇન પ્રમાણે ગુંથો.

રસોઈ ઘર

કુમારી શ્રી. પુષ્પેન્દ્રકુમારી

ખીરકીટ (ગળી)

સાધન:-એક શેર ઝીણો રવો, ઝીણી ખાંડ, ચોખ્ખો લોટ, માખણ વગેરે છ છ અધોળ અને પાવથી બાર એમોનીયા.

એમોનીયાને લાકડાના પાટીયા પર બરાબર વારી, પછી રવો, ખાંડ અને ચોખ્ખો લોટ એ સર્વે ભેગું કરી બરાબર મસળા નાખવું. પછી માખણ નાખી લોટ બાંધવો. લોટ નરમ ન થવા દેવો. જે માખણથી બંધાય નહિ તે રહેજ દૂધ લઈ કડણ બાખરી જેવો રાખી કસણવો. આ સર્વ કરવા માટે તાણ કસામના વાસણ વાપરવાં, કારણ કે એમોનીયા આવવાથી બદ્દો કટાઈ જાય છે. પછી બાખરી માફક રહેજ જડો રેડમે વણી તેના ગોળ, ચોરસ, અથવા લંબચોરસ-જેવાં સાધન હોય તેવાં આકાર પાડવા. ખીરકીટ માટે બઝી હોય તો વધારે સાથ, પછી જો ન હોય તો છીછરું વાસણ ચાર આંગળની ઉંચાઈ વાળું લેવું, પણ તે પહેળું વધારે હોવું જોઈએ. તેની અંદર આવે એવા પાતળા પતરાના છીછરા થાળ જે વારા ફરતી મૂકવા માટે રાખવા, ને ઉપરનું ઢાંકણ અંદર પડવું રાખવું. પછી શન-ડીમાં થાડો દેવતા રાખી ઉપર વાસણ મૂકવું ને થાળમાં કાપેલી ખીરકીટ થોડા થોડા અંતરે ગોઠવી ઉપર ઢાંકી ખૂબ દેવતા બરવો.

આમ કરવાથી પાંચ મીનીટની અંદર ખીરકીટ તૈયાર થશે. નીચે તો રહેજ રહાજ

દેવતા રાખવો, પણ ઉપર માટે ખીજ સમડી તૈયાર રાખવી, જેથી ઉપર વારંવાર દેવતા બરી રકાય. આ ખીરકીટને થતાં વાર લાગતી નથી, માટે બળી ન જાય તેની સંભાળ રાખવી; ને વારંવાર બંને થાળ મુક્યા કરવા. આ ખીરકીટ ધણીજ ઉત્તમ ને સ્વાદીષ્ટ હોય છે. બગરનાં કરતાં કોઈ રીતે ઉતરે તેમ નથી, ફક્ત તેનાં સાધન બરાબર હોવાં જોઈએ.

*

ગોપા પુરી-પાંકડીઆ ગોપા પુરી

એક શેર મેંદા, એક શેર ઘી, અઢીર દૂધ, પાંચેર ચણાનો લોટ, એક રૂપિયામાર મીઠું, અધો રૂપિયામાર મરી અને પા રૂપિયામાર જીર.

શેર મેંદા તથા પાંચેર ચણાનો લોટ ભેગો કરી અંદર જીર તથા મરી આખુભાણુ ખાંડીને નાખવું તથા મીઠું પણ નાખવું. પછી નવટાંક ઘીનું મોણુ દઈ દૂધથી કડણ કણક બાંધવી. પછી ખૂબ મસળી તેના પુરી જેવા નાના લુવા કરવા; પછી તેની પાતળી ને મોટી પુરી વણવી. પછી તે પુરીને સુવાથી કાણાં પાડવાં જેથી પુરી કુલે નહિ. બ્યારે બધી પુરી તૈયાર થાય ત્યારે પેણીમા ઘી ગરમ કરી ધીમે તાપે તળવી. બહુ લાલ ન થવા દેવી, તેમ કાચી પણ ન રહે તેવી રીતે તળવી. આ પુરી ફરસી ને સરસ થાય છે. આ પુરીનું નામ ગોપા પુરી.

*

વટાણા-પોહો.

સાધન:-એક શેર પૌઆ, અઘી શેર લીલા વટાણાના દાણા, અઘી શેર હુંગળી, અને ત્રણ અઘાળ તેલ. અઘા નાળીયેરનું ખમણ, અને કૌથમીર ઝીણી સમારેલી. એ રૂપીઆભાર મીઠું, અઘી ભાર મરચાંની ભુટ્ટી, પા ભાર હળદર, પા ભાર રાઈ, એ આની ભાર તજ તથા એ આની ભાર ધિયાયચી લેવી.

કાંદાને ઊલ્લી, ઘોઈ, બારીક કાતરી કરવી. પછી ચુલા પર એક તપેલીમાં તેલ મૂકી, તેમાં રાઈ નાખી તે તતડે એટલે તેમાં કાંદા નાખી સાંતળવા. પછી કાંદા લાલ થાય ત્યારે તેમાં વટાણાના દાણા નાખી, મીઠું હળદર તથા મરચાંની ભુટ્ટી નાખી પાશેર પાણી નાખી વટાણા શીજવા દેવા. ત્યાં સુધીમાં પૌઆને વીણી સાફ કરી ઘોઈ નાખવા. વટાણા ચડી શીજ તૈયાર થાય ત્યારે તેમાં ઘોએલા પૌઆ નાખી ઈઈ દલાવવું. ત્યારે બધું બરાબર એક-એક થક પૌઆ વગેરે તૈયાર થાય ત્યારે તેમાં કૌપડ અને કૌથમીર નાખી દલાવી ઉતારી લેવું; જે લીંણુ ખાવું હોય તે એક લીંણુનેા રસ રસ નાખી દલાવી પછી તેને ખાવામાં વાપરવું.

(પા. ૬૬૦ થી ચાલુ)

૯ મી તથા ૧૦ મી લાઇન-૫ મી તથા ૬ મી પ્રમાણે. ૧૧ મી લાઇન-એ બેગા(બે વખત)

૧૨ મી લાઇન-એ બેગા ગુંથો. ઉન તોડી નાખી એક ટાંકામાં પડેલી સ્ત્રો; બીજા ભાગ માટે પણ આ રીતે જ ગુંથો.

ચાંચ-સુધા પર ૧૧ ટાંકાં માંડો પછી ૧૧ ઇંચ સુધી મોસ ટાંકાંમાં ગુંથો.

હવે પછીની લાઇન-૨ બેગા (આખી લાઇન ગુંથો.) પછીની લાઇન-૨ બેગા; ૨; હેંદ્રે ૨ બેગા ગૂંથી તે ટાંકાં ઉન પડેલી સ્ત્રો.

નીચેનો ભાગ-સુધા પર ૯ ટાંકાં માંડો ૨ લાઇનો મોસ ટાંકાંમાં ગુંથો.

૩જી લાઇન-એક ટાંકાં વધારો અને આખી લાઇન મોસ ટાંકાંમાં ગુંથો તથા હેંદ્રે એક વધારો ૬જી બીજી બે લાઇનો મોસ ગુંથો.

બટાકા-કાંદાનો શીરો (ખારી)

એક શેર બટાકા, એક શેર હુંગળી, દોઢ પાશેર રવો ઝીણો, અને નંગુ ૨ લવીંગનાં કટકા, એક રૂપીઆભાર મીઠું. નં. ૧૦ લીલાં મરચાંની કાતરી, અઘા નાળીયેરનું ખમણ, કૌથમીર (ઝીણી સમારીને).

બટાકાને એક તપેલીમાં ખાશી નાખી, તેને ઊલ્લી ધણાં જ બારીક સમારવા. પછી હુંગળીને ઊલ્લી તેને પણ બારીક સમારવી. પછી એક તપેલીમાં અધોલેક ઘી મૂકી તેમાં લવીંગના કટકા નાખી વધાર થાય ત્યારે કાંદા નાખી તે બદામી રંગનું થાય ત્યારે કાડી લઈ, પછી તપેલીમાં બીજું ઘી મુકી તેમાં રવો નાખવો, અને સાંતળવો. બરાબર થાય પછી તેમાં મરચાં, કૌથમીર નાખી દલાવી, તેમાં રવો જેટલું જ પાણી નાખી, તેમાં મીઠું; કાંદા; બટાકા નાખી એકએક બધું દલાવી દાંડી શીજવા દેવું. તેને ધીરા તાપે ચડવા દેવું. દસ મીનીટ પછી તેમાં નાળીયેરનું ખમણ નાખવું અને સાઈ દલાવી છુટો થાય ત્યારે નીચે ઉતારી ખાવાના કામમાં લેવો.

૬ મી લાઇન-૩ જી લાઇન પ્રમાણે ગુંથો. ૬જી બીજી બે લાઇનો મોસ ગુંથો.

૯ મી લાઇન-૩ જી પ્રમાણે ગુંથો. સુધા પર હવે ૧૫ ટાંકાં થશે. પછી ૨૨ લાઇનો વધાર્યાં ઘટાડ્યા વગર મોસ ટાંકાંમાં ગુંથો. ૩૨ મી લાઇન-૧ ટાંકા ઘટાડો અને મોસ ગુંથો અને હેંદ્રે એક ટાંકા ઘટાડો બે લાઇનો પાછી મોસ ગુંથો. છેલ્લી ત્રણ લાઇનો ૬જી બે વખત ફરીથી ગુંથો.

બનકના પડખાં બરાબર સીવી સ્ત્રો. પાછળનો ભાગ ૩ બરવા માટે ખાજી રાખવો. નીચેનો ભાગ નીચેની ધાર સાથે સીવો; પછી બતકની અંદર ૩ બરો. પછી ચાંચ સીવો; પછી ગાયું સીવો; પછી બરાબર ધાર પ્રમાણે ૩ ભરીને સરસ બનક સીવી સ્ત્રો અને કામની આંખે ચોડી દેવો એટલે બનક તૈયાર થશે.

વડવાણીમાંથી ઝુંડાઓની વ્યવસ્થિત ટોળાના પ્રતાપે છોકરીઓને ભગાડવાના અને તેમના ઉપર અત્યાચાર ગુન્નરવાના બનાવો તાજેતરમાં હીક હીક બન્યા છે.

થોડા દિવસ પહેલાં એક સદ્ગૃહસ્થ વજીરના ધરમાંથી એક અજાણી સ્ત્રીને પોલીસે કમળે લીધો હતો. જોરાવરનગર ખાતે આ ટોળીનું એક બીજું પરાક્રમ બેઠાર આબું છે. આ ટોળી વડવાણી ત્રણ છોકરીઓને ઉપાડી ગઈ હતી. આ છોકરીમાં એકની હિમ્મત સોળ વર્ષની, બીજી બેની હિમ્મત લગભગ બાર તેર વર્ષની છે. આ છોકરીઓને જોરાવરનગર બે ત્રણ દિવસ રાખવામાં આવી, ત્યાંથી અમદાવાદ, ભરૂચ વગેરે જગ્યાએ લઈ ગયા, અને અંતે ભરૂચ ખાતેથી પકડાયા.

આ સગીર ગમર છોકરીઓ ઉપર ઝુંડાઓની ટોળીએ સતત અત્યાચાર ગુન્નરવાના ચોંકાવનારાં નિવેદનો બાળાઓએ કર્યાં છે.

આ ટોળીએ શુભ કરેલી એક ચોથી બાળા વાંકાંનેરમાંથી મળી આવી છે.

પોલીસે આ ટોળીને પકડી પાડી છે અને તેમાંનો આઈ રામકુંવર, યુવતી રંબા વગેરેની ધરપકડ થઈ છે.

*

મુંબઈમાં એપોલો બંદર ઉપર રેડીઓ કક્ષ્ય સામે રહેતી અને સીનેમા નદી તરીકે ઓળખાવતી ધરમત સુલતાના, મેલાળા ઉપર રહેતી અનવર સુલતાના (શીલાદેવી) અને રેસનો દુનિયામાં જાણીતી વરલી સી રેઈસ ઉપર રહેતી ક્રીશ્ચી નામની સ્ત્રીની અનીલિના ધંધા કરવા માટે ધરપકડ થઈ છે.

*

વડેદરામાં ક્ષેત્રપુરામાં રહેતી એક માનારીને ત્યાં નાજરવામાં રહેતા ડોઈ માણસોએ સગીર વયની એક છોકરીને પૈસા લઈ વેચી દોવાની બાતમાં પરચો નાખ્યો ફોજદારે એક

આપણા સમાજમાં ચાલતો

લોહીનો વેપાર

*

બીલની છોકરીને છાડાવી કારેલી બામની સોસરયામાં મોકલી આપી છે.

*

ભુવાલડીની એક સગીર બાળાને કુતડામાં ખેંચી પરણાવેલી, ત્યાં તેને સાસરીયામાં નાસ દોવાથી અને બાઈના માખાપ ગુન્નરી મયા દોવાથી તે મજૂરી કરી પેટ ભરતી. તે થોડા દિવસ ઉપર ખડની ભારી વેચવા અમદાવાદ આવેલી, ત્યારે ખોડા નથુ, તેની પત્ની તથા સોમા મોતો વગેરેએ રસ્તામાં ફોસલાવી બાઈને ખોડા જાલામાં નાતરે દઈ દેવાની ગોઠવણ કરી ને આંકલાવથી ચતુર ધમ્મર તથા ચંકર દરખાઈ નામના પાટીદારોને બોલાવ્યા ને બધા આંકલાવ મયા. ત્યાં પોલીસને ખબર પડી જતાં પોલીસે બધાને પકડી લીધા છે.

*

વીણાના બારેલા જેણા સોમાની ઓસ્તને લોહીનો વેપાર કરનાર ટોળીના છ સાત માણસો ઉપાડી મયા ને બે માસ રાખ્યા પછી ત્રણસો રૂપિયા લઈને છોડી. આ ત્રણસો રૂપિયા માટે જેણુંને ખેતર વેચવું પડેલું. આ પછી તે બાઈનો આજર લેવા મુસ્લીમો તરફથી પ્રયાસ

થયેલો, તેથી બાઈએ ફરીઆદ કરી, ને ઠાઈના કામમાં તેને તડીઆદ આવવું પડ્યું ત્યારે પેલી ટોળી પાછળ પડી અને અમદાવાદી ખજારમાં બાઈને આંતરી તેના ઉપર હુમલો કર્યો. તે પછી તે બાઈ જાનજી અયેલી ત્યાંથી આ બાઈને બળજબરીથી પેલી ટોળી ઉઠાવી ગઇ. તેથી પોલીસમાં ખબર અપાઈ. છેવટે ખીલોદરામાં એક બાઈની લાશ મળી આવી છે, તે આ બાઈની હોવાનું કહેવાય છે.

આ ટોળીનો ભોગ અનેક એક બારેઠ બાઈને ત્રણસો રૂપીઆ આપીને છોડાગ્યાની વાત જાણીતી છે ને રેલવેના પોર્ટની પત્નીને ઉઠાવી અથા પછી આજ સુધી તેનો પત્તો લાગ્યો નથી.

* મેમકાનો એક વધીક ત્રણ હજાર રૂપીઆ આપી વધીક યુવતીને પરણવાના સોલે જોરાવરનગરની લોહીનો વેપાર કરતી ટોળીના એક માણસને હાથે ફસાયો હતો. આ માણસ એક યુવતી અને તેની માને લઇને મેમકા ગયો. યુવતી ઠાઈ શ્રમજીવી વર્ગની છે અને પરણેલી છે. તે યુવતીને સમજાવવામાં આવ્યું હતું કે તે દયા શ્રીમાળા વાણીઆ છે એમ કહેવું, પણ પોલીસને હાથે બધા ઝડપાઈ ગયા.

* અમદાવાદમાં લોહીનો વેપાર કરતી એક ટોળીના ચાર પાંચ માણસો અને લોલા નામની ખવાસણ એક શાન્તા નામની વાધરણને હુમ્મ ઠામની કરાવી વેચવા માટે મહેસાણા તરફ ગયા હતા ને ત્યાં એક ગામમાં બાઈને રૂ. આદસો લઈ વેચી. તેનો દસ્તાવેજ થયા પછી ઘર અને વર ન અમવાથી શાન્તાએ રડવા માંડ્યું. તે ઉપરથી તકરાર થતાં પોલીસને હાથે બધા ઝડપાઈ ગયા.

* લગભગ ૭ મદિના ઉપર ખેડાના મોદ નલાલ મગનલાલની ૧૭ વર્ષની પુત્રી ચારદાને

રમણલાલ વિઠ્ઠલદાસ નામનો માણસ ટેકી મોટરમાં નાખી વડોદરા લઈ ગયો હતો અને અને ત્યાં તે બાઈને ૫૫ વર્ષ ઉપરની ઉંમરના અમરતલાલ છામનલાલને રૂ. ૩૭૫૧ લઈ પરણાવી દીધી.

બાઈના પિતાની ફરીઆદથી પોલીસે ઠાપરમાંવર્માં એક ધરમાંથી ગોળી રાંખેલી બાઈ ચારદાનો કબજો મેળવ્યો. આ પછી તે અમૃતલાલનો ભત્રીજો અંબાલાલ બાઈ ચારદાનો કબજો લેવા ખેડા આવ્યો. એટલે પોલીસે તેને પકડી લીધો છે. કેમકે બાઈ ચારદાને હાથ પગ બાંધી ધરમાં પૂરી રાખવામાં આ અંબાલાલ અને તેની પત્ની બાઈ લીલાવતીનો હાથ હતો એવું પોલીસને જણાયું છે.

* લંડનની ૩૮ વર્ષની એક તંદુરસ્ત અંગ્રેજ મહિલા 'કન્યા વેચવાની છે. 'એવી જાહેરાત કરીને ૧૫૦૦ પૌંડમાં તેણીએ ઠાઈ પણ વાંદાની પત્ની બનવાનું જાહેર કર્યું છે. એ લંડનની ઈરિષીતાલની 'એક નર્સ' છે. તે હાલમાં જે ઈરિષીતાલમાં કામ કરે છે ત્યાંથી તેને પાણીયું મળી જાય તેટલા માટે એણે પોતાનું નામ પ્રસિદ્ધ કર્યું નથી. તે કહે છે કે હું ત્રણ પૌંડ અને પાંચ શિલિંગમાં એક અવાડિયું એકલી નમાવી શક્તી નથી. તેથી ઠાઈ પણ ધંધાદારી કે ઠાઈ પણ ઉમ્મરનો મુરતિયો મને ચાલશે.

* અમરેલીમાં એક નાંમંચીન મુસ્લિમ અગુ બકરના ઘર ઉપર દરોડો પાડી એક પંદર વર્ષની સગીર કિંડુ બાળાનો કબજો મેળવ્યો છે. આ મુરલીએ લણી જેલ ભોગવી છે. આ છોકરીને ઉપાડી લાવી, તેને મુરલીમ ધર્મમાં લઈને તેની સાંથે લગ કરવાની તૈયારીમાં હતો તેવામાં આ છોકરીના વાલીએ ફરીઆદ કરતાં પોલીસે તેને પકડી પાડ્યો.

શ્રી ડી. એ. મેનન. આઈ. સી. એસ.
પશ્ચિમ બંગાળના એક સનંદી અમલદાર છે,
અને કહેવાતા કલ્યાણસ્વરૂપના આરોયસર તેમને
સરખેડ કરવામાં આવ્યા છે. એ આરોય માટે
તેમણે ગ્રીષ્મી કાઉન્સિલને અપીલ કરી છે.

સાત વર્ષ પહેલાં શ્રી ડી. એ. મેનનનાં
લગ્ન સફળત સર ચંકર નાયરની પોત્રી સાથે
કલકત્તામાં થયાં હતાં. શ્રી ડી. એ. મેનનની
સરકારી નોકરીમાં મુશ્કેલી હતી થઈ અને
એમ કહેવાય છે કે, તેમની સાસુએ પતિવ્રત્યને
બ્રુદા યવાની સુચના કરી. અદાલતથી બ્રુદા
પડવાના હુકમ મેળવ્યા સિવાય, કહેવાય છે કે,
શ્રી ડી. એ. મેનનની સાસુ શ્રીમતી કે. કે.
ચેતુરના કુટુંબના એક સભ્ય, ચોટેકર શીવ-
ચંકર મેનન સાથે પુનર્લગ્નની વ્યવસ્થા કરી હતી.

શ્રી ડી. એ. મેનને લગ્ન અટકાવવા મનાઈ
હુકમ મેળવ્યો, અને લગ્નના હક પુરા કરવા
એક બીજો દાવો પણ અદાલતમાં દાખલ કર્યો.
પક્ષકારો વચ્ચે અદાલતમાં એવી સમજુતી
થયાનું કહેવાય છે કે પાર્વતીએ દિંદ છોડવું નહિ.

શ્રી ડી. એ. મેનનનો કાયમી નિવાસ
કલકત્તામાં હતો. શ્રીમતી પાર્વતી મદ્રાસ રહેતી
હતી. કેટલોક સમય પસાર થયો અને પતિને
પત્નીના કંઈ વાવડ ન હતા. એક દિવસ શ્રી.
ડી. એ. મેનન નવી દિલ્હી આવ્યો અને
પોતાની પત્ની ક્યાં હતી તે બાબતની નવીન
હકીકતો તેના બચાવમાં આવી.

પતિ કલકત્તામાં હતો, ત્યારે કહેવાય છે
કે, પાર્વતીએ નિદેશખાતાની કચેરી પાસે પાસ-
પોટની અરજી કરી હતી, જે અંરજમાં પોતાને
તેણીએ કુમારી પાર્વતી સુવે વર્ણવી હતી,
અને તે અરજીમાં વિશેષમાં જણાવવામાં આવ્યું
હતું કે તેણીને છઠ્ઠાંદ ફરવાના ધરિદે જવું
હતું. રટલામની અહતના કારણે સામાન્ય રીતે
ફરવા જવાને માટે પાસપોર્ટ મળતા જ નથી.
શ્રીમતી પાર્વતીને તો પાસપોર્ટ દ્વરત મળ્યો.

ન્યાયની

અદાલતમાં

પાર્વતીબાઈના પાસપોર્ટનો નં. ૨૨૭૬ એ.
નં. ડી. અને તારીખ ૫મી માર્ચ ૧૯૪૮ હોવાનું
કહેવાય છે.

આ પાસપોર્ટના ડેક્લેરેશનમાં મધ્યસ્થ
સરકારના સંયુક્ત વ્યાપાર મંત્રી શ્રી. કે. કે.
ચેતુરની એન્ડોર્સ કરનાર તરીકે સહી છે.
શ્રીમતી પાર્વતીબાઈ તો મદ્રાસમાં રહેતા હતાં
છતાં પાસપોર્ટમાં તો તેમનું સરનામું કર,
સીકંદરા રોડ, નવી દિલ્હી લખાયું હતું.
શ્રીમતીજીએ તો પોતાને અવિવાહિતા અને
એકલો તરીકે વર્ણવી છે, અને પોતાનું નામ
હોલીવુડની નદીઓમાં જન્મ પરણ્યા છતાં પોતાને
કુંવારા જણાવવાની 'ફેશન' છે તે ફેશન મુજબ
કુમારી પાર્વતી આપું છે.

શ્રીમતી મેનનની એકાએક અને ઝડપથી
છઠ્ઠાંદ ઉપડી જવાની ઘટનાનું કારણ પણ
એક સવાલ બની રહેલ છે. મદ્રાસમાં તેનાં
પુનર્લગ્નની વ્યવસ્થા થઈ હતી. વરનું નામ
શ્રી. ચોટેકર શીવચંકર મેનન હતું. પણ આ
યોજના તો શ્રી ડી. એ. મેનને ઊંધી વાળા
નાખી. વર યવાની આશા સેવતો ચોટેકર
શીવચંકર તાગે જ ઇન્સ્યુએટ હતો, પણ વેપાર
ઉદ્યોગ ખાતામાં ઉચ્ચ કક્ષાના કારકુનની તેને
જગ્યા મળી હતી, કેમકે વ્યાપાર મંત્રી શ્રી.
ચેતુરની ધર્મપત્નીનો તે કુટુંબી હતો. કારકુની
તો કાચુજી હતી. થોડા વખતમાં જ આ બાઈની
હિંદોત્તર ઉચ્ચ કક્ષાએ નોમણુંક ચતી રહી.
નોકરીમાં રહ્યા મહિનાઓ વિત્યા નહિ હોય

ત્યાં તો તેનો પગાર રૂ. ૭૫૦ નો થયો. હાલ તેઓ હિંદી સરકારના બંધીનના એકથી ખાતાની વેપાર શાખામાં સહાયક અધિકારી છે.

મદ્રાસમાં શીવશંકર મેનન સાથે નક્કી થયેલ પુનર્લેખ અટકી પડ્યાં એટલે પાર્વતીનો ઇંગ્લાંડનો પ્રવાસ બાધીન જઈ શીવશંકર મેનન સાથે જોડાવા માટે જ થોભાયેલા હોવાનો આક્ષેપ થી. ડી. એ. મેનન-શ્રીમતી પાર્વતીના પતિદેવ તરફથી મુકનોમાં આવે છે.

શ્રીમતી પાર્વતીનાં કહેવાતાં પરાક્રમેને પરિણામે તેનાં પતિ થી. ડી. એ. મેનને થીમતી પાર્વતીને ઇંગ્લાંડની મુસાફરીમાં મદદરૂપ થનારાઓ હિંદ સરકારના ઉચ્ચ અધિકારીઓ ઉપર અનેક દાવા દાખલ કરેલ છે.

શ્રી. ડી. એ. મેનને થી. કે. કે. ચેતુર સામે આક્ષેપ કર્યો છે, અને તેમણે થી. ચેતુર પાસેથી એક સાબ રૂપિયા તુકસાની મેળવવા દાવા કર્યો છે. એ દાવામાં થી. ચેતુર સામે આક્ષેપ કરતાં જાણવવામાં આવ્યું છે કે, શ્રીમતી પાર્વતી મેનન પરણેલી સ્ત્રી હોવાનું જાણતા હોવા છતાં જે પાસપોર્ટમાં પાર્વતીએ પોતાને કુંવારી અને એકલી વર્ણવી હતી ને કેશ્વરેશનમાં ચેતુરે એન્ડોર્સમેન્ટ કર્યું હતું. ઉપરાંત શ્રીમતી પાર્વતીના પુનર્લેખના કાવત્રામાં મદદગારીનો પણ થી. કે. કે. ચેતુર ઉપર આક્ષેપ મૂકવામાં આવ્યો છે. આ અપ-કૃત્યને પરિણામે પોતાને પહોરવી પડેલી બદનામી, સહન કરવી પડેલી માનસિક વેદનાઓ, બોખવવી પડેલી તકલીફો, પોતાની સામાજિક પ્રતિષ્ઠાને આવેલી આંચ, અને પોતાના મિત્રા અને સગાઓ વચ્ચે સહન કરવું પડેલું નીચું જોવાપણું વિગેરેનો થી. મેનને આ દાવામાં હસ્તેષ્ઠ કર્યો છે. વળી થી. ડી. એ. મેનને હિંદી સરકારના બેપાર ખાતાના નાયબ મંત્રી થી. ડી. જી. મેનન પાસેથી પણ રૂ. ૫૦,૦૦૦ તુકસાની માગી છે. આ તુકસાની

માગવાનું કારણ શ્રીમતી પાર્વતી મેનનના હિંદ છોડી જવાના કાવત્રા વિષે તેણે આંખ આડા કાન કર્યોતું જાણવાય છે. આ નાયબ મંત્રીની પત્ની શ્રીમતી ડી. જી. મેનન પાસેથી પંચુ-ટેટલી જ રકમની તુકસાની માગી છે.

શ્રી. ડી. એ. મેનને હિંદનું વડા પ્રધાન પંડિત જવાહરલાલ નહેરુ સમક્ષ પણ પોતાની પત્નીને પૂરતો તપાસ અને મોઝાં કારણ આપ્યા સિવાય અપાએલ પાસપોર્ટ માટે, તે આપનાર ખાતાએ દરજ્જા પાલન કરવામાં બનાવેલ ક્ષતિઓ પ્રત્યે વિરોધ નોંધાવ્યો છે. (ખસીદ્સ)

થાણા જીલ્લાના આત્મારામ નારણભાઈ પટેલે એક પત્ની હયાત છતાં બીજી પત્ની કરવાથી તેની સામે કેસ ચલેશે. તેમાં તેને એક દિવસની સજા અને દસ રૂપિયા દંડ થયો હતો. તે સામે તેણે મુંબઈ હાઈકોર્ટમાં અપીલ કરી હતી ને કહ્યું હતું કે, હિંદુ કાયદામાં એક કરતાં વધુ પત્ની કરવાની છૂટ હોવાથી મુંબઈ સરકારનો અનેક પત્ની પ્રતિબંધ કાયદો લાગુ પડતો નથી. પણ ન્યાયમૂર્તિ થી. ચાગલાએ અપીલ દાદી નાખી અને કહ્યું કે 'મુંબઈ સરકાર જે અનેક પત્ની પ્રતિબંધ અંકેડ કર્યો છે તે કાયદેસર છે.'

વસ્ત્રાલના ભક્તિ પૂંજને હીરા નામની પત્ની હયાત છતાં તેણે ચંચી નામની બીજી સ્ત્રી સાથે પુનર્લેખ કરવાથી પહેલી સ્ત્રીએ ફરીઆદ કરી હતી તેમાં ભક્તિ પૂંજને અમદાવાદના મેજસ્ટ્રેટ છે માસની સજા ને રો રૂપિયા દંડ કર્યો.

વધો આગ્રમની બે અતિવાસિઓ શ્રીમતી સતવતકુંવર અને તેમનાં પુત્રી થી. ચંદ્રારાણી વધોથી દોઢી જતાં દર્તા ત્યારે રસ્તામાં તેમનું મૃત કરવાનો પ્રયાસ કરનાર બે મુસ્લીમ ડો-રેટમેસોને આઠ આઠ વર્ષની સજા થય.

શિહોરના પતની અને હાલમાં ભાવનગ-
રમાં નોકરી કરતા રાજ્યભોર સમવાય ગાંધિના
એક યુવાન પોતાની પતની હયાત હોવા છતાં
ખીજું લગ્ન કરવા તૈયાર થયા છે.

આ ભાઈના પતની છેલ્લા ૧૦-૧૨ વર્ષથી
ત્યક્તા જીવન ગાળે છે. તાજેતરમાં આ યુવાને
પાલીતાણાના વાળુકડ ગામે પોતાનું ખીજું
વેવીશાળ કંઈ હોષ ગોઠિલવામાં વસતા
બ્રાહ્મણ યુવાનોમાં ભાંરે ખળભળાટ મચ્યો છે.

*

“સોજાની કલવાન ગણાતી પાટીદાર
કામમાં તાજેતરમાં એક જ ઘેર ધર્મજયી જે
જનો આવેલી. કન્યાઓની ઉંમર અતુકમે
૧૬-૧૭ વર્ષની હતી અને વરરાજીઓની ઉંમર
લગભગ ૬૫ વર્ષની ઉપરની હતી. બન્ને વર-
રાજીઓમાં એક દમથી અને બીજા લકવાની
અસરથી પીડાતો હતો.

ગામના યુવકોને આ અયોગ્ય લગ્નની ખબર
પડતાં તેમણે ભાંરે વિરોધ ઉઠાવ્યો હતો અને
કોઈપણ હોસાએ આ લગ્ન અટકાવવાનો નિર્ણય
કર્યો હતો. યુવકોના આ મક્કમ નિરવાર પાસે
નિરાશ થઈને એ બન્ને મુરતિઆઓ લોહા
તોરણે પરણ્યા વિતા જ પીછેહઠ કરી ગયા હતા.

*

તાજેતરમાં કરજીયુ તાલુકાના સણીયાદ
ગામમાં એક વૃદ્ધ લગ્ન અટકાવવામાં આવ્યું
હતું. ૬૦ વર્ષના વરરાજી ૧૧-૧૨ વર્ષની
બાલિકા સાથે પરણવાના હોવાની ખબર ડો.
જીવરાજ મહેતાને મિયાગામ સ્ટેશને પહોંચા-
ડવાથી ત્યાં ને ત્યાં વહીવટદારને તપાસ કરવા
હુકમ લખી આપ્યો અને એ રીતે તાકીદે કામ
લેવાથી આ લગ્ન અટકી ગયાં હતાં.

*

ભાવનગર પાસે ઢોળાઆક ગામે દરિયામાં
નકલંક મહાદેવનું મંદિર આવેલું છે. તેની
બાજુમાં જે ગાઉ શુભલી નામનું ગામ છે.

કેટલાક

કિસ્સાઓ

*

ત્યાંના શેઠ હોટાલાલાની ૧૩ વર્ષની દમયંતી
અને ૧૧ વર્ષની ચંદ્રા નામની બે કન્યાઓ
રાતના ત્રણ વાગે શુભલીથી નીકળી અંધા-
રામાં ચાલી નકલંક મહાદેવ ગઈ. ત્યાંના
મહારાજે પૂછ્યું કે બહેનો એકલી કેમ છો ?
તેમણે જણાવ્યું કે બીજા પછવાડે આવે છે.
ત્યાર બાદ બંને ગીત રાસડા ગાતી ગાતી
દરીએ ગઈ. ધરેણાં તો ધરે કાઢી નાખ્યાં
હતાં, પરંતુ કાચની બંગડીઓ હતી તે પછી
દરીઆકંઠે મૂકી, બંને બહેનોએ આંકડા ભીડી
દરીઆમાં પડી જીવન વિસર્જનું કંઈ. બંને
બહેનોને શંકર પર બહુ જ ભક્તિ હતી એમ
કહેવાય છે. દમયંતીનું શયન મળ્યું છે પણ
ચંદ્રાના શયનો પત્તો મળ્યો નથી.

*

વીશા શ્રીમાળી વણિકની એક જ્ઞાન પર-
જીવા આવેલી. તેમાં દસ્તમેળાપ વખતે વરરા-
જીએ કન્યાને હાથમાં કંઈક આપવું પડે તેવા
રિવાજ હશે, પણ વરરાજીએ કંઈ આપ્યું નહિ,
તેથી કન્યાનો મીઠાજ બગડી ગયો. તે એકદમ
માંડવામાંથી હોમી થઈ મઠ અને કહેવા લાગી
કે “આ મને અત્યારે કંઈ આપી શકતા નથી,
તે આખી જીંદગી કેવી રીતે મને પાળશે ?
માટે આ વર મારે બાપ સમાન છે. મારે
એને પરણવું નથી.”

વરરાજી પણ કંઈ કમ નહતા. એણે સાચું
કહ્યું કે “હું પરણું તો આ કન્યાને જ પરણું.”
છેવટે મહાજન મળ્યું, અને વરરાજી ઉછીના
પેસા લાવીને કન્યાને નાંખે ત્રણ હજાર રૂપીઆ
મૂકી પરણી ગયા.

*

માલીસ કરવું, ને થોડો પરિશ્રમ થાય એવું કામકાજ કરતા રહેવું. એથી તમારું દર્દ મટી જશે.

*

મારા ચહેરા ઉપર ઝીણા ઝાણા વાળ હોય છે. કાનની બાજુમાં, મૂઠાની જગ્યાએ અને ગાલ ઉપર ફવાટી થઈ છે એથી મને શરમ આવે છે. આને માટે ઉપાય બતાવશો ?

—શંકુતલા

શરીરના બધા અંગોમાં મોંનો ભાગ વધુ કામગીરી અને સુંદર છે. માટે તેની સુંદરતા સાચવી રાખવી ખારે જરૂરી છે. કોઈ ગરમ-તેજ દવા વાપરવી ઠીક નથી, કેમકે એથી ડાઘ પડવાનો સંભવ છે. આજકાલ વીજળીના ઉપચારથી આવા વાળ કાઢવા માટે પ્રયત્ન થાય છે, તો તમે રસાનીક લેડી દાકતર પાસે કે કોઈ સારા ક્ષેત્રીનીકમાં જઈ એ માટે ઉપચાર કરાવશો. એથી કોઈ નુકસાન થતું નથી. પણ જો એ ઠીક ન લાગે તો મોં ઉપર રોજ તેલ ધસવું, ને સ્નાન કર્યા પછી ખરબચડા ફમાલથી મોં ઉપર વાળ લગાડી દેવા હોય ત્યાં ખૂબ ધસવું. પણ ચામડી છોલાઈ જાય એટલું જોરથી ધસવું નહિ.

*

મારી ઉંમર ૧૬ વર્ષની છે. મારી પાસે ફેટલાક યુવકોએ મારી સાથે લગ્ન કરવાની ઇચ્છા બતાવી છે. એક મેટ્રીક પાસ છે ને ધનવાનનો પુત્ર છે, પણ વહેવારની વાતમાં મીડું છે. બીજો બી. એ. પાસ છે પણ ધણો ઉંચો-તાડ જેવો છે. તેના માતાપિતા ધણા કંજુસ છે. ત્રીજો બી. એ. થયો છે ને પૈસાદાર છે. સ્વભાવનો સરસ ને દયાળુ છે. તેનો મારા ઉપર ધણો પ્રેમ છે, પણ તેની ઉંમર ૩૦ વર્ષની છે એટલે અમારી ઉંમરમાં ધણો તફાવત છે. તો હું કોની સાથે લગ્ન કરું ? —કુ. અંજના

લગ્ન એ જીવનમાં બધા દાયકા કરતાં અંતિમ કામ છે. કેમકે જીવન મુખી ને કુખી કરનાર લગ્ન છે. જેનું લગ્ન જીવન બગાડતું એની જાણી

બગડી કહેવાય. લગ્ન ઉપર તો ઓનો જીવન મરણ અને મુખ કુખનો પ્રશ્ન છે. આપણે નાની વાતોમાં મોટા મોટા વિચારો કરીએ છીએ પણ લગ્નની વાત પ્રત્યે હિદયની સાચી સેવાએ છીએ એ ધણું ખરાબ છે.

લગ્ન પહેલાં બધી વાતો વિચાર કરવા જરૂરી છે, કેમકે લગ્ન કરવાથી તેને જીવનસાથી બનાવવામાં આવે છે, એટલું જ નહિ, પણ સમગ્ર જીવન તેને ચરણે મૂકવાનું—તેને સોંપવાનું છે. તે નિરોગી અને સદાચારી છે કે નહિ; જીભદારી હિંદાવવાની, રક્ષણ કરવાની ને પાલન પોષણ કરવાની તાકાત છે કે નહિ; અને વચ્ચે સ્વભાવનો મેળ ખાય એમ છે કે નહિ; એ દૃષ્ટિએ તેમના સકલાતમાં આવી જોવું ને વિચાર કરવો કે એ બધી દૃષ્ટિએ એમાંથી કયું ચોખ્ખું છે. જો તમારાથી લાગણીને વશ બની જઈ સ્વતંત્ર વિચાર કરી શકાય તેમ ન હોય તો સમજણી બહેનપણીની સલાહ લેવી, પણ ઉતાવળથી પગલું લેવું નહિ.

*

શ્રીઓએ પુરવની પેઠે સામાજિક અને રાજકીય ક્ષેત્રમાં ભાગ લેવા જોઈએ કે નહિ એ સંબંધમાં આપ શું માનો છો ?

—શશીબાળા

પુરવની પેઠે શ્રીઓ સામાજિક ને રાજકીય ક્ષેત્રમાં પોતાની સેવાઓ આપે એ ઇચ્છનીય છે પણ શ્રીઓએ એ ન બૂલવું જોઈએ કે તે પહેલી ગૃહિણી છે ને પછી સેવિકા છે. ઘર અને બાળકોમાં જોઈએ બૂલી જો એ આખો વખત સેવાના કામમાં બદાર રહ્યો કરે એ ઇચ્છનીય નથી. તેણે પહેલાં ઘર અને બાળકોની સેવા ને વ્યવસ્થા કરવી જોઈએ. જો ઘર અને કુટુંબની બધી વ્યવસ્થા ચોખ્ખી રીતે થઈ તો પ્રબંધ હોય તો તેને માટે આખો વખત બદારની સેવામાં રહેવાથી નુકસાન નથી. વળી પોતાની સેવાથી દેશને મોટો લાભ થતો હોય

તો ધરતું કામ ખીજને સોંપી પોતે એવા કામમાં જોડાય તો ખાતું નથી. અને જેમની હાજરીથી ધરની વ્યવસ્થા બગડતી હોય તો તેવી જગેને ધરની સેવા પહેલ કરવી જોઈએ, કેમકે ધરમાં રહીને પણ બહેનો ધણી સેવા કરી શકે છે.

*

મારો વિચાર એક યુવાન સાથે લગ્ન કરવાનો છે, કેમકે તે સત્યવ્રતા અને સુધીલ છે. પણ વંધિા માત્ર એટલો છે કે તે અંધ છે. તે મારી નાતનો જ હોવાથી ખીજે કોઈ વંધિા નથી. છતાં જ્યારે મારા બાપુને મેં મારી ઇચ્છા કહી ત્યારે તેઓ ગભરાઈ ગયાં ને ગુસ્સે થઈ ગયા. બાપાજી કહે છે કે 'એ આંધળો તારું બરણ પોષણ શી રીતે કરી શકશે?' મેં કહ્યું કે, હું બહેલી છું એટલે નોકરી કરીને એનું પોષણ કરીશ. પણ બાપાજી કહે છે કે 'મારા જીવનમાં તો આતું લગ્ન નહિ થવા દઉં. હું મરી જઈ પછી તને 'ઠીક પડે તેમ કરજે.' ને કહાય બાપાની રજા લઉં તોય મારી બા તો કોઈ વાતે સમજે એમ નથી.

હું વિચાર કરું છું કે આ લગ્ન કરું તો તેમાં મારી કોઈ બૂલ થતી નથી ને? કહાય લગ્ન-જીવન નિષ્ફળ અને તો મારા માબાપની શી સ્થિતિ થાય? તેઓ એ સદન કરી શકશે? —કુમારી

આ પ્રશ્ન ઉપર વાયક બહેનો પોતાનો વિચાર લખી મોકલે એમ ઇચ્છીએ છીએ. આવતા અંકમાં એ બધા જવાબો છાપીશું. આ પ્રશ્ન ઉપર વિચાર કરે ને શું કરવું એ સંબંધી હુંકાણમાં લખી મોકલે. —સંપાદક

*

મારો દોઢેક માસનો પુત્ર તંદુરસ્ત અને રૂપાળો છે પણ મ્હોંમાં અંધુડો નાખી સુસવાની ટેવ પડી છે. કોઈએ મને કહ્યું કે એ રીતે સુસવાની ટેવ પડે તો ચહેરા અને મુખાકૃતિ વિદૂત અને છે. તો તેની આ ટેવ બૂલાવવા શું કરવું? —કમળાબહેન

નાનાં બાળકને આ ટેવ બૂલાવવી મુશ્કેલ છે, કેમકે તેની હિંમત ઘણી જ નાની છે. એટલા તારાં બાળકોનું ધ્યાન ખીજી તરફ દોરી શકાય નહિ, તેથી તે અંધુડો ચૂસવા કરે છે. તેની આ ટેવ બૂલાવવા માટે કોઈ જાતની રીત ન કરવી. ઘણીવાર નાનાં બાળકોને અપચો હોય તો તે અંધુડો ચૂસે છે. અંધુડો ચૂસવાથી તેને બૂખ અને તરસ લાગે છે. જો બચ્ચું અંધુડો ચૂસતાં હોય ત્યારે તે મ્હોં ખુદ્દ હોય તો ધ્યાન રાખીને કોઈ બંધ કરી દેવા, એટલે તે નાકવાટે શ્વાસ લઈ શકે. બાળક જેમ મોટું થાય તેમ તેમ સુસણી હાથમાં આપવી એટલે એ ચૂસણી ચૂસશે ને અંધુડો લેવાનું બૂલી જશે.

કેટલીકવાર મોટી ઉંમરની છોકરીઓ કે છોકરાઓ અંધુડો ચૂસતાં હોય છે. તેમનો અંધુડો ગળી જાય છે તોય એ ટેવ તેઓ બૂલી શકતાં નથી. કેટલીક વખત તેમાં જાતિયતાનું કારણ હોય છે. હરતદોષની કુટેવ પેટે મોટી ઉંમરની કન્યા કે સુવતી અંધુડો ચૂસીને પોતાની ઇચ્છા સંતોષે છે. આ ટેવ તેમને તો બૂલવવી જ જોઈએ.

*

મારી સાત વરસની છોકરી એક મહિનો થયા લગભગ રોજ રાતે ખીજાનામાં પેસાળ કરી નાખે છે. શરીરમાં બધી રીતે તંદુરસ્ત છે. રાતના સુવાડતી વખતે પેસાળ કરાવીને સુવાડે છું. રાતમાં ફરી એકવાર છાડીને કરાવું છું છતાં કોઈ વાર પેસાળ કરી નાખે છે. આનો કોઈ ઇલાજ ઉપાય મુશ્કેલ. —રસીકાદેવી

આનો જવાબ શ્રીજીવનના આગલા અંકમાં છપાયેલ છે તે જોઈ લેજો.

*

આપણા સમાજમાં જૂના વિચારની શ્રીઓ સોનાનાં ઘરેણાં પહેરવામાં આનંદ માનતી અને નવા જમાનાની શ્રીઓ ઘરેણાં પહેરવાનું બહુ પસંદ નથી કરતી, તેનું શું કારણ હશે? —સરસ્વતી

સૌરભ

હિસ્ટરિયાનો ભોગ થઇ પડનાર છોકરીઓ નાનપણમાં અત્યંત ભૂમિંસ, વાતચીતની અત્યંત શોખીન અને મનમોહી હોય છે. આવા સ્વભાવ સાથે બેદરકાર હોર અને ખરાબ ઈજવણી ઉમેરાતાં હિસ્ટરિયાને દાખલ થવાનો માર્ગ સરળ બને છે. અરીય કરતાં તવંચર વર્ગમાં, અને કામ ન કરનારાં આળસના માંસડાં જેવાં થઇ ગયેલાં બેરંઝામાં એ વંધારે પ્રમાણમાં દેખાય છે.

જેમણે નાનપણમાં લાકવાઇ જીંદગી ગુજારી હોય, જેમણે નિસાળમાં બાંકડા પર બેસી કે નાટક સીનેમાં જોઇ જોઇ પોતાની કંપાસદિ ધડી હોય, જેમણે આદર્શગૃહિણી કે માતા બનવાના મનોરથ સેવ્યા હોય છતાં એ સંસારના અનેક માર્ગ બોલેને પરિણામે જેમની કંપનાસદિ નાશ પામી હોય એવી કુમારીશ-ઓમાં કે પુત્રાન વિધવાઓમાં આ દરદ મોટે

જૂના જમાનાની સ્ત્રીઓ પરંપરાથી ચાલી આવતી રીત મુજબ સોનાં રૂપાનાં ધરણી પહેરે છે. સોનું સરીરના આરોગ્ય માટે જરૂરી છે તેથી વૈદક દષ્ટિએ તે પહેરવાનો રિવાજ પશ્ચે દક્ષે વળી તે વખતે જો સ્ત્રી વિધવા અને કે ત્યાગ્યા થાય તો તેની પાસેનું ધરણું તેની જીવા-રોરી બને. આજે તો સ્ત્રીઓ સોનાનાં ધરણું

બાજે જોવામાં આવે છે. કારણ, નવું જાણવાનો જીવનનો દહાવો લેવાના, નવું નવું પહેરવા યોગ્યતાના કે મોજ માણવાના એમના આદર્શો સંસારના બળંકર વાયુઓની સપાટામાં ઊડી જાય છે. સંસારના કષ્ટ, મજબૂત વીરાની બેદરકારી કે પશુતા, તીખી તમતમતી ધત્ત જનોની ટીકાઓ એના મનમાં ઘોભ દિવ્ય કરે છે. આ રીતે પરિસ્થિતિનો સામનો કરવા મન નયણ પડ્યું હોય, ત્યાં એકાદ ત્રાસ, બધ કલેશ કે શોક ઉત્પન્ન કરનાર બનાવ બનતાં આ રોગ દેખા દે છે.

હોલીવુડનો પ્રખ્યાત નટ દલાઈ જેમણે 'ગ્રેન વીથ ધી વીન્ડ ધી ખૂજ જ' જાણીતો થયો છે. તેણે ૧૯૨૪માં જોસેફાઇન સાથે લગ્ન કર્યું હતું. ૧૯૩૦ માં તેની સાથે છુટાછેડા લીધા ને પોતાના કરતાં ૬૪ વર્ષ મોટી હંમ-રની શીમતી રીઆ લેંગહામ સાથે ફરી લગ્ન કર્યું. તેનું આખીજી લગ્નજીવન ફક્ત પાંચ વર્ષ જ રહ્યું. ૧૯૩૬માં એણે હોલીવુડની વિખ્યાત રમૂજ અભિનેત્રી કારોલ લોન્ગાસ સાથે ત્રીજી વારનું લગ્ન કર્યું. એનું આ જીવન ખૂજ જ મુખી હતું એમ તેણે એના મિત્રોને કહેયું. પરંતુ આ લગ્નનો અંત કંઈ જુ આખ્યે. ૧૯૪૨માં નેવાદાના લાસ વેન્સ મુકામે થયેલા વિમાન અકસ્માતમાં લોન્ગાસનું મૃત્યુ થયું.

શીલીપાઇ માટે યોખા લેવા માટે સીઆમ આવેલા મનીલા નેશનલ રાઇસ એસોસિએ-

શર્જા જ દલકાં ને યોધાં પહેરે છે, કારણ કે તેમાં તેઓ ગુલામી માને છે. તેથી સોનાનો તેમની ત્યાગે એકો સ્પર્શ થવાથી સરીરમાં સુવર્ણના રંગજીથી જે આરોગ્ય રહે છે તે મળતું નથી, તેથી દવા સાથે સોનાના પાનાં ખાવા પડે છે. સોનાના લગ્નના દરેક સ્ત્રીએ ત્યાગે સ્પર્શ કરે તે રીતે પહેરવાં દીતાવડ છે.

ચતના પ્રમુખ જગ દી, સરીલો ડહાકું
ખેંઝકાકામાં કહ્યું કે 'ધણ સીયામી વિવા-
થીઓ ફીલીપાઈનમાં બચવા આવી, ત્યાંનો
છોકરીઓ સાથે મિત્રમાં પડીને તેમને પરણી
લાવ્યા હતા. તમે જો અમને ગોપા આપશે
તો અમે છોકરીઓ આપશું, ને આપણે પર-
સ્પરનો વેપાર ચાલુ રહેશે.'

સીયામના વેપાર પ્રધાન કૃત્યા મહાઈ
સવાને વચન આપ્યું કે 'અમે સીયામી વર-
રાગ્યોને તમારે ત્યાં નીકાલ કરી આ ધણો
ચાલુ રાખીશું.'

નામપુર રોટરી કલ્પની વાર્ષિક સભામાં
ભાવજી આપતાં મધ્ય પ્રાંતના મવનર યા,
મંગળદાસ પક્વાસાએ જણાવ્યું હતું કે 'જો
પુરૂષો દુનિયામાં શાંતિ ન રચાવી શકતા હોય
તો હવે એવો સમય આવ્યો છે કે તમામ
દેશોએ એકીએને કારકાર સોંપી કહી તેમને
તક આપવી.

આજે સ્ત્રીઓ બારે પ્રજતી કરી રહી છે
તે જનના પ્રત્યેક ક્ષેત્રમાં પુરૂષો સાથે હરીફાઈ
કરી રહી છે. મહાત્માજીની એવી કાંપના
હતી કે હિંદના પ્રથમ મવનર જનરલ તરીકે
કાંઈ અમણી સત્કારીની નિમણુંક યામ. તેઓ
એમ માનતા હતા કે જનતામાં તમામ દેશોમાં
માનવી માનવી વચ્ચે શાંતિ અને એકતા
રચાવવામાં બારે પ્રયત્નો કર્યા પુરૂષો હાથો છે,
ત્યાં સ્ત્રીઓ સફળ થઈ શકે એમ છે.

ઈંગ્લેંડમાં છેલ્લા નવ વર્ષથી ધરકામ કર-
નાર મેકરોની બારે તંગી હતી, કારણ કે
ઓનોકરો તો લશ્કરી નોકરીમાં, કારખાનામાં,
ને ખીજી જાહેર નોકરીઓમાં જોડાઈ લેવાથી
ઓનોકરોની બધી બારે તંગી રહેતી. પણ
તાજેતરમાં શુદ્ધકામ કરનાર સ્ત્રી નોકરોને
નેશનલ ઇન્સ્ટીટ્યુટે તેમના પગાર, કામના

કલાક, રામઓના દિવસો, દક્ષ રાજ, ને ખાના
પ્રાંત ને રહેવાની સમગ્ર વગેરે ધારણો નક્કી
કરી સારો લાભ મળે એવી વ્યવસ્થા કરી
આપવાથી ધણી છોકરીઓ રૂકલ છોડી કાર-
ખાના કે એડિસની નોકરીને બદલે આ
સંસ્થામાં શુદ્ધકામનું શિક્ષણ મેળવી ધરકામનો
નોકરી કરવા આવે છે.

દક્ષિણ આફ્રિકામાં બ્લેમ કન્ટેનના ચર્ચમાં
કય રોડમાં કલ્પના આશ્રમે મળેલી સભામાં
પાલો ને. એફ. મેન્ડે સમત ડાબોમાં કહ્યું
હતું કે 'આપણા દેશની છોકરીઓ અર્ધજન
પોષાક પહેરી જાહેરમાં પ્રદર્શન કરે છે તે
ખરાબ છે. ઈશ્વરે આપણને સોંપેલું આપ્યું
છે માટે તેને સ્વિચ રાખવું જોઈએ, વળી આ
બધી વસ્તુઓ કૃત્યમંડળીમાંથી શરૂ થઈ શરણ
મંડળીમાં પુરી થાય છે, બેળી કોમાં બાળકોને
પણ મેંડે તોળવામાં આવે છે તે ધણું ખરાબ છે.'

એસ્ટ્રેલિયામાં મેલબોર્નમાં ૮૩ વર્ષના
ડોશીમાં મીસીસ જી. સ્પીક્સ તેના નાના
પુત્રના લગ્નમાં પહેરવા માટે પોષાક ખરીદવા
૨૭ વર્ષ પછી પહેલી જ વખત શહેરમાં
આવી ત્યારે તેણે જુની ૯૫ની પોષાકની
મામણી કરી ને કહ્યું કે 'તે જૂની દેશન છે
જ્યાં મને જમે છે.'

દિલ્લે ૧૫મી ઓગસ્ટે આઝાદી મળી તે
વસએ કલકત્તામાં આવેલ લશ્કરી કિસ્સો વીલી-
અસ ઉપરથી કુતીયત નેક ઉતારી લઈ તેને
રોડસે-ડમાં આવેલ રોડ વીલીયમના કીસા
ઉપર આ મંદિરે ચકાવવામાં આવ્યો ત્યારે
તે જોવા મળેલ માનવ મેદનીમાંથી મીસ
વીલીયુ નામની રોડીસ રાષ્ટ્રવાદી મંદિરાએ
તે વળગરોડજી શરૂ અટકાવવા પ્રયાસ કર્યો
હતો. તે એકદમ ધવજ તરફ દોડી મંદિર હતી
પણ પોલીસે તેને પકડી, ને તેની સાથે ઝપા-

જાપી થઈ. તેણે કહ્યું કે 'આ ખવજ અહીં' યંડાવવા તેમાં રોકાઈ હતું અપમાન છે. કેમકે કલકત્તાના 'ફાટ' વીલીયમ ઉપર ને ખવજ બળજબરીથી ચડ્યો હતો તે ખવજ હિંદની પ્રજાએ સ્વતંત્રતા મેળવી ઉતારવાની ફરજ પાડે તેની હિંમત ખતાવી છે ને હવે એ ખવજ અહીં ચડાવવા તે રોકાઈડંની પ્રજા હિંદી પ્રજા કરતાં ઓછી હિંમતવાન હોવાનું સ્પષ્ટ છે.

* થોડા સમય પહેલાં અંગ્રેજોમાં એક એવી જાતનો વહેમ પ્રચલિત હતો કે, લગ્ન કરનાર કન્યાઓએ લગ્નક્રિયા વખતે ને પોષાક પહેવી હોય તે ઉતારતી વખતે તમામ ટાંકણીઓ કાઢી નાંખવી જોઈએ. જે જૂથેયુએ એકાદ પશુ ટાંકણું કપડામાં રહી મજા તો પરવા પછી ગૃહસ્થોશ્રમમાં અનેક સંકેટો ભોગવવાં પડે એમ જોયું માને છે. વળી ખીન કેટલાક પ્રાંતોમાં વંશતા લોકોમાં એવી છટા પ્રકારનો વહેમ ચાલે છે. કન્યાના લગ્ન પછી તેના પોષાકમાંની તમામ ટાંકણીઓ ને ને કુંવારી કન્યાઓના હાથમાં જાય તે દરેકને તુરતમાં જ લગ્ન મંથળીથી જોડાવાના પ્રસંગ પ્રાપ્ત થાય છે. આ કારણથી પરણનાર કન્યા લગ્નક્રિયા પતી ગયા પછી ત્યારે દેવળમાંથી દેવના કર્શન કરી પાછી ફરે છે, ત્યારે તેના પોષાકમાંથી ટાંકણીઓ મેળવવા માટે કુંવારી કન્યાઓનો દરોડો પડે છે.

* અમેરિકામાં જે હજાર સ્ત્રીઓ રેડીઓ ઓપરેટર તરીકે કામ કરે છે. તેમને જુવાન સ્ત્રીઓ (યંગ લેડીઝ) ના બોલો મળે છે.

* અમેરિકન છાપાઓમાં સ્ત્રીઓ જોડાય છે તે તંત્રી કે પ્રકાશકના ખર્ચપત્રી તરીકે સ્ત્રીઓ કામ કરે છે. કેમકે જ છાપું એવું નહોતું કે જેમાં સ્ત્રી કામ કરતી નહિ હોય. સમાચાર સંચય કરનાર એસોસિએટેડ પ્રેસે ૧૯૪૧ માં માત્ર આઠ જ સ્ત્રી લેખિકાઓને ચાર જુદા

જુદા વિભાગ માટે રોકાઈ હતી, પણ ૧૯૪૭માં તે સંખ્યા વધીને ૯૦ સ્ત્રીલેખિકાઓની થઈ હતી.

* અંતર રાષ્ટ્રીય સમાચાર સંચય કરનાર સંસ્થામાં દશ સ્ત્રીઓ ખર્ચપત્રી હતી, ને ખૂબ જાણીતી લેખિકા શ્રીમતી એન. એ. હેરી મેકાર મોક ન્યુયોર્ક ટાઈમ્સના ખર્ચપત્રીનું કામ કરતી. તેણે લગ્નના વખતે યુરોપમાં ફરી અમેરિકા અને યુરોપને લગ્નના સમાચાર પૂરા પાડ્યા હતા.

* ન્યુયોર્ક હેરાલ્ડમાં ૩૯૦ સ્ત્રીઓ કામ કરે છે. તે પત્રના પ્રકાશક શ્રીમતી ઓડગન રીડ છે. મહિલા સૈનિક હજના વડા શ્રીમતી ઓવેટા કલ્પ હોલીએ 'પેસ્ટ' નામના છાપામાં ઉપપ્રમુખ તરીકે કામ કર્યું હતું.

* સીનાદેવીના નામથી પારિતોષિક તથા વિશ્વવિદ્યાલયમાં ભાષણો આપાય છે તે કવયિત્રી હતાં. તેમનું પુસ્તક 'કિંસલય' એક વખત બેંડ પ્રસિદ્ધ હતું. તેમની સ્મૃતિ જાળવી રાખવા માટે તેમના પિતા શ્રી. રવીન્દ્રનાથ ટાગોરે કલકત્તા વિશ્વવિદ્યાલયને 'દાન આપી પારિતોષિક તથા ભાષણો આપવાની ગોઠવણ કરી છે. પારિતોષિક ફક્ત સ્ત્રીઓ માટે જ છે. ભાષણો માટે પણ કોઈ વાર સ્ત્રીની પસંદગી કરવામાં આવે છે. શ્રીમતી અનુષાદેવીની પસંદગી પહેલાં પહેલી થઈ હતી.

* આંધ્રુ લેખે કલકત્તા વિશ્વવિદ્યાલયે જે જાણીતા ગદ્યલેખિકા: શ્રીમતી સીનાદેવી તથા ચાંતાદેવીનું જન્મદિન હતું છે. શ્રીમતી સીનાદેવીને ૧૯૪૮નું 'લોલા પારિતોષિક' મળ્યું છે તથા શ્રીમતી ચાંતાદેવીને ૧૯૪૭ નો 'જીવન મોહિની' ચંદ્રક મળ્યો છે. આ બંને લેખિકા 'મેડન રિયુ' તથા 'પ્રવાસી'ના રચાયક તંત્રી સ્વ. રામાનંદ ચેટ્ટરજીની પુત્રીઓ થાય છે. એમની બે નાતકલ્પના 'સુવર્ણ' અને 'કલાણી' સ્ત્રીજીવનના માર્ગોને વળી પહેલાં બેટ અપાઈ છે.

કલકત્તા યુનિવર્સિટીમાંથી પી. એચ. ડી. થઈ 'ધોષ પ્રવાસી શિષ્યવૃત્તિ' મળતાં થીમતી સુરમા દાસગુપ્તા કેમ્બ્રીજની ન્યુ હેમ વિદ્યાપીઠમાં જોડાયાં ને સાહિત્ય વિવેચનના સિદ્ધાંતોનું મૂલ્યાંકન એ વિષય ઉપર મહા નિબંધ લખી પી. એચ. ડી. ની ડીગ્રી મેળવી. આજે માન એ વિદ્યાપીઠમાંથી મેળવનાર આ જડેન પહેલાં છે.

*

કેમ્બ્રિજના ટ્રસ્ટ ફંડમાંથી ૧૯૪૭ની સાલમાં લગભગ ૨૧૮ મહિલાઓએ ગ્રામસેવિકાની તાલીમ પ્રાપ્ત કરી છે. બાવીસ હેમ્લિન્ગર મહિલાઓએ માધ્યમિક શિક્ષિકાની અને સત્તર પ્રાથમિક શિક્ષિકાની તાલીમ પૂરી કરી. ૧૩ નસો તરીકે અને બીજી ૧૯ જડેનોએ સામાજિક કાર્યકર તરીકે શાન મેળવ્યું છે. આ રીતે ગ્રામ સેવિકાઓનો આકેડે ૧૧૭૧ સુધી પહોંચ્યો છે.

આ ટ્રસ્ટ નીચે ૧૧૦ ગ્રામ સેવા કેન્દ્રો, ૧૫ પ્રાથમિક શાળાઓ, ૧૭ પ્રસૂતિગૃહો, ૧ પતીયાઆશ્રમ ને ૧૫૭ દાયણુ પરિચારિકા કેન્દ્રો છે. ને તેમાં ૨૪૨ તાલીમ પામેલી ગ્રામ-સેવિકાઓ ઉપરાંત દાકતરો છે.

આ ટ્રસ્ટમાંથી આ વર્ષે રાયપુર, મદુરા, અને મદ્રાસમાં દાયણુ પરિચારિકા કેન્દ્રો અને પૂર્વ પંજાબમાં 'રેવારી ખાતે 'સેવિકાઆશ્રમ' ખોલવામાં આવશે.

*

ધરકામમાં મૃદાઈ રહેનાર ને ખુરની બહાર નીકળી ન શકનાર માણસોને ફીલ્મો જતાવવા માટે છેલ્લા નવ વર્ષથી સેન્ટ હુધસ મમુરીમાં એક અંગૂળ રથપાણું છે. તેમાં આજે ૬૨૭ રાત્રીઓ છે. તેમની પાસે મોટી ફીલ્મ લાયબ્રેરી અને ૧૦ પ્રોજેક્ટર છે. તેઓ ઉત્તમ ફીલ્મો પસંદ કરે છે, અને હોરિપટલના દર્શકો અને મોટે ખાગે ધરની અંદર જ રહેનારને એ

જતાવે છે. આ મંગળ સેન્ટ હુધસના રહીશોએ ચોખ્યું છે ને છેલ્લા ૧૯ વર્ષથી મીસ મારગેરી લેન્ચ નામની સ્ત્રી તેમાં સક્રિય હીસો આપી દેશના દરેક ભાગમાં ફીલ્મો જતાવે છે.

*

પ્રેસીડેન્ટ કુમેને અમેરિકન સ્ત્રીઓને સરજી લશ્કરી દળમાં લેવાનું તા. ૧૨મી જૂને ઠરાવ્યું. છેલ્લી લડાઈમાં સ્ત્રીઓએ જે કામ કરી જતાવ્યું એ ઉપરથી આ નિર્ણય થયો છે.

લશ્કરમાં સરખાતમાં બે ટકા સ્ત્રીઓની ભરતી થશે. બે વર્ષને અંતે ૫૦૦ ઓફીસર સ્ત્રીઓ, ૭૫ વોરંટ ઓફીસર, ૭૫૬૦ સીપાઈ સ્ત્રીઓની ભરતી થશે; નોકાદળમાં ૫૦૦ ઓફીસર, ૧૦ વોરંટ ઓફીસર, અને ૧૦૦૦ સીપાઈ; હવાઈ દળમાં ૩૦૦ ઓફીસર, ૪૦ વોરંટ ઓફીસર, અને ૪૦૦૦ એરલુઅનને દાખલ કરાશે. જે સ્ત્રીઓએ મર્ડ લડાઈમાં અથવા તે વખતથી લશ્કર (વેક) નેવી (વેન્સ) અને મરીન કોર્પ્સમાં ભાગ લીધો હશે તેમને પહેલે ચાન્સ અપાશે. નવાં હિમેલવાંસને ૬૦ દિવસ તાલીમ અપાશે, ને તેમને પુરૂષ નેટલાઈ ખગાર અપાશે. અને તેમના ઉપર ખરેખર આધાર રાખતા હશે તેવા પતિ અને બાળકો માટે મર્યાદા અપાશે.

*

અમેરિકામાં ગામડાના કુટુંબોને શુદ્ધજન, શુદ્ધવ્યવસ્થા શીખવવા માટે ૩૦૦૦ સ્ત્રીઓ ખગારથી કામ કરે છે. અને ૫ લાખ સ્ત્રી-વોલીન્ટીયરો વગર ખગારે કામ કરે છે. તેઓ ગામડામાં ઘરે ઘરે ફરી સ્ત્રીઓને શુદ્ધજન અને શુદ્ધવ્યવસ્થાની સમજણ આપે છે, અને જોયી પાંત્રીસ લાખ કુટુંબોને લાભ થવાનું અડસટવામાં આવે છે.

*

સ્ત્રીઓમાં રાષ્ટ્રનાવના જગે એટલા માટે ટર્કમાં સ્ત્રી પ્રતિભાઓ મૂકવામાં આવે છે.

નીજામ તરફથી બધી જાતની સ્ત્રીઓને જાણસુતી તરીકે રોકી લઇને હિંદના પ્રાંતોમાં મોકલી અપાઈ છે, તેમાંની એક એએ. ઇન્ડિયન બાઈ મુખમાંથી પડ્યાઈ છે.

ઈલીફાન્ટીઆમાં પોલીસ દળમાં ભરતી થવા અત્યારે આજ્ઞાથી સ્ત્રીઓની એક ટુકડી બંદુક વગેરે હથિયારો વાપરવાની તાલીમ લે છે.

વરાહમાં અઢાલા ખાતે બે જુદી જુદી કોમોની સ્ત્રીઓ વચ્ચેના ઝગડાએ ઉઘડી રવરૂપ સેતાં તેમાંથી કોમી બડાઈ થવા પામ્યો હતો.

આસ્ટ્રેલીયાની ઓસ્ટ્રેલિયન ટીમમાં વીરા વર્ષની 'મીસ આસ્ટ્રેલીયા' તરીકે જાણીતી કુ. જુડી મેઇનફોર્ડ ઇંગ્લેન્ડમાં આવી છે ને છ માસ સુધી જુલેજુલે રથને ફરશે.

સુરત જીલાના ગીખલીમાં રહેતા થી રવિશંકર મણિશંકર ત્રિવેદીનાં લગ્ન મધ્યપ્રાંતના દરિજન પ્રધાન શ્રી રામેશ્વર અગ્નિભોજની પુત્રી પ્રભાવતી સાથે થયાં.

લંડન ઓસ્ટ્રેલિયન ટીમના મેમ્બરોમાં કુ. મુરીન ગાર્ડનર અને કુ. આઈરીન રોથસ સુંદર્યા છે.

સરસપુર પોટલીયા તળાવ નજીક ખેતરમાંથી પસાર થતી બાઈ મણીને સરસપુર પોલીસે શક પરથી પૂછપરછ કરતાં તેની પાસેથી સોનાના બે વેદ મળ્યા આવ્યા હતા. આ દાગીના અંગે બાઈ સંતોષકારક ખુલાસો ન આપી શકવાથી તેને અટકમાં લેવામાં આવી.

અખિલ હિંદ મહાલા પરિષદની ગુજરાત મધ્યરથ કમિટીમાં શ્રી. જ્યોત્સ્નાબહેન શુક્લ પ્રમુખ તરીકે, શ્રી. વત્સલા સુબેદાર ઉપપ્રમુખ તરીકે, શ્રી. પોરોચીસ્તી જનવાલા અને શ્રી. પદ્માબહેન મહેતા તંત્રીઓ તરીકે અને શ્રી. મંદાકિની મુન્સદની અગ્નનચી તરીકે વરણી થઈ.

રાજપીપળા રોટના બાલોદ બામે પંચોતર વર્ષનો ૧૬ વર-રાજ નવ વર્ષની કન્યા સાથે લગ્નની મોજ માણવા તૈયાર થયો, પણ કુવચક્યના વિરોધથી લગ્ન અટકી પડ્યાં.

સુરત જીલા સ્કુલબોર્ડમાં ફરજિયાત જોગવાઈ અંગે શ્રી. પદ્માબહેન રતિલાલ શાહ એડ-વોકેટ ઓફીસર તરીકે નીમાયાં.

સુરતમાં સા. લક્ષ્મી મજ-નલાલ ગુલાબભાઈની માથીની છોકરી શાન્તા પાસેથી લક્ષ્મીને નામે હાથ કરી કપડાં વગેરે લઈ આવવા માટે નવસારીના રવજીભાઈને પોલીસે પકડ્યો છે.

પલસાણાના રવ. રણુહો-ડાં અખુભાઈ દેસાઈ સોલી-સીટરના વીધવા બાઈ મણીબહેને તેમના પતિનું તૈલચિત્ર પલ-સાણા સાર્વ, પુસ્તકાલયમાં મૂકવાની શરતે ર. દળરતું લાપ-જેરીને દાન કર્યું ને જોગવાઈ તથા બીજા લોભાપયોગી કામો માટે ચોદ દળર રૂપીઆ આપ્યાં.

સુરત સંકેર સમિતિના હોદ્દાદારોમાં શ્રી. જ્યોત્સ્નાબહેન પ્રમુખ અને શ્રી. વસુમતીબહેન હાકિર ઉપપ્રમુખ સુંદર્યા.

અમદાવાદના શેઠ સુરેષ-ચંદ્ર માણેકલાલ મણીલાલ રણુ-હોડાદારનાં પત્ની શ્રી. કન્તાબેન (અંબાલાલદરિવજીભાઈ ભગ-તનાં પુત્રી) એ (ઉ. વ. ૨૩ આસરે) અગ્નિસ્નાન કર્યું.

મહાત્મા ગાંધીજીના સિધ્ધા અને તખીય ડો. સુશીલા નાયર લંડનથી ન્યુયોર્ક જવા ઉપડી ગયા છે. ત્યાં તેઓએ એક વર્ષ રહીને સમાજશાસ્ત્ર અને ઉદ્યોગ વિષયક અભ્યાસ કરશે.

*

દેવપ્રાદ રાજ્યના જીલ્લાલુ જીલ્લાની સરહદે આવેલ પીપલમાં જ ઉપર રાજાકારોએ હુમલો કર્યો હતો તેને પરીણામે સાત સ્ત્રીઓ હાથેલ થઈ હતી. લોકોએ પોતાનાં ખેતરો છોડીને ધરમાં પૂરી તાળાં વાસી, રાજાકારોનો સામનો કર્યો હતો. પાછળથી રાજાકારોએ ધરમાંથી તાળાં તોડીને સ્ત્રીઓને બહાર ખેંચી કાઢી હતી ને તેમને સરથસ આકારે ગામમાં ફેરવી હતી અને આમાંની ત્રણ સ્ત્રીઓ ઉપર બળાત્કાર કર્યો હતો. અને ઉરમાનાપ્રદ જીલ્લાના દેવલાલી ગામમાં ૨૫ સ્ત્રીઓને હારખંડ ઊભી રાખી તેમના ઉપર બળાત્કાર કરવામાં આવ્યો હતો.

*

રાયપુર નાઈવાડાના નાકે આવેલા પંડ્યા જીવનમાં ત્રીજે માટે રહેતા હરિલાલ વેલસી-ભાઈની રંજન નામની સાત વરસની પુત્રી અચાનક નીચે ઉછળી પડતાં તેની ખોપરી તૂટી જતાં ત્યાં જ મૃત્યુ પામી હતી.

*

ઉમરેલી એક યુવતીએ છંદાર બઈ આંતરશક્તિય લગ્ન કર્યોન કહેવાય છે.

વિજાપુર રેલ્વેને સપ્ત મરમીના કારણે બે સ્ત્રી-ઉતા-રૂઓ મરમીથી બેભાન થઈ હતી ને પૈકી એકનું અવસાન થયું.

*

દસીજી આક્રીકા સત્યા-મદમાં ભાગ લઈ નેલ જનાર બહેનો.

*

વડોદરા સેકન્ડરી ટ્રેઈનીંગ કોલેજ તરફથી 'પ્રો ઈન્ડિયામાં' ઇંગ્લેન્ડમાં અંગ્રેજીનું રચના વિષય ઉપર નિબંધની દરીકા-ધમાં પ્રથમ ઈનામ મેદાસની લેડી વીલીંગ્ડન ટ્રેઈનીંગ કોલેજ મેદાસની કુ. ચારદા હરીદરને ને બીજું ઈનામ વડોદરા ટ્રેઈનીંગ કોલેજની કુ. સવિતા દેસાઈને મળ્યું છે. ને આશ્વાસન ઈનામ રથેન્સ ટ્રેઈનીંગ કોલેજ જાલપુરની કુ. ને. પી. શેઠનાને મળ્યું છે.

*

મુંબઈ રેડીઓ સ્ટેશનના આસિ. સ્ટેશન ડાયરેક્ટર શ્રીમતી મહેરાં મસાણી આસામના રેડી-ઓ સ્ટેશન ડાયરેક્ટર નીમાયાં.

દરબંધામાં અત્યંત દરિ-પ્રતાને કારણે બૂખમરો વેકી રહેલી એક બાળકે પોતાનું એક માસનું બાળક માત્ર રૂ. ૧૦ માં એક મીઠાઈવાળાને વેચી દીધું હતું.

*

નીઝામની જામુસી કરતી એક અંગ્રેજ યુવતી કાશ્મીરમાં પકડાઈ છે. મુંબઈમાં પણ નીઝા-મની જામુસી કરતી રૂપસુંદરીઓ હોવાનું મનાય છે.

*

કરતુરખા ટ્રસ્ટકર્તા કાર્ય-વાહક મંત્રી તરીકે જણીવા સામાજિક કાર્યકર્તા શ્રીમતી સુશીલા પાઈ નીમાયાં છે.

*

સામાજિક કાર્યકર અને મરાઠી લેખિકા શ્રી. કાશીભાઈ કનિટકરનું ૭૧ વર્ષની ઉંમરે પૂનામાં અવસાન થયું.

*

મુંબઈમાં એક બાળાનું અપ-હરણ કરવા માટે ચાન્નાકુન્ડના શ્રી. નગીનદાસ સુનીલાલ અને તેની પત્ની સવિતાને પોલીસે પકડ્યાં છે.

*

ધરાકની સરકારે ચાર નસોને શિક્ષણ માટે પરદેશ મોકલવાનો નિર્ણય કર્યો છે.

*

તાજપુર શહેર સમિતિમાં પ્રમુખ તરીકે શ્રીમતી વિદ્યા-દેવી દીવેડીઆ બીનદરીક ચંદાયાં છે.

લીંગના લક્ષુ સાથે રા. પાંચસો લઈ, વિધવા પુત્રી ક્ષીને પરણાવેલી તપુ ધરમાંથી ચોરી કરી નાસી જતાં પકડાઈ ગઈ. તેના આગસો પતિ હયાત છે.

*

જંજુસર તાલુકામાં જના-લના સેવક રસુલમી આઝે તેમની પત્ની બાઈ ખીખીનું મરણ નીપજવવાની ફરીઆદ થઈ છે.

*

કર્ગીના ગુજરાતી દૈનિક પાકીસ્તાન 'સમાચારના ન્યુસ એડીટર' શ્રી. નાગેન્દ્ર વ્યાસે તેમના પત્ની ને ત્રણ બાળકો સાથે મુરલીમ ધર્મ સ્વીકારી નીમીમ અહમદ અને તેમના પત્નીનું નામ યમીમ રાખ્યું.

*

સુરતમાં જીવન ભારતી નામની સંસ્થા શ્રી. રવિશંકર રાવળને હાથે ખુદી મુકાઈ. તેમાં સ્ત્રીઓને દુનર હિલોગ અને ચિત્રકળા, ભરત ગૂંચણ વગેરે શીખવાય છે. તેમાં પહેલે વર્ષે આવતી ખોટમાં અગીઆરસો રૂપીઆ શ્રી. સરસ્વતીબહેન ઝવેરી આપશે.

*

સુરતમાંબાઈગુણશી બાવ-રાવની પુત્રવધુ દુપદને નસાડી જવાની કીકુબાઈ કોઠારદાસ સામે ફરીઆદ ચલાવી પોલીસે તેમને પકડી નામીન ઉપર છોડ્યા છે.

*

અખિલ હિંદ મહિલા પરિ-પદને આશયે કવે ડાલેજના મેટ્રીકથી જી. એ. મુધીના વગેરે સુરતમાં શ્રી. સુમદ્રાબહેન માર-સ્ત્રીઆ ચલાવશે.

*

મીસ એલેક્સીસ રમીયને લોસએન્જેલ્સની ચેમ્બર ઓફ ક્રામર્સ તરફથી 'મીસ વર્લ્ડ ટ્રેડ' નો ખીતાબ અપાયો છે.

*

પાકીસ્તાનમાં સોંદરવતી સ્ત્રીઓની હરીશર્ષમાં મીસીસ જોર્જસ ડેરી નામની એક એંગ્લો ઈન્ડિયન યુવતી પહેલો નંબર લઈ ગઈ અને તે 'મીસ પાકી-સ્તાન' તરીકે જાહેર થઈ છે.

*

હાંડન વિદ્યાપીઠના ઉપ-કુલપતિ તરીકે પ્રાધ્યાપિકા વિહિયન એમ. પેનશનની ચૂંટ-ણી થઈ છે. તેઓ ૫૧ વર્ષની ઉંમરનાં છે ૧૯૩૦ થી તેઓ બેલક્ટ ડાલેજમાં પ્રાધ્યાપિકા છે. ૧૯૩૮ થી ૪૪ મુધી તેઓ આર્ટ્સ ફેકલ્ટીના ડીન હતા. ૧૯૪૦ થી સેનેટનાં સભ્ય છે.

ન્યુયોર્કના ૬૮ વર્ષના એન્યનો કુન્ટેને 'અત્યારે ૩૨ બાળકો છે. એની ચોથી પત્નીને ત્રણ બાળકો સામર્થ જન્મ્યાં છે એવા સમાચાર મળતાં તે એક-દમ ખુશ થઈ ગયો હતો ને નાના છોકરાની સાથેકલ પર ન્યુયોર્કની શેરીઓમાં ફરવા નીકળી પડ્યો હતો. એની પહેલી પત્નીથી એને ચાર જોડકાં થયાં, બીજી અને ત્રીજી સ્ત્રીને જે બાળકો જન્મ્યાં તેમાં અનેક જોડકાં હતાં. પણ તે કેટલાં હતાં એ અત્યારે પતિરામને યાદ નથી.

*

સુરતના પારસી પ્રમતી મંડળે 'મધીજી મારે ઉત્તમ સમારક શું ?' એ વિષય ઉપર માગેલ નિર્ણયોની હરીશર્ષમાં સુરતના કુમારી બેપતી દીન-શાજી મહેતાજી પહેલું શ. એકા-વનનું ઈનામ જીતી ગયાં.

*

કલ્યાણ અને વાલધૂણી વચ્ચે એક સ્ત્રી-દાકર પોતાની મોટરમાં મુસાફરી કરતાં હતાં ત્યારે અચાનક થોડા માણસોએ મોટર અટકાવી તેમના મળા-માંથી દાગીના લૂંટી લીધા

*

કસ્તુરબા પ્રામસેવિકા વિદ્યા-લયનો ત્રીજો વર્ગ ડાખા (સાન-રમતીથી સાન માઇલ દૂર)માં ૧૫ ઓગસ્ટે ચર થઈ.

*

રાણી ઇનમીન અને તેની બે શાહુમદીઓને મોટર ચક્ર-સમાવેશી ઇજ્જત થઈ છે.

તાડીમાંથી ખેતી વસ્તુઓના સંશોધન કાર્ય માટે મુખ્ય સરકારે સુરતના શ્રી. જિન્દુબહેન નરેન્દ્ર શ્રીની માનદગાયરેક્ટર તરીકે નીમણુંક કરી છે.

સુરત મુદ્રાકરની પ્રાયશીક શાળાઓના વિદ્યાર્થીઓની શારીરિક તપાસ માટે ડૉ. પ્રમીલા શેટવાળાની નીમણુંક થઈ. તેમને વાર્ષિક ચારસો રૂપિયાની માનદરૂપિત મળશે.

સુરત સલાબતપુરાની બાઈ પાર્વતીએ તેના પતિ માંગાભાઈ શેલાભાઈ સામે બરખુષોપણુંતો દાવો કરેલો તેમાં તેને માસીક ત્રીસ રૂપિયાની છવાઈ આપવાનો ન્યાયાધીશે હુકમ કર્યો.

સીધના લોગી કાર્યકરોએ દારૂના પીઠાં અને વેરચાટુડો ઉપર પીકેટીંગ કરી તે બધું કસ્ટોડી માગણી કરી છે.

મેસકોમાં હિંદી કળાના નિદર્શન માટે ચોન્નેલા સમારંભમાં શ્રી. વિન્નાલક્ષ્મી પંડિત હાજર રહ્યા હતાં. તેમાં હિંદનાં સંસ્કૃત, શીલ્પ અને નકશી બતાવતી શીલ્પ બતાવાઈ હતી.

જ્ઞાનમંદના કેળવણી પ્રધાન શ્રી. પુષ્પાબેન મહેતાનું અમદાવાદમાં શ્રીઓ તરફથી સન્માન કરવામાં આવ્યું હતું.

લખનૌ યુનિવર્સિટીમાં બી. એ.ની પરીક્ષામાં ૧૬ વર્ષની હેમરતી કુ. હેમલતા સી. વી. રજે પ્રથમ વર્ગમાં પહેલા નંબર પાસ થઈ.

સુરત સોની કળાઆર્થ નગર ઉપર પાણી બરવા ગયેલી બે શ્રીઓ લડી પડી તેમાં બે બીજાને બચકું ભરી લોધું.

સીધમાંથી નિર્વાસિત બનીને આવેલ કુ. પ્રેમલતા કાળીદાસ શાહે (રાજીશેટવાળા મોદ વણીક) અમદાવાદના મહેતા મોહનલાલ જુરાયદ સાથે રનેલ લમ કર્યોનું કહેવાય છે. પ્રેમલતા તદ્દન અજાણ હોવાનું મનાય છે.

મેમ્બીજના ૨૪ વર્ષની હેમરતી શ્રીમતી મોરો રેટ આ મહિને વિમાનમાં પૃથ્વી પ્રવેશિત કરવામાં છે.

અમદાવાદમાં પ્રાર્થના સમાજ પાસે તરતનો વન્મેલો એક છોકરી મૂકીને નાસી જનાર સુલોચના નામની વિધવા દક્ષીણી બાઈને પોલીસે પકડી છે. બાઈએ તે છોકરી પોતાની હોવાનું ને મૂકીને નાસી ગયાનું કબુલ કર્યું છે.

અમદાવાદમાં ગોમતીપુરમાં મૃદકલેષને કારણે નાથી નામની દિંદુ યુવતીને તેના પતિ સોમાજ ચરપા વડે ધાયલ કરી નાસી ગયો છે.

મોલીર જિલ્લામાં આવેલા બેચુસરાઈમાં સોદામરાતને દિવસે એક નવવધૂ અદોષ ધર્તા પચાસ વરસની વયે એક ગભરૂ બાળા સાથે લમ કરનાર એક શ્રીમંત ખૂબ જ નિરાશ થઈ ગયો હતો. એણે ૨૦૦૦ રૂપિયા આપીને એ બાળા સાથે લમ કર્યો હતો, અને નવવધૂ લમની પ્રથમ રાત્રિએ એ એકાએક યુમ થયેલી માલૂમ પડી હતી. ખૂબ શોધ-ખેળ કરવા છતાં એનો પત્તો લાગ્યો ન હતો.

શ્રીમતી દાસલ્પા પાલવ એડવાકેટની દીલ્હીના મેજસ્ટ્રેટ તરીકે નીમણુંક થઈ છે તેમણે ૧૯૪૦ માં ધારાસભીની પદવી મેળવી છે. હાલ તેઓ બાળકો અને શ્રીઓના કેસો સંભાળે.

વિમાનમાં સૌથી વધુ ઝડપે પ્રવાસ કરવાનું મોન કુ. જૈક-લીન કોચરન નામના અમેરિકન બહેનને મળે છે. લડાઈ દરમ્યાન તેમણે 'લશ્કરી ચંદ્રક' મેળવ્યો હતો.

*

વધોગંજમાં એક મુસ્લીમ એક હિંદુ સ્ત્રીને ફોસલાવી દેશ-બાદ ઉપાડી જતો હતો તે પકડાઈ મર્યો. અને એક નિવૃત્ત શિક્ષક એક હિંદુ સ્ત્રીને વટલાવી તેના નીકા પદ્મવી દેવાની તજવીજમાં હતો તેવામાં પોલીસે તેમને પકડી પાડ્યા.

*

અમદાવાદમાં એક વાંદરીનું બચ્ચું ઉપાડી મર્યું તેથી કોષ્ટ વિરહથી તે વાંદરી કાંઈ ખાધા પિધા વિના રાજવળતી હતી. અંતે બચ્ચું મળી આવ્યું પણ તે પહેલાં વાંદરી મરી ગઈ.

*

જૂનાગઢમાં ૫૦ સ્ત્રીયોની એક ટુકડીને રાઈફલ વાપરવાની તાલીમ અપાઈ છે ને બીજી ૮૦ સ્ત્રીઓની ટુકડીને તાલીમ આપવામાં આવનાર છે.

*

મોઝાસામાં ધંડીયન વીમેન્સ એસોસિએશન દ્વારા એક કુમારીકા મંડળની રચાપના થઈ. આ મંડળમાં ૧૦ થી ૧૮ વર્ષની કોષ્ટ પછી કુમારીકા બંદેન સજાસહ બની શકશે.

*

વીરમગામ સ્ટેશન યાર્ડમાં મળેલ નામની બાઈ ઉપર બર્જા-કાર કરવાના ગુના માટે પકડાયેલ રોમટ્ટ અને દરગોાવંદ એસન કોર્ટમાં નિર્દોષ છૂટ્યા.

*

મોઝાસા હિંદુ મહિલા મંડળમાં વટ સાવિત્રી વૃત્ત ઉત્સવ નિમિત્તે મંદિરમાં બહેનોના મરખાની કાર્યક્રમ રાખવામાં આવ્યો હતો, તે મુજબ જ્યા પાર્વતિ વૃત્ત નિમિત્તે પાંચે દિવસ સુધી બહેનોના મરખાનો કાર્યક્રમ નક્કી થયો છે.

*

અમેરિકામાં ઓરોસ્લોવેકી-અન ચિત્રકાર શીમતી ઈનીટ કાકમેનના દોરેલાં અમેરિકન આગેવાનોના ૭૫ તૈલચિત્રોનું પ્રદર્શન ખુદ્દુ મુકાયું છે તે સપ્ટેમ્બરની પંદરમી તારીખ સુધી ખુદ્દુ રહેશે. આ ચિત્રકાર બહેને ૧૯૩૯ માં અમેરિકામાં આવી પાંચ વર્ષ સુધી ચિત્રો દોરી આ આવો સંગ્રહ ૧૯૪૭ માં સોસાયટીને કાપમી માફ માટે ભેટ આપ્યો છે.

*

અમદાવાદમાં બંદો પોળને નાકે રહેતા કાન્તીલાલ ગીમન-નલાલ જમનાદાસની પત્ની બાઈ સવિતાએ અમિરનાન ક્યું. કહેવાય છે કે ઘરમાંથી કંઠી ખેલાએલી તેથી સવિતાની સામુએ સવિતા ઉપર આપેપો કરેલા થોડા દિવસ પછી અમિરનાનો જનાવ બન્યો છે.

આખા અમેરિકામાં પ્રમુખની ચુટેણીમાં 'મન આપવાનો આધિકાર બહેનોને તા. ૨૬ ઓગસ્ટ ૧૯૨૦ માં મળ્યો છે તે મુજબ આ વર્ષે પ્રમુખની ચુટેણીમાં ૪૮૧૫૫૦૦૦ સ્ત્રીઓને મતાધિકાર છે. ૧૯૩૯માં ૪૨, ૮૩ ૧૯૪૦માં ૪૫, ૮૩ અને ૧૯૪૪ માં ૪૫૩ ૮૩ સ્ત્રીઓને, મતાધિકાર હતો તે આ વર્ષે વધીને ૫૧ ૮૩ જેટલો થયો છે.

*

મણ્દમાં એક રાવળાઆણી બાઈને સંતાન ન હોવાથી એક ખાવસાર બાઈનો પુત્ર ચોરી જવા ઘરમાં પેટેલી તે પકડાઈ ગઈ.

*

મહાત્મા ગાંધીજીની ભરમ દક્ષિણ આફ્રિકામાં લઈ જતાં વચ્ચે તે પાત્રને મોઝાસાની જનનાને દર્શન માટે પોલ સમાજમાં બેસવા થઈ હતી. ભરમના દર્શન માટે થોડાનાં ટોળેટોળાં ઉમટી પડ્યાં હતાં. આ સમયે મોઝાસાની હિંદુ બહેનોની એક સ્વયંસેવક ટુકડીએ દરવાજો ખડી રહીને પૂ. બાપુનાં અરિય દાખલ થતાં રાષ્ટ્રપિતાને સલામી આપી હતી. બહેનોએ ખડે પડે બેસવા જાળવી હતી.

*

ઓરસાકોરા દેશબાદ અને સીકંદરાબાદની શેરીઓમાં કૂચ કરે છે ને નાજી જર્મન સ્ત્રીઓનું જનન જતાવે છે.

બાળકુળવણીકાર સ્વર્ગરેય
ગિજુભાઈની નવમી પુણ્યતિથિ
નિમિત્તે હિન્દુ મહિલા મંડળના
આશ્રયે બહેનોની સભા થઈ.
મોઝાસા સમાજ સેવાની
લાયઝેરી દર મંડળવારે બહેનો
માટે ખુદી રાખવાનું હતું છે.

*
કલ્યાણ તાબે લીલવાના
જીણા જેરા મકલાણાની ૧૮
વર્ષની પત્ની તેના બાઈના લગ્ન-
માં જ્યાં ધ્વજતી હતી, પણ
પતિની ધ્વજા ન હતી, તેથી
બાઈએ આગ્રહ કરતાં પતિએ
ધારીકે મારી એનું ખૂન કર્યું
ને પછી કુવે પડ્યો. પણ લોકોએ
તેને બચાવી લીધો.

*
માનના માછ પોલીસ પોલ
ચતુરભાઈ છોટાબાઈએ એક
મુચારના ઘરમાં પ્રવેશી મુચા-
રજી બાઈની ઈજ્જત લેવા પ્રપાસ
કર્યોના આરોપસર તેમની ધર-
પકડ થઈ છે.

*
મુંબઈમાં કોટમાં મધરાતે
એક બાકુઆતનું મકાન તોડી
તેનો સામાન બહાર ટેંકી દેવા
માટે મકાન માલિકજી બાઈ
ગીતાબાઈ તુકારામની ધરપકડ
થઈ હતી, તેને જામીન ઉપર
છેડવામાં આવી છે.

*
રેનાલ્ડઝ નામની સીનેમા
નટી પર ફનીયાના જુદા જુદા
બાજોમાંથી દર મહીને લગભગ
ત્રીસ હજાર પત્રો આવે છે.

ઓરમાના જીજ્ઞાના નંદ-
રાજ ગામમાં રઝાકારોએ
સંખ્યાબંધ સ્ત્રીઓ ઉપર ત્યાં
ને ત્યાં બળાટકારો કર્યો હતો
અને બીજી ઘણી સ્ત્રીઓને
છેડાવી ગયા છે. એવી અપહ-
રણ થયેલી એક સ્ત્રીના પતિ
હરનભાઈ ગુરવેએ પોતાની
પત્નીની માગણી કરી સારે
તેને સખત માર પડ્યો છે.

*
જૂનાગઢમાં કન્યાબાલકપ
થી. માવલંકર દાદાને હાથે
પ્રુલ્હં મુકાયું.

*
દેશબાદ રાજ્ય કેન્સિસના
ત્રણ સ્ત્રી-કાર્યકરો શ્રીમતી
જાનકુમારી દેઝા, શ્રીમતી
લલિતાદેવી તીર્થ અને શ્રીમતી
રમાબાઈ બોલેએ બજુશાળા-
જના ઉપવાસ અંગે નિવેદન
પ્રગટ કરી શનિવારે સદાતુ-
જૂતિ માટે બંધી સ્ત્રીઓને ઉપ-
વાસ કરવા વિનંતી કરી છે.

*
અમેરિકાની મેયો ડાલે-
જમાં બજુતાં ડૉ. કુ. જ્યોતિ
મનમુખલાલ એ. મારતરે
વોશિંગ્ટનમાં શ્રી. દરબાઈ
એમ. ત્રીવેદી બેરીસ્ટર સાથે
લગ્ન કર્યો

*
સાન્ડન્સીડોમાં શ્રીમતી
શાલમ ધારીલાલે આગાહી કરી
છે કે શ્રી. વિન્યાલક્ષ્મી પંડિત
ચેલા' વખતમાં અમેરિકામાં
હિંદના એલચી નીમાશે.

હાલોલના વતની ને અમ-
દાવાદ રેશનીંગ એક્સીસમાં કામ
કરનાર વણીક શાન્તીલાલ હર-
ગોવિંદને પોતાની પત્ની સવિતા
હયાત છે તેને હાલેલ મૂશી
આવી, વહવાણુ જમને પાટીદાર
યુવતી ઉમા સાથે ફરી લગ્ન કર્યું
તેથી સવિતાએ ફરીઆદ કરી.

*
દેશબાદ રાજ્ય પ્રદેશમાંથી
મુસાફરી કરતી ૩૩ વર્ષની એક
મુસ્લીમ સ્ત્રી દુબલી રેશન
ઉપર કોષ્ટની રાહ ભેટી ફરતી
હતી તેની પોલીસે જડતી કરતાં
રીવાજવાર સાથે પકડાય.

*
નદીઆ (અંગાળ) જીજ્ઞાના
શાંતીપુરમાં શાળામાં બજુવા
જતી ત્રણ હિંદુ છોકરીઓની
થુંડાઓએ છેડતી કરવાથી
તોફાન થયું.

*
દામનમરના સીનેમામાં આઝો
પાસે તેમની સાથેનાં બાળકોની
ટીકટો માગવામાં આવી ત્યારે
'હવે તો એકમ થયું છે'નું સૂત્ર
પોકારી ધમાલ મચાવી હતી.

*
મુંબઈમાં છેલ્લું હુલ્લડ થયું
ત્યારે એક દંપતી પોતાના
બાળક સાથે ગાડીમાં જતા હતા,
પણ તોફાનની યુગ સાંબળી
પતિપત્ની ઉતરી નાસવા મંડમાં
ને બાળક ગાડીમાં રહી ગયું.
બીજે દિવસે બાળક હોશપી-
ટાલમાંથી મળ્યું.

‘મેાત’-મરણ વિષે વિચાર કરતા કરી મૂકે તેવું ઉત્તમ પુસ્તક મેાત ઉપર મનન (લેખક: પ્રો. શિરોજ કાવસજી દાવર. પૃ. ૩૮૦ કિ.મી. રૂ. ચાર) પ્રગટ કર્યું છે. ‘મેાત’ એ માણસને માટે બયજનક અણપ છે, છતાં યોગીઓ એને નિર્મોલ્ય કરી મૂકે છે: એમ જગતમાં મનુષ્યો મેાતનો વિચાર કરી પોતાનું આ જીવન પૂર્ણ થાય ત્યારે સાથે સર્વ જવાનું પૂરપૂરું બાધું અને આ જગતમાં પોતાની કામગીરી આટોપી લેવાની હંમેશની તૈયારી-એ જ માટે જો હંમેશાં જાગ્રત રહે, તો મેાત અનિવાર્ય અને આવશ્યક હોવાથી એનો ભય માણસમાંથી નીકળી જાય. આ વિષય ઉપર લેખકે દુનિયાની જુદી જુદી ભાષાઓમાં તત્વચિંતકોએ, યોગીઓએ કે મરજવાઓએ પોતાના મંતવ્યો રજુ કર્યાં છે તેમાંથી વીજીવીજીને આ પુસ્તકમાં આપ્યાં છે. અને એ રીતે મેાતની ખીક ઓછી કરી મનુષ્યને સતપથે જીવન જીવવાનો રાહ બતાવ્યો છે. પુસ્તક દરેકે વાંચવા જેવું છે.

શ્રી. ચંદ્રભાઈમહંતું ક્રાંતિના પરિબળો નામનું પુસ્તક આપણને મળેલું તેના અનુસંધાનમાં લોકક્રાંતિ (પૃ. ૨૫૪ કિ. ૪-૦-૦) નામનું પુસ્તક નવચેતન સાહિત્ય મંદિર, ભદ્ર અમદાવાદે પ્રગટ કર્યું છે. આ પુસ્તકમાં રૂસી લોકક્રાંતિ સુધીની લોકક્રાંતિની ઇતિહાસ રજુ કરે છે. બપ્પે હજાર વર્ષના જીવનકલકમાંથી જે જે લોકક્રાંતિ ઉઘી રહ્યું અને એ ક્રાંતિએ માનવાને નવી દૃષ્ટિ, નવું બળ અને નવજીવન આપ્યું એ ક્રાંતિ-મજદૂરોની ક્રાંતિ જગતભરમાં થઈ તે આમાં સમાવવાઈ છે.

બાલસખા

બાળકોના ઘડતરમાં ઉપયોગી થાય તેવું સંગ્રહિત વાચન આપતું બાળકોનું સર્વોત્તમ માસિક. માસિક ચર્ચ જાણો.

વાર્ષિક લવાજમ રૂ. ૪ પરદેશ ચિ. ૮

‘બાલસખા’ કાર્યાલય : અમદાવાદ.

એ જ સંસ્થા તરફથી નવનીતા (લેખક શ્રી. હર વસાવડા પૃ. ૨૩૨ કિ. ૨-૧૨-૦) નામે નવ વાર્તાઓનો સંગ્રહ પ્રગટ થયો છે. લેખકની નવલ વાંચતાં મળ પડતી તેમ આ વાર્તા વાંચતાં કંટાળો આવે છે. માર્ક વસાવડા દૂંડી વાર્તાઓ લખવા કરતાં નવલ-કથાઓ જ આપે એમ કહેવાનું મન થાય છે.

પણ એ સંસ્થાએ નવરાશમાં આલ્હાદ આપે તેવી નવી નવલ મુલાસિની (લેખક પ્રભેશ મહેતા પૃ. ૧૮૪-કિ. રૂ. ૩-૦-૦) આપણને સંપાડી છે. જુવેનની કોઈ સાફસ કથા વાંચતા હોઈએ એવી આ નવલકથા આપણને આજનાં સાયન્સની વચ્ચે મૂકીને વાચકને દક્ષિણ ધ્રુવ સુધીની સફર કરાવે છે. પ્રથમ માત્ર એટલો જ છે કે લેખકની તોયો કે ભોમ્બ લોહચૂંબક વડે ચૂપ કે નિર્મોલ્ય કરી મૂકવાની વાતો અને અખતરા કરનાર એક ડોક્ટર સાયન્સ વિજ્ઞાનની પોતાની કોઈ આવડત ક્યાંય બતાવતો નથી. છતાં અંગ્રેજોની જી. કપટ, અને ધૂતવિદ્યા, બીઓના મનની ચંચળતા અને પ્રેમ વગેરે લેખકે સરસ રીતે રજુ કર્યાં છે. નવલકથા રસદાઈ હોવાથી વાંચકો ગમે એવી છે.

આપણા જાણીતા સ્વ. કવિ કેશવલાલ દ. શેઠના કાવ્યોનો નવો સંગ્રહ જે તેમણે પોતાની હયાતીમાં છાપવો સફર કરેલો તે પ્રેમના અવસાન પછી થી. ગૂજરે અંધરતન કાવ્યોએ પ્રગટ થયો છે. આ કાવ્ય સંગ્રહ પદ્યપરાગ (પૃ. ૧૫૦ કિ. રૂ. દોઢ) માં રાષ્ટ્રભાવ અને રજુગીતો, સમાજ અને રત્ન સંસાર, બંધન-ચિત્રા અને બકિત ગીતો વગેરે વિભાજ કરી એકંદરે ૭૧ ગીતો આપ્યાં છે. સ્વ. કવિની કાવ્ય પ્રતિભા તો એકેએક કાવ્યમાં દેખાય છે. પણ તેમાંનાં કેટલાંક કાવ્યો તો ધણી જ સરસ છે. છંદોદ્ધ કાવ્યો, રાસગીતો અને ખંડ કાવ્યો એમ દરેક વિભાજોની રમના આ પુસ્તક

સાસરે જતી કન્યા માટે સાચો કરિઆવર

ભારતની દેવીઓ

ત્રણ પ્રંથમાં : ત્રીજી આવૃત્તિ : કિંમત રૂ. ત્રણ
[પોસ્ટે જ ભુલ]

કન્યા, પત્ની અને પુત્રવધૂ માટે

સ્ત્રીજીવનના ઉત્તમ આદર્શ પૂરા પાડી તેમના જીવન,
ગૃહ અને સંતતિને સુખી અને સદ્ગુણી
બનાવવા માટે અમૂલ્ય રત્નભંડાર.

બહેનો અને કન્યાઓને, લગ્ન જેવા શુભ પ્રસંગોએ ભેટ આપવા
ચોગ્ય તથા કન્યાશાળાઓ અને સ્ત્રી-પાઠશાળામાં ઇનામ વહેંચવા જેવો
સર્વોત્તમ ગ્રંથ હોઈ કોઈપણ ઘરમાં, શાળામાં કે પાઠશાળામાં
આ ગ્રંથ અનિવાર્ય છે.

ગ્રંથ-પહેલો	ગ્રંથ-બીજો	ગ્રંથ-ત્રીજો
પાના ૭૩૨	પાના ૭૩૭	પાના ૮૦૪
ઐતિહાસિક સતીઓનાં જીવન ચરિત્રો	પ્રાચીન સતીઓનાં જીવન પરિચય	મધ્ય યુગની અને અર્ધપ્રાચીન સતીઓનાં
૧૧૩	૪૯	૮૬૬

આવા દળદાર ગ્રંથો
આટલી સસ્તી કિંમતે ફરી નહિ મળે.

સસ્તું સાહિત્ય વર્ધક કાર્યાલય, ભદ્ર, અમદાવાદ.

શ્રી. ધૂમકેતુનાં
નવાં પ્રકાશનો

આકાશદીપ

[૩-૦-૦]

પરિશેષ

[૩-૦-૦]

જ્ઞાનગોષ્ઠિ

[૧-૦-૦]

વનછાયા

(છપાય છે.)

શ્રી. કનુદેસાધના
નવાં આલ્પભ્રમો

રંગાવલિ

[૨-૫-૦]

ગીત-ગોવિંદ

[તિયાર થાય છે]

ગુજરાત અંધરત્ન કાર્યાલય અને બીજા
દરેક પુસ્તકેતર વેચે છે.

આજે

ધરે-ધરમાં બહેનો અનેક રોગથી
પીડાતી હોય છે.

અને

અર, લોહીવા, કમ્બુવાવડ, સગર્ભ-
વસ્થામાં હેજ, સોજ અને ઉબકા,
બાળકોના નાના મોટા રોગો અને
બીજા અનેક સ્ત્રી રોગો સંબંધે
વૈદરાજ શ્રી. જદુભાઈએ
ઘરગથ્થુ ઉપાયો બતાવ્યા છે.

જેનેતાનાં દર્દો

જેનેતાનાં દર્દો

કિં ર. સાકાવળું (પોસ્ટેલ ૭ આના જુડી)
દરેક ઘરમાં આ પુસ્તક વસાવવું જોઈએ.

સ્ત્રીજીવન કાર્યાલય અવેરીવાડ,
અમદાવાદ.

ગુજરાત અંધરત્ન કાર્યાલય
ગાંધી રસ્તા, અમદાવાદ.

સીંગલ

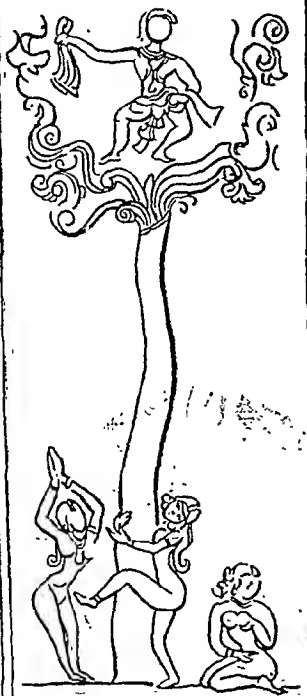
સંપાદક: મનુભાઈ જોષી

ક્રમ: અંક ૧૧ મા.
જાહેરવા, ૨૦૦૪
સપ્ટેમ્બર, ૧૯૪૮

ફોટોગ્રાફ :

જહાંગીર મીલ :

દોસ્તી અને દુવાલ

રેસ્ટમ મીલ :

કેમ્પીંગ અને સાડીઓ

ન્યુ જહાંગીર મીલ :

કોફીવાડમાં ખૂબ વપરાયું
જાપેલું કાપડ

નવજીવન મીલ :

પોપલીન અને સાડીઓ

[વીજળીના પડોમાંથી]

જહાંગીર વકીલ ગ્રૂપનું કાપડ વાપરે

શ્રી-જીવનમાં ગૃહલક્ષ્મીના સંસ્કાર પૂરતું સ્ત્રીઓનું માસિક

વસ્ત્રાદિ કદોરાણિ, મૃદુનિ કુસુમાદિપિ

વર્ષ નવમું : ભાદરવો ૨૦૦૪ : સપ્ટેમ્બર ૧૯૪૮ : અંક ૧૧ મો

માતા

મૂળમેખક : શ્રી. ક્ષિતિભાઈન સેન * અનુ. શ્રી. મોહનલાલ મ. પટેલ

*

જે દિવસે મારા જન્મ, તે દિવસે હીક્ષામાં મને જે એકાક્ષરી 'મંત્ર' મળ્યો હતો તે છે 'મા'. જે યોગેદિથી ભૂતકાળનો પડદો ઉપાડીશું તો જણાશે કે, કેટલી સાધના પછી આ મનુષ્યદેહ પ્રાપ્ત થયો છે; પૃથ્વીના કયા કયા ભાગોમાં કેવા સ્વરૂપ ધારણ કર્યો પછી આ સ્થળે આ જન્મમાં આવી પહોંચ્યાં છીએ. એક જ માતાના યોજામાં જન્મ લઈને જ આપણે આ જગતમાં આવી પહોંચ્યાં છીએ એવું નથી, પણ કેટલી જે માતાઓના સ્નેહથી પુષ્ટ થઈ આ જન્મ મેળવવા ભાગ્યશાળી થયાં છીએ. પરંતુ ત્યારે ત્યારે આપણે જ્યાં જ્યાં જન્મ લીધો હશે ત્યારે ત્યારે જ્યાં આપણે માતા પ્રાપ્ત કરી છે. એટલા માટે ત્યારે અહીં આટલી બધી નારીઓને એકત્ર થયેલી જોઈ છું ત્યારે મને એમ થાય છે કે, મેં પણ કેટલી જે માતાઓના યોજામાં જન્મ લીધો હશે, જેની ગણતરી પણ ન થઈ શકે. તેથી જગત ચરાચરમાં જેટલી નારીઓ છે તે સર્વમાં માતાના સ્વરૂપને વિસ્તૃત થયેલું જોઈ છું. માતા પોતાના સ્વરૂપનો વિસ્તાર કરીને સર્વ નારીસમૂહમાં આજે પણ સ્થિત છે. તેનું નારીહૃદય આ સર્વ નારીઓમાં છે. પૃથ્વીમાં કેટલાં જે જુદે જુદે સ્થળે જન્મ લીધો હશે તેની શું આપણને ખબર છે? આજે આ સર્વ માતાઓનાં દર્શનથી મને એમ થાય છે કે, કહાય મેં અહીં કેટલા ય જન્મ લીધા હશે.

આવે જ કોઈ દિવસે હું એક માતાના યોજામાં જન્મ લઈ આ જગતમાં આવ્યો હતો. તે વખતે મને એમ લાગતું કે આખા જગતમાં મારે તો મારી એક જ માતા હતી. આજે મને એવી પ્રતીતિ થાય છે કે, સર્વ માતાઓમાં મારી માતા આજે પણ વિદ્યમાન છે. એટલા માટે, જે માતાના યોજામાં જન્મ લીધો હતો તે તો આદી નીકળી, પણ તેનું માતૃત્વ નથી ગયું. બધી માતાઓમાં પોતાનું માતૃત્વ મૂકી તેણે જગતમાંથી વિદાય લીધી હતી. આજે હું સર્વ માતાઓમાં મારી માતાનો અનુભવ કરું છું.

જ્યારે કળીમાંથી કૂલ કૂટવાનું હોય છે ત્યારે કળી પોતાનું હૃદય ફાંડીને કૂલને બહાર લાવે છે, જ્યારે કૂલમાંથી ફળને આવવાનો સમય આવે છે ત્યારે કૂલ પણ પોતાનું હૃદય ચીરીને ફળને બહાર આણે છે—રસ્તો મોકળો કરી આપે છે. એટલા માટે તે યથાર્થ માતા છે. કળી પ્રયોજનકાળ સુધી જ કૂલને પોષે છે, કૂલ પ્રયોજનકાળ સુધી જ ફળને પોતાનામાં પોષે છે. પછી કળી કૂલને બહાર આવવાનો માર્ગ કરી આપે છે, તેવી જ રીતે જ્યારે ફળને બહાર આવવાનો અવસર આવે છે ત્યારે કૂલ તેને બહાર આવવાનો રસ્તો કરી આપે છે. તેણે જ ઘડ, જવ, વગેરે અનાજની બાળતમાં. ઘડ, ધાન્ય વગેરેમાં જ્યારે અંકુર કૂટવાનો સમય આવે છે ત્યારે છોડું પોતાનું હૃદય ફાંડીને અંકુરને બહાર આવવાનો રસ્તો આપે છે; માતા તેવી જ રીતે પુત્રની રક્ષા કરે છે. પણ હા, પરિપૂર્ણતા પ્રાપ્ત કરતી વખતે—તેની સાધનાનો સમય પૂર્ણ થયો હોય તો—પોતાના આત્માને મુક્ત બાવે પ્રગટ કરે છે. જો કળી કહે છે કે જે કૂલ મારામાં છે તે મારું જ છે, એ હું જગતને નહીં આપું, તો જગત નિરાનંદ પુષ્પહીન થઈ જાય. કૂલ કહે કે મારામાં જે ફળ છે તે મારું જ છે, એને હું જરાબર નહીં આવવા દઉં તો જગત નિષ્ફળ મરુભૂમિ જેવું વેરાન થઈ જાય. શરૂ વગેરેની બાળતમાં પણ એવું જ છે. જો છોડું કહે કે હું ધાન્યના અંકુરને બહાર આવવાનો માર્ગ નહીં આપું તો જગતમાં ચારે બાજુએ ડુબિંસ ડુબિંસ થઈ જશે. માતાનું પણ એવું જ છે. તમારે ઘેર ઘેર જે બાળકો આવ્યાં છે તેમને જો તમારા સ્વ-સુખને માટે તમારામાં શાળી મૂક્યો અને તેમને તમારા ઘરમાં બંધ કરી રાખ્યો, તેમને જગતમાં વિકસિત થવા માટે રસ્તો ખુલ્લો નહીં મૂકે, તો બાહ્યજગતમાં જોવો ડુબિંસ આવે છે, તેવો જ અંધાત્મજગતમાં પણ આવી જશે.

જેવી રીતે પોતાનું હૃદય ફાંડીને ફળને માટે રસ્તો આપે છે તેવી પણ તમારાં બાળકોને વિકસિત થઈ પૂર્ણતા પ્રાપ્ત કરવાનો રસ્તો

પ્રતિજ્ઞા

દુમકેલુ

દાદાકજીના મનમાં એક મહાન ગ્રંથ
ખળખળી રહ્યો હતો. મહારાજની પ્રતિજ્ઞાનું શું ?

આજ સાંજ પહેલાં એ પ્રતિજ્ઞા પળાવી
જોઈએ. સાંજ પહેલાં એ પ્રતિજ્ઞા પળાશે
નહિ એ ચોક્કસ હતું. મહારાજનો પ્રતિજ્ઞાભંગ
એ ભારતવર્ષના તમામ રાજ્યોની વચ્ચે એમની
કેકડી ઉડવાનો પ્રસંગ હતો. યશોવર્માએ કાં
મહારાજને ખાડામાં જ તળ રાખી દઈને,
અને નહિતર મહારાજની લખાતી માગે વિદ્ય-
નાનો આધાર લઈને, બેમાંથી એક રીતનો
ફાસલો જોડ્યો હતો. આ બીજો ફાસલો
હતો. આજ સમય કસોટીનો હતો. જેમ જેમ
દિવસનું સુદ લખાતું ગયું—તેમ તેમ ખાત્રી
ચર્ચ કે દક્ષિણ દરવાજો આજ તો અનિત
રહેશે ! કાલની વાત કાલ !

દાદાકજી એ ચિંતામાં હતા. તેણે દષ્ટિ કરી,
પણ મુન્નલમંત્રીને કષ્ટિ પડતો ન હતો.
અંધરાજ તો આમળ છેક મહારાજ પાસે
ધૂમતો હતો. ઉદયન ને ડેચવ પણ એ તરફ
હતા. એણે એક સંદેશો મોકલાવ્યો. રણસેવ-
માંથી રસ્તો કાપતો માણસ પહોંચ્યો પણ ખરો.
ચોડીવારમાં ઉતાવળો મુન્નલ આવી પહોંચ્યો :
'પ્રભુ ! દાદાકજી ! કેમ મને યાદ કર્યો ? ત્યાં
હરપણે જુદો રંગ બદલાય છે. મારું કામ
ત્યાં છે !'

'મુન્નલ મહેતા ! આમ આવો, આમ.
આપણે બે પળ વિચાર કરવાનો છે. ત્યાં ચોડે
દર—આપણે જઈએ !'

રણસેવના એક ખૂણામાં એક પીપળાના
ઝાડ પાસે બેઠો હોમા. દાદાકજીએ મુન્નલ
મહેતાના ખભા ઉપર હાથ મૂક્યો : 'મહેતા !
મહારાજ ક્યુદેવ બળવા તૈયાર થયા હતા
એ તમને સાંભરે છે ? દેવપ્રસાદકજીએ તેમ અનિ-
શ્ચના કર્યું પણ હતું. રાજમાતા મીનલક્ષ્મીના
પિતૃગૃહે પણ, પ્રતિજ્ઞા માટે જયપૂરી મહારાજ
પ્રાણ આપ્યાની વાત તાજી જ છે. એ વારસો

મહારાજ જયદેવનો છે. તમને કાંઈ વિચાર
આવે છે ? સાંજ હમણાં પડશે. દક્ષિણ દરવાજો
આજ નહિ પડે. પછી ?'

'પ્રભુ ! પણ મહારાજની પ્રતિજ્ઞા છે—
આપણે સાંજ પહેલાં કારાદુર્મનો એક ખામ
પણ પાડવો જ પાડવો !'

'મુન્નલ મહેતા ! તમે કહે છે એ હું
સમજું છું. પણ એ ન થયું—આવા હડિલા
જુદાં કાંઈ પળે પળ સચવાય !—તો !
અપકર્તિ મારી ને તમારી ધારો, દેશભરમાં
કહેવાશે કે, આવા જુદા મંત્રીઓ સાથે હના
છતાં આપદુર્મમાંથી રસ્તો કાંઈ ન શોધી
શક્યા ! ઉદયન પણ ત્યાં છે. ડેચવ તો મહારાજ
પાસે જ છે. આપણે રસ્તો કાઢો. નહિતર બે,
ધડી પછી વાત હાથમાં નહિ હોય !'

મુન્નલ વિચાર કરી રહ્યો. દાદાકજીએ
અચાનક કહ્યું : 'એક રસ્તો છે મહેતા ! આમ
આવો. આ સામે શું દેખાય છે તે જુઓ !'

દાદાકજીએ જતાવું હતું ત્યાં મુન્નલે જોયું.
આપે ખાખરાનાં વન હતાં. બીજું કાંઈ દષ્ટિએ
પડ્યું નહિ.

'ત્યાં તો ખાખરાનાં વન, પ્રભુ !—
પક્ષાણ વન—છે. કેમ એમાં શું છે ?'

'એની પાછળ આવી રહેલી નાની મોટી
ટેકરીઓમાં બર્બરો બેઠાં બેઠાં એક માટીઝાડ
જળાવ્યો છે. આંબેદુજ નાણે કારાદુર્મ જોઈ
શ્યો. એક દોરા વાનો ફેર નહિ, હો ! મહારાજ
જયદેવ સાંજ પહેલાં એ તરફ વળે—ને મુન્નલ
મહેતા ! આપણે આપદુર્મને એ ફાંસે ઉપર

હલો કરો ! મહારાજની પ્રતિજ્ઞા નહિ પળે—તો આપણા સૌના મોં ઉપર બે ચાર મણક મેંચ હળી પડશે. દેશભરમાં મસ્કરી આપણી થાશે. કાચો એનાં જોડારો. દોહા એના થાશે. મુંઝવણ! હવે તો વખત પણ નથી. તમે દોડો; મહારાજ તરફ પહોંચો, કેશવનો કાન ફૂંકો, જુદાં બંધે ચાલતું રાખો—પણ મહારાજને કહે, આશ-રાજને પલાયન તરફ દોરો. આ એક જ રસ્તો છે !’

‘પ્રભુ ! રસ્તો એ એક જ છે. આશ-રાજને પહેલાં પકડીએ. તમે આવો તો ફેર પડે. એ પણ હડીમો રજપૂતી રંગ પકડે તો—વખત હવે નથી. સરજ ભાગવા માંડ્યો છે !’

બંને જણાંએ ઘોડાં ઉપાડ્યાં. પળ બે પળમાં આશરાજને પડખે આવી ગયા. જરાક તક મળી ને દાદાકજીએ કહ્યું : ‘મુંઝવણ મહેતા કહે છે તે સાંભળ્યું ? આપણે પહેલાં હવે મહારાજની પ્રતિજ્ઞા સંભાળવાની છે એવું કરો; જુદાં તો કાંઈ પણ થાશે !’

‘પ્રભુ ! બે પળમાં તમે જોશો. હું હમણાં આ ઉપડ્યો ! અમારા નડલના ચાહમાન ઘોડેસવારો ત્યાં તૈયાર બેઠા છે. પેલા પલાયનમાં જ છે !’

દાદાકજી ચમક્યા : ‘પલાયનમાં ! ત્યાં શું કરવા ? ક્યાં ઉપડવાના છે. ?’. તેમણે ઉતાવળે પૂછ્યું.

‘જુદાં એમનો હક્કો એ છેલ્લો જ હક્કો હશે, પ્રભુ !’ અશ્વરાજે ઉતાવળે કહ્યું. ‘પેલા પલાયનની પાછળથી જેમ ગોદાંધુમાંથી પાણી છૂટે એમ, પળ બે પળમાં એ ઘોડેસવારો છૂટવાના છે. સદેશો હું હમણાં મોકલું કે સંખ-નાદ કરું એટલી જ વાર છે. એ છૂટતાંની સાથે જ હાથી, ઘોડેસવારો, પદાતી જવાની બેળબેળાં થઈને નાસમાન થઈ સમજો. અને તરત ત્યાંમમદજી યશઃપટ્ટને દક્ષિણ દરવાજે હંધારી ચુકવાના છે. . . .’

‘અરે ! પણ આશરાજજી ! એ ઘોડેસ-વારો હમણાં બંધે ત્યાં જ રહ્યા. રાત્રી માનો. અરિદળનો આવો હડીમો સંભામ એક દોરાવા અમ કે અમ નીકળે જ. એમાં વખત નહિ સચવાય. આપણી ધારણા ધૂળમાં મળી જશે. મીનવદેવીયાના પિયરની પ્રતિજ્ઞાનો વારસો આ મહારાજ જયદેવ પાસે છે, એ તમને ક્યાં ખબર નથી ? મહારાજ જયદેવીએ એક પોપટને કારણે પ્રાણ તળ્યા હતા એ સંભારે છે! મહારાજ પંડી વાળ્યા નહિ વળે, અને આપણા સૌના મોં ઉપર મેંચ ફરી વળશે. આપણે હવે તો મહારાજને જ એ પલાયન તરફ ઉપાડો. ત્યાં બર્બરે રચેશો માટીનો ધારાદુર્મ છે. સાંજ પહેલાં આપણે એ તોડી નાખો. એટલે મહારાજની પ્રતિજ્ઞા સચવાઈ જાય !’

‘પણ દાદાકજી ! આ તો અમારું નાક-નેક-ટેક-’

‘જુઓ મહારાજ ! જુદાં તો મહાભારતના જમાનાથી આપત્તિધર્મે ચાલે છે. બોટી વટમાં તો આપણે જુદાં પણ હારીશું ને છવન પણ હારીશું. તમારો બોલ મહારાજ અત્યારે નહિ ઉઘાપે—એટલે તમે ઉપડો એમ કહું છું. બોલ વાનો વખત રહ્યો નથી. ધડી અધપડીની વાત છે. જયદેવ ને અર્જુનની સમીસાંજના જેવો આ કિસ્સો થયો છે.’

આશરાજજી વાત તરત સમજી ગયો અને મહારાજને ઘોડેસવાર થઈ પલાયન તરફ જતાં જોઈ એમણે જોડો આત્મસંતોષ અનુભવ્યો.

● આ રાત્રી જયદેવી વિષે વાત છે. પોપટને પોતે બાલાવ્યો, પણ બાળક નીચે સંતાયેલી જિભાડી દેખીને પોપટ ન આવ્યો. પોતે પોતાનો છવસટાસટની વાત કરીને અમલવચન આપ્યું. પોપટ આવ્યો, પણ તરત જિભાડી કડપ મારી ઉપાડી જાગી ગઈ. રાત્રીએ દેહ આપ્યો.

[લેખિકા તાલેશ્વરમાં પ્રગટ પત્ર પર પુસ્તક અવંતીનાથ સિદ્ધરાજ નવસિદ્ધ (ભા. ૩) માંથી.]

(ગતાર્કથી ચાલુ)

‘શું આપ રમમાં સુવો છો?’ મેં પ્રશ્ન કર્યો.

‘જી નહિ. ગરમીના દિવસોમાં અમારીમાં નિદ્રા કરું છું.’ એટલું બોલતાં તેણે મારા માટે એક ચટાઇ પાયરી દીધી અને કહ્યું : ‘આપને મળવાની ઘણી ધ્રુષ્ટા હતી. આપ જ મને એક સાંત્વન આપનાર હતા-પણ મારું આપને મળવાનું ખીજાની આંખોમાં ખુંચતું હતું.’ અરે ! ક્યાંક દાળ ના ઉભરાઈ ગઈ હોય ? એમ કહેતાંકે તે રસોડામાં ચાલી ગઈ. જ્યારે તે પાછી આવી ત્યારે અમારા માટે દાળ લઈને આવી. જમતાં જમતાં તેણે પૂછ્યું :

‘રસોઈ કેવી થઈ છે ?’

‘સરસ છે.’

ધીરથી તેણે કહ્યું ‘તે લોકો કહેતાં હતાં કે મને રસોઈ કરતાં નથી આવડતી.’

‘કેણુ કહેતાં હતાં ?’

‘તે લોકો કહેતાં હતાં કે આ મેમ સાહેબ જેવી વહુ શું રાંધી જાણે ?’

મારા મુખમાંથી શબ્દો નીકળી ગયા : ‘એ જ તો હું છું. હું કહું છું, ગમે તે રાંધે-પુરૂષ કે સ્ત્રી-હુંકમાં એટલું જ કે રસોઈ સ્વાદીષ્ટ હોવી જોઈએ. પાક તો બે પ્રસિદ્ધ છે-‘જીમપાક’ અને ‘નળપાક’ અને તે બંને પુરૂષ હતા-છતાં તેને સ્ત્રીઓ ખતાવે છે.’

તે જોરથી હસી પડી. ‘ત્યાં કામવાળી હતી પણ કામ તો ધરતી વહુ જ કરે. કામ કરવાની મેં ના નહતી કહી, પણ હું ગમે એટલું સાઈ રાંધું, છતાં કોઈને રૂચે નહિ, એમાં મારો શું દોષ ? વહુની ખતાવેલી રસોઈમાંથી બે કોઈ ચુક ન કરે તો એ રસોઈ વહુએ ખનાવી છે એની કોને ખબર પડે ?’

અમે જમી પરવાયો. મેં સીગારેટ સળ માવી. ખુશનુમા હવા આવતી હતી. થોડી વાર પછી સખિતા બોલી : ‘સાચું’ કહેજો, આવી વાતો સંભળી તમને આશ્ચર્ય નથી થતું ?’

જમીનદારની પત્નીનું

મનોમંથન

: અનુવાદક :

શ્રીમતી ‘આરતી’

શ્રીયુત ‘પરરાગ’

થોડીવાર તો તે મારા સામે જોઈ રહી અને પછી કહેવા લાગી : ‘આ અંધારી રાતે હું બીજા કોઈની પત્ની તમારી સાથે બેઠી છું તેથી તમને આશ્ચર્ય નથી થતું કનક ? તમે મારા વિશે કંઈ વિચારી નથી, સકતા ?’ ફરીને તે હસી અને પછી મંજીર ચલાં બોલી : ‘કદાચ મારા જીવન પ્રત્યે તમે અણગમો બનાવશો. ખુદ મારા પ્રત્યે નફરત કરશો, પણ હું તમારા પ્રત્યે મારી નફરત નહીં બતાવું. તમારા આશ્વાસનોને ઉપકાર મારા પર વાળો છે.’

મેં તેને રોકતાં કહ્યું : ‘સખિતા દેવી ! મને વહુ ન ધરમાવે.’ અને ત્યાં તો મહા-મુશ્કેલીએ રોકેલ રૂઢનધારા સખિતાની આંખોમાંથી વહેતી થઈ ગઈ અને તેણે મારા તરફથી તેનું મુખ ફેરવી લીધું. ત્રણેક મીનીટ મૌનમાં પસાર થઈ અને એકાએક તેણે મારા તરફ જોયું અને હસવા લાગી. જાણે કંઈ બન્યું જ નથી એમ તેણે તેની વાત કહેવા માંડી :

‘એક દિવસ તેમણે (સુરત) મને કહ્યું : ‘સખિતા ! પરીક્ષા તો લેવાઈ મઈ. હવે આપણે

મામ આપ્યા જઈએ તો ?' અને તેમની આ પ્રેરતાવના રૂપી નહીં, છતાં મેં કહ્યું : 'મારી ના નથી.' ત્રણ પછી અમે જવાની તૈયારી કરી. મેં વાદળા રંગની રેશમી સાડી પહેરી હતી, પગમાં જિંચી એડીના સેન્ડલ હતા. અલ-કારો તો મેં મર્યાદીત પહેર્યો હતો. અમે એક ગાડું કરી લીધું. ગાડાવાળો મને જોઈ જ રહ્યો હતો. સામાન ગોઠાવાઈ જતાં ગાડાવાળાએ કહ્યું : 'સરકાર ક્યાં લઈ લઈ ?' તેમણે મામનું નામ આપ્યું. ગાડાવાળો પણ એ જ ગામનો હતો.

આટલે તેમને ઝાળખી ગયો. તેમણે મારી તરફ કરડી નજરે જોયું. ફરી ગાડાવાળે વચમાં પ્રશ્ન કર્યો : 'સરકારની પરીક્ષા થઈ ગઈ ?' તેમણે હા કહી. તેમના જવાબમાં નિરાશાના સ્વર હતા. 'આપ આટલું વ્યાખાણ કેમ છો ?' મેં અંગ્રેજીમાં પૂછ્યું. તેમણે એક હિંદોનીસરો મૂક્યો અને પછી મને કહ્યું : 'તને અહીં લાવવામાં, મેં જૂલ કરી છે હવે બગવાનની ખાતર જરા સારથ રાખો ને માથે ઓઢો.'

હું મનમાં ને મનમાં સરથાણી. મેં માથે ઓઢવાની ક્યાં ના કહી હતી ? શહેરમાં માથે નહતી ઓઢતી તો ખરાજ સાગતું નહિ, ગામ-ડામાં આવ્યા કે માઈ માથે ન ઓઢવાનું ખુચું, અને કેમ જાણે દિંદુસ્તાનના રીતરિવાજો હું જાણતી નહોતું ! ખેર જવા દો, માઈ એક માયું તો શું, દસ માથા હોત તો પણ હું તેને ઢાંકી લેત. દેશના ગમે તેવા રીત રિવાજો હોય-ખરાજ કે સારા-પણ તે કદી વિદ્યાંપ લેનાર નથી.

ગાડું તેના માર્ગમાં પર આવ્યું જતું હતું. રસ્તામાં ખાડા આવતા હતા. ગાડામાં બેસવાનો મારા માટે જીંદગીમાં પ્રથમ પ્રસંગ હતો. મારી તો કમર દુઃખવા આવી હતી. ગામ જેમ જેમ નજીક આવતું હતું તેમ તેમ તે વધુ હિંદાસ બનતા જતા હતા. રસ્તામાં જોટલાં મામ આવ્યાં એ મામના લોહાં અને તેમની

સામે ખુલ્લા મોઢે બેઠેલી જોઇને હસતા અને આ બધું જોત્ર તેઓ સળગી ઉઠતા હતા. પણ કરે શું ? અને ખરેખર થયું કે આ વ્યક્તિ શહેરમાં કેટલી કેટલી મોટી વાતો કરતી હતી અને અહીં ? છેવટે અમે તેમના ગામમાં પ્રવેશ કર્યો. ગામના હોકરા, હોકરીઓ અમને જોઈ જ રહ્યાં અને બંધા જોરથી ખૂબો પાડવા લાગ્યાં : 'નાના રોક શહેરમાંથી પતુરિયા (નાય-વાવાળા) લાવ્યા છે. આજે કાઠીમાં નાય થશે.' તેમના જીવનમાં આ પણ એક આનંદનો વિષય હતો. પણ તે સાંભળી મને ખૂબ દુઃખ થયું. મને થયું કે, જે ધરતી મારગ આપે તો સમાપ્ત થઈ. અને વધુ તો પેલો ધૂણીત શબ્દ પતુરિયા સાંભળીને જાણે કાઠીમાં મારા હૃદય પર હથોડાનો ધા કર્યો હોય એવો ભાસ મને થયો. આજે બાળકોએ તેમના માલિક (જમીનદાર)નું આપેલ જ્ઞાન બતાવ્યું. મેં જોયું કે તેઓ ચુપ બેઠા હતા. મારી આંખોમાં અશ્રુઓ આવી ગયાં, તે મેં મહામહેનતે રોક્યાં હતાં અને બાળકોના આનંદના તે કાલીલ શબ્દો મારા જીવનમાં આગ લમાડી હતી. મારી આશાઓના બાંગીને જુકો થઈ ગયો. શહેરમાં જો મને કાંઈ આ શબ્દ કહેત તો હું કહેનારની જીભ બેંચી કાઢત, પણ અહીં હું કંઈ પણ ન કરી શકી. સળગી સડીના અધમારનો-વીસમી સડીના પ્રકારીત કિરણો પર આ દુઃખનો હતો.

આજો દિવસ મારે ઘરમાં અઝગાઈ રહેતું પડતું, છતાં મેં કદી ફરીયાદ નહતી કરી. ઘરમાં તેમની એક કાકી, કુવાની બહેનની છોકરી તથા એક દાદા મામી હતા. થોડા દિવસો પસાર થયા પછી એક દિવસ મેં તેમને શહેરમાં જવા આમંત્રણ કર્યો. ત્યારે તેમણે ઉત્તર આપ્યો : 'સદા તો અહીં નથી રહેતું. થોડા દિવસો તો અમે તેમ કરીને પસાર કરવા જ પડશે. શહેર જવાની આટલી બધી ઉતાવળ શાને કરે છે ?' સાંજ પડતાં આખા ગામમાં નિરવતા પથરાઈ જતી.

ત્યાં માણસો અમણ છે, ત્યાં માણસ આખો દિવસ સતત મહેનત કરે છે, ત્યાં માણસ રાતના જગી રેમ શકે ? ત્યાં કાઈ સ્ત્રીઓ સાથે ફરવા જ ન નીકળતું હોય. ત્યાં રસ્તા પર ખત્તીઓ ખજે તો પણ શું કામની ? અડીના લોકોનો પ્રકૃતિ સાથે એટલો જ સંબંધ હતો કે જીવવા માટે એક છપકું બાંધી લેવું : બીજું કંઈ નહીં. ઘરની બાજુમાં એક નાનું મકાન હતું તેમાં તેમણે ત્રણ-ચાર વર્ષ પહેલાં એક પુસ્તકાલય ખોલેલું. તેમાં ઘણા જુના પુસ્તકો હતાં અને એક દૈનિક પત્ર પણ આવતું હતું.

સવારના પહોરમાં મને વહેલી ઉઠાડીને ઝાડું કઢાવતા અને પછી રસોઈ કરાવતા હતા બધાને જમાડી લેતા ત્રણ વાગી જતા અને રાત્રીના બધાને જમાડી લેતા નવ વાગી જતા-અને પછી પંચ દબાવવા માટે તૈયાર રહેવું પડતું. જેટલી સ્ત્રીઓ હતી તે બધીના પગ દાખતા લગભગ અગ્યાર વાગી જતા. પણ એ લોકો એટલું પણ વિચારતા નહિ કે જે વ્યક્તિ અમારા પંચ દાખે છે, એ આખો દિવસ કામ કરે છે, તો એ તેના પંચમાં દુઃખાવો નહીં થતો હોય ?

એક દિવસ રાત્રીના અગ્યાર વાગ્યા પછી હું મેડા પર બેઠો, બેઠો વાંચતો હતો. બીજે દિવસે કાઠીએ કહ્યું : 'વહુ ! હું રાતના ખૂજ વાંચે છે તે સારા ઘરની વહુના લક્ષણ નથી. રાતના મોડે સુધી વાંચીય તો સવારમાં ઉઠવામાં બૂલ થશે.' હું ચૂપ રહી. બીજા દિવસથી મારી પચારી ત્યાં બીજી સ્ત્રીઓ સુતી હતી ત્યાં કરવામાં આવી. તે પછીના દિવસે દરમીયાન મારા પાસેથી એટલું બધું કામ કરવામાં આવતું કે હું પચારીમાં પડતી કે તુરત જ નિદ્રાને આધીન થઈ જતી. એક દિવસ તેમના માથામાં દુઃખાવો થતાં મને ખોલાવી. હું બામ લઈને તેમની પાસે ગયો, પણ તેમનું હૃદય મારાથી છુપું ન રહ્યું. હૃદયની પણ કાઈ દેન હોય છે ને ? રોજ રાતના તેમના માથામાં

જીવન-નાવ

જીવનની નાવ મારી શણગારી હોંશથી, વહેતી મૂકી ભવસાગરે રે લોલ; માછીડો મળ્યો મને એવો હોંશીલો; વેગે દોડાવે મારી નાવને રે લોલ.

અજવાળી રાતે જીવન-નાવ હાંકતાં, હલેલાં હૈયાનાં ડાહતાં રે લોલ; જીવનપથ લાગીતોય નિર્ભય બની જીવું, પ્રિતમની સાથમાં કિલ્લોલતી રે લોલ.

સાગર તરંગ મારી નાવડી ઢાલાવે, હૈયું ડોલે માફું પ્રેમથી રે લોલ; મોજની હલકે નાવ ચડતી તરંગે, મારા તરંગમાં હું જીવતી રે લોલ.

નાવલિઓ મસ્ત હતો નાવને સંભાળવા, રૂઢીનાં ખડક એને ડારતા રે લોલ; જીવનધ્યેય પહોંચવા બનતો ઉતાવળો, સંસાર-સાગરને ડાળતો રે લોલ.

અધવચ્ચે નાવ ચડી મોજની ઠોકરે, નાવલીઓ વમળે સરી પડ્યો રે લોલ; રાહ જોતી પ્રિતમની કંઠે હું ચોબતી, ક્ષિતિને જીવનહાર તાકતી રે લોલ.

મનુ

દર્દ શરૂ થતું અને મારે તેમના દર્દ ખાતર તેમની પાસે રહેવું પડતું. પણ અમારા રૂમ પાસે જ બીજો રૂમ હતો જેથી અમારી સ્વતંત્રતા ખાસ નહતી. ડોક્ટર કહે છે કે જવાન માણસે છ કલાક નિદ્રા લેવી જોઈએ, પરંતુ મારી રાત તો ત્રણ કલાકની થઈ ગઈ હતી અને આ-કારણે મારો સ્વભાવ પણ ચીડીયો થતો જતો હતો. એક રાતે તેમણે મને કહ્યું: 'તું વાંચે છે શા માટે?' મેં જવાબ ન આપ્યો. તેમણે કહ્યું: 'ભારતની નારી સહનશક્તિની એક પ્રતિમૂર્તિ સ્ત્રી હોવી જોઈએ.' મેં ઉત્તર આપ્યો: 'મેં એવી ઘણી વાર્તાઓ વાંચી છે, છતાં હું આપને કહું છું કે મને શહેરમાં રાખો.' થોડો સમય તેમણે વિચાર્યું અને પછી કહેવા લાગ્યા: 'એક દિવસ તો શહેરમાં જવું જ છે-પણ જે આમની આવકથી આપણે શહેરમાં મોજ કરીએ છીએ એ શહેરમાં તો થોડું રહેવું જ જોઈએ ને?' મેં થોડા સમયને માટે મોન સેન્યું, ને પછી કહ્યું: 'આપ કુ:ખ ન લમાડો તો એક વાત કહું. ગામડાની જિંદગી તમને ગમે તેવી લાગે, છતાં મને નથી ગમતી. આના કરતાં તો આપ આપના પુરુષાર્થથી કમાઈને ખાવ અને મને પણ ખવડાવો. આપણા સ્વાસ્થ્ય ખાતર, આપણા સુખ ખાતર, ગરીબોને સુસીને પૈસા પડાવવા અને તેવી કમાણી ખાઈને તમારા આદર્શોને નીચા શા માટે પાડવા જોઈએ?'

'તારી દરેક વાતમાં નફરત હોય છે. પ્રત્યેક સ્ત્રી અમે તેમ કરીને તેના પતિનું સાનિધ્ય મેળવે છે, ત્યારે તું તો મોડી રાત્રી સુધી ચોપડી વાંચીને સૂઈ જાય છે. તને કદી મારી ચિંતા થઈ નથી. રોજ રાત્રીના દર્દને બહાને તને બોલાવવી પડે છે.' પછી એક લાંબો શ્વાસ બેંચતાં કહ્યું: 'ન જાણે તને શું થઈ ગયું છે.' મને હસવું આવ્યું. મેં મસ્કરી કરતાં કહ્યું: 'રાત્રીના તમારા પાસે ન આવવાથી-તમને ન મળવાથી હું બીજાની થોડી થઈ જવાની છું!

શું તેથી તમે મારા પતિ મરી જવાના છો?' તેમણે મારા સામે તીવ્ર નજર નોંખી કહ્યું: 'તો શું તું સમજે છે કે તું કસાઈ ગઈ છો? હવે તું મને નથી ચાહતી?' હું વિચારમાં પડી ગઈ. કાંઈ સ્ત્રી કેમ કદી શકે કે હું તને ખ્યાર કરું છું. સાચે જ મારાથી વધુ બોલી ન શકાયું. મેં જમીનદારી વિરૂદ્ધ કહેલી વાત તેમને ન ગમી.—તેઓ ફરી કહેવા લાગ્યા: 'ખાનદાનની આજરને કાયમ રાખવી તે આપણી પ્રથમ ફરજ છે, સવિતા!'

મેં કહ્યું: 'પણ અત્યારે વરતુ જ બીજું છે. મધ કાસે આપ સ્વતંત્રતાના આદર્શ વિચારો લઈને જીવતા હતા. આજે રીતરિવાજની ખૂલી ધારામાં બધું બુલંદા જાય છે. શું ખાનદાનની આજર તેમાં છે કે આપ બેકાર ફરો અને બીજાના પસીનાની કમાઈ પર જીવ્યા કરો? શું આપે જે રિવાજો અપનાવ્યા છે એ ખાનદાનના રિવાજો છે?'

તેમણે કહ્યું: 'તારી વાતો કેવી કઠંઈ છે!'

મેં કહ્યું: 'તમે આવી ગંભીર વાતોને દસવામાં ઉડાવો છો. હવે મને ખાનદાન-થઈ ગઈ છે કે તમારા જીવનમાં સાદસ જેવું કંઈ છે જ નહિ.'

તેમણે કહ્યું: 'ધીરે ધીરે બોલ, સવિતા! કાંઈ સાંભળી જરો.' મને ધણું ખરાબ લાગ્યું. તેમણે ફરી કહ્યું: 'ઠીક માની લે, તારા પાછળ બધાંને છોડી દઉં...'

તેમને અટકાવતાં મેં કહ્યું: 'આપ એવો સ્વપ્નમાં પણ વિચાર ન કરતા. જો આપને એવો વિચાર આવ્યો હોય તો આપ મોટી ભૂલ કરશો. હું મારા માટે નથી કહેતી. હું આપના સ્વતંત્ર આદર્શ વિષે કહું છું—જેના તમે મધ કાસે પૂજારી હતા. પરંતુ હાલના મારો તમને આમદ નથી. મારો આમદ તમે જે જુના રીતરિવાજોને અપનાવ્યા છે તેને છોડી દેવાનો છે. હું તો કહું છું કે, આપણે

ફરીને તે આદર્શ વિચારોને વળગી રહીએ-
નેને આપણે જીવનમાં અપનાવ્યા હતા.

તેમણે કહ્યું: 'એવું તો મારાથી નહીં થઈ શકે, સવિતા. ભલે તું આદર્શોની યાદ આપતી રહે, પણ જો મેં થર છોડ્યું તો ગામ કહેશે કે 'કપૂત' એક સ્ત્રી ખાતર ખીમને ભૂલી ગયા અને તે હું કદી સહી ન શકું.'

મારું લોહી ઉઠ્યા આવ્યું. આદર્શની ખોટી વાતો ફરી પ્રેમ કયો હતો, તેનામાં ફરી કાય-રતા હતી !

અમારી વાતોમાં સવાર પડી ગયું. હું તેમના પાસેથી ઝાડુ કાઢવા ચાલી ગયો. તેઓ સુષ્પ ગયા, આખી રાત્રીના ઉઝગરાથી મારું શરીર દુઃખતું હતું પણ મને સુષ્પ જવાનો અધિકાર ન હતો. હું ધામ દરવામાં લાગી ગયો. બપોરે જમી લીધા પછી હું ઓરડામાં બેઠો હતો ત્યાં મુનશીજી પુસ્તકાલય બંધ કરી ચાલી દેવા અંદર દાખલ થયા. મુનશીજી મને જોઈ ગભરાઈ ગયા. કેમ જાણે ઓરડામાં સાપ પડ્યો હોય ! મેં કહ્યું: 'માલી મને આપો અને હાં, કાલનું છાપું કેમ નથી મોકલ્યું ?'

મુનશીજીએ ગભરાતાં કહ્યું: 'મોકલી આપીય.' મુનશીજી ગયા ત્યાં તેમની બહેનનો કંઈક સ્વર સંભળાયો: 'હાય ! હાય ! જુવો તો ફેવી મોઢી મોઢી જીભ ચલાવે છે ! છે જરા પણ ધરમ ?' હું કંપી ઉઠી. ત્યાં જુડી મામી બોલ્યા: 'એકી વડુ ! મુનશીજીને જોઈ તારી સાસુ, તારી કાકી સુધાં લાજ કાઢે છે ને તે મુનશીજી સાથે વાત કરી ?' ત્યાં તો ફરીને એક સ્ત્રીના અવાજ આવ્યો, 'અરે મામાજી, ઉઠાના મુનશીજી યરમાઈ ગયા હતા, ત્યારે વડુણીએ તો મોઢું પણ ન દાંક્યું.' ત્યાં ફરીને સુધાં માજી બોલ્યા: 'બહેલી છોકરીઓને પર પુણ્ય સાથે વાત ન કરે તો તેને ખાવાનું પણ પચતું નથી. ખીચારીને કેટલા દિવસે તક મળ્યા.'

કાળા કાનજી

કાળાં છે કાનજી ! તે કાળાં ને છતિયાં,

કામ તમ કાળાં તમામ;
હો કાનજી ! શાને મલકાવ છે ?

કાળાં તમે તે કાળાં જમનાજી રીઝિયાં,

ફેલી પડ્યા તે ધરી હામ;
હો કાનજી ! શાને મલકાવ છે ?

કાળો તે કાળીનાગ કાળા તે નાચિયો,

એમાં મળે ન કશાં રમ;
હો કાનજી ! શાને મલકાવ છે ?

આવી જે કંસપ્રેરી કાળી તે પૂતના,

મારી શક્યા જે તમે શ્યામ;
હો કાનજી ! શાને ભૂતકાવ છે ?

ગોરી રાધાના તમે શ્યામ કેશ શુધિયા,

સુકાવ્યા ગોરીનાં ગામ;
એમ તમે સુકાવ્યા ગોરીનાં ગામ;
હો કાનજી ! શાને મલકાવ છે ?

સરદ

આ સમયે કાકી બહારથી આવ્યાં હતાં, તેમણે વાત સંભળી, ને સીધાં મારા પાસે આવ્યાં અને હાથોના લટકાં કરતાં કહેવા લાગ્યાં: 'વહુ, તે' શું ઉપાડો લીધો છે? કુળની આખર બોળવા બેઠી છો કે શું? શહેણી યદને ફરે છે અને ઉપરથી પાછું અંધારા પર વેર વાળે છે? સુરજ કહેતો હતો કે, એવી છાંરી ગોતી છે કે ધરની આખર વધારશે. પણ તું તો ધરનું સત્યાનાશ વાળવા બેઠી છો.' કાકી કેધના લીધે હાંફતાં હતાં. હું યુષ બેઠી હતી. પણ રાત્રીના ઉગ્ગમરાથી માથે માથું બમવા લાગ્યું. મને લાગ્યું કે હું મરી જશ. મારી છાતીમાં કુમો બરાબ ગયો. મારા હાથ-પગ ધ્રુજવા લાગ્યા. કાકીએ પ્રત: બોલવું શરૂ કર્યું: 'મામી દસંમ છે, તમને, સાચું કહેજો, આવું કદી બન્યું છે આં પરમાં? આજ સુધી કાષ્ટએ, આ ધરનીં આંતું યુષ નથી જોયું. અરે! મોડું તો શું અવાજ પણ નથી સાંભળ્યો, અને આને આ વહુએ કુળની આખર બોળા. જો જમીન-દારનાં ધરમાંથી ધરમ આવ્યો જશે તો બીજે ક્યાં ધરમ રહેશે? અને આ મામના મુર્ક કેવી કેવી વાતો કરશે. મને યતું કે વહુ હજી ઊઠે છે. મોટી થશે કે મહું સમજી જશે, પણ નેને લોહી પીતું છે, તેની તરસ પાણીથી કેમ જુગાંધ શકે?'

હું જોરથી રડી પડી અને ચીઝાઈને કહ્યું: 'કેનું હું લોહી પીવા આવી છું? કેનું લોહી મેં પીધું છે? તમારું કયું કામ કરવાની મેં ના પાડી છે કે તમે મારા પર જીલમ કરો છો? અને શા માટે દોષીત માનો છો?'

કાકી ચીઝાઈને બોલ્યાં: 'ઝાઝો, વહુરાણીને મેં ખરાબ કહી. હું સુરજની દુસ્મન ખરીને! તેની મા મરી જતાં પાળપોસીને મોટા તો મેં કર્યો છે.'

જુડી મા બોલ્યાં: 'સુરજે એને ખૂબ માથે માર્યો છે. પણ ને પગની મોજડી થવાને

લાંચક છે તેને માથે મુકવાથી માથું ધુળવાંજી થાય છે એ સુરજ બૂલી ગયો લાગે છે.'

સાંજ સુધીમાં આંખાં ખાંમમાં વાત ફેલાઈ મંદ્ર. હું રસોડામાં જવા મંદ્ર પંચ મને અંદર ન આવવા દીધી. હું ઓરડામાં બેઠી બેઠી વિચારતી હતી કે હવે એક જ આશા છે. ઝાઝામાં ઝાણું, તેઓ મને અંપરાંથી માની ન લેતાં મારી વાત સાંભળે તો સારું.

સાંજના તેઓ આવ્યા અને એક પછી એક ફરીયાદોની લંબાર માણુ થઈ ગઈ. તેમના ને દિલમાં મોંઝી યાદ હતી તે દિલ પર ફરી-યાદના એવાં વાગ્યાંજી મલોંવવામાં આવ્યાં કે મારી યાદ પણ તેમના દિલમાંથી જતી રહી.

કાકીએ કહ્યું: 'બેટા સુરજ, તું તેને સહેરમાં જ લઈ જા. એનામાં સારા ધરની વહુ બનીને રહેવા નેટલી પંજી આવડત નથી.'

તેમણે ગમરાતાં પૂછ્યું: 'પણ વાત શું બની છે? તેણે કામ નથી કર્યું? પગ નથી લાગ્યા? રસોઈ બનાવવાની ના કહે છે?'

'કાણું કહે છે બાઈ? મને મારા ઊંકરાના સમ, જો કદી આવી વાત પણ મેં કરી હોય તો! આખો દિવસ અને રાત વણે છે-પણ સંયુક્ત કુટુંબમાં રહેતાં પણ ન ચોખી.'

તેઓ સીધા મારી પાસે આવ્યા. પાછળ ફાંસ લઈને કાકી પણ આવ્યાં. તેમણે મને પ્રત્ર કયો: 'તારા માટે હું શું સંભળું છું?' મેં ઉત્તર ન આપ્યો. ત્યાં તો કાકી બોલ્યાં: 'વહુ! ક્યાં મંદ્ર તમારી જીભ?'

મેં સુરસામાં માથું જોડ્યું ક્યું. મારી આંખોનાં આંસુ મુકાઈ ગયાં. મેં સુરસે થઈ કહ્યું: 'શું કયું છે મેં? તમે જ્યાં મારું લોહી પીવા માંગો છો? શા માટે મારું જીવું કાળીને મને મારી નથી નાખતા?'

તેમણે મને કહ્યું: 'હું પુછું છું તેનો જવાબ દે. આજ નહીં તો કાલે હું આ ધરનો માસિક બનનાર છું. મારા પર મારી ખાનગીનો જવાબ

છે. મનશીલ સાથે વાત કરવાની શું જરૂર હતી ? શું તું એક જ આ ઘરમાં બસેલી છો ?

કાકી કાનસ મુકીને ચાલ્યાં ગયાં. તેઓ કહેતા રહ્યા : ‘અત્યાર સુધી હું તારી ફરીવાદને ટાળતો આવ્યો છું. તારી એક પણ ફરીવાદ મન પર નહોતો લાવતો. હજાર વખત કહ્યું કે થોડા દિવસ ચૂપ રહે; પણ તું તો માને શાની ? શું જરૂર હતી મનશીલ સાથે વાત કરવાની ? મને જવાબ આપ.’

મેં સ્વસ્થ થતાં કહ્યું : ‘પણ તેઓ ઓરડામાં ચાલ્યા આવ્યા. તે વખતે હું એકલી હતી. તેઓ મને જોષ જ રહ્યા.’

‘જોષ રહ્યા ! આજ દિવસ સુધી તેમણે કોઈનું મોઢું જોયું નથી, પણ તારું મોઢું ખુલ્લું હોય તો જોઈ લેને ! તે એવું કામ કયું છે કે ઘેર ઘેર વાતો થશે.’

મેં કહ્યું : ‘તમે પાગલ થઇ ગયા છો. કંઈ વિચારી નથી શકતા. ફક્ત બેરંગી છાંદગી જ વીતાવી જાણો છો. મેં તો ફક્ત દૈનિકપત્ર મોકલી આપવા કહેલું, કારણ આ નરક જેવા ગામમાં મને વાંચવા સિવાય કંઈ મમતું નથી. તમે મારી પાસેથી તે પણ છીનવી લેવા માંગો છો ? મને આવી ગુલામી પસંદ નથી હું આપની કાકી, મામી જેવી ગમાર નથી કે હું મારી જાતને આપની યોજાડી જેવી સમજું. મારી વાત પુરી ન થઈ ત્યાં તો મારા ચરીરે સોટીના ફટકા પડવા માંડ્યા. મને ખજર નથી, ત્યારે હું શા માટે ન રડી. મેં ફક્ત એટલું જ કહ્યું : ‘મારો, ખૂબ મારો.’

તેમનો હાથ ઘાડી ગયો. સોટી ફેંકી દેતાં તેમણે કહ્યું : ‘બેશરમ !’

આખી રાત્રી મેં આજ હસામાં પસાર કરી. સંવારના પત્ર લખીને મેં બાકીને બોલાવ્યા. તેમણે પત્ર મોકલવાની ના પાડી. બે દિવસ સુધી કોઈએ મને જગાડવાનો આમ્રદ ન કર્યો. ત્રીજા દિવસની સવારે છઠીને જોયું તો મોટા-

બાઈ આવીને હિમા હતા. તેને જોતાં જ મારી આંખમાં આંસુ આવી ગયાં.

બાઈએ કહ્યું : ‘શું થયું બહેન ?’
મેં કહ્યું : ‘હું અહીં રહેવા નથી માંગતી.’
‘પણ શા માટે ? કોઈ વાત કહે તો ખજર પડે ને ?’

મેં કહ્યું : ‘આપે મને ક્યાં ફેંકી દીધી ?’
‘કેમ ? સુરજ્યાસુએ કંઈ કહ્યું ?’
મેં જવાબ ન આપતાં ચરીર પરની બરોડા દેખાડી.

એક વખત કોધથી તેમણે પોતાના નીચલા હોઠને ઢાંત વચ્ચે ઢાળ્યો. પછી માથું નમાવતાં તેઓ બોલ્યા : ‘હું માનતો હતો કે તમે એકબીજાને આડો છો, તમારું જીવન સુખી થશે. પણ ના, એ લોક વધુ સુખી છે—જે કુખી છે છતાં કુખનો અનુભવ નથી કરતાં. એ લોક વધુ સુખી છે—જે કદા સ્ત્રીઆઝાદી અને આલોની વાતો નથી કરતા. હિંદુસ્તાનમાં કદા પ્રેમભર્યા થતાં નથી અને થાય છે તો વધુ સમય નહીં નથી શકતાં, કેમકે સમાજની બીજા બેડીઓને પ્રેમીઓ તોડી નાખવા અસમર્થ છે.’

મેં કહ્યું : ‘પણ હું એવી નથી.’
બાઈએ તેનું માથું ‘નીચું’ કરતાં કહ્યું : ‘દરેક છોકરીના માથાપે કે બાઈએ માથું ‘નીચું’ નમાવીને ચાલવું પડે છે. તે લોકો જેમ કહે તેમ ચાલવામાં જ અમારું દસ્તાવજ છે; બીજે કોઈ દિવાય નથી.’

હું ચૂપ થઈ ગઈ.
બાઈએ ફરીને કહ્યું : ‘અને પતિ જ સર્વ કંઈ છે, સવિતા !’

મેં માથું ઊંચું કર્યું અને કહ્યું : ‘અને પતિ જ સર્વ કંઈ છે—પણ તે પતિ પુરુષ હોવો જોઈએ. જે વ્યક્તિ પોતાની જ ફદીઓમાં બંધાયે રહે એ મારો જીવન-આદર્શ બની શકતો નથી. શા માટે હું એવી વ્યક્તિના

ચરણોમાં મારો આદર્શ, મારું સ્વમાન, મારી શક્તિ ધરી હૃદ-ને પોતાના પગ ઉપર હોવી નથી શકતો, જે વ્યક્તિ કેવળ નિર્મળ છે અને પત્નીને પોતાની વાસના શુદ્ધાવવાનું સાધન સમજે છે. '

બાપએ કહ્યું: 'તું શું કહે છે એ તો વિચાર! તારી એક નાની બહેન છે. લોકો જે સાંભળશે તો કહેશે કે, આ એની બહેન છે જેને તેના પતિએ.....'

મેં કહ્યું. 'પણ ગમે તે રીતે હું અહીં નથી રહેવા માગતી. તમે મને તરીકે લઈ જવ તો હું આપણાત કરીશ.' મોટાભાઈ વિચારમાં પડી ગયા. મેં ફરીને કહ્યું. 'હીક, તો થોડા દિવસો માટે તો લઈ જવ !'

'હીક ત્યારે જે થવાનું હશે તે થશે. તું જ્યારે આવવા જ માંગે છે ત્યારે હું ના નથી પાડી શકતો.'

અમો લખનો આવી ગયાં. પણ બીજો દિવસે અલાહબાદમાં એક શિક્ષિકાની જરૂર છે એવી જાહેરાત દૈનિક પત્રમાં વાંચતાં હું અહીં આવી ગઈ છું.

સવિતા તેની વાત કહેતાં શરમાતી નહતી. તેના વાળ હવાથી ઉઠીને વારંવાર તેના મુખ ઉપર આવતા હતા. મેં પૂછ્યું: 'તો શું તમે પાછા ત્યાં નથી જવાનાં ?'

'ક્યાં ?' સવિતાએ આશ્ચર્યથી પૂછ્યું.

'સુરજ પાસે-સુરજને મામ.'

સવિતાએ દૃઢ સ્વરે કહ્યું: 'હવે મેં નિશ્ચય કરી લીધો છે, હું ત્યાં પાછી નહીં જવા માગતી. આપ એ વિચારી પણ નહિ શકતા હો કે તેમણે મને જરા પણ રોકવા પ્રયાસ નહોતો કર્યો. હું મરી જઈશ, પણ કદી ત્યાં તેમની પાસે જવાની નથી.'

મેં કહ્યું: 'અત્યારે આપ ગુરુસામાં છો. પણ યાદ તો કરો, એક વખત તમે એક-બીજાને પ્રેમ કરતા હતાં.'

સવિતાએ હસતાં કહ્યું: 'આપ મને ઓળખો છો, હું આપને 'ઓળખુ' છું, છતાં જ્યારે સાંજના આપ મને ગંગાકિનારે મળ્યા, ત્યારે જે આપે મને પ્રથમ બોલાવી હોત અને મેં આપને ન ઓળખવાનો ડોળ કર્યો હોત તો આપ કદી મને ફરીને બોલાવત ખરા ?'

વાત સવિતાએ સાચી કહી હતી, પણ મેં પૂછ્યું: 'પછી ?'

'પછી શું ?' વાત તો સાફ છે.' સવિતાએ ઉત્તર આપ્યો.

મારા મુખમાંથી શબ્દો સરી પડ્યા. 'ખરેખર આપનામાં ઘણી દિંમત છે.'

'જી ના, એકલી દિંમતથી બધું કામ નથી થતું. જે મોટાભાઈ ન આવ્યા હોત અને હું એકલી નીકળી હોત તો મામના છોકરાઓ તાળી પાડતાં કહેત કે સુરજબાપુની પત્નિયા શહેરમાં જાય છે. અને આવું બધું બેઠું-સાંભળી તેઓ મારું ગળું દાખી મને મારી નાખત. તેમને તો તેમની જમીન, જંગલીની સમ્યાઈ કરતાં વધુ પ્યારી છે. તેમના ખાન-દાનની આખર ધૂળમાં મળી જાત. જે હું બધી-બધી ન હોત, કમાઈ ખાવાની શક્તિ મારામાં ન હોત તો હું કદી આવું પગલું ન ભરત. એટલે જ તો કહું છું કે દિંમતથી બધું નથી થતું.'

હું સાંભળી રહ્યો. સવિતા કહેતી હતી: 'ફુનિયા મને ધિક્કારશે, પણ આપ જ કહેો કે જે લોક મને ધિક્કારશે તેમાંના કેટલા મારા જીવનમાં બનેલી સત્ય દ્રષ્ટીકતથી વાકેફ હશે ? પતિસેવાના બંધનથી સમાજને ઓંચોને બંધી રાખી છે; પણ આજ હું એ બંધન તોડી નાખવા માગું છું.'

આટલું બોલતાં સવિતા હાંસી રહી. મેં જોયું કે તે વધુ ઉમ સ્વરૂપમાં આવતી જતી હતી. તે જાણવા માંગતી હતી કે તેના વિષે મારો શો અભિપ્રાય છે.

મેં પૂછ્યું, 'આપની બહેનનું શું થશે !'

નારીનું પ્રતીક

રહી રહી ગાજે પેલી ખીણની લેખડો રે,
ઉઠધિની છોળો પેલી રહી રહી જાગે રે, (૨)
રડી રડી જાગે ડુઝી દિલનો નિસાસો રે,
મન ઠેલું સ્થિત જાણે દરિયાની આલા રે, (૨)
રહી રહી ઉઠે કયાંથી ઉર્મિની છોળો રે.....રડી રડી....
સંધ્યા ખીલી શરમરતી મહમાતી રે, (૨)
છૂપી ધીરી, ઓઝે કાળી ઓઢણી એ ઓઢી રે.....રડી રડી....
કાં તો દેતી વ્યથા દાખી ઓઢણીની ઓઢેરે, (૨)
નારીનું પ્રતીક એ તો ' સહી લેલું રહું ' રે.....રડી રડી....
રહી રહી જાગે મારા મનડાની વાતો રે, (૨)
માનવતાનાં મૂલ મોંઘા લેદ શાથી જાગ્યો રે ? ...રડી રડી....
લીખ માગે માતાં ગની બાળકોની પાસે રે, (૨)
આઝાદી અપનાવો માગી નહિ મળે જગે રે.....રડી રડી...
ક્રાન્તિકારી યુગ આવ્યો, શાને લેલું સહી રે, (૨)
સહી સહી ંહોરી લીધા ડુઝના ડુંગરો રે.....રડી રડી...
જાગો જાગો સહુ નારી આઝાદી અપનાવો રે, (૨)
ગાઓ ગાઓ આઝાદીનું મીઠું ગાણું ગાઓ રે....રડી રડી....

વૈષ પદ્માવતી

સવિતાએ કહ્યું: ' મણેલી છે. મારી હકી-
કત હિપરથી જોઈ વિચારીને લગ્ન કરશે અથવા
લગ્ન નહીં કરે તો કયાંય નોકરી શોધી મારી પેઠે
જીવન પસાર કરી નાખશે. પેઠેનો ખાડો પુરવા
માટે તો સ્ત્રીઓ પોતાની આઝાદી વેચે છે. '

' તો શું તમે આવી જ રીતે જીંદગી વિતાવી
નાખશો ? '

હાથબર વિચારતાં તેણે કહ્યું: ' નહિ, હું
તેમની પાછળ માફ જીવન બરબાદ નહીં કરું,
કારણ તેઓ મારાથી સુદૃઢ મેળવતાં દુરત જ
ખીજાં લગ્ન કરશે. અને મનુષ્ય જે રમૂતિ
પાછળ પોતાના સુખનો ત્યાગ કરે છે તેને તે
સુખદાયક અને પવિત્ર માને છે. '

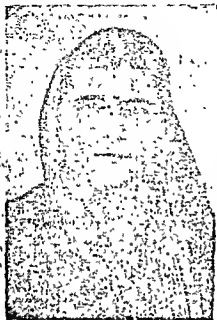
' તો શું આપ પણ ફરી લગ્ન કરી લેશો ? '

સવિતા મારા તરફ તિક્ષણ દષ્ટિ ફેંકતાં
હસીને બોલી: ' અને ખીજાં લગ્ન કરવાનું હું
અયોગ્ય નથી સમજતી. જો એકાદ એવી વ્યક્તિ
હશે-જેનામાં આત્માનું સત્ત્વ હશે, આત્મશક્તિ
હશે, સમાજ સામે લડવાની તાકાત હશે-તો
હું તેની સાથે જરૂર લગ્નમંથોયી જોડાઈશ.
પછી બધે સમાજ મને ધિક્કારે. '

અને મેં જોયું કે સવિતા હવે ખીલકુલ
શાંત હતી. કાંઈ પણ જાતનો ડર તેના મુખ પર
ન હતો. મને થયું કે, સ્ત્રીઓ પણ સમાજ સામે
જાંડ કરી સમાન હક્કની આઝાદી માગી રહી છે.

ગુજરાતના અથાક સમાજ સેવિકા

સ્વર્ગસ્થ

પ્રેમલીલા મહેતા

જયપણથી જ સમાજસેવાની ધરણ-વાળાં થી. પ્રેમલીલાજીએ મહેતાનો જન્મ સને ૧૯૦૩ ના સપ્ટેમ્બરની સાતમી તારીખે અમદાવાદમાં થયો હતો. જાણીતા સમાજ સેવક દંપતી-ડો. સુમન્ત મહેતા અને સી. શરદાજીએ મહેતાનાં એ સૌથી મોટાં પુત્રી. પ્રાથમિક અને માધ્યમિક અભ્યાસ અમદાવાદમાં કરી મુંબઈ વિદ્યાપીઠની મેટ્રીકમાં બધી વિદ્યાર્થીનીઓમાં પહેલો નંબર મેળવી તેમણે એટલીક પારિતોષિક મેળવેલું. તે પછી વડોદરા કોલેજમાંથી ૧૯૨૩માં તેઓ બી.એસ.સી. થયાં.

સ્નાતક થયા પછી સેવા ભાવનાવાળાં આ બહેને રાજકોટની ખાટૈન શ્રીમેલ ટ્રેડિંગ કોલેજના પ્રિન્સીપાલ અને સુપ્રીન્ટેન્ડન્ટ તરીકેની નોકરી સ્વીકારી. આં સ્થાને અત્યાર સુધી અગ્રેજ ક્રેડેન્શિયલ બહેન નીમાતા, પણ આ પદ તેમણે સ્વીકાર્યું ત્યારે આ સ્થાને નીમાવામાં તેઓ સર્વપ્રથમ દિંદી બહેન હતાં.

રાજકોટના બે વર્ષના વસવાટ દરમ્યાન તેમણે કાર્યાવાહ સ્ત્રીપરિષદ યોજી હતી અને રીડીયુસ્ટ કાર્યાવાહમાં સ્ત્રીઓની પરિષદ સામે ત્યારે મોટો વિરોધ ઉઠ્યો હતો, છતાં તેમની હિંમત, ડહાપણ અને સેવાભાવનાને લીધે એ સર્વ વિરોધો અને સખત રોષ વઢોરીને પણ પોતાના પ્રયત્નમાં અડગ રહ્યાં ને એ પરિષદ તનનોડ મહેનત કરીને પણ સફળ બનાવી હતી.

૧૯૨૭ માં વડોદરાના દિવાન સર મનુભાઈના મોટા પુત્ર થી. કાન્તિચંદ્ર સાથે તેમનું લગ્ન થયું. તેઓ પોસ્ટખાતામાં સુપ્રીન્ટેન્ડન્ટ પદે હોવાથી તેમને એ ખાતાની મોટી મોટી ઓફિસોમાં બદલીઓને કારણે જુદે જુદે રથે વસવાટ કરવો પડ્યો, એથી થી. પ્રેમલીલાજીએ દરેક સ્થળે પોતાની સમાજસેવાની પ્રવૃત્તિઓને કારણે અનેક બહેનોના સહવાસમાં આપ્યાં અને પોતાના મળતાવડા સ્વભાવને લઈને તેમનો પ્રેમ જીતી લઈ સુવાસ મેળવી હતી. એમણે નાસિકમાં બાળમંદિર ખોલ્યું હતું, હરિજનશાળ, નિરહારતા નિવારણ, રક્ષણ, વૈદિક, મદદ વગેરે કાર્યોમાં સક્રિય રસ લઈ સેવા આપી હતી. મુંબઈના બંજિની સમાજ સેવા મંદિરમાં કામ કર્યું હતું, ૧૯૪૩ થી ૪૬ સુધી અમદાવાદમાં એલોપાથી મદિલા મંડળ સ્થાપી ચલાવ્યું. મદિલા પરિષદ તરફથી સેવામંડળ અને મદિલા પરિષદના અમદાવાદ વિભાગના મંત્રી તરીકે પણ સેવાઓ બજાવી હતી.

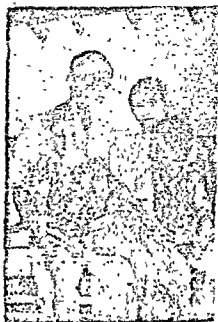
૧૯૪૧ માં તેઓ મુંબઈ આવ્યાં અને ભગિની સમ્મળની પ્રવૃત્તિઓ ઉંપાડી લીધી. ઉદ્વાડા વિભાગના ભગિની સમાજના મંત્રી તરીકે તેમણે રાત્રીપરંજ કન્યા છાત્રાલયનો વહિવટ કુશળતાથી સંભાળ્યો હતો. ગુજરાતી સ્ત્રી સહકારી મંડળની તારદેવ શાખાના સ્વદેશી બંદારતું અને સેન્ડલવૂડ રોડ ઉપરના મંડળના સંચાલનમાં તેમનો મોટો ફાળો હતો.

તેઓ સારાં લેખિકા હતાં ને જુદા જુદા પત્રોમાં લેખો, વાર્તાઓ ઉપરાંત તેમણે તંત્રી તરીકેની પોતાની લાપકાત પૂરવાર કરી જતાવી હતી. ભગિની સમાજ પત્રિકામાં એમની તંત્રી તરીકેની વિદ્વતા ને ડહાપણ દેખાઈ આવે છે. આ ઉપરાંત તેમણે 'ગૃહદીપિકા' નામના પુસ્તકના બે ભાગો લખ્યા છે જે આજે કન્યાશાળાઓમાં ખૂબ જ ઉપયોગી થઈ પડ્યાં છે.

સેવાભાવી માતાપિતાનાં આ સેવાભાવી પુત્રી રાજકીય અને સામાજિક કાર્યકરોના સંપર્કમાં હતાં. તેઓ સંગીતના શોખીન હતાં અને એમની પાસેથી ગરજામાં મીડી હલક સાંભળવી એ એક લ્હાવો હતો. મહિલા પરિવર્તન એ અથાગ કાર્યકર હતાં અને વધુ સેવાઓ આપવાની તેમને તમજા હતી.

એથી હિંદ સરકાર તરફથી તેમને કો-ઓપરેટીવ (સહકાર) ત્રિભાનો અભ્યાસ કરવા અમેરિકા મોકલવાનું નક્કી થયું હતું ને તે માટે તેઓ તા. ૨૪ મી જુને રવાના થવાનાં હતાં. પરંતુ જતા પહેલાં જરૂરી ઇન્જેક્શન લેવામાં એક ઇન્જેક્શનથી તેમને એકાએક લકવો થઈ આવ્યો અને મગજ ઉપર સોજો આવ્યો. પાંચ અઢવાડીયાં તેમણે આ મોંઘળી ભોગવી પહેલી ઓગસ્ટે તેઓ સ્વર્ગવાસ પામ્યાં. એમના અવસાનથી સ્ત્રીસમાજને બારે મોટી યોદ આવી છે. પ્રભુ એમના આત્માને શાન્તી આપો.

ઉચ્ચ કેળવણી પામેલા સમાજ-સેવાભાવી

સૌ. ચંદુબહેન કાલેલકર

સૌ. રાષ્ટ્રના જાણીતા રસાયણ-ઉત્પાદકો પારેખ બ્રધર્સવાળા શ્રી. વલ્લભભાઈ પારેખ, એમ.એ., બી.એસ.સી., એમ.એસ.સી.આઈ. (લંડન) એમ. એ. માં પહેલા વર્ગમાં પહેલા આવવાથી સોનાનો માંદ મેળવનારની પુત્રી સૌ. ચંદુબહેનનો જન્મ તા. ૧૦-૧૦-૧૦ ના રોજ વરતેજમાં થયેલ. માતા કમ્બર્જી અને નિરંજન હતાં. તેથી પિતાએ રહેજ અક્ષરમાન આપેલ. શ્રી. ચંદુબહેને દક્ષિણામૂર્તિમાં પ્રાથમિક શિક્ષણ લઈ અમદાવાદમાં ફર્ટ કલાસમાં પ્રથમ આવી કર્વે યુની. ની ૭. એ. ની ડીગ્રી પ્રાપ્ત કરી. તેમની ઝળકતી કારકીર્દિને લોધે તેમના પિતાશ્રીનો ઇચ્છો ઉચ્ચ અભ્યાસ માટે અમેરિકા મોકલવાની યંત્ર અને કર્વે યુની.ના

રજીસ્ટાર શ્રી. ધરાવતી કવેના પ્રયાસથી અમે-
રિકાની મીલ્સ કોલેજમાં પ્રવેશ માટે કવે
યુનિ. ની જી. એ. ની પદવી મંજૂર થઈ અને
ચંદુબહેનને ત્યાંની શિષ્યવૃત્તિ મળી, અને ૧૯૩૫
માં તેઓ અમેરિકા ગયાં. મીલ્સ કોલેજમાંથી
બોસ્ટન યુનિવર્સિટીમાં થી. ચંદુબહેન સમાજ-
નિવા (સોસાયોલોજી) નો ખાસ વિષય લઈ એમ.
એ. થયાં. સારા સૌરાષ્ટ્રમાં આવી એમ. એ.
ની ડીમી લેનાર તેઓ પહેલાં બહેન છે. સામાન્ય
જીવણી પામેલી માતાની પુત્રી અમેરિકાની
એમ. એ. થઈ !

શ્રી. ચંદુબહેનને નાનપણથી જ સ્ત્રી-સેવાનો
ભારે શોખ હતો. બાવનમરમાં બહુતાં ત્યારે
પણ વીક્ટર રકવેરમાં તહેવારની રમ્મને દિવસે
નાની નાની બહેનોને એકઠી કરી એમનું સ્થાન
શું છે, એ સમજાવતાં. નાનાં નાનાં કુમારી
મંડળ અને મદિલા મંડળ પણ રાઈ કરેલાં.
મેટ્રીકમાં હતાં ત્યારે તો અમરેલીમાં અખિલ
કાઠીયાવાડ મદિલા પરિષદમાં સ્ત્રીઓને છુટા
છેડા કરવાનો દરાવ મુખી એમણે પ્રેક્ષકોના
દિલમાં ક્ષોભ પેદા કર્યો હતો. અને ચાર જ
વિરોધે એ દરાવ પરિષદમાં પસાર થયો અને
'કુલજાઈ' પત્રે 'સૌરાષ્ટ્રની સિંદણ' તરીકે
એમને ખીરદાવ્યાં.

અમેરીકામાં પણ હિન્દના દિતનું કામ
કરવાનું ચૂકતાં નહિ. નાના નાના મંડલોમાં એ
હિન્દ વિશે વાર્તાલાપ ગોઠવતાં, અને એક
વખત તો હિન્દ-સંબંધી વાણિજ્યન આપેલું.

અમેરીકામાં પણ ધી. ચંદુબહેને બાળકોના,
અનાથના, કુમારી માતાઓના, વહોના, મજુ-
રોના અને ગ્રુન્ડેજારોના પ્રશ્નોનો અભ્યાસ
કર્યો હતો. એમની ઇચ્છા એ દષ્ટિએ હિન્દના
પ્રશ્નોનો ઉકેલ કરવાનો હતો. એ અમેરીકાથી
આવી સીધાં પૂ. બાપુજી પાસે સેવામાં ગયાં.
બાપુજીને એમના તરફ ખાસ પક્ષપાત હતો.
પ્રાર્થનામાં સીએ દાનર રહેવું જોઈએ એમ

બાપુજી ઇચ્છતા; પણ કોઈને આમ્રક કરતા
નહિ. શિયાળાની ઠંડકડતી ઠંડીમાં સવારની
ચાર વાગ્યાની પ્રાર્થના રાઈ થવાની હતી ત્યારે
ચંદુબહેને આંખ ઊઘાડી સામે જોયું તો પૂજ્ય
બાપુજી ઉભેલા. એમણે શ્રી. ચંદુબહેનના મનની
રિયતિ સમજી લીધી, અને કહ્યું: "ચંદન, તને
ફરી આંખ બંધ કરવાનો અધિકાર છે."
ચંદુબહેન પાછા ઊઘી ગયાં !

પૂ. બાપુજીએ જોયું કે ચંદનની ઇચ્છા
સમાજ-સેવાની દરે તો તો એમણે હિન્દી
શીખવું જ જોઈએ, એ વિચારે ખાસ ભલામણ
પણ આપી. શ્રી. ચંદુબહેનને ડેડરાફન કન્યા
ગ્રુન્ડેજમાં ગોઠવ્યાં. ત્યાં એ હિન્દી શીખતાં
અને તેના બદલામાં કોલેજની છાત્રીઓને
માનસલાહ અને અંગ્રેજી શીખવતાં. કમનસીમે
પોતાનો અભ્યાસ પુરો કરે ત્યાર પહેલાં પૂ.
બાપુજીએ રાજકોટમાં ઉપવાસ આપ્યો. એટલે
પૂ. બાપુજીની સેવા કરવા શ્રી. ચંદુબહેનને
રાજકોટ જવું પડ્યું. ડૉ. સુચીલા નાપરની
ગેરહાજરીમાં શ્રી. ચંદુબહેનને પૂ. બાપુજીની
નર્સ બનવું પડ્યું. એ વખતે પણ બાપુજીને
માલીસ કરતી વખતે પૂ. બાપુજીએ વિનોદ
કરેલ: "ચંદન, હું કંઈ તને બસ કહેવાનો નથી.
તું થાકે ત્યારે બસ કરજે !"

૧૯૩૬નો સાલમાં પૂ. કાકાસાહેબના પુત્ર
શ્રી. સતિષભાઈ કાલેલકર કે જ્યોતીબાઈ
યુની. ના એમ. એ. છે તેમની સાથે શ્રી.
ચંદુબહેનના લગ્ન થયાં. આંતર ભતિષ લગ્નનો
સૌરાષ્ટ્રમાં આ પહેલો પ્રસંગ હતો. અત્યારે
તેઓ એક પુત્ર અને એક પુત્રીનાં માતા છે.

નામપુરમાં ધી. ચંદુબહેને હિન્દી ક્લસ
કાઢ્યો. નિરંતર બહેનોને એ પોતાને ત્યાં બોલાવી
બપોરના કુરસદના વખતે હિન્દી, અષ્ટોત,
હતિદાસ, બુજોળ વગેરે ભણાવતાં. એમાંથી જ
એમને ગરીબોનાં બાળકો માટે બાળમંદિર
કાઢવાનો વિચાર આવ્યો, અને કાળો કરી

ખાલમંદિર શરૂ કર્યું. પણ કમનસીબે તેમને નાગપુર છોડવું પડ્યું, કારણ કે એમના પતિ શ્રી. સતિષભાઈ અત્યારે દિન્દી સરકારના પરદેશ માહિતીખાતાના અધિકારી તરીકે સીંગાપોર નીમાયા હોવાથી તેમની સાથે તેમને જવું પડ્યું.

બાર વર્ષ પહેલાં સૌરાષ્ટ્રમાં જ્યારે કન્યા જીવણી હતું ખાલ્યાવરધામાં હતો તે સમયે શ્રી. ચંદુજીવનની ઝળકતી કારકર્દિ તેમના સ્વભાવનો પડઘો પાડે છે.

*

લંડનમાં હાલમાં બરાબ રહેલી વનસ્પતિ શાસ્ત્રીઓની પરિવહના ઉદ્ધાટન પ્રસંગે બ્રિટિશ રાષ્ટ્ર સમુદના જવા બાંહેમાંથી દાગરી આપવા આવેલા ૧૦ પ્રતિનિધિઓ-જેઓનો મહેટેા ભાગ પ્રોફ પુરોનો બનેલો છે તેમાં આસામની એક કુ. તિથોત્તમા ગોગોઈ નામની ૨૩ વર્ષની વિદ્યાર્થીની પણ હતી. કે. તિથોત્તમા ગોગોઈ માર્થમિક શિક્ષણ લેતી હતી ત્યારથી જ તેના શિક્ષકોએ તેને માટે ઉચ્ચત્તમ બનિષ્વની આમણી કરી હતી. ત્યારબાદ તેણે વનસ્પતિ શાસ્ત્રને પોતાના શોખના વિષય તરીકે અભ્યાસ માટે પસન્દ કર્યો હતો, અને શાળામાં તેણે તે વિષયનો અભ્યાસ કર્યો પછી તેને કલકત્તાના વિશ્વવિદ્યાલયમાં આગળ ઉચ્ચ અભ્યાસ માટે શિષ્યવૃત્તિ મળી હતી. તે પછી તેને આસામ સરકારની યુક્તોત્તર પુનરચનાની યોજના અનુસાર મેન્ચેસ્ટર વિશ્વવિદ્યાલયમાં ઉચ્ચ અભ્યાસ માટે મોકલવામાં આવી છે.

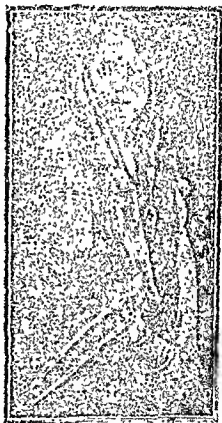
*

ખં. ગાળના લોકનેતા સ્વ. દેશજી યિત્ત-રંજનદાસનાં મોટાં પુત્રી અને કલકત્તાના પ્રખ્યાત ધારાશાસ્ત્રી શ્રી. સુધીર દેવનાં પત્ની શ્રીમતી અપર્ણા દેવની પૂર્વ પાકિસ્તાનના ડેપુટી કમીશર તરીકે નીમણું કરીને દિન્દી સરકાર

કેટલાક

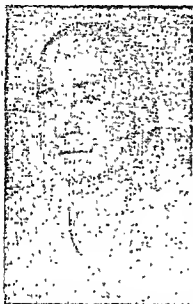
સ્ત્રી-પરિચયો

પરદેશ ખાતાની નીમણુંકોમાં નવો ચીફ પાડ્યો છે. શ્રીમતી રૌચ મેન્ડિસનાં કાર્યકર નથી, પણ

મેન્ડિસ તરફ તેમનો સંપૂર્ણ ભક્તિભાવ તો છે જ. તેઓ સમાજ સેવાના કાર્યમાં એતમેત બની કલકત્તાની ધણી સામાજિક સંસ્થાઓમાં પોતાની સેવાઓ આપી રહ્યા છે. તેઓ ઉત્તમ ગાયિકા છે અને સામાજિક કાર્ય માટે થતા નવસાઓમાં રેન્ડ ઉપર આવતું કામ કર્યું છે. તેઓ તેમના પતિ સાથે ઉગ્રાક પણ બે ત્રણ વખત જઈ આવ્યાં છે અને સામાજિક સંસ્થાઓમાં સક્રિય સેવા આપી એમના

માનતા લાભ આપશે છે. પરદેશ ખાતામાં રાજદ્વારી માણસોની જ નીમણુક શાષ એવી માન્યતાને ખોટી પાડી એક સમાજ સેવિકા બહેનની નીમણુક કરીને દિંદી સરકારે બહેનોનું સન્માન કર્યું છે.

આમાગી મહિલા પરિષદ જૂનાગઢમાં જન-ચુઆરી માસમાં બરાવાની છે તેના પ્રમુખ તરીકે થી. ઉર્મિલાબહેન મહેતા ચુંટાયાં છે.

ધવ હાડીંગેન નામની એક અંધ અંગ્રેજ મહિલાએ 'એમથર એન્ડ સો' ની જમીંનદામ સુનિરાસિટીની પદવી પ્રાપ્ત કરી છે. આ બાઈ ૧૭ વર્ષની ભરજીવાળ વયે અંધ બની હતી. ૧૧ વર્ષ પર તે રોનોમાફર તરીકે કામ કરતી હતી, પરંતુ તેને ધારાસાઝી બનવાની ઈચ્છા થતાં તેણે અભ્યાસ શરૂ કર્યો હતો. તેઓ ઇંગ્લેન્ડનાં પ્રથમ અંધ મહિલા સોશીસીટીર યવાની મદ-ત્વાકાંક્ષા સેવે છે.

ગયા વર્ષે એંગ્રેજની પંદરમી તારીખે દિંદે સ્વતંત્ર થયું ત્યારે અયોધ્યાના નવાજના વંશજ ૪૫ વર્ષના પ્રીન્સ યુયુક્રમીરાજાએ નવાજ તરીકેની તાજપોષી કરાવી થોટીશ અને દિંદે સરકારની પાસે અયોધ્યાના રાજની માગણી કરી હતી. આ યુયુક્રમી ૬૦ વર્ષની ફોઈ પ્રીન્સેસ રામમારા ખુદેશ બેગમનું મોત થતાં યુયુક્રમે એક ચુસ્ત મિત્ર અને સાથીની ખોટ પડી છે. વાછડઅલી શાહની એ એક જ છત્તવી પુત્રી હતી અને લખનોમાં બે માળના કાકાના મકાનમાં એ મરણ પામી, ત્યાં તે ૭૫ વર્ષથી રહેતી હતી. વેણે ઉઘે પોતાના પિતાની ગાદી પરના યુયુક્રમા કાવને ટોચ આપતા એક દસ્તાવેજ પર સહી કરી હતી.

ફેટલીક સીએ. ગરીબાઈમાં પણ પોતાના બોરવને અને અમાલિની જોડોજલાલીને વિસરી શકતી નથી. પ્રીન્સેસ ખુદેશ બેગમ એમાંની એક સી હતી. તે વિધવા થઈ ત્યારથી તેને રૂ. ૨૫૦ નું સરકાર તરફથી જ પેન્શન મળતું હતું તે જ તેની આમદાની હતી, છતાં પોતે મરણ પામી ત્યાં સુધી અયોધ્યાના દરબારની રીતરસ્યોને સ્વેચ્છાએ વળગી રહી હતી. કહેવાય છે કે, શાદી થયા પછી તેણે ધરને જંગમ રહી પણ જોળગેલા નહિ. તેની સખીએને તે કહેતી કે, ફેટલીક વાર તેને બહારની કુનિયામાં ડેશિયું કરી લેવાની જખના સ્તાવતી હતી, પણ શાદી ખાનદાનની સીએને એવો કશો અનુચિત વતીવ કરવાની મનાઈને માન આપી, તે ધરનો બહાર નીકળવાની લાલચનો સામનો કરતી હતી. તેને તેની બહેન બાગમચારા અગીઆ બેગમની કબરની બાજુમાં ફોટુમિક કબરસ્તાનમાં દફનાવવામાં આવી છે. તેની દા-નવિધિ વખતે માત્ર અવધાઈમાં નજરની મંજૂરિઓ જ દાખર રહ્યાં હતાં.

(ગતિકથી ચાલુ)

મોટર યાત્રાના એક પ્રસંગ

તા. ૨૧-૬-૪૭ ના રોજ હરદારમાં નિરાશ્રિતો ધણા આવેલા અને બધા પૂ. બાપુજીના દર્શન કરવા ઈચ્છતા હતા તેથી ભાઈ જવાનું નક્કી થયું. આ વાગે સવારના બાપુજી જીડ્યા, પ્રાર્થના કરી, ને ટપાલો લખી. મધ અને અરમ પાણી પીધું. બાપુજી જેમ સવારના રહ્યા પીએ છીએ તેમ બાપુની આ રહ્યા હતી. ૫ માં ૧૫ મિનિટ બાકી હતી એટલામાં બાપુજી ઊભા થઈ ગયા અને ફરવા લાગ્યા. ફરતા ફરતા શ્રી પ્રફુલ્લ ઘોષ સાથે જંગાળ વિગે મંબીર વાતોમાં પડ્યા.

હું નાહી ઘોઈને હરદાર લઈ જવા માટે થોડોક સામાન, પાણી, બાપુજીને માટે કંઈ ફળો, નાનકડા બિંબા, લખવા પાંચવાની સામગ્રી છત્યાદી તૈયાર કરવામાં રોકાઈ. જરાજર પાંચના ટકોરે અમારી મોટર હરદાર જવા ઉપડી. મોટરમાં બાપુજી, સિન્ડિકેસન ચાંદીવાલા, સુશી-લાલજી તથા હું-હતા. હું અને બાપુજી પાછળની સીટ ઉપર બેઠા હતા. સુશીલાજીને તથા સિન્ડિકેસનજી આગળની સીટ ઉપર હતા. મોટરમાં પણ બાપુજી પોતાનું કામ કરી બેતા, એ ત્રમાણે પોતાનાં હરિજનમાં આપેલા લેખનું અંગ્રેજી કરતા હતા. (હરિજનને સાર મૂળ લખાણ બાપુજી હંમેશાં યુગ્મરાતીમાં લખતા. પછી એનો તરજુમો થતો.) આ તરજુમો તખાસતા મારા બોળામાં માથું મુકાને સુઈ ગયા. લગભગ કલાક સુતા. ૬ વાગે મેરઠ આવ્યું અહીં પુછળ ભીડ હતી. 'ગાંધીજી ઝીંદાબાદ' 'મહાત્મા ગાંધીજી જય'ના ગગનભેદી અવાજ બાપુજીને નિદ્રામાંથી જાગ્રત થવું પડ્યું. અમારી મોટર ૬૦ માઈલની ઝડપે જતી હતી. મને તેટલી ઝડપે મને તે વાહન જાય પણ પ્રેમ આગળ બધું નકામું થઈ પડે છે, એટલે ગામ-

બાપુનાં સંભારણાં

લેખક :

ક. મનુભઈન ગાંધી

ડાના લોકોના પ્રેમને વશ થઈને કાષ્ઠવરને મોટરની બેઠકે ફરજીયાત દવાવવી પડતી હતી, અને દર્શન કરી લીધા પછી પણ લોકો પોતાની સ્વતંત્રતાએ જ મોટરને જવા હેતા. પ્રેમ આગળ આ યંત્રના પણ આવા હાલ થતા હતા. એ વખતે મને "સખસે ઉચી પ્રેમ સમાઈ"નું મનન યાદ આવ્યું કે પ્રેમને વશ થઈને જ શ્રી કૃષ્ણ ભગવાને અર્જુનનો રથ દાંડેલો ને ! આ ગીત આશ્રમ ભજનાવલીમાં છે.

અમે બાપુજીને બચાવવા કહેતા કે 'પંડિતજી (જવાહરલાલજી) ની મોટર પાછળ આવે છે ભાઈ જાણે.' પંડિતજી અમારી સાથે જ પાછળની મોટરમાં હતા. પંડિતજીના પણ એ જ હાલ થયા. પણ પંડિતજી તો પંડિતજી છે, એ તો એકદમ મોટર બદાર નોકળા મથા અને

છત ઉપર બેસીને, બાપુજીને હેરાન ન કરવા માનવમહેરામણને વિનંતિ કરવા લાગ્યા. આમ સવારના પાંચ વાગ્યે ધેરથી નીકળેલા તે બરાબર હા વાગે હરહારના દરવાજામાં પ્રવેશ કર્યો. જુન મહિનો એટલે એ બાજુ ગરમી તો અસહ્ય હોય જ. હજુ વર્ષાની શરૂઆત નહતી થઈ. સૂર્યદેવ પણ બાપુજીના દર્શન કરવા આવના હોય એમ એણે પણ તપવા માંડ્યું હતું ! જેવી મોટર ચહેરમાં દાખલ થઈ કે ધણી વખત પછી જેમ કોઈ કુટુંબમાં એવું મરણ થયું હોય અને સૌથી છુટકા હોય તે આશ્વાસન આપવા તથા ત્યારે જે માણસને પોતાના સ્વજનની ખોટ પડી હોય, અને વડીલના બોળામાં માયું મૂકી પોતાનું હૃદય દાઢવે તેવી નિરાશિતો અને બાપુજી વચ્ચેની પરિસ્થિતિ હતી. નાના, મોટા, સ્ત્રી, પુરુષ, યુવાન, બાળકો, સા કોઈ કહીધારાની જેમ ઉમટ્યાં હતાં. "મોંધીજી ઝોંઘાઝાઝ, ઘડિતજી ફી જય, મોંધીજી ખાવા આયો, કપડાં આયો"—વગેરે ચોકારો કરતા હતા, અને મોટરને બાપુજીનાં બાળકો સમાન પ્રભાવે ધેરી લીધી હતી. ચોલીસ વૉલન્ટીયરોએ ધણી મહેનત કરી—પણ બધી સત્તાઓ નિષ્પજા નિવડી. અરે ! બિલ્લીજીની સફેદ મોટરના કમ્પરસાણ વળી ગયા. એટલા બાદોચ ક્રાઈવરની બાદોચી પણ અહીં નકામી નીવડી. બાપુજી તો ખૂબ જ ચોકી ગયા હતા. શ્વાસ લેવાનું પણ મુશ્કેલ થઈ ગયું એક તરફથી ફૂલનો વરસાદ, અને લોહો બાપુજીને હાથ અડાડીને પોતાનું જીવન પવિત્ર કરવાની યદાર્થી ચરણ સ્પર્શ કરવા તત્કાપાપડ થતા મોટરની પાછળ પાછળ દોડતા હતા.

આખરે ચહેરથી કે માત્રસ દૂર થી બિલ્લીજીનો એક નાનકડો બોલ બાટનો બંનેજો દત્તે ત્યાં પહોંચ્યા. આખજ પાછળ પડાડો છે અને વચ્ચે નાનકડું સાફું મકાન છે. ચરણ નેતું છે, પણ ત્યાંય લોહો પહોંચી ગયા. સૂર્યના

ધોમધખતા તાપની પણ પ્રેમલેલી પ્રભાવે આજે પડી ન હતી. ગા કલાક બહાર બાપુજી હાથ બેઠીને હિમા રથા. ઝોરડામાં ત્યાં બેઠા અને હાથ મોઢુ ધોયાં ત્યાં જ નિરાશિતોનું એક કેપુટેશન—પંખખી શીખ પ્રતિનિધી મંડળ આવ્યું.

‘અરે ! બિચારાના લાખો રૂપિયાના કાન-જીયા બગાડ ગયા. કોઈનો બાપ નહિ, તો કોઈની મા નહિ, કોઈનો યુવાન પુત્ર ગયો તો કોઈની સ્ત્રી ગઈ. બાપુ ! આપ બતાવો કે હવે અમે પાકિસ્તાનમાં કેમ કરીને રહીએ ? પાકિસ્તાનમાં જશું, તો ત્યાં મંરાઈ જશું, અને હિંદુસ્તાનમાંથી પશુ જશું.’ બાપુએ આશ્વાસન આપ્યું : “જે બની ગયું તે બની ગયું, પરંતુ ઝીણા સાફેમે દમણાં જ એક નિવેદન બહાર પાડ્યું છે કે પાકિસ્તાનમાં જેટલો હજુ મુમ્મલમાનોતો રહેશે તેટલો જ હિંદુનો, બધો હિંદુનો વધારે રહેશે. એટલે હવે જેવાનું કે આ નિવેદન ઉપર ઝીણા સાફેમ ચાલે છે કે નહિ ? નહિ ચાલે તો પાકિસ્તાન એની મેજ પડી જશે, એટલે આપણે હિંમત ખૂબ રાખવાની. આમ રહે કેંઈ પાર આવશે ? જે પાકિસ્તાન પોતાની નીતિ ઉપર નંદિ ચાલે તો ફુનિયા એને નહિ સાંખે. આપણે એને તક આપવી જોઈએ.” આમ બાપુજીએ ધીરા મંબીર સ્વરે મોઢોને સમગળ્યું. લોહો સોય પડે તો પણ તેનો અવાજ સંબળાય એટલો સાંતિથી સાંભળતા હતા. બાપુજીની દમોઢની આ રીત હતી કે જે કોઈ જુકું મોલે તો તેની જુશાઈ જતે કહીને સાબિત ન કરે કે બાઈ તેં જોડું કહ્યું છે, પણ પ્રસંગ એવો દરારી આવે કે જોડા માણસે પોને જ કહ્યું હતું પડે કે તા મારી શ્વસ તો થઈ અર્થ છે, એ રીત ઉપર બાપુજીએ હિંદુસ્તાનનું ઘડતર પાડ્યું. અંગ્રેજોને જેવા અંગ્રેજોને પણ કહ્યું કરવું પડ્યું, અને એટલે જ હિંદને યુલામીમાંથી સ્થાપિના ઉપલી રીતે મળી.

આ રીત બાપુજી ક્યાંથી શીખ્યા ?—

પણ એમણે જ કહેલું—

“અમણા સમાજમાં જ્યારે દિકરીને સાસરે વળાવે અને કદાચ દિકરીને દુઃખ પડે—અને દિકરી બાગીને માવતર આવે તો ડાહી મા દિકરીને એમ જ કહેશે કે દિકરી તું પરણી એટલે તારું સાસુ થઈ જશે તારું સાસરું જ છે. ત્યાં જવું જોઈએ અને હિંમતથી રહી બધાને પોતાનાં કરી લેવાની તારામાં શક્તિ હોવી જોઈએ. એ શીખામણો શાણી માતા પુત્રીને આપે છે. એ જ વાત હું અહીં કહીશ કે બહા-દુરીથી રહી બધાને છોડો, ખુશામત કરીને નહિ. અને એમ કરતાં મૃત્યુ આવે તો પણ બધાને એક વખત તો મરવું જ છે ને! પણ તમે કોઈને માયો વગર તો ઠીક, પરંતુ ગુસ્સો પણ કાઢ્યા વગર સાંતીથી રોમનામ લેતા મરશો તો તમારો જ જય છે: નહીં કે પાકિસ્તાનનો. અને ત્યાં જો આમ બહાદુરીથી બધા જ હિંદુઓ કપાઈ મરશે તો દુનિયા કહેશે કે આવું કેવું પાકિસ્તાન કે જ્યાં હિંદુઓના આવા કપરા હાથ થાય છે! પણ તમે તો ડરથી બાગી આવ્યા છો અને અહીં આવીને ત્યાંનો ગુસ્સો અહીંના મુસલમાન બાઈઓ ઉપર કાઢો છો. એટલે હું તમને શી રીતે સલાહ દઉં! હું તો તમને એક જ સલાહ દઈશ, કે તમારે સૌને પોતપોતાને ઘેર જ જવું અને બંને સરકાર ચું કરે છે તે જોવું. અને જ્યાં સુધી સાંજતી ન થાય ત્યાં સુધી કશી કલ્પનાનું શૂત થીજૂ ન કરવું જોઈએ” આમ ઉપરનો એક મા દિકરીનો દાખલો આપી બધા આશ્રિતોને બાપુજીએ વશ કરી લીધા. અને કોઈના મોઢામાંથી બાપુજીની સલાહની સામે એક પણ શબ્દ કહેવાની હિંમત ન ચલાં.

આશ્રિતો મોટે ભાગે સરહદી પ્રાંતના તથા પંજાબના હતા. આમ સવારના ઠા થી લઈને ૧૨મી વાગ્યા સુધી એકઠાઈ કામ કરીને બાપુજી ૧૨મી વાગે બહુ જ ચાકી ગયા એટલે મુલાકાત બંધ કરાવી.

૧૨મી વાગે થોડી વારે શરીરે માલીશ કરાવ્યું. નાઠીને બહાર આવ્યા ત્યાં ૧૧મી વાગ્યો. ૧૧મી વાગે બાઈલું શાક, ૪ ઓ'સ બકરીનું દૂધ અને ૬ ઓ'સ સફરજનનો રસ પીધો. ૨ વાગે એ બધું કરીને રેડીયો લીધો. કાંતતા હરદારના ઝોડીસરો સાથે નિરાશ્રિતોની વ્યવસ્થા કરવા વિષે વાતો કરી. ૩ વાગે માટી લઈ આડા પડ્યા. બાપુજીને ગમે તેટલું કામ હોય, ચાક હોય, પણ રેડીયો અને માટી ન છુટે. દરરોજ બપોરે પેટ ઉપર માટી તો લે જ; કારણ કે એ ઘણી વખત કહેતા કે “મારે ઉશ્ચરની સેવા કરવા જવું છે—અને જવું છે તે મોંદલો રીતે નહિ, ૨૫ વર્ષના પુત્રાનની, જેમ તંદુરસ્ત રીતે.” એટલે માટી તો ન જ છોડે. (પેટ ઉપર માટી લેવાથી કબજાવાત ન થાય એટલે લેતા હતા.)

સુશીલાબહેનને આશ્રિતોના કેમ્પ જોવા બાપુજીએ મોકલ્યા હતા. પંડિતજી પણ બાપુજી વતી બધી કેમ્પોમાં ફરવા ગયા હતા. ક્યાંક સફાઈ સારી ન હતી. ૨૦૦૦ (બપ્પે હજાર) માણસો એક એક કેમ્પમાં હતા. આખો દહાડો ખાઈ પીને ફાો કરે, પણ કોઈને કંઈ સફાઈનું ન સૂઝે. એટલે પંડિતજીએ આ બધું દુઃખદ કંડયે જોઈને બાપુજીને કહ્યું: “આપણા લોકો ડરપોક તો છે જ, પણ કેટલાક આળસુષ છે. આ આળસ શરીરમાંથી ક્યારે જશે અને આપણા હિંદુનું બાવિ ઉત્તરવળ ક્યારે થશે?” આ વાક્યમાં રોષ ન હતો પણ દુઃખ હતું. એ દુઃખ એવા સ્વરમાં કહેતા હતા કે એને માટે મારી પાસે શબ્દો ય નથી. બાપુજી તો જેમ ચીરાંખાઈને રાણીજીએ ઝેર મોકલ્યું અને અચૂત ગણી પીધું તેમ આ બધું સાંભળતા, જોતા, મનમાં સમસમતા હતા.

બાપુજીએ પણ આ કેમ્પો જોવાની ઇચ્છા કરી. અગાઉ ૪ વાગે કેમ્પ જોવા ઉપડ્યા; અને જે મોટામાં મોટો કેમ્પ હતો ત્યાં ગયા.

અરમી, તડકો અને નિરાશિતોના શરીર અને કપડામાંથી એટલી દુર્ગંધ છુટતી હતી કે ત્યાં શ્વાસ લેવો મુશ્કેલ થઈ પડતો હતો. એમાં વળી બહેનો તથા બાળકોનો એટલો કોલાહલ કે વાત ન પૂછો. છતાંયે બાપુજી ત્યાં એક મંચ હતો એના ઉપર બેઠા અને કોઈને આશ્વાસન આપ્યું. બહેનોને અવાજ ન કરવા માટે સમજાવ્યું કે “જો આપણી જીભ ધડી વાર મુંગી રહે તો ફેટલો કાયરો થાય ! આપણી શક્તિ બચે અને મારાથી કંઈક કામ થઈ શકે.”

પછી બીજી મારવાડી રીલીફ-સોસાયટી તરફથી આવતી એક કેમ્પમાં ગયા. ત્યાં ઘણી બહેનો શીવતી હતી, કાંતતી હતી, તે જોઈને બાપુજી રાજ થયા. વળી ફેટલાક તંબુમાં પડ્યા હતા તેને માટે બાપુજીને ચિંતા થઈ કે વરસાદમાં એમનું શું થશે ? એટલે પંડિતજીએ કહ્યું કે ‘સુઈરની બહાર પાકા મકાનો છે ત્યાં બેસવા થશે.’ અને ઝોશીસરોને કહી દીધું કે આઠ દહાડામાં ત્યાં બધાને ખસેડી લેવા. આમ ઘણી ઝીણવટથી નેટલાં દુઃખો તાત્કાલિક દૂર થઈ શકે તેટલાં કર્યાં.

ત્યાંથી અમે ડાક બંને ગયા. આ બંને બાળનું નામ જ ફેનાલ બંગલો છે. સુંદર દર્ય છે. આજુ બાજુ પહાડ અને બિલકુલ દિનારથી અંગામૈયાની નહેર ધક ધક વહેતી રહી છે. ચારે તરફ લીલુંજમ અને વચ્ચે બાપુજીની બેઠક હતી. પણ આ કુદરતનું દર્ય સાંતિથી જોવાનું બાપુજીના બાગમાં ન હતું. ત્યાં પણ ફેટલાક દુઃખીઆઓ આવ્યા. અને જવાદરલાલજી મિટીંગમાં ગયા.

બરાબર છ વાગે. અમે દરદારથી દિલ્હી જવા રવાના થયા. જોવાની ખૂબી છે કે મોટરનો પ્રવેશ દરદારમાં ૧૦ વાગ્યાનો થયો ત્યારથી તે છ વાગ્યા સુધી સનન સોડોને મળવાનું, ઝોશીસરોને મળવાનું, અને તે માણસ

આવે બધાને વાત કરવાની છુટી, પાણું દે. અને આશ્વાસન આપવાનું, એમ બહુ ય કામ કર્યું, છતાંયે એક કામ બાપુજીએ ન કરવા દીધું અને તે દારતોરા પહેરાવવાનું. ને ઝોશીસરો આવ્યા હતા એમને ચોડખી ના પાડીને કહી દીધું કે “અત્યારે મને કે વડા પ્રધાન જવાદરને કૂલના હારને બદલે કાંટાનો હાર પહેરાવવો હોય તો અમે તમારા માટે વખત કાઢીએ. આ વખત દારતોરા કે માનપત્ર આપવાનો નથી. તમારા દિલમાં પ્રેમ રાખો, અને તમે આ બધા દુઃખીઓના દુઃખને દૂર કરતા નેટલી મદદ થાય તેટલી કરો, એ અમારા માટે દારતોરા અને માનપત્ર બરાબર છે.” બિચારા ઝોશીસરો અંબચાણા જ પડી ગયા. ને બધું લઈને આવ્યા હતા તે બધું એક બીજાને ઈશારા કરી પાછું લઈ જતા રહ્યું. બાપુજીએ કહ્યું: “દારતોરા અને માનપત્રો આપવાનો પણ કંઈ વખત હોય છે. પણ આ બધામાં તમારો વાંક નથી તમે તો અશિજના વખતથી ને ફરીએ ધડાણા છો એ જ ફરીએ કામ કરો. પણ એ ફરી ક્યાં વચાનો પાક તો ને માનપત્ર કે દારતોરા પહેરનારો હોય તે જ બજારી રહે. એટલે તમે ઈશારાથી પાણું ચુપચુપ લઈ જવાનું કહ્યું છો તે પણ મેં જોઈ લીધું. પણ એમાં કશું જ સંતાડવાપાણું નથી. આપણે જેના હોલમાં તેવા જ દેખાડ્યે તેો આપણને અને બીજાને એમ બધાને કાયરો છે.”

છ વાગે અમે દિલ્હી જવા રવાના થયાં. આ વખતે જવાદરલાલજી અમારી જ મોટરમાં હતા. બાપુજી, જવાદરલાલજી, અને દુ. પાછળની સીટ ઉપર હતા. સુશીલાજીદેવ તથા મિત્તલકિશોરજી આગળની સીટ ઉપર હતા. જવાદરલાલજી તથા બાપુજી બંનેએ જે જે દર્યો જોયાં એ ઉપર શું કરવું એ ચિંતાર-

જ્ઞાની આપ લે કરતા હતા. ૬૧ વાગે બાપુ-
જીએ પોતાના સાંજના ખોરાકમાં ફક્ત એક
ઔસ ગોળ અંદર લાજીતો રસ નાખીને લીધો.

પાણી પીને ૬૧ વાગે બાપુજી મોટરમાં
લાંચા થયા. મારા ખોળામાં માથું અને
જવાહરલાલજીના ખોળામાં પગ હતા. આ
દૃશ્ય અદ્ભુત હતું. એક તરફ સૂર્યદેવ કુખતા
હતા. બીજી તરફ હરદ્વારના દરિયાળા પહોડો,
લીલોતરી અને ઝરણાની વચ્ચેથી એ મહાન
વિશુતિ જોડેલી મોટર પસાર થઈ રહી હતી.
વચ્ચે વચ્ચે જવાહરલાલજી બાપુના પગ દબા-
વતા હતા. હું ઈશ્વરનો અનહદ ઉપકાર માનતી
હતી કે આવી મહાન વિશુતિઓ વચ્ચે રહે-
વાની મને તક આપી. પ્રાર્થના મોટરમાં થઈ.
૧૧ વાગે ઘેર પહોંચ્યા. આવીને બાપુજીએ
ઢાખાં સાંભળ્યાં. રાતે ૧૧૧ વાગે સુવા પાખ્યા.

બાપુજીના પગ દબાવતા જવાહરલાલજીને
જોઈને એમ જ લાગે કે આજ આપણા
સમાજના કેટલાય એવા દિકરાઓ દશે કે
બાપુના પગ દબાવવા તો ક્યાંય રહે પણ મા
બાપુને રખડતાંય મુકી દે

મારી ઉપર એક માતાનો કામળ આચ્છા
છે કે. “મારી પુત્રી ૧૭ વર્ષની છે. ઈન્ટર
સાયન્સ ભણે છે. અમારે ત્યાં પૈસો છે,
નોકર-ચાકરો પણ છે—પરંતુ મારી પુત્રી
ભણીને સીધી ઘેર ન આવતાં દેશસેવાને નામે
રખડે છે. મારી સ્થિતિ એવી છે કે હું જીને
પાણીનો લોટાય નથી ભરી શકતી. ધરમાં
બીજું કંઈ કરનાર નથી, અને હું કંઈ છું
તો સામે કહે છે કે ‘જેણે દેશસેવા કરવી હોય
તેણે ધરતું ખાન ન આપવું. બેનપણીઓ
સામે તારું કામ કરવાની મને શરમ આવે છે.’
પરંતુ મેં તપાસ કરી તો એની દેશસેવામાં
મેં એને નથી કાંતતાં જોઈ, કે નથી એ કંઈ
સેવા કરે છે તે જોયું. હા-કંઈક સ્વયંસેવિકો-
ઓના દળમાં જાય છે ખરી પણ તેથી શું

આવતા માસનો અંક

ગરબા અંક

પ્રગટ થશે

સેષક બાપ જોડેના તેમના રાસ ગરબા
પુનઃ પડેલાં મોકલી આપે.

શ્રીજીવન ઓપ્રીસ. ઝવેરીવાડ, અમદાવાદ.

ધરના માણસોને જૂલી જવા કે મા બાપની
સેવા ન કરવી ? સેવા કરવામાં કંઈ શરમ
ખરી ? આમ આ માતાનો કામળ છે. અને
‘શ્રીજીવન’ માસિકમાં ‘બાપુજીના સંબારણા’
લખું છું એટલે તેમાં ગાંધીજી કે જવાહરલાલજી
કુટુંબનું કંઈ પણ સંબાળના કે જોતા હોય
તો કંઈ પણ પ્રસંગ આપવાની માગણી કરી
છે: એટલે ઉપરનો પ્રસંગ આપ્યો છે. એ
જોડેને મારી એટલી જ વિનંતી છે કે, ઉપરના
પ્રસંગ-બાપુના પગ દબાવતા જવાહરલાલજી
કાષ્ઠનિક ચિત્ર દોરીને પોતાની ફરજ સમજે.
ગાંધીજીએ માત પિતાની કેવી સેવા કરી હતી
તે તો એમની આત્મકથામાંથી જ એમણે એક
પ્રસંગ આપ્યો છે.

એટલે ગાંધીજી કે જવાહરલાલજીના નામે
અને દેશસેવાને નામે દેશસેવિકાઓ બનવા ધ્રુવે
તેમણે પહેલા માતપિતાને સંતોષ આપીને જ
આમળ વધવું ગઈએ. એમના આશીર્વાદ
મેળવીશું તો જ આપણે બધાનું ક્યાણ
શકાવું છે. (વધુ આવતા અંકે)

આપણો પહેરવેશ

*

પાટણનાં

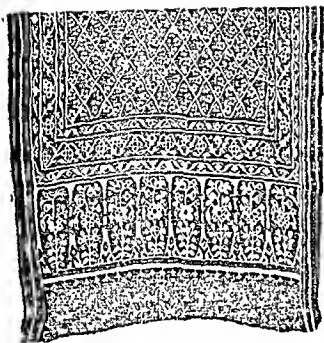
પટોળાં

અને

અમનગરની

બાંધણી

*

‘પટોળું’ નામ લેતાંની સાથે પાટણ નામ નગર સામે ખડું થાય છે. ધણીવાર તો બહારના લોકો પટોળું એટલે પાટણ અને પાટણ એટલે પટોળું, એમજ માની લે છે.

પટોળું સૌમાળ્યવતી સ્ત્રીનું બૂવણ મનાય છે. વળી યુજ્જ્વલતામાં ધણી જગ્યાએ નવવધુને લગ્ન વખતે પહેરાવવામાં પણ આવે છે અને હિતરોત્તર વડુઓને વારસામાં અપાય છે. આ પટોળું ધણું જ કિંમતી હોય છે, સારા સામાન્ય પટોળાની કિંમત રૂ. ૮૦૦ થી ૯૦૦ ધણી શકાય.

પટોળાના દુનરે પાટણ શહેરને ધરેધરે માનવું ક્યું છે. દિંદમાં ચોમેર તેની ખાતી પ્રસરી રહી છે.

જુના સમયમાં તેની માંત્રણી વધારે હતી તે જ નવા સુમાવાના ટાપુએ સીઓ આ પટોળાની મુંદર કારીગરીમાં પાટણ, અને ત્યાં પણ એ નવવધુને સુધી આ પટોળાને મળવાનું, એ શણે છે.

ખાસ કારીગરો જ આ કામ કરતા હતા આજે આ પટોળાં બનાવવાનું કામ પાટણમાં ફક્ત નામના કુટુંબો જ કરે છે. પટોળાં બનાવવામાં ધણો સમય લાગે છે, અને તેથી જ તેની કિંમત વધારે થાય છે. આજના જમાનામાં એટલા કામ અને એટલો સમય આપવો પાછવે તેમ નથી, એટલે પટોળાના કારીગરો દિવસે દિવસે ઓછા થતા ગયા છે.

પટોળાં બનાવતા પહેલાં તેની ભાત નક્કી કરવામાં આવે છે. પછી રેશમના દોરાઓ પર એ ભાત પ્રમાણે નિશાનો કરી તેટલો જામ સુતરના દોરાથી મજબુત બાંધી દે છે, અને પછી ઘેરા રંજ થાય ત્યાં સુધી આછા ચડતા રંજમાં તેને વારંવાર રંજવામાં આવે છે. આ રંજ એટલો પાકો અને છે કે લોકોમાં શહેરત ઘણી પડી છે: “પડી પટોળે બાન, ફાટે પણ શીટ નહિ.” વાણી અને તાણીને આ રીતે જુદા જુદા રંગોની ભાત પ્રમાણે તૈયાર કરે છે. આ રંજ સુકાઈ ગય ત્યારે બાંધેલા સુતરના દોરા છોલી

નાખી, રેશમના વાણુને રાજ પર મૂકી દે છે અને પછી તેમાં તાણા નાખે છે. આ રીતે આણું પટોળું તૈયાર થાય છે. આ ભાત બનાવતાં ઘણો સમય લાગે છે, એટલે કારીગરો અમુક નહીં કરેલી ભાતો જ તૈયાર કરે છે. નવી ભાત કરવી હોય તો પ્રથમ તે હીઝાર્ન કરી તેનાં રંગો ભરી, ફરી રેશમના તાણવાણા તૈયાર કરવા પડે છે. પટોળાની ખાસ કરીને ત્રણ ભાતો પ્રચલિત છે: (૧) 'ખંભાતી', (૨) 'પાટણી' અને (૩) 'સુરતી'.

'ખંભાતી' ભાતમાં સફેદ લીટીઓની ચોક્કસની અંદર ઘેરા લીલાં ડાળખાંત્રાળાં સફેદ ફેલો આવે છે, અને તેટલા પોતાનો રંગ ઘેરા જાંબુડી, તપકીરી વિગેરે કરવામાં આવે છે. કિનાર અને પાલવ એકે લાંબી ડાળખીવાળા ફેલ સાથે એ પીંદણના બનાવવામાં આવે છે.

'પાટણી'ની બનાવટમાં અંદરની ભાત હોય તેને લગતી જ કિનાર અને પાલવ હોય છે. ઘણી વાર સિંહ, હાથી, દરણ, પોપટ, મોર, કુલવાડીવાળા ભાતો પણ આમાં તૈયાર થાય છે. આમાં અંદરનો રંગ તો ઘેરા રંગ જ પસંદ કરવામાં આવે છે, અને બીજા ભાતો ડોઈ આછા રંગની અમર સફેદ રાખવામાં આવે છે.

'સુરત'ની બનાવટમાં કિનારની વચ્ચેનો રંગ ઘેરા લીલો અને વચ્ચે ઘેરા લાલ રંગ રાખવામાં આવે છે.

પટોળાના રંગોમાં ઉતાવળ કરવી કામ નથી લાગતી. પહેલાં તફન આછો, પછી રફેજ ઘેરા, પછી વધારે ઘેરા એમ ધીમે ધીમે એક પછી એક રંગથી રેશમ તૈયાર કરવામાં આવે છે. આ રંગો બનાવતી વખતે ઝીણામાં ઝીણી વસ્તુ ખ્યાલમાં રાખવામાં આવે છે. રંગની ખીલાવટ અને ઉદાવ ધણે જ સારો હોય છે. બહુ આખને ખૂંચે તેવા ચળકતા રંગો પટોળામાં તમે નહિ જુઓ. ખાસ કરીને તેમાં માટીનો, પત્થરનો અને કુદરતના આબેહુજ

હિન્દી હેયાં.

(વીણા વીણેને ફર્યાના લાવ-એ દમ)

જાયા જાયા છે હિન્દી ગિરિરાજ હો !

ઉચ્ચ હિન્દી હેયાં, સખિ !

ધવલ તેજસ્વી શિર પર તાજ હો !

સ્વચ્છ હિન્દી હેયાં, સખિ !

મીઠલડી સ્વચ્છ નદી-જળગી ધારાથી,

હિન્દી ધરા પુનિત થાય હો !

નીતિ-પૂત હેયાં, સખિ ! જાંચાં જાંચાં !

દ્રવ્યવાન ભૂમિ ને દ્રવતી વાદળીઓ.

ઉભય સુમેળ ત્યાં સમાય હો !

અમીઝરાં હેયાં, સખિ ! જાંચાં જાંચાં !

ઘેરાં ગજન હિન્દી સાગર તણાં છે,

ખજલજતો નિત્યે જણાય હો !

ઉલોગી હેયાં, સખિ ! જાંચાં જાંચાં !

કેં કેં પ્રજનાં પૂરને સમાવી દીધ,

ઉદર ભારતનું વિશાળ હો !

ઉદાર હેયાં, સખિ ! જાંચાં જાંચાં !

હિન્દી ધર્મો ને હિન્દી સંસ્કૃતિ,

પ્રાચીન અણુમૂલ્ય મિંકાશ હો !

સંસ્કૃત હેયાં, સખિ ! જાંચાં જાંચાં !

રતિલાલ જીવજીલાલ શાહ

આખને ગમે તેવા રંગો જ તેઓ પસંદ કરે છે. આ પટોળાની ખૂંચી એ હતી કે તેની બન્ને બાજુએ સરખી જ ભાત દેખાય. અવગણ-સવળાની અમર જ પડે નહિ.

આ પટોળાં આને પુરાણા બનેલ પાટણના જૂનકાળની ભવ્યતાનો ખ્યાલ આપે છે. હમરો કુટુંબો આવાં પટોળાં બનાવી પોતાનું યુગરાન ચલાવતાં એ તે વખતની ગડોજલાલીનો અચ્છો ખ્યાલ આપે છે.

પટોળા પછી જીને તંબરે બાંધણી આવે છે. અમાઉ રંગવાડાઓમાં રેશમી અને સામાન્ય

કુટુંબોમાં સુતરાઉ બાંધણી પહેરવાનો રિવાજ હતો. મારવાડમાં અને કાઠિયાવાડમાં બાંધણીનો રિવાજ ખૂબ જ પ્રચલિત છે.

બાંધણી મધુ ત્રવણ્ણ અને સૌભાગ્યવતી સ્ત્રીઓનો પહેરવેશ છે અને તેનો વપરાશ આજે પણ ચાલુ છે. કેમકે એ કિંમતમાં સસ્તી અને સુનરાઉ કાપડ ઉપર પણ ચતી હોવાથી અને તેમાં પટોળા કરતાં મહેનત ઓછી હોવાથી એ ધંધો નાશ પામવાને બદલે પ્રીકર્યો છે.

સામાન્ય રીતે કાઠિયાવાડમાં રાગઠાટ ને જામનગરમાં આ બાંધણીનો ધંધો મોટા પ્રમાણમાં ચાલે છે. મારવાડમાં જયપુર તરફ પણ એટલા જ મોટા પ્રમાણમાં એ ધંધાને પ્રોત્સાહન મળ્યા કહ્યું છે.

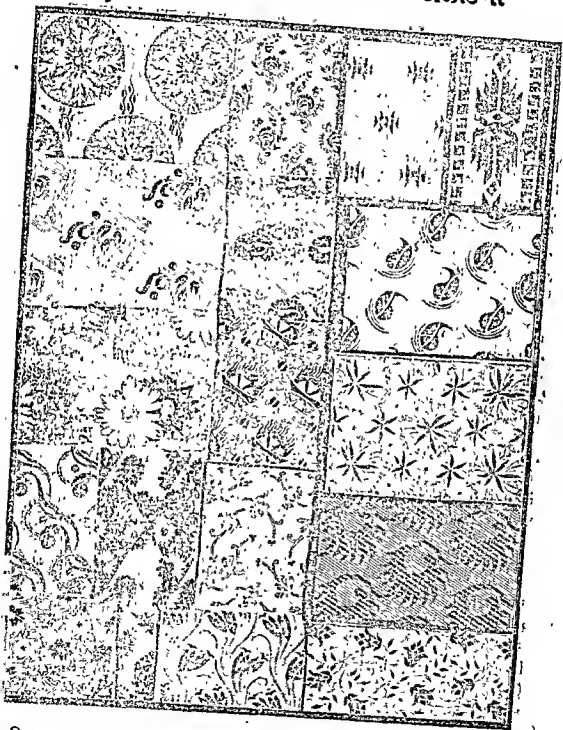
બાંધણીમાં જે કાપડ ઉપર બાંધણી બાંધવાની હોય તે કાપડને ચોવડું સરેલી તેના ઉપર જે બાન કરવી હોય તે બાન હાપવામાં આવે છે અને પછી બાંધનાર માણસ એ હાપેલી બાન ઉપર ચાર પડ સાથે રાખીને નખથી એટલા દાણા નેટલું કાપડ ઉંચકી

તેને દોરાથી બાંધી શે છે ને એ રીતે તેમાં ઠોર, છેડા, પ્રાલવ તુંગેરે જે ચિચી કે ભાત હોય તેને બાંધી નાખ્યા પછી તેને જે રંગની બાંધણી કરવી હોય તે રંગમાં રંગવામાં આવે છે. રંગતી વખતે બાંધેલી ભાત ઠોરી રહી જાય છે, એટલે રંગ્યા પછી બાંધેલ દોરા હોડી નાખવાથી સફેદ ભાત દેખાય છે. ને તેમાં રંગબેરંગી રંગો પૂરી અને આકર્ષક બનાવવામાં આવે છે. બાંધણીમાં બીજી ઠાંઈ મોટી કારીગરી નથી, એથી એ ધંધો સર્વ સામાન્ય જેવો બની ગયો છે. જ્યાં તેમાં હાથ કારીગરી હોવાથી મોંઘી મજૂરીને કારણે તે સામાન્ય માણસોને મોંઘી લાગે છે. પરંતુ લોકોએ એ બાંધણી ઉપરથી મીલના કાપડમાં એ જાતો ઉતારવા પ્રયત્ન કર્યો, એને લીધે વીલાયતી છીટા અને બાવનગામની ચુંદડીઓ મેથેન્ટરથી આવવા લાગી. આજે એ અપ્રાપ્ય બની હોવાથી આપણી મીલોએ બાંધણીઓ કાઢવા માંડી છે ને સસ્તી બની છે.

પાટણનાં પટોળાં તો આજે આપણને એવાય મહત્તા નથી ત્યારે મન મનાવવા માટે સ્ત્રીઓ સફેદ જાળા ઉપર રંગબેરંગી નેપથોલનાં રંગોમાં ભાતો છપાવી પહેરે છે અને એને પટોળાં માને છે.

વચ્ચે બનારસી સાડીઓ ખૂબ પ્રચલિત બની હતી. બનારસી શેલાં ને સાડીનો પહેરવેશ ધણી જૂના વખતથી છે. થીમંતો અને રાજવાડામાં તેનો વપરાશ વધુ હતો. આજે તો બનારસી સાડીઓનો વણાટ અને તેની ડીઝાઇન એટલાં હલકાં બન્યાં છે કે એનો મોઢ લોકોમાંથી ઓસરી ગયો છે. હાપેલાં પટોળાં આજે લોકોમાં ખૂબ જ પ્રચલિત છે. મીલોએ પટોળાંની ડીઝાઇનોનો ઉપયોગ કરી સાડીઓ છાપવા માંડી છે ને તેમાં જુદી જુદી ભાતો લોકોમાં ખૂબ જ પ્રચલિત બની છે. તેવી મીલની ડીઝાઇનની એક પોટ આ સાથે આપવામાં આવી છે.

મીલની સાડીઓની કલાત્મક ડીઝાઇનો

ચિત્રકાર : શ્રી. બાલુભાઈ શાહ

*

(વિગ્ન મીલના સૌજન્યથી)

સ્ત્રીરોગની અમૂલ્ય ઔષધી

શતાવરી

લેખક

વેદ પ્રાગલ્ભ મોહનજી રાઠોડ

*

શ

તાવરી એ તુરત જ નજરે ચડે એવી વનસ્પતિ છે. સુવાના છોડ જેવા પાન અને ડાંખળામાંથી ફૂટેલા સીધા ફાંટા, એને જોતાંની સાથે જ શરૂના ઝાડ માદ આવે છે. ચારથી છ શીટની ઉંચાઈનો વેલો કે છોડ-રોમાં ગણના કરવી એ શતાવરી માટે મુશ્કેલ બને છે. શતાવરીને માધ્ય પ્રદેશમાં એકલકંટો પણ કહેવામાં આવે છે.

ઔષધિય ઉપયોગ તરીકે શતાવરીનાં મૂળ વપરાય છે. શતાવરીનો પરિચય આપતાં ધન્વન્તરી નિષંદુ જણાવે છે કે 'શતાવરીનો મહત્વનો શુદ્ધ પિત્તની ખોટી મરમીને સમાવવાનો છે અને દેહ બંધારણને પોષણ આપવાનો છે.'

ખાસ કરીને સ્ત્રીઓના દરદોમાં શતાવરી ખૂબ જ ઉપયોગી છે. કન્યા પુખ્ત ઉંમરની થઈ હોય, છતાંય એના શરીરનો વિકાસ દેખાતો ન હોય, બાળપ્રદરની અસર હોય, નાનપણમાં રીકેટ (અસ્થિશોષ) નું દરદ થયું હોય અને પરિણામે કાયમી નમજાઈ લાગતી હોય તેવી પરિસ્થિતિમાં શતાવરી તોલો ૦૧ અને દૂધ શેર ૦૧ સાથે ઉકાળીને નિયમિત પીવાથી શરીરની ધાતુઓને પોષણ આપી શરીરનો વિકાસ કરે છે.

સ્ત્રીજાતિમાં વંધ્યત્વ એ આજના જમાનામાં વધતો જતો રોગ છે. અને અકુદરતી રહેણીકરણી આ રોગનું કારણ છે. કેટલીક સ્ત્રીઓને એક જ સંતાન થવા પછી ખીજાં ચંતાં નથી. આમ થવાના કારણો તો અનેક હોય છે, પરંતુ આ બધા કારણોમાં આર્તવ-જન્ય મરમી મહત્વનું કારણ છે. આ જનન

અવયવની મરમી વીધે જવાણુઓને આવતાંની સાથે જ મારી નાખે છે અને પરિણામે મર્મ રચાપન થતું જ નથી, અને થાય તો પણ અકુદરતી રીતે એનો નિકાલ થઈ જાય છે. આ પ્રકારની મરમી ઉપર શતાવરીનું સેવન આશા પુરનારું બને છે. આયુર્વેદ શાસ્ત્રે આ પ્રકારના દરદો ઉપર શતાવરીમાંથી બનાવવામાં આવતા ફળધૂત અને શતાવરી ધૂત જેવા ઔષધોની રચના કરી છે.

પ્રસૂતા સ્ત્રીને ઘણી વખત પોતાના બાળક માટે પૂરતું ધાવણ પેદા થતું નથી, આવા વખતે માતા અકળાય છે, અને ન છૂટે બહારનું દૂધ આપે છે. શતાવરી આ ધાવણને પેદા કરવા માટે બારે પ્રયત્ના પામેલી ઔષધી છે. શતાવરીનું મૂર્ધુ તોલો ૦૧, દૂધ શેર ૦૧, સુંઠ તોલો ૦૧ પાણી સાથે ઉકાળીને મધ મેળવીને સેવાથી પુષ્કળ ધાવણ છૂટી, અને ધાવણને પરિણામે માતાને જે શારીરિક ધસારો લાગે છે તે પણ પૂરારો.

સ્ત્રી-જાતમાં પ્રદર અને સોઢીવળો રોગ આજે દીક પ્રમાણમાં પ્રસરતો જાય છે. આવા દરદો થવામાં આજનો સંધ્ય વગરનો વિહાર, અને એને પરિણામે શરીરને જે ધસારો લાગે છે તેને પૂરવા માટે પોષક તત્વોનો અભાવ મુખ્ય હોય છે. પોષણના અભાવથી ધાતુઓ નમજાઈ બને છે અને પરિણામે એ જલદી મરમ બની જાય છે. આમ આજના જનન અવયવોના દરદો એ પોષણના અભાવના અને અકુદરતી વિહારના ચિક્ષો પ્રગટ કરનારાં દરદો છે. આ પ્રકારનાં દરદો ઉપર શતાવરીનું સેવન રોગમુક્ત બનાવે છે. શતાવરીનો સ્વરસ એક તોષો, મધ એક તોષો, અથવા સાકર મેળવીને દિવસમાં ત્રણ વખત સેવાથી આરામ થાય છે અને શરીરની તાકાત વધે છે.

બાળકો જન્મીને મરણ પામતાં હોય, કમુવાવડો થતી હોય, જન્મતા બાળકને મડ-ગૂંચડ અને રતવા દેખાતો હોય ત્યારે માતા-

એને શતાવરીનું ઘી આપવામાં આવે તો શરીરમાં ઠંડક વળી જાય છે અને ગર્ભનું પોષણ તંદુરસ્ત બને છે.

શતાવરી પિત્ત અને વાયુ બન્નેનો નાશ કરનારી છે. આથી એનો ઉપયોગ મરડો, લોહી ફૂગતા હરસ, ઝાઝા, વાતપિત્તજન્ય શળ અને પેશાબની બળતરા વગેરે દાહ પેદા કરે તેવા દરદો ઉપર વાપરી શકાય છે.

ચરકે પેશાબની બળતરા અને લોહી પડતું હોય તેવા કોઈ પણ બ્યાધિઓમાં ગોખર અને શતાવરીનો ઉકાળો આપવાની બલામણુ કરી છે.

રતવાના ચાંદા ઉપર ઘોચેલા ઘીમાં મેળવીને શતાવરીનો ઘસરો ચોપડવાથી ચાંદા રૂઆપ છે અને બળતરા શાંત થાય છે.

શતાવરીનો શરીરના દેહબંધારણને મજબુત બનાવવા માટે અને માંસ-પેશીઓને બળ આપવા માટે ઠીક ઠીક ઉપયોગ સ્વીકારાયો છે. વૈદ્ય મનોરમા તો એટલે સુધી કહે છે કે, 'શતાવરીનું કાયમી સેવન કામસેવનને આનંદદાયક બનાવે છે અને નિરાશી સંતતિ પેદા થાય છે.'

શતાવરીના શુષ્કોપની ચર્ચા કરતા દક્ષિણ ભારતના સુવિખ્યાત ડૉ. લક્ષ્મીપતી જણાવે છે કે
It is one of the Valuable nutritive tonic. આમ શતાવરીનો પોષણદાયક ઔષધી તરીકે ઠીક ઉપયોગ સ્વીકારાયો છે.

શતાવરી વાયુને હરે છે અને શરીરને પોષણ આપે છે એ હકીકત સ્વીકારીને એનો વાના દરદો ઉપર પણ ઉપયોગ થાય છે. શતાવરીથી સિદ્ધ કરેલા તેલોનું માલિશ કરવાથી સાંધાઓને પોષણ મળે છે અને પરિણામે વા દૂર થાય છે.

શ્રીમોના દરદોમાં અદર, લોહીવા, ધાતુઓનો અભાવ, શારીરિક નબળાઈ, કામ વાસનાની અતુષ્ઠી કે અશક્તિ, રતવાની ખોટી ગરમી તેમજ પ્રસૂતિ પછી આવેલી નબળાઈમાં શતાવરી છૂટથી વાપરી શકાય છે. જનન અવયવોની મશિપેશીઓને બળ આપવા માટે પણ

આપણા શરીરનાં પોષક દ્રવ્યો

આંબલી

અને

મરચાં

: લેખક :

શ્રી. બાપાલાલ ગ. વૈદ્ય

*

આંબલી અને મરચાં ગૂજરાતીઓ બહુ

આપ છે એમ હું માનતો નથી. મદ્રાસીઓ અને મહારાષ્ટ્રીઓ આપણા કરતાં 'ધણી આંબલી-મરચાં વાપરે છે, આંબલી ખરાય છે, લોહીને બચાડનાર છે, સાંધા જઠકનાર છે એમ આપણે માનીએ છીએ. ખરી રીતે વધુ પડતી ખટાસમાં આ દોષો ઓછાવતા પ્રમાણમાં છે, પરંતુ આપણે તો ખાસ કરીને આંબલીને જ વજોવીએ છીએ. આંબલી કરતાં કાકમ સારાં, એમ માની ધણી કાકમ વાપરે છે. મને લાગે છે કે આંબલી મરચાંને આપણે ખૂબ અન્યાય કરીએ છીએ.

આંબલી હમેશાં વર્ષની બૂની ખાવી જોઇએ. નવી આંબલી કદ દરનાર છે. આંબલીમાં લોહ ઠીક પ્રમાણમાં છે. પાકેલી આંબલીમાં કાળોદાછરૂંટ સારા પ્રમાણમાં છે. એમાં વિટામિન 'એ' તૈયાર કરનાર કેરાડીના પણ છે. વિટામિન 'સી' ધણી સારા પ્રમાણમાં છે. એક અઘોળ આંબલી ૮૦ કલોરી ગરમી આપનાર છે. આંબલીમાં ચિયામ્લ (ટારટરિક એસિડ) સારા પ્રમાણમાં છે. કેસ્ટીય મના સમ્બંધે અમિશોષણ માટે આંબલી, કાકમ કે લીંજુની ખટાસની જરૂર છે. કેસ્ટીયમનું

શતાવરીનો યોગ્ય અનુપાત સાથે કે એકલા લેવાથી ફાયદો થાય છે.

શ્રી-જગત માટે ઉપકારક આવી આયુર્વેદની વનસ્પતિઓનો ધરમથુ રોજ દો ઉપયોગ ઝીણા કાયમી દરદોમાંથી બચાવે છે. અને જીવનશક્તિ (Vitality) વધારે છે.

પ્રમાણુ ખૂબ હોય પરંતુ તે સાથે આંખલોની ખટાશ નહિ હોય તો તે શરીર ઉપયોગમાં નહિ લઈ શકે. અર્થાત કેલ્સીઅમના અભિરોપણ માટે આંખલોની ખટાશ આવશ્યક છે. વળી કેટલાંક વિટામિનસ આંખલો કે લીંબુની ખટાશ વિના નાશ પામે છે, એટલે જ આપણે દાળમાં આંખલો વા. કેકમ નાખીએ છીએ. આમ આંખલો એ કેલ્સીઅમ અને વિટામિન બન્નેના સંરક્ષણમાં અત્યંત ભાગ ભજવે છે. કેકમ કરતાં આંખલો ગુણમાં ઉતરતી છે એમ ચરકે કહેલું છે, પરંતુ આંખલોનો નિંદા કરનારા શદ રાખે કે આહારમાં નિષ્કર્મલ કે ચિંચામ્લની ઓછી જરૂર નથી.

મર્યાં આપણા દેશની ચીજ નથી. પ્રાચીન આયુર્વેદમાં મર્યાનો ઉલ્લેખ જડતો નથી. પ્રથમ મર્યા ન હતી. લંકાથી મર્યા હિંદમાં આવી છે, અને બંગાળી બાપમાં મર્યાને 'લંકામરિય' નામથી ઓળખવામાં આવે છે. સારી વસ્તુને આપણે હમેશાં અપનાવી છે, કારણ કે આયોર્માં વિવેકશક્તિ ખૂબ વિકસિત થઈ હતી.

મર્યામાં વિટામિન 'સી' સારા પ્રમાણમાં છે. લોહાં અને સૂકાં બન્ને જાતનાં મર્યામાં 'સી' નું પ્રમાણ ઘણું સારું છે. બન્નેમાં 'કેરોટીન'નું પ્રમાણ ઘણું સારું છે. વિટામિન 'એ' જે ભેમાંથી શરીર બનાવે છે એ પદાર્થ મર્યામાં સારા પ્રમાણમાં છે. વિટામિન 'એ' અને 'સી' બન્ને શરીરમાં અમલનો ભાગ ભજવે છે. 'સી' ના અભાવે લોહી બગડે, દાંત બગડે, ગડગડાવ થાય, લોહીની તરલતા ઘટે અને 'એ'ના અભાવે રોગોના સામનો કરવાની વૈષ્ણવી શક્તિ ઘણી ઘટે, આંખો નિરતેજ લાગે. મર્યામાં લોહ પણ છે. સુકાં મર્યામાં 'ગ્રાટીન' નું પ્રમાણ સારું છે.

આંખલો અને મર્યા બંનેમાં વિટામિન 'સી' સારા પ્રમાણમાં છે. વળી 'સી' ઉપરાંત બંનેમાં વિટામિન 'પી' સારા પ્રમાણમાં છે. આ 'પી'

વિટામિન 'સાર્બટ્રીન' અથવા 'સીર' નામે પણ ઓળખાય છે. વિટામિન 'સી'ના અભિરોપણમાં આ 'પી' વિટામિન અત્યંત ભાગ ભજવે છે એમ કહેવે પૂરવાર થયું છે. સંભવ છે કે આંખલો અને મર્યા ખાનાર મહાસીઓના આહારમાં આ 'પી' વિટામિન અત્યંત ભાગ ભજવેલું હોવું જોઈએ.

ગૂઝરાતમાં પણ પંચમહાલના પારાણા મર્યા કે કાંદા સાથે ખાવાવાટાના રોટલા ખાય છે. ગરીબ મહારાષ્ટ્રીઓના ખોરાકમાં પણ મર્યાની ચટણી હોય છે જ. અર્થાત મર્યા ખાનાર ગરીબોનાં શરીરો મર્યા નહિ ખાનાર કરતાં ઉતરતાં તો નથી જ જોવામાં આવતાં.

આંખલો અને મર્યા બન્ને અત્યંત ખાદ્ય દ્રવ્યો છે. આપણા ગરીબ આહારમાં આ સામાન્ય ઓળેમાંથી અમુલ્યતાં આપણને ઘણાં ઉપયોગી તરવો મળી રહે છે.

આંખલો અને મર્યા બન્ને પિત્ત કરનાર હોઈ પિત્તપ્રકૃતિવાળાઓએ તે ખાવાં નહિ. પિત્ત સાત્વિક છે એટલે પિત્તકારક ખોરાક ખાવો દિતાવડ છે. કદ તામસિક છે અને વાયુ રોગસિક છે. કદ અને વાયુ બન્ને રોગોને મર્યા અને આંખલો કરનાર છે. મર્યા, કુંગળી, લસણ-આ બધાં તામસિક દ્રવ્યો છે એવી રૂઢ માન્યતા જરાબર નથી. ખરી વાત તો એ છે કે આ ત્રણેય મેધ્ય છે-બુદ્ધિ વધારનાર છે.

પણ આથી મર્યા ખૂબ ખારા મંદી પડવાની જરૂર નથી. હિંદુસ્થાન એક ખડ જોવા વિરાટ દેશ છે. ભિન્ન ભિન્ન પ્રાંતોમાં ભિન્ન ભિન્ન પ્રકારનો ખોરાક ખવાય છે. ભિન્નભિન્ન દવા પાણી હોય છે. ત્યાંના વનનીઓની પ્રકૃતિયાં પણ ઘણી તફાવત હોય છે. એટલે દરેક પ્રાંતના લોકોના આહાર તે પ્રાંત માટે જરાબર દરોજ બધા પ્રાંતોને એક જ જાતનો ખોરાક અનુકૂળ ન જ આવે માટે વિવેકશક્તિ રાખીને મર્યા તે આંખલો પોતાની પ્રકૃતિને અનુકૂળ આવે તો જ ખાવાં. (પ્રતાપ)

૧૭

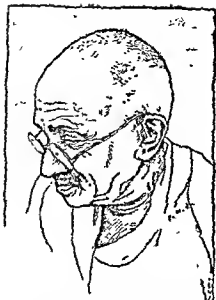
ગુરુવારનો દિવસ હતો. ગાંધીજીએ ખંચારના ભોજનની શરૂઆત કરી હતી. તેજ વખતે એશિયાઈ પરિષદમાં આવેલા તિબેટના પ્રતિનિધિઓ તેમને મળવા આવ્યા. તે સૌએ લાંબા રેશમી ઝળ્યા પહેર્યા હતા. વિધિવિધ પ્રકારે માથાના વાળની સળવટ કરી હતી અને કાનમાં સોનાનાં ધરણું પહેર્યો હતાં. વૃદ્ધો, આઘેડ અને યુવાનો સૌ તેમાં હતા. તેઓમાં એક સ્ત્રી પણ હતી. સૌના હાથમાં કંઈ ને કંઈ ચીજ હતી.

તેમનું સ્વાગત કરતાં ગાંધીજીએ અંગ્રેજીમાં કહ્યું: “હું તિબેટી બાપા જાણતો નથી, તમે હિંદુસ્તાની જાણતા નથી, તેથી અંગ્રેજીમાં જ બોલવું પડશે. તમારામાંથી અંગ્રેજ કેણ જાણે છે?”

એ બાઈઓએ આગળ આવી કહ્યું: “અમે અંગ્રેજીના હુબાપિયા છીએ.”

ગાંધીજી: “હીક. તો બધાને કહો કે હું આપ સૌનું સ્વાગત તો કરું છું, પણ કંઈ આપી શકતો નથી. મનુષ્યે ભલા થવું જોઈએ, પણ હું ભયો નથી, કારણકે એકલો ખાવા બેઠો છું; દાની નથી, કારણકે હું તમને કંઈ આપી શકતો નથી, અને આપું ચે ખરો, પણ તેનાથી તમને સતોષ નહિ થાય; પરંતુ સલવાદી તો છું જ; કારણકે, મેં તમને અહીં મોલાવ્યા છે. મેં કહ્યું હતું કે સમય ન હોય તોય તિબેટના પ્રતિનિધિઓને તો હું મળીશ જ. હું મૂતો હોઈ તોય મળું અને ખાતો હોઈ તોય મળું. જો હવે સમજ્યા હો તો એનો અનુવાદ એમને સંભળાવો અને વિનોદ પણ સમજ્યા છે કે નહિ? જો વિનોદ નહિ સમજાયો હોય તો બધી વાત નિર્ચયક નશે.”

ત્યારપછી તિબેટના બાઈઓએ ગાંધીજીને બેટો આપવી શરૂ કરી. પહેલા પરબીડીયામાં એક જીદસૂત હતું એનો અનુવાદ કરીને આપવાનું ગાંધીજીએ તેમને જણાવ્યું બીજી વસ્તુ એમાં એક મલમલતી નેડી અને બે પારીક પટીઓ હતી.

ખાપુનો વિનોદ

લેખિકા:

શ્રી. કૃષ્ણમખડેન દ. ખરેલ

ગાંધીજી-“આ કંપો બની છે?”

પ્રતિનિધિ-“ચીનમાં.”

ગાંધીજી-“હીક, પણ ચીનમાં વજાઈ જ છે કે સતર પણ ત્યાં કંતાયું છે? ચીનની એવી તે કાણ છોકરી છે કે જે આટલું બારીક સતર કાંતે છે? તેને શોધી લાવો. આજે તો મારો હંમર ચાલી કરવા જેવી નથી, તો પણ આટલું બારીક કાંતનારી સાથે તો હું ચાલી કરી લઉંશ.”

આસપાસ બેઠેલાં સૌ ખડખડ હસી પડ્યા.

ગાંધીજી-“હું તો એમ જાણતો હતો કે ચીનની છોકરીઓ કાંતતી નથી; વજાતી હશે. પણ તેઓ તો કાંતનારી પણ છે.”

આ પછી દલાઈસામાનો એક ફેરો તેમને આપવામાં આવ્યો. તેને જોઈને ગાંધીજીએ કહ્યું: “આ તો બાળક છે.” ત્યારે તે લોકોએ જણાવ્યું કે દલાઈસામા ફક્ત તેર વરસના છે ત્યારે ગાંધીજી બોલ્યા કે: “તો તો તે મારા પૌત્ર ખરાબર છે.”

દલાઈલામા તરફથી ગાંધીજીને જીલ્લાની એક નાની મૂર્તિ આપવામાં આવી હતી, તે રેશમી કાપડમાં સુસજ્જિત હતી. ગાંધીજીએ તેને જોઈને કહ્યું કે “તમારા મદાન નાના દલાઈ લામાને કહેજો કે આવો દાઢ કરીને જીલ્લાને રમકડું બનાવી દે નહિ. જીલ્લા તો લગભગ નગન જ રહેતા હતા. આટલાં બધાં કપડાં નહોતા પહેરતા. ગયા ત્યારે પણ સાથે કંઈ નહિ લઈ ગયા. આખર મુઠ્ઠી નગન જ રહ્યા. પણ હા, એક દાંત જરૂર મૂકી ગયા.”

એ રીતે દરેક ચીજ પર ગાંધીજી વિનોદ કે ચર્ચા કરી રહ્યા હતા. તિબેટી પ્રતિનિધિઓએ રેશમના ઝાંડા, ગાલીચો, અરમ ધાબળો, પરમીના એવી ઘણી ચીજો ગાંધીજીને ભેટ આપી.

ગાંધીજી-“હવે એ બધી ચીજો મુકી દો; નહિ તો વાત કરવાનો સમય નહિ મળે.”

વાત ચરૂ કરતાં તિબેટના પ્રતિનિધિએ ગાંધીજીને કહ્યું: ‘તમે અમારે ત્યાં આવજો.’

ગાંધીજી-“ત્યાં હું ૧૪ દિવસ રૂટની જીઆઈ ટ્રેની રીતે સદન કરી ચૂકું? અને જો હું આવીશ તો તમારી સેવા લેવી પડશે. તમે તો સેવા વિના કાંઈને આવવા દેતા નથી ને?”

લાખા વખત મુઠ્ઠી વાતચીત કર્યા પછી ગાંધીજીએ પુછ્યું: ‘તમારી બાપાનું મૂક કેવું છે? શું એ ચીની જેવી છે કે પાલી જેવી છે?’

પ્રતિનિધિ: ‘પાલી કરતાં સંસ્કૃતી હાથ અમારી બાપામાં વધારે છે.’

ગાંધીજીએ તેમને તિબેટી ભાષાની પ્રવેશિકા દિંદી કે અંગ્રેજીમાં લખી મોકલાવવાનું કહ્યું. સાથે લિપિ શીખવાની વર્ણમાળા પણ મોકલવાનું કહ્યું. તિબેટી ભાષામાં ૬ વર્ગ અને ૪ વર્ગના ચાર વર્ણ છે: પાંચમો નદિ; અને લખવાની પદ્ધતિ હજી પૂરેપૂરી વિચારી નથી.

અંતે ગાંધીજીએ પૂછ્યું: ‘તમારા તિબેટી બાપાઓ બહે છે કે અમજ રહે છે? તમે જાદ

ધર્મ વિશે એવી વસ્તુ લખી મોકલો કે જે સર્વોપયોગી થાય. જે મારા કામની હશે તે બધાના કામની હશે. કારણકે મેં ‘કામે કહ્યું હતું કે હું ભંગી છું. ભંગી સૌના મળ ઉપાડે, તે બધાનું કામ કરે છે. જો હું ભંગી હોઉં તો હું સર્વનો છું, તેથી તમે ભંગીને જાણવા જેવી વાત લખી મોકલજો.’

આ સમયે ગાંધીજીને મળવા સર સાધા કૃષ્ણન આમ્યા. ગાંધીજીએ સૌ મુલાકાતીઓને સ્વચ્છતા કરી કે તમારો સમય પૂરો થયો છે.

એક પ્રતિનિધિ બોલ્યા કે ‘આપની તબિયત ઉંમરના પ્રમાણમાં ઘણી સારી છે.’

ગાંધીજી-‘શું કહું! બધા જ મારી અદેખાઈ કરે છે. તબિયત તો સારી છે.’

એક પ્રતિનિધિ-‘આપનો ફોટો આપો.’

ગાંધીજીએ પોતાનો હાથ હોઠ પરથી લઈ લીધો અને કહ્યું: ‘જુઓ મોંમાં દાંત નથી બોખા આદમીનો વળી ફોટો શો?’

પ્રતિનિધિ-‘ના એમ નહિ ચાલે. આપને અમારે ત્યાં બધા જોળખે છે અને આપના પ્રત્યે માનની દૃષ્ટિએ જુએ છે.’

‘તો પછી ફોટાની જરૂર જ ક્યાં રહી?’

ખૂબ આમદ કરવાથી હેવરે ગાંધીજીએ કહ્યું: ‘બીજી વાર તમે આવો અને હું જીતો હોઉં તો ફોટો લઈ જાવો.’

પ્રતિનિધિમંડળને પોતાનો સદેશો દેવાં ગાંધીજીએ કહ્યું: ‘તમારે ત્યાં જઈ લાખા લોહોને કહેજો કે તમારે ત્યાં બધાને આવવા દે. બોદધર્મમાં આવી અનુદારતા નથી, તે બહુ ઉત્તરધર્મ છે. તમે જિંઝો તો બધાને મારે દરવાજા ખોલી શો. હા, જેઓ આપનું નુકસાન કરે છે તેમને તમે રોકી શકો છો. જ્યારે બધા આવશે, મળશે અને એક બીજાની, પાસેથી શીખશે ત્યારે સર્વનું કલ્યાણ થશે. (દિંદી પરથી)

વેશ્યાની સંસ્થા એ સમાજ શરીરનું એક ભાગ છે. પૃથ્વીને પારણે અનેક વારો ને રસોંભાઓ જુલો ગયા છે. સંસ્કૃતિના પ્રવાહને વાળનારા, મહાન સુધારકો ને સંસ્કાર પ્રણેતાઓની ખોટ જમતે ભાગ્યેજ અનુભવી છે, પણ વેશ્યાની સંસ્થા તો જાણે હજી એમના પ્રભુ કારમું હસી રહી છે. સંસ્કૃતિના શરીર પરના એ ચેપી ગુમમાં પર નિષ્ણુતાએ નસતર મૂક્યો છે, પાટા પટ્ટી બંધાર્યા છે, પણ એ તો બરનીગળ થયાં જ કરે છે. ઇતિહાસમાં ભાગ્યે જ કોઈ એવો યુગ મળે આશરે કે જેણે વેશ્યાનું મૂળ પણ દોડું ન હોય. સમૃદ્ધિ ને સંસ્કારના શિખરે પહોંચેલા મીસના પેરિક્લિસ યુગમાં પણ વારાંગનાની સંસ્થા હતી. વાત્સ્યાયન કામસૂત્રમાં અનેક કલામાં નિપુણ ગણિકાઓનાં વર્ણન આપણે વાંચીએ છીએ. સંસ્કૃત કવિ શકે શ્લેષા મૃચ્છકટિક નાટકમાં ચાણક્યની સ્ત્રી ધૂતા અને ગણિકા વસન્તસેના તે મીસની કુલાંગના ને વારાંગનાનો બરાબર દાખલો છે. એલેક્ઝાન્ડર કુપરે ‘યામા’ નામની જમવિખ્યાત નવલમાં રશિયાના વેશ્યાવાડાનો આગેહુજ અને આંખ છલાહી નાખે તેવો ચિતાર આપ્યો છે; જાણે જ્યાંજ્યાં નર અને નારી, જ્યાં જ્યાં સમાજ, ત્યાં ત્યાં વેશ્યા!

રશિયાએ જમરજસત કાંતી આણીને વેશ્યા સંસ્થાની હયાતી નાજુક કરી છે. એણે ‘વેશ્યા-વેલા’ આર્થિક અને સામાજિક કાર્પકમને પરિણામે સ્ત્રીઓનું તેજ વધ્યું છે, આખી પ્રજાની નૈતિક ઉન્નતિ થઈ છે, સ્ત્રી નિર્ભય બની છે, પુરુષની સ્ત્રી વિશેની દૃષ્ટિ જલ્દાજ છે અને લામણીના સંબંધ વિનાનો શરીરસંબંધ આપોઆપ નિષિદ્ધ થયો છે. આખા જમતમાં એક રશિયા જ એવો દેશ છે જ્યાં અત્યારે વેશ્યા સંસ્થાનું અસ્તિત્વ નથી.

રશિયા પર એક વાર એવો આક્ષેપ થતો હતો કે ‘ત્યાં લમજમજન એવું શિથિલ છે અને

સુધરેલા માનવ સમાજનું મોટું કલંક

વેશ્યા-સંસ્થા

નીતિબંધન પણ એટલું શિથિલ છે કે વેશ્યા સંસ્થાની જરૂર જ ન રહે.’ વેશ્યાવૃત્તિ આખા સમાજમાં અદૃષ્ટ રીતે વ્યાપી ગઈ છે એવું આ રીઝાકારોનું કહેવું થતું હતું. એમાં તથ્ય હોય તો તે આટલુંજ કે, જૂનાં બંધનો તોડવાની મનોદશાએ કાન્તિ પછી તરતજ રશિયન જીવાનિયાં મુક્તવિહારનાં દિમાયતી બની અર્ધાં હતાં. પણ એનો પ્રત્યાધાત પણ તરત જ આવ્યો, અને જે કે લમજનું જૂનું ને જરા ચોકડું રશિયાએ કમાવી દીધું, પણ વાસ્તવમાં સ્ત્રીપુરુષસંબંધ વધારે મંબીર, ગૌરવયુક્ત અને રચાયો બન્યો. રશિયન સ્ત્રીઓ તે સામાન્યાઓ જેવી છે અને આખા દેશમાં જાતીય અનાચાર પ્રવર્તે છે, એમ દેડેનાર સાચો નથી, કેમકે સ્ત્રીપુરુષસંબંધની શિથિલતા અને અચિરચરતાને સોવિષેટ નીતિ રોઝિટ સમજે છે. રિયર એકનિઝ લમજન જ તંદુરસ્તીનું લક્ષણ ગણાય છે.

બ્રિટિશ લેખિકા અને રશિયા જનનાર પંડેલી જ બ્રિટિશ ખખરપત્રી મી. ચાર્લોટ હાલ્ડેન, જે ૧૯૪૧માં રશિયામાં હતી તેણે લખ્યું છે: “મારી પોતાની દેશવાસી બહેનો ઉપરાંત અમેરિકન, ફ્રેંચ, રોમનિય, અને ચાઈનીઝ

શ્રીઓના હિકીક સમાગમમાં હું આવી છું અને એમનો સારો પરિચય પામી છું. એરટીઅન અને જર્મન શ્રીઓને પણ થોડીધણી પિછાનું છું એટલે કે; એમની જોડે છૂટથી નિખાલસ ક્ષણે અંગત કહી શકાય તેવી વાતો કરી છે, શ્રીઓ ભેગી મળીને કરે છે તેવી વાતો—વર વિશેની, ઘર વિશેની, પ્રેમી વિશેની, છોકરાં વિશેની, હુમડાંલત્તા અને શયુષ્યાર વિશેની. એ પરથી હું એમ સમજી છું કેરશિયાની શ્રીઓ યુરોપીઅન શ્રીઓ કરતાં ચીનની શ્રીઓને વધારે મળતી આવે છે. ચીનની શ્રીઓ અત્યંત મંબીર અને લજ્જાશીલ હોય છે. પોતાના માંભીયને ઉત્તમ રીતભાતથી એ કુશળપણે હોય છે. અને એમના વિનયનું તો પૂછવું જ નહીં. એ વિનયની કાઈ ખાસ દખલગીરી પણ નહીં. લજ્જાને પણ સતત રિમત ને હાસ્યથી એ દીપાવે છે. એમાંની કેટલીકનો મેં ખરાખર પરિચય સાધ્યો તે પછી મારા મન પર ક્યાની પણ જો બારે છાપ પડી હોય તો તે એમની તાત્ત્વિક બલાઈની અને એમની જાતીય નીતિયુક્તતાની. એશિયાની શ્રીઓને મુખ્યત્વે યુરોપની શ્રીઓ વધારે છીછરી, ઉર્લાછળા અને ઓછી નીતિવાન છે એમાં શંકા જ નથી. વધારે પડતી સુધરેલી અને પ્રયત્નપૂર્વક ખુશ કરવા મથતી યુરોપ-અમેરિકાની શ્રીઓને મન 'સેક્સ' અને એની સાથે સંજલ્લ ધરાવતા વિષયો એ જ મુખ્ય છે. અને 'સેક્સ' કદં છું તેનો સામાજિક અર્થ ધર ચલાવવું કે બાળકો ઉછેરવાં-એ સેવાનો નથી. એનો કેવળ અંગત અર્થ સેવાનો છે-'સેક્સ' એટલે પુરુષ પ્રાપ્ત કરવો તે. પુરુષ તે પોતાનો કે પછી કાઈ પારખી ઓનો.

૧૯૪૧ ના પાનખરમાં હું ન્યારે રશિયા આવી ત્યારે જે પહેલી વાત મારા ખ્યાન પર પડી તે રશિયન પ્રજાની નીતિશુદ્ધતાની હતી. રશિયન નીતિએ જીવનશુદ્ધિનો આમદ ગમે

કયો છે. ચીન સિવાય બાકી જ કાઈ દેશમાં મને આવી નીતિશુદ્ધિ જોવા મળી છે. કુટુંબ-પરાયણતા એ ત્યાં સમાજજીવનનો પાયો છે. ગર્ભપાતને થોડાંક વરસો પર ગેરકાયદેસર તો દરાવેલો છે જ, પણ હવે ગેરકાયદેસર ગર્ભપાતને માટે આકરી સજા દરવવામાં આવી છે. છૂટાછેડાની સામે શાસનની ભયભરો ચહે છે અને વિચ્છેદને બિલકુલ પ્રોત્સાહન અપાતું નથી. જો કે છૂટાછેડા મેળવી શકાય છે ખરા. પણ એમની સંખ્યા પુષ્કળ ઘટી ગઈ છે. આવું કંઈ પહેલેથી નહોતું. ક્રાન્તિના આરંભના વર્ષોમાં મુક્ત સહચાર લમજમ સ્વૈચ્છિકતાની ક્રાંતિએ પડોંચ્યો હતો, પણ તે પછી લોલકા એટલા જ વેગથી સંયમની દિશામાં પડોંચી ગયું. લાલ સેનાના સૈનિકોને પણ જીવાતીને આરંભે પરણીને નિષ્ઠાપૂર્વક લમજીવન ગાળવાને ઉત્તેજન અપાય છે. આખા શિક્ષણનો ઝોક પણ એવો છે કે વિષયવાસના પર ચિત્ત નય જ નહીં. છોકરાંઓને પોતાના માતાપિતે અને વડીલોને યાદનાતું અને રમતમમતમાં તેમનું ચિત્ત ચોંટેલું રહે તેમ કરવામાં આવે છે.

આર્થિક સોષણની સંપૂર્ણ નાબૂદી, શીશુ-રૂપની સમાનતાના સિદ્ધાંતનો વ્યવહારમાં રતીકાર અને બાળકને કેન્દ્રમાં રાખીને ઉપભવેલી જવાબદારી ભરી કુટુંબવ્યવસ્થામાંથી નીતિયુક્ત રિયર અને મુખી સમાજજીવન પ્રગટ્યાં વિના રહેજ નહીં એટલું સમજી શકાય તેમ છે.

આ સર્વને પરિણામે વેશ્યાસરેવા ત્યાં આપોઆપ વૃદ્ધી પડી છે. ક્રાન્તિ પહેલાં એકલા મોરો શહેરમાં જ સરકારી દફતરે નોંધાયેલી વીંચ કમર વેશ્યાઓ હતી. સેનિને કહેલું: "આ શ્રીઓ તો બાપડી ખાતગી મિમકતનો પ્રદાના અને ભુજવા વર્ગના દંબ અને બુજારપદ નીતિના-એમ ભેગા શિકારનો ભોગ થઈ પડી છે." ક્રાન્તિએ વેશ્યાને મુક્ત કરી, પણ તત્કાલ કામો કરીને નહીં. પ્રથમ વેશ્યાને રાખનાર,

દલાલી કરનાર, સ્ત્રીઓને ફસાવનાર તરવેા સામે સખ્ત હાથે કામ લેવામાં આવ્યું. ત્યાં સુધી વેશ્યાઓને એમના બચસાય ચલાવવા દીધા. તે પછી 'વેાર કમ્યુનિઝમ'નો યુગ બેઠો. તેમાં 'કામ ન કરે તેને ખાવાનો અધિકાર નથી' એ સિદ્ધાન્ત અમલમાં આવ્યો. વેશ્યાઓને નગરરોડે કરવામાં આવી અને એમને ફરજિયાત કામ સોંપાયું. પણ પછો નિયોજન શરૂ થઈ ત્યારે સૌને કામ આપવાની શક્તિ રાજ્ય પાસે નહોતી. વેશ્યાઓ યુન: જૂને ધધે વળા. કામ નહોત્ય, ઉપયોગી પ્રામાણિક કામ કરવાની તક ન હોય અને નિર્વોહચિન્તા તો હોય જ, તેને ને વેશ્યાવૃત્તિને ટૂંકા જાદ સંબંધ છે તે આ પરથી સમજાશે. મુખ્યત્વે આ પ્રશ્ન આર્થિક છે. છતાં સોવિયેટ સરકારે વેશ્યાસંસ્થાની જડ કાઢવાનો નિશ્ચય કર્યો હતો એટલે સ્ત્રીઓના રોગો અને બેકારીનું નિવારણ કરનાર ઉલોમગૃહો પ્રાર્થિમેક્ટોરિયા બોલવામાં આવ્યાં, વેશ્યાઓને ઉલોમધધા ચીખવાનું, દવા આરામ અને અસરદાન, અને તે પછી કામનું પૂર્વ વળતર આપવાનું શરૂ થઈ ગયું અને પરિણામે વેશ્યા પોતાનો જીવનકાળ બુદ્ધીને આદરયોગ્ય નાગરિકાની કક્ષાએ પહોંચી ગઈ. આમ બીજો કયાંય નહીં થવા પામેલો પ્રયોગ રશિયાએ સફળપણે પાર પાડ્યો.

તાજેતરમાં બેલ્જિયમમાંથી વેશ્યા સંસ્થાને નાણુદ કરવા માટે પ્રયત્નો શરૂ થયા છે.

બેલ્જિયમની સરકારે એ બીડું ઝડપ્યું છે. સત્તરમી સદીની શરૂઆતથી કાયદેસર આવી આવતી વેશ્યા સંસ્થાનો અંત આણવાનો દરાવ ત્યાંની પાર્લામેન્ટમાં ચર્ચા માટે આવનાર છે.

જે ખંડેન તરફથી આ બીલ રજુ થનાર છે તે મેડમ માર્લે સ્પષ્ટ તો માને છે કે વેશ્યાસંસ્થાએ સમસ્ત માનવસમાજનું મહાન દહાંક છે. આ પ્રશ્નના અભ્યાસમાં આજસુધી તો દોષનો બધો દોષનો આપણે ફક્ત સ્ત્રીને જ

મધુ-વાદળી

ઈન્દરને આંગણે આવી મધુ-વાદળી,
હેયાના હેત થકી નાચી મધુ-વાદળી.
ઉધડ આકાશમાં આવીયે એકદમ,
જન, પંખી મનડાને ભાવી તું એકદમ;
જોતાં સુધાળી ધાર, વરસી મધુ વાદળી:
ઈન્દરને આંગણે આવી મધુ વાદળી.
તારી વાટકીએ થાક્યા'તાં લોક સૌ,
પંખીને મનવ્યથા, વ્યાકુળતા પ્રાણી સૌ;
આજે જાન્યા હર્ષધેલાં, મધુ વાદળી,
લઈએ આંગણે આવી મધુ વાદળી.
બીંબી ધરતી ભલી, તારી દૂધ ધારથી,
દાએલ ડીલ ફૂર વેશાખી તાપથી;
'સ્વાતંત્ર્ય' ધન્ય હો બેની મધુવાદળી.
ઈન્દર આંગણે આવી મધુવાદળી.
હેયાના હેત થકી નાચી મધુવાદળી.
પાપરલાલ ગોહેલ.

માથે મૂકતા આવ્યા છીએ. મેડમ માર્લે માને છે કે વેશ્યાને ત્યાં જનારા વિવશભ્રુપ પુરુષો ને સ્ત્રીઓના દલાલો પણ એને માટે વેશ્યાના જેટલા જ જવાબદાર છે.

પક્ષી જતી ખાનગી વેશ્યાવૃત્તિને કાણુમાં લેવા માટે જ બેલ્જિયમ સરકારે સત્તરમી સદીમાં કાયદેસરની વેશ્યાવૃત્તિને જ પ્રમાણુજૂત ગણતો કાયદો પસાર કર્યો હતો. ચેપીરોગોની બર્ષકરતામાંથી વસ્તીને ઉમારી લેવા માટે જ ન છૂટે આ પગલું ભરાયું હતું. મેડમ-માર્લે માને છે કે સરકારની આ જૂલ હતી; કારણ કે વેશ્યાસંસ્થા ઉપર કાણુ મૂકવાથી વેશ્યાવૃત્તિ ઓછી થઈ નથી. ચેપીરોગોનું અસ્તીત્વ હજી મોટા પ્રમાણમાં માણુમ પડે છે. કાયદો થવા મછી જઈરે વેશ્યાઓની સંખ્યા છેલ્લાં વીસ વર્ષમાં સારી પેઠે ઘટી છે, પણ સાથેસાથે જ ખાનગી વેશ્યાઓનું પ્રમાણુ દૃઢ ને જુસકે

આમળ વધતું ચાલ્યું છે. એકલા ઘસેલ્સ શહેરમાં અત્યારે ૧૮૦૦ વેસ્થાઓ તો જાહેર રીતે આ ધંધો ચલાવે છે, પણ ખાનગી રીતે આ છોખને પોષતી ને પોષાવતી ૩૦,૦૦૦ સ્ત્રીઓનાં નામ પોલીસે તોખ્યા છે !

ખાનગીપણે આ વિષદક્ષ કાલી શકે એવી શક્યતા તો છે જ, છતાં જાહેર રીતે તો એ સંસ્થાનો અંત આવે એ ઈચ્છનીય છે, ને ભાષે માળે. એ દૃષ્ટ પરિણામ લાવી શકશે એમ માનીને જ બેલ્જિયમ સરકારે એના અસ્તિત્વને નાશુદ્ધ કરવા કમર કસી છે. ફ્રાન્સનો દાખલો આપતાં મેડમ માટે જાણાવે છે કે, કાયદેસરની વેસ્થાવૃત્તિ ચાલુ હતી તે માળામાં ત્યાં ચાલી—વિરોધક જેવાં એથી રોજીથી ૧૪૦,૦૦૦ નાગરિકોનાં મૃત્યુ થયાં હતાં, ત્યારે એના પર કેપરા અંકુશો મૂકવામાં આવ્યા ત્યાર પછી પરિસ્થિતિમાં સારો સુધારો થવા પામ્યો છે.

વેસ્થાઓની કડક દાકતરી તપાસ બેલ્જિયમમાં થાય છે જ, પણ મેડમ માટેને તો એમાં પણ પૂરો વિશ્વાસ નથી. બે પરીક્ષાઓની વચ્ચેના માળામાં પણ એથી રોગનું દાન તેઓ બરપટે કરી શકે એવી શક્યતા છે. વિરોધકના દહીંઓની સંખ્યા ને ૧૯૪૪માં ૩૩૦ની હતી તે ૧૯૪૭માં વધીને ખારસી ૩૨૩૦ની થઈ છે.

કાયદો અમલમાં આવતાં ખાનગી વેસ્થાવૃત્તિ વધવાની જ છે, એ સરકારની ધ્યાનમાં હોવાથી ચંક્રમદ વિસ્તારો ને વ્યક્તિઓ ઉપર ચાંપતી નજર રાખવાની, ને જરૂર પડે સખત સખતો કરવાની સત્તા રચાનિક સત્તાવાળાઓને આપનાર છે. બીજી બાજુથી બેલ્જિયમ સરકારે નાના સરખા 'અનિષ્ટ—નિવારણ' લશ્કરની પણ સગવડ કરી છે. આમાં કામ કરતા પોલીસો સાદા સફેદ વસ્ત્રોમાં સજ્જ થઈને સામાજિક અનિષ્ટો સામે ઝુબેસ ચલાવે છે. કાયદાને અસરકારક બનાવવા માટે પોલી-

સમાં સ્ત્રીઓની બરતી પણ કરવામાં આવનાર છે.

આપણી સ્વતંત્ર સરકાર ધોરે તો એ કાયદો જરૂર લાવી શકે. પણ વેસ્થા સંસ્થાના અંત સાથે વેસ્થાવૃત્તિનો અંત લાવવો મુશ્કેલ છે. ભાગ્યે જ ડોઈ સ્ત્રી હર્ષપૂર્વક આ ધંધો સ્વીકારતી હોય છે. ન છૂટે જ એને ત્યાં જવું પડે છે. જે સમાજમાં વિધવાઓ છે, ત્યકતાઓ છે, સ્ત્રીજીવનને ઝુગળાતી નાખતી શિક્ષા છે, ત્યાં સ્ત્રીઓ આર્થિક બાજતમાં સંપૂર્ણપણે પ્રુપોને આધિન છે ત્યાં વેસ્થાવૃત્તિ ન હોય તો બીજું શું હોય ? સ્ત્રી અને પ્રુપોનો ખતીય સંતોષ એ આદર્શ સમાજવ્યવસ્થાનું મહત્ત્વનું અંગ છે. સામાજિક બંધનો, ને જીવનને ઈંધી રહેલી શિક્ષાને નાશુદ્ધ કરીને સાચા રત્નેદસમની ભૂમિકા આપણે તૈયાર ન કરીએ ત્યાં સુધી વ્યાંબસારવૃત્તિ રહ્યા જ કરવાની છે. રત્નેદસમ દશે ત્યારેય વિધવા ને ત્યકતા તો ડોષ નહિ ને ડોષ રીતે દશે જ. એમને પ્રતિભાની પૂરી છુટ્ટ હોવી જોઈએ.

વેસ્થાવૃત્તિના મૂળમાં આર્થિક કારણો પણ હોય છે. સ્ત્રીનું પગતર જ નાનપણથી એવી રીતે થવું જોઈએ કે બાવિની ડોઈ પણ જોઈતી મુશ્કેલીને એ આપખણે પહોંચી વળે ને પોતાના પગ પર ઉભી રહીને સ્વમાનપૂર્ણ ને સ્વતંત્ર જીવન માળી શકે. ધર્મ સમગતી હોવા છતાંય નિરાધાર ને લાચાર દરોને લઈને જ મોટા ભાગની સ્ત્રીઓ વેસ્થાવૃત્તિનો આશરો ન છુટકે લે છે. એને આજે લોહીનો વેપાર કરતી ટોળીઓ આવી સ્ત્રીઓને ઉપયોગ કરી તેમને દસાવે છે. ને વેસ્થા સંસ્થાના પાયા ઊંડા જવામાં સફાઈ કરે છે.

વળી આ સંસ્થાની દરતી નાશુદ્ધ કરવાનો એક પણ રાજકીય અખતરો દિલના ધનિદાસે નોંધાયો નથી. લોકચાલી સરકાર હીંદને પહેલી જ વાર મળી છે એટલે તેમણે આ સંસ્થાને નાશુદ્ધ કરવા પ્રયત્ન કરવો જ જોઈએ.

શ્રી

વધુ માસ સાથે જ વર્ષો ઋતુ

પુરી થાય છે. જેગવાળી આયોદ્ય, મંદી કાઢવ અને કીચડના પરિણામે શારીરિક હલન ચલન અને કસરતનો અભાવ-આવી ઋતુજન્ય પરિસ્થિતિના પરિણામે અજીર્ણ અને મંદાસિ સ્વાભાવિક રીતે જ આ ઋતુમાં હોય છે. આવા અજીર્ણ મંદાસિ લાગે વખત રહે તો અનારોગ્ય આવી પડે છે. એટલે આયુર્વેદ શાસ્ત્રે આ અનારોગ્ય દૂર કરવા માટે વર્ષો ઋતુમાં ખારા ખાટા અને તીખા રસોનો વિશેષ ઉપયોગ કરવાનો નિર્દેશ કર્યો છે. વર્ષો ઋતુના અપાઠ અને આવધુ માસમાં એના નિયમાનિયમે અને આરોગ્યને નબર સામે રાખીને, આર્થ સંસ્કૃતિએ નિર્દેશિત પદોની રચના આપણે જોઈ શકીએ.

વર્ષો ઋતુ પછી શરદના મંડાણ થાય છે. બાદરવો એ શરદનો પૂર્વ ભાગ છે. વર્ષોમાં જે ખાનપાન આરોગ્યને હીતકારી હતા એના સેર્વનથી કુદરતી રીતે જ પિત્તનો સંગ્રહ થાય છે અને આ સંગ્રહાયેલું પિત્ત શરદમાં ન્યારે તીવ્ર તોપ, અનહદ મરમી, અને ઉષ્ણ જેગવાળી આયોદ્ય ભેગા થાય છે ત્યારે કોપી છેડે છે. પિત્તનો પાયક સ્વભાવ દૂર થઈ એ પાયક બની જાય છે અને પરિણામે ભાદરવા મહિનામાં પિત્તના દરદો પેદા થાય છે. તાવ ઝાડા, હલદી અને આંજના જમાનાનો જીવ-લેણ મેલેરીયાનો ઉદય વિશેષ કરીને આ મહિનામાં દેખા દે છે. અને આયુર્વેદ તો કહે છે કે રોગાણામ્ શરદી માતા રોગોની માતા એ શરદ ઋતુ છે. આવી આ શરદ ઋતુ એ 'યમની દાઢ' કહેવાય છે અને એમાંથી જે સુખરૂપ પસાર થાય છે તેને 'શરદ શત' જીવ'નો આશિર્વાદ આપવામાં આવે છે. આરોગ્ય શાસ્ત્રમાં શરદ ઋતુના રોગોમાંથી બચવા માટે સારી એવી ચીવટ અને કાળજી રાખવાનું મહત્ત્વ સ્વીકાર્યું છે.

આયુર્વેદની શરદઋતુ ભાદરવાના શ્રાદ્ધ

: લેખક :

વૈદ પ્રાગજી મોહનજી રાઠોડ

*

આયુર્વેદ જેમ ચિકિત્સાશાસ્ત્ર માટે મગ-રૂપ અને મશદુર છે એવીજ રીતે એ સ્વાસ્થ્ય (bygiene) માટે પણ એટલું જ મહત્ત્વપૂર્ણ મામંદઈન આપે છે. આર્થ સંસ્કૃતિના પવો એ જાહેર સ્વાસ્થ્ય જાળવવાનાં પવો છે. બાદરવા માસના પવો આ જ દૃષ્ટિએ આરોગ્ય માટે અંશુલીનિર્દેશ કરનારા પવો છે. અને શરદ ઋતુ જેની સાવંત્રિક રોગવાળા પરિસ્થિતિમાં તો આ પવો ખીજ કાઢ પણ મહિના કરતાં વિશેષ ગોઠવાયા છે.

બાદરવા માસનું પહેલું પખવાડિયું એ ચોથા પવો જેવું પખવાડિયું છે. ત્રીજાનું બ્રહ્મ ગૌરીવ્રત, ચોથાનું સિદ્ધિ વિનાયક ચતુર્થી અને પછી કાપો પંચમી, છાનું લલીતા વ્રત, સુક્રા બાદર સાતમી, જ્યેષ્ઠા અષ્ટમી, અદુઃખ નવમી, દશમાનું દયાવતાર વ્રત, પરિવર્તની એકાદશી, દુગ્ધ દ્વાદશી, ગૌરાટ્ર વ્રત અને કલ્પી વ્રત જેવાં નાના મોટા વ્રતોદ્ધારા દોષોના શોધન અને શમનનો માર્ગ વિચારાયો છે. આ શોધન અને શમનના પવો પુરા થાય કે તુરંત જ શારીરિક સખ્ત ધાતુઓના પોષણ માટે અને પિત્તજ દોષની શાંતિ માટે બાદરવાનું બીજું શ્રાદ્ધ પક્ષનું પખવાડિયું શર થાય છે. નાના મોટા પવોની સાથે શરદમાં શ્રાદ્ધ

પક્ષ આરોગ્ય માટે બારે મોંદું ઉપકારક આરોગ્ય પર્વ છે, અને શ્રાદ્ધના ખાનપાનની રચના દ્વારા રોગોને પેદા કરનારા ક્રતુજન્ય દોષો દૂર થાય છે.

માનવીની વિવેકહીન રહેણીકરણીથી કે ક્રતુઓના હીન, મિથ્યા, કે અતિયોગથી ન્યારે દોષો કેપે છે ત્યારે એ દોષોનું શમન કરવા માટે આયુર્વેદ શાસ્ત્રે જુદા જુદા રસોની રચના કરી છે. વર્ષોમાં જેમ વાયુનું શમન કરવા માટે ખાટા, ખારા, અને તીખા રસનું મહત્વ સ્વીકાર્યું છે તેવી જ રીતે શરદમાં પિત્તનું શમન કરવા માટે કડવો મધુર અને તુરો રસ ઉપયોગી બને છે. પરંતુ પિત્તનું શમન કરવા માટે દૂધ અને ઘી તો સૌથી મહત્વના અને રોગાંદા ખોરાકમાં વધુ લધ શકાય તેવા પદાર્થો છે. એટલે જ આયુર્વેદના પંડિતોએ કહ્યું છે કે શરદમંચયઃ પૌત્રે તે ન જીવન્તી ગ્રન્થઃ આમ જ આધનો ખોરાક એ મુખ્યતઃ દૂધનો જ ખોરાક છે. દૂધની ખીર અને ઘીનું મોણ નાખેલી પુરી કે રોટલી એની મુખ્ય વાની છે. સદૃશ રીતે પચી જાય તેવા હલકા ખોરાકથી જ આ રોગવાળા ક્રતુમાં આરોગ્ય જાળવી શકાય છે. આપણા પૂર્વોચ્ચોએ આ દૃષ્ટિએ જ દુગ્ધ દાદશીના મંત્રની રચના કરી એની હિમાયત અને પ્રતિષ્ઠા કરવામાં આવી છે.

પિત્તના શમન માટે બીજું કદલી મત યોજવામાં આવ્યું છે. કદલી એટલે કેળ. કેળાં એના મધુર રસના કારણે પિત્તનું શમન કરે છે. એ સત્ય સ્વીકારીને પ્રજા એના ઝાડની પૂજા કરે છે, એના સાંજિખ્યમાં રહે, અને એનું ક્રતુના દોષને શમન કરવા માટે મહત્વ સૂમને એ આરોગ્યદાયક છે. સતી દ્રૌપદીએ કદલી મત કહ્યું હતું માટે જ કદલી વૃક્ષના અનેક પડોની જેમ એને આ વ્રતની ફળપ્રાપ્તિ હપે બચવાન શ્રી કૃષ્ણે વસોના પડો પુરીને એની શિષ્ય રક્ષા કરી હતી, એવી પણ એક

કથા વતરાજમાં રૂપક તરીકે આ પર્વનું મહત્વ બતાવવા માટે રજુ કરવામાં આવી છે.

કદલી વૃક્ષ અને કેળાં શરદરતુમાં આરોગ્ય જાળવા માટે દાંધ જેવા છે અને એનો ઉપ-ગોમ લોહોપકારક છે.

બાદરવાના પિત્તજ દરદોન । પિત્તનો ઉશ્કેરાટ થાય છે એમ આપણે કહીએ છીએ પણ આ ઉશ્કેરાટનાં કારણો અને એમાં આપણી ક્રતુ કેવી રીતે ભાગ બજવે છે એનો સદૃશ ખ્યાલ આપણે કરી લેવો જોઈએ.

સામાન્ય રીતે શરદઋતુમાં પિત્ત ઉશ્કેરાય છે એટલે પિત્ત પોતાનો પાયક સ્વભાવ છોડીને ખાટું છે, અને આ ખટાશ ન્યારે વિકૃત બને છે ત્યારે શરીરના પોષણ માટે ખોરાકમાંથી છુટા પડેલા આમ રસનું પૂરતું પ્રમાણમાં પાચન કરી શકતું નથી. આ કારણે અપકવ આમ હોજરી અને આંતરડામાં પડેલી રહે છે અને ત્યાં એ સડે છે. આ સડાથી અરમી પેદા થાય છે અને પિત્તને ઉશ્કેરે છે. એ ઉશ્કેરાટ અને અરમીથી તાવ-ઉલટી-મરડો અને એવાં જ બીજાં દરદો થાય છે.

એક બાજુથી આંતરીક દોષ રોગ પેદા કરે છે ત્યારે બહારની આગોહવા પણ આ રોગને પેદા કરવા માટે સાનુકૂળ હોય છે. બાદરવાનો ધોમધખાર તડકો, પાણી બરાબેલા સડતા ખાડાઓમાંથી તડકાની અરમીને લીધે આગોહવામાં પ્રસરતી બેજવાળા અરમ હવા અને આ અંદાજોમાંથી પેદા થતા અનેક પ્રકારના રોગવાળા નંતુઓ આ રોગના કારણો બને છે. ઋતુનું હવામાન જે રીતે રોગનું કારણ બને છે એ જ રીતે આ ઋતુનો આપણો ખોરાક અને શાકભાજી પણ એટલો જ વિચાર માત્રો લે તેવી સ્થિતિ છે.

સામાન્ય રીતે હવામાનમાં બેજ દોષ છે, અને આ બેજવાળા હવાને પરિણામે ખોરાકને પાચન કરનારા રસને આ બીનાસથી નષ્ટગા બની નર્ષ પાચન કાંપે યિયિલ બનાવે છે:

મંદાગ્નિ કરે છે. આ જ વખતે આપણી પાસે નવા નવા તાગ શાકો આવે છે. આ શાક-ભાજીઓમાં પુષ્કળ પાણીનો સંપ્રદ હોય છે. એટલે આરોગ્યની દૃષ્ટિએ આ બાદરવી શાકો ત્યાગ્ય ગણવા જોઈએ. આરોગ્ય શાક તો કહે છે કે આ ઋતુમાં એ જ માણસ નિરોગી રહી શકે છે કે જે હુત મુક, મીત મુક, મજાક મુક આ અશક જૂદને તમામ ધર્મશસ્ત્રોએ આવકાર્યો છે અને આ જ મહિનામાં જોનાના પર્વજો વગેરે થોજી એમાં લોલોતરી શાકો નહિ ખાવાનો નિર્દેશ કર્યો છે. આ રીતે તમામ પ્રતોના પર્વો આરોગ્યને નુજર સામે રાખીને જ થોળયેલા છે તે સમજી શકાય છે.

ઋતુચર્ચાની આટલી સાવચેતી રાખ્યા છતાંય ઋતુઓના દીન મીથ્યા કે અતીયોગથી પિત્તનું જળ વધે તો આયુર્વેદ શાસ્ત્રે નિમ્બોજુ કરેલી પંચમર્મ વિધિ પ્રમાણે વમન અને વિરેચન (ઉલટી અને ઝાડા) દ્વારા એ અતિ-સંપ્રદને દૂર કરવો જોઈએ અને આ વમન વિરેચન પછી પિત્તને શમન કરનારી કડવા રસોવાળા વનરપતિઓ ઉપયોગમાં લેવી જોઈએ. જે પંચમહાભૂતોના સયોગથી જ્ઞાનવીનું દેહ-જંધારણ ધડાય છે એ જ પંચમહાભૂતો આપણી વનરપતિઓને પણ પોષણ આપે છે એટલે જે તત્ત્વની ખામી આપણા શરીરમાં પડી રોગને પેદા કરે છે તે માટે આ વનરપતિ-જન્મ ઔષધો દ્વારા પુરીને આનવીનું આરોગ્ય જળવવાનો સીધો અને સરળ માર્ગ આપણા પૂર્વાચાર્યોએ રજુ કર્યો છે.

બાદરવામાં સર્વવ્યાપી રોગમસ્ત પરિ-સ્થિતિ હોય ત્યારે તેમાંથી બચવા માટે જે નિયમો આયુર્વેદ શાસ્ત્રે રજુ કર્યો છે એ આ પ્રસંગે છે. બાદરવામાં આરોગ્ય જળવવા માટે આટલું કરો.

૧ વર્ષોના પુરી થાય અને બાદરવાથી શરદ ના પર્વે એટલે તુરત જ એકાદ સારો

રોગ લઈ પેટ સાફ કરી લેવું. રોગ માટે દિમજ-હરડે કે સાકર મેળવીને નસોતર ને તોડા નેટલું લેવું જોઈએ.

૨ શરદમાં પિત્તના શમન માટે કડવો રસ મહત્વનો બને છે એટલે એ દિવસોમાં કુકુ-કરીયાતું, સુદર્શન, બળોતો સ્વરસ તેમ જ ખડસલીઓ, મામેજવો, પિત્ત-પાપડો, જેવી વનરપતિના સ્વરસો પણ નિયમીત લેવા જોઈએ.

૩ પિત્તના શમન માટે અને બાદરવાના તડકામાં શરીરની પોષણ કરનારી ધાતુ-ઓનો ક્ષય થતો અટકાવવા તેમ જ શારીરિક તાકાત ટકાવી રાખવા માટે છટથી દૂધનો ઉપયોગ કરવો. નિયમીત ખીર ખાવી.

૪ પિત્તની ખટાશને તોડવા માટે લીંબુ સંતરા નારંગી મુસંબી જેવાં ફળો તેમ જ ફળોમાં લીંબુ નીચોવીને તૈયાર કરેલાં છુંદો પિત્ત શાંતક અસર કરે છે. બાદરવામાં પિત્ત અને વાયુ સાથે હોય ત્યારે ઉખડા ઉલટી જેવું થાય છે. આવા વખતે લીંબુમાં ભરી મીઠું અને થોડી દેઝામાળા ભરીને ઢાલસા ઉપર ગરમ કરી એનો ઉપયોગ કરવાથી તાત્કાલીક આરામ મળે છે અને વાયુ પિત્તને શાંત કરે છે.

૫ જમીન સાથે ધસડાઈને અનેક પ્રકારના અનિદ્ર તાવોની અસરવાળું સંપ્રદેહું પાણી પીવા માટે બારે બારે છે એટલે બાદરવા માસમાં ઉકાળાને જ પાણી પીવું.

૬ બાદરવાનો તડકો અતિશય તીવ્ર હોવાના કારણે પિત્તને ઉશ્કેરે છે. એટલે આ તાપમાં મોઢ પશુ સંજોગોમાં ન ફરવું.

૭ બાદરવા માસમાં હાથ દહીં કે મોઢ પશુ પ્રકારની ભરી મસાલાવાળા ખટાશ ન જ ખાઓ. આવી ખટાશ પિત્ત બ્યારે ખાટું થયેલું હોય છે ત્યારે તેને ઉશ્કેરી મૂકે છે

સ્વાતંત્ર્ય ચંદ્ર

સખી જિજ્ઞે સ્વાતંત્ર્યનો એ ચંદ્રદેવ;
 શહીદોનાં સ્મિતનું એ બિંબ રે,
 સ્વાતંત્ર્ય ચંદ્ર સાહેલડી.
 રાહુના પાશમાં ઘેરાયો ચંદ્રદેવ,
 વિદારી હૃદયે ગ્રહણ રે;
 સત્યને રનેહો સાહેલડી.
 શાંતિના મંત્રનો પ્રેરક એ બુદ્ધદેવ,
 પાછો પ્રકાશ્યો ઓમ રે;
 આપુને તેડે સાહેલડી.
 જૂએ ઉમંગની ભરતી હો ચંદ્રદેવ,
 હોંશયી જિમટયો છે દેશ રે;
 સ્વાતંત્ર્ય ચંદ્રને નિરખી.
 પૂર્વ પ્રકાશતા રહેલો હો ચંદ્રદેવ,
 પૂર્ણિમા રહેલો હમેશ રે;
 માગીએ હું ને સાહેલડી.
 શિશ્ય અશોકના ચક્રે હો ચંદ્રદેવ,
 વરસાવો મીઠી આશિષ રે;
 માગીએ સહુ સાહેલડી.
 રમેશ કા. શુક્લ.

અંતરની વાતડી

કુંજ કોયલડી કુંજે આનંદમાં,
 વન વગડે મોરલા ટહુકે આનંદમાં,
 રબળી રૂપે રસી હરખે ભરી,
 અંતરની વાતડી આંસુભરી.
 લિડુગણો સહુ ગાતા આનંદમાં,
 શાખાઓ વસુ ઠેરી જૂલે આનંદમાં,
 પુષ્પોની પાંખડી હરખે ભરી,
 અંતરની વાતડી આંસુ ભરી.
 આકાશે ચંદ્રિકા ચમકે આનંદમાં,
 સાગર ધૂધવતો ઉછળે આનંદમાં,
 નોકાઓ નાચતી હરખે ભરી.
 અંતરની વાતડી આંસુભરી.
 સપ્તિની કુંજ કુંજ ગાજે આનંદમાં,
 રસિયાનો રાસ ચંદ્રેશ્વરે આનંદમાં,
 સપ્તિની વાતડી હરખે ભરી,
 અંતરની વાતડી આંસુભરી.

દામોદર શાહ

અને તાવને પેદા કરે છે. ખટાણ વાળુ
 લોંબુ કાંઈ પણ પ્રકારના બધ વનર લઈ
 શકાય છે, કારણ કે અગ્ન પ્રતિષેગી-
 ખટાણને તોડનારી અસર કરે છે, એટલે
 આ કતુમાં એ કાચમાં મેવાયી આશિષ-
 દાયક બને છે, પિત્તને શમાવે છે.

તાજ લીલા સાહમાળ ન ખાઓ.
 પેટ ભરીને ખાવાને બદલે હંમેશા યોડું
 ચોખું ખાઓ. આથી પૂરતું પાચન થશે
 અને પોષણ મળશે અને છતાંમ ઉપવાસ
 કર્યો હોય તેવી અસર થશે.

બાદરવા માસમાં આટલી સાવચેતી રાખ-
 વામાં આવશે તો બાદરવો એ રોગોની માતા
 મટીને શરતની વિસર્ગ કાળની, પોષણ આપ-
 નારી કતુ બની રહેશે અને આજે જે મહા
 બપુંકર રોગો આ જ કતુમાં ફાટી નીકળે છે
 તેમાંથી અવશ્ય બચી જવાશે.

બાદરવા મહિનાનું આષ્ટમી પર્વ એ આ
 શાસનું આરોગ્ય દાયક પર્વ છે. એને અગ્ન-
 પ્રતિષેગી, એના ખાનપાનને અપનાવીને આપણે
 દૈનિક તાકાત મેળવીએ અને રોગ છામે
 જીલવાની પ્રતિકાર શક્તિ પેદા કરીએ.

ગીત-સમૃદ્ધિ

શ્રી. સવાઇસાલ ઈ. પંડ્યા

ગુજરાતને આંખે શ્રી. સહનનંદ સ્વામીનું પધારતું અનેક રીતે ઉપકારક થયું ગણી શકાય. એમણે અજ્ઞાનને ખૂણે લપાએલા પછાતોને નીતિનાં અજવાળાં બતાવીને શ્રેયો-મામી જીવનના રાજમાર્ગ ઉપર આપ્યા. આતતાથીઓના અંતરના ખૂણામાં છૂપાએલા ઉદાત્તભાવોને નિગૂંથ કરી, તેમને જીવનક્ષેત્રે નિજદિત અને પરદિતનો કલ્યાણુલક્ષી પાક ઉતારવાના પરિશ્રમમાં ચોળ્યા. રસિકોનાં અભિનંદનની અધિકારી એથી જે મોટેરી સેવા એમણે એ કરી કે, ગુજ્જર સાહિત્ય વિદ્યાને મીઠા ગીતોની વર્ષોથી સંતૃપ્ત કરનાર કવિ-મેધોનું મંડળ પોતાની આસપાસ નિર્મીવી કાઢયું; એમના તરફથી જે વ્યાર્થ ગાદાં આપદાંઓ પડ્યાં એનાથી તરફાલીત વાતાવરણમાં શીતળતા અને સૌરભ પ્રસરેલી અનુભવાય છે.

ભગવાન સ્વામીનારાયણે એમના ઉપદેશોમાં જીવનશુદ્ધિ ઉપર વિશેષ ભાર મૂક્યો છે. સ્ત્રી-પુરુષના અધિકાર મેદનો નિષ્કૃય કરીને બાધેલી મયોદાઓ તેમણે તેમના અનુયાયીઓ પાસે કડકપણે પજાવી છે. મહાકવિ પ્રેમાનંદ વિગે નેમ કહેવાયું છે કે, તેમણે સાકરની પાળો બાંધી ઘીની નદીઓ વહેવડાવી, એમ શ્રી. સહનનંદ સ્વામી માટે પણ કહી શકાય કે તેમણે નીતિની પાળો બાંધીને વચ્ચે રસના ઝોધ વહેવડાવ્યા. સમગ્રપણે જોતાં સ્વામીનારાયણ સંપ્રદાયના કવિઓની કવિતાનો ઝોક નીતિમત્તા તરફ છે. પરંતુ ક્યારેક ક્યારેક આંખો આંજ દેનારા વૈષ્ણવ ગીતોના શૃંગારિક ઝગમગાટનું પ્રતિબિંબ એમાં પણ પડેલું જોવામાં આવે છે. સ્વામી પ્રેમાનંદનાં ગીતોને દ્યારામની રસિકતા સાથે હોડમાં ઉતરતું ગમે છે. પોતાના મતના ત્વરિત ફેલાવા માટે સૌંદર્યના ને ને અંશો ઝડપથી પ્રસરી જવાના ધર્મવાળા લાગ્યા

એમ એમણે સ્વીકારી લીધા. એ કારણથી પણ અનેક કવિ-સંપ્રદાયોનાં લક્ષણો એ સોની કવિતામાં આવી ગયાં હોય એ બનવા જોગ છે. પરિણામ સરસ આનંધુ છે અને વિવિધ રસવૃત્તિવાળાં સ્ત્રી-પુરુષોની તૃપ્તિ આપાસે છિપાવે એવું વિપુલ સાહિત્ય તેઓ સજી મયા છે. સુગમ ભાવામાં રચાયેલાં સરસ પદો દૈનિક ઉપાસનામાં પ્રયોજીને એમણે સાધારણ જનતાને કાબ્યાભિમુખ અને ઇષ્ટાભિમુખ કરવાનું ઉભય પ્રયોજન સાધ્યું છે. એ ઉપરાંત વર્ષમાં અનેક વખત આવતા ઝોમજીવોના પ્રસંગે અનેક રસમયોં કીર્તનો ભક્તજનો સાજ સાથે ગાઇને જીવનમાં પેસી જતી જડ-ચમ્પતા અને નીરસતાને ખંખેરી નાખે છે.

સ્વામી પ્રેમાનંદ, સહનનંદ ઈત્યાદી નામો તે ગુજ્જર સાહિત્ય રસિકોને સુપરિચિત છે. એમનાથી ઝોછા જાણીતા ભોમાનંદ સ્વામીના એક પદનો આપણે આ વખતે આસ્વાદ લઇએ.

ભોમાનંદનાં પદો

મોહનચાલ્યા મેલી, મધુરામાં મોહનચાલ્યા મેલી,
આંખો અકરર, લપ્ત મયો રે જીવનને,
શું કરીયે સાહેલી ?—મધુરામાં
અંતિ રે છે કુર તેનું નામ અકરર છે
પાડનારી પણ લેલી.—મધુરામાં

૫

એલો મરગદા ચાલો ઝાલીયે જીવનને,
કેમ જશે આપણને ઠેલી?—મથુરામાં,
બોમાનંદ કે કરી કારજને,
હરિવરસું રંગ ઠેલી.—મથુરામાં.

૨

ગોકુળ નાવે ગિરધારી—નદી આવે ગોકુળમાં
ગિરધારી;

તોડી ચાલ્યા દોસ્તદારી.—નદી આવે.
ફપ લાવણ્યતા ગુણ એનાં જોધને,
મેલશે આપણને વિસારી.—નદી આવે.
બોમાનંદના નાય આજ ચાલ્યા,
આવી પડ્યું. દુઃખ ભારી.—નદી આવે.

૩

જીવત કેમ કરી જાય રે,
જીવન વિના જીવત કેમ કરી જાય રે ?
અંતર શાંતિ ન થાય રે.—જીવન વિના.
હૈત કરીને હરિ બીડતાં હૈયામાં
રાસકિડાની માંધ રે.—જીવન વિના.
અતિ સુખિયાં કરીને અમને
મેલ્યાં છે વેંતી દહાય રે.—જીવન વિના.
સુતો ગોકુળ ધાટ જમનાંજીનો
સુતો તે ખાવા ધાય રે.—જીવન વિના.
બોમાનંદના નાયને રે કેળે
અધર અમૃતપાન પાપ રે.—જીવન વિના.

૪

જીવન જીવતાં કરો ગોકુળવાસી,
જીવન જીવતાં કરો,
વાળી રથ પાછો ફરો, ગોકુળવાસી જીવન.
આપે પોર અમે રથે હૃદયસમાં
નગરો આમળ ફરો. ગોકુળવાસી જીવન.
શોક સામરમાં જ્યે રે તણાણાં
કાઢી કિનારે ફરો. ગોકુળવાસી જીવન.
બોમાનંદના નાયને રે કેળે
કૂડ પ છું પ ર દ રો. ગોકુળવાસી જીવન.

કૃષ્ણને વશ થયા સખી કાન કૃષ્ણને વશ થયા.
ચંપી ચંદનને ક્યાં ઓશિયાળા
ઘેર એને ચાલીને ગયા. —સખી કાન.
કંસની દાસી ને પડે છે કૃષ્ણડી
ગુણ એના નો જાય દલા. —સખી કાન.
બોમાનંદના નાયને રે કેળે
અમ ઉપર નાણી દયા. —સખી કાન,

૬

અરજ એક અમારી,
ઓધવજ અરજ એક અમારી;
કેળે તે કાનને પોકારી. ઓધવજ અરજ.
વાલી કરી છે મથુરાની રે વનિતા
અમને આપ્યું દુઃખ ભારી. ઓધવજ અરજ.
અતિ સુખિયાં કરીને અમને
ભારી છે પ્રેમકટારી. ઓધવજ અરજ.
બોમાનંદના નાયને રે કેળે
દાસી કીધી પ્રાણુમારી. ઓધવજ અરજ.

*

મોહન તો આપણને મેલીને મથુરાની વાટે
ચાલ્યા. અકૂર આવ્યો, આપણા જીવનને ઉપાડી
અયો. નિરાધાર હાલતમાં સાહેલો, આપણાથી
શું થઈ શકે ! જુવો તો ખરાં ! અતિથય કૂર
છે, એનું અકૂર નામ પડ્યું છે ! નામની પાડ-
નારી કષ્ટ થેલો જ દશે તો ! લાજ મરગદા
વળા દહે શી ? ચાલો, દોડો, જીવનને ઝાલી જ
પાડો. આપણને ઠેલીને એમનાથી કેમ જવાશે ?
બોમાનંદ કહે છે કે કાયાં સપું. હરિવર સાથે
રંગની રમન થઈ ગઈ એટલે દહે આપણને
હવેખીને મથુરા જવાનું ?

ગિરધારી ગોકુળ આવના નથી. તે દહે
ગોકુળમાં નદિ જ આવવાના. કેમ કે દોસ્તી
તોડીને ચાલ્યા ગયા છે એ કાંઈ કરીને આવે !
વળા મથુરા રહી મોટી અણમેલો નમરી, એની
નારીઓ રહી ધૂનારી અને નાય રળા નરી
નરી દોસ્તીથી આકાંક્ષાનારા. એ ફપકડીએના

શુભો જીવેને આપણને વિચારી મેલવાના.
ભોમાનંદનો નાથ તો આજ ચાલ્યા અને
આપણે માથે દુઃખનો ભારી ભોજ આવી પડ્યો.

રસિયો ભૂલાય એવો નથી હો ! એ તો
આપણું જીવન. એના વિના જીવતર શે જશે ?
અંતરમાં શાંતિ જ નથી થતી ! એમનાં દીધાં
શાં શાં સુખો સંભારવાં ? રાસકીડાની વચ્ચે
હેતે ઉભરાતા હરિ હૈયે ચાંપતા. એક વખત
એમણે અમને અતિ સુખિયાં ક્યાંં હતાં અને
હવે વિરહની ત્તાણામાં પણ એમણે જ હઠ-
સેલી મૂખ્યાં. ગોકુળ યત્ય છે. યમુનાજીનો ઘાટ
યત્ય છે. સર્વત્ર વ્યાપેલી યત્યતા જાણે ખાવા
હોડે છે. કાષ્ટ સદેશો કહેજે જહ ભોમાનંદના
સ્વામીને કે એમના અમૃતશા હોહનો આવીને
સ્પર્શ કરાવે.

તમારા વિનાનાં ગોકુળવાસીઓ મુઠાં જ
સમજાજો હો ! રથ પાછો વાળો અને અમને
જીવતાં રાખો. તમને દોઢે આડેય અમે પ્રદર
ઉઠાસમાં રહીએ છીએ. તો અમારી દષ્ટિથી
અજગા ન થશો. તમારા વિરહના વિચારે
પ્રત્યજ બનતા શોકના સાગરનાં મોળાંઓ
અમને ખેંચી જાય છે. રે ! બહાર કાઢો અને
કિનારે મૂકો. ભોમાનંદના નાથને સદેશો કહેજે
કે આતું કુટિલપણું છોડી દેવું હશે.

અરેરે, સાંભળ્યું છે સખિ, કે આપણા
ઠાન તો કૂજળને વશ થયા છે. હવે ! અંદરનો
અંજરાગ કરી આપવાનો મોટો ઉપકાર કરેસો
એટલે સામે ચાલીને એ તો એને ઘેર પહોંચ્યા.
એની યોગ્યતા જાણે ! કંસની દાસી, પંડ
કૂખડો અને એના વર્ણુઆ વર્ણુનાથ નહિ
એવા શુભ. ભોમાનંદના નાથને કાષ્ટ કહેજે કે
આટલી છેલી હદે ઉતરતાં પહેલાં અમારા
હૃદયનો તો કાંઈક વિચાર રાખવો તો !

એકવજી અમારી એક અરજ છે તો સાંભળો !
તમારે તે પોઠારીને ઠાનની આગળ રજી કર-
વાની છે. એમણે પોતાનો સહજો રનેહ મધુ-
રાની વનિતા ઉપર ઢોળ્યો છે અને અમને તો

શુભાખનો હાર

બાઈ લાલ્યા શુભાખનો હાર,
ગૂંચણુ એનું નવતર રે,
મકયા એમાં અમુલ્ય તાર,
નથી એનું વળતર રે...બાઈ
ધોળા, પીળા, શુભાખી રંગ,
આંખડીઓ ત્યાં ચોટી રે,
મનોહર સુમધેનો સંમ,
સાહેલડી સૌ થેલી ઘર્ષ રે...બાઈ
વાયુ સાથે, પાંખડીનો પમરાટ,
જોઈને સોનાં દિલ હર્યા રે,
હું તો હું ચક્ર્યર,
અંજે અંજ આજ હર્યા રે...બાઈ
માથું ઈશ, કલિય ના કરમાય,
માઈ જીવન આપું રે,
યુગોયુગ રહેજે ખિલખિલાટ,
એને મન મંદિરોયે રચાવું રે...બાઈ
સૂરજ, ના તપીશ કાંઝી વાર,
પવન એને પમરાવો રે,
વર્ષોથી હું જોતી એની વાટ,
સાહેલડી સૌ મંગળ વાવો રે...બાઈ
ગોવિંદ કવિ

હવે અકથ્ય અસલ્ય દુઃખ આપ્યું છે. એક
વખત અતિથય શુભ પણ એમણે જ આપેલું
અને અત્યારે પ્રેમની કટારી ભોંક્યાની વ્યથા એ
એમનો જ દીધેલો છે. અમારા ઉપેક્ષિત
પ્રેમની વેદનાલાષ્ટી ભોમાનંદના નાથને પહોં-
ચાડજો, કે કાષ્ટ પાત્ર ન મળ્યું તે એક દાસીને
પ્રાણપ્રિય સ્વજન તરીકે પ્રતિષ્ઠિત કરી ?

અશિશિતપદ્મ ગોપ સુવર્તીઓનાં વ્યથિત
હૃદયોનાં બાવપરિવર્તનો ઝીલતા સાદા શબ્દો,
ઝાપથી ઉઠેલતા પ્રસંગો અને લાગણીઓનો
આવેજ ઝીલવાની યોગ્યતાવાળો રામ બીનને
સહકારપાત્ર બનાવે છે.

આધુનિક કેશનને નામે

શ્રી-સમાજમાં પેટેલી બદી જુગાર અને દારૂ

*

છેલ્લા થોડા વર્ષોમાં નાણાનો ને ડુગાવો આબો છે એને કારણે લોકોમાં મેળશોખ વધ્યો છે, ને સાચો સાચ સમાજનું નીનિનું ધોરણ પણ નીચું મથું છે. એનો એવ આંખોને પણ લાગ્યો છે. સ્વતંત્રતાને નામે સ્વઘંટાને પોવતી કલમો અને સોસાયટીઓમાં ઓઝો આને જાય છે, ત્યાં દિંદી સંસ્કૃતિની મર્યાદા જળવ-વાને ખદસે પાશ્વર્ય દેશનું અતુકરણ કરતાં યીખી છે ને એને કારણે તેઓ સીમારેટ, દારૂ અને જુગારની લતે ચડીને એટલી નીચી જતરી છે કે દિંદના શ્રી-સમાજને અને દિંદી સંસ્કૃતિને તેઓ લાંબન લખાડે છે. એવા એક બે ડિરસા 'શાન્તી' પત્રમાં પ્રગટ થયા છે.

મુખર્ષિમાં મરીન ડ્રાઇવ ઉપર એક મધ્યમ વર્ગના પરિવારની રત વર્ષની મુદુભાષી યુવાન કુમારી રહે છે. તે આધુનિક દેશનથી રંગા-એલી, કલગમાં જનારી અને પશ્ચિમનું અંધ-અતુકરણ કરીને દારૂ પીવાતી લતે ચડી ગઈ છે. ટોપ ટોપ વખત જુગાર પણ ખેલે છે. ગયા મહિને જાગર રમતાં તે એક દળર રૂપીયા

હારી ગઇ. કલગના નિયમ અનુસાર એવડી મોટી રકમ ત્યાંના ચોપડાના હિસાબમાં લખી શકાય નહિ, એટલે હિસાબમાં લખ્યા સિવાય આવતા અકવાડિએ એ રકમ આપી દેવાની કશુલત આપી, એક શેર દલાલ વચ્ચે પડ્યા ને આવતે અકવાડીએ પૈસા ચૂકવી દેવાની કશુ-લત મંજૂર રહી.

પરંતુ અકવાડીઆ પછી એ રકમ એ યુવતી ચૂકવી શકી નહિ, એટલે એક શરત એતી સામે રજુ થઇ કે, એક દાવ દળર રૂપીઆનો રમી લેવો ને જો યુવતી હારે તો બે દળર આપે ને યુવક હારે તો લડેલું-દેલું પતી જાય. કલ-ગના નિયમાનુસાર આવી રીતે મોટી રકમનો શરતી દાવ મૂકીને કલગમાં રમી શકાય નહિ, એથી સાંજે સાત વાગે પેલા યુવકને ઘેર મળ-વાનું નક્કી થયું અને નિયત સમયે પેલી યુવતી આવી પહોંચી. આંજે તે ખૂબ ઉદાસ અને અસ્વસ્થ દેખાતી હતી, એથી પેલા યુવકે વીસી (દારૂ)નો એક પેત્ર યુવતીને આપ્યો ને તેણે આખાર સાથે સ્વીકારી લીધો.

પછી રમત શરૂ થઇ અને યુવતી હારી ગઇ. દળર ને ખદસે બે દળર રૂપીઆની રકમનું દેવું થયું. એથી યુવતી નીરાશ બની ગઈ. પણ યુવકે તેને દિમત આપી ફરી બે દળરનો દાવ મૂકીને રમવાનો આમદ કર્યો, ને 'દારૂો જુગારી, જમણું રમે,' એમ એક દાવ રમી લેવાની યુવતી ના ન હદી શકી. પણ કમનસીબે આ વખતે પણ યુવતી હારી ગઇ. એનું લોહી ઉડી મથું ને ચહેરા શીકો પંડી ગયો. ચાર દળરનું દેવું ચવાઈ એ સંઘાડીન બનીને આરામ ખુરશી ઉપર લાંબી લખને પડી.

દારૂ અને ચીવનના તોરમાં રાતને વખતે એકાંતમાં કામચિવરા જનેલ યુવકે યુવતીની પરિ-ચિત્તિ માપી લીધી અને એક પેત્ર દારૂનો વધારે આપી, લેલું માફ કરી દેવાનું આશાસન આપ્યું. દારૂ અને નિરાશાથી ડુમળું બનેલી

યુવતી કૃતચત્તાના બાર તબે ઝુકી ગઇ, અને યુવકની ઉચિત અને અનુચિત માગણીઓનો વિરોધ કરી શકી નહિ. છેવટે યુવકે દારૂની એક પ્યાલી આપી ને જ્યારે એ યુવતી ઘેર જવા નીકળી ત્યારે એનું કોમાઈ ખંડીત થઇ ચૂક્યું હતું.

અને એવો જ એક કિસ્સો જુમારની લતે ચડેલી યુવતીનો છે. મુંબઈમાં મરીન ડ્રાઇવ ઉપરના સુંદર આલીશાન બંગલામાં ૨૯ વર્ષની શ્રીમતી . . . . . તેમના પતિ સાથે રહે છે. આ યુવતી ખૂબ ચાલાક અને નવા રંગથી રંગાયેલ છે. કલ્પનામાં જાય છે, અને જુમાર રમે છે. દાવ છૂટે છે ત્યારે રોકડી રકમ લઇ લે છે અને હારે છે ત્યારે સામાને દરડી, પટાવી, રમાડી, દેવાની રકમમાંથી મુક્તિ મેળવે છે. જરૂર પડે તો આત્મસમર્પણ-પોતાના દેહને સોંપી દેવામાં પણ એને કંઈક ચતો નથી. એના પતિ એની આ બધી વાતો અને રીતમાલથી માહિતગાર છે અને કાંઈ કાંઈ વખત તો તેના આ બધામાં તેને સરજતા કરી આપે છે અથવા મદદ કરે છે. કાંઈ દિવસ જુમારમાં તે એ ધારેલી રકમ કમાઈ સફતી નથી તો કાંઈ પર-પુરુષ સાથે ધારેલી રકમ લઇને બે ચાર કલાક વિનોદ, સહેલ કે મોજમજલ માટે એ યુવતી જત રહે છે. પુરુષ એને પોતાની સ્ત્રી પ્રત્યેની ઉદારતા સમજે છે, પણ અર્થુનિકતાના આવ-રણમાં લપેટાયેલી એની લોલપતા તો આ પુતળાઓના કાનમાં કપારની આતીને કહી મઝ હોય છે. જુમાર અને દારૂની બંદીથી માણસોએ ધન, માલ, મીઠકત ને જીવન ગુમાવ્યાના અનેક દાખલા આપણે જાણીએ છીએ, પરંતુ સ્ત્રીએ પણ જુમાર અને દારૂની બંદીમાં સપડાઈ પોતાના શીવળને ગૂમાવે એ દિલ્લી સ્ત્રીએ માટે અસંભવનું નોંધએ. અને આને આપણી સરકાર દારૂને દેશવટા દેવા મહેનત કરે છે ત્યારે કેટલાક વિરોધીઓ એ સામે જુમે પાડે છે તેમને ઉપલા કિસ્સાઓ સાદર દરવા નોંધએ.

આપણા સમાજમાં ચાલતો

લોહીનો વેપાર

વક્રચાલુ શહેરના એક બારોડની વીધવા-બાઈ ત્યાંના એક રમણૂતની પંદર વર્ષની કન્યાને છાતી રીતે અમદાવાદ લઇ આવેલી, તેથી ફરીવાર થતાં પોલીસ તપાસમાં જણાયું છે કે, તે છોડરીને અમદાવાદ લઇ આવો, એક વણીક મુદરથને વેચી, બળજબરીથી તેને ત્યાં રાખવામાં આવેલી. છોડરીએ એ ઉપીકત જાહેર કરવાથી પોલીસ તપાસમાં એ બારોડ વિધવાબાઈના બરમાંથી પ્રેમપત્રો, ફોટાઓ વગેરે મળી આવ્યું છે.

બાવનબરમાં લોહીનો વેપાર કરતી એક ટોળીએ એક કોળીની યુવાન છોકરીને ગૂળ-સાતમાં લઇ જવા માટે તેની માટે મોટી રકમની લાલચ આપેલી, પણ છોકરીએ જવાની ના પાડવાથી ને દુષ્ટાણું કરીને તો આપણત કરવાની ધમકી આપવાથી ટોળીના દલાલો નીગદ થઇ પાછા ગયા.

ચોરબંદરમાં એક સારા આજ્ઞાદાર માણસના અવરજવરથી અને માબાપના પાપે, એક કુંવારી બાળાને અનાયારનું પાપ ભોગવવાનો પ્રસંગ આવ્યાનું કહેવાય છે.

પ્રાચીન ભારતની

સ્ત્રી-શક્તિ

કુમારી શ્રી. નિર્મલાદેવી

ભારતવર્ષનો પ્રાચીન ઇતિહાસ ગૌરવ બરેલો છે, તે ઇતિહાસ તો સારી પેઠે લ્હી શકશે. પુરુષોએ તે ઇતિહાસ ધાંધામાં નેટલો ફાળો આપ્યો છે તેટલો સ્ત્રીઓએ પણ આપેલો છે, કારણ કે તે સમયે પુરુષ જાતોએ સ્ત્રીને અવમાની નહોતી. સ્ત્રી એ પુરુષની સંગેવડી હતી. ભારતની સંસ્કૃતિમાં તે સ્ત્રીઓનો પણ મોટો ફાળો છે; અને તેમનાં નામો ઇતિહાસને પાને અક્ષિત થયેલ છે. તેમનાં કેટલાંકનાં નામરમરણ કરીશું.

જનક મદારાજને ત્યાં મદરિઓની સભામાં શ્રી. યાત્રવલ્ક્ય મુનીશ્વર સામે ગંબીર પ્રશ્નોની ઝડી લગાવનાર, ગાંગી એક સ્ત્રી જ હતી !

શ્રી. શંકરાચાર્ય અને સ્વર્પાત મંડનમિશ્રના શાસ્ત્રાર્થમાં મધ્યસ્થ બનનારી અને શ્રી શંકર નેવા દિગ્ગજ વિદ્વાન આચાર્યને શાસ્ત્રાર્થમાં ૧૭ દિન સુધી હંફાવનારી ભારતી (સરસ્વતી) વિદ્વેત્રી, ત્યાગમયી, રાજકન્યા સુલભા એક સ્ત્રી જ હતી !

પારણામાં જ હાલરડાંથી સ્વયાંજીને બ્રહ્મભોષ કરાવનારી મદારાણી મદાલસા એક સ્ત્રી જ હતી !

ગિરિધર ગોપાલમાં યાગદ, ચિતોડના મદારાણી પદને ઠોકર લગાવી, ગોડુળની ગોવાળણ બનનારી, કૃષ્ણપ્રેમની વિનયમયજ્ઞ ફરકાવનારી મીરા એક નારી જ હતી !

યમરાજને પણ રત્નભાવનાર સ્વશક્તિથી આકાશગામિની, સતીત્વની મૂર્તિ સાવિત્રી એક સ્ત્રી જ હતી !

સૂર્યનાં હૃદયને રોકનારી પરમ શીલવતી, સતી વિરોધણી નર્મદા એક સ્ત્રી જ હતી !

દેવાધિદેવ ત્રણેય દેવોને બાળક બનાવી રમાડતી મહાસતી અનન્નપૂષા એક સ્ત્રી જ હતી !

અશોકવનમાં શોકધરત મનપ્રાણે ૧૨ વર્ષ વીતાવનારી, સ્વસ્વામીની અનન્ય એકનિષ્ઠ ઉપાસિકા, સત્ત્વગુણની મૂર્તિ, જગન્માતા સીતા એક સ્ત્રી જ હતી ! અને 'ઉર્મિલા'ને કવિઓએ અવગણી છે પણ તેનું બલિદાન કેટલું બધું હતું તે કાણ જાણે છે ?

અસંખ્ય મદાયોદ્યાઓને પરાજિત કરવા-વાળી, રણકુંડુલિ વગાડનારી વીરાંગનાઓ સ્ત્રીઓ જ હતી !

વિદ્યા, ભક્તિ, પ્રેમ, શૌર્ય, શીલ, જ્ઞાન, વસ્થા હતાં ભારતીય નારીમાં ! હતાં આજીવનમાં સંસ્કૃતિ, સંસ્કાર; એનું મૂળ સંસ્કૃત.

અલગત અમુક સ્વયં સંસ્કૃતની પાર-ખામી હતી અને અમુક પરકપરયા અનુશાસ-ગાની હતી. પરંતુ એ સહુ સુરભારતી સમુ-પાસિકા, પવિત્રના પણ જેના યોગે પવિત્ર બને એવી એ સતિઓ ભારતી લલનાઓ હતી જગપુત્ત્યા !

આ દેશનો એક સમય હતો કે ન્યારે તમામ ધરો વિદ્યાથી વિજ્ઞાપિત નારીઓથી સુશોભિત હોતે જે નેટલા મોટા ધની, માની, મદારાજ હતા તેના પરિવારની શુદ્ધકર્મીઓ અને કન્યાઓ પણ એટલી જ મોટી (એથી વધારે) વિદ્વેત્રી, જ્ઞાનસ્ખપ્પા, અવદારસા, મદાગુદિમની, વિવિધ કલા વિચારારાઓ હતી ! સામાન્ય કાળની પુત્રીઓ નહોતી.

અખિલ હિંદ મહિલા પરિષદનાં પ્રમુખ
શ્રી. અનસુયાબાઈ કાલેએ અમરાવતીમાં જણાવ્યું
હતું કે સ્ત્રીઓએ રાજકીય કાર્યકરોને પરણવું
ન જોઈએ, કારણકે તેમનો અધો સમય પોતાના
પતિના મહેમાનોની સરભરા પાછળ જ જાય
છે. એક કાર્યકરે, જે પુરુષો રાજકીય સ્ત્રી
કાર્યકરોને પરણે તો તેમની શી રીતિ થાય ?
એવો પ્રશ્ન કરતાં હાસ્ય ફેલાયું હતું.

*

ખર્મિંગહામ નજીક સ્ત્રી ગુનેગારો મારે
સળીયા વગરની જેલ તૈયાર કરવામાં આવનાર
છે. સ્વિટનમાં આ જાતની જેલ પહેલી જ છે.
એ માનસશાસ્ત્રીઓ મારે અખનરાઓ કરવાનું
એક કેન્દ્ર બની રહેશે. ત્યાં રખાનારી સ્ત્રી
કેદીઓને શુદ્ધકાર્ય બચવા તો કારખાનામાં કામ
કરવા જવાની છૂટ અપાશે, પણ સાંજ પડે
કે જેલમાં તેમણે હાજર થવું પડશે. અપરિણીત
સ્ત્રીઓને અમુક શરતોએ તેના પુરુષ મિત્રોને
મળવા દેવાશે, જ્યારે પરણેલી સ્ત્રીઓને જેલની
બહાર તેના પતિને મળવા દેવામાં આવશે.

*

હિન્દની પાલોમન્ટમાં, લડાઈમાં હિન્દની
ખ્રિસ્તી બાઈઓને પરણેલા ને પછી તેમને
છોડી ગયેલા પરદેશીઓને કારણે ઉભી થયેલી
પરિસ્થિતિનો તોડ કાઢવા, આવી બાઈઓને
તેમના પતિની હાજરી કે સમ્મતિ વિના છુટા-
છેડા આપી શકાય એવો કાયદો કયો છે.

*

જૂનાગઢના માણ નવાજ મહોબતખાનને
ચાર બેગમો ઓછી હોય તો માનીને ફરીથી
એક બેગમનો કરારીમાં વધારો કર્યો છે.
શાહખાન હિંમતખાનની જ્વેતા બેગમ અમીના
જે જૂનાગઢનાર્થા બેગમને નામે જણીતી છે
તે પોતાના બે બાઈઓ સાથે કરારીમાં આસિ
સારતી અને જવેરાત વેચતી દુઃખમાં દિવસો
ગુજારે છે. જૂનાગઢનો નવાજની બેગમોમાંથી

સૌરભ

એકને દીકરીનો પ્રસવ થયો છે અને નવાજ
આખો તદ્દન ગુમાવવાની સ્થિતિમાં આવી છે.

*

રાજકીય અને આર્થિક યોજના સમિતિએ
પ્રસિદ્ધ કરેલા અહેવાલમાં જણાવ્યા મુજબ
સ્વિટનના ઉદ્યોગોમાં પરણેલી સ્ત્રીઓ અને તેમાં
પણ આસ કરીને મોટી ઉંમરની અને પ્રોઠ
સ્ત્રીઓને કામે લખાડવાની ધણી જ જરૂર પડશે.
અત્યારે પણ સ્વિટનમાં કામદારોની તંગી ટાળવા
માટેની રાષ્ટ્રિય દિલચાલમાં મોટી ઉંમરની
સ્ત્રીઓ જ વધારે પ્રમાણમાં ખામ લઈ રહી છે.
૬૦ અને તેથી વધારે ઉંમરની ઉદ્યોગોમાં કામ
કરનારી સ્ત્રીઓનું પ્રમાણ સને ૧૯૩૬માં ૫/૩
ટકાનું હતું તેમાંથી વધીને સ. ૧૯૩૭માં ૭/૬
ટકાનું થયું હતું. એનો અર્થ એવો થાય છે
કે લડાઈ પહેલાં માત્ર ૬૩,૦૦૦ સ્ત્રીઓ જ
કામ કરતી હતી. તેની સરખામણીમાં હાલમાં
ઓછામાં ઓછી ૧૦૪,૦૦૦ સ્ત્રીઓ કામ
કરે છે. એટલે કે સ્ત્રી કામદારોની સંખ્યામાં
૬૫ ટકાનો વધારો થયો છે.

*

ધરકામ કરનારી અને ઓર્ડિસોમાં સાક્ષર
કરનારી ૫૪ વર્ષની મિસિસ એડિથ રિચાર્ડ-

સનની બોર્ડ ઓફ ટ્રેડની જીવનની જરૂરીઆતની વસ્તુઓની વહેંચણી કરનારાઓની નવી સલાહકાર સમિતિમાં કાપડની વહેંચણી અંગેના પ્રશ્નો સંબંધી સલાહ આપવા માટે સરકાર તરફથી નિમણૂક કરવામાં આવી છે. અમે મહિને મિસિસ રિચાર્ડસન અને તેમના જેવી જ બીજી બે સ્ત્રીઓએ બોર્ડ ઓફ ટ્રેડ અને કાપડ ઉદ્યોગના અધિકારીઓની પરિષદની બેઠકમાં ભાગ લીધો હતો. ત્યારબાદ તેમને તે સંબંધીના સત્તાવાર આંકડાઓ તથા બીજી જરૂરી માહિતી પૂરી પાડવામાં આવવાથી તેમણે લોકોમાં કાપડની વહેંચણી સંબંધી એક લંબાણુ યાદી તૈયાર કરી હતી.

સ્ત્રીઓની સ્વયંસેવક સંસ્થા સ્થિતનમાં સ. ૧૯૩૮ માં અસ્તિત્વમાં આવી હતી અને તેણે તાત્કાલિકમાં પોતાની દશમી વાર્ષિક જાહેરિત ઉજવી હતી. ખાનગી ગૃહોમાં દરદસરની ભાવનાને ઉત્તેજન આપવા માટે-સામાન્ય રીતે જીવનની જરૂરીઆતની જે જે વસ્તુઓની તંગી હોય તેને હળવી બનાવવાના કાર્યમાં રચાનિક સત્તાવાળાઓની સાથે ગાઢ સંપર્ક જાળવીને કામ કરે છે. વળી તે તેના પ્રમુખના શબ્દમાં-જીવનની સુશિયોને જાળવી રાખવાનું કાર્ય, કપડાંની વહેંચણીના કેન્દ્રો, વૃદ્ધ માણસોના ગૃહો અને 'ડાબી' અને 'જેઆન' ક્લબોની સ્વયંસેવક કરવાનું કામ કરે રહી છે. જે સ્ત્રીઓ પોતાને હાથે નિદાસ મારેલી વસ્તુઓ બનાવવામાં કુશળ હોય તેમને માટે ઘરમાં બેઠે બેઠે કામ કરવાની તુલનારી કરી આપીને ઉત્પાદનના વધારાની ચેતના ધરાવવાનું મદદ કરે છે.

આરતી (૧) ઇંગ્લાંડમાં મિડલસેક્સ પર સુલભ બેઠકોને બેટીના કામમાં મદદ કરવાને મ. સ્ટ્રેટનની ૬૦ સ્ત્રીઓએ પોતાની સ્વયંસેવક સંસ્થાની જીવનની જરૂરીઆતની નિર્ણય ક્યો છે. તે બધી 'લેડનર્સ'

લેન્ડ ક્લબોનીની સભ્યોઓ છે. આ મંડળનો ઉદ્દેશ દેશમાં અનાજના ઉત્પાદનનું પ્રમાણ વધારવા અને આશ્ચર્યદેશો વિશે બની શકે તેટલું જ્ઞાન મેળવવાનો છે. તેમાંની કેટલીક સ્ત્રીઓ કારકુનો છે, દુકાનોમાંની મદદનીશો છે, મંથપાલિકાઓ છે-બધી જ નોકરી કરીને ગુજરાન ચલાવનારી છે. તેઓની ભોજ આપવાની એટલી હદ સુધીની તૈયારી છે કે તેઓ તેમને આ કામના બદલામાં મળનારા વેતનમાંથી પોતાના અર્થ પુરતા જ પૈસા રાખીને બાકીના પૈસા ધર્મોદામાં આપી દેશે.

*

અમેરિકાના ન્યુયર્કમાં ખાતે ૪૦૦ નગ્ન સ્ત્રી-પુરુષોનું સંમેલન મળ્યું ત્યારે સંમેલનનો હેતુ કાર્યક્રમ જારી પડેલીને નૃત્ય કરવાનો હતો, પરંતુ તેઓ જ્યારે નગ્ન સ્વયંસેવકમાં નૃત્ય કરતાં હતાં ત્યારે મદાસાગરમાંથી સખ્ત ઠંડા પવન અને મચ્છરોએ તેમના પર આક્રમણ કર્યું તેથી સંમેલનમાં બંધાણ પડ્યું હતું. પ્રતિનિધિઓ શરીર ખંજવાળતા નાસી ગયા. હતા.

*

મદાસા ગાંધીજીના જન્મદિવસને અસહ સ્વરૂપમાં જાળવી રાખી તેની બાજુમાં તેમના જીવનમંત્રના પ્રચારાર્થે એક રચાનની રચના કરવા ૧૯૪૫ની આખરે પૂનામાં રાજરત્ન શેઠ શ્રી નાનજીભાઈ ઠાંગીદાસે બાપુજી પાસે વાત રહ્યું કરી ત્યારે બાપુએ તેમને પાસિવાદ આપેલા એ યોજના અનુસાર બાપુજીના જન્મ-રચણાગૌરવમાં કીર્તિમંદિર બનાવવાનું કાર્યને પ્રચાર, અરજીરચના નિવારણ, બાજુમાં સ્ત્રી જાતીની ઉર્લાત, રાષ્ટ્રભાષા પ્રચાર, શિક્ષણ, આરોગ્ય ગૃહ, સંમદરચના, રેડીઓ સ્થાપિત ને રહેઠી વસ્તુનો પ્રચાર વગેરે વિભાગો ઉપર તબાબાજીના જીવનસૂત્રો મેળવવાની કીર્તિમંદિર દારા બાપુજીની પ્રેરણાઓ જાળવને મળે એ હિતિએ એ કીર્તિમંદિરની શીલારોપણ વીધી

દરબાર સાહેબ ગોપાળદાસના હાથે પોરબંદરમાં થઇ છે.

*

હોદ્દરાઓની લગ્ન વય ૧૮ થી વધારી ૨૦ ની અને હોદ્દરીઓની ૧૪ થી વધારી ૧૫ કરવા માટે, તેમજ અસમાન લગ્નમાં ૧૮ વર્ષથી નાની ઉંમરની હોદ્દરીઓને રજૂઆત આપવા, તેમજ ૪૫ વર્ષની ઉંમરના પુરૂષ સાથે તેમના લગ્ન કરવાના કાયદાને કોડફોર્મ ગુનો મચુવા માટે કાયદામાં સુધારો કરતું બીલ દિંદી પાર્લામેન્ટમાં રજૂ થયું છે. પંડિત ભાર્ગવે કહ્યું હતું કે ૧૬ વર્ષ પહેલાં હોદ્દરી માતા અને એ સલામત નથી. શ્રીમતી રેણુકા રાણે બીલને ટીકા આપ્યો હતો. બીલ સીમેન્ટ કમીટીને સોંપાયું છે.

*

શ્રીમતી મૃદુલ હર્મજન મેને 'મુંડુ' દિંદ' નામનું પુસ્તક લખ્યું છે. આરે તે પુસ્તક લખતા પહેલાં તેમણે જાતી અનુભવ માટે હુક્મ પ્રાપ્તના ઉત્તર હોવાના એક ગામડામાં એક વર્ષ સુધી વસવાટ કર્યો અને પોતાને આચારી પ્રાથમિક વૈદિક સાસ્ત્રના દ્વારા લોકોના સંપર્કમાં આવી આવી દબાઈતું જ્ઞાન અને અનુભવ મેળવ્યા હતાં. એ પુસ્તકમાં તેમણે દિંદના ગામડાઓમાં મુસાફરી કરતાં ગ્રામવસીઓ મળ્યા તેનું વર્ણન, તેમના જીવન પાછળના રાજકીય અને સામાજિક અને સાંસ્કૃતિક અંશોની વ્યાખ્યા કરાવી છે.

*

યુનાઈટેડ ઐશીઆ નામના માસિકના 'ઐશીઆ અવેક' નામના અંકમાં ઈ. કમળાચર્યોપાધ્યાયનો લેખ 'ઐશીઆમાં સ્વતંત્ર રાજવંશ' અને 'આફ્રિકિયન કવિત્રી સેસિલા મિરેલસનું 'ગાંધીજીની ઇદિલી' નામનું ચળ પોટુગીઝમાંથી અંગ્રેજીમાં અનુવાદ થયેલ ગીત પ્રગટ થયું છે.

*

સુંદર અંગ્રેજી કાવ્યો રચતી ભારતીય સ્ત્રી કવિ શ્રી. સરપિલાદેવીને નવો કાવ્ય સંગ્રહ 'A Throne of Sonnets' તાન્તેરમાં પ્રગટ થયો છે. આ ગ્રંથમાં પ્રગટ કરેલ તેમના સૌનેરો કાવ્ય સંગ્રહ 'ધી લુક ઓફ બેનીફીસીયન્સ ઓફ'થી તેમને ખૂબ ખ્યાતી મળી છે.

*

અણ્ણીતી આલેખિકા વેરા મિરેલસનું તેની આત્મકથા ઉપર લખાયેલ 'ઓન બીકમીંગ એ રાઈટર' નામનું પુસ્તક પ્રગટ થયું છે.

*

શ્રીમતી રાધારાણીદેવી અને શ્રી. નરેન્દ્રવનો સંયુક્ત સંપાદનપણા નીચે 'કથારીક્ષ' નામે નવલકથા સંગ્રહ પ્રગટ થયો હતો. ને દરેક વાચકની પાસેથી ઉત્તમ વાની કઈ એ પૂછાવેલું, તેમાં નારાયણ મંડુકીને 'ઈન્દિયાસ' નામની વાતો માટે કલકત્તા કોમીકલ કંપની લી. તરફથી હાજર રૂપિયાનું ઇનામ અપાયું.

*

આજથી દસ વર્ષ પહેલાં દક્ષીણ આફ્રિકાની લેખિકા માર્ગેલીન ગેસને 'નેરોઇમ લસ્ટ' નામની નવલકથા લખી હતી. તે તેણે સંડનમાં બધા પ્રકારોને બતાવી પથ માર્ગને તે પ્રગટ કરવા જેવી નવલકથા લખી નહિ. એવામાં બીજા મહાન વિગ્રહ ભગ્યો ને તેનું મેટર ગૂમ થઈ ગયું. તે પોતે પણ એ વિષે જાણી જીવી ગઈ. અચાનક ગમે વર્ષે તે મેટર એક મિત્રના હાથમાં આવ્યું, અને તે હવે પ્રગટ થવાની અણ્ણી ઉપર છે. તાન્તેરમાં સ્વીટ્ઝરલેન્ડમાં અકાર મહિના રહીને તેણે બીજી ત્રણ નવલકથાઓ લખી કાઢી છે. તે સંડન થઈ પોતાના વતન દક્ષિણ આફ્રિકામાં પહોંચી છે.

*

અણ્ણીતાં પત્રકાર મોડમે દ દુકને એક સીંદ મોટ મળ્યો. પણ સીંદની રંગગથી તેના

મોહક ઘટવા માંડ્યાં. એક કનૈયાની પત્નીનો શિકાર કરી જવાથી તેના પત્ની ગ્રાહક સંખ્યા ઘટીને ૫૮૭ ઉપર હિતરી ગઈ. એટલે હવે મેડમ દલ્લુજ પોતાને બેટ મળેલ સીંદ લીએને ડાકરનાં ગ્રાણી સંગ્રહસ્થાન (જુ) માં મોકલી આપી પોતાના પત્ની ગ્રાહકોની સંખ્યા વધારવાનું વિચારે છે.

*

કલકત્તાના સ્ત્રી સમાજ માટે એક ઉપકારક તપાસ હાથ ધરવામાં આવી છે. કલકત્તાની જાહેર આરોગ્ય અને તંદુરસ્તીને લગતી અખિલ દિંદની સંસ્થા તરફથી બે સ્ત્રી કાર્યકરોએ આર વર્ષથી માંડીને પ્રાંતની ૫૦ વર્ષની વય સુધીની સ્ત્રીઓની અંમત મુલાકાત લખને, તેઓની શારીરિક હાલત, તેઓને મળતું પોષણ, તેઓમાં ખાજાજન્મનું પ્રમાણ વગેરેની ખારીક તપાસ હાથ ધરી છે. આ તપાસ હાથ તરત બંગાળી મહિલાઓ પુરતી મર્યાદિત રહી છે. તપાસ કલકત્તાના જુદાજુદા વર્ગોની મહિલાઓ પુરતી બાપક રહેશે. અત્યારે દક્ષિણ કલકત્તાની લખંભગ ૨૦૦૦ સ્ત્રીઓની મુલાકાત લેવામાં આવનાર છે.

આ પ્રશ્નનું પદ્ધતિસરનું અને વૈજ્ઞાનિક પુષ્કરણ ચર્ચા શકે તે માટે સમાજના જુદા જુદા યરોની સ્ત્રીઓની મુલાકાત લખને સમગ્ર પ્રશ્નની માહિતી મેળવવામાં આવશે. મધ્ય કલકત્તામાં મોટે ભાગે રૂદિયુસ્ત મધ્યમ વર્ગના કુટુંબો વસે છે. આ વર્ગની સ્ત્રીઓની હાલત વિષે પુરતી માહિતી મેળવી લેવાઈ છે.

હલમી જિલ્લાના સિંદુરમાં આવી જ રીતની તપાસ કરવામાં આવી છે અને એ રીતે ગ્રામ્ય વિસ્તારોમાં વસતી મહિલાઓની તપાસ કરવામાં આવી છે. દક્ષિણ કલકત્તામાં ઈર્ષિક હિંમતર યરનાં કુટુંબો રહે છે. ઉપરાંત એ વર્ગ સુશિક્ષિત પણ છે. એ વિસ્તારની તપાસનું કામ પૂરું થવા પછી પાર્ક સરકસમાં

આવેલી સુરિસમ વસતીની તપાસ હાથ ધરવામાં આવશે. બંગાળી મહિલાઓ પુરતી જ આ તપાસ હાલ તરત મર્યાદિત રખાયેલી છે. આ તપાસ કરનારી સ્ત્રી કાર્યકરો કલકત્તા વિવાહીની રનાતિકાઓ છે, જે સંસ્થા તરફથી આ તપાસ હાથ ધરવામાં આવેલી છે તે સંસ્થામાં તેઓ ખાસ તાલીમ મારેનો અભ્યાસ કરવા ધારે છે. તેઓ ઘરે ઘર ફરીને સ્ત્રીઓ પાસેથી બધી માહિતી મેળવે છે. સ્ત્રીને કેટલી મુલાવડ આવી, તેને કેટલાં સંતાનો છે, તેના ખોરાક શેા છે, તેના નિવાસનું વાતાવરણ કેવું છે વગેરે માહિતીઓ સ્ત્રીઓ પાસેથી મેળવાય છે.

ડૉ. શ્રીમતી મુક્તા સેન અને ડૉ. સી. ચન્દ્રશેખરની દેખરેખ હેઠળ આ તપાસનું કાર્ય ચાલે છે. શ્રીમતી મુક્તા સેન ઉપરોક્ત સંસ્થાના સુતિકાશાસ્ત્ર અને શિશુકલ્યાણના પ્રાધ્યાપિકા છે. ૧૯૪૮ના માર્ચ મહિનામાં ચાલુ તપાસનું કાર્ય પૂરું થવા ધારણ છે.

*

જાપાનમાં ઇચી નો સેકીના આગેવાન વેપારીઓ પોતાની પત્નીઓની અસ્વસ્થતા અને ચળવળને લીધે મૂંઝાઈ ગયા છે.

લાંગા વખતથી કંટાળી ગયેલી આગેવાનોની પત્નીઓએ તા. ૨૬મી જુલાઈએ વ્યવસ્થિત રીતે સંગઠન કરીને જાહેર ક્ષુધા છે કે તેમના પતિઓ અન્યાયી અને બેફામી છે.

સ્ત્રીઓ ત્રણ વાતની માંગણી માટે એક બની છે, અને પોતાના પતિઓ જે ફુલ્ફી બન્યા છે તેમની સમક્ષ તે રજુ કરી છે. તેઓએ ચેતવણી પણ આપી દીધી છે કે તેમની માંગણી પર જો પૂરતું ખાન નહિ અપારે તો તેનું પરિણામ 'હમનાગ' થા તો છટાછેડામાં પણ પરિણમશે.

માંગણીઓમાં પ્રથમ તો પતિઓએ સંમિતિ છ વાગે ઘેર પાછા ફરી જવું.

ખીનું ધરનો બહાર તેમના ધણીઓએ અડધા પીન્ટ લીકર (શરાબ)થી વધારે નહિ લેવાતો. ત્રીજું, પતિઓએ તેમની પત્નીઓને 'હે', 'શી' 'અલો' વગેરે કહેવાનું બંધ કરી દેવું.

*

યુગ્મમાં મધે મહિને શ્રીમતી ના. દા. દા. મહિલા વિદ્યાપીઠના પદવીદાન સમારંભમાં બોલતાં યુગ્મના ગર્વનર સર મહારાજસિંહે મહિલાઓને રચનાત્મક કાર્ય માટે આગળ આવવા ઉદ્દેશ્ય કર્યું હતું.

સહશિક્ષણ વિષે બોલતાં તેમણે જણાવ્યું હતું કે 'આ દેશમાં કેળવણી સ્ત્રીઓને મોટા ભાગ સ્ત્રીઓ માટે ખાસ યુનિવર્સિટીના મોઢા ધરાવતી નથી, એ હું જાણું છું. તેઓ સહ-શિક્ષણ વધુ પસંદ કરે છે. સહશિક્ષણમાં શોણસ લાભ રહેશે છે અને હિંદુ સહિત બીજા દેશો એ પ્રથા વધુને વધુ પ્રમાણમાં અપનાવશે. આમ છતાં હું પ્રયોગો અને વિજ્ઞતામાં માનું છું અને જુદી જુદી જાતની યુનિવર્સિટીઓ માટે પુરતું ક્ષેત્ર છે. આ સંસ્થાના સ્થાપકોએ સ્ત્રીઓને જરૂરી અભ્યાસક્રમ દાખલ કરવામાં જે દાખલો બેસાડ્યો છે તેનું ખીજ-ઓએ અનુકરણ કર્યું છે. આ યુનિવર્સિટીના સ્ટાફ અને વિદ્યાર્થીનીઓએ હિંદી સ્ત્રીઓની પ્રગતિમાં સારો હિસ્સો આપ્યો છે. જ્યાં જ્યાં કેળવણીએ પ્રગતિ કરી છે ત્યાં ત્યાં સ્ત્રીઓની પ્રગતિ થયે છે. ઇંગ્લાન્ડની સ્ત્રીઓને મતાધિકાર માટે ઉપાડવી પડી હતી એવી કોષ લગત વચ્ચે હિંદુ હિંદી મહિલાઓને મતાધિકાર આપ્યો છે. લક્ષ અને વારસા હક્કના કાયદા નરમ બનાવ્યા છે. અને હિંદી મહિલાઓના જીવનના અત્યેક ક્ષેત્રમાં રચનાત્મક કાર્ય ઉપાડી લેવા મહિલા કાર્યકરોની તાકીદની જરૂર છે. સામાજિક સેવાઓ-જેનું પ્રમાણ હિંદમાં વધે જ જશે-માટે આપણી પાસે કેળવણીમાં કાર્યકરોની

ભારે તંગી છે. મહિલા અને તખીખીઓની સંખ્યા તો ગણી મળી છે.'

*

વજુખરા માણસોને વારંવાર નસકોરી કુટે છે અને નાકમાંથી લોહી પડે છે. કેટલીક વખત માથા ઉપર પાણી રેડવાથી આ નસકોરી બંધ થઈ જાય છે, પરંતુ જ્યારે આ પ્રમાણે બહારના ઉપચારોથી નસકોરી બંધ નથી થતી ત્યારે દર્દી ચુકેલીમાં આવી જાય છે. તેવા દર્દીઓ માટે ભારી ઉપાયો સાઝ ડોક્ટર પાસે દોડ્યામ કરતાં પહેલાં આ નીચેના નમુનો ગુસણો અજમાવવાની ભલામણ છે.

દાઝમના કુંડ તથા લીલી ધરા (ધરા નામનું ઘાસ) પત્થર ઉપર છંદવાં અને સહેજ પાણી નાખવું. ત્યાર બાદ એક લુગડાના દુકામાં એ છંદેલી લુગડી લઈ દર્દીને સુવાડી, તેના નસકોરામાં બંધે પાંચપાંચ ટીપાં એવી રીતે મૂકવા કે તેના મગજની અંદર તેનો રસ જાય. એથી લોહી તુરંત બંધ થાય છે અને થોડા દિવસ નાખવાથી વારંવાર થઈ આવતો નસકોરી કુટવાનો બાધો હમેશ માટે નાખૂંદ થાય છે.

તેવી જ રીતે દાઝમની છાલનો ઉકાળો કરી તેની અંદર કુલાવેલી ફટકડી નાખી સ્ત્રીઓને યુક્ત બામમાં જે કુચ આપવામાં આવે છે, તો તેનો મેલ પ્રદર અને લોહીવા નાખૂંદ થાય છે અને અંદરનો અત્યંત આલો ભાગ સુધારી જાય છે, તેમજ અંદર ખરખરી પરીણમે પડી ગયેલાં ચાંદાં મટી જઈ, યુક્ત ભાગ સંકોચાઈ સ્વચ્છ બને છે. આ કુચ દર-રોજ આપવો જોઈએ અને કેટલાક દિવસ સુધી આણું રાખવો; જોઈએ. પાંચ તોલા છાલને એક શેર પાણીમાં ઉકાળાને તેનો ઉપયોગ કરવો.

*

ન્યાયની

અદાલતમાં

*

ફાન્સના કાબૂલ ખાતેના એલચીના પત્ની મેડમ કબ્બા ઉપર ચાલુ દેને દુબલો કરવા માટે અલીમદમદ આગા નામના મુસ્લિમને લાહોરના મેજિસ્ટ્રેટ સાત વર્ષની સખત કેદની સજા કરી છે.

*

મુંબઈના એક અગ્રગણ્ય વેપારી મણિલાલ સુનીલાલ શાહે વડોદરાના મહારાણી સીતાદેવી તેમજ ડાહર લાઉડ તથા તેમના પત્ની સામે ગોટી રકમનો દાવો મુંબઈની હાઇકોર્ટમાં નોંધાવ્યો છે. આ દાવામાં જથ્થાવવામાં આવ્યું છે કે વાદી મણિલાલ સુનીલાલ શાહના ૩૧૦૦૦૦ રૂપિયા લેણા પડતા હતા. આ લેણાની રકમ અંગે ડો. લાઉડે પ્રથમ તથા લાખને અને પાછળથી બીજે ૧૦૦૦૦ રૂપિયાનો એક આપ્યો હતો, પરંતુ આ બંને ચેક્ષ બેંકોએ સ્વીકાર્યા ન હતા. આથી પ્રતિવાદીને કોર્ટમાં ફાજર થવા જણાવાયું છે.

*

સુરત બેંગમપુરા નરવાનના અખાડાના રહીશ મનુ મુન્નીને સુરતમાં સાત વર્ષની છોકરી પર બળાત્કાર કરવાના આરોપસર પોલીસે પકડ્યો છે. એમ જણાય છે કે તેની મા બ્યારે બજારમાં શાકભાજી ખરીદવા ગઈ હતી તે વેળાએ એ છોકરીને એણે ઘેર કબજા કરી લેવાની બે પૈસા આપી એના પર બળાત્કાર કર્યો હતો. પોલીસ તપાસ ચાલુ છે.

*

કેડી પીણાનો નશો કરી સરિયામ રસ્તા પર અપરાધો બોલવા માટે સુરતે ચકલા બજારની એક વેશ્યા શાંતા ચવળને કોર્ટ કોર્ટ ઉઠતાં મુધીની કંદ અને રા. પાનો દંડ દંડ થયો છે.

*

અમદાવાદ ખાસે આવેલા મહીજડા ગામની સોમમાં ૧૦ વર્ષની એક બાળા ડામરના દર સાચવતી હતી ત્યારે તેના પર મંગા બાવા નામના હરિજને બાળાની મરજી વિરુદ્ધ બળાત્કાર મુકાયો હતો. આ અંગે છઠ્ઠાની પોલીસમાં ફરિયાદ થતાં પોલીસે મંગાને ગીરફતાર કર્યો છે.

*

અમદાવાદમાં માદલપુરમાં પટેલ વાસમાં રહેતા પોપટલાલ ધનજીભાઈએ લોંગડીના રાવજી જીવનલાલની પુત્રી બાઈ હીરા સાથે બીજી વારનું લગ્ન કરેલું, પણ તે બાઈ હીરા ગૂમ થઈ હતી. પાછળથી 'વતન' પત્રમાં જાહેર થયા મુજબ તે બાઈને અમદાવાદના કેટલાક મુસ્લોમે ફાસલારી, પાકીસ્તાનમાં લઈ ગયેલા અને તેને ધર્મોત્તર કરાવી, સીધા હિન્દુઆદમાં ઉસમાન ગની સાથે લગ્ન કરાવી આખ્યાની જાહેરાત થતાં પોપટલાલે પોલીસમાં ફરીઆદ નોંધાવી છે.

*

સુરતના પુંડલિક રામચંદ્રે પોતાની રખાત બાઈ સીતાની સાત વર્ષની છોકરી લક્ષ્મીને પોતાના કન્યામાં રાખેલી, પણ સીતા પાછળથી તે છોકરીને ઉઠાવી ગયેલી, તેથી ફરીઆદ કરતાં ન્યાયાધીશે બાઈ સીતા પાસેથી પુંડલિકને લક્ષ્મીનો કન્યાને અપાવ્યો.

*

અમદાવાદમાં દરીઆપુરમાં રહેતા દેવચંદ નાથલાલ નામના માણસને પોતાની પત્ની બાઈ ગંગા દયાન છે છતાં તેણે ફરી બાઈ દીવાળી સાથે લગ્ન કર્યું હોવાથી ફરીઆદ થતાં દેવચંદને એક માસની સજા અને સો રૂપિયા દંડ થયો.

મહેસાણામાં એક શિક્ષિકાએ એક વિદ્યાર્થિનીને માર મારતાં તેના માથાપે તે શિક્ષિકાને મારી, તેની ફરીઆદ થતાં માથાપને સજા થઈ.

*

સુરત સેપ્ટેમ્બરની રેવા નામની ગમનલાલ હરિલાલની વિધવાના ઘરમાં પ્રવેશ કરવા માટે એ જ મહેસાણાના ડાહ્યાભાઈ ગોવિંદભાઈને રૂ. ૫૦નો દંડ અને એક દિવસની કેદની સજા થઈ છે.

*

અમદાવાદના વલ્લુક સુવાન શાંતિલાલ હરગોવિનદાસે પોતાને એક પત્ની હયાત હોવા છતાં હિમા નામની પાટીદાર કન્યા સાથે છુપી રીતે લગ્ન કર્યાથી પહેલી પત્નીએ તેની સામે સરકારી કાયદાબંગનો કેસ માંડ્યો છે.

*

અમદાવાદ રાયપુર—કાપડીવાડમાં રહેતા પોપટલાલ ડાહ્યાભાઈ નામના ૨૪ વર્ષના એક છુદાણાએ શુદ્ધકેદના કારણે પોતાની સુવાન પત્ની કમળા પર અપાવતી હુમલો કરી તેનું મરણ નીપજાવેલું. તે માટે તેની સામે ખૂનના આરોપસર ખટલો ચાલતો હતો. તેનો ચુકાદો આવતાં ખૂનને દસ વર્ષની સજા કરવામાં આવી.

*

મણી નામની પોતાની પત્નીનું ખૂન કરવા બદલ નેરામ માંડા નામના એક સુવાન સામે અમદાવાદની અદાલતમાં કેસ ચાલતો હતો. ખૂનની વિગત મુજબ પતિએ પત્નીને માથા પર ઘંટીનું પદ મારી તેનું મરણ નીપજાવ્યું હતું. આ કેસમાં જુરુરીએ આરોપીને નિર્દોષ જાહેર કર્યો હતો, પણ ન્યાયમુર્તિ તેને દોષિત માનતા હોવાથી આ કેસ હાઈકોર્ટને ચુકાદા માટે સોંપ્યો છે.

*

બોરસદના સુધરાઈના કાઉન્સિલર શ્રી. નવનીતલાલ પટેલ સામે તેમના શ્રીમતીએ

પ્રથમ વર્ગના ન્યાયાધીશની કોર્ટમાં બરણ-પોષણ માટે દાવા અરજી પેશ કરી છે.

*

સુરત ટેકરપુરની મોદમદદુસેન બુલાઈની છોકરી અમીનાબીબીએ એના ધણી નુરમોદમદ ફતેમોદમદ સામે બોરાણી પોશાઈની ફરિયાદ માંડતાં તેને માસિક રૂ. ૩૦ આપવાનું કોર્ટ નુરમોદમદને ફરમાન કર્યું છે.

*

અમદાવાદની કેસરદિંદ મીલના બોબીન ખાતામાં કામ કરતી નવ સ્ત્રીઓને કાષ્ટ પણ જાતની તોડીસ વગર છૂટી કરેલી હોઈ તે અંગે તેઓએ મજુર મહાજન દ્વારા બોધોગીક અદાલતમાં ફરીયાદ નોંધાવતાં અદાલતે કેસરદિંદ મીલે લીધેલાં પગલાંને ગેરબ્યાબી કરાવી આ નવે ખાઈને કામ પર ચઢાવી દેવા હુકમ કર્યો છે.

*

સુરતમાં ત્રીકમલાલ મંછારામની એક સગીર પુત્રીને ફાસલાવી ઉપાડી જવા માટે બચુભાઈ ત્રીભોવનને ત્રણસો રૂપીઆ દંડ અને કોર્ટ કિંતા સુધીની સજા થઈ.

*

સુરતમાં રરતા ઉપર અપરાધ બોલી સુવાન છોકરીઓની મરકરી કરવા માટે કોંતીલાલ છોટાલાલના ૨૫ રૂપીઆ દંડ થયો.

*

સુરતમાં કજુતરખાના પાસે ખાંધ મંછા નરોતગની લાજ લેવાના આરોપસર ચુલામરસુલ જરહોસ્તની ધરપકડ થઈ.

*

બીકનેર રાજ્યના પાલવા સ્ટેશન આગળ ચાલુ ઝાડીએ પહેલા વર્ગના ડાહ્યામાં મુસાફરી કરતી જાહણુ બાળા ઉપર બળાત્કાર કરવા માટે એક ગાડ અને એક પોલીસ ઈન્સ્ટેબલ પકડાયા છે.

*

અથે મહિને અમદાવાદમાં પ્રાર્થના સમાજ પાસે તરતની જન્મેલી છોકરી નાખી દઇ નાસી જતી દક્ષીણી વીધવા બાદ મુશોયના પોલીસને હાથે પકડાયેલી, તેણે કોર્ટમાં મારી માગતાં ક્યું કે, ગમરાટથી પોતે છોકરી નાખી દઇ નાસી જતી હતી. તેથી કોર્ટે રહેમ લાવી તેને ૫૦ રૂપિયા દંડ વ્યથવા એક માસની સજા કરી.

*

જેસરવાં (જી. જેઠા)ના રહેવાસી બૈયા લાલારામ કામચન્દ્રેએ પોતાની પહેલી પત્ની બાઇ અંબા દયાત છતાં બીજી સ્ત્રી પરણે. આ બંને સ્ત્રીઓ સાથે તે પેટલાદમાં રમુલપરામાં રહેતો હતો. બંને સોમ્ય વચ્ચે ઝગડો થતાં તેને કાઠી મૂકેલી, તેથી કહેવાય છે કે બાઈ અંબાએ પોતાની ત્રણ માસની છોકરી તારામતીને અરીજી બચરાવી તે છોકરીને પોતાના ધણીને લાં મૂકીને ચાલી ગઈ. તારામતી બેમાન થઇ જતાં તેને દવાખાને લઇ ગયા ને લાં છોકરી મરણ પામી. પોલીસેએ પેટલાદ રેલેયને ચાલી જતી અંબાની જેટ પાસે ધરપકડ કરી હોવાના સમાચાર પ્રગટ થયા છે.

*

કુમળી બાળાએ ઉપર બળાત્કાર કરવાના આરોપસર કલકત્તાના ત્રણ શખસોને આટ્ટી ને ધડલાપક સજા કરવામાં આવી છે. કલકત્તા ઘોડેસ્વાર પોલીસના એક સવાર કેદારનાથ ચેખેને, એક સારજંટની બટી વર્ગની બાળકી ઉપર બળાત્કાર કરવાના આરોપસર બે વર્ગની સખ્ત કેદની સજા કરવામાં આવી છે. સાત વર્ગની એક બાળા ઉપર બળાત્કાર કરવાના આરોપસર અબદુલ રહેમાનને પાંચ વર્ગની સખ્ત કેદ અને પચાસ ફટકાની સજા કરવામાં આવી છે. આરોપીની વય ૨૫ વર્ગની છે. તે લીફ્ટ-મેન છે અને તેણે લીફ્ટમાં આ કાજુ કુકર્મ ક્યું હતું. બાવીસ વર્ગના રતનલાલ શર્માને સાત વર્ગની એક બાળા ઉપર બળાત્કાર કરવા

માટે પાંચ વર્ગની સખ્ત કેદ અને ત્રીસ ફટકાની સજા કરવામાં આવી છે.

*

મુરત લાલદરામની જગરી નામની એક યુવતીએ પોતાની બધુ નામની બેનને બગાડી કોર લઇ જવાના કહેવાતા તોફાનતર તે જ લતાના હાથીબાઇ ઝીજીબાઇ ને તેની ધણી-આણી બાઇ હીરા સામે ફરિયાદ નોંધાવી છે.

*

મુંબાઈની બાઇ હીર તે દુધા કાળાની ધણી-યાણીને માર મારી તેના શરીર પરથી ચાંદીના દાગીના છતારી લેવા સંબંધમાં તેના પતિ તથા સાસુ જનાબાઈની સામે હીરએ ફરિયાદ નોંધાવી છે.

*

મહુવા પાસે તરેડનો એક બાલજી પંચોલી પોતાની યુવવધૂને તેડીને આવતો હતો. રસ્તામાં બે ભરવાડજોનો સાથ થયો. પંચોલી આમળ આમળ આવ્યો જતો હતો અને પેલી બાઇએ પાછળ પાછળ ચાલતી હતી. રસ્તામાં વેક્રો આવતાં ત્રણ બાઇએ વિસામે ખાત્રા બેડી. બાલજીની પુત્રવધૂએ ખૂબ ધરણ પકેરેલું, તે બેધ બંને ભરવાડજોની દાનત બગડી ને તેમણે પેલી બાઇનું ગળું દાખી તેને સુવાડી દીધી. એટલામાં એક ઘોડેસ્વાર ત્યાં થઇને નીકળ્યો. તેણે પૂછપરછ કરતાં બાઇને સુવાડ આપ્યાની વાત કરી, એટલે સવાર આમળ ચાલતો થયો. રસ્તામાં પેલા આમળ જતાં બાલજીને આ ઘોડેસ્વાર પહોંચી ગયો ને વાતો કરતાં બાઇને સુવાડ આપ્યાની વાત કરી, એટલે બાલજીને શણ પડી. તે પેલા ઘોડેસ્વારને પછી વાળા તેની સાથે વેક્રો આવ્યો. ત્યાં વાત ખુલી પડી ગઈ. બંને ભરવાડજોને પોલીસે પકડી તળાવ મેજસ્ટ્રેટની કોર્ટમાં રજુ કરી છે.

*

સ્રી-પુરુષ સંબંધી જ્ઞાતીય શક્તિ અને ઇચ્છાઓ કુદરતી રીતે જ ઉત્પન્ન થાય છે કે કોઈ કુચેશને આભારી છે? એ ઇચ્છા ઉત્પન્ન ન જ થાય એવો કોઈ ઉપાય ખરો?

જ્ઞાતીયશક્તિ ટકાવી રાખવા અનુકૂળાને માનસિક અથવા શારીરિક કોઈ પણ રીતે 'અહાય' ત્યાગ કરવાની જરૂર ખરો?

સ્રી પુરુષના શારીરિક સંબંધ સિવાય સંતતી થવાની કોઈ પણ શક્યતા ખરો?

સંતતી માટે જ અહાય'નો ત્યાગ એ વસ્તુ કેટલે અંશે સક્ષમ અને આવશ્યકરૂપક છે?

—શ્રીમતી

કોઈ પણ જીવ યૌવનકાળમાં પ્રકુલ અને છે એ ત્યારે તેનામાં પ્રજનનની ઇચ્છા સ્વાભાવિક અને છે-પછી તે વનસ્પતિ હોય, પ્રાણી હોય કે પશુ હોય. વસંત એ પુષ્પોનો યૌવનકાળ છે અને તે વખતે તે પૂર જલારમાં ખીલી ઉઠે છે. તેવે વખતે જમરો અને પવનદારા પુષ્પ-રની રજ હીડીને પુષ્પના સ્ત્રીખીજ ઉપર ચોટ છે ને. એમાંથી પછી ફળ થાય છે. એ રીતે પશુઓમાં પણ જ્યારે માદાને પ્રજનનની ઇચ્છા થાય છે ત્યારે જ તે પુરુષ-પશુની સોજતે રહી નવા બચ્ચાના જન્મ માટે તૈયાર થાય છે. એટલે જ્ઞાતીય ઇચ્છા કુચેશને આભારી નથી. એના સમયે એ કુદરતી રીતે આપોઆપ જાગે છે. કોઈને વહેલી તો કોઈને મોડી, પણ એ ઇચ્છા-શક્તિ જાગે તો છે જ. પૂર્ણ યૌવનમાં આવેલી કન્યા માતા બનવા ઇચ્છા કરે છે ત્યારે તે પુરુષનો સાથ શોધે છે, પણ કેટલોક સ્ત્રીઓ પોતાની ઇચ્છાશક્તિને દબાવી રાકે છે. કેટલીકને પંચાંગે અહાય' પાળવું પડે છે-વર ન મળવાને કારણે-ત્યારે તેનું શરીર ઘસારું જાય છે. કેમકે તેના હૃદયમાં, મગજમાં ને વિચારો લોખાતા હોય તે પરિપૂર્ણ ન થાય. એટલે તેની અસર શરીર પર થતાં, શરીરને ઘસારો લાગે છે. છતાં

પુરુષપરુષ

*

સંયમ-અહાય' એ ઘણી સારી વસ્તુ છે. સ્ત્રી શરીર ને મન પ્રકુલ રહે છે ને તેજ વધે છે. પણ એ મનથી પાળેલા અહાય'થી-દમનથી નહિ.

જ્ઞાતીયશક્તિ ટકાવી રાખવા અહાય'નો બંન કરવો એ ખરાબ નથી. જ્યારે દંપતીને નવસર્ગનની ઇચ્છા આપોઆપ અંદર અને ત્યારે અહાય'નો બંન માત્ર નવસર્ગન માટે કરવામાં આવે એ ખરાબ નથી.

સ્રી પુરુષના શારીરિક સંબંધ વિના સંતતી થાય નહિ. એક નહિ તો બીજી રીતે પણ પુરુષ-ખીજ અને સ્ત્રીજ એકત્ર થયા વિના ફળ ક્યાંથી હોય? આને અમેરિકામાં કેટલીક સ્ત્રીઓ પુરુષખીજની ટપુઓદારા માતા અને છે, પણ એ હિંદની સ્ત્રીઓ માટે અનુકૂળ નથી. પરપુરુષના વીર્યથી સંતાનપ્રાપ્તિ કરવી તે વ્યભિચારનું એક સ્વરૂપ છે. હિંદના આઠી માનવ સમાજમાં સ્ત્રીઓ માત્ર સંતાન પ્રાપ્તિ માટે પરપુરુષનો આશ્રય લેતી એવા દાખલા પુરાણોમાં ઘણા છે, પણ આજના હિંદમાં એ ઇચ્છાશીલ નથી. સંતતી માટે જ અહાય'નો ત્યાગ એ હિંદમાં હિતમ વસ્તુ ગણાય છે અને તે આવશ્યકરૂપક છે, પરંતુ આજના વાતાવરણમાં એ વસ્તુ અશક્ય છે. સ્રી અને પુરુષ આજના મોજશીખ, મીનેમ, અશ્વિન વાંચન અને રહેણી કરણીદારા એટલાં નીચાં ઉત્પાદક છે કે અહાય' પાલન એમનાથી અશક્ય બન્યું છે, ને પરિણામે એમના શરીરનો હાલ થાય છે.

*

ઘણીખરી બહેનો-ખાસ કરીને રખારણી હાય ઉપર 'શીરામ' વગેરે અક્ષરો લખાવે છે

તેના લખાણો-ડીઝાઇનો-ત્રાજવા ટપકાં કાઢવા માટે કોઇ ઉપાય અતાવશો ?

મનુષ્યની શારીરિક ઉંચાઇ વધારવા શું શું કરવું જોઈએ ? કોઇપણ કસરત કે દવા અતાવશો ? શું ઉંચાઇ વધવાનો આધાર મળામાં આવેલા હેઝા નામના અવયવ ઉપર છે ? જવાબ આપશો તો આભારી થઈશ.

—મુરેખા

આપણા હિંદમાં ગામડાઓમાં પછાત ગણાતી કોમની જાહેનો હાય પણ ઉપર હુંદણાં હુંદાવે છે. કાઠિયાવાડમાં તો સારા ઘરની કન્યાઓ પણ ત્રાજવા-હુંદણાં હુંદાવે છે અને પછાત ગણાતી કોમો-ખાસ કરીને રજારણો વગેરે-હાથે થગે, આવાં ત્રાજવાં ખૂબ જ હુંદાવે છે. આ રિવાજ દેશ-પરદેશમાં તમામ રચે છે. આફ્રીકામાં જાહેનો કપડાં ઓછાં પહેરે છે તેવા જમ્બી પ્રદેશમાં પણ ત્રાજવાં હાય પણ અને પીઠ ઉપર હુંદાવે છે. યુરોપ નેવા દેશમાં જીપ્સી જાતીઓમાં પણ આવા રિવાજ છે; હમણાં હમણાં પણ ઉપર મોજા નેવી ડીઝાઇનનાં હુંદણાં હુંદાવે છે તેથી મોજા પહેર્યાં નેવું લાગે. એટલે આ હુંદણાં રિવાજ ઘણો જૂના વખતથી ચાલ્યો આવે છે. આજના જમાનાની ભણેલી શહેરની કન્યાઓ એ હુંદાવતી નથી. પણ હજી ગામડામાં પછાત ગણાતી કોમોમાં આ રિવાજ છે.

આ હુંદણાં સામાન્ય રીતે વાધરણો છુદે છે. તેઓ 'બીઓ' નામની વનરપતીને ઉકાળા તેનો સત્ત્વ એકઠો કરી તેના વડે હાય પગની ચામડી ઉપર જે ચિત્ર કે ડીઝાઇનનું હુંદણું હુંદાવવું હોય તે આવેળે છે ને પછી તેના ઉપર ત્રીણી સોય વડે કોચે છે. એથી ચામડીમાં પડાં છીદ્રો વાટે એ રસ ચામડીના સાત સાત પડ સુધી ઉતરી જાય છે. બીઓના રંગ પાંદો છે ને ચામડી ઉપર તે કાપગી બને છે. એટલે આ ત્રાજવાં હુંદાવ્યા પછી કદી જતાં નથી. ગામડાની કેટલીક જાહેનોએ ત્રાજવાં હુંદાવ્યાં હોય તેઓ શહેરમાં આવ્યા પછી અથવા ઉંચી

જેવણી લીધા પછી આ ત્રાજવાંથી શરમાય છે ને તે કાઢી નાખવા માટેના ઉપાય ઘણી વખત પૂછાવે છે, પણ એથી શરમાવું શું ? પરદેશમાં પણ ઘણી સ્ત્રીઓ આવાં હુંદણાં હોંશે હોંશે હુંદાવે છે. આ રંગ પાંદો છે એટલે કદી જતાં નથી. હમણાં હમણાં પરદેશી માણસો પણ હિંદના પ્રવાસ દરમ્યાન ઇમેક્ટ્રીકની મદદથી હાય ઉપર કુંખણી છત્રી, નામ અથવા કોઇ ફૂલની ડીઝાઇનો હુંદાવે છે. ખાસ કરીને લસકરી સીપાઇઓ-ટોમીઓના કાંડા ઉપર આવી નીલા-નીઓ ખૂબ હોય છે. લગાઇ પછી મુંડાંઓની તપાસ વખતે આવી નિશાનીઓ તેમને ઓળખવામાં ઘણી ઉપયોગી થઈ પડે છે. આ લસકરી સીપાઇઓ એવાં ચિત્રો ઇમેક્ટ્રીકની મદદથી પડાવે છે. આપણે હાં દારકાની જત્રાએ જનાર અમણ સોફો હાથના ખાવડાં ઉપર છાપો છે છે, તેમાં ઉની ઉની છાપો દાખી ચામડી બાળી નાખવાથી એ છાપો ઉડી આવે છે. પણ ઇમેક્ટ્રીકની મદદથી તો હાંઈ પણ પીડા વગર આવી છાપો છુંદાવી શકાય છે. પરંતુ એ ધંધો ધંધા તરીકે હજી વીકરપો નથી.

ઉંચાઇ વધવાનો આધાર દેડા સાથે નથી એમ હું માનું છું. ઉંચાઇ વધારવા માટે કસરત મુખ્ય છે. કેટલાક માને છે કે ઉંચે ટીંગાઇ શરીરને હીલોળા ખવડાવવાથી લંબાઈ વધે છે. કેટલાક માને છે કે પગના ફણા ઉપર ઉંચા ચાલવાથી ઉંચાઇ વધે છે. પણ કસરત એ મુખ્ય છે. ઉંચાઇ વધારવા માટે દવા મોઈ ઉપયોગી નથી. સામાન્ય રીતે સ્ત્રીઓ માટે તો કડાં કે બારણાની ઉપરનો ભાગ પકડી શરીર ઉંચું કરવું ને પછી પગથી તીચકા ખાવાથી શરીરની લંબાઇ વધે છે એવું ઘણાનું માનવું છે.

*

જનરમાં મુદ્દ દિવેલ વાસ વગરનું જના-વસાની કોઇ રીત આપના ખાનમાં દોષ તો જણાવશો. જનરમાં મળતાં 'કેટર ઓઇન'

કેવી રીતે બનાવે છે તે લખશો.

—કાન્તા દેસાઈ

સાથ-સની શોધથી તેજ, એરંડીયું વગેરે રીક્ષાબન કરવાથી તેમાંથી વાસ હીડી જાય છે. ડાહ્યા દી એ મુખ્યત્વે તેજ જ છે—મગફળા કે કપાસીઆમાંથી તેજ કાઢી તેમને મશીનની મદદથી રીક્ષાબન કરવાથી વાસ હીડી જાય ને પછી દવાની મદદથી તેને જમાવી દે છે અને લી તરીકે એ વેચાય છે; એમ એરંડીયાને શુદ્ધ કરવાથી વાસ હીડી જતાં સરસ પ્રવાહી બને છે. એની પ્રોસેસ મશીનથી જ થાય ને ઘણા મોટા પ્રમાણમાં હોય. તે જ બનાવવું કાવે તેમ હોવાથી એની રીત કાંઈ કારખાનાવાળાને પૂછાવી લેવી.

*

આખર ૨ માસના અંકમાં 'બટક' મુ'યવા માટે ને ડીઝાઇન આપી છે તેમાં પંદરમી લાઇન પુરી કરીએ પછી ૭૧ ટાંકા થાય છે. ને તમે લખ્યું છે કે મોસ ટાંકામાં ટાંકા વધાર્યા વગર ગુથો, એથી સોયા ઉપર કુલ ૪૧ ટાંકા થશે. તે કેવી રીતે બને? કારણ કે ૭૧ ટાંકા રહે છે. તો તેના પુલાસો લખશો. કપલિખાઉં ને 'આપની ફરીઆદ સાચી છે. સરકાર તમારું સુખ ૫૨.૬૩ ટાંકાને બદલે ૭૬ માંડવાના છે. ને ૭૬ ના લીસાએ ૪૧ ટાંકા ખરાબર છે. ૬૩ તો બૂલથી આંકડો બદલાઈ જવાથી છપાયું છે.' એમ લેખીકા બહેન પુલાસો કરે છે.

૨

ગયા અંકમાં બહેનોએ પૂછાવેલા પ્રશ્નોમાં કુ. અંજનાએ ત્રણમાંથી કેને પરણવું એન પૂછાવ્યું હતું ને એક બહેને અંધ ગ્રેમી સાથે લગ્ન કરવું કે નહિ એમ પ્રશ્ન કરેલો. તેમાં બીજા પ્રશ્ન માટે અમે બહેનોને એના જવાબ લખવા નિમંત્રણ આપેલું. પણ કેટલીક બહેનોએ બનેના જવાબો લખ્યા છે તે નીચે પ્રમાણે છે.

નડીયાદથી કુ. સુશીલા લખે છે કે—

માફ તો એવું માનવું છે કે કંજુસ ને અક્ષલ વગરના પુરુષ સાથે લગ્ન કરવું એના કરતાં સુધીય હોય તો ત્રીસ વર્ષના યુવાન સાથે ૧૬ વર્ષના કુ. અંજની લગ્ન કરે એ જ ઈચ્છવા યોગ્ય છે.

મુંબઈથી પ્રવિણાબહેન (આ. નં. ૧૦૬૬) લખે છે કે— 'હું તો એમ જ ઇચ્છું છું કે એ બહેન તે યુવાન સાથે લગ્ન કરે. કેમકે તે યુવાન સત્યવત્તા અને સુધીય છે. વળી તે તેમને પસંદ પણ છે. તો પછી એમની સાથે લગ્ન કરવામાં કાંઈ વધી મને લાગતો નથી. વધી માત્ર ભરણપોષણનો છે. તે તો તેઓ ભણેલાં હોવાથી નોકરી કરીને પોતાનું તેમ જ બીજાનું પણ ભરણ પોષણ કરી શકે તેવા સમર્થ છે. મારી તો હાથર પાસે પ્રાર્થના છે કે તેમને એ અંધ સાથે લગ્ન કરવાની દિમ્મત આપે.'

અધ્યામાંથી મહુમહેન લખે છે કે— 'તમારા માતાપિતાના દુઃખની તમને દરકાર ન હોય અને તમારા માતાપિતા તમારે માટે યોગ્ય ઠેકાણું શોધી શકતા ન હોય અને અંધ યુવાન પ્રત્યે પ્રેમભરી લાગણી હોય અને એ યુવાનની પણ તમારી સાથે પ્રેમની બાંધ બાંધવાની મરજી હોય તો તમે સ્વતંત્રપણે લગ્ન કરી શકો છો. લગ્નજીવન સફળ બનાવવું કે નિષ્ફળ બનાવવું એ સ્ત્રી—પુરુષ બંનેના હાથમાં છે, અને જો તમને તમારા માતાપિતા પ્રત્યે લાગણી હોય, તેમને દુઃખ થાય. એવું કરવાની ઈચ્છા ન હોય તો માતા પિતાના વચનનું પાલન કરવું જ આવશ્યક છે.'

અમદાવાદ શાહપુરથી સુરેખાબહેન લખે છે કે— 'ન્યાં સુધી તેમનું મન રિયર ન થાય ત્યાં સુધી કાંઈ જાતનું પગલું એ બહેને ભરવું નહિ. સૌથી સારો માર્ગ તો એ છે કે આખાપતું કહેવું 'માનવું' ને તે કહે તેમ કરવું. અન્યાય અને અજુગતું થાય તો જ વિરોધ

કરવો જોઇએ.

લક્ષ્મણનમાં જોડાતા પડેલાં સામા પશના વિચાર, વાણી અને કાર્ય, સ્વભાવ, રીતભાત, શારીરિક તંદુરસ્તી, તેનું મિત્ર મંડળ, અને આર્થિક રિયલિતો પૂરા વિચાર કરવો. લગ્ન-જીવનની સફળતા કે નિષ્ફળતા તો આપણા હાથની વાત છે. ચક્રુહીન ભાઈના સ્વભાવનો પૂરો પરિચય મેળવ્યા પછી જ મા-આપની સંમતી લઈને એમણે પ્રભુતામાં પગલાં માંડ્યા એ એમના માટે હિતની વાત છે.

જામનગરથી પદ્માબહેન વૈદ્ય લખે છે કે-
'એ બહેન માત્ર ત્યાંગને અપનાવી અંધ પુરુષ સાથે લગ્ન કરવા મામતી હોય, તેનો નિશ્ચય હોય તો લગ્ન કરવામાં વાંધો નથી. તે ઉપરાંત તે બહેન તે વ્યક્તિને સંપૂર્ણ બક્ષિતથી ચાહતી હોય અને તેની સેવા કરવા જ તેને પરણવું હોય તો ઉત્તમ કહેવાય. બાકી તે વ્યક્તિ તેના પસ્તાવકાર, તેનું સૌંદર્ય કદી જોઈ નહિ શકે, તેનું સામાન્ય સ્ત્રીની માફક એ બહેનને કદી કુખ નહિ ચાય તેવી ખાતરી હોય તો ખુશીથી પરણે. તે ભાવિ પતિ સૃષ્ટિ-સૌંદર્યનું પાન કરવા ભાવિ પત્ની સાથે ગદાર નહિ જઈ શકે, જશે તો પણ તેને અધુરું લાગે તો ન પરણે. આવી આવી અનેક ખામતોનો પણ એ બહેને વિચાર કરવો જોઇએ. અને જો મન જરા પણ યકડવું હોય તો થોડો વખત રાહ જોવી ને ખીજ વ્યક્તિના પરિચયમાં આવવું, એમ છતાં જો મન અંધ શુવાન તરફ જ દળવું હોય તો લગ્ન કરી લેવું; પણ ઉતાવળ કરીને પાછળથી પરતાવું ન પડે એ આસ ધ્યાન રાખવું.

કુમારી અંજનાએ ત્રણમાંથી પસંદગી

કરવા માટે પૂછાવ્યું છે, પણ પોતે કાને ચાહે છે તે તો લખ્યું જ નથી. પોતના મનની સલાહ શી છે એ તો એણે જણાવ્યું નથી. ધણા આપણને ચાહતા હોય પણ જો આપણે તેને ચાહતા ન હોઈએ તો જીવનને હોડમાં મૂકાય નહિ.'

*

ઉતરતી અવરથામાં ડેટલીક બહેનોના સ્તન બેડોળ લાગે છે, તેનો કેઈ ઉપાય છે ?

— હરમુખબહેન

જો સ્રીઓના સ્તન નમી જઈ બેડોળ બની ગયા હોય તેમને નીચેનો ઉપાય અનુમાપવા જોવો છે. દાડમના ઝાડનું પંચામ-જેમાં બાલ, મૂળ, પાંદડાં, ફળ અને ફુલ આવી જાય, તે બશેર લઈ, ખાંડીકુટી, તેને ૭ રોર પાણીમાં બશેર સુરો નાખી, ચોવીસ કલાક પલાળી રાખવું અને ત્યાર પછી ઉકાળવું. બ્યારે બશેર પાણી બાકી રહે ત્યારે ગાળી લેવું અને લોહાની કડાઈમાં નાખી તેમાં એક રોર બદામનું તેલ તથા દસ તોલા થોરનો લીસો મર્મ (દાંડલીઆ થોર લેવા) છૂંદીને. ઉમેરી, મંદાગ્નિથી પકવવું. બ્યારે પાણી અને મર્મનો ભાગ બગી જઈ તેલ માત્ર બાકી રહે ત્યારે ઉતારીને ગાળી લેવું અને ફરી ખીજ કડાઈમાં નાખી, ચૂલે ચંદાવી, મંદાગ્નિથી ઉકાળવું. તેમાં હીરાબોળનું ચૂલું રૂ. ૧૧ બાર નાખી દહાવવું. તે સારી પેટે મળી જાય એટલે ઉતારી સર્ફ બાટલીમાં બરી લેવું. આ તેલનું ડેટલાક દિવસો સુધી દિવસગાં બે વખત સવાર-સાંજ માલીસ કરવાથી ફાયદો થવા સંભવ છે. પણ તે વાપરતાં પડેલાં સ્થાનીક લેડી ડોક્ટરની સલાહ લેવી.

ગયા જુલાઈ માસના 'સ્રીજીવન' માસિકના અંકમાં 'પાપ !' નામની વાતો છપાઈ છે, તેના લેખક સ્વ. ગવેરચંદ્ર મેઘાણી છે. અમારી ગફલતથી તેના લેખક તરીકે સ્રી. શુભવંતરાય આચાર્યનું નામ છપાયું છે. તે અમારી પ્રમાણિક ભૂલ માટે અમે લેખકો અને વાચકોની દામા ધમ્મીએ છીએ. — સંપાદક

અમદાવાદમાં હજારની યોળમાં રહેતા મરાઠા રામચંદ્રની પુત્રી લક્ષ્મીનું લગ્ન મહા-
દેવ નારાયણ સાથે થયું હતું. આ બાઈ લક્ષ્મી
તેને ત્યાં વીસી જમતા મરાઠા યુવક મંજાધર
રાજન સાથે પ્રેમમાં પડી હતી ને બંને નાસી
જવાના હતાં, પણ લક્ષ્મી વાપરો ક્યો મુજબ
રોજાને ગઈ નહિ, તેથી ગંગાધરે હિરોરાઈ જઈ
લક્ષ્મીને ઘેર જઈ ચાપાવતી હુમલો કયો હતો.
હરમ્યાન લક્ષ્મીની પંદર વર્ષની નણુંદ બની
આવી પહોંચતાં ગંગાધરે એ લોલીવાળું ચાકું
પોતાના પેટમાં દુલાવી બહાર આવીને પડ્યો
હતો. હોરખીલમાં લક્ષ્મીનું મરણ થયું છે.

ખોટાદ પાસે લાડીદડ ગામની ત્રણ બીઓ
ટૂનમાંથી જીતરી પગપાળે લાડીદડ જતી હતી.
સાંજ પડી મધ અને ગામની નજીક આવતાં
એક લાડીધારી સખ્સે આડા ફરી ધરણું ઉતારી
નાખવા કહેલું. બાઈએ ના પાડતાં તે સખ્સે
લાકડીઓ ફટકારવા માંડી. એવે પ્રસંગે એક
બાઈએ હિંમતથી લૂંટારાને પાછળથી બાયબીડી
પકડી લીધી, અને પથરાઓથી માર મારવા
શરૂ કરી, મદદ માટે બૂમાબૂમ કરી. મારથી
લૂંટારાનું માથું ફાટી ગયું અને લોલીલુલાણ
દશમાં છટકો મયો. અને ત્રણે બાઈઓ સહીસ-
લાબત પોતાને ગામ પહોંચી.

કામરોજ તાલુકાના તંબા મામે એક બાઈણ
યુવક અને પાટીદાર વિધવા વચ્ચે પ્રેમ સંબંધ
ચાલી રહ્યો હતો. પણ તેમાં કંઈ વિશેષ
આવવાથી એ બંને જણાએ સાથે આપઘાત
કયોતું જણાય છે. યુવાને ઝેરી પદાર્થ લીધો
અને વિધવા કૂવામાં પડી, એમ કહેવાય છે.
આમ પ્રેમ કિરસાનો કદાચ અંજનમ આપ્યો.

કરાંચી પાંજરાપોળની એક બેસે બે માયાં,
એ પુછાડાં, આરે આંખો અને હ પમવાળા

કેટલાક

કિરસાઓ

પાડાને જન્મ આપ્યો છે. આ વિચિત્ર પ્રાણી
જન્મ પછી તરત મરણ પામ્યું હતું.

પેટલાદ તાલુકાના મિત્રાલ નામના મામે
સરેયા પ્રેમની એક બાઈએ તાલેતરમાં એકો
સાથે ચાર બાળકને જન્મ આપ્યો હતો. ચાર
બાળકોમાંથી બે પાછળથી મરણ પામ્યાં હતાં.

નાલગોડા હાલના બાંધેર ગામમાં ગામની
એસીએ એસી બીઓને એક દારમાં કબી
રાખવામાં આવી હતી. તેમનાં કપડાં ફાડી
નાંખવામાં આવ્યાં હતાં અને તેમના શરીર
સાથે અણુજાળતી ચેટા કરવામાં આવી હતી.
કેટલીક બીઓ માટે આ સતામણી અસહ
બની હતી અને તેમણે પાસેના કૂવામાં પડીને
પોતાની જિન્દગીનો અંત આણ્યો હતો. આ
ખીમત, નજરે જોનાર તેલુચુબાઈ દેવમા નામની
બીઓ મુબબ ખાતે હેઠાબાદ નિરાશીત
છાતણીમાં જાહેર કરી હતી.

પોલેન્ડના લેડઝ મામમાં ત્યાંના એક રેલ્વે
અધિકારની પત્નીએ જ્યારે તેને પહેલીવાર ગર્ભ
રહ્યો ત્યારે એક સામટા બે બાળકોને જન્મ
આપ્યો હતો. બીજી વાર મર્ભ રહ્યો ત્યારે
ત્રણ બાળકોને અને આ વખતે ત્રીજી વાર ગર્ભ
રહેતાં એણે ચાર બાળકોને જન્મ આપ્યો હતો.

કલસિંદરાય (મઉ)થી એક મનોરંજક
સમાચાર મળે છે કે, એક વાલિયો અને તેની
પત્નીએ કેટલાક દિવસો પહેલાં બરમરીનું ગીત
ગાઈ ગાળેને લીધે માગ્યા કરતા એક છોક-

રાને પોતાનો પુત્ર સમજીને જળરક્તીથી પોતાની પાસે રાખ્યો હતો. એવા જ ૩૫૨ બેઠા એમનો એક પુત્ર ત્રણ વર્ષ પહેલાં ઘરેથી બાગી ગયો હતો. આજે ફેટલા જે દિવસો પછી ગોંડા નિહાનો એક બીજને માણસ પોતાની પત્ની સાથે એ ગામમાં આવ્યો છે. એનું કહેવું એમ છે કે “એ છોકરો અમારો છે.” બંને સ્ત્રીઓ પેલા છોકરાની આ તરીકે પોતાને ગણાવે છે અને બંને શખ્સો પોતાને પેલા છોકરાના પિતા તરીકે ગણાવે છે.

એક ૭૨ વર્ષની પેરિસની વૃદ્ધાએ પોતાના ૭૭ વર્ષના હયાત પતિ સાથે છૂટાછેડા લેવા માટે કોર્ટને અરજી કરતાં જણાવ્યું કે એની અરજી પર તાત્કાલિક વિચાર કરવામાં આવે. કારણ કે ૭૭ વર્ષની એક વ્યક્તિ સાથે તે ફરીથી લગ્ન કરનાર છે. આ સ્ત્રીને હયાતપતિ સાથે લગ્ન કર્યાને ૫૦ વર્ષ થઈ ગયાં છે. જાણે એની અરજી નામંજૂર કરતાં તેણે દીવેલ પીલા જેટું મોં લઈને ઘર તરફ પ્રયાણ કર્યું.

ગુનર્થ ખાતે કુપરેજ ઉપર આવેલા ખટાઉ જિલ્ડોગમાં રહેતા શ્રી કેપ્ટન બાપુ ડોક્ટર નામના એક શેર દલાલના કુટુંબમાં ગયા માર્ચ અને એપ્રિલ માસમાં જાડા અને કિલ્ડીની જિભારીનો ત્રણ બાઇઓ ભોગ થઈ પડ્યાં હતાં; જેમાંથી મીસ આલુ બાપુજી ડોક્ટર અને મીસ પેરીનબર્થ નામની બે બાઇઓ મરણ પામી હતી. બ્યારે મીસીસ ડોક્ટર બીમાર થયાં પછી બચી ગયાં હતાં. આ બે બીમારીઓના ભોગ થઈ પડનારામાંથી મીસ આલુ ડોક્ટરની લાચ ઉપર જુરી બરાતા મરનારનું મરણ થઈ બેડી દાયોએ આવેલા ઝેરથી નીપજવાનું બહાર આવ્યું હતું. આ બનાવ બાદ ખતીલી તપાસને અંતે છુપી પોલીસના ઇન્સ્પેક્ટરે આ કુટુંબના એક આગલા

નોકર મગન વલ્લભ ઉર્ફે મકન નામના માણસની આ ખૂનમાં સંબંધ ધરાવતા હોવાના ચક્ર ઉપરથી વુડ હાઉસ રોડ ખાતેના મકાનમાંથી ધરપકડ કરી હતી.

પાકિસ્તાન છોડીને હિંદ જતા હિંદુઓ પાસેથી પોતાના બાકીના દહેણા પૈસા વચ્ચે કરવાની પાકિસ્તાને નવી તરફીય અજમાવતા માંડી છે. કરાચીમાં દાદની ડુકાન ધરાવતા નારાયણદાસ અને વિશ્વદાસ હિંદમાં આવ્યા હતા અને તેને પરિણામે પાકિસ્તાનની સરકારને ૧૩૦૦૦ રૂપિયાનું નુકસાન થયું હતું. આ લોકોનાં સ્ત્રી બાળકો બ્યારે હિંદ જતાં હતાં ત્યારે તેમને અટકમાં લેવામાં આવ્યાં હતાં અને સ્ત્રીઓનાં ઘરેણાં વેચીને ૮૦૦૦ રૂપિયા વચ્ચે કરવામાં આવ્યા હતા. ત્યાર બાદ પછી તેમને જવા દેવામાં આવ્યાં ન હતાં. હિંદી સરકારના કમિશનરને જણાવવામાં આવ્યું કે તેમને મુક્ત કરવામાં આવ્યાં નથી અને જ્યાં મુધી રકમ વચ્ચે નહિ ચાપ ત્યાં મુધી તેમને જવા દેવામાં આવશે નહિ આ સ્ત્રીઓ અને બાળકો અત્યારે દેદાબાદના દોસ્લામાં ધરણ દયામાં છે.

ગુનર્થ સરકારની એક અખબારી વાદી જણાવે છે કે સોલાપુરમાં આવેલા દેદાબાદના સરહદી વિસ્તારમાં રજાકારોએ બે સ્ત્રીઓનું ખૂન કર્યું છે. આ બે સ્ત્રીઓ નિઝામના શીમપુરી ગામે કપેઈ ધરવખરી લેવા ગઈ હતી. ત્યાંથી પાછા ફરતાં રજાકારો તેમને પકડી તેમની છાવણીમાં લઈ ગયા હતા અને ત્યારબાદ તેમનું ખૂન કરી તેમને દાડી દીધી હતી. તેમનાં સમજીએ હિંદની પોલીસની મદદથી તપાસ કરતાં મૃત શરીરો ન ઓળખાઈ એવી દાલતમાં મળી આવ્યાં હતાં, મૃત શરીરોને વઆદુવજુ પરથી ઓળખી શક્યાં હતાં.

મૂળ વડોદરાના પશુ હાલ અમદાવાદમાં સાહુપુરમાં રહેતા કડવા પાટીદાર થી. કપીલાબેન અ'બાલાલ પટેલે અમદાવાદ આર્થ સમાજમાં થી. ચિતુ-બાઈ વાધરી સાથે આંતરરા-તિય લગ્ન કર્યું.

લોદરાની કચરાબાઈ અતુર-બાઈની પત્ની બાઈ મેના અને શીત્રાબાઈ હાથીબાઈની પત્ની બ'ને, લોકાઈએ જતા રસ્તામાં તાપથી બાઈ મેના હાટ'ફેલથી અને હાથીબાઈની પત્ની બેબાન ચક્ર જતાં દવાખાને લઈ ગયા પછી મરણ પામ્યા.

બોરસદમાં શીમતી રાંતા-બેનદેસાઈના પ્રયત્નોથી ભગિની સેવા સમાજની સ્થાપના થઈ.

શ્રી. રાહુલકર્ના રશિયન પત્ની અત્યારે લેનિનગ્રેડ વિશ્વ-વિદ્યાલયમાં પ્રાધ્યાપિકા છે. તેઓ તેમના પુત્ર સાથે થોડા વખતમાં હિંદ આવશે.

પારીસમાં એક પત્રકારને રહેવાની જગ્યા ન મળવાથી તેની પત્નીએ પોતાના પીયરના પૈસામાંથી ફુલીફેટ યંત્ર, સાહી, અને કામળો ખરીદી તેઓ

સદરાના રણુના એક ખુલ્લે ખાં ને ત્યાંથી નાનકડું પત્ર શરૂ કર્યું છે. બાઈ યંત્રનો હાથો ફેરવે છે ને નોકર ૬૦૦ નકલો આદોષમાં વહેંચી આપે છે.

યુક્ત પ્રાંતના ગ વ ન ૨ શીમતી સરોજની નાયકને તેમના ૭૦મા જન્મ મહોત્સવ પ્રસંગે તા. ૧૩-૨-૪૬ ના રોજ સુવર્ણમંચ અપાંજુ થશે.

નૈનીતાલમાં તાજેતરમાં મળેલી યુક્ત પ્રાંતની ઇન્ટર મીડીએટ ઇંગ્લેન્ડની બોર્ડની બેઠકમાં એક સાડી રજૂ કરવામાં આવી હતી, તેની કિનાર પર પરીક્ષામાં આવે એવા ટેલકાક પ્રશ્નોના જવાબો લખેલા હતા.

અમદાવાદના બે મિલ-માલિકો તેમની પત્ની દયાત છતાં બીજી પત્નીઓ પરણ્યાનું કહેવાય છે. મુંબઈમાં એક મહારાષ્ટ્રીય કન્યા સાથે એક મીલ માલિક પરણીને દિલ્લી ગયા છે. બીજા એક મીલ-માલિક સુરતની એક કન્યા સાથે પરણ્યાની વાતો યાચ છે.

બારડોલી તાલુકા સમિ-તિમાં શ્રી. પુષ્પાબેન વ્યાસ ઉપપ્રમુખ તરીકે ચુંટાયા.

મુંબઈ પ્રાંતમાં છવંતી પર બીજી પત્ની કરવા સામે તેમજ છૂટાછેડા અંગે અમલમાં આવેલા કાયદા વિષે સમજ તથા માહિતી આપવા ગામ-ડાંઓની અનુાન મહિલાઓની વરતીમાં પૂના ખાતેના મહા-રાષ્ટ્રીય મહિલા મંડળે પ્રવાસ કરવાનું નક્કી કર્યું છે, એ મંડળે કુલ સમયમાં સુરત જિલ્લાની મુલાકાતે આવવાનો સંભવ છે. તેમને સ્થાનિક સત્તાવાળાએ સહકાર આપવા મુંબઈ સરકારે સૂચના કરી છે.

ફતેહગઢ જિલ્લામાં હાહાકાર વર્તાવનાર ધાડપાકુ ગીર'હસિદે ધોરીમંથી વંરરાગનું અપ-હરણ કર્યું હતું. ધાડપાકુઓએ વંરરાગને પાછા આપવા માટે પાંચ હજાર રૂપિયાની માગણી કરી હતી.

લડનમાં વિદ્યાર્થીનીઓ પુષ્કળ પ્રમાણમાં વિષયવા-સનાને લગતું મંદુ સાહિત્ય વાંચી રહી હોવાથી બિટનનો શિક્ષણ સત્તાધીશે ચોક્કા ગયા છે. તેમણે વિદ્યાર્થીનીઓ ને નોવેલો વાંચતી હોય તે સેન્સર કરવાની સૂચના આપી છે.

મત્રા સમા મ્યુઝીઅમ
થીએટરમાં ઓઓની જંગી
સમામાં પડિત જવાહરલાલ
નહેરુએ ઓઓને હિંદી રાષ્ટ્રની
નવચરનામાં તેમની તમામ
શક્તિ ખર્ચવાનો અનુરોધ
કર્યો હતો.

*

કુલેશ તાલુકાના કસેડ
નામના રહીય દરીપ્રસાદ
નામના એક શખ્સે પોતાની
નર્મદા નામની એક પત્ની
સશક્ત અને હયાત હોવા
ખતાયે શારદા નામની એક
બીજી બાળા સાથે લગ્ન કર્યા છે.

*

આણંદ તાલુકાના મોઝ
રનો એક વણિક વડોદરામાં
પોતાની પત્ની સાથે રહેતો
હતો, ત્યાંથી તેની પત્નીને
વડોદરાના કેટલાક જાણીતા
ગુંડાઓએ ઉપાડી જઈને શુભ
કરવા માટે મોગરના વણિકે
વડોદરા રાજ્યના પંત પ્રધાન
પાસે દાદ માગી છે.

*

મુંબઈ મહિલા સંઘ તર-
ફથી લેડી રામરાવને અમેરિકા
જતી વખતે વિદાયમાન
આવવામાં આવ્યું હતું.

*

લંડનની હિંદી લીગ હિંદી
ઓઓની સમિતિના મંત્રી
શ્રીમતી આશા બટ્ટાચાર્યે
સ્વાતંત્ર્ય દિન ઉત્સવણી વેળા
હિંદી સંગીતની રજુઆત
કરી હતી.

મુંબઈ રેડીઓ ઉપરથી
રંભાજીદેવ ગાંધીનું લખેલ
'બાતી' નામનું નાટક રીલીઝ
થયું હતું.

*

જૂનાગઢના એક ગુંડાએ
દારકામાં એક હિંદુ યુવતીને
લાલચ આપી ફસાવીને ઘરમાં
પૂરી રાખી હતી, ને તેડું
ધર્મ પરિવર્તન કરાવી તેની
સાથે લગ્ન કરી નસાડી જવાનો
હતો, પણ બાપએ પોતાનાં
સમર્પિત બળર આપી દેવાથી
ફરીઆદ થઇ અને પોલીસે
ખ્યાન આપ્યું. છેવટે ન્યાય
કોર્ટના વારંટથી ગુડા પકડાયો
પણ બાઈનો પત્તો નથી.

*

પોરબંદરમાં એક માણસે
તેના બાડુઆતની ૧૪ વર્ષની
બાળા ઉપર પાંચવી અલાચાર
ગુન્ગરો, તેની ફરીઆદ થઇ,
પણ ધરમેજે પતાવટ ચતાં
કેસ પાછો જેગાયાનું કહેવાય છે.

*

હિરાવદીના મુખ આમળના
યમીન બંદે સામ્યવાદીઓના
તોફાન પછી ચિટિરા ઓ
બાળકોને સ્ટીમર પર લઈ
લેવામાં આવ્યા હતાં.

*

કલકત્તામાં કેટલીક ઓઓ
બાળકને ધવરાવલી હોય એવી
રીતે કપડાંના બંદલ ચંતાડી
લઈ જતી પકડાઈ ગઇ.

*

દિલ્હીમાં શાંતિ પરિષદ
શ્રીમતી રામેશ્વરી નહેરુના
પ્રમુખપદે મળી હતી.

*

આઝમી આંતર રાષ્ટ્રીય
પરિષદમાં હિંદના પ્રતિનિધિ
તરીકે શ્રી. સરલાદેવી સારા-
ભાઈ ઇટાલીમાં સાનરેઓ
જવાનાં છે.

*

કાનપુરમાં એક હલકા
વજુની ઓને તેના પતિનું
મૃત્યુ થવાથી સતી થવાની
ઇચ્છા હતી, પણ પોલીસ
અમલદારોની તકેદારીથી તેના
પતિની સ્ત્રીતામાં પડી તે
બાઈને બળી મરતી અટકાવ-
વામાં આવી હતી.

*

અમદાવાદ સરસપુરમાં પ્રજા
ગુલામ સાથે બજુની કોશ્લયાએ
પ્રજુને પરજુવાની ના કહી
તેથી પ્રજુએ ઉરકેરાઈ જઈ
તેને ચપ્પુના ધા માપો હતા.

*

અમદાવાદ માંડવીની
પોળમાં લાલામાઈની પોળમાં
ચંદુલાલ મણીલાલની યુવાન
પત્ની સવિતા સળગી ગઇ.

*

વડોદરાના મદારાણી
સીતદેવી માલકવાડ સીંગરેટો
અને રેઈસ પાછળ મુકળ
પૈસા પરદેશમાં વેંડતી હોવાની
હિંદી સરકારી રાજ્યવાન
ખાતાએ ટોર કરી છે.

*

મણીનગર રેશન પાસે રહેતા સંતસીબની ૧૨ વર્ષની છોકરી જાજર ગેલી ત્યાંથી ગૂમ થઈ ગઈ છે.

*

અ મ દા વા દ માં ધના-સુતારની પોળમાં રહેલી લક્ષીતા નામની વણિક વિધવા બાપએ અગાસીમાં જઈ ગયાસ-તેમ છાંટી અગિરનાન કંચું.

*

કાઠ પથુ અને પોતાનો દેશ છોડીને તેના પતિ સાથે બીજા દેશમાં રહેવા જવાના અને હજીને ને દેશમાં કાયદાથી ઈન્કાર કરવામાં આવ્યો હોય તેને સંયુક્ત રાષ્ટ્રસંઘની આર્થિક કાઉન્સિલે વખોડી કાઢતો દરાર પસાર કર્યો છે. અમેરિકન અને બ્રિટીશ દેશોને પરણે તો તેને બે થી દસ વર્ષ સુધીની કેદની સજા થાય છે, એવા કાયદાને પણ કાઉન્સિલે વખોડી કાઢ્યો હતો.

*

લસુંદામાં સ્વાનંત્ય દિન પ્રસંગે મનોરંજન કાર્યક્રમોને જાળવડે શ્રી. વાસંતી બહેન મુનસીના પ્રમુખપદે ઉજવાયો. લસુંદામાં શ્રી પ્રમુખ હોય તેવા અ પહેલો જ પ્રસંગ છે.

*

ક પ ડ વં જ ગૃહઉદ્ધોગ-વિભાગ તરફથી મૌરિહિત્સવ ઉજવાયો હતો.

કલકત્તામાં ઇન્ડિયા રૂટીંગમાં એક મકાનમાં આજ લાગતાં તેમાં રહેતા મુન્દરાતી સુવતી શ્રી. કમળાબહેન શાહ અને તેમનો એક વર્ષનો પુત્ર અળા મર્યો. તેમને બચાવવા જતાં તેમના પતિ સખત દાગળા છે.

*

નડીઆદના સારદા અપ-દરણુ દેસમાં બે વધુ માણસો પકડાયા છે.

*

હિમરૂમાં રમણલાલ નાથા-લાલ ચોકસીની ૨૮ વર્ષની પત્ની બાનુબતી રસોડામાં વાસણ મોંઘતી હતી ત્યારે ધરમદાસ મણીલાલ નામનો બ્રાહ્મણ ખંજર લઈને ધસી ગયો હતો ને બાઈની છાતી ઉપર ચડી બેસી કમળના બટન અને અડોડો ખૂંચવી લીધાં હતાં. અપાખીમાં બાઈનો કમળે કાઢી ગયો ને હાથે ત્રણ આંગળીએ ઈજા થઈ. બાઈની બૂમોથી માણસો આવી પહોંચતાં પેલો માણસ પકડાઈ ગયો છે.

*

વિસાવદર પાસે સાસણ-ગીરીના જંગલમાં વડગામના કાઠ માખાંચે મોંઘવારી નેજાખ-મરાથી કંટાળી પોતાની ચડી ત્રણ વર્ષની છોકરી તથા દીધી હતી તે એક હરિજન બાઈને હાથ આવી છે. છોકરીના માખાપનો પત્તો નથી.

હિંદી કલાકાર મેરી કૃષ્ણ આ વર્ષે પણ લિસેસ્ટર ગ્રેન્ડ-રીઝમાં બરાનાર પ્રસિદ્ધ અને આશાસ્પદ કલાકારના પ્રદર્શનમાં પોતાની કલાના નમુનાઓ પણ રજુ કરશે.

*

ધોરાજી પાસેના છાંવા-વદર ગામે એક વાળંદની સ્ત્રી ઉપર માથાભારે માણસે બળા-ત્કાર કરેલો. બાઈએ આગની ખાતર કુવામાં પડીને આપ-ધાત કર્યો.

*

સી ડ ની ની કોર્ટ ૧૭ મીનીટમાં ૨૭૧ છૂટાછેડાના કેસો પાસ કર્યા.

*

અમદાવાદમાં નવરંગપુરામાં ત્રણ વર્ષની છોકરી, ચાન્તા મોટર હાઈવેમાં આવી ગઈ.

*

અમદાવાદમાં જહાંગીર-પુરાની કંથડજી નારણજીની ૪૦ વર્ષની વિધવા પુત્રી મોંઘીએ કુવામાં પડી આપધાત કરવા પ્રયાસ કરેલો, પણ તેને બચાવી લેવાઈ છે.

*

વડવાણમાં દામ અટકી પડતાં નવ વર્ષની છોકરીને પોતાની સાથે ચાલીને આવવાનું સમજાવી એક રાખસે-રસ્તામાં આંખાવાડિયામાં બળાત્કાર કરી છોકરીને લોહી-લુહાણ સ્થિતિમાં છોડી ચાલ્યો ગયો. છોકરી દવાખાનામાં છે.

નવા ડીસામાં એક લોધાએ પોતાની પત્ની હયાત છતાં અમદાવાદની એક બાઈ સાથે ફરી લગ્ન કર્યું છે.

*
અમલદારમાં પરદેશથી મુસાફરો, સૈનિકો અને અધિકારીઓ દિલ્હીમાં દેશી ખીસ્તી સ્ત્રીઓ સાથે લગ્ન કર્યાં હતાં. તેઓ બધાં પોતાની પત્નીઓને છોડી પરદેશ ચાલ્યા ગયા છે. ને હવે પાછા આવવાનો સંભવ નથી, તેવી જ સ્ત્રીઓ. ફોરોડી રિયલિટમાં મૂકાઈ ગઈ છે તેને છૂટાછેડાની સગવડ આપવા માટે દિલ્હી સરકારે 'દિલ્હી મેટ્રોપોલીટન કોર્ટ એક્ટ' પસાર કર્યો છે.

*
દિલ્હીમાં શેખપુરા રોડના નવા મદારાણી શ્રી. પત્ના દેવીના પ્રમુખપરે હિંદુ કોડનો વિરોધ કરવા મહિલા સમિતીન મથ્યું હતું. નાનું મદારાણીએ સ્ત્રીઓને ખાનદાન કુટુંબોની મીલકતનો નાશ થાય તે સિવાય સ્ત્રીઓને બીજા કોઈ હાયદો નહિ થાય એવી સલાહ આપી.

*
દિલ્હીમાંની વિચારણા સને ૧૯૪૧ થી આજ મુધી મુલતવો રહ્યા કરે છે તે સામે અખિલ હિંદ મહિલા પરિષદે પોતાના વિરોધ નોંધાવ્યો છે.

*
સુરત જાંબા બજારમાં પાણીની ટાંકી પાસે તંત્રનું જનમેલું બાળક કોઈ મૂંઝી ગયું હતું.

શ્રેષ્ઠ ચંદ્રકાન્ત મોતીલાલ ખીલારી મીલવાળાની બાણેજ કુ. શારદા સારાબાઈ (ગોવિંદ દલમુખવાળા) (વૈષ્ણવ વાણીયા) એ નાનુભાઈ નારણલાલ પટેલ સાથે રનેલલગ્ન કર્યો છે.

*
જુનાગઢના નવાબે તાન્વેતરમાં નવી શાદી કરીને એક બેગમનો પોતાના અંતઃપુરમાં વધારો કર્યો છે.

*
અમદાવાદમાં સાધના મંદીર તરફથી ચણેલ જૂથ પ્રયોગમાં ભાગ લેનાર કન્યાઓમાં સાતેક વર્ષની કુ. સોદિની દેસાઈનું કામ ખૂબ વખણાયું હતું.

*
બ્યારામાં નદી કાંઠે તરતનું જનમેલું બાળક કોઈ મૂંઝી ગયેલું. તે બાળક થોડા કલાક પછી મરણ પામ્યું હતું.

*
ચાણુનો ગંગાધર નામનો કોઈ માણસ પોતાની નવ વર્ષની સગી જાતીજના કાનમાંથી સોનાના લવંગીઆ અને દાંધમાંથી સોનાની બંગડી કાઢી લઈ, માખાપ વિનાનો તે બાળા વિજ્યાને દમજુના રતનશાંના તાડીના પીઠામાં મૂળીને ચાંચે ગણેલ, તેનો પોલીસે કબજો લીધો છે. છોડરો મરાડી બોલે છે.

*
ઓલપાડ તાલુકાના અવલ-કારકુન મી. મલો તેની પત્ની સામે ફરીઆદ કરવાથી બાઈની ધરપકડ થઈ છે.

'ઇન્ડોનોમીસ્ટ' પત્રની મદદનીસ અધિપતિ મીસ બાર્બેરા વોર્ડે લંડનમાં બરાચેલ આંતર રાષ્ટ્રીય મુલક પરિપદનું ઉદ્ઘાટન કર્યું હતું.

*
દક્ષીણ કેન્ટ કોસ્ટમાંથી બેધીંગ-બુટી 'તરો' મીસ આર્મોન્ગની હરીદાઈમાં સાત હજારની માનવ મેદની વચ્ચે મીસ શીલા સ્ટીવન્સન પહેલો આવી. અને તેને દક્ષીણ આફ્રીકામાં નાતાલની 'મીસ મારગેટ' ગણાયેલ જોષસ બ્રોકમેનને હાથે ધનામ અપાયું. બીજે નંબરે ડોરોન ક્રાઉસન એલોસ આવી હતી.

*
ગોંડલમાં ચારેક માસ પહેલાં શ્રી. કમળાબેન દોશીના પ્રમુખ પરે મહિલા મંડળ રચાયું છે.

*
અમદાવાદમાં લાલાવસાની પોળવાળાં કુ. ઇન્દુમતી દેવપ્રસાદ મહેતા (સાહેદરા નાગર) એ દાસરાના શ્રી. ચંદુલાલ દેસાઈ (નાગર વાણીયા) સાથે આંતર જાતિય લગ્ન કર્યાં છે.

*
સ્ટીફન કોરપીટાલના મંત્રી મીસ ટનરને લંડો જીતી બાળી મૂકવાનો પ્રયાસ કરવા માટે ઈની ઈનિરા અને રમ નામની મુબ્બની બે સ્ત્રીઓ પકડાઈ છે.

અંકેરામાંથી એક કણુથી બાઈ તેના પ્રેમી સાથે લાડીમાં પોતાના દાગીના વેચી ગાડીમાં બેસી નાસી જતાં જળાશ્વા રેલેશને પકડાઈ ગઈ.

*

મહેમદાવાદમાં ઓરસમાં અમદાવાદના કેટલાક મુસલમાનો એક બારીઆ કોમની બાઈને ફોસલાવી લાવી દારૂ પીને આબરૂ લેતા પકડાઈ ગયા.

*

છંદાડનાં બીજાં સાઠ-બીસ કુ. માગોરેટની સાથે લગ્ન કરવાની લોડી માલખરોના વારસ માકવીસ એક જલેડ-કડ માંગણી કરશે.

*

અમદાવાદમાં કાળની યોજના હીરાલાલ આશારામ કંકરની કુલુવાન પત્ની અને સસ્તા સાકિત્ય વાળા શ્રી. ત્રીભુવનલાલ કંકરનાં પુત્રીતારા બહેન બજેવને દિવસે એમના બાઈને રાખડી બાંધવા જવા સાડીને છત્રી કરતાં હતાં ત્યારે પહેરેલી સાડી સળગવાથી દાગીને ચૂલુ પામ્યાં.

*

થોડા વખત પર એલચી-ખાતાની બારીમાંથી મીસીસ એકસાના કુદી પડ્યાં એ બનાવમાં રશિયન એલચી મી. જોશિ બન્નેલા બામને પરિણામે મી. જોશિને મોરડો પાછ બોલાવી લેવા માટે અમેરિકન સરકાર રશિયા પાસે માંગણી કરશે.

રજાકારેએ એક ગામમાં હામરો માણુસોની હાજરીમાં પાંચ સ્ત્રીઓને જીવતી બાળી મૂકી.

*

સુરતની અંબાબાઈ ગફસ હામરકુલ તરફથી ઉત્તવવામાં આવેલા સ્વાતંત્ર્ય દિનના કાર્યક્રમમાં સૌ. મનદરબેન કાજના હસ્તે ધ્વજપંદન થયું.

*

પૂર્વ પંચબમાં દુક સમ-યમાં છૂટાછેડા વેરો અમલમાં આવનાર છે. એ વેરો છૂટાછેડા લેનાર અને દેનારની આવક પર નંબાશે. આમ ત્યાંની સરકાર પાંચથી છ લાખ રૂપિયા લેવા કરશે.

*

સુરતની રાખચંદ દીપચંદ કન્યાશાળામાં સ્વાતંત્ર્ય દિન શ્રીમતી લલાબહેન રણધીરભાઈ દેસાઈના પ્રમુખપદે ઉજવાયો.

*

કરાંચી સહેરમાં ફરતી સાયકલ રીક્ષાઓમાં સ્ત્રીઓ અને બાર વર્ષની વય સુધીનાં જ બાળકોને બેસાડવાનો હુકમ નીકળ્યો છે. ત્યાં દાલ બે હામર નેટલી રીક્ષાઓ ફરે છે.

*

ધોળકાના ખરીદ વેચાણ સંધના પ્રમુખ તરીકે શ્રી. રંજનબહેન ડી. શાહ કામ કરે છે. તે પહેલાં શ્રી. રંજાબહેન દામોદર શાહ પ્રમુખ હતાં.

*

પાટણ મ્યુનિ. પ્રમુખ તરીકે શ્રીમતી લીલાવતી સંઘવી ચુંટાયાં. તેમનાં હરીફ ઉમેદવારી પાછી બેચી લાંબી હતી.

*

અમદાવાદની કોર્ટમાં હરી-જન બાઈ બની હમીરે તેના પતિ વાલજ માલાએ બીજું લગ્ન કરેલું હોવાથી છૂટાછેડા માગ્યા હતા. વાલજએ કહ્યું કે હું બનીને મારી સાથે રાખવા ખુશી છું. પણ કોર્ટે તે મંજૂર ન રાખતાં છૂટાછેડા આપ્યા.

*

અમદાવાદ સારંગપુરમાં રહેતા એક બેંકના કારકુન શ્રી. કાન્તીલાલ લીલાધર ભટે જુલાઈની મુવતી કલાવતી સાથે લગ્ન કર્યા હતાં. પણ હમણાં તેણે કલાવતીને મારીને કાઢી મૂકી ઇન્દોરમાં અંબાલાલ મૂળ્યુ-રામની પુત્રી શાન્તા સાથે ફરી લગ્ન કરવાથી કલાવતીએ ફરી આદ કરી છે.

*

ડાકોરના આઝાદ ચોકમાં સ્વ. હીરાલક્ષ્મી મણીલાલ રામ-દાસ પટવાના રમરણાણે ટાવર બંધારો.

*

જો પિંધવા મહારાણીઓને રાજ્યની તીજેરીમાંથી પેન્શન આપતાં હતાં તેમનાં પેન્શન ચાલુ રાખવાનું સૌરાષ્ટ્ર સરકારે હાલ તુરંત માટે નક્કી કર્યું છે.

*

આંગણે ગોરી ગાય—

ફળીમાં તુળસીનો ક્યારો—

ઘમર વલોણાના નાદ.

અને

કુંજલડી જેવી પુત્રીઓનાં નર્તન અને શુન્નતા ગીત
આવા એક રણિયામણા અસારની કથાને વહેતી કરે છે

સારસ પિક્ચર્સનું પ્રથમ સમાજ ચિત્ર

(શ્રી: દેશી નાટક સમાજની યશસ્વી નાટ્યકૃતિ પરથી)

વડીલોના વાંકે

(શુભરાત્રી ભાષામાં)

કથા-સંવાદ-ગીત.

શ્રી. પ્રભુલાલ દિવેદી

— છાયા લેખન —

શ્રી. ગોરધનભાઈ પટેલ

— દીગ્દર્શક —

શ્રી. રામચંદ્ર ઠાકર

— સંગીત —

શ્રી. મોહન (ન્યુનીઅર)

— નિર્માતા —

શ્રી. રતિલાલ ત્રિવેદી

— દસા —

શ્રી. ચેતન

— અદાકારો —

મોતીબાઈ, પ્રતિભાદેવી, અંજના, વિજયા, લતા

— બેબી સરોજ —

વસંત નાયક, રમેશ વ્યાસ, કેશવ પુરોહિત, કચરાલાલ,

ચુનીલાલ નાયક, અનંત વીણ બી.એ., લીમજીભાઈ, અમૃત,

મા. પ્રાણસુખ

તથા

છાન (રોમીયો) અને જટારાંકર.

— વધુ માહિતી —

સારસ પિક્ચર્સ. ઠ. શ્રી. દેશી નાટક સમાજ

પ્રીન્સેસ થીયેટર, ભાંગવાડી, મુંબઈ-૨

કન્યાઓ અને સ્ત્રીઓ માટે

અધિક માસ અને આવણ માસમાં
કહેવાતી આપણી વ્રતકથાઓ

કંકાવટી

લાગ ૧-૨

: લેખક :

શ્રી. ઝવેરચંદ મેઘાણી

આ પુસ્તકમાં નીચેની વાતોઓ છે.

પોષી પૂનમ, આંબરકું-ફેફરકું,
આંદરકાની પૂનમ, મોળાકત,
ઝેવરત-છવરત, વૃગશી વ્રત
અડધી-પહોલી, વીરપસલી,
નોળા નેમ, મોળ ચોય, નામપાંચમ,
શીતળા સાતમ, આવણીઓ સોમવાર,
વનડિયાની વાતો, કાંઈ ગોર્ધ,
પુરોહિતમ માસની કથા, ધરો આહમ,
ભાઈ ફડી, બીજ માવડી, મુનિવ્રત,
ગણા ગોર, ગૌરી વ્રત, બે-આરસ,
ધણુમે ને ધણુકી, ધરમ રાજવું વ્રત.

વગેરે વાર્તાઓનો સંગ્રહ.

બન્ને લાગની કિંમત રૂ. ત્રણ

(પોસ્ટેજ સાત આના જુદા)

ગૂજર્ અંધરતન કાર્યાલય

માંધી રસ્તા : અમદાવાદ.

શ્રીનો સાચો શણુગાર શું ?

આ વાર્તાસંગ્રહ

એનો જવાબ વાળે છે

શીલ, સૌંદર્ય ને સ્વમાન

સુંદરીઓનો શણુગાર

લેખક : શ્રી. મનુભાઈ લોધાણી

એકત્રીસ વાર્તાઓ દ્વારા એ અત્રે રજૂ
યાવ છે. પ્રત્યેક વાર્તા નાની બાળિકાઓથી
લઈને બહેન કે ઓછું બહેન દરેક સ્ત્રીને
મળી જાય તેવી છે. જ્ઞાન, અમ્મત ને વિપદેશ
એમ ત્રિવિધ પદ્ધતિથી રચાયેલી આ કથાઓ
દરેક ધરનો અને શૃદ્ધિનો શણુગાર બને તેમ છે.

કિંમત : ૪-૦-૦

ગૂજર્ અંધરતન કાર્યાલય

માંધીરસ્તા : અમદાવાદ

ભારતીની નવી ફલ-છાપ

શ્રી. ઠ. મા. મુનશી

પૃથ્વીવલ્લભ : ગુજરાતી વાચકોને તે પુસ્તકે આકર્ષ્યા તે સુંદર નવલકથા, જેમાં ધારાપતિ મૂંઝ, અને માન્યપેટના તૈલપના ઝગડામાં મૃણાલવતીએ પ્રેમ અને વૈધવ્ય વચ્ચે નવું જીવન જોયું. કિંમત રૂ. ૨-૮-૦

પરશુરામ : ગુજરાતના સાહિત્ય-કવિ-હાસમાં અદ્ભુત પ્રકાશન. એક મહાન યુગજ્ઞાની પ્રેમ-શૌર્યભરી નવલકથા. 'લોમહાવણી'ના અનુસંધાનમાં પ્રગટ થાય છે. કિં. રૂ. ૧-૮-૦

રામધિરાજ (નવી આવૃત્તિ) ૭-૦-૦

ગુજરાતનો નાથ ૭-૦-૦

વેરની વસુલાત ૬-૦-૦

જય શોભનાથ ૫-૦-૦

શ્રી. ઝવેરચંદ મેઘાણી

સત્યની શોધમાં (નવલકથા) ૩-૦-૦

ચંદ્રી ભાગ ૧-૨ : લખાણોનું નવું સંસ્કરણ. કિંમત રૂ. ૩-૦-૦

રાહયાળી રાત ભા. ૧ થી ૪ : જીવનની રાતોને અજ્ઞવાળાનાર ગીતો. કિં. રૂ. ૬-૧૨-૦

ગુજરાતનો જય ભા. ૧-૨ : વસ્તુપાલ તેજપાલના સમયની ઐતિહાસિક નવલકથા. કિંમત રૂ. ૬-૮-૦

પ્રતિભાઓ : રૂપેરી પદ્મોએ ઉપર અજાણી ગયેલી સુંદર વાર્તાઓ. કિં. રૂ. ૨-૮-૦

એશીઆનું કલંક કિં. ૨-૮-૦

અપરાધી (નવલકથા) કિં. ૪-૮-૦

હંમરીનો તારણહાર ૧-૮-૦

શ્રી. ધૂમકેતુ

ગુજરાતના ધરેધરનું રસભર્યું વર્ણન સર્થ પહેલી : ગુર્જર મહારથીઓના વિજય-શાયની કથા રજૂ કરતી ચાલુક્ય નવલકથાવલિનાં સરસ પુષ્પો.

વાચિનીકવી ૪-૮-૦

ચોલાદેવી ૪-૮-૦

રાજસંન્યાસી ૪-૮-૦

કર્ણવતી ૪-૮-૦

રાજકન્યા ૪-૮-૦

જયસિંહ સિદ્ધરાજ ૪-૮-૦

ત્રિભુવનગંડ સિદ્ધરાજ જયસિંહ ૪-૮-૦

વાતાયન ૨-૮-૦

આકાશ દીપ ૩-૦-૦

પરિશેષ ૩-૦-૦

શ્રી. જયભિષ્ણુ કૃત

શ્રી-ઉપયોગી ગ્રંથ-ત્રિપુટી

ધારકા ઘરની લક્ષ્મી : કિં. રૂ. ૩-૮-૦

જૂતા અને નવા જમાનાની સ્ત્રીના જીવનની વિષવિધ દર્શિત્રાણથી ચર્ચા કરતા નવલિકાઓ બેઠો બળવો ૨-૦-૦

એક સ્ત્રી ઘરને ખૂણે બેસી શીલ ને સરસરમયો બળવો કેમ જમાવી શકે તે ચર્ચાતી નવલકથા

ઝાંસી-રાણી ૨-૮-૦

રાણી લક્ષ્મીનાથથી, હનંત લક્ષ્મી સુધીનો

નરકેધરી યા નરકેધારી ૪-૮-૦

ભગવાન પ્રકાશદેવ ૪-૮-૦

જોર ધર્મની વાતો ૨-૮-૦

ગુર્જર ગ્રંથરત્ન કાર્યાલય : ગાંધીરસ્તા, અમદાવાદ

ਅੰਮ੍ਰਿਤ

ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਭੰਡ

જહાંગીર મીલ

દોમતી અને દુશા

કેસ્તમી મીલ

કેમ્પી અને સાંડીઓ

ન્યુ જહાંગીર મીલ

કાઠિયાવાડમાં ખૂબ વપરાય

ઝાવેલ કાપડ

નવજીવન મીલ

ચોપલી અને સાંડીઓ

[વીરવનવરના ખડેસામાંથી કૃષ્ણાખત્રી]

જહાંગીર વડીલ ગ્રૂપનું કાપડ વાપરે

વિમાના ક્ષેત્રમાં જેતું મોખરે સ્થાન છે, તેવી
હિંદની મોટામાં મોટી જનરલ વીમા કંપની

ન્યુ-ઈન્ડિયા

સ્થાપના : ૧૯૧૯ એશ્યુરન્સ કંપની લીમીટેડ. હિંદ ઓફીસ : મુંબઈ.

છંદગી ખાતાની પ્રગતિ

વર્ષ આખરે	કુલ ચાલુ વીમા	લાઈફ ફંડ
૧૯૪૩	રૂ. ૧૬,૦૮,૮૬,૨૫૨	રૂ. ૩,૧૮,૧૫,૮૭૭
૧૯૪૫	રૂ. ૨૭,૮૭,૬૪,૦૭૮	રૂ. ૪,૭૭,૧૬,૮૩૦
૧૯૪૭	રૂ. ૪૧,૮૪,૮૭,૫૪૪	રૂ. ૭,૫૧,૮૮,૩૧૧

નોંધ એ છે

વડોદરા અને લાડવઝ હસ્તાઓમાં
છંદગી ખાતાની ઓરગેનાઈઝિંગ ઓફીસ કુશળતાથી
ચલાવી શકે તેવા પ્રતિષ્ઠિત અને લાભવર્ધક
સહયુક્તરૂપે.

મળેા યા લખેા:—ચીફ એગ્રન્ટ્સ—ગુજરાત

એન. એમ. ફોજદારની કું.

ઓફીસ ફોન : ૨૨૨૫

ગાંધીરોડ, કુવારા સામે,

તાર :

રહેાણુ : } ૭૦૨૩
                  } ૭૩૧૩

અ મ દો વા દ

'NIASURANCE'

દુર્ગંધ મારતું મોહું!

તમારા જીવનમાં કેટલું શુદ્ધિ જાન કર્તા છે તે તમે જાણો છો? સામાન્ય સમાજોમાં લોકો તમારી સાથે વાત કરતાં મુગ દાખવે છે?

પતિની નજીક જતાં તમારા પતિને કંટાળાજનક લાગે છે?

તમારા મોઢાની દુર્ગંધ બહાર ફેલાતી અડાકાવવા માટે હસીને વાત કરતાં તમે શરમાઓ છો?

તમે પાચેરીઆથી પીડાઓ છો? તમારા દાંતની અંદર સડો પેડો છે? તમારા અવળા સૂચી બળે છે?

જો આ બધાને તમારે દૂર કરવા હોય તો રાજ

પ્રાતઃકાળે તમે સનટોન ઉપર જ તમારું લક્ષ કેન્દ્રીત કરો.

એ હ્યુ મિ નિ ચ મ

તથા પિત્તળનાં વાસણો

તેમ જ ઔદ્યોગિક, વૈદ્યુતિક, રસાયણિક તથા ધરઉપયોગની દરેક જાતની ચીજો તથા સાધનો માટે મળે અથવા લખે

જીવનલાલ [૧૯૨૯] લિ.

કલકત્તા, મુંબઈ, મદ્રાસ, રાજમહેન્દ્રી, દિલ્હી, રંગુન, જોડન.

સો...એ...સો...ટાની આત્રી વાણુ તદન ખેર રહુર છુપેવાણુ અને રત્તુ તેમ બની શકે છે, બનાવવામાં જરૂર પડે છે નથી. કદાચ મીનીટમાં "અમ અમ મહાવપાણી" પાણી આપના, ખાતરી, ખોટાસતી કે મુશ્કેલી લેવાર થાય છે.

જાણીતા ગાંધી અને સરવાણે ત્યાં વેચાય છે.

હીનો સાચો શણગાર કું ?

આ વાર્તાસંપ્રદ

જોનો જવાબ વાળે છે

શીલ, સો'દર્શ' ને સ્વમાન

સુંદરીઓનો શણગાર

લેખક : શ્રી. યતુભાઈ જોધાણી

એકબીજા વાતોઓ દારા એ અને રળુ થાય છે. પ્રત્યેક વાતો નાની વાણિકોઓથી લઈને જાણેક કે એકાઉ બંજેલ દરેક સ્ત્રીને મંગી બાપ દેવી છે. રાત, મસ્ત ને હિપદેશ એક વિવિધ પદ્ધતિથી રચાયેલી આ કથાઓ, દરેક ધરનો અને શ્રદ્ધાઓના શણગાર અને તેમ છે.

કિંમત : ૪-૦-૦

ગુજરાત અંધરત્ત કાર્યાલય

ગાંધી રસ્તો : અમદાવાદ.

- * શારીરિક સ્વાસ્થ્ય સંરક્ષણને અનુસક્ષીને કાળજીપૂર્વક ખનાવેલું
- * ઉત્તમ તથા પર્યાટનમાં તેમ જ વારતહોવારના પ્રસંગે મુંદર સજવટ માટે મુયોગ્ય
- * દરકસરનો સિદ્ધાંત અપનાવી લેતું

વોયલ સાડી • સર્ટીંગ • હાથ રૂમાલ • ચોપલીન

શ્રી-જીવનમાં ગૃહલક્ષ્મીના સંસ્કાર પૂરતું શ્રીઆનું માસિક

ઘઘાદપિ કઠોરાણિ, મૃદુનિ કુસુમાદપિ

વર્ષ નવમું : આસો ૨૦૦૪ : આકાશખર ૧૯૪૮ : અંક ૧૨ મો

આ અંકના સંપાદક : શ્રી કમળાબહેન મુતરિયા.

૪, જુગત્ની ભોગન્દરી

જાતી સૌન્દર્યકુંજે સોહાગણ સુન્દરી,
કાચાણી કોડીલી જુગત્ની ભોગન્દરી.

રસ કેરી રમતુંમાં રમતેલી સુન્દરી,
ભવતા સંસારભાર બહે છે ભોગન્દરી.

ધવરાળે હૈયાધારે જાતે સુન્દરી,
ઉતરાતા અમેષાત્રે પીરસે ભોગન્દરી.

કલવાંતો સન્તકામ સભર ભરે સુન્દરી,
સુધિતો સોહાગ કામળાગારો ભોગન્દરી.

અમરોતી અમરબોમ અવલીમાં સુન્દરી,
ભોગમાયા જુગજુગતી જ્ઞાની ભોગન્દરી.

૧લી જાતેવારી ૧૫-૪

નિર્માણ દેવપ્રામ કંદિ

આ અંક વિષે—

□

‘શ્રી-જીવન’ માસિકનો દર વર્ષે આસો માસનો અંક ‘ગરબા-અંક’ તરીકે પ્રકટ થાય છે; અને છેલ્લાં બે વર્ષો દરમિયાન તદ્વિષયક લેખોથી તેને સજર કરવામાં આવતો હતો. આ

વર્ષે જુદી જ નીતિ અખત્યાર કરી છે.

‘ગરબા-અંક’ની જાહેરાત પછી, અમારી પાસે સો ઉપરાંત ગરબા આભ્યા છે. મોટા ભાગના ગરબાઓના લેખક બાઈબિહેનો નવીન પેઢીનું પ્રતિનિધિત્વ ધરાવનારા છે. આ ગરબાઓ જોઈ ગયા પછી લાગ્યું કે, આ વર્ષે તેમાંથી જ, જેનાં છે તેવા, છતાં યુગના પડઘા ઝીણતા ગરબાઓને પસંદગી આપી, તેનાથી જ અંકને સુશુદ્ધ કરવો. આવેલા ગરબાઓમાં અનેક વિષય ખેડાયેલા છે. સાદે અને તારાથી સર્ષ, ન્તાહર, અને ગાંધીજી સુધીના વિષયો પસંદગી પામેલા છે, અંખાજ અને પાવાગઢની પદરાણીના વિષયો પણ છે, તેમજ આ દેશને સ્વાતંત્ર્ય મળ્યું તેના ઉદ્ધામશુભક વિષયો પણ છે. આ વહેંચણી કંઈ ઊંખી યર્થ થકે બે ઉદેશથી આવેલ ગરબાઓમાંથી આ પસંદગી કરી છે; જે ગરબાઓ નથી લેવાયા તે માત્ર જગ્યાના ચુભાવને કારણે જ.

‘ગરબા’ વિષે આગાહીના બે ખાસ અંકોમાં પૂરતી માહિતી અપાઈ ગયેલી છે; એટલે આ વર્ષે આ અંકમાં, વિશિષ્ટ લેખો તરફ વધારે ધ્યાન આપ્યું છે. શ્રી વિમળાજીને જાહેરો ન્યુયોર્કથી આવેલ લેખ ‘મેં સ્ત્રી સ્વાતંત્ર્ય ક્યાં જોયું?’ નામના લેખ તરફ વાંચકોનું ખાસ લક્ષ્ય ખેંચવાનું ઈચ્છી લાગે છે.

આવતે વર્ષે, નરસિંહ, બાણદાસ, વલ્લભ કે દયારામને પસંદ કરી, રાસ-સાહિત્ય ઉપર જ અંક તૈયાર કરવાનો વિચાર છે. કારણકે ‘ગુજરાતના આ આમવા ધન’ ઉપર વધુ અભ્યાસની જરૂર છે.

જો લેખક બાઈબિહેનોએ આ અંક તૈયાર કરવામાં સહકાર આપ્યો છે તેમનો અત્તે આસો માસના આ ‘ગરબા-અંક’ માટે છેલ્લા ત્રણ વર્ષથી શ્રી મનુભાઈ જોષાણી મને સંપાદનનું કાર્ય સોંપે છે તે માટે તેમનો આ તકે આભાર માનું છું.

કે. જી. રા. રા. રા.

આ ગરબા અંકનું સંપાદન કરી અંકને વિશિષ્ટ બનાવવા માટે શ્રી કમળાજીને લીધેલ શ્રમ માટે ‘શ્રીજીવન’ કાર્યોક્તિ અને ગ્રાહક બાઈબિહેનો વતી તેમનો આભાર માનું છું.

—સંપાદક

ગરબો ખોવાયો

શ્રી. જયોત્સ્નાબહેન શુક્લ

*

ઢાણુ રમે મૂંજરાતે ! શુધ્ધિયલ ગરબો ખોવાયો,
ધર ધરમાં સોહાતો મંજુલ ગરબો ખોવાયોઃ
અરેરે ! ગરબો ખોવાયો,
મૂંજરાતણુને એક અનોખો ગરબો ખોવાયો.

તાલ નથી, એ ચાલ નથી,
ઉઠાસ નથી રમવાનો,
મુક્ત કંઠનાં ગાન નથી એ ગરબો ખોવાયો,
અરેરે ! ગરબો ખોવાયોઃ
મૂંજરાતણુને એક અનોખો ગરબો ખોવાયો.

રાગ નથી, ઉર લાવ નથી,
આનંદ નથી યનગનતો,
તન્મયતાનો રંગ નથી એ ગરબો ખોવાયો,
અરેરે ! ગરબો ખોવાયોઃ
મૂંજરાતણુને એક અનોખો ગરબો ખોવાયો.

અંગ અભિનયમાં રાખ્યાં,
ને ગરબો નરમાયો,
ધર ધર ફરતો, હૈયે રમતો ગરબો ખોવાયો,
અરેરે ! ગરબો ખોવાયોઃ
મૂંજરાતણુને એક અનોખો ગરબો ખોવાયો.

વિધવિધ સ્વરૂપે પુરૂષને પ્રેરણા આપતી

નારી

: અનુવાદક :

શ્રી. પ્રદુમ્ન પુરોહિત.

સિતિજી પરથી લુપ્ત થતા બગવાન

સવિતાનારામજીનાં એ આયમતાં કિરણોમાં કંઈક શોધવાનો પ્રયત્ન કરતો નિશીથ, સેકન્ડ ક્લાસના કંપાર્ટમેન્ટમાં એકલો બેઠો બેઠો વિચારોમાં નિમગ્ન બનતો જતો હતો. અરબ અને દિવસ બરના પ્રવાસનાં કારણે ત્રમ અને કંટાળો તેનાં મુખ પર રપટ તરવરતાં હતાં. અધુરામાં પૂરું માથામાં ઝીણો ઝીણો દુખાવો. પણ શરૂ થયો હતો. અરત થતા કિરણોના ઝાંખા તેજમાં એ કંઈ શોધતો હતો. સંધ્યાના છેલ્લા અમકારાની પચાદ જૂમિકામાં રહેણો એ કાળો જેઠાણ રાત ક્ષર રીતે ગાળતી એ વિચાર એને મુંઝતી રહ્યો હતો. માથાનું દરદ વધતું જતું હતું; વળી શરીર પણ કળતું હતું—તાવની શરૂઆત જણાતી હતી. માથા પર રૂમાલ બાંધી એ પથારીમાં માથું મૂકી સૂતાની તૈયારી કરવા લાગ્યો, એટલામાં ગાડી ધીમા અવિદા સાથે એક રેલ્વેન પર અટકી. રેલ્વેન પર ધમાલ મચી રહી હતી, પણ તેણે આંખો ન ખોલી. દરવાજો ખોલીને કોઇક અંદર આવ્યું, કુશીએ

સામાન અંદર મૂકી બારેણું બંધ કર્યું અને ગાડી ગતિમાન થઇ. નિશીથે જિજ્ઞાસાભરી દૃષ્ટિએ આગંતુકે કોણ છે એ જાણવા આંખો ખોલી. બ્યોન્ડેટની લીલી સાડીમાં લપેટાયેલું ઔરવર્ણ શરીર જોઇ એ ચમક્યો. આગંતુક સુવતી હતી, સુંદર હતી અને વળાં એકલી હતી. નિશીથ માત્રમાં બધું જોઇ નિશીથે આંખો બંધ કરી. ને જોયું હતું તે કરી જોવાની ઉત્કંઠા કોણ જાણે કેમ તેના હૃદયમાં જાગ્રત થતી હતી!

નિશીથ વધારે વખત બંધ આંખો પકડ્યો રહી શક્યો નહિ. કંઈક માથાનું દરદ અને કંઈક આગંતુકને જોવાની તાલાવેલીએ એણે આંખો ઉપાડી.

“આપ ક્યાં સુધી જશો?” આગંતુકે પૂછ્યું.

“બનારસ. અને આપ?”

“હું પણ બનારસ જઈ છું. ચા...હો હીક થયું. ઉપર સુધીનો સંભાલ થયો. આપનું નામ જાણી શકું? બહાર અંધારામાં વાગી શકાયું નહતું.”

“નિશીથ કુમાર.”

“નામ તો પરિચિત જણાય છે. કદાચ આપને ક્યાંઈક દેખ્યા પણ છે.”

“મને યાદ નથી. આપનું નામ?”

“સુપ્રભા.”

ગાડી ધીમી પડી, કોઇ નાના રેલ્વેન પર આવીને રોકાઇ ગઇ.

“ચા પીશો?” સુપ્રભાએ પૂછ્યું.

“જરૂર” હતી નિશીથે ચા વાળાને બે પ્યાલા ચા લાવવાનો ઓર્ડર આપ્યો. ચા આપ્યો. સુપ્રભાએ તથા નિશીથે તેને ન્યાય આપ્યો અને ચાવાળાને પેસા આપી વિદાય કરી નિશીથ અર્ધઉપર સૂઇ ગયો. ગાડી ઉપડી.

ચોડી વારે બંગડીનો મધુર અવાજ કાનમાં ઊવાઇ ગયો અને નિશીથે આંખો ઉપાડી. એણે જોયું કે સુપ્રભાએ બંને દાઢનાં આંકડા બોડી આજસ મરડી હતી. સાડી માથા

ઉપરથી સરી પડી અને એના કાળા બમ્બર વાળોની શરેા જાણે મૃત્યુશ્રોક પર રમવા જિતરી હોય તેમ તેના મુખ પર જીડવા લાગી. પરંતુ આ બધાની દરકાર ક્યો વગર તે હસી અને નિશીથ તરફ જોઈ, બોલી: “આ માટેનો આભાર માનવાનું પણ જૂની ગઠ.”

“એવી ક્રોધ જ આવશ્યકતા નથી.”

“પેલું પુસ્તક આપશો?”

“જરૂર” કહી નિશીથે બાજુમાં પડેલું પુસ્તક આપ્યું.

“આપને વાંચવું છે?”

“ના. આપ વાંચો. મેં તો પૂરું કર્યું છે.”

સુપ્રભા પુસ્તક વાંચવા લાગી. નિશીથ પડખું ફરી સૂઈ રહ્યો. માથાનું દર્દ હળવું થયું હતું; પણ આંખોમાં સખત બળતરા થતી હતી. એથી તે આથરમમાં ગયો અને આંખોમાં પાણી છાંટ્યું, પરંતુ બળતરા જરા પણ ઓછી ન થઈ. ફરી તેણે લાંબાબુ અને નિદ્રાની આરાધના કરવા લાગ્યો.

દસ પંદર મિનિટ નીરવતા છવાઈ ગઈ. સુપ્રભાએ પોતાની બેઠક ઉપર બેઠાં બેઠાં જ કહ્યું: “અરે! હજી તો તર જ થયા છે અને આખી રાત કાઢવાની તો બાકી છે. આપ અત્યારથી સૂઈ ગયા?”

“ના. પણ માથામાં દર્દ થાય છે અને વળી તાવ જેવું પણ જણાય છે.”

“જેવું તો.” કહી તેણે નિશીથનો હાથ પોતાના હાથમાં લીધો. નિશીથના હૃદયમાં અચૂકાટી પ્રસરી. એ સ્પર્શે વિશુના છેડાયેલા તારોના સુમધુર રણકારની માફક નિશીથનું હૃદય ભરી દીધું. ડેટકો સુખદ, ડેટકો મધુર હતો એ સ્પર્શ! એ નારી નિશીથનો હાથ પકડીને બેઠી હતી. અને આશ્ચર્ય ચકિત નિશીથ આંખો મીચીને પડ્યો રહ્યો હતો. હાથ ખેંચવાની ઇચ્છા થઈ, પરંતુ તેમ બની શક્યું નહિ.

“આપને તાવ તો છે. કંઈ દવા લીધી છે?”

ચન્દ્ર-પ્રતિમા

ધરતીને ચોરડે, સાગરને ઘોડીએ,
વારિની ઝોળી મોઝાર:
શરદનો ઝૂલે છે બાળ.

આવે તરંગ ઢોડી ઝોળીને ઘાબડી,
ઝૂલાવે નાનેરા લાલ:
શરદનો ઝૂલે છે બાળ.

આલને પાતાળ ભરી દે છે હિલોળા,
ઝૂલાવે મોંઘો કુમાર:
શરદનો ઝૂલે છે બાળ.

બાજુડે વાઢળીની શાલ કીણી ઝોલી,
દાળ્યાં જો પોપચાં લગાર:
શરદનો ઝૂલે છે બાળ.

પરિમલ પસરાવતો આવે અનિલ પેલો,
મસ્તીનો જાણે બંડાર:
શરદનો ઝૂલે છે બાળ.

મસ્તાનો બાળ જોઈ આલલાને આરે,
ઉભરાય તારા અખાર:
શરદનો ઝૂલે છે બાળ.

પ્રતિમાને સત્ય ગણી માયાને અચ્ચળે
ઘેલાં ભીંજાય અમીધાર:
શરદનો ઝૂલે છે બાળ.
જયમનગોરી પાઠકલ

શરદ આવી

હસતી વિમલ ધવલ સુખે શરદ આવી રે.
હૃદય મારું ભરતી સુખે, શરદ આવી રે.
સરિત કેરાં નીતયાં નીરે
મલકે એનાં મુખડાં ધીરે;
કાશકૂલોની કલગી તીરેતીર જુલાવી રે-શરદ
આજ સોનેરી સીમમાં લેતા મોલ
હિલોળા રે,
આભમાં ભેડે કુંજડીઓનાં

ટોળેટોળાં રે,
નવાં ધાન્યં, નવાં જીવન,
હરખે બધાં માનવીનાં મન,
કંઠેકંઠે ગીત તણી રમજત રેલાવી રે-શરદ.
કુંગરધારે વાઢળી કેરાં એ રૂપેરી રંગ,
મસ્ત મધુરવાયુમાં એ કૂલોની મુગધ,
છોળે છોળે છલકાતો એ ધરાનો આનંદ,
ભરતી એની ચઢતી, ભણે કાંઈના બાધાબંધ
ઉરસરોવર જીવનરસે છલછલાવી રે-શરદ.
ખીલે આપું બ્યોમ મધુરી ચાંદની-રાતે રે
ધંરતીનું મુખ ના સમાતું એકે વાતે રે,
હૈયાં આ રે ગળી ગળી ભય,
પ્રાણનાં પારિજાતક ફૂલે ઢળી ઢળી ભય.
કેણુ અભાણી ખંસીતાને.
કેણુ અનેરાં પ્રીતિગાને
પાગલ મારા પ્રાણને આળે
રહે જોલાવી રે-શરદ.
નાથાલાલ દવે

“અહીં દેનમાં દેવા કંપાથી હોય!”

“અરણ, તો હું આપું છું.” કહી, તેણે
એમમાંથી એક ગોળા નિશીયને આપી. નિશીયે
પાણી સાથે એ ગળી ગયો.

“માથા પર બામ લગાવી આપું?”
બામની શીશી કાઢીને મુખમાંએ પૂછ્યું.

“ના, કંઈ ખાસ જરૂર નથી.”

“એટલે શું થઈ ગયું? જરા બરાબર
મુંઝો એટલે લગાવી આપું. માથું ઢળવું થઈ
જશે.” નિશીય એના કહેવા મુજબ ચૂપંચાપ
અનુસર્યો. માથા પાસે બેસીને તે બામ ચોપ-
ડવા લાગી. બામ ભૂલેલાની માફક નિશીય
પડ્યો રહ્યો. હાથનો સ્પર્શ થતાં જ પીડા જોઈ
થવા માંડી. કાંઈ અવજનીય આનંદથી એના
રોમાંથ ખડા થઈ ગયાં. પોતાનું કુંખે ભૂલી,
એ વિચારી રહ્યો હતો, કે “આ સ્વપ્ન છે કે
સત્ય? એ તેની કેણુ છે? આ મોટે પોતાને,
મોટે આંદુલ કદ વેડી રહી છે? આ બાંધનો
અર્થ? એના મનમાં શું ઢરો? પરંતુ તેને
કંઈ જ સમજાયું નહીં.”

“આપને બેંદુ તકલીફ આપું છું.”

“એમાં શું?” કહીને એ ઢસી. એ
હાસ્યમાંથી નિશીયને કાણુ જાણે શું મળ્યું,
પણ એ બાળકની માફક પાયોજ રહ્યો.

“આપના થોડી કાજુના ઉપચારથી જ
પીડા જોઈ થઈ ગઈ. આપ તો ડોક્ટર
જણાવ છો.”

“જે સમજે તે.”

પરંતુ નિશીયે તેના નવાજ ઉપર કંઈ
લક્ષ્ય ન આપ્યું. આંખોમાં ધેન ભરતું હતું
અને થોડી જ વારમાં એ સૂઈ ગયો.

ટેટસો વખત એ સૂઈ રહ્યો તેની તેને ખબર
ન પડી. પણ જ્યારે એની આંખો ખૂલી ત્યારે
માથું ઢળવું દુઃખ થઈ ગયું હતું. મનમાં સૂંતિ
જણાઈ. એણે ધીરથી આંખો ખોલી, અને જે
જોયું તે ચકિત કરવા માટે પૂરતું હતું. મુખમાં

હજી પણ તેના ઝોરીકા આગળ જેડી હતી. નિશાચના માથાથી થોડે ઊંચે ઝેણે પોતાનું માથું પારીને ટેકવું હતું. અને તેના એક હાથ નિશાચના માથા પર હતો. સાડી માથા પરથી સરકીને ખભા પર આવી પડી હતી, અને સુકેત ચણેલા કૌશલ્યો નિરકેશ રીતે તેના મુખાવિંદ ઉપર નાચી રહ્યા હતા.

એ સુખ સૌંદર્યને નિશાચ નેહ જ રહ્યો. મનમાં કંઈ કંઈ ભાવો ઉત્પન્ન થતા હતા. જરા પણ હાલ્લા ચાલ્યા વગર એ પડ્યો પડ્યો મુખસૌંદર્યના અરણ્યનું પાન કરી રહ્યો હતો. એને જોવામાં એ સુખ અનુભવી રહ્યો હતો-એકરસતા અનુભવી રહ્યો હતો. પરંતુ વધારે વખત એ અવરથમાં તે રહી ન શક્યો. કૌશલ્યો, ઉપરસથી તેની નિંદ્રામાં ખતેલ પડી. ડબ્બામાં એ બંને સિવાય કોઈ ત્રીજી વ્યક્તિ હોવાનું ભાન થયું. શરમથી એ આંખો બંધ કરી-બંધો. એને લાગ્યું, કે ઝોરી કરતાં એ પછાડાઈ ગયો હતો. એ તરીત વ્યક્તિ મનમાં શું માનતી હશે? પોતે પોતાની જાતને અને એ નારીની સેવાને જુલો, નિર્લજ્જની માફક એક અપરિચિત, ઉપકારી અને કુમારી બાળાના સુખ સૌંદર્યનું પાન કરી રહ્યો છે. કેટલો નિર્લજ્જ હતો એ? એણે ચૂપચાપ આંખો બંધ નહોતાં.

નિશાચને થયું કે પોતે પોતાની જાતને કંઈ રીતે છુપાવે? કોણ છે આ નારી કે જેને લીધે આ ક્ષણ જોવી પડી? લોકોને કંઈ રીતે એ મુખ બતાવી શકશે? પોતાને મક્કમ માનવાવાળો નિશાચ તો હવે મરી ચૂક્યો હતો. જો કોઈ ત્રીજું ન હોત તો તેને સતોષ થાત. પ...ણ...હવે તો એ તેની નિર્લજ્જતાને જોઈ ગયા હતા. શું કરવું એ નિશાચ પણ તે ન કરી શક્યો. ચૂપચાપ હતો તેમ જ પડી રહ્યો.

પાંચ મિનિટ...દસ...મિનિટ...ગઈ અને માડી અટકી. પેલા સજ્જન પોતાનો સામાન

કુલની મહેચ્છા

આશા અને ઉમંગેભરી,
કોઈ સુન્દરીના ચોખું અંજોડલે,
મારે મન એવી મહેચ્છા !
કેમલ અંશુલિથી ચૂંચાઈને,
હારમાંહે વિરાગું તેને હેયે:
મારે મન એવી મહેચ્છા !
અથવા લક્ષ્મીની કુલછાળમાં
બેસી જાઉં મંદિર તે સાથે:
મારે મન એવી મહેચ્છા !
સાધન થઈ પૂજાતણું,
ચહું પ્રેમે પ્રભુને માથે:
મારે મન એવી મહેચ્છા !
આવો મસિકા, જાઓ લૂરી
મધ મારું માનવીઓ માટે:
મારે મન એવી મહેચ્છા !
છવન પરાયે અર્પણું
અનિત જાઓ મુગ્ધ લઈ સાથે:
મારે મન એવી મહેચ્છા !
જેણે: પરાયાં હિતકારણે
હશે હોમી દીધી નિજ કાયા:
મારે મન એવી મહેચ્છા !
જેવા સહીદની ખાંભી પરે
ચઢી તેને ચોભાવવાની માયા:
મારે મન એવી મહેચ્છા !
જનાઈત પ્રભાસ્કર

જીવન પતંગને આશાની દોર

(રંગે રમે રે આનંદે રમે, એ દાળ)
 આશાની દોર, મારી આશાની દોર;
 જીવન પતંગને આશાની દોર.
 ઉપાને પોપથે ઉઘાડી મેં મીટને
 માખી મહીતલની દોર;
 સન્ધ્યાની સુરલી સુંઘી સુંઘીને
 કીધી આ હુનિયા નદોર રે,
 જીવન પતંગને આશાની દોર.
 સુસવતે વાયરે છૂટયો એ જાય, જે
 ભરવા આ આજશું પાથ;
 ખેંચી ખેંચીને ઝાલી રાખું તોય,
 દોરી રહે નહિ હાથ રે-
 જીવન પતંગને આશાની દોર.
 ફોટી સૂરજને કરમાં ગૂહીને,
 કરતો આકાશમાં ખેલ;
 લગતગતા તારલા, ચંદ્રમા રમીને
 રમતો અવનીને મહેલ રે-
 જીવન પતંગને આશાની દોર.
 વિશ્વવિદ્ય રંગે અંગે ભરેલા,
 અરતા કુસુમની સુવાસ;
 શ્રવાસે શ્રવાસે એને યમુનાજી ઊછળે,
 રેતીના કણુને ત્યાં વાસરે-
 જીવન પતંગને આશાની દોર.
 ચોંટે જીવનમાં ઘૂમી વળીને
 ઊઘે ચંદ્ર રસપૂર;
 કીકીનાં ફિરજો પહોંચે નહિ ત્યાં
 વેગે ઊઠે દૂર દૂર રે-
 જીવન પતંગને આશાની દોર.
 આશાની દોર, મારી આશાની દોર,
 જીવન પતંગને આશાની દોર.
 મોહિનીચંદ્ર

લક્ષ્મીએ જીત્યો. નિશીથે અર્ધ ખુદી આંખે જોયું
 ને સંતાપનો શ્વાસ ભર્યો. અને ગાંડી એક
 હળવા આંચકા સાથે ઉપડી. એ વિચારવા
 લાગ્યો. એ અને હું બંને મુસાફર છીએ-એક
 ખીજની અપરિચિત. પણી ઠરવાનું કારણ પણ
 શું? થોડી દાણુ તે શાંત પડ્યો રહ્યો. પણી
 તેને લાચું કે સુપ્રભા જાગી હતી. આ સ્થિતિમાં
 સલજી બનીને તે સંભાષણ નિશીથ એ
 જોઈ ન શક્યો. અર્ધ-ખુદી આંખો ન તો એ
 પૂરી ખોલી શક્યો કે ન તો બંધ કરી શક્યો.
 મુખાવિદ જોવાની પૂનરુદ્ધિજાને તેણે મહા-
 મહેનને દેખાવી. એના માથા પરથી હાથ ખસી
 ગયો. સાડી સરખી કરવા તે બેઠક પરથી ખસી
 હોય તેમ બંગડીઓના રણકાર પરથી જણાયું.
 થોડીવારે નિશીથને જણાયું કે પોતાનાં કુમ્ભમાં
 લાંબી લાંબી કામળ આંખોમાં ફરી રહી હતી!
 આ બધાનું કારણ પણ તેને સમજાયું નહીં.
 દાણુનારમાં તો તેના હૃદયમાં કંઈ કંઈ ભાવો
 પસાર થઈ ગયા અને એ કામળ
 હરત અને કંગનો નિશીથના હાથમાં
 દેખાયા. એણે ન કંઈ વિરોધ બતાવ્યો કે ન
 હાથ હોવાવાનો કંઈ પ્રયત્ન કર્યો! નિશીથે
 હાથને પોતાની તરફ વધારે ખેંચવા પ્રયત્ન કર્યો
 પણ ત્યાં તો એક હળવા ઝટકાથી સુપ્રભાએ
 પોતાનો હાથ ખેંચી લીધો. નિશીથ ચક્રિત
 થઈ ગયો! તેના મનમાં બધું અને સત્ત્વ પેસી
 ગયો. આહ! પોતે શું કર્યું? શરમથી મનમાં
 એટલું બધું લાગી આવ્યું, કે ડાખા બદારના
 અંધકારમાં પોતાની જાતને એ છપાવી રહે તો
 સાચું વીજળીના પ્રકાશ પણ અસલ થઈ પડ્યો.
 હૃદયમાં થતું હતું, કે સામે જળના એ જ-
 વંત વીજળીના ગોળાને ફોડી નાખે કે જેથી
 પોતે પોતાની જાતને અંધકારમાં છપાવી શકે-
 ખીજની નજરે ન પડે. પરંતુ આમાંનું કંઈએ
 ન કરી શક્યો અને સત્ત્વ તથા ગજાનીનો માથો
 હવે તેમ જ પડી રહ્યો. અને એ નારી!

નિશીથને એ ન સમજાયું કે તેના દિલમાં શું શું થઈ રહ્યું હતું. એ શું ધમ્મતી હતી તે પોતે પણ નહીં જાણી શકતી હોય ? એ તેનો કાણુ છે કે જોને માટે તેણે આ બધું કર્યું ? ને રીતે એકાએક આવીને એ મળી, એ જ રીતે એકાએક અલગ પડી જશે. પણ તો આ બધું કેમ બન્યું ?

“ નિશીથબાપ ! સૂતાજ રહેવું છે કે શું ! તબિયત કેમ છે ? ”

“ અત્યારે તો બહુ જ સારું છે. ક્યે મોઢે તમારી સેવાનો બદલો વાળી શકું ? ”

“ એવી ઠોઠ જ નર નથી. ” કહીને એ મીન રહી. પરંતુ હવે શું વાત કરવી એ નિશીથ વિચારી રહ્યો હતો. ગ્લાનીને લીધે એ મનમાં ખૂંચવાઈ રહ્યો હતો. એવામાં એણે પૂછ્યું :

“ બનારસમાં તમે સર્વિસ કરો છો ? ”

“ હા. તમે પણ ત્યાં જ રહો છો ? ”

“ ના, હું તો થોડા દિવસ માટે આવું છું મારા એક બાઈ ત્યાં રહે છે. ધણી વખતના એમના આગ્રહથી ત્યાં આવું છે. ”

“ ત્યારે તમારી સુલાકાત ત્યાં થશે ? હું તો તમને-જે અયોગ્ય ન લાગે તો-કહેરાતો હતો કે મારે ત્યાં જ ઉતરો. ”

“ તમારે ત્યાં કાણુ કાણુ છે ? ”

“ બધા જ. મા, બહેન, બાઈ. ”

“ અને મને ત્યાં લઈ જઈ એ બધાને શું પરિચય આપશો ? ”

“ કહીશ કે મારી સાથે બહુતાં દર્દા. ”

“ તમારી હિંમત તો ઓછી નથી. પણ જો એ જુઠાણું ફરી બળ તો ? ”

“ ત્યારની વા...ત ત્યારે. પરંતુ તમારી પણ હિંમત ઓછી તો નથી જ. તમે ઓ... યુવતી..., હું અને તમે બંને એકલાં આ ગાડીમાં જઈ રહ્યા છીએ. રાત્રીની આ નિરવતા અને આકાશને સોભાવતો આ સૂર્ય. જો ઠોઠ પુરુષ પોતાની જાતને...જૂ...લે, તો, તો... તમે... તમે શું કરો ? ”

નિંદરડી

સખિ આપો મને કોઈ આણી,
નિંદરડી ક્યાં રે બોવાણી ?
એને શોધું ક્યાં છેક હું આતણી,
નિંદરડી ક્યાં રે બોવાણી ?
સખિ ! શાને હશે એ રિસાણી,
નિંદરડી શાને બોવાણી ?

શોધું ભર બ્રહ્માંડમાં, શોધું ચોંદે લોક;
શોધું સરિતા સાગરો, શોધું જગતના ચોક.
સખી ક્યાંયે લાધી ના નિશાની,
નિંદરડી ક્યાં રે બોવાણી ?
સખિ ક્યાં જઈને એ તો સમાણી,
નિંદરડી ક્યાં રે બોવાણી ?

સન્ધ્યા છૂપે આભમાં, ફૂલમાં છૂપે પરાગ;
પ્રિયા પ્રિયતમ કીકીમાં, ઠોકિલ કળે રંગ.
સખિ એ રીતે એ શું છૂપાણી,
નિંદરડી ક્યાં રે બોવાણી ?
સખિ લાવો એને કે બોલાવી,
નિંદરડી શાને રિસાણી ?

શોધો સ્નેહી સ્વપ્નમાં, શોધો લોક સમાજ
વનવનના પડદા વીંધી, શોધો સાગરપાર.
હું તો માનવ સમાજે લૂંટાણી,
નિંદરડી ત્યાં શું બોવાણી ?
સખી ! એ છે બહાલમની એ ધાણી,
નિંદરડી શાને રિસાણી !
સખિ સુની મરું એ વિનાની,
નિંદરડી લાવો મનાવી.

સીતારામ જે. રામા

આનંદને ઊમળકે

અંતર માડું ઊછળે આનંદને ઊમળકે. (૨)

રોમ રોમાંચ થાય,

પ્રેમ પૂરે બરાચ,

પ્રાણ-પાંદલી પ્રસન્નતાથી પલકે:

—અંતર માડું....

સંતાપ સહિતા સહજે સમાવતી,
શાંતિ સ્વર્ગીય વ્યગ્ર વિશ્વે જમાવતી,
અંદા મીડું મીડું મલકે:

—અંતર માડું....

કાળી શી રાતની છાયા ગળી ગઈ,
ફપલ રંગ અંગ અંગે બની ગઈ,
જ્યેષ્ઠનાના બદ્ધ ને અળકે:

—અંતર માડું....

સોળે કળાઓ શુકલવર્ણી શી ખીલી;
પ્રેમપ્રસાદી જગદુદયે ને ઝીલી;
રસનો રત્નાકર સળકે.

—અંતર માડું....

મૂર્તિ મનોહારી અખિલ આનંદિની,
મુખની સવિત્રી, મુધાઓની સ્પંદિની,
અંકિતા હો આત્માને ફલકે:

—અંતર માડું....

પૂજાસાલ

સાંભળાને એના મુખ પર હાસ્ય ફરક્યું. એ બોલી: “તો સ્ત્રી પુરુષને બતાવી આપશે કે એ પણ પુરુષ છે. ત્યારે તમને પૂછી શકું કે તમારામાં કેટલી હિંમત છે? સ્ત્રીને તમે પૂરી સમજી શક્યા નથી: સ્ત્રીની ધમ્મણ વગર પુરુષ તેને કંઈ જ કરી શકતો નથી. સ્ત્રી એ શક્તિ છે અને પુરુષ તેનો ઉપાસક છે. સ્ત્રી સ્નેહની મૂર્તિ છે, શક્તિનો ભંડાર છે. એ પુરુષને બાવના અને પ્રેરણાનું પાન કરાવી શકે છે. તમે મને સ્ત્રી કહી મારો ઉપહાસ કરવા ચાહો છો? પરંતુ ખરી રીતે તો તમે તમારું અને તમારી પુરુષગતિનું અપમાન કરી રહ્યા છો. અને ... સ્ત્રીના અનેક ક્ષેત્રો આપે પરિચિત થવું જોઈએ. સ્ત્રી લાડપેસી જન્મેલા હોય છે, વિરાના હેતથી તરબોળ થતી એ બહેન છે, અને સ્નેહના દિગોળ પર ઝુલાવતી એ પ્રેમભરી પત્ની પણ હોય છે. પરંતુ એ પ્રેમ અને સ્નેહની મૂર્તિ વિશે છે ત્યારે... ત્યારે તો બલભલાને પણ નમાવે છે. તમે પુરુષ બનીને મારી-સ્ત્રીની સાથે ક્યો સંબંધ રાખવા ઇચ્છો છો? દુકાંચ બહેનની માફક સ્નેહ રાખું તો પણ તમે પુરુષ જ રહેશો. માની માફક લાડ લાડવું તો પણ તમે તો એના જે જ રહેતાના. ઠગાય મારી જગ્યાએ તમારી બહેન હોત તો શું તમે પુરુષ ન હોત અને એ સ્ત્રી ન હોત? જોઈ તો ખરી કે આપનામાં કેટલી હિંમત છે?”

નિશીથ કંઈ જવાબ આપી શક્યો નહિ. જડની માફક બેસી રહ્યો.

“અરાગ લાગ્યું નિશીથમાઈ?”

“વાત અરાગ લગાડવાની નહિ, પરંતુ સમજવા જેવી તો જરૂર છે. વિચારું છું કે તમારા જેવી સ્ત્રી જ વારતવિક સ્ત્રી છે. હાં, ને યોગ્ય લાગે તો મને તમારો પરિચય આપો.”

“દુ અને તમે મિત્રો છો એ ... મિત્ર જ. અને અજુઓગમ્યા મિત્રો જ રહીએ એ જ રીત રહેશે.”

“તમને ઠીક લાગે તે ખરું, પણ એક પ્રશ્ન પૂછું ?”

“હું ?”

“પ્રશ્ન તો વ્યક્તિગત છે અને મને પૂછવાનો અધિકાર પણ નથી. માનું છું કે તમે ક્ષમા કરશો. હું જાણુરા ચાલુ છું કે તમે વિરાહીત છો ?”

“ના. પણ તમને તેની શી જરૂર પડી ? પશુઅત્યારની પરિસ્થિતિમાં તમારો પ્રશ્ન ઉપરિચિત થવાનું કારણ હું જાણું છું. આ પ્રશ્ન બાબતમાં વધારે પૂછપરછ વધુનોતરું પરિણામ લાવશે. કદાચ તમે ઠાઈ માગણી કરી એસો તો મને તમારી તરફ તિરસ્કારની લાગણી થઈ આવશે.”

“કેમ ?”

“કેમ કે તમે મને જાણતા નથી. મારા સંબંધમાં પણ કંઈ જાણતા નથી. હું કહીશ કે તમે મૂર્ખ છો, વાસનાના શુદ્ધામ છો, ઈર્ષા સૌંદર્ય તમારી આંખોમાં વિહવળતા લાવે છે. સમાના પરવાનાની માફક તમે જળા મરો છો.”

“પણ કુમારી ! આપની પાસેનું એવી ઠાઈ પણ માગણી કરવાનો ન હોય. હું તો વિચારતો હતો કે જે ઠાઈ આપને પતિ થશે, તેને આપનો સમક્ષ હાથ જોડીને જિયું રહેવું પડશે.”

“એવી વાત કરવી તમને ઠીક લાગતી નથી ?”

“મિત્રતાના સંબંધે પણ નહીં ?”

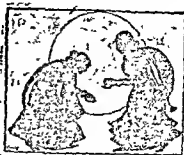
“ના. કેમકે મને તેમ હોય પણ મારો અને તમારો પરિચય થોડી જ ક્ષણો છે, તેથી આપણે અમુક પરિસ્થિતિની અંદર જ રહેવું બોધ્યું.”

“જેવી આપની મરજી. પણ ભવિષ્યમાં ઠાઈ દિવસ તક મળે તો મારી વાત યાદ કરજો.”

પણ સુપ્રભાએ કંઈ ઉત્તર ન દીધો. નિશીથને પણ મોન રહેવું પડ્યું.

બંતારસ આવ્યું. સામાન લઈ બંને જિતરી પર્યા. સુપ્રભાના બાઇને કંઈ પત્તો નહોતો. એ મુંઝવા લાગી.

ગરવી શુજરાતણ

ગરબે ગરબે ધૂમતી રે....ગરવી શુજરાતણ.

એની પાંપણને પલકારે,

એનાં ઝાંઝરના ઝમકારે,

લળી લળી દેતી એ તાલ રે....

ગરવી શુજરાતણ.

એ તો ગરબે ગરબે ધૂમતી,

હૈયાનાં પ્રેમઅમી ધૂમતી,

અંખડીમાં અમીરસ છલકાવતી રે....

ગરવી શુજરાતણ.

પગની પાની સુધી સાળુ લહેરાતો,

અનીલ એના કેશની લટો સમારતો,

એના મસ્તકે દીલડી સોહાય રે....

ગરવી શુજરાતણ.

એના મસ્તકે ચોભતી હેમની હેલ,

ચાલે ઢળકતી જાતે મત્ત બની ઢેલ,

એવું અણુમોલું શુજરાતણું રતન રે....

ગરવી શુજરાતણ.

એનો સીધો સાહો વેશ,

એનો ગરવો શુજરે દેશ:

એવા દેશની સોહામણી નાર રે....

ગરવી શુજરાતણ.

બાણુલાલ જે. પટેલ

(ગતિક્રિયા ચાલુ)

નવખાલીમાં ઝુંપડાંઓ ગારમાટીનાં અને નાળાયેરીના પાનનાં ઉભા કરેલાં હોય છે. પાક્કા મકાનો એછા પ્રમાણમાં હોય. થોડા ઘણા હતાં તે પણ નવખાલીના હત્યાકાંડમાં બળાને બરમીચૂત થઈ ગયાં હતાં.

પ્ર. બાપુનું મુખ્ય મથક 'શ્રીરામપુર' કરીને એક ગામડું હતું ત્યાં હતું. તે ઘર પણ ગારમાટીનું અને છત ઉપર નાળાયેરીના પાંદડાં હતાં. આપણા તરફ પણ બેડુવર્મના અણાં ઝુંપડાંઓ જોવામાં આવે છે. શ્રીરામપુરના ઝુંપડાંમાં તો રહેવાય તેવી સમવડ સાથીઓએ કરેલી હતી જ, પરંતુ રોજ રોજ એક ગામડેથી બીજે ગામડે જવું પડે અને વળી તેમાં મ ઝુંપડાંઓ બળાને ખાખ થઈ ગયેલાં, વળી ભેજવાળા ત્યાંની હવા, વરસાદ આવે ત્યારે મુશળધાર, આમાં ઝાડ નીચે પણ રાતવાસો કેમ રહેવાય ? એટલે બાપુજી પગપાળા યાત્રા તો કરશે પણ રહેશે ક્યાં ? આ ચિંતા સૌમાં પેડી. અને તેમાંયે સતિશબાજી, એ તો આખા 'ગાંધી કેમ્પ'ના બ્યવસ્થાપક હતા, એટલે એમને વધુ ચિંતા હતી. પરંતુ આ બાઈ બહુ વિદ્વાન અને હુદ્દિયાળા છે, એટલે એમણે યુક્તિ વાપરીને એક હેરવીફેરવી રકાય એવું ઝુંપડું (Folding Hat). બનાવ્યું. આ ઝુંપડાંમાં મ બિેવી સમવડ કે, એમાં ખારી, ખારણી, બે હલકી પટ્ટ (બાપુજી અને મારે સદા માટે) અને જમીન ઉપર ધાસ હપર ચદાઈ, જેથી ખરબચડી જમીન હોય તો વાંધો ન આવે. પાછળના ભાગમાં એક નાનકડું બાયરમ. આંતું કળામય ઝુંપડું બનાવ્યું હતું. બાપુજીને એટલી તો ખબર હતી કે પોતાના મારે કંઈક ઝુંપડું બને છે, પણ એવી કલ્પના સ્વપ્ની પણ ન હતી કે એ ઝુંપડીને 'મહેલ'નું ઉપનામ આપવું પડશે. હવે બાપુજી શ્રીરામપુરમાં રહેતા હતા, ત્યાંથી બે માઈલના અંતરે

બાપુનાં સંભારણાં

લેખિકા :

ક. મનુબહેન ગાંધી

ચંડીપુર કરીને એક ગામડું છે; અને પણ આ ચંડીપુરથી બાપુજીની ખરી યાત્રા શરૂ થઈ, કારણ કે બાપુજીને સૌથી પહેલું ન્યાં પુષ્કળ તુકરાન થયું હોય, અને ન્યાં બિંદણ લોહો હોય ત્યાં જવું હતું. પરંતુ તે ગામ શ્રીરામપુરથી સીધું સાત આઠ માઈલ થતું હતું અને ચંડીપુરથી ત્રીશી ૪ માઈલ થાય. અહીં બાપુજી એકધારા સાત આઠ માઈલ ચાલે તો તો ઘણો શ્રમ પડે, જેથી શ્રીરામપુરથી પોતાનું મથક ચંડીપુર ફેરવાયું.

અને બીજો દરોડો તે ૭-૧-૪૮નો હતો. અને તે દરોડાથી પવિત્ર યાત્રાનો આરંભ થયો. આ દિવસે પ્રાર્થનામાં બાપુજીએ 'વૈષ્ણવ જનનું' બજન ગાવાની સૂચના કરેલી, કેમ કે યાત્રાનું પહેલું જ મુહૂર્ત હતું. પણ એ બજનમાં થોડો

આશીર્વાદ

એ તો આપે આશીર્વાદ;
 એનો સુણાય જગમાં સાદ.
 એ તો
 એકય ભાવથી સઘળા રહેલો,
 કરો ન કોઈએ કલેશ;
 આપસ કેરા ઝગઠા છોડો,
 છોડો બુઠ્ઠા વેપ.
 કિંદ બન્યો આઝાદ,
 એ તો આપે આશીર્વાદ.
 પુણ્ય ભૂમિ છે ભારત કેરી,
 સુવર્ણ તણી છે ખાણ;
 કલ્પ કલ્પમાં રસ રંગ ભરીને,
 દેતો હરિવર લહાણ.
 વતન થશે આઝાદ,
 એ તો આપે આશીર્વાદ.
 રત્ન જવાહર સોંપ્યું તમને,
 વલ્લભ શા સરહાર;
 માગે ખતાવે દર્શક થઈને,
 સમજો એનો સાર.
 બૂલ જો કો મી વાદ
 એ તો આપે આશીર્વાદ.
 સત્ય-શાંતિ ને અહિંસા કેરા,
 સ્વીકારજો સૌ પંથ;
 અચળ હૃદયોતો અવિનાશી દેશે
 દુઃખનો લાવી અંત.
 પ્રભુ સુણે ફરિયાદ;
 ધર્મને કરજો યાદ,
 એ તો આપે આશીર્વાદ.
 મૂળજલાઈ પી. શાહ

ફેરફાર થયો, કે 'કાંઈ જન તો, પાસીજન તો,
 કિંદુજન તો, શીખીજન તો, મુસ્લીમજન તો
 અને હરિજન તો તેને કંઠીએ જે પીઠ પરાઈ
 બાજુ રે.' આમ દરેક કઠીએ ફેરફાર કરાવ્યો
 અને મારી સાથે સાથે પણ પુરાવ્યો. પછી
 જે ધરમાં ઉતારો હતો તે ધરની સ્ત્રીઓએ
 બાપુજીને ચાંદસો અને ચોખા ચોડ્યા.

'આજ આમમાં બાપુજીએ ચંપલ તળ્યા.
 આવી કંડીમાં ત્યાંના મારામાં પગ મૂકવો
 એટલે બરફ પર પગ મૂક્યા બરાબર થઈ જવું,
 અને બાપુજીના પગ એટલે આપણા હાથ
 કરતાં વધુ સુંવાળા અને સાદ. એમાં ખેત-
 રીમાં ખુદીને જવું પડતું અને કાંટા વ કાઢવામાં
 હોય તો વાગી જતા. એને લીધે લોહી પણ
 નીકળેલ અને ચીરા પણ પડેલ. પરંતુ બાપુજી
 ચંપલ પહેરવા એકના બે ન જ થયા-કારણ
 આપણા કેવમંદિરમાં, મસ્જિદમાં કે
 ચર્ચમાં અથવા કોઈ પણ પવિત્રભૂમિમાં જઈએ
 છીએ તો ચંપલ નથી પહેરતા.—ત્યારે મારે
 તો દરિદ્રનારાયણના દર્શને જવું છે, ત્યાં કંઈ
 થઈ છે, તે ભૂમિ ઉપરથી ચાલવું છે. જેના
 સ્વચ્છતા કપાઈપૂઆ છે, તેની સુલાકાત લેવી છે,
 જે નિર્દોષ સ્ત્રીઓ ઉપર જુદમ થયો છે, જેને
 ધર્મભક્ષ કરી છે એમની પાસે જવું છે, એ
 બધું મારે મન પવિત્ર છે ત્યાં ચંપલ કેમ
 પહેરાય ?'

ઉપરના ચબ્દો બોલતાં બોલતાં બાપુજીના
 હૃદયની સ્થિતિ જેમ આપણે માખણ કાઢવા છાશ
 વસોવીએ અને છાશની જે સ્થિતિ, થાય તે
 બાપુની સ્થિતિ હતી. એમના અવાજમાં
 કેટલુંયે દુઃખ ભર્યું હતું, આજેય મારા
 કાનમાં એ દુઃખમય અવાજના ભણકારા
 વાગ્યા જ છે. ઉપરના વાક્યો કહ્યા પછી
 ચંપલ માટે દલીલ દરવાની મારી તો
 હિંમત જ ન માલી.

એટલે ચાત્રાનું ડમણ ભરતા પહેલાં ચંપલ

કાઢયા—અને ‘એકલો જાને રે’ વાળું કવીર રવીન્દ્રનાથ ટાગોરનું ભજન બંગાળમાં સર કરવાનું હતું. આ ભજન ગુજરાતીમાં મહાદેવ-ભાઈએ ઉઠાવ્યું છે, અને તે ખૂબ જાણીતું છે.

આ ભજન દરરોજ યાત્રાનું, પ્રયાણ ચલા પહેલાં ગાતા ગાતા જવાનું, ત્યાર પછી જ બીજા ભજનો કે રામધૂન ગવાતી.

એટલે આ ભજન સર કર્યું. તેમનો એક હાથ મારા ખજા હિપર અને બીજો હાથ એમની વાંસની લાકડી હિપર મૂકી બમ્મ હૃદયે સવારે ૭-૩૦ વાગે ચાલવાની શરૂઆત કરી.

નાળાયેરી, સોપારીના લીલાંછમ પનો વઢાવતા ત્યારે જોઈ મન પ્રકુલ થતું. સુપંદવ પશુ હજી નીકળવાની શરૂઆત કરતા હોય, જાણે બાપુજીનો સાથ પૂરાવવા કેમ એ પણ ૭-૩૦ વાગે જ નીકળતા ન હોય! એમ લાગતું. પશુ જેમ કુઃખ પાછળ સુખ, અને સુખ પાછળ કુઃખ, તે પ્રમાણે વળી રસ્તામાં કતલ થયેલાનાં હાડકાં, તેો કોઈની બોપરી પડી હોય, તેો વળી કોઈ કુઃખીયારી હાડ-પોજરવાળી અર્ધો નમ્મ બહેન મળે, તેો કોઈ માતપિતા વિદાણુ ખાળક મળે, આ બધાને બાપુજી કેવા દયામણા કુઃખી ચહેરે જોતા તે મારે મને સજ્જાય મળતા નથી. મારી આંખમાંથી ચોધાર આંસુ વહી જતાં તેો બાપુજી મારી હિપર નારાજ થતા અને કહેતા કે “તું રડશે તેો બીજાએ” શું થશે? અને તેથી જ ગુરૂદેવના ભજનો આખા રસ્તે ગવડાવું છું કે એમાંથી શાંતિ મળે છે અને હૃદય શહેજ ચલામાં મદદ કરે છે. જો એ ભજનોનો સર તું તારા મોઢેથી કે ગળામાંથી જ કેવળ નહીં, પણ હૃદયમાંથી કાઢીશ તેો તને ઘણું આશ્વાસન મળશે.”

બધું જોતા જોતા અમે બરાબર ૭-૨૦ના નીકળેલ તે ૯-૩૦ વાગે જે ગામમાં ખૂબ નુકશાન થયું હતું તે ગામે પહોંચ્યા. આ ગામનું

આનંદને ઓલે

હિંચો આનંદને ઓલે મનવા, ઝાકમઝોળ.
ધરતીને જોળે, આલને હિંડોળે,
જગ હર્ષમત્ત ઓલે રંગમાં તરંગોળ—

મનવા૦

થેલુડી મંચરી હૈયાનાં હાસ વેરે;
નવેલી પાંદડી ફૂલડાંની પામ લેરે;
રસિલી કોયલી,
માધવો મોરલી,

રેલે વસંતગીત કંઠજોળ—મનવા૦

મૃદંગ મેઘની અલંગ ધમ્મ ધમકે,
વધોની ઝાંઝરી ઝમ્મ ઝમ્મ ઝમકે,

વીજળ બાળી,

દેઈ થેઈ તાળી,

નાચંતા મોરચદોર રંગરોળ—મનવા૦

વન કેરા વાંસડાં વેણુ વળડતા,

ચરિતાના સોણુલાં તારા જગડતા,

ચંદ્રીના હુમ્મરે

તેજછાંય કુંડોળે,

જાગે શરદ જે મોરતાના ઢોલ—મનવા૦

હિંચો આનંદને ઓલે મનવા, ઝાકમઝોળ,

મનવા, ઝાકમઝોળ.

• ગાંધીજીના પહેલ

નામ હતું માસીમપુર.

આ ગામમાં બધા જ ઝૂંપડાઓ બળા ગયેલ, તેથી જ પેલું, સતિશ્યામજીએ બનાવેલું ઝૂંપડું ગોઠવવામાં આવ્યું હતું. બાપુજીએ આ ઝૂંપડામાં પ્રવેશ કર્યો, અને હવે ત્રીજે ખૂલેખાંચરે એમ બધે બારીક નિરીક્ષણ કરીને બહાર પાટ ઉપર મારાવાળા પગ ધોવડાવવા બેઠા. હું પણ ધોવા લાગી. થોડીક મિનિટ બાપુજી સુષ રજા પછી મને કહ્યું: " જોયું ને! સતિશ્યામજીએ મારા મહેલ માટે કેટલી બધી મહેનત લીધી છે? પાંદું એક બાળક પણ ઉપાડી શકે એ રીતે દરેક ભાગો છુદ્ધ કર્યા છે અને દલકાં છતાં મજબુત બનાવ્યા છે. આવો એણે મારી ઉપર પ્રેમ રેડ્યો છે. પરંતુ આવા બાળક પ્રેમનો મારાથી અંગીકાર કેમ કરાય? એથી મેં" તો નિમ્મય કર્યો છે કે આ મહેલ હવે બીજા ડોઈ પણ ગામમાં લઈ જવામાં નહીં આવે. અને તેનો ઉપયોગ એક નાની ઈસ્પીતાલ બનાવવામાં થશે અથવા એવા જ બીજા ડોઈકામને સાર. હું તો ત્યાં ત્યાં જ જવ્યા મજારો ત્યાં આરામથી પડ્યો રહીશ, તહીંતર ઉપર બહીં ઝાડો કેટલાં બધાં છે! તે આપણને ક્યાં ના પાડે તેમ છે? ત્યાં આરામથી પડેલા રહીશું. જેમ રામજીને નમાવવું હશે તેમ નમાવશે. એની ચિંતા આપણે શા સાર કરીએ? જે જે કાર્યકરો ગામડામાં બેઠા છે તેઓને પણ મેં તો રહી જ દીધું છે કે, જે ગામડામાં બેસો ત્યાંના જ બનો, એની સેવા કરતાં જે એ લોકો આવા આપે તેનાથી નમાવો, ન આપે તો બૂખ્યા રહેા—પણ એમનામાં તમે અને તમારામાં એ એકત્રિત થાય તેમ કીડુંબિજન બનો. અને બહીં આવ્યા છીએ તો કંઈક એવા બાવ સરખોય ન દેખાવો એમએ,

અને માંદા પડે તો વચ, હકીમ, કે દવાદાર ગામડામાંથી જ જેમ મળે તેમ અથવા 'પંચ-મહાજૂત, આપે તેનાથી સતોષ માનવો. સુશીલાનો પણ માર્ક કાર્યકરોએ દાક્તરની દૃષ્ટિએ ઉપયોગ ન કરવો, ત્યાં સુધી હું તો ગયો છું. (ડો. સુશીલાબહેન પણ એક ગામડામાં જ હતા.) એટલે આજ નિયમ મારે સાફ હોઈ શકે."

બાપુજીએ બીજે દંડાડે આ ઝૂંપડી આમળ જવા ન દીધી. અને એથી કાયદો પણ લજોજ થયો. જે ગામમાં જતા ત્યાં સામાન્ય રહે-શુંકના ધરમાં (ઝૂંપડામાં) બાપુજીનો ઉતારો થતો. પરિણામે વણકર, મોચી, હરિજન, મુસલમાન, હિંદુ, બ્રાહ્મણ, વાણીયા, કુંબાર, ખેડૂત, હાજમ, છુદ્દાર, અને ઝૂંપડાઓ જેમણે કતલ મલાવી હતી ત્યાં પણ બાપુજીનો ઉતારો બનવા પામ્યો. અને બાપુજી પણ જોને ઘેર ઉતરતા ત્યાં એક પિતા સમાન વર્તાય કરતા. જતાં વેંત કુટુંબમાં કેટલા માણસો છે, શું ધંધો કરે છે, પેટ પુરતું મળે છે કે નહિ, વગેરે બધા બખર અંતર ખુલે અને એ રીતે લોકોના માનસ પણ ફર્ષો. પછી તો બાપુજીના ઉતારા માટે લોકો ઝગડતા. જાણે કે કરેલા પાપનું પ્રાયશ્ચિત આ દેવી આજાને આંગણે લાવીને આ ભવમાં જ થવા ન પામતું હોય! અને બાપુને પણ જાણે આ લોકોમાં આ રીતે રહી પ્રેમ સંપાદન કરીને વિનય અજાનો આનંદ અંદર ઉપર તરવરતો, ત્યારે ધડીબર સી માર્ક થયેલા હતાકાંડને ખૂલી જતા. અને ધણી તો એમ પણ કહેતા કે 'મને અગારા દેશમાં હતાકાંડ થયો, એથી અમને આ મહાપુરુષના દર્શન તો થયાં? અને આજીવન તો ચરણરજ લઈ પાવન થયું.'

સ્રી-જીવન માસિકનું વાર્ષિક લવાજમ દેશમાં રૂ. દા છે.

‘કવિતા અને જીવન ?’ પડીમર કોઇને
 જમમાં નાખી દે. કવિતા અને જીવનને સંબંધ
 શો ? કવિતા કદપના પ્રદેશમાં વિચરનારી; જીવન
 વ્યવહારુ વસ્તુ; બન્ને વચ્ચે કેટલું અંતર ? છતાં
 બન્નેનો સમન્વય ? આવા કેટલાય પ્રશ્નો જોડે,
 પરંતુ હકીકત તરીકે એ સત્ય છે કે કવિતા
 અને જીવન એકબીજાનાં પૂરક છે, એકબીજા
 એકબીજાને અનુલક્ષે છે. આ વિધાનનું જરા
 સ્પષ્ટીકરણ કરીએ.

‘જીવન એટલે શું ? આપણે જીવીએ છીએ તે,
 એટલે અર્થ બસ નથી. એમ તો પશુપંખીઓ,
 ફીટજગત સૌ કોઈ જીવે છે. એટલે જીવનમાં
 કોઈ વધુ અર્થ વિવક્ષિત છે. માનવજીવન એટલે
 વિચાર પૂર્વકનું જીવન; પશુપંખી કરતાં વધુ
 વિકસેલું જીવન. શ્રદ્ધા અને બુદ્ધિનો જેમાં વિકાસ
 થયેલ છે તેવું માનવ જીવન.

આને આપણા જીવન તરફ દૃષ્ટિપાત કરો.
 તે વિશાળ બન્યું છે, એ જીવન જેમાં જીવીએ
 છીએ તે જગત વિશાળ હોવા છતાં, વિજ્ઞાનની
 શોધોને લીધે ‘કોઈમાં સમાઈ જાય’ તેવું
 નાનકડું બન્યું છે. આ કારણે જીવનમાં જોડાણ
 આબ્યું છે, વેવિહ આબ્યું છે, અને મનન-
 શીલતા આવી છે.

આ મનનશીલતામાં જેટલી જંજીરતા,
 જેટલું જોડાણ તેટલું જીવન બિયું; તેટલી જીવ-
 નના વહેણની વધુ ગતિ. આ મનનશીલતા
 દરેક વ્યક્તિમાં હોય છે; કોઈમાં રમૂજ તો કોઈમાં
 સૂક્ષ્મ. આ વિચારણાને શબ્દદેહ અપાય તે
 સાહિત્ય. જે સાહિત્ય આમજનતાની શ્રદ્ધાને
 મૂર્તિમંત કરે; આમજનતામાં સ્પર્દન ઉપગમે
 તેને આપણે જોમિંપૂર્વક કવિતા કહી શકીએ,
 એટલે કે કવિતા અને જીવનને એ રીતે જોડે
 જ નિકટનો સંબંધ છે.

હવે આપણે આગળ વિચારીએ. જીવન
 સંબંધી જે જે વિચારાય છે તે સાહિત્ય નથી;

કવિતા અને જીવન

કે. કમળાબહેન રતનચંદ મુતરિયા

*

કવિતા પશુ નથી. જીવનને સમગ્ર રીતે જુએ,
 જીવનના એકેક પાસાને સમભાવપૂર્વક નિહાળે,
 જીવનને અનુલક્ષીને જ જેનું સર્જન હોય તેને
 કવિતા કહીએ તો ખોટું નથી. વાસ્તવિક વસ્તુ
 એ છે કે, કવિતા અથવા સાહિત્યના સર્જનમાં
 મોટું કારણ જીવન છે. એટલે જીવન એ તો
 કવિતા માટે કવિતાનાં સર્જન માટે મોટું
 સાધન છે. આમ કવિતા અને જીવનને નિક-
 ટનો સંબંધ છે.

‘કવિઃ કાન્ત દર્શી’ એમ એક રથજે કહે-
 વાલું છે, આ કથન ઉચિત છે. જોષિએને
 આપણે આર્પદ્રષ્ટા કહ્યા છે, આની પાછળ
 પણ કારણ છે. કવિ છે તે જીવનની અનેક
 બાબતો જોઈ શકે છે; તેની બિજેળી અને ખીજ
 બાબતો તે કદપી શકે છે, અને તેના પરનું ચિંતન
 તે જનતા સમક્ષ રજૂ કરે છે. આ ચિંતનદાર,
 તેનો આશય જનતાને પોતાના વિચારો તરફ
 ખેંચવાનો હોય છે; જીવનને વધુ સારી રીતે
 જીવી શકાય તે બતાવવાનો હોય છે. રામા-
 ચણુ અને મહાભારતના કર્તાઓની આ વિશિષ્ટ
 દૃષ્ટિ આપણે જોઈ શકીએ છીએ. શકુંતલ અને
 ઉત્તરરામ ચરિતનાં સર્જકોની સાથે દૃષ્ટિ તેમની
 કૃતિઓમાં સ્પષ્ટ જોવાય છે. શેક્સપિયરે પોતાનાં
 નાટકોમાં જેવું જીવન પોતાની આસપાસ જોયું

રાસ-રમણી

રાસ રમવાને ચેલી
કામ કરી વેલી વેલી

આવે સોહાગણુ લોળી,
એને નાકે છે નયની, લાલે છે ટીલકી,
પહેરી શીયળ કેરી સાકી:

આવે સોહાગણુ લોળી.

મેઘિરા ફૂલતણી શુ'થેલ વેલી એ,
મગટચો છે તેજ-પૂજ લીને અંજોડલે;
તારાના લુમળા તોડી ઉતાવળી:

આવે સોહાગણુ લોળી.

રુમઝુમતા રુમઝુમતા અંઝર કાંધ અણુકે,

હેવા રાસને તાલ;

શબ્દે સોહામણી ને કાચલ કાડામણી

કાલાવે વિશ્વપાતાળ:

ઉતાવળી આવે સોહાગણુ લોળી.

ઉચેરા આભમાં ચંદ્રલેલો ચંદ્રમાં,

લેવા રસલીનીને રાસ;

પગલે પગલે એને વાદળી સતાવે,

મધરાતે પુરા થયા રાસ:

પારણીયે પોઢેલા બાળ યાદ આવતાં,

હકી પંખીણી સાય છોડી:

ઉતાવળી આવે સોહાગણુ લોળી.

સો. મંછાગોરી પંડયા

તે આલેખ્યું; વાસ્તાવેક ચિત્ર આલેખ્યું; એટ-
લાથી એની પરિપૂર્તિ ન થઈ; એણે આડ-
કતરી રીતે જીવન કઈ રીતે બેઠાજીવાળું થઈ
શકે; વિકસી શકે તે પણ બતાવ્યું. અને
આ કૃતિઓએ માનવ જીવનના વિકાસમાં નાનો-
મૂનો ફાળો નથી આપ્યો; પણ ચિરંતન ફાળો છે.

કવિતા એ સાહિત્યનો એક વિશિષ્ટ પ્રકાર
છે. સાહિત્યમાં પ્રચાર સાહિત્ય હોઈ શકે; પાર-
માર્થિક પણ હોઈ શકે. કવિતામાં પણ આ
બધું હોઈ શકે, પરંતુ સાંચી કવિતામાં આ
કરતાં વિશેષ તરવ હોય છે.

કોઈ પણ પ્રકારના સાહિત્યમાં ઉપરેલ
એક યા બીજી રીતે હોવાનો. પછી તે બંને
શાએ લખ્યું હોય; અપ્ટન સિંકલર સમર્પ્ય હોય
કે મહાત્મા ગાંધીજીએ આલેખ્યું હોય. પણ
તેની વિશિષ્ટતા જુદી રીતે છે. જીવનને અનુ-
લક્ષીને તેમાં ક્યું વિશિષ્ટ તરવ છે તે આપણે
જેવું જોઈએ. ચિરંકાળ સુધી પહોંચી શકે એવું
ક્યું સત્ત્વ તેમાં છે? માનવઆત્માને—માનવ
જીવનને પલટી નાખે એવી કઈ ચીજ એ કૃતિમાં
છે? આ ને તરવ તે કવિતાની છે કહોડી.

જો આ તરવ ન જડે તો તે કવિતા નથી;
પણ ઇતિહાસ-શ્રેણી છે; અણ્ણિતના શુભાકાર
બાળાકાર અથવા સરવાળા બાદબાકી છે. શ્રેણી-
જમાં કે ઇતિહાસમાં કોઈ કહેશે કે કવિતા છે;
તો તે જડ કવિતા છે એમ દસતાં દસતાં
કહી ચકાવ.

‘ચાર છ નવ અગારમાં,

તેના તો દિન ત્રીસ;

અવરે એકત્રીસ છે,

બીજા બઘાવીસ’

ઉપરની લીટીઓ કવિતા છે; તેમાં માત્ર
મેળ છે; છંદની દૃષ્ટિએ જૂલ નથી; પણ તે
જડ કવિતા છે. તેમાં ચૈતન્ય નથી. એટલે એમ
કહી સકાય કે કવિતાનો મુખ્ય શુભ ચૈતન્ય છે.
સાચો કવિ-પ્રતિભાશીલ કેવિ ચમચમુધી કહે-

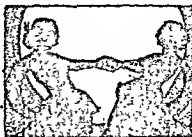

જીવન તથા પરજીવનને નથી જોતો; દિવ્યચક્ષુથી જુએ છે. દિવ્યચક્ષુથી તે જીવનને નિહાળે છે, સંવેદન અનુભવે છે; અને પોતાની દિવ્યદૃષ્ટિથી પોતાનું સંવેદન રજૂ કરે છે. આ સંવેદન અમૃતસ્વરૂપ હોય છે. આગળ વધીને એમ કહી શકાય કે, હૃદય અને જીવિ બંનેનો સમન્વય આ સંવેદનમાં હોય છે. આથી વ્યક્તિગત રીતે થયેલું સંવેદન સૌ કોઈના આત્માને જાણત કરે છે. દૂરકમાં કહીએ તો હૃદયનો વેગ, જીવિની સાધારણ ચમત્કૃતિ, એ યુગો કવિતામાં આવ-સ્થક છે.

આ દૃષ્ટિથી માપતાં કવિતા એ ઇતિહાસ-ભૂગોળ નહિ રહે, પ્રમાણસમક સાહિત્ય નહિ રહે, પણ જીવનસૌંદર્યને કથનાર, અમૃતતત્ત્વને ગાનાર વાગેલી જણાશે. એરીસ્ટોટલે સાચું જ કહ્યું છે કે, "Poetry is something more philosophic and grater import than history." આપણા શાસ્ત્રકારો-આર્ષદ્વિજ્ઞો-અધિજ્ઞો તેથીય આગળ વધ્યા છે. ભવમૃતિએ 'ઉત્તરાખચરિત્ર'ની શરૂઆતમાં કહ્યું છે: "વિન્દેમ દેવતાં વાચમશ્વતામાલનઃ કલામ્।" અર્થાત્ કવિતા અમૃતસ્વરૂપ છે, આત્માની કલા છે. વાગેલીરૂપ છે 'કવિતા આત્માની કલા છે.' એની અંદર કવિએ કેટલું કેટલું કહી નાખ્યું છે!

આ દૃષ્ટિથી જગતકૃતિઓને આપણે માપીએ. 'રામાયણ' અને 'મહાભારત' 'શાકુંતલ' અને 'કાલિદાસ'; 'મલિકા', 'હેમ્સેટ' અને 'પેરેડાઈઝ લોસ્ટ'—આ બધી કૃતિઓમાં કવિઓનો માત્ર ઉમરો જ નથી; તેમણે જોયું, તેમની પ્રતિભાએ જીવનની પકડ પકડી, અને સંવેદનને અમર કૃતિઓ સર્જાઈ. તેમાં અલૌકિક ચૈતન્ય છે; હૃદયનો આવેગ છે; જીવિની પ્રતિભા છે. સૌન્દર્યદૃષ્ટિ તેમણે જોઈ છે; સૌન્દર્ય શું છે તે જાણ્યું છે—અનુ-ભવ્યું છે; અને પોતાના જીવનની કલ્પનાને

મૈયા મતવાલી

ગરબે ધૂમે છે મૈયા મતવાલી !
 પાથે ધૂધરી બજે ધમકારી !
 ગરબે ધૂમે છે મૈયા મતવાલી.
 પૃથ્વિના પાટ ગાળે !
 ઉંચે અંબર ગાળે !
 ગાળે છે સહિનાં ચોક-કચારી !
 ગરબે ધૂમે છે મૈયા મતવાલી.
 ચુંકડીની ઢોર ચમકે !
 તેજ તણા જોધ ઉડે !
 શક્તિ પ્રચંડ જ્યોત વેગધારી !
 ગરબે ધૂમે છે મૈયા મતવાલી.
 લોભ ને બ્રહ્માંડ ધૂમે !
 ચાંદા-સૂરજ નેડ ધૂમે !
 ધૂમે પ્રકૃતિ-પ્રાણ પુણ્યશાળી !
 ગરબે ધૂમે છે મૈયા મતવાલી.
 જનની સ્નેહ ઉરધારી !
 જગને જગાડનારી !
 અમૃત ચૈતન્ય પ્રાણ પ્રેરનારી !
 ગરબે ધૂમે છે મૈયા મતવાલી.
 રાસની રમઝટ જામે
 નાદથી દિગંત જામે
 રામ રામ રાસ ઉલ્લાસ ભરી
 ગરબે ધૂમે છે મૈયા મતવાલી.
 જયુલાઈ રાવળ

મુરલીનો નાદ

ગોકુળ તે ગામને ગોદેરે રે,
જોડ્યો મુરલીનો નાદ.
વેરા વેરા થૂંટાય, હેયે મારે
મીઠો મીઠો જોડ્યો મુરલીનો નાદ.
ફૂલ વેલ પાનને ડાળે હીંચે,
પંખી કરે ઢિછીલ, સાંભળી મીઠો મીઠો
જોડ્યો મુરલીનો નાદ.
ગોકુળની નાર થાય વેલડી રે,
શીરે ગાગર છલકાય,
સાંભળી મુરલીનો નાદ.

નવરંગી સુંદરી લીંબય,
કાન તારો મીઠો મીઠો
જોડ્યો મુરલીનો નાદ.
કાને કુંડળ, મુખે મુરલી
ધરી કરતો મુરલીનો નાદ.
રહોચી વેલ બાબુબંધ,
કાન તારો મીઠો મીઠો
જોડ્યો મુરલીનો નાદ.
માથે મુકુટ પાથે વૃષ્ટર બાજે
મુઘરીનો ધમકાર,
સાથ તારો મુરલીનો નાદ.
સાંભળી હર હરબાય
કાન તારો, મીઠો મીઠો
જોડ્યો મુરલીનો નાદ.
ગોપી ગોવાળ રમે રાસરે,
સર પુરે મુરલીનો નાદ.
બાજે મૃદંગ ટોક,
તાલ સાથ મીઠો જોડ્યો મુરલીનો નાદ.
ડાલે જગતના જીવ
ડાલવતો મીઠો મીઠો
જોડ્યો મુરલીનો નાદ.
મુગ્ધાબલેન હોરા

તેમાં તેમણે ઉન્નત બનાવી છે. 'નરસિંહ',
'મીરાં'ની વાણી આ જ પ્રકારની છે. હિંદી
સાહિત્યના મુખ્ય સિદ્ધ કવિ મૈથિલીશરણ મુનશી
જે કૃતિ 'સાહેત' લખ્યો. ગોપીજી તેને વાંચી
અપા; મહાદેવબાપને વાંચવા કહ્યું: મહાદેવ-
બાપએ વાંચી; અને તેમને શું થયું? તેઓ
પોતે જ ચેતારી ડામરીમાં લખે છે: "એ કયા
ગમે તેટલીવાર વાંચીએ, તોપણ આંખ બીની
થઈ વિના કેટલાય પ્રસંગ વાંચી રહ્યા જ
નથી. તેમજળી 'ઓવે' એવું મધુ. આખું
કાવ્ય સી. મંછાગોરી પૃષ્ઠ નહિ, પણ

પાવક છે; ઉન્નતિપ્રદ છે."

'એનું વાચન મનોહર નહિ—પાવક છે,
ઉન્નતિપ્રદ છે" એટલા વાચકની અંદર કવિ-
તાનો આત્મા શું હોઈ શકે તે આવી જાય છે.
કવિતાનો આત્મા જીવનના વિવિધ પાસાંઓને
કેન્દ્રસ્થ રાખે છે. કેન્દ્રની આસપાસ કવિની
આર્થદૃષ્ટિ ફરે છે; એટલે 'કવિતા અને જીવન'
નો સાથે વિકાસી થઈએ તો જીવન જેમ
વિશાળ તેમ કવિતા વધારે સૌન્દર્યથી;
કવિતા એટલી વધારે સૌન્દર્યથી તેટલું જીવન
વધારે ઉન્નત. એ રીતે જન્મનો નિષ્કર્ષની
સંબંધ છે.

રાસ, રાસડા, ગરબો ને ગરબી એ ચારમાં બેઠે શું, એ વિષે મતભેદ છે. કાઠિયાવાડના શ્રેષ્ઠ વિવેચક સાક્ષરશ્રી હિંમતલાલ અંબારિયાએ એ બેઠે સરસ રીતે સમજાવ્યો છે.

(૧) કાઠિયાવાડમાં પુરુષો દાડિયા લઈને રમતા જાય છે ને માતા જાય છે તે રાસ. આ પ્રમાણે ગુજરાતમાં નથી.

(૨) કાઠિયાવાડમાં સ્ત્રીઓ ફરતા ફરતા તાળી પાડીને ગાય છે તે રાસડો ને બેઠાં બેઠાં ગાય છે તે ગરબો કહેવાય છે. ગુજરાતમાં બેઠે માટે 'ગરબો' શબ્દ જ વપરાય છે.

(૩) ગુજરાત ને કાઠિયાવાડ બેઠાં પુરુષો તાળી પાડીને ફરતા ફરતા ગાય છે તે ગરબી કહેવાય છે.

આ બેઠે મને માન્ય છે. વધારામાં એટલું જ ઉમેરવાનું છે કે ગુજરાતમાં માતાજીની ગરબીઓ પુરુષો ગાય છે તેને છંદ પણ કહે છે. સાહિત્યમાં તો રાસ ને ગરબા, ને તેમાંથી રાસ શબ્દ જ વધુ વપરાય છે.

ગરબાની ઉત્પત્તિ કેમ થઈ, એ વિષે જે પોતે શોધખોળ ચલાવી નથી, પરંતુ કવિશ્રી નરસિંહરાયની એક કથના છે. તે મને માનવી ગમી ગઈ છે, એટલે તે જ હું આપને પ્રથમ જણાવું. એમનું કહેવું એમ છે કે નવરાત્રિ દરમિયાન ગુજરાતણે ગરબા-ગરબી વચ્ચે મૂકીને અથવા માથે મૂકીને જે ગીતો ગાતી તે ગીતોને ગરબા એવું નામ આપવામાં આવ્યું. હાલના મર્મમાં દીવો હોય છે, તેથી તેને અર્ધદીપ કહે છે. ને એ સંસ્કૃત શબ્દ પરથી ગુજરાતીમાં 'ગરબો' એ શબ્દ આવ્યો છે. વ્યુત્પત્તિ મારો વિષય નથી, પણ સ્ત્રીઓની દેવીભક્તિમાંથી જ ગરબાની ઉત્પત્તિ થઈ હશે એમ માનવા મારું મન લલમાય છે, કારણ કે બીજા પ્રતિમાં મને તેમ હોય પણ ગુજરાતમાં તો કુળકુળની

ગુજરાતી સ્ત્રીઓનું અમોલ્ય ધન

રાસ અને ગરબા

શ્રીમતી જયમનગૌરી પાઠકજી

કુળદેવી, ગામેમામતા* નન્દાદેવી અને નગરે નમરની નગરદેવીઓ હોય છે. ગુજરાત કાઠિયાડમાં હિન્દુ અને જૈન કુટુંબોમાં આને પણ માતાનાં ગીતો ધણાં પ્રચલિત છે. એ વસ્તુસ્થિતિનો કવિઓએ ધણો જ સારો ઉપયોગ કર્યો અને પોતે જ ગરબાઓ રચના માંડ્યા. સ્ત્રીઓ જોડકણોં જોડતી તેમ બદલે સાહિત્યમાં પણ રચાન મળી શકે એવી ઠાટિનાં કાંબો ગરબાના રચનમાં આમ રચાવા લાગ્યાં. આ બધું કેમ બન્યું તેનો સવિસ્તર ઇતિહાસ મોઢ વિવેચક લખ્યો હોય, એમ મારા જણવામાં નથી, પણ આપણે તો મુખ્ય એટલું જ ધ્યાનમાં રાખવાનું છે કે, માતાની સ્તુતિનો અસક્તનો વિષય હોડી દઈને માનવજીવનમાં અનેક કોમળ ભાવોના ઉદ્ભાવ કવિવર થી. દયારામે ગરબીઓ રચીને કાઢ્યા; તેની સાથે ગરબા એ આપણા કાવ્યસાહિત્યનું એક અગત્યનું જ નહીં, પણ મહત્વનું અંગ બની ગયું. ગરબા એ ગુજરાતી સ્ત્રીઓના જીવનનું વિશિષ્ટ અંગ છે. એટલે આમ થાય એ સ્વાભાવિક તેમજ યુક્ત છે.

ગોરી ગોવાલણી

મહીડાં વલોવતી ડોલે...ડો....
ગોકુલની ગોરી ગોવાલણી—(ધ્રુ.)
મહીડાં વલોવતી લટકે ગોવાલણી,
અંગના મરોડ થકી લાગે સોહામણી;
હૈયાના હાવ-ભાવ જો....લે....ડો....

ગોકુલની ગોરી ગોવાલણી.
કુંડલ-કપોલ-લોલ, કંતિ ચમકાવતી,
વેણી સુંદર રયામ, સાડી ફરકાવતી;
ઉછળે ઉમંગ અંગ ડો....લે....ડો....

ગોકુલની ગોરી ગોવાલણી.
કંકણ-કિંકણી-નાદ જાતો લહેરાતો,
ગાતી સંગીત મુઠે 'રસિયો' છુપાતો;
આવી અચાનક જો....લે....ડો....

ગોકુલની ગોરી ગોવાલણી.
તન-મન આનંદમાં તાને ઉભરાતું,
પ્રીતિનું યેન નેન એકમાં સમાતું;
જૂલે આનંદના જો....લે....ડો....

ગોકુલની ગોરી ગોવાલણી.

‘મકિમિય’

રાસની ઉત્પત્તિ વિશે પણ એક કથના
પર જ આધાર રાખીને ચાલવું પડે જોમ છે,
કારણ કે જેમ યુરોપ તેમજ મધ્ય એશિયાના
લોકોમાં ઇતિહાસ લખવાની પદ્ધતિ ચાલુ થઈ
તેની રીતની પદ્ધતિ આપણી હિન્દુ પ્રજામાં
ચાલુ થઈ જ નહોતી. પશ્ચિમની પ્રજાઓના
સંસર્ગમાં આવ્યા પછી જ આપણી અનેક
સંસ્થાઓ અને સાહિત્યોના ઇતિહાસ લેલવા
તરફ આપણા વિદ્વાનોનું ધ્યાન જવા માંડ્યું છે.

જે સ્થાન ગુજરાતમાં મળ્યાનું છે તે જ
સ્થાન કાશિયાવાડમાં રાસનું છે. કાશિયાવાડ
એટલે ક્ષીરપ્થુચંદ્રની રાજ્યભૂમિ. ક્ષીરભગવાને
રાસલીલા તો ગોપીઓ સાથે ક્યાં ખેલી હશે
તે પર મતભેદ છે. ઐતિહાસિક દૃષ્ટિએ ગોકુળ
ને જન્મદાનમાં રમ્યા હશે એમ માનવું સહેલું
છે. આધ્યાત્મિક દૃષ્ટિએ, ગોશોકમાં રાસ-
લીલા થઈ હતી, એમ પણ કહેવામાં આવે
છે. ગમે તેમ હોય, પણ કાશિયાવાડમાં રાસ-
લીલા થઈ હતી, એવું કહી શકું જાણીતામાં
નથી. તેથી મારી કથના એમ છે, કે
ક્ષીરભગવાન યાદવ દંતો ને ગોપાલ પણ હતો,
એટલે યાદવો અને ગોવાળિયાઓના જૂથનાં
જૂથો એમની સાથે કાશિયાવાડમાં આવ્યા
હશે, તેમનામાં દંડિયા લઈને તાલપુરુષર,
જાળ કુંડાળામાં ફરવાની પદ્ધતિ હતી તે જ
તેમના વંશજોમાં ચાલુ રહી ને પછી ‘બીળ’
જૂથો-જેવાં કે ચક્રોત્ક, દુણ્ડોત્ક વગેરે જે અહીં
વહી પડ્યાં તેમણે પણ તે પ્રદણ કરી દશે.

આને જ લીધે કાશિયાવાડમાં હજી પુરુષો-
પ્રેક્ષક વાર તો ઉચ્ચ કુટુંબના પુરો અને
કાકરો મુકાં દંડિયારાસમાં ખાગ લે છે, તેવું
ગુજરાતમાં જોવામાં આવતું નથી. દંડિયા
લઈને કાશિયાવાડની ઓઝો ને સફાઈથી ‘ફરે’
છે તેમ ગુજરાતમાં ફરી શકતી નથી. કારણ
કે ગુજરાતમાં માત્ર તાળી જ લેવાની પ્રથા

છે. હવે ડેટલીકવાર નિશાળની છોકરીઓ દાંડિયા લઇને કામ કરે છે ખરી, પણ કાઠિયાવાડનો નૈસર્ગિક ઉલ્લાસ ગુજરાતમાં વ્યક્ત થવાને હજી વાર છે.

આમ ગરબાની અને રાસની ઉત્પત્તિ સૂચવ્યા પછી ગુજરાતી કાવ્યસાહિત્યના આ યુગને ડેટલાક 'રાસયુગ' કહે છે, એવું કારણ દુઃકામાં કહે.

એટલું તો નિર્વિવાદ છે કે આપણા હમણાના કવિઓમાં સદૃશી શ્રેષ્ઠપદે તો, કવિશ્રી ન્દાનાલાલ જ વિરાજે છે. એમનામાં જે કલ્પના છે, જે રસ છે તે તે સાથે જે પદ-લાલિત્ય ને ચત્તુરતિ છે તે ખરેખર અપૂર્વ છે. કવિશ્રી હલપતરામના પુત્ર હોવા છતાં, કાણ જાણે કેમ, એમને છંદ તરફ પક્ષપાત નથી. એમનું અપભ્રાંશ આખું શકાષ એવું નથી ને વૃત્ત ને છંદનાં બંધનો એમને નથી સ્થાપ્યા એટલે એમની કાવ્યકલા શિથિલબંધવાળાં રાસો લખવામાં પૂરેપૂરી ખીલી ઉઠી. યુગાત્માનો પ્રભાવ કવિશ્રી પર પણ પડ્યો જ હતો, એટલે દયારામનો ભક્તિરસમાં, જે સાંપ્રદાયિક તત્વ રચે રચે નજરે પડે છે, તે કવિશ્રી ન્દાનાલાલમાં સાવ અદૃશ્ય થઈ ગયું ને એમણે 'વાક્ય રસાત્મક' કાવ્યમ્' એ એમના પ્રિય સૂત્રને અવલંબીને પોતાની જીવનની શીલસુરીનાં ડેટલાક તરત્વે, અતિસુંદર રીતે રાસોમાં જ ચૂંધી દીધાં. આમ આ સમય સાહિત્યકારની પ્રતિભાનું પરીણામ શું આવ્યું તે જોઇએ. દયારામે ગરબીઓ લખી તે એટલી મનોહર હતી કે ગરબી તે ગુજરાતી કવિતાનું વિશિષ્ટ અંગ બન્યું; પણ એમાં સાંપ્રદાયિક તત્ત્વ વધુ પડતું હોવાને લીધે, એ ગરબીઓ દિ-દની બહારનાં સાહિત્યમાં વિના સંકોચે મૂકી શકાય એવી ન થઈ. પરંતુ કવિશ્રી ન્દાનાલાલે સાંપ્રદાયિક નહીં, પણ આધુનિક દૃષ્ટિએ રાસો લખ્યા છે તેથી રાસ એ તો હવે ગુજરાતી કવિતાનું જ નહીં,

જળભરેલ વાદળી

વરસ્યા વિષુ કેમ વહી જાય રે,
ઓ જળભરેલ વાદળી;
તૃપાથી કંઈ જ્યાં સકાય રે,
હો જળભરેલ વાદળી.
ઠંઠી સમીર હોર વીંઝતાં વ્યોમમાં,
ચાતું અધીર ઉર આશાના જોમમાં,
ભેટે ઝંકાર દેવા રોમે આ રોમમાં !
દૂર દૂર કેમ વહી જાય રે ?
હો જળભરેલ વાદળી.
વરસ્યા વિના કેમ વહી જાય રે ?
ઓ જળભરેલ વાદળી.
ચાતકની આરત ના પહોંચે શું કાનમાં ?
બનતી મઠાંધ કેમ યોવનના જાનમાં ?
કહેવું તને શું જે સમજે ના સ્થાનમાં ?
જોને આ હૈયાં દુભાય રે,
હો જળભરેલ વાદળી;
વરસ્યા વિષુ કેમ વહી જાય રે,
ઓ જળભરેલ વાદળી.
ઝૂરી રહેલ આયુ અંતરની પ્યાસથી,
દાઝી રહેલ ઉષ્ણ અગ્નિ શા વ્યાસથી,
બનશે પ્રકુલ કુંજ તારા આવાસથી:
જિંદગી એય જો પમાય રે !
હો જળભરેલ વાદળી;
વરસ્યા વિષુ કેમ વહી જાય રે,
ઓ જળભરેલ વાદળી.
રમણલાલ વ્યાસ

ધન

કાન ભાન બૂલાવે બંસીની ધૂનમાં,
બંસીની ધૂનમાં ખેલે રસ તાનમાં

—કાન ભાન.

ઠાઢી રહ્યો છે કાન બંસીની ધૂનમાં,
ચંદ્ર્યા કાલિન્દ્રીના નીર રાજ:

—કાન ભાન.

ફરકે અલકે લટ બંસીની ધૂનમાં
નયને ભડુના પ્રકાશ રાજ:

—કાન ભાન.

ચંદ્ર્યા પંખેરુ કંઈ બંસીની ધૂનમાં,
અબળા આબૂધણ સજી જાય રાજ:

—કાન ભાન.

ચેલી ગોપાંગના બંસીની ધૂનમાં,
છેડે અબજ કાંઈ સર રાજ:

—કાન ભાન.

ત્રેમે હીપક જગે બંસીની ધૂનમાં,
ભવના બંધન છૂટી જાય રાજ:

—કાન ભાન.

પ્રભાવતી હીરાચંદ

અમકારા થવા માંડે છે. એ વેળા હાથની
હલક ને ગળાની હલકનો એકરૂપ થાય છે ને
માત્ર પગમાં જ નહીં, પણ પ્રત્યેક ગાનારીની
પ્રત્યેક અંગમાં પ્રકૃતિમાતા જ જાણે પ્રકટી
બેઠે છે. આને મુકાબલે ઠાવસ-સ્થિર બિનેશ
માનવાનું ઠાવસ—સંગીતની દૃષ્ટિએ અમે
એટલું સાફ હોય તોયે જીવનની દૃષ્ટિએ,
મને તો બિતરતું લાગે છે.

હવે હું રાસના ઢાળે ને હોંય વિશે
થોડુંએક કહીશ. મારે પ્રથમ કહી દેવું
જોઈએ કે સંગીતમાં હું નિપુણ નથી, એટ-
લું જ નહીં, પણ રીતસર સંગીત શીખેલી
વિદ્યાર્થિનીઓ એટલું પણ મારું જ્ઞાન નથી;
એટલે એક સંગીત કુશળ મિત્રના અભિપ્રાય
પર આધાર રાખીને અમુક ભત આપની
સમક્ષ રજુ કરું છું. તેમનું કહેવું એમ છે,
કે ગરબામાં સાચીય સંગીતના રાગ ધણીવાર
શુદ્ધ સ્વરૂપે વ્યક્ત થતા નથી. તેથી તેવા
ગરબા પરત્વે અમુક રાગનો ગરબો એમ કહેવા
કરતાં અમુક ઢાળનો ગરબો. એમ કહેવું
વધારે ઉચિત છે. ઢાળનું સંગીતશાસ્ત્રની
દૃષ્ટિએ પણ અમુક મહત્ત્વ છે. દામોદરનિધમ
સાથે હવે ગરબાઓ ગવાવા લાગ્યા છે તેને
લઈને આપણા પ્રાચીન ગરબાઓમાં ને અનેકી
સુતિઓ ને સ્વરરચના પ્રકટ થયેલી ને પર-
પરાયો દંડએ ને ધોડીક દટી રવી છે. તેનો
લોપ થઈ જવાનો ભય જોઈ શકો છો, એટલા
ચોટ ને જૂના ગરબા હજી પ્રચારમાં છે તેની
સુતિપરંપરાજથાણુ રાખવા તરફ ખાસ ખાન
રાખવું જોઈએ, એટલે કે તે ગરબા ગવાય
વારે દામોદરનિધમ બંધ રાખવું જોઈએ. દરેક
આનમાં મોટી ઉમરની સ્ત્રીઓ આવા ગરબા
જાણી હોય છે તેની અવગણના કરવાને
ગરબે, યુવતીઓએ તેને ભાવપૂર્વક રીધી લઈ
તેના ઢાળમાં ફેરફાર ન થઈ જાય તે પર
ખાસ લક્ષ રાખવું જોઈએ.

જાય છે. આમ થાય ત્યારે આપણે એમ
કહીએ છીએ કે રાસ 'જગમો'. એ વખતે
નિર્જનનની અવગણનામાં નવનોમાં ચેતનતા

હિંચના વિષય પર તો બહુજ મતભેદ છે. અજામાં રાગને બદલે ઢાળ હોય છે તેમ તાલને બદલે, હિંચ હોય છે. હિંચ એટલે શું તે લખીને સમજાવવું બહુ અઘરું છે કારણ કે તે શ્રવણનો વિષય છે. ગરબો ચાલુ થાય ત્યારે હિંચ એટલે શું તે સમજાવી શકાય. તાલનું તત્ત્વ શાસ્ત્રીય સંગીતમાં ને રીતે ભળે છે તેવી જ રીતે ઢાળ ને હિંચ બેળાં ચાય છે ને ગરબામાં નવું ચેતન રહે છે. પણ કવિશ્રી ન્હાનાલાલ કહે છે કે 'હિંચ એ જ રાસનો પ્રાણ છે' તેનો અર્થ સમજાવતા નથી. ચાલતા રાસને આપણે ચાલતા રચની ઉપમા આપીએ તો એમ કહી શકાય કે, ગરબાનો અક્ષરરેહ તે રચ, ઢાળ તે પંડા, હિંચ તે ઘોડા, અવગવનાર તે સારથિ અને ઝીલનારા તે રથમાં બેસનારા. આ પ્રમાણે ગરબામાં એક નહીં, પણ અનેક પ્રાણતત્ત્વો રહેલા હોય છે.

હિંચને લીધે ગરબામાં અતિશય ચેતન આવે છે એ ખરું, પણ પ્રથમ ચેતન તો અમુક ભાવોમિતિને અક્ષરરેહ આપનારા સર્ગક સાહિત્યકાર જ આણે છે. ગરબો અવગવનાર તેમાં સંગીતના સ્વરો ઉમેરીને બુદ્ધ જ ચેતન અર્થે છે, ઝીલનારા પોતાના બેંગા ઘેરા જ્વનિથી તેમાં સામુદાયિક ચેતન રહે છે ને હિંચ તો ગરબાને ગતિ આપી છેક છેવટનું ચેતન આપનાર છે. હિંચને રાસનો પ્રાણ કહીશું તો રાસના અક્ષરરેહને શું કહીશું? હિંચ વગરના અક્ષરરેહમાં પણ ચેતનતત્ત્વ તો હોય છે. હિંચ જવાથી કંઈ રાસ નાશ પામતો નથી.

હવે એક બનેલી ઘટનાનો નામ વિના ઉલ્લેખ કરીને હું ઉપસંહાર કરીશ. એક કિસ્સા કુટુંબની યુવતીની સમાઈ એક સુશિક્ષિત યુવક સાથે થયેલી. તે યુવકે બીજા જ કંઈ કન્યાને પરણવાના હેતુથી તે સમાઈ તોડી નાખી. આની અસર પેલી કુલાંબતા પર બહુજ બેઠી થઈ. પ્રસંગ તાજે જ હતો. ન્યાતીલા તેમજ સ્વજનો સહુને એ યુવતી પ્રત્યે આદર

ગરબો

(મફીડાનાં ઘણુ અમે નહિ દ્રષ્યએરે લોલ)
બહાલાનું મધુર લાગે મુખરૂં રે લોલ;
મધુરો કાંઈ મોરલીનો નાદ રે,
મજની બાળાઓ બનેં ઘેલીયું રે લોલ.
રાસ રચ્યો બહુ ઉમંગમાં રે લોલ,
કામઘુમ્મરો રમે સારી રાત રે...બહાલાનું.
એક ગોપીને એક કાનજી રે લોલ,
નાચ્યો છે કાંઈ ત્રણબુવનનો નાચરે; બહાલા.
બ્રહ્મા, બ્રહ્માણી ભેવા આવીયાં રે લોલ,
આબ્યા છે કાંઈ ભિમાપતિ નાચરે; બહાલાનું.
વાજાં ત્રવાગે વિવિધ પ્રકારનાં રે લોલ,
રૂમઝૂમ ઝાંઝર ઝણકાર રે...બહાલાનું.
ભવથી ભજે જે ભવતારને રે લોલ,
સંસારથી ઉતરે ભવપાર રે...બહાલાનું.
ગાય શીખે ને સુણે સાંભળે રે લોલ,
આવે બહુ હૃદયમાં હુલાસ રે...બહાલાનું.
મધુરો કાંઈ મોરલીનો નાદ રે,
મજની બાળાઓ બની ઘેલીયું રે લોલ.

મીસીસ દી. રાણા

અને પ્રેમ હતો. એ આરસમાં એક ઠેકણે ગરબા ચડ્યાં. પેલી યુવતીએ 'મને જુલો ગયો છે મારો છડો જો.' એ ગરબો ઉપડાયો

સંધ્યા

શુભાળી રંગને ઉઠાળતી

ઊતરે સંધ્યા લાડીલી !

અંતરમાં ઉમંગ જગાડતી

ઊતરે સંધ્યા, લાડીલી !

ભુગ ભુગની પ્રીત એને સૂરજની સાથની,

હેરે એક મનીષાય એના કરપાશની;

પ્રેમળ તવ અંતર પ્રતિબિમ્બતી

ઊતરે સંધ્યા લાડીલી !

હિલોળે ઉર એનું પ્રિતમના દર્શને,

લગ્નના લારે શી રતુંગડી એ ધને !

ત્હારા ઉર-રંગથી રૂપે મઢી,

ઊતરે સંધ્યા, લાડીલી !

પિયુ આલિંગનથી આ છૂટયા શિરકેશ ત્યા

વિખરાયે આકાશે રંગે સહુ હેમના !

ધીમેથી એહને સમારતી,

ઊતરે સંધ્યા, લાડીલી !

પશ્ચિમ પગધાર રહેજ ઉલીને કિમતથી,

ધરતીનું ઉર ભરતી શાન્તિના ગીતથી,

સુરજની સાથ એ સરી જતી,

ઊતરે સંધ્યા, લાડીલી !

જરાભાર્ગ દા. પટેલ

તેની સાથે જ સપળા શ્રીઓના મોં પર
ઓચિંતા વિષાદની છાંયા ફરી વળ્યા. આસ-
પાસ સ્વપ્નનો અને રમેલીઓ જ હતા એટલે
વાતાવરણ એવું નીરસ થઈ ગયું કે પેલી
યુવતી પર પણ તેની એકદમ અસર થઈ.
ગરબો આગળ આલવા મંડયો; ગરબો ઝીલાય
ત્યારે પેલી યુવતીને ગરબાના ભાવને અનુરૂપ
પોતાના અનુભવો પર વિચાર કરવાનો વખત
મળવા લાગ્યો. તેની આંખ આગળ પોતાના
જૂતકાળનાં અસંખ્ય રમણીય સંસ્મરણો
ખડાં થવા લાગ્યાં. ગરબો આંધી વધારે ભર્યો.
વાતાવરણ પછી તો એવું ગંભીર બન્યું કે
ગરબો આંધોઆંધ ધીરે પડતો ગયો. આખરે
ખર્ષા એટલાં એકતાન થઈ ગયાં કે ઈલાનારી
શ્રીઓની આંખમાંથી પાણી પડવા લાગ્યાં ને
ગરબો પૂરો થાય તે પહેલાં તો પેલી યુવતી ત્યાં
ને ત્યાંજ એજાન થઈને ધરણી પર ઢળી પડી.

આ નાટક નહોતું. નાટકમાં તો જીવ-
નનું માત્ર પ્રતિબિંબ પડે છે. આ તો જીવનનો
જ એક પ્રસંગ હતો. એ અમારી આગળ
બનવાયો ન હોતો, પણ ખરેખરો બન્યો જ
હતો. નાટકમાં અભિનયની કલા હોય છે, પણ
રાસ તો અરખર રસરૂપ પ્રભુની લીલાજ છે.
ગરબામાં અનેક કરણ પ્રસંગો બને છે
તેમાંના એકનું જ જે અહીં વર્ણન કર્યું, પણ
એવી જ રીતે હાસ્યના, વિનાદના, પ્રેમના તેમજ
દેવના ને તિરસ્કારના પણ ઘણા પ્રસંગો
બને છે. મુંગા સ્ત્રીહૃદયના અકથ્ય ભાવો
રાસ ચામે છે ત્યારે અણધાર્યા બહાર આવી
જાય છે. એ અણધાર્યા આવે છે એમાં જ
રાસની ખુશી છે. મદાકવિથી રવીન્દ્રનાથ
ટાગોર મુરત પધાર્યો હતા ત્યારે 'રાસ જોવા
છે, ખીચું કંઈ એવું નથી' એમ બોલ્યા
હતા, તેમાં કશી નવાઈ નથી. કારણકે, રાસનો
જોશ જગતમાં જડવો મુશ્કેલ છે.

મદ્રાસ ઈલાકામાં આવેલા પૌંયાપુરમ રેટના મહારાજ શ્રી સૂર્યરાવજીદાદુર ગણના કુંવરો અને ચાર કુંવરીઓમાંના એક સીતાદેવી ગુજરાતને ખૂબ જ જાણીતા છે. આજથી બે દશકા ઉપર ઠાઈ કુખઢ સંજોગોમાં સીતાદેવીના માતાનું અવસાન થયું હતું. તેઓ ખૂબ જ ધર્મિષ્ઠ અને પવિત્ર બાઈ હતાં. તેમનાં અવસાનથી મહારાજનું બ્દાલ બાળકો તરફ દબું. મહારાજ બ્રહ્મસમાજ છે. તેઓ સ્વમદદ્દા અને સામાજિક સુધારણાના દિમાપતી છે. મહારાણીના અવસાન પછી પોતાનાં સંતાનો સાથે તેઓ ફુનીઆની સફર નીકળ્યા અને ઇંગ્લેંડ, અમેરિકા, યુરોપ અને ખીજા ઘણા રાજ્યોમાં ફર્યા.

સીતાદેવી ખચપણથી જ ખૂબ હોશીઆર હતાં. તેમને ખાતગી શિક્ષકોદ્વારા સારી ડેજવણી આપવામાં આવી હતી. પાંચ વર્ષની ઉંમરે તેઓ જાણે પોતાની માતૃભાષા બોલતાં હોય તેટલી છૂટથી ને સહેલાઈથી અંગ્રેજ ભાષા ઉપર પ્રભુત્વ જમાવી લેક્યા હતાં. મહારાજએ તેમને પોતાની જાતે 'ભરત નાટય' શીખવ્યું હતું અને પરિણામે બોલકૂમ નૃત્ય તેઓ સહેલાઈથી અપનાવી લેક્યાં હતાં. અને એટલી નાની ઉંમરમાં તેમનું નૃત્ય જોનારાઓ શીવજીને તપભંગ કરનાર રંભાની ઉપમા આપતા. તેમનો ચહેરો ધણે સુંદર હતો. પાતળા કાઠી અને સુંદર શરીર. સૌજન્યને કારણે વચ્ચે તેમને ઓપતાં અને શરીર સોન્દર્યથી તેઓને જોનાર મુગ્ધ બનતા. યૌવનમાં પ્રવેશતાં જ તેમનાં વૌધ્યરના એક સ્વરૂપ વાન જમીનદાર સાથે લગ્ન થયાં. તેઓ મદ્રાસ યુનિવર્સિટીના ગ્રેજ્યુએટ હતા. આ જોડાને જોઈ લોકો તેમને આદર્શ દંપતીની ઉપમા આપતા. જમીનદાર રમતગમતના શોખીન હતા, અને તેમના રમતીઆળ પત્ની સીતાદેવી સાથે તેઓ ટેનીસ સુંદર રીતે રમતા. બેઝવાડા પાસે આવેલ પોતાની વૈધ્યરની જગીરમાં તેઓ રહેતાં ને પૌંયાપુરમના મહારાજ તે વખતે મદ્રાસમાં રહેતાં

મોસીસ વડોદરા તરફે જાણીતાં

મહારાણી

સીતાદેવી

હોવાથી તેમને મળવા વારંવાર મદ્રાસ જતા.

પૌંયાપુરમના મહારાજ મોટા બાગ મદ્રાસમાં જાળતા હોવાથી આ વૌધ્યરના જમીનદાર દંપતીને પણ મદ્રાસનું શહેરી જીવન ગમવા લાગ્યું અને ધીમે ધીમે તેઓ સોસાયટી જીવનમાં જાણીતા થતા લાગ્યાં. તેમણે હિંદના લગભગ બધા બાગોમાં મુસાફરી કરી ને મોટા મોટા શહેરો જોયાં. અને સુધારક વિચારના હોવાથી તેમણે સંપૂર્ણ છૂટથી મુસાફરીને આનંદ ભોગવ્યો.

હિંદમાં ખોટીરા અમલ પછી પ્રાચીન રિવાજોની દેખાદેખી પછી ખીચડીઆ સોસાયટી જીવનથી લાભને બદલે તુકરાન ધણું થયું છે. ખાણી, નૃત્યો, શો અને દારૂની મહેરીશોથી ઉચ્ચ કોટીની ઓઓ. હોટેલોમાં જતા શોખી અને પરિણામે ઘણી હિંદો ઓઓ ઉપર એ વાતાવરણની અસર થઈ. મદ્રાસમાં સીતાદેવી પણ એ વાતાવરણના અસર નીચે આગ્યાં અને દારૂ ને સીગારેટ પીતાં યુવાં વગર નૃત્ય-પાર્ટીઓમાં તેઓ તેમના રૂપે, સોંદર્ય અને નૃત્યકળાથી ઘણાની નજરમાં વર્યાં અને આકર્ષણની વસ્તુ બની રહ્યાં. પરદેશી યુરોપીયનો પણ તેમના સુંદર નૃત્યથી તેમનાં કાલેતે મોઢે વખાણ કરતા ને એમને દારૂની પ્યાલી આપી પોતાને ધન્ય માનતા. એ વખતના ત્યાંની કોનોવર હોલના કાર્યવાહક મી. બેનરજી વારંવાર દરેક અકવાડીએ પાર્ટીઓ ગોઠવતા ને સીતાદેવી એમાં આમંત્રણ પામતાં. શરૂઆતમાં જમીનદાર પણ આવી પાર્ટીઓમાં દેખાતા. આ જમીનદાર દંપતીનું લગ્નજીવન બહારની ફુનીઆની દષ્ટિએ

નાણુદલ નેહે બધાં

રૂઢી સંસારની કુંજમાં,
મારી બહાલી લગકતી ટલ રે:
નાણુદલ નેહે બધાં રે.
એના દેવી ઉઘાસો ઉજળા,
કેં મારાં નેને આંજો બરપુર રે:
નાણુદલ નેહે બધાં રે.
મારી નાની નાણુકડી વેલડી,
મને વીંટે ભોલી રસબોલ રે:
નાણુદલ નેહે બધાં રે.
ઉજળી લગકતી તારલી,
મને સ્નેહે બતાવે પંથ રે:
નાણુદલ નેહે બધાં રે.
તથ્યા સંસારની વાટમાં,
મારી શીળી મધુર એકછાંચ રે:
નાણુદલ નેહે બધાં રે.
મારાં અકળાતાં ઉંચે નેરવા,
મારી ઉગે ઉપા એકાન્ત રે:
નાણુદલ નેહે બધાં રે.
સાથે ભેસી, સાથે ઉઠતાં,
ને અમે લુંટીએ આનંદનવરંગ રે:
નાણુદલ નેહે બધાં રે.
સ્નેહે શુંથી અમ ભેલડી,
ને શો દીપે રઢીયાળો સાથ રે:
નાણુદલ નેહે બધાં રે.
ભગવાનદાસ પટેલ

હિતમ દેખાવું. (આ અરસામાં સીતાદેવીએ એક પુત્રને જન્મ પશુ આપ્યો હતો. તે અત્યારે લગભગ અઢાર વર્ષનો હતો) પણ પછી ધીમે ધીમે લોકોમાં છાની છાની વાતો ચલાવી હતી. અને ચપાટા હાંકનાર માણસોએ વાતો વહેતી કરી હતી કે સીતાદેવી ને તેમના પતિ વચ્ચે ખટરાગ શરૂ થયો છે. પછી તો લોકોએ એ વાતમાં રસ લેવા માંડ્યો ને સીતાદેવી તેમના પતિ વિના એકલાં હોટલમાં આવવા લાગ્યાં; એટલે લોકોએ એ વાત માની લીધી. અને તેમની વચ્ચેના અભોજાની વાત જાહેર થઈ ગઈ. એટલામાં એક બનાવ બની ગયો. તેઓ કલકત્તા ગયેલાં ત્યારે સીતાદેવીએ તેમના પતિની સાથે નૃત્ય કરવાની માગણી જાહેરમાં ધૂતકારી ઠાકી. પાસે બેઠેલા લોકો એ જોઈને નરાઈ પામ્યાં.

પછી તો અણબનાવ વધતો ચાલ્યો. વાઙ્ણ માઠાં બન્યાં ને તેમના જીવનમાં ખટરાગ દેખાવા લાગ્યાં. એવામાં સીતાદેવીના નાના બહેનનાં લગ્ન હાલના કુચબીદારના મદારાગ જનદીપેન્દ્ર નારાયણ મૂખ બદાદુરના ભાઈ મદારાગકુમાર ઈન્દ્રજીતેન્દ્ર નારાયણ સાથે થયાં. લગ્ન પ્રસંગ ૧૯૪૩માં મદાસમાં બહો સમાજના રીતરિવાજ અનુસાર ઉજવાયો હતો. આ પ્રસંગે સીતાદેવી કુચબીદારના મદારાગ અને રાજકુટુંબના સભ્યોના પરિચયમાં આવ્યાં. તેમના જીવનમાં રોમાંચ આવ્યો. અને થોડા દિવસો તેમની સાથે ખૂબ આનંદમાં ગાળ્યા. કુચબીદારના મદારાગ કુંવારા હતા અને સીતાદેવી તેમની તરફ પ્રસંગપૂર્ણ નયન દારતા. પણ મદારાગના લગ્ન મોટેના વિચારે જૂદા હતા તેથી સીતાદેવી નારીવાસ થયાં. એટલે તેમનાં નાની બહેન સંપૂર્ણ યોવનથી ઉભરાતા કુમાર સાથે લગ્નમાં જોડાયાં હોવાથી સીતાદેવીની આક્રોશ રાજ્યકુટુંબના ખીળ નખીરા સાથે લગ્ન કરવાની થઈ.

કુચળીદ્વારથી લગ્ન પાટી આવી તેમાં એક વણા સ્વરૂપવાન યુવાન દુકુમાર ભોતમ હતો. તેમણે હિંચકામાં અભ્યાસ કરી એ-છનીપરની પરીક્ષા પાસ કરી હતી. તેઓ કુચળીદ્વારના હાલના મહારાજાના કાકા કેમાર શ્રી વિહાર નારાયણના પુત્ર હતા. એટલે કે, ભોતમ વણા જ સ્વરૂપવાન હોય એમાં નવાઈ નથી. સીતા-દેવીએ તેમના તરફ ચીઠી નજર નાખી, પણ કુમાર ભોતમ તરફથી તેમને કંઈ પ્રત્યુત્તર મળ્યો નહિ.

આ પછી સીતાદેવી તપસ્યા એવું જીવન જીવી રહ્યાં હતાં. છેલ્લા થોડા વખતથી તેમને તેમના પતિ મળ્યા પણ ન હતા કે વાતચીત પણ થઈ ન હતી. સીતાદેવી મદાસમાં એકલાં રહેતાં ને એકલવાયું જીવન ગુજારતાં. એવામાં વડોદરાના મહારાજા પ્રતાપસિંહ ગાયકવાડ મદાસમાં યોગદોષની રમત માટે આવવા લાગ્યા. અને જોનાવર દોરેલમાંનાદેર મેળાવડામાં હાજરી આપવા લાગ્યા. એવા એક પ્રસંગે તેઓ સીતા-દેવીના પરિચયમાં આગ્યા.

તે પછી દહીણુ દિંદા દવાખાવાના રથળ હતાકામડમાં તેઓ મળ્યાં. અહીં ગાયકવાડનો પોતાનો બંગલો હોવાથી મહારાજા ત્યાં રોકાયા હતા. તે પ્રસંગે તેમના માનમાં મદાસના મેલ-રના મેટા વેપારી શ્રી. મુરતલાલ ટાંચ પત્ની મીસીસ મુસ્તફાએ પાટી આપી, તેમાં યજ્ઞ-માનની બહેનપણી સીતાદેવીને પણ આજ્ઞાયું હતું. ગાયકવાડ મહારાજા પ્રતાપસિંહ અને સીતાદેવીના અહીં પરિચય વળ્યો. અને તે પછી સીતાદેવીનો ગાયકવાડના બંગલે અવર અવર વખાની વાલો ચર્ચોવા લાગી અને તેઓ મૈત્રી-મિત્રી પ્રેમ તરફ દળતાં હોવાની અને લાગી ચોક્કસ પાતો સંબંધવા લાગી.

તે પછી ૧૮૪૭ ના દીસિંગરની યુદ્ધ-તમાં મદાસના સેન્ટ્રલ રોયનેથી કથકતા મેઈલમાં જતાં દેખાયાં. તેમણે તે વખતે પાંચમેચો ને

વધામણાં

દૂર-દૂર-દૂર-પેલા સાગરને કાંઠે,
વાદળ ગરબે, કંઈ વાદળ ગરબે
આજ વધાના કરીએ વધામણાં.
પિયુ પિયુ યોલતા પૈયા નૌર ચાંચતા,
હૃદયે હૃદયે છલકે-હૃદયે છલકે
આજ વધાના કરીએ વધામણાં.

મોરલાના ટહુકારા, વિજળીના ચમકારા,
મરત થઈ ઠોલે સમીર-ઠોલે સમીર
આજ વધાના કરીએ વધામણાં.

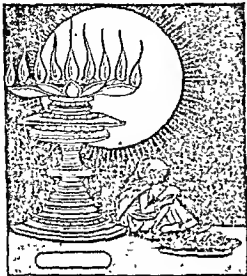
સ્નેહલ ધરતી આર મહિનાથી વાટ ભેતી,
તલસુંડું હેયું અધીર,-એવું હેયું અધીર
આજ વધાના કરીએ વધામણાં.

પ્રેમજયો પ્રેમરાજ હરમાં આતંક ધરી,
વરસાવે અમૃત ચોધાર-અમૃત ચોધાર
આજ વધાના કરીએ વધામણાં.

વિરહભેરી ધરતીને મેધરાજ લેટતા,
હૃદયે હૃદયે છલક્યાં અપાર-છલક્યાં અપાર
આજ વધાના કરીએ વધામણાં.

રતિકાસ ચાંપાનેરી

દીવાળી

તેરથને દિન મેં લક્ષ્મીજી પૂજ્યાં,
જૂખ્યાં બાકુંઠાં તો રાતાં રહ્યાં:
રાતાં રહ્યાં.

ચૌદશને દિન નેન કાજળ મેં આંજ્યાં,
કાજળ કાજળડાનાં કાળાં રહ્યાં:
કાળાં રહ્યાં.

આવી દીવાળી ને આંગણ અજવાળીયાં,
અંતરના મહેલ અંધારે ભર્યાં:
અંધારે ભર્યાં.

સંવતને અંતે તો સરવૈયાં કાઢ્યાં,
જીવનના ચોપડા તો ઠેરા રહ્યાં:
ઠેરા રહ્યાં.

નૂતન સંવતના નવલા પ્રભાતે,
અંતરના દાષ તો બીડ્યાં રહ્યાં:
બીડ્યાં રહ્યાં.

દામોદર શાહ

કુડકું પહેલું હતું. તેમના ચહેરા ઉપર વિવાદની છાયા હતી. આ મુસાફરીને કારણે તેઓ તેમના અંગત, અમિત્રામાં થોડા વખત દેખાયા ન હતાં. તેઓ છૂટાછેડા માટે સારા વજીલની સલાહ લેવા કલકત્તા ગયા હતાં એ વાત ૧૯૪૩ ના ડીસેમ્બર ૨૪મી તારીખે શુક્રવારની રાતે મિત્રમંડળમાં જાહેર રીતે થવા લાગી.

સને ૧૯૪૩ ના ૨૪ મી ડીસેમ્બરે મદ્રાસની ડીરટ્રીક્ટ સીવીલ કોર્ટમાં જજ ઈમામુદ્દીન રૂપર હાજર થઈ સીતાદેવીએ પોતે રાજપુત્રીથી મુસ્લીમ ધર્મ સ્વીકાર્યો હોવાની કબુલ કરી અને એક કાજીએ સાક્ષી આપી. આ વખતે છૂટાછેડા માટેના કાયદામાં એક છૂટ હતી કે પતિ પત્ની-બેમાંથી એક જાણુ ધર્માંતર કરે ને પછી પતિ કે પત્નીને તે ધર્મ સ્વીકારવા કહાવે. જો તેનો ઈન્કાર થાય તો છૂટાછેડા આપી શકાય. એ કાયદાના આધારે ૧૯૪૩ના ડીસેમ્બરની ૨૪મી તારીખે મદ્રાસની ડીરટ્રીક્ટ સીવીલ કોર્ટમાં જજ ઈમામુદ્દીન રૂપર હાજર થઈ સીતાદેવીએ પોતે રાજપુત્રીથી પોતાની ઈચ્છા મુજબ મુસ્લીમ ધર્મ સ્વીકાર્યો હોવાની કબુલ કરી ને એક કાજીએ સાક્ષી આપી. સીતાદેવીએ કોર્ટ વચ્ચે કલમો પડ્યો. ને પછી તેમના પતિને મુસ્લીમ ધર્મ સ્વીકારવા કોર્ટ તરફથી ખરબ આપવામાં આવી, પણ તેમના તરફથી કંઈ જવાબ ન મળવાથી કોર્ટે સીતાદેવીને છૂટાછેડા કરી આપ્યા.

સીતાદેવીને મુસ્લીમ ધર્મ તરફ ગ્રેમ ઉભરાર્થ ગયો ન હતો, કેમકે તેને બહોસમાજ કરતાં મુસ્લીમ ધર્મ તરફ વધારે તીવ્રકાર હતો. એટલે સાનમે દિવસે તે મુખઈ આત્મ્યાં ને ૧લી જાન્યુઆરીએ આયસમાજ દ્વારા ફિંદુ ધર્મ કરી સ્વીકાર્યો, અને તે દિવસે વડોદરાના મદા-રાજ પ્રતાપસિંહરાવ ગાયકવાડ સાથે તેમના લગ્ન થવાની જાહેરાત 'દાર્દમસ બોર્ડ ઈન્ડિયા' ના પાના ઉપર પ્રગટ થઈ.

થોડા મહિના સુધી મહારાજ ને સીતાદેવી મુંબઈમાં રહ્યાં. હવે સીતાદેવીને સંપૂર્ણ સંતાપ હતો કે તેમણે માત્ર એક રાત્રીમારને પતિ તરીકે નથી મેળવ્યો. પણ લોહીમાંથી પુષ્ટ એવા સાચા મહારાજને મેળવ્યા હતા.

સીતાદેવીના ગાયકવાડ સાથેના લગ્નથી તેમના અંગત જોગખીતાઓમાં પણ આશ્ચર્ય ફેલાયું હતું. કેમકે પ્રતાપસિંહરાવનો તેમના પ્રથમ પત્ની મહારાણી શાન્તાદેવી તરફ અનહદ પ્રેમ હતો. મંથરાતે બાળક રડતું હોય તો મહારાજ જાગે ઉઠીને બાળકને તેડતા. પણ સીતાદેવીના સંસર્ગથી તેમનામાં પરિવર્તન થયું ને તેમનો પ્રેમ સીતાદેવી તરફ ઢલ્યો.

હવે સીતાદેવીના મહારાજ ગાયકવાડ સાથેના લગ્નથી કાયદાની ગૂંચ ઉઠી યદ્ય વડોદરા રાજ્યમાં દ્વિપત્ની પ્રતિબંધ કાયદો તેમણે પસાર કર્યો હતો ને તે પ્રજા અને રાજા બન્નેને એક સરખો લાગુ પડે. પણ આ લગ્નથી તેમણે જાતે કાયદો તોડ્યો હતો. તેમના પ્રથમ પત્ની મહારાણી શાન્તાદેવી સાથેના લગ્નજીવનથી તેમને સાત તો બાળકો હતાં. તેથી મહારાણી શાન્તાદેવીએ આ લગ્નના સમાચાર સાંભળી ઉંડો નીસાસો મૂક્યો હતો. તેમણે આ લગ્ન અટકાવવા અનેક પ્રયત્નો કર્યા હતા. તેમણે તે વખતના દિવાન સર વી. ટી. કૃષ્ણમાગારી અને સરકારી ડેસીડેન્ટની મદદ માગી. એથી તે વખતના વાર્ષસરોય થોડું વેવતે આ લગ્નને મંજૂરી આપવાની ઘસીને ના પાડી. વળા દિવાને આ લગ્ન કરતા પહેલાં મહારાજને ધાગશાસ્ત્રીના અભિપ્રાય લેવા સલાહ આપી હતી, પણ તે તરછોડાઈ હતી. તેથી તેમણે થોડું વેવલને લખ્યું કે 'આ નંવા લગ્નને કાયદેસરના લગ્ન તરીકે ગણી શકાય નહિ.' ને સત્તર વર્ષની નોકરી પછી આ કારણે દિવાનને પોતાની નોકરીનું રાજીનામું આપવું પડ્યું. છાપાંઓ અને પ્રજાએ પણ આ લગ્નને વિરોધ કર્યો હતો. સીતાદેવીના પિતાએ પણ આ લગ્ન સામે વિરોધ જાહેર કર્યો હતો.

સોણલાં

મનું હૈયાની પાળે,

ધૂધવતા ઉર સરવર કિનારે રે !

સોણલાં સ્નેહીના સાહેલડી.
વિન્નિગણ અર્ધું હું આજે,

મની જીવન ધૂપની લહરે રે !

સોણલાં સ્નેહીના સાહેલડી.
રૂપેવી આંદની ભરી રાતે,

મારા વિયોગી પિયુના લાલે રે !

સોણલાં સ્નેહીના સાહેલડી.
મોહનલાલ સી. પટેલ

આમ છતાં તેમનું લગ્નજીવન શરૂ થયું અને ૧૯૪૫ માં સીતાદેવીએ એક પુત્રરાતને જન્મ આપ્યો. ૧૯૪૭ માં મહારાજની સાથે સીતાદેવી તેમના પુત્રને લઈને પરદેશની-યુરોપ અને અમેરિકાની મુસાફરીએ ગયાં. અમેરિકામાં સીતાદેવીએ છાપાના પ્રતિનિધિને કહેલું કે 'મારા પુત્રને કોઈ ઉપાડી જાય એવી બીતી મને દર પળે રહ્યા કરે છે.'

હવે તેમને ચોક્કસ સમજાઈ ગયું છે કે તેઓ મહારાણી શાન્તાદેવીની દરોજમાં બેસી શકે તેમ નથી. અને તેથી વડોદરામાં રહેવાનું પણ તેમને મોટે નિર્મોહ્ય થયું નથી.

સીતાદેવી હવે પોતાનું મહારાણીપદ સરકાર માન્ય અને એવી આશા રાખતાં નથી. પણ મહારાજ સાથેના પોતાના સુખી સંબંધોને કારણે તેઓ પોતાને સંપૂર્ણ સુખી માને છે. અત્યારે તેઓ ઇંગ્લાંડમાં જઈ વસ્યાં છે.

રસતાળી

[રામ - મીઠા. તાલ - ધુમાળી કહેરવા.]

(ઢાળ—અમાસે રે કંઈ જોપી ગોપી સ્વામળીયો શણગાર)

સોમે સખી આનંદ ઉરમાં પ્રગટયો અપરંપાર,
મળીને લોળાં રે લઈએ રસતાળી.

મંગળે રે કંઈ કહાન કહાવતા યમુના તીરે આજ,
આવળે ગોપી રે લઈશું રસતાળી.

જુધવારે કંઈ ચોળી ચરણા ચુંદડી મુરંગ મુહાય,
મળીને લેળાં રે લઈએ રસતાળી.

ગુરુએ રે શણગાર ધાર્યા કુંમજુમ તુપૂર યાય,
આવળે ગોપી રે લઈશું રસતાળી.

શુક્રના તારલા જેવા ચમકયા કુમકુમ ચંદ્ર રસાળ,
મળીને લેળાં રે લઈએ રસતાળી.

શનિશ્વરે નલ ચંદ્ર પ્રકાશ્યા મુરલી મધુર મુહાય,
આવળે ગોપી રે લઈશું રસતાળી.

રવિવારે રે રજની રંગ રસીલા નીતમ શોભા સાજ,
મળીને લેળાં રે લઈએ રસતાળી.

સાતવારે મુંદર સ્વામળીયા રસભર રમતા રાસ,
આવળે ગોપી રે લઈશું રસતાળી.

હમુમતી ધીરજલાલ દેસાઈ

માતાજીનો ગરબો

લાખ લાખ હીવડાની આરતી ઉતારને
લાખ લાખ ગરબા લેવાય; આંગણીએ અવસર નવરાતના.
લાખ લાખ પુલડાની માળા ગુંથાવને,
અંબા માતને કંઠે સોહાય; આંગણીએ અવસર નવરાતના.
લાખ લાખ ફુલડાની વેણી ગુંથાવને,
મહાલક્ષ્મી માને અંબોરે સોહાય; આંગણીએ અવસર નવરાતના.
આવે નવરાત્રી ને ઉમંગ ઉભરાય છે,
ગરબાના રાસ ત્યાં લેવાય; આંગણીએ અવસર નવરાતના.
ગાળે ગાળે ગીત ગાળે ગવરાવને,
લાખેલા દ્વાવા લેવાય; આંગણીએ અવસર નવરાતના.
સાંતાલક્ષ્મી હરિપ્રસાદ મહેતા

સ્ત્રી-સ્વાતંત્ર્ય મેં ક્યાં જોયું?

શ્રી. વિમુખહેન શાહ

શ્રી. વિમુખહેન શાહ દિલ્હીમાં જન્મ. એ. યમ, વધુ અભ્યાસ માટે અમેરિકા ગયા, અને ત્યાં ઔદ્યોગિક માનસસાક્ષરતા એમ. એ. ની ડીગ્રી તેમણે મેળવી છે. ત્યાંના અઢી વર્ષના વસવાટ દરમિયાન તેમણે અમેરિકાની સ્ત્રી-સંસ્થાઓ જોઈ છે; અને એ રીતે અમેરિકાની ધણી સ્ત્રી-સંસ્થાઓના સંપર્કમાં આવ્યાં છે. આ લેખ તેમણે ન્યુયૉર્કથી મોકલ્યો છે; અને અમને આશા છે કે, વારંવાર આ રીતે તેઓ 'સ્ત્રી-જીવન' ને સહકાર આપતા રહેશે. — સંપાદક.

પ્રથમું જ દુરોપના જુદા જુદા દેશોમાં ફરીને આવી. ઈંગ્લેન્ડ, ફ્રાંસ, ઇટલી, ઓસ્ટ્રો-વેન્ગ્રિયા, પોલેન્ડ, બેલ્જિયમ વગેરે દેશોમાં લાંબી મુસાફરી કરી. અમેરિકામાં તો લાંબો સમય રહી છું. એટલે જુદા જુદા દેશોની પરિસ્થિતિને અભ્યાસ કરવાની મને સારી તક મળી છે.

અમેરિકામાં સ્ત્રી-સ્વતંત્રતાની મોટી મોટી વાતો થાય છે. એના પડખા આપણા દેશમાંયે પડે છે. આપણને અમેરિકાની સ્ત્રીને આદર્શ તરીકે જોવાને મોઢ લાગ્યો છે. હોલીવુડના ચિત્રોએ આમાં સારો એવો ભાગ ભજવ્યો છે. આ ફીલ્મો જોઈ આપણી બહેનો કહે છે: 'અમેરિકામાં તો સ્ત્રીઓને કેવું સુખ! પુરૂષ નેટલી જ છૂટ: પુરૂષ નેટલા જ હક.' પણ અમેરિકામાં રહીને ત્યાંની સ્ત્રીઓની ખરી સ્થિતિ જોવા પછી શરૂઆતમાં તો મુંઝવણ થતી. 'હિંદમાં રજા રજા મેં' અમેરિકાનું ને ચિત્ર દેખું' હતું તેનાથી કંઈક જુદું જ ચિત્ર જોવા મળ્યું. ધણી અમેરિકન છોકરીઓ મારી બહેનપણી યમ છે, એમની સાથે ચર્ચા કરી પછી સમજાયું કે સ્વતંત્રતાની વાતો એ તો બહારની શોભા છે, પરંતુ અંદર તો એમનું દુ:ખ આપણા જેવું જ છે. અહીંની સ્ત્રી-સંસ્થાઓ જોઈ, એમની પ્રગતિઓનું નિરીક્ષણ કર્યું. એમના પ્રશ્નો આપણાથી બહુ જુદા નથી.

મને નિરાશા થઈ કે બધે આવું જ હશે? કેઈ કેશણે નવી સ્ત્રી જોવા નહિ મળે?

પણ મુરોપના કેટલાક દેશોમાં મને નવો અનુભવ થયેલ. ઓસ્ટ્રોવેન્ગ્રિયામાં લગાઈ પછી નવી સરકાર રચવાઈ છે. જર્મનીના હાથમાંથી નવી સ્વતંત્રતા પ્રાપ્ત કરી છે. આ સ્વાતંત્ર્ય-યુદ્ધમાં સ્ત્રીઓએ પણ મહત્વનો ભાગ ભજવેલો. ફેલ્ડમારી પછી તો સરકારે નવા પમલાં બર્ખાં. સમાજનો અધી ભાગ શુલામ તરીકે રહે તો દેશ આમળ કેમ જ વધી શકે? ઓસ્ટ્રોવેન્ગ્રિયાની સરકારે સ્ત્રીઓને સામાજિક, આર્થિક અને રાજકીય હક્કો આપવા કાયદા કર્યાં. પરંતુ એટલેથી એ વાત અટકી નથી. ઓસ્ટ્રોવેન્ગ્રિયાની નેટલી સ્ત્રીઓ સાથે મેં વાત કરી તેમણે સૌએ એક વાત તો સ્પષ્ટ કરી જ, કે કાયદાથી ખરી સ્વતંત્રતા મળતી નથી. પરંતુ એ બધા હક્કો મોખવવા માટે સરકારે એમને માટે બધી જાતની સમવડો 'કરી' આપી છે.

એક બાજુ અમેરિકા અને બીજી બાજુએ અમેરિકન સરકાર જેને તિરસ્કારે છે તે ઓસ્ટ્રોવેન્ગ્રિયાના સામાજિક અને રાજકીય દેશકારો. મારે રાજકારણની આભારે ચર્ચા કરવી નથી. પણ આ સરખામણીમાંથી આપણે બહુ બહુ શીખવાનું છે તે ચોક્કસ. આપણને કાયદેસર મળતા હક્કો ખરેખર મોખવવા હોય તો સરકારે સ્ત્રીઓને મદદ કરવી જોઈએ તેવું મેં જાણ્યું.

મોરડો

(સખી જળ જમુનાને તીરે.....એ રામ)
મારા અંતરના આંગણની ડાળે કે,
મોરડો મહેકતો'તો.
એની કેદાનો સ્નેહભર્યો સુર કે,
રામરામ મહેકતો'તો.(ટેક)

અહા અંગનો મરોડ !

છટાદાર થો અજોડ !

મારા ચિત્તહાનો ચોર :

કરી જાચેરી ઠોક, દઈ નમણો થો ઝોક,
વ્યોમ પેખતો'તો—મારાં

કળા કરતો મલકાય,

માર્શ નયણું હલકાય,

હુઝો ભવનાં જુલાય,

અમર આશાના પાલવડે,

ભિર્મિના રંગો આલેખતો'તો—મારાં

અમળ વરસે ઉલ્લાસ,

છીંચે યુગયુગની પ્યાસ,

સ્ફુરે નસનસમાં હાસ,

આજ માણી લ્યો મોજ મધુરપની,

એ કાલને ઉવેખતો'તો—મારાં

હવે ક્યાં છે એ મોર ?

નથી કેકા-કતચોર !

ઉરે અધારું ચોર !

કોણ જાણે પાતો'તો પીયુષ કે,

આગમાં શેકતો'તો ?

મારા અંતરના આંગણની ડાળે કે,

મોરડો મહેકતો'તો.

વિશ્વરથ

અમેરિકામાં સરકાર આ મુદ્દો ખ્યાનમાં નથી લેતી, એને પરિણામે ત્યાં સ્ત્રીઓ અર્થે પુરો એક સરખી કક્ષા ઉપર નથી આવી શકતાં. આપણે તો જ્યાંથી નો જાણવાનું મળે તે શીખવાનું છે. મારી મુસાફરીમાંથી મને ઉત્સાહ મળ્યો છે. મને ખાતરી છે કે આ બધું જાણીને આપણે આપણા હક્કો માટે આપણા દેશમાં માનણી કરીએ, સંગઠિત થઈએ, તો સમાન હક્કો મેળવ્યા વિના અને ભોગવ્યા વિના આપણે નહિ રહીએ. એક દાખરો આપું.

આજે ઝેકારમેલેકાઆમાં નવી રાષ્ટ્રીય વિમાની પદ્ધતિ સરકારે દાખલ કરી છે. તેને લીધે પહેલાં હતી એની કરતા પાંચ ગણી મદદ મુલાવડ વખતે અપાતી થઈ છે. સરકાર આ મદદ કરે છે એમાં હાકતરી ખચો, હોરપી-ટલમાં રહેવાનો ખચો, ૧૮ અઢવાડિયાનો પગાર અને જાળક મારેની બધી ચીજો મળે છે. કારખાનામાં કામ કરતી સ્ત્રી-કામદારને જાળકને ધવગાવવાનો ચલતા પગાર ખાસ વખત કાઢી આપવામાં આવે છે. ઝેકારમેલેકાઆની બે મોટી ફેક્ટરીઓ લેખ: સ્કોડી અને બાટા. ત્યાંના સ્ત્રી કામદારોએ દક્ષિણનું સમર્થન કર્યું.

ગે' આની સાથે અમેરિકાની સ્થિતિ સરખાવી. મુલાવડ આવવાની દોષ ત્યારે સ્ત્રી કારખાનામાંથી ઘેર બેસે. મુલાવડ પછી જાળકના ખર્ચથી હોકરાંઓ ત્યાં મોંપા પડે છે. મને એક કારખાનામાં કામ કરતી અમેરિકન બહેનપણીના મુખે સમજવા: 'હોકરાંઓ અમને પોસાતાં નથી. નાના હોકરાને ઘરે મૂકીને કામ પર કેમ જઈ શકાય ?'

આપણા કારખાનાઓમાં પણ આવી મારી સ્થિતિ નથી. મને યાદ છે કે બહુ કારખાનાઓમાં મુલાવડ વખતે અમુક પગાર આપવો પડે છે, એટલે માલિકો સ્ત્રીઓને કામ પર રાખતા રાજી નથી દેતા.

રોડા અને ખાટા ફેક્ટરીઓમાં કામ કરતી સ્ત્રીઓ દ્રેડ યુનિયનની સભ્યો હતી. એક સ્ત્રી કામદારે મને એના આંકડા આપ્યા: '૨૫ લાખ મજૂરસંઘના સભ્યોમાંથી દસ લાખ તો સ્ત્રીઓ જ સભ્ય છે. અમે હવે ઝડપભેર આગળ વધવાના. દ્રેડ યુનિયનની ઓફીસોમાં ૩૦૦૦૦ સ્ત્રીઓ કામ કરે છે.' આપણા મજૂર-મહાજનમાં કેટલી સ્ત્રીઓ અધિકાર ઉપર છે ? યુરોપમાં દ્રેડ યુનિયનનું કામ થલું મોટું હોય છે. એમાંયે એકાસ્તેવેકીઆમાં તો એમનું માન થલું વધારે છે, કારણ કે ત્યાં તો કારખાનામાં પગારો, કારખાનાની નીતિ વગેરે બધું જ દ્રેડ યુનિયનની સલાહ લઈને જ સરકાર નક્કી કરે છે. એટલે સ્ત્રીઓને હવે ત્યાં કેટલો લાભ મળી શકે તેનો ખ્યાલ આવશે. ઇંગ્લંડમાં પણ મેં એની તપાસ કરેલી. ત્યાં પણ આટલા હક્કો સ્ત્રીઓને મળેલા નથી. અમેરિકામાં તો સ્ત્રીઓ આટલા બધા અધિકારને લાવકે હોય છે, એવું ગણાતું જ નથી. સ્ત્રીઓને હક્કો આપતો એક કાયદો પસાર કરવાનો છે, પણ તેને પસાર થતાં ત્યાં કેટલીયે મુશ્કેલીઓ નડે છે.

મને હારે સમગ્રયુ' કે એકાસ્તેવેકીઆમાં સ્ત્રી પુરુષ વચ્ચેનો બેદ આટલો બધો ઓછો થઈ ગયો છે અને તેથી જ ત્યાં સ્ત્રીઓ ગમે તે નોકરી કરી શકે, તે સ્ત્રી છે તેથી કોઈ તેને નોકરી આપવાની 'ના' ન પાડી શકે, અને પુરુષ જેટલો જ પગાર તેને હકથી મળે છે. ઇંગ્લંડ અને અમેરિકા તો આમાં હજીયે પછાત રહેલા છે, એટલું જ નહિ, પરંતુ સૈકાઓ થતું પછાતપણું દૂર કરવા સ્ત્રીઓ માટે ખાસ ઉલ્લેખ વગો શકે ચલા છે. જ્યો તે વધુ ને વધુ પોતાની શક્તિને ખીલવી શકે અને પુરુષ સાથે હરાજમાં ઉભી રહી શકે.

આ બધું જાણ્યા પછી ખાટા ફેક્ટરીમાં કામ કરતી સેંકડો સ્ત્રીઓનો ઉત્સાહ હું સમજી શકી. વર્ષો સુધી જે અધિકારો માટે તેઓ

પૂર્ણિમા

પૂર્ણિમાની રાત આજ દીસે સોહામણી,
ચાંદની વરસી રહી,
કુમુદિ પાન ઝીલે ધીરી.
પ્રાસાદોના ઘુમ્મટો ને પર્વતો નીતરે,
ચાંદનીના અમૃતમાં આજ,
રાતરાણી પૂરતી સુવાસ.

જાગના હોજ ને સરોવર ચમકતાં,
મોતીના-રસ-જલ ઉભરાય,
સદિ સારી મુગ્ધ બની જાય.
આકાશ રૂપ પેલા હિંજળતા આગરે,
દીવાદાંડી ચાંદલો બને,
દોરતો એ નાવડાં અપાર.
ધોળાં વાદળ પેલાં નાવરાં ઘુમતાં,
તારલીયા માણે પ્રવાસ,
પવનની ભરતી — છોળે.

પ્રથુ સમા કારમા આ અંધારા ગગને,
ચાંદલીઓ ચમકે જાણે,
મા ન વી ની કી તિં રે લ.
સ્વર્ગીય જિમિ પામે કોઈની સોહાગ રાગ,
કોઈની નીરાશા ઝીત ગાય,
તેના તાલે ચાંદની ઘવાય.

પદ્માબેન વેદ

રજની અજવાળી

(માથે ધડુલા લદને-એ રામ)

આવો રમવા રાસ, સખીરી !

રજની અજવાળી

અવનીને આવાસ, સખીરી,

રજની અજવાળી (ટક)

નવરાત્રી નવરંગી આવી,

મંગલ ઉત્સવ સાથે લાવી,

અંતર થાય ઉલ્લાસ, સખીરી !

રજની અજવાળી.

ગરબે ધૂમે ઉર આનંદે,

સહિયરનાં સોહંતા વૃદ્ધે,

પ્રગટે પરમ ઉલ્લાસ, સખીરી !

રજની અજવાળી.

મલપંતી રમણી કર કેરા,

કંકણના રણકાર અનેરા,

પંથમ સૂર આવાસ, સખીરી !

રજની અજવાળી.

રમણીમ કંદે કુદરતી કંદતી,

તાલે તાલે તાલી પકતી,

છીપે પ્રેમલ ખ્યાસ સખીરી !

રજની અજવાળી.

ગરવી ગુજરાતજુ સૌ આવો,

ગરબે શેરી ચોક જગાવો,

અણમૂલ આસો માસ, સખીરી !

રજની અજવાળી.

સખીરી ! રજની અજવાળી.

ભદ્રલાગા શુકલ

લક્ષ્માં દતાં તે હવે ગેળગ્યા હતાં વિજયતું
સ્મિત તેમના ગો ઉપર હતું. તેથી જ મોઢ
વાત દહેવાની રહી ન જાય તેમ માદ કરી કરીને
બધું મને કહેતાં હતાં.

જૂલી અષ્ટ હોય અને અસોસ કરતી હોય
તેમ એક જણે મને કહ્યું: 'એક અગત્યની
વાત કહેવાની તો રહી અષ્ટ. ચાર અથવા વધારે
હોદ્દાની મા હોય તેને ખાસ રજા મળે છે.
હાં તો ઉનાળામાં પદાડ ઉપર 'એ અઠવાડિયા
દવારેર માટે જાય, અથવા તો શિયાળામાં
પ્રાંતમાં એક અઠવાડિયું રજા માળવા જઈ
શે. હોટેલ, થીએટર, મોસ્ટ વગેરેનો બધો
જ ખર્ચો દારખાના તરફથી મળે. દારખાના
તો સરકાર ચલાવે જ છે, પણ હવે તો દવા
ખાવાની જગ્યાએ હોટેલો પણ સરકારે લઈ
લીધી છે. અને તેથી જે જનપ્રખ્યાત 'રજા'ની
હોટેલોમાં અત્યાર મુધી ધનિકો અને રાજાઓ
રહેતા હતા ત્યાં અમે વખતે અમે રહી શકીએ
છીએ, અમારું સ્વપ્ન સસ થયું છે.'

-યુથોડ અને પેરીસમાં હોય તેના કરતિયે
સારી આ હોટેલો મને માદ આવી. ધનિકો
તબિયત મુધારવા (જગા હોય તો વધારે જગા
ચવા) ત્યાં જતા. સાધારણ માણસ તો ત્યાં
જવા દેવના જ ન કરી શકે. દેવના કરો.
આપણે ત્યાં જેટલા સામાન્ય કુટુંબો સીમલા,
ઉતાકામકો મદામજેધર જાળેને રહી શકે છે ?
ત્યાંની સરકારે જે કયું તે આપણી સરકાર
ન કરી શકે !

પણ એકલા દારખાનામાં આટલી સમય
મળે તેનાથી પુરૂ કેમ થયું મજાપ ? જેટલી
સીમો પરખા પછી કામ ઉપર નથી જઈ
શકતી, એટલે એને તો પુરૂ ઉપર જ આધાર
રાખવો પડેને !

આનો જવાબ જલદી ન મળત. પણ હું
એક એક કુટુંબના આમંત્રણે એમને ત્યાં મળ.
મેં જે જાણ્યું તે અરેબર આમ ઉપાડે તેવું

હવે. મેં પૂછ્યું: 'આ બધી વાતો કાલ છે એ તો કીક, પણ હવેનાં તો તોની સિદ્ધિ એની એમ રહીને?'

એણે નહિ: 'આમરે ત્યાં પડેલા તમે કહે છે તેવું જ હતું. પણ હાલ પછીના નવા સામાજિક રેસારે પછી તો કૌટુંબિક જીવનમાં પણ સ્ત્રીની પડતી પુરુષ નોટલી જ અણાવ છે. પૈસાની જાગનમાં, મિલન સંબંધમાં અને જાગરોની જગત્તીમાં અને પુરુષ નોટલા જ હવેથી હવે મોલી શકીએ છીએ. મિલન સંબંધમાં ખીન્ન પણ દેશમાં હતો ન મળ્યા હોય તેટલા અધિાર હવે અમને મળ્યા છે. આ પોતે પરસ્પર પછી કાલેકર પોતાનું હવે નામ રાખવું હોય તો રાખી શકે છે. પરણતી વખતે જરૂર માંડીયું તેની ચિન્તા હોય છે, પણ રહે તો સરખર તરફથી પર માંડના સરખાનનો ખર્ચો મળે છે. માંડીમાં કે કાપણમાં સ્ત્રીને પુરુષ ઉપર આધાર ન રાખવો પડે તે માટે એને અનાજ અને પૈસાની માફ મળે છે. સ્ત્રીને સંજના વખતે બહાર જવું હોય તો ખાગરને કીધે ત્રણ ચકતી નથી, તેથી સરખર તરફથી ખાસ જાગરોને સાચવનારને જગત્તી આપીને તૈયાર કરે છે. સ્ત્રીને ધરમાં જોવાઈ રહેવાની દલે જરૂર નથી. કપડાં ધોવા માટે ડેર ડેર મોઝોપરેડીર 'હોમીઓ' વધ છે. કુંકમાં, પુરુષ કરનાં સ્ત્રીને ને વધારે મુશ્કેલીઓ હતી, જેનાથી પુરુષ એને જંતનમાં રાખી ચકતો હતો તે બધી હાલમારીઓ સરારે અને અને ભેમા ઘરને દૂર કરી છે. અમારી આ ખરી રવતવના-રક્ત કાપણમાં જ નહિ, પણ આદિક અને સામાજિક પણ ખરી.'

મને એક અમેરિકાનો પ્રસંગ યાદ આવે છે. મારો એક મિત્ર એક સ્ટેન્ડર હોકરી સાથે પ્રેમમાં પડ્યો. હું એને ધણી વાર પૂછતો: 'તું કેમ પરણી જતો નથી?' ખૂબ કડવાઈથી તે જવાબ આપતો: 'પરણીને કર્યા શક નીચે

સંધ્યા-ઉષા

સંધ્યા ને ઉષા બે સરખી સાહેલી, નેહને નેહ અજોડ દે, મારું મનડું મોહું.

એક નિશા મુખ, એક હિન્દુ-મુખ, ઉતરે આલની કોર દે, મારું મનડું મોહું.

રંગ પુરી રંગ સોનલ રાતા, ચીતરે આભના ચોક દે, મારું મનડું મોહું.

વિશ્વ સમસ્તના આવી ચીતારા, ચીતરે મહેનત ફાક દે, મારું મનડું મોહું.

ચલુગરી એવાં આભના આંગણ, હોલી હસે. કીક ગોખ દે, મારું મનડું મોહું.

રૂપ ખરી તણાં રૂપડાં પીતાં, હોક રસે તરબોળ દે, મારું મનડું મોહું.

સંધ્યા ને ઉષા બે સરખી સાહેલી, નેહને નેહ અજોડ દે, મારું મનડું મોહું.

ગંગાસરે લ. પંથ્યા

આકૃષ્ટ વેદનાં

હું તો હેરી હેરી ને હારી રે,
 ક્યાં છપાયો ગિરિવર ધારી રે ?
 મારો કાન્હુડો કુંજબીહારી રે !
 હું તો હેરી હેરી ને હારી રે !
 નેણાથી નીરની જમના વહે છે,
 ભીંજે ચુંદડલી મારી રે !
 સખિ ! ભીંજે છે પચરંગી સાડી રે !
 ક્યાં છપાયો હૈલબીહારી રે ?
 મારો કાન્હુડો કૃષ્ણમુરારી રે !
 હું તો હેરી હેરી ને હારી રે !
 જગમાં અંધારું, મારા જિરમાં અંધાર
 છાતી ધૂળે છે મારી રે !
 સખિ ! જિરે અકળામણ બારી રે !
 ક્યાં છપાયો જ્યોતિધારી રે ?
 મારો કાન્હુડો કુંજબીહારી રે !
 હું તો હેરી હેરી ને હારી રે !
 શ્યામ સરોજો ધડીયે ન વીસરે !
 રસના રટે ગિરિધારી રે !
 સખિ ! હેરે લાગી છે કટારી રે !
 મારો ક્યાં ગયો પ્રેમપૂજારી રે ?
 બહાલો કાન્હુડો કુંજબીહારી રે !
 હું તો હેરી હેરી ને હારી રે !
 પ્રેમના ઘેનમાં ઘેલી હું ઝું,
 સુખશુધ સઘળી વીસારી રે !
 એને ચરો હું નહીં બલિહારી રે !
 ક્યાં છપાયો આતમચારી રે ?
 મારો બહાલુડો વિશ્વવિહારી રે !
 હું તો હેરી હેરી ને હારી રે !
 રાહંતલાકુમારી—રવુ

રહીએ ? ઘર ક્યાંથી લાવવું ? : પર માંગવાનાં
 પૈસા ક્યાંથી લાવવા ? નોકરી ઉપર ફરી કામ
 થઈએ ત્યારે વળી પછી પરજીવાનો વિચાર કરી
 સકાય. આ દયાજનક સ્થિતિ ક્યાં નથી !

આ બધાં હવે વિચાર કરે હું અને સર-
 ખામણી કરે હું ત્યારે મને શાપ છે કે, જ્યો-
 રિશ વિશે આટલા બધાં હિંચા બ્યાલો કેમ
 બાંધ્યા હશે ? કુટુંબમાં, પણ સ્ત્રીની સ્થિતિ
 પુરુષ કરતાં ઘણી નીચી ગણાય. કારખાનામાં
 ઘેડીઆખાતાં ન હોય, જેથી બાળક જન્મ્યા
 પછી સ્ત્રીને બાળકે જ કામ ઉપર જવાની સમ-
 વડ મળે-સિવાય, ઘરમાં સમાવહાસને બાળક
 ચોંધીને જાય. વળી બાળક સાચવનાર મને,
 પણ બધાને ખર્ચ પોશાય નહિ, અને પોશાય તો
 પણ એ સામાજિક જરૂરિયાત છે એમ સમજાય
 પણ નહિ. મારી સાથે અભ્યાસ કરતી એક
 મિત્ર આવું કામ કરતી. જે એને પૂછ્યું : 'તને
 મને તે બાળક પાસે જોઈ રહેવાનો કંટાળો
 ન આવે ?' જવાબ મળ્યો : 'ના રે સાથે
 વર્ચવાની ચોપડીઓ લઈ જઈએ. તે વાંચ્યા કર-
 વાની. બાળક રડે તો બસે રડે, બહુ ચિંતા
 નહિ કરવાની.' જ્યાં સુધી આ કામની ઉપયો-
 ગિતા ન સમજાય ત્યાં સુધી આવું જ ચાલે !
 ત્યારે મને આ પદ્ધતિ ઉપર બહુ સ્ત્રી ચાલી.
 હવે હું એનો ખરો લાભ સમજી શકી. સ્ત્રી-
 સ્વેચ્છાથી આની જગે પૈદાશિ રીને આ પદ્ધતિનો
 ઉપયોગ શાપ તો સ્ત્રીએને કેટલી માનસિક
 રાહત મળે ?

એટલા સદેરમાં ફેરફારો કરવાથી ખરી
 કિંમત નથી આવતી. સ્ત્રીએનો ધરો મોટો
 બાળ તો ગામડામાં રહે છે. ગામડાનો પ્રથમ
 તો સ્વદેશીયે ધરો વધારે ચિંતાબંધી કમ
 જાય છે. જ્યોરિકામાં તો એનો વિચાર જ
 નથી થયો, કોટલે ચંડાળ ! પણ સ્ત્રીસ્વે-
 ચ્છામાં ગામડાના જે ખાસ પ્રયોગ દત્તા તેનો

ઉકેલ લાવવાનો પ્રયત્ન થયો છે. ગામડામાં દુપડાં પોવા માટે યત્ન આપ્યા છે, કલ્પો સ્થપાઈ છે અને બાળમંદિરો શરૂ થયાં છે. નવી નવી ફેશનો ત્યાં બતાવવામાં આવે છે, નેથી ગામડાના લોકોને પોતે શહેરીઓથી પાછળ છે એવું ન લાગે. તસ્વીખી અને આરોગ્ય ઉપર ભાવલો ગોઠવાય છે. દૂર દૂરના ગામડાઓમાં પણ દાકતરો અને નર્સો વારંવાર જઈ આવે છે. ગામડાઓમાં હેલ્થ પચાસ વર્ષમાં નહિ થયું હોય એટલું બે વર્ષમાં થયું છે. હવે શુદ્ધ ખેડૂત સ્ત્રીઓને કુટુંબની દયા ઉપર નથી જીવવું પડતું. એમના ઘડપણમાં સરકાર તરફથી ખાસ પેન્શન આપવામાં આવે છે. મૃત લેખી ફેશનથી ગામડાના બાળકો માટે દાખલ કરવામાં આવી છે. ગામડામાં સ્ત્રીઓને આ રીતે જીવનમાં સામેસાચી—ફક્ત શબ્દોની જ નહિ—સ્વતંત્રતા મળી છે.

સ્ત્રીઓની સ્થિતિ સામેસાચી કેમ સુધારી શકાય તે મેં નજરે જોયું છે. અમેરિકાની માફક બહારનો ભભકો કરીને નહિ, પરંતુ રોજ-બરોજના જીવનમાં સ્વતંત્ર જીવવાની તક મેળવીને. અમેરિકામાં સ્વતંત્રતા છે ફક્ત પંચદાર સ્ત્રીઓને, આપણા કરતાં છૂટ જરૂર વધારે છે, પરંતુ સાચી આર્થિક અને સામાજિક છૂટ નથી. આપણા દેશમાં પણ સ્ત્રીઓને અધિકાર મળવા જોઈએ એમ કહેવાય છે, પણ હજી હિંદુ કાયદામાં સુધારા પસાર થતા નથી. સ્ત્રીઓને પુરૂષો જેટલો પગાર પણ મળતો નથી. કુટુંબમાં હજી શુભામ જેવી જ સ્થિતિ મળીય છે. આ બધામાં મેલા ફેરફાર કરવા હોય તો ઓકેસ્ટ્રોવેકેશનની માફક આર્થિક સરસાઈ મેળવવી જોઈએ, અને આપણી સરકાર એટલું આપણને ન કરી આપી શકે તો એવું કામ અધુરું જ રહ્યું મળ્યા. એને માટે વળે સુધી રાંધે જવાની જરૂર નથી. ઓકેસ્ટ્રોવેકેશનમાં આ બધા ફેરફાર બે વર્ષમાં જ થયા છે.

નવરાત્રી

આવી નવરાત્રી આવી નવરાત્રી;
હાં દે, વિશ્વશાન્તિ કરો મોરી માત !
આવી નવરાત્રી.

અવનવા સાજ સજી ગરબામાં ધૂમતી.
હાં દે, નવસાં લાંડુ આવે યાદ—
આવી નવરાત્રી.

મિથાનો જ્યારે હું દહેરથી ઉડાવતી,
હાં દે, આવે ભૂખ્યાં લાંડુની યાદ—
આવી નવરાત્રી.

આઝાદી આવી એ સહુને મન લાવી,
હાં દે, કંઈ દે છે હિંજરતિયાની યાદ—
આવી નવરાત્રી.

ત્યારે લાગે મને શરદ સોહામણો,
હાં દે, જૂથું હુંથું ન ઠોઈ મમ દેશ,
આવી નવરાત્રી.
હાં દે, જૂથું હુંથું ન ઠોઈ મમ દેશ
આવી નવરાત્રી.

મંગળાગૌરી જીનલાલ મહેતા

બાળકોની સગવડ માટે

ધોડિયા ઘર

શ્રી હંસાજહેન સહેતા

*

નવસારીની મહત્વભાષ ગુજલભાઈની ખીલમાં
કામ કરતી મજદૂર ઓએનાં બાળકો માટે
'પારણાં ખાતાનો' હિદ્દાદત સમારંભ
શ્રી હંસાજહેન મહેતાના હસ્તે થયો હતો.

સરખાતમાં બેન સોનાવાળાએ સ્વામત
ગીત રજુ કર્યું. તે પછી કુ. નીના દેસાઈ,
કુ. કલ્યાણી દેસાઈ કુંભારતી દેસાઈએ અભિ-
નય ગીતો રજુ કર્યાં ત્યારબાદ મીમના એન્ટ
શ્રી નરસિંહલાલ શેઠે જણાવ્યું હતું કે પછી ચોળ-
નાઓમાં અને મોટા કરતાં નાના બાળકોનો
વિચાર સૌથી પહેલાં અમલમાં મૂકવો છે. ખી-
લમાં કામ કરતી બહેનોનાં બાળકોની સંભાળ
માટે 'ધોડિયાઘર' એ સૌથી જરૂરી અંગ છે;
એમ વિચારી અમે તે કામ સૌથી પહેલું કર્યું
છે; અને તે માટે આજનો સમારંભ યોજવામાં
આવ્યો છે. બાળકોના હોતના આ કાર્ય માટે
આને એવું હિદ્દાદત કરવા એવાં સુપ્રસિદ્ધ
ગાંધી મેળની સહાય છીએ કે જેમણે પોતાનું
સાથે જીવન સ્વીજનત, આમજનના અને
બાળકોના પ્રજામાં રસ લઇ તેઓની સેવાકરવા
સમર્થ છે. થીમતી હંસાજહેન એકલા આપણા
પ્રાંતમાં કે દેશમાં જ જાણીતાં નથી, પરંતુ
જાતિર રાષ્ટ્રીય સેવમાં પણ તેઓ પોતાની
સેવાઓથી જાણીતાં થયેલાં છે.

ત્યારબાદ થીમતી હંસાજહેન ધોડિયા ઘરની
હિદ્દાદત ક્રિયા કરી હતી. આ મકાનમાં ૨૪
ધોડિયાની સગવડ રાખવામાં આવી છે, આ
સગવડ કદાચ એક વર્ષ સુધીના બાળકો માટે જ

છે. એક વર્ષથી નાનાં બાળકો માટે પણ રમવા
અને રમતાં રમતાં સૂઈ જાય એવા સાધનોની
સુંદર સગવડ કરવામાં આવી છે. આ મકાનમાં
ઊનાળામાં તાપ અને શિયાળામાં ઠંડી ન લાગે
તે માટેની ખાસ વ્યવસ્થા રાખવામાં આવી છે.
બાળકોને નવકાવવા માટે ગરમ પાણીનો વ્યવસ્થા
તબીબી વ્યવસ્થા, માવજત માટે એક નર્સ
અને એક બાપા વગેરે આધુનિક દબનીતમામ
યોજનાઓથી સજ્જ એવું એ ધોડિયાઘર છે.
આ કામ અતિથય ઉપયોગી અને ધણું
જરૂરું છે, અને મારા હાથે એવું હિદ્દાદત થાય
એ માટે હું મારી જાતને ભાગ્ય શાળા માનું છું.

અમે શ્રી કામદારો માટે પણ માનવહક્ક
પરિવર્તમાં વિચારણા કરી હતી. સ્ત્રીઓ બાળ-
કોને ઘેર મૂકીને કામ કરવા થી રીતે આવી
શો? કેટલીક સ્ત્રીઓ બાળકોને બાળાગ્રાળો,
અશીશ આપી, એને પેનમાં નાખી, કામ કરવા
આવે એ ખરેખર ધણું જ અનિષ્ટ કહેવાય.
દેશનાં ઓપરશો એ તો દેશનું ધન છે. એનો
ઉપયોગ આપણે દલ સમત્વના નયી એ વસ્તુ
ને સમજમાં આવી જશે તો ધણી વાત
સમજાઈ જશે.

બાળકોની સંભાળ સેવાથી જ જોઈએ
ધોડિયામાં સુતા બાળકોની જ નહિ, પણ તે ઠપી
૪ વર્ષનાં થાય, તેઓ નિશાળે જતાં થાય, ત્યાં
સુધી એની ખાસ સંભાળની વ્યવસ્થા થવી
જોઈએ. ઉપરાંત બહેનોને માટે તેઓ સગમાં
હોય ત્યારે આરામ લેવા માટે જગ્યા દોતી નથી,
એમને માટે પણ સગવડ દોવી જોઈએ. અખિલ
દિંદ મદિલા પરિવર્ત જે માનવહક્કો રજુ કરી
છે એમાં આ પણ છે. આ ઉપરાંત મિલ્કી ફેક્ટ-
રીઓમાં સેનેટરી માટે કંઈ પણ સગવડ
દોતી નથી. આવી ધણી જરૂરિયાતો છે કે જેના
પર આને ખાસ બાર મુદ્દા છે.

આપનું લવાજમ પુરું થયું છે? તો આજે જ મનીઓફરથી મોકલી આપો.

રાધેશ્યામ

રાધા ગરબે ધૂમે ને શ્યામ સાંભરે રે લોલ,
 રાજ રમતોતો ગોકુલમાં રાસ રે—ગરબે ધૂમે....
 બહાલો ગોકુળીયું છોડી ગયો દારકા રે લોલ,
 ત્યાં તો આઠ આઠ રાહુઓનાં ઝુંડ રે—ગરબે ધૂમે....
 ચાઠ કયાંથી આવે ગોકુળ, ગોપીઓ રે લોલ,
 છતાં રાધા જપે છે શ્યામ નામ રે—ગરબે ધૂમે....
 બહાલો એક વાર આવ ગોકુળ ગામમાં રે લોલ,
 આવી બ્રહ્મ દેરી બાંસુરી બજાવ રે—ગરબે ધૂમે....
 ઘેરાં જમુનાનાં નીર શે બૂલી ગયો રે લોલ,
 ત્યાં તો ખારા સાગરના ધુધવાટ રે—ગરબે ધૂમે....
 તને શાનું ગમે આ ગોકુળ ગામડું રે લોલ,
 તારે સોના મોતીની દારકાય રે—ગરબે ધૂમે....
 બલેં છોડે તરછોડે રસપ્રીતડી રે લોલ,
 છતાં રાધિકાજી જુએ તારી વાટ રે—ગરબે ધૂમે....
 ત્યાં તો રાધાના શ્યામ દોડી આવીયા રે લોલ,
 દ્વેતમાંથી અદ્વેત રાધેશ્યામ રે—ગરબે ધૂમે....
 સૌ. કપિલાગૌરી વિમળકાન્ત ત્રિવેદી

વાદળ

વિખરાતાં વાદળની પાર, પેલી ચંદ્રા રમે,
 મલકાતી મહાભરી પાંપણે, આભલે ધૂમતી ફરે.
 પાલવડે તારલા સોહાય, બ્યોમને ઝબકાવતા જાય,
 ઝીણી ઝીણી વાદળીને લેટવા, રૂપેરી આઢણી લહેરાય,
 ધરતીએ તેજ છવાય—વિખરાતાં.
 આવીને આજ મારે આંગણે, અંતર આનંદ ભરી જાય,
 છલકાવી ઉર ભરી મસ્તીએ, મનમોરલો નચાવી જાય,
 હૈયામાં ગીત ગૂંજાય—વિખરાતાં.
 એકલ આવાંસની હૈયાની કુંજમાં, છૂપી છૂપી વાંતડીઓં થાય,
 ઘેરાતી આંખો અંજવાળવા, તું આશાના મોતી વેરી જાય,
 કલ્પનાની માળ ગૂંથાય—વિખરાતાં.
 તારે ખોળે જર નિંદરે, સૂતી ત્યાં સોણલાં સન્નય,
 જીવન મધુકું એક સ્વપ્ન જની, પ્રેમની પાંખે ઉડી જાય,
 ગગન વિહાર રચાય—વિખરાતાં.
 કું. પદ્મા ફડિયા

શ્રવાણનો ગરબો

(રાગ-સીતાહરણનો)

અયોધ્યા નગરીનો રાજવી હો મિસરી, દશરથ જુવ મુનહુ,
 સુવરાજ પદ લોગવતો હો મિસરી, મૃગિયા તે રમવા જાય.
 અંધ માતા અને પિતા હો મિસરી, લોકડી શ્રવણ કુમાર,
 માતપિતાએ મન વિચાર્યું હો મિસરી, જાત્રા કેઈ પેરે ચાય.
 માતપિતાનું મન જાણીને હો મિસરી, કાવડ કસવી તૈયાર,
 ખલે કાવડ શ્રવણે લેરવી હો મિસરી, જાત્રા કરવા લઈ જાય.
 જાત્રા કરીને પાછા આવતાં હો મિસરી, આવ્યા અયોધ્યા મોતર,
 સુવરાજ તે મૃગિયાએ નિસર્યો હો મિસરી, આવ્યા નદીને તીર.
 ત્યાં તો ગૂડ ગૂડ અવાજ થયો હો મિસરી, દશરથ માંડયા કાન,
 રાજદેવી બાણ દોડીયું હો મિસરી, વાળ્યું શ્રવણને જાણ.
 'અર' એ રાજ કાને પડ્યો હો મિસરી, દશરથ હોડયા ત્યાંય,
 કદળી સમ એ સુવાન હો મિસરી, ધરણી ઢળી પડ્યો ત્યાંય.
 ચોલાના બાણે સુવાનના હો મિસરી, હરી લોધા તે પ્રાણ,
 ધાઈ તે તેની પાસે ગયા હો મિસરી, અંદે સુનાડ્યો જાણ.
 'ભાઈ મારે જરૂર નથી હો મિસરી, તરસ્યાં માત પિતા,
 બોલ્યા વિના જળ આપજો હો મિસરી, માત પિતાને આવાર.'
 ઘડો લઈને કુંવર નિસર્યો હો મિસરી, આપ્યું પાણી જઈ ત્યાંય,
 'બોલ્યા વિના પાણી ન ખરે હો મિસરી, કેમ શ્રવણ તું આમ.'
 તમારો ને હું અપરાધી હો મિસરી, પાણી પીએને આવાર,
 મારા તે શ્રવણના વિના હો મિસરી, પાણી પીધાં કેમ જાય.
 સમા આહું હું વૃદ્ધની હો મિસરી, હયા કરો આવાર,
 શ્રવણ તો આપો ના શકું હો મિસરી, પુત્ર થઈ રહું આજ.
 સમા અમારાથી નહિ મરો હો મિસરી, પુત્ર વિશેજે તું જાય,
 અંધ યુગલે શ્રાપ આપીયો હો મિસરી, રાજે માન્યું વરદાન.
 યુગલ મૃત્યુને લેટીયું હો મિસરી, પુત્રની સમીપે જાય,
 ત્રણે તે રાજનીએ હો મિસરી, અગ્નિ સંસ્કાર થયાં ત્યાંય.
 રાન્તાએન ગઈર

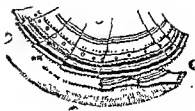

અમુક પરિવર્તનશીલ સંસારની ઉદ્દેગકર

વિષમતાઓને ગૂઢપણે આવરીને રહેલું સ્થાપિત શાંતિપ્રદ સમતામય તત્વ કવિઓએ આદિ કાળથી અનુભવ્યું છે અને અવિરતપણે ગાયું છે એના સર્વતો વ્યાપી આનંદ મહિમાનું ગાન એનું નામ કાવ્ય. સંસારનો છોડ સંપૂર્ણપણે આસ્વાદક નથે લાગે. એનાં બધાં પગે એક સરખી નયન દારનારી લીલાશ વાળાં ન પથ હોય. પીળાં ચીમળાએલાં પાંદડાઓનો સમૃદ્ધ એને એક ગમ વળગેલો નજરે પડે. વળી એનાં પુષ્પો રંગથી કે સુગંધથી સૌને સરખો પ્રભાદ આપનારો ન થઈ પડે. એનામાં ગુપ્તપણે રહેલા કાંટાઓ લાલચુ હાથેને કપારેક ઉઝરડા પથુ કરી લે. છતાં છોડનું મૂળ દડપણે સારી રીતે સિંચાએલી ક્યારીમાં ઉછું ઉછું રસ ખેંચી રહ્યું છે. એ રસના પ્રતાપે સમગ્ર પથુ જોતાં એ રાપો મગ્નનો લાગે છે.

સંસારની રમણીયતાનું પારખુ તો મૂળમાં સૌ માનવીનું હૃદય છે, પરંતુ કવિનું હૃદય એ વાતની દૃઢતર પ્રતીતિ પામ્યા કરે છે. અને પોતાના આનંદાનુભવને કાવ્ય સ્વરૂપે વહાવ્યા કરે છે. એવા જન્મ તીર્થોમાંથી સતત વહતા રસમય પ્રવાહમાં નાંહીને ધ્રુવરજનો પથુ આંતરિક શીત-જતા પામીને છણાભિમુખ થવાનો લાભ પામે છે. સારાં કાવ્યોના ચિરકાળના પરિચયને પ્રભાવે મનુષ્યનું ચિત્ત ઉર્ધ્વભાવને પામતું પામતું જીવન સંપન્ન થી સાચું દર્શન પામે છે. જે અવજુનીપ તત્વની આનંદની માત્રાએ કરીને સારી સૃષ્ટિ સમર જળાય છે તેનો સંસ્પર્શ પામીને કૃતા-ચૈતા અનુભવે છે. કૃષ્ટીપાસના કરવામાં પરમ ઉપકારક સાધન તરીકે કાવ્યોપાસનાને ગુજરા-તના અનેક કવિઓ સ્વીકારી ગયા છે. પ્રધાન-પણે વ્યવસાય એમણે ગોવિંદના, શિવના કે જગન્માતાના ગુણ માવાનો રાખેલો છે. દુન્યવી દૃષ્ટિએ નિષ્કંચન હોવા છતાં આંતરિક સમૃદ્ધિને

ગુર્જર નારીની

ગીત-સમૃદ્ધિ

શ્રી. સવાઈલાલ ઈ. પંઠ્યા

લીધે સમ્રાટ પાસે પથુ જાંખી ન પડે એવી મંત્રજકર ખુમારી અનુભવી શક્યા છે. દૃઢ થએલા ઇષ્ટાનુરાગને કારણે સદૈવ નિઃશનંદમાં મસ્ત રહેનારાંઓના મંડળમાં દેવીના બકતો શિરમોર જેવા નજરે પડે છે. સચરાચર સૃષ્ટિમાં વ્યાપી રહેલી જન્મ-માતાની પીથપ દૃષ્ટિથી પરિવૃપ્ત રહેનાર આરાધકના નિરંપેક્ષ આનંદનો જન્મ કરનાર કયું કારણ સંભવે? એને માટે તો મંદિરની મહોદિત જમિમાં જ નહિ, પણ સમગ્ર ત્રિભુવનમાં, કેવળ નવરાત્રમાં જ નહિ, પણ બારે માસમાં, ઉનાર્ગ ગામીઓને દમનારો અને નિયમમાં વર્તનારાઓને કંટપટક જેવો નિસ્સીમ મહિમા વિસ્તર્યો છે.

આસો માસ એટલે તો પ્રકૃતિમાં ખેલાઈ રહેલી સનાન રાસલીલાને પૃથ્વી ઉપર મૂર્ત કરવાનો સમુદ્ધાસનો મહિનો. કુદરત દીધા સારા વરસાદ સાથે સદુદ્યોગનો સહયોગ સાધીને ધાન્યની સમૃદ્ધિ નિપજાવ્યા પછી, એ સમયમ માનવી-જાણે ઉચિત રીતે જ ખેલવાના દિવસો નિયત કરી દીધા છે. ચોટે ચોટે માંડવીઓ મૂકાય છે અને ગાનના રસમાં લીન થતું માનવદેહ આનંદ મગ્ન બનીને વરસમરનો યાક ઉતારે છે.

એક ગુર્જર કવિએ ગાયેલા દેવીના મહિના આ વખતે આપણે જોઈએ.

મહિના

ગુરુ ગણપતિને હૃદયત કીને જો,
માની વિનતિ આરાધીને લીને જો.
જેના પરચા તે પૂરણ કહીયે જો,
ચરણ ચિંતવીને શરણે જતજો જો.
કુમી દેવીને કર પ્રણામ જો,
માછ પૂરો દેવાની મારી હામ જો.

કારતક માસે તું કમળા દેવી જો,
રિદિ સિદિ ને રૂપે દયાળી જો.
સ્વામા સહુણી તું માગશર માસે જો,
શરણે આવે એના કુખમાં નાસે જો.
પોષી પુનઃ તે પ્રેમરસ પ્યારી જો,
મોટા દૈત્યોને નાખ્યા મારી જો.
માધ માસે વસંત રત કહું છું જો,
માની વિનતિ આરાધીને લઈ છું જો.

દામણ માસે કૂહી વનસ્પતિ જો,
કૂહી બાર અઢાર જાત ઢોળા જો.
મોટા દૈત્યોને નાખ્યા રોળા જો,
ચૈતર માસે ચતુરજુગ થકને જો.
કામ કીર્ધા જન્મતમાં રહીને જો,
વૈશાક માસે વાસ્તવ ચૈને વ્યાપ્યા જો.
મોટા દેવ મુનિવરે માયાં જો,
જે માસે જગત જોમમાયા જો,
મોટા દેવ મુનિવરે ચાપ્યાં જો.

આળી અષાઢ મેઘામર માને જો,
એવાં વિજળાનાં તેજ તમારા જો.
આવણ માસે સૌને માત સરખાં જો,
મોટા દેવ મુનિવરે નિરખ્યાં જો.
બાહરે બકતોને મન બાવી જો,
કામ કીર્ધા જન્મતમાં આવી જો.
આળ્યો આગ્રેશાસ રાત અજવાળી જો,
નવ નોરતે રમે છે માન કાળી જો.
જાર માસ બાળાના ને મારો જો,
તેને સિવરામ અમીરસ પાશે જો.

પ્રથમ વંદનના અધિકારી ગુરુ અને ગણ-
પતિને નમીને કવિ ચરણ ચિંતવીને માને શરણે
લેખ છે અને પોતાના દેવાની હામ પૂરવાની
તેમને પ્રાર્થના કરે છે. જન્મતને પાંક આપવાર
કાર્તિક માસે દેવી લક્ષ્મી સ્વરૂપિણી દેખાય છે.
માગશર નજરે પડતી સહુણી સ્વામા અધિ-
તોને શરણ દેનારી છે. પોષમાં પ્રૌઢ પ્રેમ રસે
ભરેલી તે મોટા દૈત્યોને રોળી નાખવાના સામર્થ્ય
વાળી છે. માધ માસે તો વસંત યુગ શરૂ
થવાનો મહિનો. એમાં સ્વાભાવિક રીતે જ માની
આરાધના કરવાનું મન થાય. શોભા બધી
દામણ મહિનામાં અઢાર બાર વનસ્પતિ કોળે
ત્યારે મોટા દૈત્યોને રમત માત્રમાં રોળી નાખ-
નારી માની શક્તિ બક્ત જનને પત્રે પત્રે
નજરે પડે. ચૈતર માસે ચતુરજુગ સ્વરૂપે
જન્મતમાં રહીને મહાન કામો કરતાં મા નજરે
પડે છે. એ ઠાંઠ અગ્રેશર દુરસ્થ તત્ત્વ નથી.
વૈશાખ અને જ્યેષ્ઠમાં ભૂતમાનનાં પ્રીતિ-ભાનન
તરીકે જન્મતાં જોમમાયા તરીકે મોટા દેવો
અને મુનિવરોએ માને સ્વાખ્યાં અને માયાં
છે, મેઘનાં ડમરુ બળવતો અવાજ મહિનો
આવે ત્યારે વિજળી ચમકે, એવાં છે દેવીનાં
તેજ. આવણ માસમાં સૌની તરફ સમાન બાવે
વરસી રહેલાં મુનિઓને દેવી નજરે પડે છે.
નિજજનો માટે જન્મતમાં આવી કામ કરનારાં
મા બાહરનામાં બકતોને મન બાવી રહે છે
અને આસો માસની અજવાળી રાતમાં મહા-
કાળી સ્વરૂપે આવીને વિશ્વમાં રમનાં માતા
નજરે પડે છે. બાળા સ્વરૂપિણીના બાર માસ
ને મારો તે શિવરામનો દીધેલો અમૃતરસ
પામશે.

મુલાશ્વમ વસો કે કચિર અર્ધકારો વિનાયે
માત્ર આરોગ્ય અર્થે સૌંદર્ય શોભતો મામ-
રમણી જેવું સ્વભાવ મધુર આ-ગીત નિરાડ-
વરતાપી જન્મદાનો મહીમા પ્રમટાવતું દેવાયો
આદરપાત્ર બન્યું છે.

ભાદરવો માસ પુરો થાય છે અને એની સાથે જ આવેલા—અરમી, ધોમ સોખનાર તડકો, અને ભેળવાળી આબોહવામાં પણ હવે ફેરફાર થવા માંડ્યો છે. પ્રજાએ ભાદરવાના શ્રાદ્ધ પર્વો ઉજવીને પોતાના આરોગ્ય માટે સારી એવી સીવટ અને સંભાળ રાખ્યાં છે. પણ છતાંય શરદઋતુ હજી પુરી થઈ નથી. ભાદરવા પછી આસો મહિનો એ શરદનો ઉત્તર ઠાળ છે. ભાદરવામાં પિત્ત ઉત્કેરાય છે અને આસો માસમાં એની શાંતિ થાય છે.

આપણે જોઈએ છીએ કે શરદઋતુ પુરી થાય છે છતાંય એમણે આણેલી માંદગી પુરી થતી નથી. અને કેટલાય કેસોમાં તો એ માંદગી દિવાળી પુરી થાય છતાંય લેખાયા કરે છે અને અંતે જીર્ણ સ્વરૂપ પકડી ભયજનક ચિકિત્સા પેદા કરે છે.

થોડા વખત પહેલાં ૩૦ વર્ષના એક ગામડાના ખેડેનને જોવા ગયો હતો. એમની ફેરીમાદ હતી કે હેઠલા નવ મહિનાથી તાવ આવે છે. ક્યારેક ઉતરે છે અને ક્યારેક અથુ-ઉતાર જ રહે છે. નખખાઈ વધતી જાય છે અને શરીર સૂકાતું જાય છે, બુખ લાગે છે પણ થોડાક ખોરાક લેતાં જ એવેની વધે છે અને તાવ બરાબ છે. શરીર આખું પીણું કાળું થઈ ગયું છે. એક ધારી નવ નવ માસની માંદગીએ કુટુંબી જનોમાં પણ ક્ષયના દરદની સંકા પેદા કરી છે.

હું એમની સાથે વાતો કરતો હતો દરદ કેવી રીતે શરૂ થયું? તમે એ વખતે શું ખાતા પીતા, અને શું શું દવાદાર લીધા તેની વિગતો જાણતો હતો.

‘ભાદરવામાં ટાઢ વાંધને તાવ આવ્યો હતો. થોડો વખત દરદોજ, પછી એકાંતરીયો અને પછી જેમ જેમ દરદનું ઝેર સપ્તધાતુ (રસ) રક્ત માંસ મેદ અસ્થિ મળ્મ અને શુક્ર)માં પેસતું ગયું તેમતેમ દરદની તાકાત વધતી ગઈ

આયુર્વેદમાં આસો માસના પર્વો

રાસ અને ગરબા

લેખક :

વૈવ. પ્રાગલ મોહનજી રાહોડ

અને શરીર ઉપર એના ધસારાની અસર થવા માંડી. દવાદાર ગામડામાં ખાસ કર્યા નહિ. ખાવાનું તો સંકિત ટકાવી રાખવા માટે ચાલુ જ રાખ્યું પણ સંકિત તો આવી જ નહિ. દરદ પણ મધ્ય નહિ. એટલે હવે તમારી પાસે આવ્યા છીએ. અમે તેમ થાય પણ માફ દરદ મટાડો. ચારા નાનાં હોઝરાં દળવળે છે મને હવે ખાટલો અમતો નથી.’

સાદા એવા તાવનું ધીમે ધીમે બેકાળજીથી પોષણ થયું અને અંતે આ સ્થિતિ આવી.

કહે છે કે મેલેરીયા (વિષમ જ્વર) ધીમે ધીમે જૂંધું ઝેર શરીરમાં રેડીને દરદીને કચણ રીતે મારી નાખે છે. મેલેરીયા એ ભયંકર વિનાશકારી દરદ તરીકે આવે તો ઠીક ઠીક પ્રચાર પામતો જાય છે.

આ વાત હકીકતની દૃષ્ટિએ સાચી છે. પણ એક પ્રશ્ન થાય છે કે શું પૂર્વે આ રોગ આવેલો સર્વવ્યાપી અને જલદ દતો? દરદ નહોતું આવતું એમ નહિ કહેવાય, પણ એ દરદ જલદી કાણમાં આવતું હતું. થોડી એક વનસ્પતિએનો છકલો, ઉપવાસ, અને પથ્યાપથ્યથી મુક્ત

વર્ષાનો રાસ

વેધો એ છાંટણું આલ ચંદરવે,
 ને ગાત્યા કંઠુભિના નાઠ,
 હેયામાં હોસ ભરી મલકયાં સો માનવી,
 ને મોડલાએ પાડયા કંઈ જાણેરા સાદ.
 રાસલહા રમવાને રૂડી નીસરી ધરતલડી,
 હેયે ભરીને કંઈ મીઠેરો સ્વાદ.
 લીલેરી જોડણીના લીલેરા સ્વાંગમાં,
 માંડયા એતરડે વપાએ રાસ.
 નરીયુની લહેરમાં ગાત્યા ગીતલડાં,
 ફાવંતા માનવીનાં હેયામાં વાસ.
 આવરે મેહુલોયા, આવીને આજ તું,
 રેલવ ધરતીને હેયે ઉલ્લાસ.
 જયંત પંદરા

વસતું હતું. આને આ રિવાજ નથી. અને પરિણામે એની ભખંડરતા વધી છે.

આને આપણા આધાર વિદ્યાર્થીને એ અકુરતી તરતો બજેલા છે તેના પરિણામે પ્રજાની જીવન શક્તિ ધરી ગઇ છે. રામ સામે પ્રતિ-કારની ને તાકાત હતી તે આવી ગઇ છે, મઠિ ન નાતું એવું દરદ મોડું રચાય લઈ લે છે.

આત્મના આપણા દરેલી આ રિવાજ છે નિર્દોષ આદરવાના પિત્તનો ઉરોરાટ પુરો થાય છે. ત્યાં દારીયો તાવ કેમ બેસે નથી. કારણકે યદુજીવના આનંદાન—એનાં આધાર વિદ્યાર્થીને નિર્દોષ નથી.

આપણો યદુજીવન આધાર વિદ્યાર્થીને એ નીચી રીતે રામ સામે રક્ષણ આપે છે, રામ આવે તો એની સામે પ્રતિકારની શક્તિ પેદા કરે છે.

આદરવાના આનંદાન ધરી આસો માસમાં ને પ્રકારના પર્વો આપણા ધર્મશાસ્ત્રોએ રજુ કર્યા છે તે આ પ્રકારના આરોગ્ય પર્વો છે.

શ્રાદ્ધ પક્ષ પુરું થાય છે અને નવરાત્રી બેસે છે. નવરાત્રીને મદિમા બીજ કાઢ રીતે પદાનવો તેના કરતાં એ દિવસોમાં ઠેક શ્રાદ્ધ પૂનમ સુધી ચાંદની રાતમાં દરવું કરવું, આનંદ પ્રસાદ કરવો એ ન એવું મહત્ત છે અને એટલા ન માટે આપણા સમાજમાં ગરબી, ગરબા, રાસ અને ચાંદની ભજન કરવામાં આવે છે. આ દિવસોમાં સમાજના આપાલકદ શ્રી શક્તિની આરાધના કરી પોતાના ઐદિક સુખને જાંખે છે. ઉપવાસ અને અનુષ્ઠાન દ્વારા શક્તિની ઉપાસનાથી બીજા કાંઈ સુખ તો મળવાનું દરેકે તો મળ્યું ન, પણ એક આરોગ્યનું સુખ તો નિર્વિવાદ મળે ન છે. કારણકે આદરવાનું ઉરોરાટેનું પિત ઉપવાસ અનુષ્ઠાન અને ચાંદની અમણથી શાંત થાય છે. અને ચંદ્ર સરીરની દેહ માત્રોને પોષણ આપી આરોગ્ય આપે છે.

આસો માસના પર્વોમાં મુદ્ધ અષ્ટમીના દોષ અને દવનો કરવામાં આવે છે. આ દોષ દવનોનો ધાર્મિક દષ્ટિએ વિચાર કરીએ તેના કરતાં આરોગ્યની દષ્ટિએ વિચાર કરીએ તો એની આવરણતા અનેક મળી વધી જાય છે, કારણકે આ પ્રકારના દોષ દવનોથી વાતાવરણમાં રહેલા બેજનો અને બેજના પરિણામે પેદા થયેલા રોગોપાદક અંતુઓ નાશ થાય છે.

આ દોષ દવનોમાં વપસના રામીધ, કાષ બીજાની આક્રોશ એર અને નવ, તલ, વી વગેરે સંયોગીકરણ વાતાવરણને શુદ્ધ બનાવે છે.

સામાન્ય રીતે પર્વોમાં એવી ન વસતોનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે કે જોને ઉપયોગ

ઓવધીય રીતે મહામુશો હોય. ખીજડો એક સમીધ છે. આ સમીધ એટલે શું? એની વ્યાખ્યા આપણા શાસ્ત્રકારો કહે છે કે દનવતિ રંગાન રૂતિ ધર્મી આમ રંગોને રૂતિ કરવાની ને વનરપતિમાં રૂક્તિ હોય છે તેવી જ વનરપતિઓનો. આ સમીધ તરીકે ઉપયોગ કરવામાં આવે છે. આ માસને નગર સામે રાખીને આશી માસમાં આરોગ્ય જાળવવા માટે યજ્ઞોની ઉપયોગીતા રહેલી છે.

આ હોમ હવન અને ઉપવાસ, અનુષ્ઠાન કરીને ને દેહશુદ્ધિ થાય છે તે પછી તુરતજ વિન્યા દશમી આવે છે. કહે છે કે તે દિવસે વિન્યા માટેના પ્રસ્થાનનું એ મંગળ શુભ છે સાચી વાત છે. વિન્યા તો અનેક દિશામાં પ્રગ્ન એ કરવાના છે. પરંતુ આરોગ્ય ઉપરનો વિન્યા એ મહામુશો વિન્યા છે. શરદની યમદાદમાંથી માનવી બચે એ જ ખરેખર વિન્યા ક્યો છે. આ વિન્યાની ખુશાહી અને આવતી ઋતુઓમાં આરોગ્યદાયક પ્રસ્થાન એનો એ મંગળ હોય છે. આ દિવસે માનવી માતૃમિધાન ખાય છે. અને ખાસ કરીને જલેથી ખાવાનો રિવાજ મહત્વનો છે.

દરેક પર્વને પોતપોતાનો ચોક્કસ ખોરાક છે. જેમ શ્રાદ્ધમાં ખીર-સંક્રાંતિમાં તલના લાકડા અને તેડી પદાર્થો, હોળામાં ધાણી દાળિયા અને રક્ષ બ્બલ, એ જ રીતે વિન્યા દશમીના દિવસે માનવીના દેહને પોષણ આપે અને હવે પછી આવનારી હેમંત ઋતુની ઠંડીમાં એ ઠંડી સહન થઈ શકે તેટલી ગરમી પેદા કરે તેવા જ ખોરાક મહત્વનો બને છે. અને એ રીતે સ્નેહન અને પોષણનો સુમેળ સંધાય છે.

વિન્યા દશમીના દિવસે ખીજડીની પુગ કરવાનો પથ એક વિધી છે. કારણકે એ સમીધ કાઢને ચક્રમંત્રી જેમ ધસવામાં આવે તો એક દિવસ એમાંથી અગ્નિ પ્રજ્વળતો હતો. એવી એમાંથી દેવી રૂક્તિ હતી, એવા કથનનો પૂજ્ય

ફૂલડાં

લલકે છે મારી ક્યારીઓ
ને માંહી ઉગ્યાં છે ફૂલડાં અમૂલ રે;
ફૂલડાં મનગમતાં રે.
આવી દુરેથી ફૂલ વેચવા
કોઈ હયોને એ મારાં ફૂલ રે;
ફૂલડાં મનગમતાં રે.
લેતાં તો કરશે દીલકુ
એની ફારમ દેવને દાર રે;
ફૂલડાં મનગમતાં રે.
દેવોને અર્પવા ફૂલડાં
હું તો આવી છું સ્વર્ગને દાર રે;
ફૂલડાં મનગમતાં રે.
મૃત્યુલોકની હું માલણી
આપો છું હોળીને તારવાનાં મૂલ રે;
ફૂલડાં મનગમતાં રે.
સો. ઇન્દુબેન વ્યાસ

દાદા સાહેબે-જીવતા તદેવારોમાં નિર્દેશ ક્યો છે. વિન્યા દશમી પછી પાંચ જ દિવસે શરદ પૂનમ આવે છે. શરદ ઋતુનો આ છેલ્લો દિવસ છે. માનવી માન તે દિવસે ચાંદનીમાં નહાવા નીકળે છે. ચાંદની નીચે દૂધ પો'આં ચૂડાને ચંદ્રના સીધાં કિરણો એમાં ત્રીધી એનું અમૃતિકરણ કરીને ખાય છે. શરદનાં દૂધ પો'આં અને એનો ચાંદની વિદાર દેહના રવા સવા

ઔષધીય રીતે મહાપ્રભુ હોય. ખીજડો એક સમીધ છે. આ સમીધ એટલે શું ? એની વ્યાખ્યા આપણા શાસ્ત્રકારો કહે છે કે સમયવિરોધાનંતિ શમી આમ રોગોને શાંત કરવાની જે વનસ્પતિમાં શક્તિ હોય છે તેવી જ વનસ્પતિએનો આ સમીધ તરીકે ઉપયોગ કરવામાં આવે છે. આ માસને નવર સામે રાખીને આરોગ માસમાં આરોગ્ય જાળવવા માટે યજ્ઞેત્રી ઉપયોગીતા રહેલી છે.

આ હોમ હવન અને ઉપવાસ, અતુષ્ઠાન કરીને જે દેહશુદ્ધિ થાય છે તે પછી તુરંતજ વિન્યા દશમી આવે છે. કહે છે કે તે દિવસે વિન્યા માટેના પ્રસ્થાનનું એ પ્રંગણ શુકન છે સાચી વાત છે. વિન્યા તો અનેક દિશામાં પ્રજાએ કરવાના છે. પરંતુ આરોગ્ય ઉપરનો વિન્યા એ મહાપ્રભુ વિન્યા છે. શરદની યમદાદમાંથી માનવી બચે એ જ ખરેખર વિન્યા કયો છે. આ વિન્યાની ખુશાલી અને આવતી ઋતુઓમાં આરોગ્યદાયક પ્રસ્થાન એનો એ મંગળ ઉત્સવ છે. આ દિવસે માનવી માતૃમિથાન ખાય છે. અને ખાસ કરીને જલેથી ખાવાનો રિવાજ મહત્વનો છે.

દરેક પર્વને પોતપોતાનો ચોક્કસ ખોરાક છે. જેમ શ્રાદ્ધમાં ખીર-સંક્રાંતિમાં તલના છાંદ અને તેથી પદાર્થો, હોળામાં ધાણી દાળાંયા અને રક્ષ અન્ન, એ જ રીતે વિન્યા દશમીના દિવસે માનવીના દેહને પોષણ આપે અને હવે પછી આવનારી હેમંત ઋતુની ઠંડીમાં એ ઠંડી સહન થક શકે તેટલી ગરમી પેદા કરે તેવા જ ખોરાક મહત્વનો અને છે. અને એ રીતે સ્નેહન અને પોષણનો સુમેળ સંધાય છે.

વિન્યા દશમીના દિવસે ખીજડીની પુજા કરવાનો પણ એક વિધી છે. કારણકે જે સમીધ કાઢને ચક્રમંડની જેમ ધસવામાં આવે તો એક દિવસ એમાંથી અગ્નિ પ્રજ્વળતો હતો. એવી એનામાં દૈવી શક્તિ હતી, એવા કથનનો પૂજ્ય

ફૂલડાં

બલકે છે મારી ક્યારીઓ
ને માંહી ઉગ્યાં છે ફૂલડાં અમૃત રે;
ફૂલડાં મનગમતાં રે.
આવી દેવેથી ફૂલ વેચવા
ઠાંઈ લ્યોને એ મારાં ફૂલ રે;
ફૂલડાં મનગમતાં રે,
લેતાં તો કરશે દીલડું
એની ફેરમ દેવને દાર રે;
ફૂલડાં મનગમતાં રે.
દેવોને અર્પવા ફૂલડાં
હું તો આવી છું સ્વર્ગને દાર રે;
ફૂલડાં મનગમતાં રે.
મૃત્યુલોકની હું માલણી
આપો છાંદગીને તારવાનાં મૂલ રે;
ફૂલડાં મનગમતાં રે.
સો. ઇન્દુબેન વ્યાસ

કાકા સાહેબે-જીવતા તહેવારોમાં નિર્દેશ કયો છે.

વિન્યા દશમી પછી પાંચ જ દિવસે શરદ પૂન્ય આવે છે. શરદ ઋતુનો આ છેલ્લો દિવસ છે. માનવી માત્ર તે દિવસે ચાંદનીમાં નડાવા નીકળે છે. ચાંદની નીચે દૂધ પોંચા મૂકીને ચંદના સીધાં કિરણો એમાં ઝીલી એનું અમૃતિકરણ કરીને ખાય છે. શરદનાં દૂધ પોંચ્યાં અને એનો ચાંદની વિહાર દેહના રક્ષા સહા

યાચના

આવો....આવો દેવી શારદા, (૨)
મન મંદિરયુ ખોલો આવો દેવી શારદા.
દાર ખડી ખડી વાટડી ભેડ', (૨)
'પ્રેમની-જ્યોત મનથી હું' નીરખુ';
હોડી હોડી આવો દેવી શારદા.
તિગીર ભરેલું હૈયું મહાઈ' (૨)
જ્ઞાન-દિપક સુજ પ્રકટાવો,
હોડી હોડી આવો દેવી શારદા.
વિનવી વિનવી થાકે મનડું, (૨)
જીવન સુખ, તુજ ચરણે અપ્યું',
ના, જરી, ના તલસાવો,
હોડી હોડી આવો દેવી શારદા.
મન મંદિરયુ ખોલો, આવો દેવી શારદા.

કું. કેતકી

વારો છે. પોતાની પ્રજના સાર્વત્રિક સુખ માટે-
પ્રજના આરોગ્ય રક્ષણ માટે પોતાની તમામ
મિલકત દાનમાં વાપરીને જેણે ધર્મ ગાયત્રીમાં
પોતાનું સ્થાન પ્રાપ્ત કર્યું છે એવા જીવીરામના
ત્રણ દિવસના આ પર્વો છે—ધનતેરસ, કાળા
ચૌદસ અને દિવાળી. એ ત્રણ દિવસને પુરા-
ણોએ સ્વર્ગન મહત્તર આપ્યું છે.

ધનતેરસના દિવસે હેમ રામના યુવાન
પુત્રને સર્પદંશ થાય છે, ધમદૂતો એના જીવને
લેવા જાય છે. ચાર દિવસ પહેલાં જ હત્ય તો
પરણેલા એવા નવ લોકીયા યુવાનને સમ્પન્નતા
ધમદૂતો કહાણી ઉઠે છે. અને ધમરાજ પાસે
વરદાન માગે છે, કે પ્રજા. આ દિવસે જે પ્રજા
ધૂપ દાપ અને સાધુશ્રીનો ઉત્સવ ઉજવે તેને
મોત ન આવતું જોઈએ. ધમરાજ, આ આરોગ્ય
ઉત્સવના પર્વને મદત્ત આપી જે પ્રજા એનું
અનુસરણ કરે તેના ઉપર આવો કારમો પા
નહિ કરવાનું વરદાન આપે છે. આ રીતે ધૂપ
દાપ અને સાધુશ્રીની પુરાણ પ્રતિષ્ઠા કરી છે.

કાળા ચૌદસની પણ એવી કથા આવેખ-
વામાં આવી છે. કાળાચૌદસનું પૌરાણિક નામ
નરક-ચતુર્દશી છે. નરકાસુર નામનો રક્ષસ
પ્રજામાં ત્રાસ ફેલાવતો હતો, અને કુમળી
દેવતાઓને હેરાન કરતો હતો. આ અસહ્ય ત્રાસ-
માંથી પ્રજાને છોડાવવા માટે ભગવાન શીવજી
એનો નાશ કર્યો.

આ નરકાસુર એ કાળા વરસાદના દિવસો
પછી-મંદહી-કાલ, ક્રીયા અને ભરાપેલા
પાણીનો સડો થાય છે. ભારતવાનો તડો આ
મંદહી ઉપર પડીને દવામાનમાં દુર્મધ ફેલાવે
છે અને આ કાળમાં લોહો માંદગીના ભોગ બને
છે. પ્રત્યક્ષ એવું નરકાગાર જ આ કાળમાં બની
જાય છે. આ નરકાગારને દૂર કરવા માટે આ
ચતુર્દશીની રચના કરવામાં આવી છે. પ્રજા
થેર થેરથી અને ઘેરીએ શેરીએથી મંદહી દૂર
કરે, સંદેરને મારસૂર બનાવે, અને એ રીતે

દોષોને યમાની દે છે અને આરોગ્ય આવે છે.
ચરદનું આ મદિમાવનું પર્વ છે.

પછી તો દિવાળીના દિવસો નજીક આવતા
જાય છે. દિવસે અને દિવસે પાતાવરણમાં
આનંદ અને ચેતન પ્રગટે છે. પરપરના આંગણમાં
સાક્ષર થાય છે.

દિવાળીના દિવસે એ જગા રામના તદે-

આવી આજ ફરી

રાસ તણે મંદિર પધારો રાસ તણે મંદિર;
શુષ્કપેદું મંદિર, શુષ્ક રાસ તણું મંદિર.
સૈકા જૂના લોકજીવનથી ગરબે ઉજળું દાર:
નરનારીના ઉત્સવ જીવને ગરબો ઉજળો પ્યાર:
પધારો રાસ તણે મંદિર !

ઝરમર ઝરમર મેહુલો વરસે ઉર તણે આકાશ:
પ્રેમને ફરફર ઉર ભીંજતાં શરદતણે અવકાશ:
પધારો રાસ તણે મંદિર !

ભાવભીનાં સ્વાગત કોઈ દે છે ઉર વીણા ઝંકાર:
હૈયાના હિંડોળે હિંચે ગરબી—ગરબા તાર !
પધારો રાસ તણે મંદિર !

સાગરને મળવાને કાળે દોડે સરિતાનીર !
શરદપુષ્પિમા દેખી દેખી થેલું શુષ્ક નીર:
પધારો રાસ તણે મંદિર !

ને સુખદુઃખના ભાવ અખંડિત ગૂંથ્યાં જેને ચીર,
ગૂંથર જેવું રાખૂં ધડીને દીધાં જનગણ વીર,
પધારો રાસ તણે મંદિર !

જગને અમીનાં જળવપજીથી પાયાં શુદ્ધ સતિલ,
લોકજીવનની અમૃત ઉપા વહેતી અંગ અનિલ,
પધારો રાસ તણે મંદિર !

ફૂંચે, રંગે, અંગે, જંગે શુષ્કસુન્દર નરનાર,
શુભરાતણી નવરાત્રિએ સદા વહો નવ ખ્યાર,
પધારો રાસ તણે મંદિર !

પધારો રાસ તણે મંદિર !

પ્રિયમ

માંદગીની હવાને ફર ફરી આરોગ્ય જાળવે.
રોજીંદા બ્યવહારમાં ને ત્રાસ દેલાવે છે એવા
માંદગીના કારણો પેદા કરનારા નરકાસુરોનો
નાશ એ જ આપણી આ પુરાણકથાઓની
ભાવના છે.

એટલા જ માટે બીજી કોઈ પણ કાળમાં આ
પ્રકારની સામુદાયીક સદાઈ કરવાને જાહેર આ જ

કાળમાં જ એનું મહત્વ સ્વીકારવામાં આવ્યું છે.
દિવાળી ઉપર દાડખાતુ ફેલાવો એક
રિવાજ છે. જે કે આ રિવાજ દવે ધસાતો
જાય છે, એટલે સહેજે સંકો સાપ કે એ ઇંદ
હશે કે અનિશ્ચય પરંતુ આપણે જરા ઉડેથી
વિચારીએ તો, આવા રિવાજો એ જુનકાળમાં
આરોગ્યદાયક રિવાજો બન્યા હતા.

ચાંદલિયો

જીયો. ચાંદલિયો; જીયો ના જીયો,
નયન મંદિર મારે, પૂજ્યો ના પૂજ્યો.
પરમ પ્રકાશ કરે કિરણો પ્રસારી,
આત્મને આલસે જીયો ના જીયો.
પૂર્વનું ચોપચું ઊઘડ્યું ના ઊઘડ્યું,
અમૃતની ઝાંખ સમે આઘચ્યો મીઠો.
જિતરી અંતરીક્ષથી છાયા ધનરાજની,
એ રે અંતરપટે કીધો અદીઠો.
રતનખા ચાપડા

આરોગ્યની જળવણી માટે કોઈ પણ રાત્રી
કે સરકાર સ્વતંત્ર પહેલે સામુદાયિક પત્રમાં લખ
શકે જ નહિ; પ્રજાનો સાથ એમાં અનિવાર્ય
જન છે. ઋણ એ આલેથી દવામાનની અશુદ્ધી
માટે દવામાં જીવતા અનેક રોગોત્પાદક જંતુ-
ઓનો નાશ કરવા માટે સામુદાયિક દારૂખાતુ
રોગવાનો સિવાજ ઉપકારક છે. ધર આંગણુની
સાક્ષર્યથી સ્પર્શસ્પર્શથી લાગતી અસ્વચ્છતા
દૂર થાય છે તે જ રીતે ધૂપ દીપ અને દારૂખાતુ
રોગવાથી દવામાનથી શુદ્ધિ થાય છે અને
જંતુનાશક આભોદવા માનવીના આરોગ્યને
જળવે છે.

શરદ ઋતુમાં ગરમીનુકો નિર્દેશ છે, કારણ
કે આ ઋતુમાં પાણી ચડેલા શાક ભાજ્યથી
ખોરાકમાં જળવતવતું પ્રમાણ વધી જાય છે.
અને પરિણામે જળવતવના વધારાથી પિત્ત રસ
પાચન માટે નબળા જતી પાચનકાર્ય મંદ અને

છે. આ સત્યને સ્વીકારીને આજે ય આપણા
કેટલાય ધર્મ જાનિ વૈજ્ઞેવો જોનો વગેરે લીસા-
તરી નથી ખાતા, કારણ કે ઋતુના આરોગ્ય
માટે એ મહત્વની વસ્તુ છે.

દિવાળીના દિવસો એ શરદ અને હેમંતનો
સંધીકાળ છે. ઋતુનો સંધીકાળ હંમેશાં
આરોગ્ય માટે અપજનક હોય છે, એટલે એમાં
વિશેષ સાવચેતી રાખવાની રહે છે. દિવાળીના
દિવસોમાં જે પ્રકારના ખાત્ર પદાર્થો તૈયાર
કરવામાં આવે છે તેનો ઉપયોગ વિવેક પૂર્વક
કરવામાં આવે તો દિલ્લેર જનશે.

આસો માસમાં આરોગ્ય જળવવા માટે
આટલું કરો.

- ૧ ઉપવાસ કે લઘુ ભોજન દ્વારા હોજરીને
આરામ આપો. આપણને અજીર્ણ થાય
તેવો જારે ખોરાક ન ખાવો.
- ૨ દોષની શાંતિ માટે ખૂંધા મેદાનોમાં ચાંદની
નીચે વિદ્યાર કરો. મરખા મરખી રાસ અને
એવી જ બીજી રસોટા દ્વારા આરોગ્ય જળવો.
- ૩ આસો માસમાં કાકડી ન જ ખાઓ. કાકડી
પિત્તકર હોવાથી આરોગ્યને નુકસાન કરે
છે અને મેરેરીયા લાવે છે.
- ૪ આસો માસમાં દૂધની ખીર અને મુરખુનો
વિશેષ ઉપયોગ કરો. સુરણ દળકું લીવન
વાવન કરનાર અને ચોપણ આપનાર છે.
દરસના દરદીઓ માટે તો આ માસમાં
મુરખુના પ્રયોગો કરવામાં આવે છે.
- ૫ હોમ દવન અને ઉપવાસ અનુષ્ઠાન કરો.
- ૬ મરખરની સારસરી કરો. મુનાથી ધરની
દિવાળી ધોળો, દિવાળીના દિવસોમાં દાર-
ખાતું રોડો, દીપમાળાઓ પ્રગટાવો. આથી
દવામાન જંતુરહીત બનશે અને આરોગ્ય
જળવાશે. શાસોએ આ દિવસોમાં દીપમાન
કરવાનો એટલાજ માટે આદેશ આપ્યો છે.
આપણે જો આટલી અનુચિતને તથા પૂર્વક
આયત્તમાં આવશે તો રોગની શાંતિ થશે,
જીવન સમિત મળશે, આરોગ્ય જળવાશે અને
શત શરદ જીવાશે.

શરદોત્સવ

એક ગીત નાટિકા

લેખક : શ્રી. દનૈયાલાલ જોષી

(અનંત રંગભૂમિ પરથી સંખ્યાનો પંચરંગી પડો અદશ્ય થાય છે, અને શુક્ર-તારિકા અભિનય સાથે ગીતનો પ્રારંભ કરે છે. ગીત સાથે સિતાર અને-તરંગનું સંગીત વહે છે.)

શુક્રતારિકા:

આવો આવો ગગનવાસી લોક રે;

કે લલિત શરદોત્સવ આજ ! —આવો.

કીધો બ્યોમ—ચોક વિમળ વાહણીએ આજ !

હીસે હિગંત દ્વારે શશી સજી રવેત સાજ !

અણકારે સ્નેહ—ખંજરી ઘેરી !

કે વાગે વેણુ વાસુ ઠેરી !

કે લલિત શરદોત્સવ આજ ! —આવો.

(શુક્રતારિકા પોતાનું ગીત પૂર્ણ કરે કે વચ્ચે જ રંગભૂમિની બન્ને બાજુથી વ્યવસ્થિત રીતે સર્વ તારલોઓ હાંડિયા ખેલતી પ્રવેશે છે.)

તારલોઓ:

ખેલો ખેલો રસિલો રાસ આજ રે;

કે લલિત શરદોત્સવ આજ ! —ખેલો.

નવલ ધવલ તેજ વસો સજી આજ !

હમક હમકે પાય અણુજલો દુધરમાળ !

અણે રેલાવી મધુર ગીત !

કે લલિત શરદોત્સવ આજ ! —ખેલો.

(સર્વ તારલોઓ અર્ધ વર્તુલાકારમાં ગોઠવાઈને સુંદર ભાગે તેમ હાંડિયા રાખી લેખી રહે છે. એક બાજુથી ન્યોત્સના પ્રવેશે છે. બીજી બાજુથી હાથમાં પીચકારી રાખી ચંદ્ર પ્રવેશ કરે છે.)

ન્યોત્સના:

કેવો કેવો પ્રકુલિલત અહરાજ રે;

કે લલિત શરદોત્સવ આજ !

બીંજવે પટકુળ છાંટી પ્રભા—પીચકારી !

કેવી સોહો સુખપટે સ્મિત—રેખાવલી !

ચંદ્ર:

રેલાવું તેજ વસુધા—કરે !

કે ઉલ્લાસ કેવા પૂરે !

કે લલિત શરદોત્સવ આજ !

જ્યોત્સના:

કેવો. કેવો પ્રકુલિત અહરાજ રે;

કે લલિત શરદોત્સવ આજ ! —કેવો.

(જ્યોત્સના અને ચંદ્રને વર્તુલમાં રાખી તારણીઓ દાંડીઓ સાથે રાસ રમે છે. આ દરમ્યાન ચંદ્ર જ્યોત્સનાને પ્રભાને-પીયઠ્ઠરી છાંટવાનો અભિનય કરે છે.)

તારણીઓ:

લૂંટો લૂંટો અમૂલો ઉલ્લાસ આજ રે;

કે લલિત શરદોત્સવ આજ ! —લૂંટો.

મહેકે જીવન—છાએ અતુષ્ઠ સ્નેહ સુખત !

ઘોળ્યાં ઉર—કંઠાવટીમાં કિલ્લોત—કેસર !

પૂલે શરદૂને નમી નમી !

કે અપી' અંતર અંજલી !

કે લલિત શરદોત્સવ આજ ! —લૂંટો.

રાસે ખેલો ખેલો રે

કાનો દિસે રળિયામણો, સૌ સંગે રમો આ વાર રે;

રાસે ખેલો ખેલો રે.

ભાલે તે નાનુક ટીલડી, એના વાંકડીયા દીસે વાળ રે;

રાસે ખેલો ખેલો રે.

કાંઠે તે કંકણ ચોભતાં, એના ચોભે શુભાળી ગાત રે;

રાસે ખેલો ખેલો રે.

કંઘે છે કાળી કામળી, રૂપી હાથે દીસે એની શાલ રે;

રાસે ખેલો ખેલો રે.

પીંછું પિતાંગર, જરકસી જમા, અપી' દીસે એની ખાલ રે;

રાસે ખેલો ખેલો રે.

માથે તે મુગટ ચોભતો, એના કંઠે છે મોતીની માળ રે;

રાસે ખેલો ખેલો રે.

વુંઢા તે વનની ગોપીઓ સંગ, ખેલે રાધાનો ભરધાર રે;

રાસે ખેલો ખેલો રે.

‘સેવક’ નો સારથી કાનજી, વા'લો માતાજયોદાનો બાળ રે;

રાસે ખેલો ખેલો રે.

અમૃતકુમાર એમ. શાહ

મારી એક બહેનપણી કોલેજમાં ભણે છે, તેને એક કોલેજીયન સાથે દોસ્તી છે. તેણે એક વખત મારી બહેનપણીને ગાલ પર ચુંબન કર્યું, તેણી તે છાકરીને વહેમ પડ્યો છે કે, કદાચ ચુંબનથી ગર્ભ રહી જાય તો ? મેં કહ્યું કે ચુંબનથી ગર્ભ રહે નહિ, તો પણ તેણી ધણી જ પરતાય છે. તો શું ચુંબનથી ગર્ભ રહે ખરો ? પેલા કોલેજીયને મારી બહેનપણીની ઈચ્છા વિરુદ્ધ પરાણે ફક્ત ચુંબન જ કર્યું હતું. તે સિવાય 'કાંઈ' ખરાબ કર્યું નથી. તે ખીચારી ધણી જ પરતાય છે, તો શું ઉપાય કરવો તેનો ખુલાસો જરૂર ઓકટોખરના અંકમાં પ્રગટ કરશે. કારણ કે તેણીને માસિક થયાને દોઢેક માસ થયો છે. તો તેનો શું ઉપાય કરવો તે લખશો. હું ધારું છું કે ઓ-પુરુષના શરીર સંબંધ વખતે ગર્ભ રહે નહિ. કદાચ માસિક ચડી પણ જાય, તો થોડાં ઉપાય લખી જણાવશો. —શારદા

તમારા બહેનપણીને કહેજો કે ચુંબનથી ગર્ભ રહેતો નથી, માટે ગભરાવાની જરૂર નથી. વળી કેટલીક વખત માસિક અટકાવની મુદત લંબાય તો આપણે ત્યાં તેને 'વાયે ગયું' કહેવાય છે. એટલે તેવું પણ બને. પરંતુ જો ખરેખર જો બહેનથી બહુ થઈ ગઈ હોય અને પેલા મિત્રને પોતાનું શરીર સોંપ્યું હોય તે તે વાત છુપાવતાં હોય અને તેને પરિણામે જો માસિક લંબાયું હોય તો થોડા દિવસ રાહ જોઈ સગર્ભાવંશ છે કે નહિ તેની તપાસ કરવી જોઈએ તે જો તેમ હોય તો તે સુવકને વહેલી તકે તેની સાથે લગ્ન કરવાની ફરજ પાડવી જોઈએ.

*

ચાલુ માસે મારું માસિકધર્મ બંધ થઈ ગયું છે. મારી તબીબત સંપૂર્ણ સારી જ છે. છતાં એક દિવસ જ અને તાવ આવી ગયો ને ખીન્ને દિવસે મારા પેશાબમાં અનિયમીતતા આવી ગયેલ. નીચે પેશાબ કરવા બેસતી તો થતો નહિ અને ગમે ત્યારે મને ખખર પડ્યા

પુછપરછ

*

છતાં તે રોડી નહિ શકતાં થઈ જતો. વળી નીચે બેસી પેશાબ કરતાં બહુ થોડો થતો. પેશાબ ગરમ અને પીળો બળતરાથી જ થતો. આમ થવાના કારણો આપશો.

મારા અટકાવને આવે મદિના ઉપર અઠવાડિયું થઈ ગયું છે, તેમજ મારી તબીબત માત્ર ઉપર જણાવ્યા પછી બગડી નથી. પેશાબની ઉપર મુજબની ફરીઆદ માટે મેં બે પ્રયોગ કરવાંથી ચાલુ તો થયો છે, ગર્ભ રહ્યાની બાબત કઈ રીતે સમજાય તે જણાવશો.

દૂધ અને સોડાવાટર મેળવી મેં પીધી હતી તથા જવને રાત્રે પલાળી રાખી સવારે ઉકાળી તેનું જ પાણી દિવસમાં ત્રણ વખત પીધું હતું તેથી પેશાબની ફરીઆદ નાબુદ થઈ હતી.

ગર્ભ રહ્યાની સંભાવના પડતાં, તબીબત છેક પ્રસવ થાય ત્યાં સુધી સારી રાખવા શું-શું કરવું જોઈએ ? તેને માટે જાહેર ખબરમાં આવતી દવાઓ-જેવી કે, જોમેસ્ટ્રી, મુંદરી સંજીવની લેવી કે નહિ, તેમજ હાલના ખોરાકમાં સત્તો ઓછાં મળવાથી 'ચરટરા વાઈટ પર્લ' જેવી અમેરિકન જનાવટની વિટામીન એ. બી. સી. ડી. અને જી વાળા સત્તો જણાવતી ગોળાઓ લેવી કે નહિ ? તેમજ એવી શક્તિવર્ધક ટોનીક જેવી કે 'આન્ડ ચીકન એસેન્સ' લેવાય કે નહિ ? તે જણાવશો.

—સવિતા

આ પ્રશ્ન ઘણો જ વિશાળ છે. આપનું માસિક બંધ થઈ ગયું છે અને જો પછી ને ફરીઆદો ઉભી થઈ છે એ બતાવે છે કે આપને ગર્ભ રહ્યો છે.

સામાન્ય રીતે એવું બને છે કે, પ્રથમ

ન્યોત્સનાઃ

કેવો. કેવો પ્રકુલિત ગ્રહરાજ રે;

કે લલિત શરદોત્સવ આજ ! —કેવો.

(ન્યોત્સના અને ચંદ્રને વર્તુલમાં રાખી તારલીઓ દાંડીઆ સાથે રાસ રમે
દરમ્યાન ચંદ્ર ન્યોત્સનાને પ્રભાને-પીચકારી છાંટવાનો અભિનય કરે છે.)

તારલીઓ:

લૂટો લૂટો અમૂલો ઉલ્લાસ આજ રે;

કે લલિત શરદોત્સવ આજ ! —લૂટો.

મહેકે છવન—છાએ અનુપમ રમેહ ભુમન !

ધોળ્યાં ઉર—કંઠાવટીમાં કિલ્લોલ—કેસર !

પૂલે શરદને નમી નમી !

કે અપી અંતર અંજલી !

કે લલિત શરદોત્સવ આજ ! —લૂટો.

રાસે ખેલો ખેલો રે

કાનો દિસે રળિયામણો, સો સંગે રમે આ વાર રે;

રાસે ખેલો ખેલો રે.

ભાલે તે નાનુક દીલડી, એના વાંકડીયા દીસે વાળ રે;

રાસે ખેલો ખેલો રે.

કાંડે તે કંકણ ચોભતાં, એના ચોભે શુભાળી ગાલ રે;

રાસે ખેલો ખેલો રે.

કંધે છે કાળી કામળી, રૂપી હાથે દીસે એની શાલ રે;

રાસે ખેલો ખેલો રે.

પીયુ પિતાંબર, જરકસી જામ, અધી દીસે એની ખાલ રે;

રાસે ખેલો ખેલો રે.

માથે તે મુગટ ચોખતો, એના કંઠે છે ગોતીની માળ રે;

રાસે ખેલો ખેલો રે.

નૂંદા તે વનની ગોપીઓ સંગ, ખેલે રાધાનો ભરધાર રે;

રાસે ખેલો ખેલો રે.

‘સેવક’નો સારથી કાનણ, વાંલો માતા જયોદાનો ખાળ રે;

રાસે ખેલો ખેલો રે.

અમૃતકૃષ્ણર એમ. શાદ

ગમોધાન થાય છે ત્યારે ગમોધાન પછી બીજા દિવસે તોવ આવી જાય છે, અને એ તોવની ગરમીના કારણે પેશાબ ઉપર પણ એની અસર થાય છે, અને તમે જણાવો છો તેવી તકલીફો પણ ઉભી થાય છે. કેટલાક દરદીઓને ઊંઘના જેવી અસર લાગે વખત સુધી પણ રહે છે.

અર્ધ રક્તાના ૨૫૫ ચિહ્નો આ પ્રમાણે હોય છે. સામાન્ય રીતે ગમોધાન ન થયું હોય તો સંજોગાવરયા પુરી થયા પછી પુરૂષ અને સ્ત્રીના રંગ અને વીર્ય બહાર આવી જાય છે. પણ જો ગમોધાન થયું હોય તો બહાર આવતાં નથી. હવે પોષણકારણ ખોરાક તરીકે આજના જમાનાના વિદ્યાર્મિને મદત આપવામાં આવી છે.

આયુર્વેદ શાસ્ત્રો પણ પોતાની સમઘણના ૨૪ રક્ત, માંસ, મેદ, અરિય, મનજ અને શુક્ર) પોષણ દ્વારા એ જ વસ્તુને વધી લીધી છે અને આપણા ખોરાકદ્વારા આ વિદ્યાર્મિને તત્વો મળી જ રહે છે.

દાખલા તરીકે શરીરના પોષણ માટે વિદ્યાર્મિન એ. અને ડી. જરૂરના છે. આ તત્વો એજવવા માટે કૃત્રિમ વસ્તુઓ તરફ જઈ તેના કરતાં સાત્વિક આહાર-દૂધી, લી, માખણ, છાશ, જુદા જુદા અનાજ અને કઠોળ દ્વારા એ તત્વો મેળવી શકાય છે.

ન્યારે વિદ્યાર્મિન બી. અને સી. તાજા શાકભાજી, ફેલ્ડરાં શુભાવાળા અનાજો, અને આથેલાં ઢાઢળાં જેવી વાતીઓ, (જેમાં ખોળો આવીને યીસ્ટ પેદા થાય છે) અને તાજાં ખાદ્યો મધુરા ફળો દ્વારા એ જરૂરીઆત પુરી કરી શકાય છે.

આજના આપણાં ગૃહસ્ત્રીઓ ખોરાકમાં તજેલાં તીખાં અને મરી મસાલાવાળા પદાર્થો હોય છે તેના બદલે સાદા સાત્વિક ખોરાકનો ઉપયોગ શુભપ્રદ અને છે.

સમર્પી સ્ત્રીએ શેરથી દેહશેર દ્વં પોતાની

એકલી

હારે સહો માતા ને તાત રે,
સાસરિયા વાટ રે,

મારે જાવું કેમ એકલા ?
હારે સગાં-સંજાંથી સાથ રે,
કહું એક વાત રે,

મારે જાવું કેમ એકલા !—હારે સહો.
બહેની બંધુના સ્નેહ મારે છોડવા,
સરખી સાહેલી તણા સ્નેહ હવે તોડવા,
દિયર-નણુદીના મન રે,
મેળવયાં તન રે,

મારે જાવું કેમ એકલા !—હારે સહો.
પાળી પોષી ચોટી કીધી,
પરણાવીને પરધર લીધી,
હારે દીકરીને ગાય રે,
દોરે ત્યાં જાય રે,

મારે જાવું કેમ એકલા !—હારે સહો.
માત પિતાની માયા માણી,
સાસર-વાટ જણાય અજણી,
સ્વધર—સાસુ આધીન રે,
રહેવું પરાધીન રે,
મારે જાવું કેમ એકલા !—હારે સહો.

પ્રેમીએન વિફલ ચૌહાણ

અને ભાવી સંતાનની ચુનાની ખોટ પુરવા માટે અવસ્ય લેવું જોઈએ. આપતું દૂધ વિશેષ ક્ષયદાકારક બને છે.

લીલાં શાકભાજી છૂટથી ખાવાં જોઈએ. એથી વિટામીન 'બી' 'સી' તો મળે છે જ, પણ તે ઉપરાંત ખતીજ દ્વારા લોહીને શુદ્ધ રાખે છે અને રોગ સામે સામનાની તાકત પેદા કરે છે. આ શાકમાં લોહ, ફોસ્ફરસ, ચુનો, મીઠું, મધક જેવા ઉપયોગી તત્ત્વો પણ રસાભાવીક રીતે યથા પ્રમાણ છે જેના અભાવે કમજોર થાય છે. અને સગર્ભા અવસ્થામાં કમજોરતા ઘણું જ તારકારીક અને દુરગમી તુકરાન કરી બેસે છે, લોહી ખમડે છે, ખોટી ગરમી પેદા થાય છે, દાંત ભગડે છે, અને આ બધાની સીધી અસર ખરેખર પાચનની અને પોષણની જરૂર હોય છે ત્યારે એના ઉપર થાય છે. આ રીતે લીલાં શાકભાજી વિશેષ મહત્વનાં બને છે.

પેશાબની બળતરા અને એની ખીજ તક લીધે દુર કરવા માટે જવનું પાણી સાફ છે. પણ સોડા અને દૂધ કાપમી લેવાં યોગ્ય નથી. કારણ કે અતિ ક્ષારથી પોષણનો ક્ષય થાય છે, અને પરીણામે રસધાતુઓ નબળી બની આરોગ્ય ઉપર અસર થાય છે.

સગર્ભા અવસ્થાની સંપૂર્ણ વિગતવાર ચર્ચા 'જનતાનાં દર્દો' અને 'બાળકોનાં દર્દો' નામના પુસ્તકમાં કરવામાં આવી છે. અનુકૂળતાએ એ જોઈ જશે તો વિશેષ સ્પષ્ટતા અને આમંદર્શન મળશે. — પ્રાગજ્ઞા

મારી મોટી બહેન પરણેલી છે ને તેના ઘણી વેપારી છે. મારી બહેન થોડું બહેલી છે છતાં છાતીકાઠી અને ઝમની આપી છે. ઠોઠનું ધ સાંધે નહિ ને વાનવાનમાં લડે. તેના વરને એવી ખરાબ ટેવ છે કે વાનવાનમાં બેઠને દીનવા માડે છે. ને એવી દીને કે આખા કરીર દીનજાં

થઈ રહે. અમને ખબર પડે એટલે બા જઈને બહેનને પરાણે તેડી લાવી હળદર બરે છે. તેના સામુ સસરા ખીચારા ક્યવાય છે, પણ બનેલી ઠોઠનું માનતા નથી. આટલો આટલો માર ખાવા છતાં રાત પડે એટલે બહેન સાસરે ચાલી જાય છે. બાનું કહેવુંય માનતી નથી. આટલો માર મને કે બીજા ઠોઠને ધ પડે તો એનું મોઢું સુઈ જોવાનું મન ન થાય. પણ બહેન મારથી અધમૂર્ત થઈ જાય છે છતાં સાસરે કેમ ચાલી છે તે મને સમજતું નથી. પ્રેમ જેવું એમની વચ્ચે કાંઈ નથી લાગતું. બહેનની જગ્યાએ હું હોઉં તો તરત છૂટાછેડા લઈ બીજો પરણી જાઉં. લોહી બહેને બે દિવસ વાતો કરે, પણ આવો માર શે ખવાય ? અને બ્યારે લગ્નની વાત ધરમાં થાય છે ત્યારે બહેન ને બનેરીનું ચિત્ર નજરે ચડે છે એટલે હું ગભરાઈ જાઉં છું. બેનને બનેલી આટઆટલું દીને છે છતાં તેઓ એકનાં એક થઈને રહે છે એનું શું કારણ હશે ?

— ચંદ્રલાલા બહેન

તમારો બહેન ઠોઠનું સાંખતા નથી. તે તો સ્વભાવનો એક પ્રકાર થશે. તેના પતિએ તેની વાત સાંભળી શાંતિથી વસ્તુનો નિઃકાલ લાવવો જોઈએ, પણ પત્નીને માર મારે એ ઘણું જંગલી કહેવાય. કદાચ તેનાં પતિ અમલુ હશે, તેથી તેનામાં સામાન્ય શિષ્ટાચાર કે વિવેક-શુદ્ધિ નથી. બધા બહેણાઓ પણ વિવેકશુદ્ધિ-વાળા નથી હોતા, પણ સામાન્ય રીતે બહેણાઓમાં આ જાતનું જંગલીપણ ઓછું હોય. તેમના પતિમાં દલિલ કરી પોતાની વાત પત્નીને સમજાવવા નેટલી સક્તિ નહિ હોય, તેથી તે આવો વર્તોવ કરે છે. આપણા સમાજમાં અત્યારે તો પુરોગત રાજ છે. પતિઓ શવે તેમ પત્ની કહે છે. સ્ત્રીઓને મારે દરેક ક્ષેત્રમાં સીમા હોય છે. દિન-પ્રતિનિ-પત્નીઓ વચ્ચે સમાનતાની બાવના આવવા સમય લાગશે.

તમારા બહેને એવા કટાક્ષીના પ્રસંગે મૌન

સેવી શાંતિને સમયે તેના પતિને ખરી વસ્તુ સમજાવવી જોઈએ અને થોડા સમય તેમના પતિથી જુદા રહી, ઉપર પ્રમાણે નજીવી વતીવ નહિ કરવાથી થરતે ફરી સાસરે જવું જોઈએ.

તમારાં જાહેન સાસરે જાય તેમાં તમારે નવાઈ પામવા જેવું કંઈ નથી. તમે લખ્યું તેમ તમારા જાહેન થોડું બજેલા છે. પતિના મારથી મને તેટલો ત્રાસ થાય, છતાં પણ તે પોતાના પગબર થઈ કમાઈ શકે તેવી રિયનિમાં નથી. ઉપરાંત તે માતાપિતાને આખી છંદગી ખારણ પણ થવા નથી માગતાં, તેથી તેમને સાસરે મથા વગર આવે તેમ નથી, એમ માની સાસરે જતાં હશે. તમે એમ માનો છો કે જેટલી બહેનો સાસરે છંદગી ખાજતી હશે તે બધી તેના પતિઓનો ખરો પ્રેમ પામી હશે કે સુખી હશે? આપણા હિન્દુ સમાજમાં તો અમુક દશ જ બહેનો ખરેખર સુખી હોય છે. બાકી તો સદુએ સામાજિક અને કારણોને લીધે ગલાવી લેવું રહે છે, કારણ કે અત્યાર સુધી સમાજના કાયદા, રીતોએ બધું પુરોષને હસતક હતું. તેમાં સ્ત્રીએ કચડાવાતું હતું, પરંતુ હવે તો આપણા અનુભવી કાર્યકરો નવા કાયદાઓ લે છે અને સ્ત્રીઓ પણ જાગૃત થઈ ગઈ, છે તેથી પતિ-ઓનું કુશાસન અત્યાર થોડા પ્રમાણમાં અને બિંબળની પ્રજા માટે તો જરૂર ઘણું ઘડી જશે.

બાકી બધા પતિ તમારા જાહેનો જેટલું નજીવી વતીવ નથી રાખતા, તેથી તમારે લમણી બહુ ડરવાની કે ગભરાવાની જરૂર નથી. પણ જો તમને લાગે બહુ જરૂરી ન લાગતાં હોય તો પરણવું જ નહિ. તમે કોઈ પણ જાતનું સમાજને ઉપયોગી કામ શીખી, સમાજસેવા કરો. બધાએ પરણવું જરૂરી નથી. —વેદ પદ્માવતી

મને કાયાખીડીય થયો છે; સાકર પણ પેચાળમાં જાય છે. મને આ દર્દ એકાદ વર્ષથી થઈ હશે પરંતુ, તેની ખતર તો મને

હમણાં જ પડી છે. તો તે માટે શું ઉપાય લેવા તે જણાવશો. —એક પુરુષ દર્દી

કાયાખીડીય—મધુપ્રમેદના બાધી માટે આયુર્વેદની સચોટ ઔષધી એ મધુનારીની નામની વનસ્પતિ છે. દરરોજ અર્ધો તોલો પાન લઈ તેમાં પાણી થોડું નાખી ઉકાળવું અને જે તોલા પાણી બાકી રહે ત્યારે ગાળાને પી જવું. આ ઉકાળા સાથે ચંદ્રપ્રભા નંબર એક દરરોજ સવાર સાંજ ભે-ભે લેવાથી શરીરની કળતર ઓછી થશે અને શક્તિ જળવાઈ રહેશે.

મધુપ્રમેદ ઉપર નીચેનો ઉકાળો મારો અનુભવેલો છે. એક ફરફીને જે દશ સાકર જાતી હતી, તેને કેવળ ૨૮ દિવસમાં સાકર જાતી બંધ થઈ હતી.

મળો લીંઝાની તોલા ૪, જેડીમથ તોલા ૩, લીંઝાના પાન તોલા ૫, સાંડી તોલા ૩, ધમાસો તોલા ૧, એરંડમૂળ તોલા ૩, સુંક તોલા ૩, વાવડીંજ તોલા ૪, કડુ તોલા ૧, કરીવાતું તોલા ૧, બેડેડાં તોલા ૪, મચ્છ તોલા ૧, દારૂળદર તોલા ૩, હળદર તોલા ૪, હીમજ તોલા ૩, પોળ તોલા ૪, બોરીંજ-શુના મૂળ તોલા ૩, બીલ્કાનો મગજ તો. ૪ આમળા તોલા ૪, મરડાંચીંગી તોલા ૧, મધુનારીની તોલા ૨૦.

બધાં ઔષધોને એક સાથે આખા બાગો ખાંડી લેવાં, એમાંથી દરરોજ રાત્રે જે તોલા અરધો થોડું પાણીમાં પલાળી, સવારે ઉકાળવું અને જે તોલા બાકી રહે ત્યારે ખાજીને પી જવું. પાછળના કુચાને ફરીથી રાત્રે ઉકાળીને પીવું. બીજા દિવસ માટે નવો ભૂકો લેવો.

મધુપ્રમેદમાં શાંત્રીયકીને ખતાવેલો વસ્ત્ર કુસુમાકર રસ પણ ઉપયોગી અને છે. સારા વેવની સલાહ પ્રમાણે લઈ શકાય.

પણ એક વાત આ દરદમાં સમજી લેવા જેની એ છે કે, આ દરદ સાકરને પચાવનાર અવધવ અન્ન-પાણ્ય (પેંડીયાસ)માંથી બધારે

તેનો પાયક રસ સાવ ખાલી થઈ ગયો હોય કે આવતો અટકી જાય ત્યારે જ થાય છે. એટલે સાચી વાત તો એ છે કે, એ પાયક રસને ઉત્પન્ન કરનારાં ઔષ્ધો લેવાં જોઈએ. અને સારવાર દરમ્યાન ઉત્પન્ન થતા રસો વેક-કાઈ ન જાય તે માટે નવો-જેમાં સાકર હોય તેવો-ખોરાક સાવ જ ખંધ કરી દેવો જોઈએ. આથી એ અવધન નેપથું પડતું અટકશે અને પોતાની મૂળ સ્થિતિમાં પાછું જલદી આવશે.

—વૈદરાજ રોડોડ

*

મારો બાબો આને આડેક માસનો થયો છે. શરૂઆતથી જ ત્યારે તેને કંઈજ આવત થાય ત્યારે આવાડીએ એક બે વખત દીવેલ ચટા-ડર્તા દર્તા. હાથ બે ચાર દિવસે કંઈજ આવત થાય છે ત્યારે 'બાર ગોળા' નામે વપરાતી દવા ધસીને પાવામાં આવે છે, અને દસ્ત કરાવવામાં આવે છે. માફ માનવું છે કે આમ વારંવાર રેય આપીને દસ્ત કરાવવાથી આંતરડાં ટેવાઈ જશે તો રેય વિના દસ્ત થવો મુશ્કેલ બનશે. તો આંતરડાં સાફ કરી નીચમીત દસ્ત થાય તેવી દવા તથા તેવા ઉપાય જાણાવશો. પરંતુથીજ બાબાનું શરીર તો સુકલકડી સાધારણ બાંધાતું જ છે.

—હિ.

આઠ માસના બાળકને નિયમીત એરડીયું તેલ આપીને દસ્ત લાવેલો પડે છે, એ સ્થિતિ બતાવે છે કે એના આંતરડામાં પ્રુક્ટન ગરમી છે, જે મળને સૂકવી નાખે છે. એટલે સાચી વાત તો એ છે કે જે શરણે એ ગરમી પેદા થતી હોય તે શરણે દૂર કરવું જોઈએ, અને માતાનું ધાવણ દોષવાળું હોય તો મુધારવું જોઈએ. દસ્ત લાવવા માટે નિયમીત બારગોળા આપવી યોગ્ય નથી. કારણ કે એમાં ડાહ્યણ તીવ્ર રેયંક ઔષધી બલે યોગ્ય પ્રમાણમાં પણ બળેલી હોય તો એનો કાયમી ઉપયોગ નુક-યાન કરે.

સામાન્ય રીતે બાળકનો દસ્ત નિયમીત કરવા માટે અને આંતરડાની ગરમી દૂર કરવા માટે દરરોજનો ધસારો નિયમીત આપશો તો દસ્ત સાફ આવશે અને બાળકને પોષણ પણ આપશે. આયુર્વેદ તો કહે છે કે યસ્ય શ્લેષ્મિતિ માતા તસ્ય માતા હરિતકી. આમ દરરોજ બાળકને પોષણ આપવા માટે માતા જેવું કામ કરે છે.

બાબાનું શરીર સુકલકડી જેવું છે એના માટે નીચેનો પ્રયોગ સારો છે. એથી નવું લોહી બરાશે, હાડકાંને પોષણ મળશે, અને રક્તપુષ્ટતા મળશે.

અતિવિપત્તી કળીનું મુલું રતી ૧

ગોદંતી બરમ રતી ૧

વાંસકપુર રતી ૧

ઉપરનાં ઔષ્ધોનાં બે પડીયાં બનાવી-દરરોજ મધ સાથે બે વખત આપવાં. અખિ-જાના જીવન સાથે આપવાથી પણ સારો ફાયદો થશે. આમગાતું વિદ્યામીન 'શી' તત્ત્વ બાળકને ખોરાક જેવું પોષણ આપશે.

*

મારી એક બહેનપણીને વાયુ-મુખવાયુ આવે છે. તેની પાંચરશ્મિ નીચે મુજબ છે.

લગ્ન થયે છબેક માસ થયા છે. શરીરનો બાંધો તો સારો છે. ધરમાં કંઠાસ હોય અને મન પર અસર થવાથી એમ બને, પરંતુ તેઓ પતિ-પત્ની બંને એકલાં રહે છે. એટલે કંઠાસ થવાની શક્યતા નથી. પરંતુ મન સહેજ લાગણીવશ લાગે છે, એટલે કદાચ કોઈ સ્ત્રીએ કહે તો મનને લાગે ત્યારે આનું ચાપ છે એમ માફ માનવું છે. તેમને પિયર તો તેમણે ખેડતની સ્ત્રી જે જાતનું કામ કરે તે જાતનું કરે છે. સ્ત્રી' પરનું કામ-જગવાથી માંડી રસોઈ કરવાનું તે જ કરે છે. કદાચ પિયર કરતાં ઓછું કામ તો ખરું જ. આ કારણ તો ન હોય ?

એક માસ પર અચાનક રસ્તે જતાં પડી

ગયાં અને ઘેર ઉંચકી લાવવામાં આવ્યાં. હમણીં ફરીથી બધાની ગરહાજરીમાં અચાનક વાયુ આવ્યું. હાથપગ ખેંચાય છે ને થોડાક કલાક સુધી મૂર્છાવત રહીતીમાં રહે છે, અને ચાર દિવસ અચકત રિથિતિમાં હોય છે.

સાધારણ રીતે વાયુની દવા હોતી નથી, પરંતુ વૈદક પર મને આશ્ચર્ય છે તેથી પૂછવું છું. તો તેના ઉપાયો, કારણો દર્શાવશો અને તે માટે પથ્ય અને અપથ્ય ખોરાક વિષે પણ નિર્દેશ કરશો. —હિ.

સામાન્ય રીતે સુખવાયુ કે હિરદીરીયા એ જ્ઞાનતંત્ર સાથે સંબંધ ધરાવનારાં દરદો છે. આયુર્વેદ શાસ્ત્રમાં એની વાતરોગોમાં ગણના કરવામાં આવી છે. પરંતુ આ દરદનાં કારણો અનેક હોય છે. કબજાવાતથી વાયુ ઉત્પન્ન થઈ મગજના જ્ઞાનતંત્ર ઉપર અસર થાય છે. કૃમિની લાંબા વખત સુધી અસર હોય તો પણ કરોડરજી ૬૨૧ એની અસર થઈ મગજ ઉપર એની અસર થાય છે. લામણીપ્રધાન સ્વભાવના કારણે ડોષનો કપડો મળે ત્યારે પણ આવી સુખવાયુની રિથિતિમાં પટકાર્થ જવાય છે. આ એક પ્રકારના કારણો.

પરંતુ આને સુવાન સીએને જે સુખવાયુ કે હિરદીરીયા જેવા દરદો થાય છે તેના મહત્વના કારણ તરીકે જાતીય સુખની અત્યંત અસંતોષ કે ઉરકેરાટ સુખ્ય હોય છે. તેમજ ગર્ભાશયના કોઈ પણ રપટ કે અરપટ કારણોને લીધે પણ એની જ્ઞાનતંત્રમાં ઉપર નજાળી અસર થાય છે અને સુખવાયુ જેવા દરદના ભોગ બનવું પડે છે. છેલ્લું વિજ્ઞાન શાસ્ત્ર એટલે સુધી માને છે કે દરદીને રપટપણે ખ્યાલ ન આવે એવી રીતે એનું અત્યંત મન કામ કરતું હોય છે અને દરદીએ અનુભવેલા અસંતોષને પોષણ આપી રહ્યું હોય છે.

માસિક ધર્મની અનિયમિતતા અને તેના ઝોલા કે અતિ.વધારે પ્રવાહના કારણે પણ

ગર્ભાશયના દોષથી આ દરદ આવી પડે છે. એટલે દરદીના ચોક્કસ કારણોની તપાસ કરીને પછી જ ચિકિત્સા કરવી એ સલાહમરેલું છે.

છતાંય આયુર્વેદશાસ્ત્રે આ પ્રકારના દરદો માટે જે જાતના ઔષધો નિર્માણ કર્યો છે તેમાં—

વજનું ચૂર્ણ અને જટામાથી દરેક એકેક વાલ; સર્પગંધા, પીપરીમૂળનું ચૂર્ણ, દિગ્ગાદક અને ખુરાસાની અજમે દરેક અર્ધો વાલ, તથા શુદ્ધ ઝેરદોષયુક્ત એક રતી લઈ ઉપરની દવાના દરરોજ એ પડીકા બનાવી સવારસાંજ મધ્યમારેવાં—

માસીકનો કે ગર્ભાશયનો કોષ દોષ દોષ તો નીચેના ઉકાળો આ દવા સાથે આપવાથી જલ્દ જ ઝડપી રાહત મળશે.

ઉલટકબલ તોલા ૧૧ વાડિમ તોલા ૧૧, નેડીમધ તોમો ૧૧ — આ ત્રણે ઔષધોને અધા શેર પાણીમાં રાત્રે પલાળી સવારના ઉઠાણવું અને બે તોલા પાણી બાકી રહે ત્યારે આળોને પી જવું. સાંજે ફરીથી એ જ કુચો ઉકાળીને પીવે. બીજા દિવસ માટે તાજે લેવે.

દરદી મેદપ્રધાન હોય તો એને ગુમળ રસાયન કે લઘુ યોગરાજ ગુમળની-બે બે ગોળી સવાર સાંજ આપવી.

આ દરદ ઉપર ઔષધો તો અનેક છે. પણ એકેય રામચાણ નથી. દરદીની પ્રકૃતિને જે પ્રકારના ઔષધો માફક આવે એ એનો ઉપાય. એટલે સર્વ-સામાન્ય ઔષધથી ભાગ્યે જ આરામ થાય છે. એટલે સાચી વાત એ છે કે દરદનું કારણ શોધીને એની ચિકિત્સા કરવી જોઈએ.

આ દરદના પથ્યાપથ્યમાં ખાસ મહત્વની વસ્તુ એક જ છે કે, કોષ પણ સંજોગોમાં દરદીને કબજાવાત થવા દેવી ન જોઈએ. કબજાવાત જેવું લાગે કે તુરત જ દરડે-લીમજ કે સુંઠ અને શેકેલું દડુ બે બે વાલ સાથે ભેગવીને લઈ લેવું. આથી મગ દૂર યસો અને વાયુનો સંગ્રહ ઓછો થશે.

તેનો પામક રસ સાવ ખાલી થઈ ગયો હોય કે આવતો અટકી જાય ત્યારે જ થાય છે. એટલે સાચી વાત તો એ છે કે, એ પામક રસને ઉત્પન્ન કરનારાં સ્ત્રીઓ લેવાં જોઈએ. અને સારવાર દરમ્યાન ઉત્પન્ન થતા રસો વેદ-કાષ્ટ ન જાય તો માટે નવો-જેમાં સાકર હોય તેવો-ખોરાક સાવ જ ખંધ કરી દેવો જોઈએ. આથી એ અવયવ નમણું પડતું અટકશે અને પોતાની મૂળ સ્થિતિમાં પાછું જસદી આવશે.

—વૈદરાજ રાડાડ

*

મારો બાપો આજે આઠેક માસનો થયો છે. શરૂઆતથી જ ત્યારે તેને કમજીઆત થાય ત્યારે અઢવાડીએ એક બે વખત દીવેલ ચટા-ડતાં ફર્નાં દાલ બે ચાર દિવસે કમજીઆત થાય છે ત્યારે 'બાર જોળી' નામે વપરાતી દવા ધસીને પાવામાં આવે છે, અને દસ્ત કરાવવામાં આવે છે. માફ માનવું છે કે આમ વારંવાર રોગ આપીને દસ્ત કરાવવાથી આંતરડાં ટેવાઈ જશે તો રોગ વિના દસ્ત થવો મુશ્કેલ બનશે. તો આંતરડાં સાફ કરી નીચમીત દસ્ત થાય તેવી દવા તથા તેવા ઉપાય જાણાવશો. પહેલેથીજ બાપાનું શરીર તો મુકલકડી સાધારણ બાંધાનું જ છે.

—હિ.

આઠ માસના બાળકને નિયમીત એરંડીયું તેલ આપીને દસ્ત લાવવો પડે છે, એ સિધ્ધિ બતાવે છે કે એના આંતરડામાં પુષ્કળ મરમી છે, જે મળને સકવી નાખે છે. એટલે સાચી વાત તો એ છે કે જે કારણે એ મરમી પેદા થતી હોય તે કારણ દૂર કરવું જોઈએ, અને માતાનું ધાવણ હોવાનાં હોય તો સુધારવું જોઈએ. દસ્ત લાવવા માટે નિયમીત બારજોળી આપવી યોગ્ય નથી. કારણ કે એમાં ઠોષપણ તોય રોગક્રમ સ્ત્રીઓ બલે યોગ્ય પ્રમાણમાં પણ બજેલી હોય તો એનો કાપમી ઉપયોગ નુક-સાન કરે.

સામાન્ય રીતે બાળકનો દસ્ત નિયમીત કરવા માટે અને આંતરડાની મરમી દૂર કરવા માટે દરડેનો લસારો નિયમીત આપશો તો દસ્ત સાફ આવશે અને બાળકને પોષણ પણ આપશે. આયુર્વેદ તો કહે છે કે યત્ય ઘટે નાસ્તિ માતા તસ્ય માતા હિતદો. આમ દરડે બાળકને પોષણ આપવા માટે માતા જેવું કામ કરે છે.

બાપાનું શરીર મુકલકડી જેવું છે એના માટે નીચેના પ્રયોગ સારો છે. એથી નવું લોહી બરારશે, દાડકાંને પોષણ મળશે, અને રક્તપુષ્ટતા મળશે.

અતિવિપની કળીનું ચુર્ણ રતી ૧

ગોદંતી ભરમ રતી ૧

વાંસકપુર રતી ૧

ઉપરનાં ઓષધોનાં બે પડીકાં બતાવી-દરરોજ મધ સાથે બે વખત આપવાં. અંગ-જાના જીવન સાથે આપવાથી પણ સારો ફાયદો થશે. આમજાનું વિદ્યાર્થીન 'સી' તત્ત્વ બાળકને ખોરાક જેવું પોષણ આપશે.

*

મારી એક બહેનપણીને વાલુ-સખવાલુ આવે છે. તેની પાંડોરચિતિ નીચે મુજબ છે.

લગ્ન થયે ૭એક માસ થયા છે. શરીરનો બાંધો તો સારો છે. ધરમાં કંઠાસ હોય અને મન પર અસર થવાથી એમ અને, પરંતુ તેઓ ચિતિ-પત્ની બને એકલાં રહે છે. એટલે કંઠાસ થવાની શક્યતા નથી. પરંતુ મન સદેજ લાગણીવશ લાગે છે, એટલે કદાચ ઠોક રહેજ રહે તો મનને લાગે ત્યારે આંત્રું થાય છે એમ માફ માનવું છે. તેમને પિયર તો તેમજે બેહતની ઓ જે જાતનું કામ કરે તે જાતનું કોઈ છે. જાદી પરંતુ કામ-જગવાથી માંડી રસોઈ કરવાનું તે જ કરે છે. કદાચ પિયર કરતાં જોડું કામ તો ખર્ચ જ, આ કારણ તો ન હોય ?

એક માસ પર અમાલક રસને જતાં પડી

હોટની કણક વધારે બધાં જતાં જડે-
રામપુરા મુનિની નવી ચાલમાં રહેતા લક્ષ્મણ
ધરમાની ઓરત બાઈ જમનાને કહેવાય છે કે
તેની સાસુએ 'હપકો આપતાં' તેમ જ બધા
વખતથી સાસુ તાસ આપતી હોવાથી અને
ધણીને ફરિયાદ કરતાં તે 'ધરડી ડોસી છે જવા
દે ને' એવું જણાવી વાત હિઠાવી દેતો હોવાથી
પોતાને પતિ સાથે સારો રાગ હોવા છતાં
જમનાએ છંદગીથી કંટાળી જઈ પોતાના
અંગ પર ધાસતેલ છાંટી દીવાસળી ચાંપી
બળાં મરવાનો પ્રયાસ કરતાં પાછળથી તેની
નણુંદ આવી જતાં તેને બચાવવાનો પ્રયાસ
નિષ્ફળ ગયો હતો અને જમના સખ્ત દાઝી
ગ્રહ હતી. અને હોરપીટલમાં ખસેડતાં તેનું
અવસાન નીપજ્યું હતું.

મુખપ્રના મોહનલાલ દરજીવન મહેતા
નામના ૩૨ વર્ષની વયના એક વિધુરે
તા. ૨૬ મી ઓગસ્ટે આઈ સમાજ હોલમાં
કમળા નામની એક વિધવા સાથે પુનર્લગ્ન
ક્યું. આ પછી સાતમે દિવસે જ અનીશિઃ
આગળ લોકલ ટ્રેનમાં મુસાફરી કરતા હતા
ત્યારે અકસ્માત થતા તેમનું મરણ થયું હતું
અને કમળા ફરી વિધવા બની.

હેદાબાદ રાજ્યના રાયચુરા જિલ્લાના ચિન્નુર
ગામના એક ધર પર રાજાકારી અલ્યાચારી-
ઓએ તાજેતરમાં હુમલો કર્યો ત્યારે તે ધરની
એક વૃદ્ધ નારી શ્રી. પારવતીદેવીએ તેમનો
પિસ્તોલથી વીરત્વભર્યો સામનો કરીને ચાર
રાજાકારોને ગોળાથી વીંધી નાખ્યા હતા. આ
વૃદ્ધાની વીરતા હેદાબાદ રાજ્ય ડેવિસના હિરમા-
નાબાદ વિભાગના ટાપોલયની પત્રિકા દ્વારા
પ્રકાશમાં આવી છે. પત્રિકામાં વધુમાં જણા-
વવામાં આવ્યું હતું કે રાજાકારોએ ત્યાર પછી
આ વૃદ્ધ નારીને ઘેરી વળાને તેને ધાપલ કરીને

છત પરથી ફેંકી દીધી હતી. આ પછી તેમણે
ધરને આગ ચાંપીને તેને સળગતી આગમાં
હોમી દીધી હતી.

દક્ષિણ આફ્રિકામાં જતી બેદભાવ રખાયો
છે સામે વિરોધ બતાવવા સાડીઓમાં સળગ
થયેલી દિંદી ઓઓએ લંડનમાં દક્ષિણ આફ્રિકા
જુદ પાસે દેખાવો કર્યો હતા.

જૈનપુરમાં અખિલ દિંદ સ્વદેશી પ્રદર્શન
ખરાબું છે તેમાં એક વૃદ્ધ સ્ત્રીને ભાવવામાં
આવી છે. આ સ્ત્રીને હાથ નથી એટલે બધું
કામકાજ તે પગ વડે જ કરે છે. હાથ ને
કાંડાના રચાને તેને માત્ર ખમાના બે અંગ જ
છે. પોતાના પગના અંગુઠાથી તે કાપડ કાતરી
ચકે છે તેમ જ વેતરી ચકે છે. સોપમાં દોરો
પરોતી ચકે છે અને કાપડ સીવી ચકે છે.
સંચો સળગાવી ચકે છે અને બાખરી પશુ
બનાવી ચકે છે.

દુધેશ્વર રાઠ પર અમચાણની ચાલીમાં
રહેતા કાગાજી કુલાજીએ પોતાની ઓરત બાઈ
ચકરી કે ને હેલા ખાર માલથી પોતાના
પિયરમાં જ રહે છે તેના પર છૂરી વતી
હુમલો કરી તેણીના ગામ પગના સાચળનાં
પાછળના ભાગ પર તથા બરડામાં ધા કરી
તેને લોહી લુદાણ કર્યોની ફરિયાદ કરી છે.

સરતની રામપુરા દિનાનાથ હોરપીટલમાં
સરત રસ્તમપુરાની મહીનાગીથી મુલામમદમદ
એક મુસ્લિમ મદિલાએ એક સાથે ત્રણ છોક-
રાઓને જન્મ આપ્યો હતો. પહેલો પુત્ર
૪-૩૦ વાગ્યે બીજો ૪-૪૦ અને ત્રીજો
૫-૫ વાગ્યે જન્મ્યા હતા. દરેકની તંદુરસ્તી
સારી છે. દરેકનું વજન ૮૦ તોલા છે.

કેટલાક

કિરસાઓ

એડામાં વડવાળી શેરીના ખાંચામાંના સેવદવાડાને અડીને આવેલ કોટની રંગિથી તરત જ નેલો છવતી આળખા પોલીસને મળી હતી. તપાસ કરતાં સેવદવાડામાં રહેતી પત્નીસેક વર્ષની વિધવા બાપ લાલજીભીની એ પુત્રી હતી અને પોતાની શોકના પચીસેક વર્ષના પરણેલા પુવાન પુત્ર સાથેના પ્રેમનું એ પરિણામ હોવાનું તેમણે કોર્ટમાં ક્ષુધ કર્યાનું અને આળખા ઉછેરના માટે તેની માતા લાલજીભીને સોંપ્યાનું કહેવાય છે.

કોર્ટમાં પાવતી નામની બાઈનું અકસ્માત અવસાન થતાં ગામના આજેવાનોને આપઘાત કર્યોનું સમજાવી કેસ દખાવી દીધો, પણ મહિલા મંડળના પ્રમુખ મણિબહેન પરેસે ધેર ધેર ફરી પડોશીઓમાંથી માહિતી મેળવતાં તે બાઈનું ખૂન થયાનું જણાવાથી તેમણે આખા ગામની સ્ત્રીઓનું એક સરખસ કાથી ન્યાય માટે દાક્ષ પાડી. પરિણામે બાઈ પાવતીનું ખૂન કર્યોના ગ્રન્દા માટે સરકારે બાઈના પતિ અને સાસુને પકડી લીધા છે.

કાઠિયાવાડમાં અમૃતવેલ રોયને રાંધેમાંથી એક બાઈ પોતાના નાના છોકરા સાથે ઉતરી. બાઈને કુંડલા જડું હતું રાતવરતની કુંડારાની ખીંટને લઇને બાઈએ રોયન માસ્તરને વિનંતિ કરવાથી તેને રૂમ ઉપાડી આપી.

બોરારમાં વાપુ કરે તેવા તળેલા પદાર્થો, કોળા કે વાસી અન્ન ન લેતાં. કૃમિની ફરીપાદ હોય તો મજુપજુ ન લેવું. દલોડા સાડો અને પાંચન ઘાય તેવા પોષ્ટિક બોરાર હોમોર્સ દરદીને અનુકૂળ આવે છે.

વિહારની સાવચેતીમાં લાગણીને ઉગોરે

કોઈક મજબુનેદુને આ વાતની અગાઉથી જાણુ હતી. બાઈ સુના પછી તેમણે બાઈનું ખખડાવ્યાં. બાઈએ ઉધાડવા ના પાડી. 'માડી આવી છે, કંડી લેવી છે.' એમ કહીને બાઈને ઉતરીને બાઈની પાસે બારણા ઉપડાવ્યાં. તેમને ભેટાં જ બાઈ ચેતી મઈ ને બહાર આવતી રહી અને બારણું બહારથી બંધ કરી દીધું. છુટારા મનરાયા. સંકળા ઉપડાવ્યા બાઈને ધમકાવી, અંદર સતેલા બાઈના દીકરાના કાચના પંજા કાપીને ફેંક્યા, પરંતુ બાઈનો નિરધાર લોખંડી હતો. તેણે છુમરાણુ કરી મૂકી. રોકકળ કરી મૂકી. માણસો ભેગા થઈ મયાં અને કુંડારાને પકડ્યા. પરંતુ કુંડારાઓએ એ દરમ્યાન છોડારાનું તો ખૂન કરી નાંખ્યું હતું. આ લોકોને પોલીસ પકડીને કુંડલા લાવી છે.

અમદાવાદમાં ગોમતીપુરની એક ચાલીમાં રહેતી નવ વર્ષની સગીર મદાસી બાળાને તેની તેની પાડોશમાં રહેતો રામચરણ મુનશીસાથ નામનો ભેયો મોટરમાં બેસાડી ફરવા લાઇ ગયેલો. છોકરી પાડો ન આવવાથી ફરિયાદ થઈ. પોલીસ તપાસ કરતી હતી તે દરમ્યાન નીમલ ગામની સીમમાં એક સગીર બાળાની લાય બેતરમાં પડેલી હોવાના સમાચાર મળતાં પોલીસેએ તે લાયનો કમળે લીધો. તપાસમાં એ લાય પેલી ગ્રૂમ થયેલી મદાસી બાળાની હતી તેનું મળુ દખાવી ખૂન કરવામાં આવ્યું હોય એમ જણાવ્યું. ઇન્કવેસ્ટ બરત્તાર બાળા ઉપર બળાકાર મુળથો હોય એમ લાગવાથી પોલીસે પેલા બેયાની હરપકડ કરી છે.

તેનાં દરમો કે પ્રમંથોથી દૂર રહેવું, મન ઉપર નેની છુરત જ અસર લાય તેવા કશું આપાત આપનારાં કે ઉચ્ચેરનારાં પુત્રો ન વાંચતાં.

આટલું સાવચેતી પૂર્વક કરવામાં આવશે તો અને દરના કારખાની સારવાર થશે તો દર અવરમ દૂર થશે. -પ્રા. મો. રા.

હોટની કચ્છ વધારે બધાં જતાં બહે-
રામપુરા મ્યુનિ.ની નવી ચાલમાં રહેતા લક્ષ્મણ
ધરમાની ઝોરત બાંધ જમનાને કહેવાય છે કે
તેની સાસુએ ઠપકો આપતાં તેમ જ ધણી
વખતથી સાસુ ત્રાસ આપતી હોવાથી અને
ધણીને ફરિયાદ કરતાં તે 'ધરડી ડોરી છે જવા
દે ને' એવું જણાવી વાત હાવી હોવાથી
પોતાને પતિ સાથે સારો રાગ હોવા છતાં
જમનાએ છાંટીથી કંટાળી જઈ પોતાના
અંગ પર ઘાસતેલ છાંટી દીવાસળી આંધી
બળી મરવાનો પ્રયાસ કરતાં પાછળથી તેની
નજીવ આવી જતાં તેને બચાવવાનો પ્રયાસ
નિષ્ફળ ગયો હતો અને જમના સમ્પત દાઝી
અધ હતી. અને હોસ્પીટલમાં ખસેડતાં તેનું
અવસાન તીવજ્યું હતું.

*

મુંબઈના મોહનલાલ દરજીવન મહેતા
નામના ૩૨ વર્ષની વયના એક વિધુરે
તા. ૨૬ મી ઓગસ્ટે આયે સમાજ હોલમાં
કમળા નામની એક વિધવા સાથે પુનર્લગ્ન
કયું. આ પછી સાતમે દિવસે જ ચર્ચામાં
આગળ લોકલ ટ્રેનમાં ઝુસારી કરતા હતા
ત્યારે અકસ્માત યતા તેમનું મરણ થયું હતું
અને કમળા ફરી વિધવા બની.

*

હેદ્રાબાદ રાજ્યના રાયચુરા જિલ્લાના ચિન્નુર
ગામના એક ધર પર રજાકારી અધ્યાપત્રી-
ઓએ તાજેતરમાં દુમલો ક્યો ત્યારે તે ધરની
એક વૃદ્ધ નારી થી. પારવતીદેવીએ તેમનો
પિસ્તોલથી વીરત્વમયો સામનો કરીને ચાર
રજાકારોને ગોળીથી વીંધી નાખ્યા હતા. આ
વૃદ્ધાની વીરતા હેદ્રાબાદ રાજ્ય કેએસના હિરમા-
નાબાદ વિભાગના કાબોલપત્રી પત્રિકા દ્વારા
પ્રકાશમાં આવી છે. પત્રિકામાં વધુમાં જણા-
વવામાં આવ્યું હતું કે રજાકારોએ ત્યાર પછી
આ વૃદ્ધ નારીને ઘેરી વળીને તેને પાયલ કરીને

છત પરથી ફેંકી દીધી હતી. આ પછી તેમણે
ધરને આગ આંધીને તેને સળગતી આગમાં
હોળી દીધી હતી.

*

દક્ષિણ આફ્રિકામાં બતી બેદમાવ રખાયો
છે સાથે વિરોધ બતાવવા 'સાડીઓમાં સળગ
થયેલી દિલી સીઓએ લાંબનાં દક્ષિણ આફ્રિકા
ગ્રુહ પાસે દેખાવો કર્યા હતા.

*

જૈનપુરમાં અખિલ હિંદ સ્વદેશી પ્રદર્શન
મરાથું છે તેમાં એક વૃદ્ધ સ્ત્રીને લાવવામાં
આવી છે. આ સ્ત્રીને હાથ નથી એટલે બધું
કામકાજ તે પગ વડે જ કરે છે. હાથે ને
કાંડાના રથાને તેને માત્ર ખમાના એ અંગ જ
છે. પોતાના પગના અંચુકાથી તે કાપડ કાંતરી
શકે છે તેમ જ વેતરી શકે છે. સોપમાં દોરી
પરોવી શકે છે અને કાપડ સીવી શકે છે.
સંચો સળગાવી શકે છે અને બાખરી પંથું
બનાવી શકે છે.

*

કુધેથર રોડ પર અમલાજીની ચાલીમાં
રહેતા કાળાજી કુલાજીએ પોતાની ઝોરત બાંધ
ગરબી કે ને છેલ્લા બાર માસથી પોતાનાં
પિયરમાં જ રહે છે તેના પર છૂરી વતી
દુમલો કરી તેણીના ગળા પગના સાથળાં
પાછળના ભાગ પર તથા બરડામાં ઘા કરી
તેને લોહી છુદાણ ક્યોની ફરિયાદ કરી છે.

*

સરતની રામપુરા દિનાનાથ હોસ્પીટલમાં
સરત કસતમપુરાની મદીનાબીબી શુભામમદમદ
એક મુસ્લિમ મહિલાએ એક સાથે ત્રણ છાક-
રાઓને જન્મ આપ્યો હતો. પહેલો પુત્ર
૪-૩૦ વાગ્યે બીજો ૪-૪૦ અને ત્રીજો
૫-૫ વાગ્યે જન્મ્યા હતા. દરેકની તંદુરસ્તી
સારી છે. દરેકનું વજન ૮૦ તોલા છે.

*

આપણા સમાજમાં ચાલતો

લોહીનો વેપાર

ખારડોહીના વેપારી શાહ ઠાકોરભાઈ બીખાભાઈ ખીછ વખત લગ્ન કરવાની ઇચ્છા રાખતા હતા, તેથી નવસારીના ગોરધનભાઈ અને ચંચળમેને શા. ૨૨૫૧) લઈ ઉત્તમ તરફની લીલાખડેન નામની જૈન કન્યા સાથે તેનું લગ્ન કરાવી આપ્યું. ચાર પાંચ દિવસ પછી તે બાઈ વડેલી પરાટે ગાસી જતાં, પોલીસની મદદથી ટીંગરવા રોડને તેને પકડી પાડી. તપાસ કરતાં તે જૈનને બદલે ધોયણ હોવાનું માલમ પડ્યું. એથી છેતરપીંડીના આરોપસર લાગતાવળગતાઓનીધરપકડ થઈ છે.

અમદાવાદ દરિયાપુર વિસ્તારમાં એક ટેસર નામની બાઈ અનીતિના અપાડો ચલાવે છે તેવી ખાતમી કારંજ પોલીસને મળતાં તેમણે બાઈ ટેસરને ત્યાં જનારની ધરાકને નિયાનવાળા સીકા સાથે બપોરે ત્રણ વાગે મેકેલી તરત જ રોડો પાસેથી દડે.

આ અનીતિના ધામમાંથી ધનાઢ કરસનજીની પત્ની ટેસર ઉપરાંત બાબરલાલ દિંમનલાલની પત્ની વિલામોરી પણ કંઈકી દાલતમાં મળ્યા આવી હતી. પોલીસે બાઈ ટેસર પર અનીતિનું ધામ ચલાવવા માટે ટેસ કર્યો છે.

સંતરામપુરના એક બાવસાર કુટુંબના સોનીએ નવ માસ પહેલાં લોહીનો વેપાર કરતી એક ટોળી પાસેથી શા. ૧૨૦૦) જેટલી રકમ આપીને એક સીને ચેતાની પત્ની તરીકે લાવ્યો હતો. આ સીએ દાલમાં અત્રેની ઠાટમાં જાહેર કુર્ છે કે હું જાતની ચમારણ હું અને પરણીત સી છું. માટે મારા પર ચેતો બળા-તાર અટકાવી મને છુટી કરાવવી જોઈએ. આથી એ કુટુંબના બે ભાઈઓને તથા વેચાણ આપનાર ટોળીના બે સખ્સોને પકડ્યા છે.

અમદાવાદમાં દુધેશ્વર રોડ પર ન્યુપીટર ચીલ પાસે રહેતા ટેશવલાલ સાંજળચંદ શાહ નામના ૪૨ વર્ષના ચખ્ખને પરણ્યાની ઇચ્છા થતાં તેણે ઉપરોક્ત મીલમાં નોકરી કરતા સોમાજી હામજી સાથે મોઢો કરતાં સોમાજી ટેશવલાલને શાંતિનગર સોસાયટીમાં ચાન્તા નામની એક કહેવાતી શેકાણીને ત્યાં લઈ ગયા. ત્યાં રેવા નામની બાઈને વાણિયણ તરીકે જતાવવામાં આવી. બાદ ચાન્તાએ શા. ૪૦૦ની માગણી કરતાં ટેશવલાલે ઠાટમાં કરારનાયું કરી શા. ૪૦૦ આપ્યા અને રેવાને ઘેર લાગ્યો. પાછળથી રેવા બીજા દાગીના સાથે પલાયન થઈ જતાં ટેશવલાલે તેની ચોરસ બનેલી ખીજ નાતની બાઈ રેવા વગેરે સામે દરિયાદ કરી છે.

જામનગર રેલેવન પાસે ડો. જંબકલાલના દવાખાનામાં કામ કરતી એક સગીર વધની છોકરીને એક ડોગી અને વાલખાઈ નામની એક ખાલ ફોસલાસી અમદાવાદ જતાવવા માટે લાવી હતી ને દુધેશ્વર રોડ ઉપર વાલખાઈના બાઈને ઘેર રાખી તેને એક મુરસીમ સાથે પર-જુની રેવાની તનવીજ કરવા માંડી; પણ છોકરીએ સખન વિરોધ કરતાં જન્ને બાઈઓ તેને બહી મૂકીને જામનગર ચાલી ગઈ છે.

જોધપુરના મહારાજાએ ખાનગીમાં કુમારી રૂબી એલેક-
ઝાન્ડા મેકથાઇટ સાથે નાગ-
પુરમાં વૈદીક વિધિ પ્રમાણે
લગ્ન કર્યા છે. તેનું દિવું નામ
શાન્તાદેવી રાખવામાં આવ્યું
છે. આ યુવતી એંગ્લો-ઈન્ડિયન
છે અને મૂળ પેશાવરમાં રહેતી
હતી. તેની અતારનવાર જોધ-
પુરની મુલાકાતના પરિણામે આ
લગ્ન થયાં છે. મહારાજાને
તેમના હયાત મહારાણીથી કેટ-
લાક સંતાનો પણ છે.

મુંબઈમાં સી. પી. રેંક
પાસે ૬૦ વર્ષના યુગ્વરાતી
ગૃહસ્થ અણીલાલ હીરાચંદ અને
તેમનાં ૫૦ વર્ષના પત્ની
જવલબાઈ નાણાની તંગીને
કારણે આપઘાત કરી અવસાન
પામ્યાં છે.

હાલોલની બાઈ કાન્તાને
તેના પતિ શ્રી. કાન્તીલાલ
દેસાઈ બેલાવતા નહતા તેથી
બાઈ કાન્તાએ શ્રી ગીતુ સહુર
સાથે લગ્ન કર્યાં, એથી શ્રી.
કાન્તીલાલ દેસાઈએ રેસ કરેલો.
તેમાં બાઈ કાન્તા અને સીતુ-
બાઈને મોટું નિર્દોષ છોડી મૂક્યાં.

દરમંજામાં અત્યંત દરિદ્ર-
તાને કારણે જૂખમરો વેડી
રહેલી એક બાઈએ પોતાનું
એક માસનું બાળક માત્ર રૂ.
૧૦માં એક મોઝાઈવાળાને વેચી
દીધું હતું.

કરાંચીમાં ૫૦૦ વિદ્યાર્થી-
નીઓની સમવડવાળી એક
મહિલા કોલેજ આ વર્ષે ખુલશે
અને તે કોલેજ સિંધ યુનિ-
વર્સિટી સાથે જોડાયેલી રહેશે.

બરચ જુલ્હાના કાપીના
બે પોલીસોને એક અડાર
વર્ષની યુવતીને રીમાન્ડ હોમમાં
મૂકી આવવા મોટે સોંપેલી.
તે યુવતી ઉપર એ બે પોલી-
સોએ બળાતકાર કરવાથી બન્ને
પોલીસોને પકડી જેલમાં
મૂકી છે.

મુંદાના ૫૬ વર્ષના સોની
હાથીરામ નરસી પોતાની બીજી
વારની પત્ની દયાલ છતાં
ચોથી વખત ૧૩ વર્ષની અમર
બાળાને પરણવા તૈયાર થયેલા,
તેમને જૂઝ નમરસબાના સભ્ય
અને નવયુવાન સંઘના પ્રપ-
ત્નોથી નમર ન્યાયાધીશે મનાઇ
દુકમ આપ્યો.

લીંબડીમાં એક જુદાં મો-
ળીએ પોતાની દસ વર્ષની
હાથતી પુત્રી ઉપર પાસવી
અત્યાચાર કર્યો. છોકરીને સાર-
વાર માટે હોસ્પિટાલમાં દાખલ
કરી છે.

મુંબઈના એક જુદાં ગૃહસ્થ
ગેર માટીની ખોટે હમાત પત્ની
છતાં બાળકન્યા સાથે પરણવા
મુંદા આવેલા પણ યુવકોના
વિરોધથી લગ્ન અટકી પડ્યા.

અમેરિકાના એક વર્તમાન
પત્રની માલોક બાઈ થીમતી
ઇલીઆનોર પેટર્સન અવસાન
પામી. તેણે પોતાની વીસ
લાખ પોડની મોશ્કન 'વોશી-
ગ્ટન ટાઇમ્સ'ના રટાફના સાત
માણસો વચ્ચે વહેંચી દીધી છે.

નરગીસના પ્રમુખપદે મુંબ-
ઈમાં સી સોંદર્પ હરીશ્ચર્મા
એક વિમાની પરિચારિકા ધનાય
છતી મધ.

અમદાવાદની મહીપતરામ
આશ્રમની બે યુવતીઓ પુ'જી
અને શાન્તા, આશ્રમની દીવાલ
કૂટી નાસી ગયાની ફરીઆદ રહ.

રમતા રમતાં પડી ગયેલ
બેલ લેવા માટે ગેરજમાં ગયેલ
એક આઠ નવ વર્ષની છોકરી
ઉપર બળાત્કાર કરવા માટે
મુંબઈમાં ગુલામનખી હયાત
નામના છુટ્ટા માણસને પાંચ
વર્ષની સગા થઈ.

*

કાયદે આજમ મી. ઝીજાના
અવસાન પછી તેમનાં બહેન
કે. કાતમા ઝીજા તથા પુત્રી
ગીરીસ વાડીઆ ગરબર
જનરલનો મહેલ ખાસી કરી
કર્મચીના મી. જીજાના ખાનગી
ખંખે રહેવા અર્થાં.

*

સંયુક્ત રાષ્ટ્ર સંસ્થાની
પેરિસ પરિષદમાં હાજરી
આપવા થી. વિજયાલક્ષ્મી
પંડિત અને શ્રીમતી લક્ષ્મી
જોય. મેનન, કે. લીલામણી
નાયડુ વગેરે પારીસ ગયાં છે.

*

કુસ્ત્રવાસ (તા. વીળપુર)
પાસે સોલ્લીયા ગામની એક
આંજણા કોમળી બાળના કાચ-
પમર્મથી કંકુ ખરે છે તે
જળથી ભોગો રોજાખંધ દર્શન
કરવા ઉમટવાં છે.

*

જામનગરમાં દોગચિત્ત્ય
મોલતા કામદારો અને રતા
તરફથી ગોમ માલિકના પત્ની
સી. ચંદ્રકાન્તા પટેલને માન-
પત્ર અપાયાં.

*

મલાડમાં આમ ચતાં
ગવેરી કુટુંબનો લલોતાબાઈ
તથા ત્રણ પુત્રીઓ બળી મૂક્યાં.

*

પોરબંદરમાં એક નાગર
ગૃહસ્થની ૧૯ વર્ષની પુત્રીએ
એક નાગર આજણુ સાથે
આંતરજાતીય લગ્ન કર્યાં.
પુત્રીના પિતાએ નસાડો ગયાની
દરીઆદ કરેલી, પણ કોર્ટ તે
ગરજ કાઢવા કરી દીધી.

*

સુરત જિલ્લામાં સરભોણ
કન્યાશાળાનું નામ કરતુરગા
કન્યાશાળા રાખવામાં આવ્યું છે.

*

કર્મચીમાં સીએને બો.
જવી તેમના ઘર જંગાવવા
માટે જળીતા થયેલા કાલા
લેખરાજ દાલ મુંબઈ આવ્યા છે.

*

પોતાના મનમતા પુવાન
સાથે લગ્ન કરવાની તેના મા
બાપે ના પાડવાથી જીભખાઈ
કાશીનાથ ચીખજીનકર નામની
એક કુમારિકાએ વરલો કાલી-
વાડાના કુવામાં પડી જીવનનો
અંત આણ્યો.

*

વડવાણમાંથી જે વર્ષ
ઉપર ગૂઝ થયેલી ૯-૨૦
વાંની એક છોકરીનો પત્તો
લાગ્યો છે ને તેને ઉપાડી
જીવારને પજુ પટ્ટી ફેસ કર્યો
છે. છોકરી તેના ગાંધને દવાને
કરવામાં આવી છે.

*

મુંબઈમાં ધીરજરામ ભુષ-
નદાસ નામના સ્ત્રીધી વરરાજ
એક તેર વર્ષની કન્યા સાથે
લગ્ન કરવા નારાયણરાવ રટી-
ટમાં ગયેલા ત્યારે એક દશ
વર્ષના છોકરાએ પોત્રીસને
ખમર આપવાથી મંડવામાં
દરોડો પાડી એ બાળ કન્યાનો
કબજો પોલીસે લીધો હતો.

*

મુંબઈનો સેન્ટ જેવીઅર
કોલેજની વિદ્યાર્થીનીઓ અને
એલ્ફીન્સ્ટન પ્રોવિડના વિદ્યાર્થી-
ઓ વચ્ચે કોટ ગેય
રમાઈ હતી.

*

વીરસદમાં એક રાવળ
બાઈએ જે પુત્રો ને એક પુત્રી
મળી ત્રણ બાળકોને એકી સાથે
જન્મ આપ્યાં. માતા અને
બાળકો અર્ધા તંદુરસ્ત છે.

*

'મારા બાઈ' ઉપર મદાતમા
ગાંધીજીના બહેન ધી. ગોડી-
બહેન તા. ૨૭ જોડેજોડે
મધી જયલિના દિવસે કા
મંધીના ડેલામાંથી રડીએ
ઉપર વાતોલાપ કરશે તે મુંબઈ
રડીએ ઉપરથી આખા દિવસ
માં સંભળશે.

*

ધીમતી દંસા મરના
સીએમાં જન્મતિ લાવવા ગુજ-
રાનનો પ્રવાસ કરવાના છે.

*

મુઠાંડની ચોવીસ વર્ષની માતા-મીસીસ આરમોરેટ્ટે પૃથ્વીની પ્રદક્ષિણા ૨૦૦ કલાકમાં પુરી કરવા પોતાના પ્રોક્ટર લાઈટ એરક્રાફ્ટમાં નીકળ્યા હતાં તે ૩૭ તારીખે કરાંચી આગ્યાં હતાં.

*

અમદાવાદમાં એલીસમીઝ વિભાગમાં પરિમલ સોસાયટીના ૪૧ નંબરના બંગલા પાસે તરતલું જન્મેલું બાળક ન્યુસપેપરમાં પોટલા પેટે વીંટળાતે કોઈ મૂકી ગયેલું મળી આવ્યું છે.

*

અમદાવાદ કેમ્પની સદર બજારની બાઈ મોતી ઉપર ધૂળી નામની બાઈએ તકરાર થવાથી ગરમ પાણી રેડ્યું એથી ફરીઆદ ચનાં બાઈ ધૂળીનો રૂ. ૫૦ દેડ અથવા એક માસની સજા થઈ.

*

અમદાવાદમાં ન્યુપીટર મીલ પાસે લાગુભાઈની ચાલીમાં રહેતા બીજલ વાવરીની છતી નામની ૨૦ વર્ષની યુવાન પુત્રી એક ક્ષણજી યુવાન સાથે પ્રેમમાં પડી હતી પણ તેનો સાથે લગ્ન કરવાની તેના બાપે ના પાડવાથી છતી ક્રુવામાં પડી હતી. લોકોએ તેને બચાવીને બહાર કાઢી, પણ આપઘાતની તેના ઉપર ફરી આદ થઈ.

*

અમદાવાદમાં જમાલપુર દરવાજા પાસે રહેતા પ્રીતમ-સીંગ નામના શીખે કમળા નામની ખ્રીસ્તી યુવતી સાથે લગ્ન કર્યા હતાં, પણ પ્રીતમ-સીંગના મામા મેંઆરામને તે લગ્ન ગમતું ન હતું તેથી કમળાનું નાક કાપી તે નાસી ગયો.

*

નીઝામત રાજ્યમાં સારદા નામની એક સ્ત્રીએ હૈદરાબાદમાં રજાકારે સામે સાત સાત વખત લડાઈ કરી હતી ને દશ રજાકારોને મારી નાખ્યા હતા. તેના પિતા અને પતિના મૃત્યુ પછી ને ગોરીલા ટુકડીમાં જોડાઈ હતી ને બે વખત ફરમનને હાથે પકડાયા પછી પણ ત્યાંથી નાસી છૂટી હતી. બે દિવસ સુધી બીદાન છલામાં રો-ડોઆરીમાં નીઝામતી પોલીસ અને ગોરીલા વચ્ચે ચાલેલી એકધારી લડતમાં લડતાં તે ફરમનને હાથ પકડાઈ હતી ને તેને બીરદની સે-ટ્રક જેલમાં પૂરવામાં આવી હતી.

*

અમદાવાદમાં બદકાળી ટાવર પાસે સરકારી એરડીમાં રહેતા એક હિંદુ રાખસની ૧૪ વર્ષની સુગીરજાળાનું અપહરણ કરી નવાના આરોપસર પડોરામાં રહેતા તબીબશીર્ષા હસુશીયા નામના એક મુસ્લીમ સામે કારેન્ પોલીસ મથકમાં ફરિયાદ નોંધાવા પામી છે.

*

મદાસ શહેરમાં ફરતી સરકારી મોંટર બસમાં સ્ત્રી કંડ-કંડોની નીમલુંક ચનાર છે. તેમના પમાર અને નોકરીની શરતોનો નિર્ણય શહેરની સ્ત્રી સંસ્થાઓના પ્રતિનિધિઓ સાથે મંત્રણા કરીને નક્કી કરવામાં આવશે.

*

અમદાવાદની મહીપતરામ અનાથાશ્રમના બાળકોને સાથે લઈ લેડી વિદ્યાબહેને નખર ન્યાયાધીસની કોર્ટમાં કનડગતની ફરીઆદ કરી હતી ને બ્યવસ્થાપક શ્રી. સરોજબહેન સામે પણ અણેષ કર્યા હતા.

*

આણંદ તાલુકાના પણ-સોરામાં જસભાઈના નાયાભાઈ રાતે મૃતા હતા ત્યારે તેમની પત્ની બાઈ જડી અને તેમની વીધવા ભાતી (જે એમની સાચી પણ યાય છે) એ સાડીને આંબળો દઈ ઉંઘના જસભાઈને મળે કાંસો દેવા પ્રયત્ન કર્યો હતો, પણ તે જગી જવાથી તે ખૂબો પાડવાથી લોકો બેગા થઈ ગયા અને બાઈઓની ધરપકડ થઈ છે.

*

પેટલાદ તાલુકાના રણજી ગામને સોમા રાણા આજથી આર વર્ષ ઉપર તેની પત્ની બાઈ દીવાળાનું ખૂન કરી નાસી ગયેલા તેને પોલીસે કાણીસર ગામે ઉધતો હતો ત્યારે છાપો મારી પકડી પાડ્યો છે.

*

ગુર્જરીનો નવો ગ્રંથ-ફાલ

નવલ્પવનનાં નવાં પુસ્તકો:-

આધુનિક ભારત	૬-૦-૦
માનવ અર્થશાસ્ત્ર	૬-૦-૦
જગતના ઇતિહાસનું	
ફ્રાંસના ભા. ૧-૨-	૧૧-૦-૦
મંદિર પ્રવેશ અને શાસ્ત્રો	૩-૦-૦
મુંડક પતિપદ	૨-૦-૦
રાષ્ટ્રભાષા હિન્દુસ્તાની	૨-૮-૦
આત્મચરિત્રના અથવા આશ્રમી કેળવણી	૪-૦-૦

શ્રી. ગુણવંતરાય આચાર્ય

શ્રી. સુભાષચંદ્ર બોસ:

જન્યથી મોટી આજ્ઞાસુધીની તવારીખ આપતો મુંદર જીવનપરિચય. જેને જે જે વિષયોએ યજ્ઞમાર્ગ છે. શ્રી. સનિનાં આદ્ય-
ઇત મુંદર મિત્રો સાથે. કિંમત રૂ. ૨-૮-૦
પુત્રજન્મ, (નવી આવૃત્તિ) ૪-૮-૦

શરદાભાષુ

જામના પ્રશ્નોને છજીતી આ વાતોઓએ
કેવળા કલ્પને સ્વર્ગ ક્યો છે.

મુંદર નવલકથાઓનો સેર

પદ્મીસમાજ નવી આવૃત્તિ	૨-૮-૦
પરિજીતા	૧-૦-૦
શ્રીકાંત સાગ ૧ થી ૪	૧૧-૮-૦
ચંદ્રનાથ	૧-૮-૦
છબી	૧-૮-૦
સ્વામી	૨-૪-૦
કાશીનાથ	૨-૮-૦
દેવદાસ	૨-૦-૦
રમા (નાટક)	૨-૦-૦
શરદાભાષુની બાળવાતો	૨-૪-૦
લક્ષ્મીની પરીક્ષા (રાગાર)	૨-૦-૦
પહેલો ફાલ (ધનસુખલાલ)	૪-૦-૦

શ્રી. મનુભાઈ જોધાણી

ચામના જોધે ખાંભીઓ, પાળાઓને
ખડેરા નીચે દટાવેલી પ્રેમ-શીર્ષભરી
સાહસકથાઓના મુંદર સંગ્રહો.

સોરઠી વિભૂતિઓ (નવી આવૃત્તિ)	૨-૪-૦
સોરઠી જવાહીર	૩-૦-૦
સોરઠી ચરવીર	૦-૧૨-૦
શોર્ણનાં તેજ	૨-૮-૦
કુમારોની પ્રવાસકથા	૧-૮-૦
કાળીઆર અને બીજી પ્રાણીકથાઓ	૨-૮-૦

ગુર્જર સમાજીઓના હૃદયમાં રમી રહેલી
મેવાળી પુત્રવધુઓની હૃદયપ્રમાના મોજસમી
ઓપતી વાર્તાઓનો સંગ્રહ.

મુંદરીઓના રાજગાર	૪-૦-૦
આટીમીઠી બાળવાતો : પ્રાચીનકથાઓ- આર્થ લોકપ્રિય વર્ષ પહેલી વાર્તાઓ. કિ. ૧-૪-૦	

શ્રી. વા. વિ. જોષી કૃત

કળોદાં : આજના સમાજના ધૂંધવાતા
પ્રશ્નો: જ્ઞાન, વય અને રહેણીકરણીના તફાવતે
હિમા થતાં મનદુઃખને લીધે છુટાછેડા તરફ
નજર માણાં પાત્રોની મનોવેદના. કિ. ૨-૦-૦

છવન સંભારણાંનું સાહિત્ય

કલ્પના કલનાં સંસ્મરણો	૧-૧૨-૦
સ્વામીરાવ (સરકાર પુખ્તિકથા)	૩-૮-૦

જનેતાનાં દોરો (જડુભાઈ વેડ) ૩-૮-૦
વેદમાધી ગંગા (રાહુલજી) પશ્ચિમથી
પૂર્વ તરફ આપજીને દોરી જતી વાર્તાઓનો
મુંદર સંગ્રહ. કિ. ૧-૦-૦

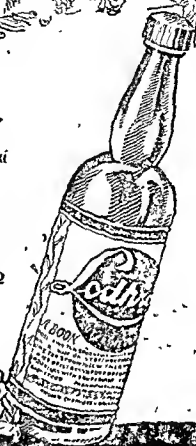
ગુર્જર ગ્રંથરત્ન કાર્યાલય : ગાંધીરસ્તો : અમદાવાદ

પરેરવેશ, અભ્યાસ,
આદત, સમુચાર
અને રીતરિવાજોમાં
મતભેદ હોવા છતાં
દરેક પ્રાંતની સ્ત્રીઓ

લોધા

માટે એકમત છે.
સ્ત્રીઓના રોમે માટે
એક જ ઔષધ છે

Mfgd by KESARI KUTEERAM Ltd.

ચીફ એજન્ટ

ડી. એમ. વોરા

પો. બો. નં. ૩૩ કોલ્હાપુર

૬ વિદ્યવાસ રોડ, સુભર-૨

૧૯૪૦ ગાંધી રોડ, અમદાવાદ

મુજરાત અને કાઠિયાવાડના

મુખ્ય એજન્ટ

જી. મોહનલાલ

૧૯૪૦ ગાંધી રોડ, અમદાવાદ

પ્રકાશક : મનુભાઈ લલ્લુભાઈ નોખારી : સુર્યપ્રકાશ પ્રિન્ટિંગ પ્રેસ : પાલિકુવા, અમદાવાદ.
પ્રદ્રક : મણિલાલ કલ્યાણદાસ પટેલ, સુર્યપ્રકાશ પ્રિન્ટિંગ પ્રેસ, પાલિકુવા દરવાજા બહાર, અમદાવાદ.

છૂટકે નકલ બાર આના